This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

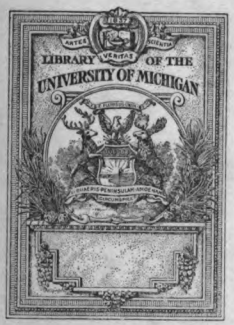

FROM THE LIBRARY OF

Professor Karl Heinrich Rau

OF THE UNIVERSITY OF HEIDELBERG

PRESENTED TO THE

UNIVERSITY OF MICHIGAN

BY

Mr. Philo Parsons

OF DETROIT

1871

Digitized by Google

5, 12, 3, 4

HB
77
.T882

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ДРЖАВНА ЕКОНОМІЯ.

ИЗРАДІО

Dr. КОСТА П. Л. ЦУКИЋЪ.

III. ЧАСТЬ

ФИНАНСІЯ.

А.

У БѢОГРАДУ

У княжества србскогъ правительственой печатньи.

1853.

Digitized by Google

ДРЖАВНЕ ЕКОНОМІЕ

III. ЧАСТ

PARSONS LIBRARY
University of
MICHIGAN

ФИНАНСІЯ.

ИЗРАДІО

Dr. КОСТА П. Л. ЦУКИЋЪ

БЫВШІЙ ПРОФЕСОРЪ ДРЖАВНЫ НАУКА' У ЛИЦЕУМУ КНЯЖ. СРБІЕ.

I. ОДДѢЛАКЪ

ДРЖАВНИ РАСХОДИ, ДРЖАВНИ ПРИХОДИ ДО ДАНКА.

ПРЕГЛЕДАНО И ОДОБРЕНО ШКОЛСКОМЪ КОМИСІОМЪ.

У БѢОГРАДУ

У к. с. правит. печатньи

1853.

Digitized by Google

„Nos adversaires ont peu de finance, mais ils la ménagent bien.“

Digitized by Google

ПРЕДГОВОРЪ.

Да ову *трећу часть* државне економіе пре *друге* издаемъ, узрокъ е тай, што ми е она за могъ професорованя важнія за предаванѣ была, те самь е као нужнію пре и израдіо. Полезнoћи самогъ дѣла ніе се тимъ никакавъ уштрбъ нанео до утолико, што се нисамь у млогимъ приликама могао позивати на основніе и обширніе у економной полиціи изяшнѣна и рѣшена пытаня, коя су у исто време манѣ или веће важности предметъ и економне полиціе и финансіе; а потомъ и утолико, што ћу принуђенъ быти, обштый предметный регистаръ другой, мѣсто као што е редъ, овой послѣдньой части дѣла придати. —

За оправданѣ у млогомъ и предъ млогимъ служиће мн, мислимъ, ако читателѣ извѣстимъ, да су одъ првогъ оддѣлька првы седамъ мочала іошъ лѣти 1851. године печатани, и да *самъ* ясну користь увиђамъ, што ће остатакъ првогъ оддѣлька съ концемъ ове, и цѣо другій оддѣлякъ съ почеткомъ наступаюће године на свѣтъ изаћи, те ми е тимъ могуће было, кое своимъ собственимъ искуствомъ, кое набавкомъ но-

Digitized by Google

віегъ нарочито статистичногъ матеріяла, цѣо садржай овогъ дѣла у већу саобразность съ новіимъ изгледомъ државногъ быћа и дѣланя довести. —

Уосталомъ повторавамъ овдѣ оно, што самь при првой части споменуо, а нарочито увѣравамъ читателѣ, да ћу поправку сваку одъ свегъ срца радо примити, и да ћу особито задовольство осѣћати, ако се ово практично дѣло буде толико на ползу наше државице читало и употребило, колико по своіой обште признатой важноћи и полезноћи заслужує.

На Бадньій данъ
1852. К. Ц.

Digitized by Google

САДРЖАЙ.

I. ОДДѢЛЬКА.

Страна.

§ 1. — 6. Уводъ . . . . . 1.

Книга прва. Државни расходи

§. 7. — 13. Глава 1. Расходи уобште . . 12.

§. 14. — 38. Глава 2. Расходи понаособъ.

I. Одломакъ. Расходи по гласу устава 22.

II. Одломакъ. Расходи управни.

1. Раздѣлякъ. Расходи управни уобште . . . . 31.

2. Раздѣлякъ. Расходи управни поєдинце . . . . 60.

Книга друга. Државни приходи

§. 39. — 44. Уводъ. . . . . 82.

§. 45. — 57. Глава 1. Чиста приватна заслуга владе . . . . . 89.

§. 58. — 111. Глава 2. Регали.

I. Одломакъ. О регалима уобште . 107.

II. Одломакъ. Копанѣ руда' . . 112.

III. Одломакъ. Регалъ новаца . . 141.

IV. Одломакъ. Разни маньи регали . 162.

V. Одломакъ. Регалъ коцканя . . 170.

VI. Одломакъ. Регалъ желѣзница' . 189.

VII. Одломакъ. Пошта као регалъ. . 193.

§. 112. — 126. Глава 3. Таксе . . . . 234.

Digitized by Google

Digitized by Google

ДРЖАВНА ЕКОНОМІЯ.

ФИНАНСІЯ.

УВОДЪ.

---

§ 1.

Финансія[1]) є наука о законима и правилима, по коима се умложаванѣ, чуванѣ и трошенѣ правительственогъ иманя управляю. Свака држава има єдну найвишу управну власть, владу (правительство), коіой є задато, да млоге дужности и изъ ньи проистичућа права опредѣлѣнимъ начиномъ испунява и упражнява. Влади ніє могуће овимъ задатцима безъ помоћи стварны добара одговарати, зато спада у нѣно дѣланѣ и то старанѣ, да стварна добра праведно и корисно набавля, и да іи паметно и поштено чува и издає. Ово старанѣ и дѣланѣ владе око стварны добара єсть *правительствено куће*нѣ или *газдованѣ* (економлѣнѣ); а предметъ куће́ня тогъ є *правительствено* или у ужемъ значеню *државно — иманѣ*. Како ће се правительствено има-

Digitized by Google

нѣ на найкорисніи начинъ и за владу и за народъ увеђавати и трошити, показує намъ *правительствена економія*, коя се єдномъ рѣчи *финансія* зове.

[1]) Одкудъ рѣчь *финансія* (die Finanz, les finances) долази, незна се башъ сигурно. Неки є доводе одъ finis т. є. край, рокъ (терминъ — плаћаня), єръ се у XIII. и XIV. вѣку налазе рѣчи: finatio, financia и financia pecuniaria. Други мисле, да є више сродна са шведскомъ рѣчи finna и съ нѣмачкомъ finden, erfinderisch (лажльиво), єръ є у среднѣмъ вѣку рђаво значенѣ имала, почемъ се успоређава: Untreu, Finantz, Neid und Hass, и почемъ є Schottelius изјашнява рѣчима: Schinderei, Wucher. Те є исте судбе и рѣчь „политика" у садашнѣмъ простомъ животу.

§ 2.

Финансія є, сматраюћи съ єдне точке, (т. є. у одношеню на господара иманя) часть државны наука, [1]) и то унутрашнѣ политике, гледаюћи пакъ съ точке нѣногъ предмета она є наука економна, и сачинява по томъ у свези съ народномъ економіомъ и економномъ полиціомъ *државну економію*. Као државна наука узима финансія *државно право* као быће државе условляваюћу науку у помоћь, а као управной (административной) науци помаже іой *политика*, и то за обадва случая у умномъ и положномъ (позитивномъ) виду. [2]) Као економна наука оснива се она на законима *приватне* и *народне економіи*. На правила приватны економія мора се влада обзирати изъ узрока, што се она, као и свакій приватный грађанинъ, разны приватны предузећа (копаня соли, држаня поште) подвата, и што съ особитимъ своимъ иманѣмъ економи, равно и дру-

Digitized by Google

томъ приватномъ лицу. Народна економія е финансіи изъ два узрока нужна: 1) она іой показуе (као и свакомъ приватномъ лицу), природу и начинъ куће́ня уобште, и одкрива іой тимъ приходне извоpe народногъ куће́ня, одкудъ ће влада своє приходе вуће́и; 2) она е чува и уздржава одъ рѣавы основа' и правила', коима бы влада народномъ а посредно и непосредно и свомъ куће́ню уштрбъ нанети могла.[3])

[1]) Државне науке можемо овако прегледати:

А) Догматичне државне науке:

I) *Явно право:*

1) државно (умно и положно),

2) народно право (умно и положно).

II) *Политика:*

1) основа државногъ,

2) унутрашня политика: а) устава, б) управе: — α) судова, β) полиціе, — в) финансіе, г) воинства.

3) споляшня политика.

Б) Историчне државне науке

I. *Државна історія.*

II. *Штатистика.*

[2]) Ако е н. п. у каквой држави коя класа жителя' одъ неки терета ослобођена, а напротивъ другой сувише терета наметнуто, то ће финансія смѣти о той ствари само съ ове две точке своє мнѣніе дати: 1) ако исто правно или друштвено, морално станѣ и исте околности остану, како може правительство какво

Digitized by Google

обстоятельство на найкорисніи начинъ употребити? и 2) да ли бы корисно было съ економне точке судеѣи, да се на самомъ томъ станю и на самимъ тимъ околностима неке премѣне учине и кое и т. д.? Съ едне стране дакле одговара финансія просто на пытанѣ, кои ѣе и како ѣе државный приходъ и расходъ подъ датимъ околностима быти, оставляюѣи пытанѣ, да ли се быѣе тій околностій съ истинама државны умны наука' слаже или не, на разрѣшаванѣ осталимъ државнимъ наукама (као науци о државномъ праву, о управи и т. д.); у другомъ случаю пакъ употреби она истине државны наука', народне и приватне економіе, и дае готово независно одъ постоеѣегъ правительству савѣте, кои су плодъ (резултатъ) оногъ умствованя съ више гледишта' штаѣе за обадве стране (владу и народъ) у датомъ случаю найкорисніе быти. — У финансіи ѣе се кодъ сваке точке на два пытаня морати одговарати, т. е. *е ли право* и *е ли умѣсно* и *корисно?* На прво пытанѣ одговориѣемо посредствомъ явногъ права, на друго пакъ посредствомъ политике. Да ѣе право користи (на жалость) свакадъ готово уступити морати, то е истина, коя се ни наукомъ ни у животу необара. Финансія е осимъ тога и зато съ политикомъ скопчана, што се и цѣла финансіялна управа по правилима управне политике уреѣуе.

3) Изъ овогъ се види, да финансія ништа друго ніе, него научный сплетъ (комплексъ) изъ приватно и народно-економны, државно-правны и политичны истина'. Правительство е съ едне стране равно свакомъ другомъ приватномъ економу, еръ куѣи съ особитимъ иманѣмъ, гледа свое приходе да умложи, а свое расходе да умали, оно купуе и продае, обдѣлава землѣ и подвата се неки заната', чини личне услуге и узима за то накнаде и т. д. Правительство може зато

Digitized by Google

по приватной економіи управляюћи се *све* корисне кораке ради своГъ кућеня чинити, — уколико га народна економія неограничава, єръ оно некућн као другій приватный себе ради, него исключно зато, да државне народне цѣли подпомаже. Неко дѣло противъ явногъ права учинити, нѣму є манѣ слободно него каквомъ приватномъ, а по трудно изнаћеннмъ правилима политике се управляти, дужно є оно своє и народне користи ради. Што се оны помоћны наука' понаособъ тиче, то су оне правительству у нѣговомъ финансіялномъ дѣйствованю збогъ овогъ двовидногъ значая корисне. Приватна му економія дає правила своє приватне производне изворе (рудокопство, пошту, продаю дувана —) корисно употреблявати; народна му економія одкрива явне правительствене приходне изворе, учи га народно кућенѣ познавати, и чува га тимъ одъ таковы корака', кои бы народу или нѣму или обадвома уштрбна слѣдства привести могли.

§ 3.

Премда є по досада казаномъ финансія производъ научны испытиваня' народне и приватне економіє, државногъ права и политике, то се она опетъ яко одъ сваке ове науке разликує. Съ политикомъ и државнимъ правомъ ступа она утолико само у неко одношенѣ, уколико є наука државна управне струке на правнимъ и умѣснимъ основима почиваюћа, исто тако као што се и полиція (сигурности, економна и изображеня), законодавство, судоводство и т. д. къ истимъ наукама односе. Збогъ своГъ економногъ значая (карактера) има она уже полѣ, него те науке, а збогъ своє поглавите приватно-економне цѣли разликує се одъ народне економіє, коя цѣлу свою пажню, народне користи ра ди исключно, на поедина кућеня у народу обраћа, узрочну

Digitized by Google

свезу притомъ између силе и дѣйства истражує, цѣломъ народу у одношеню на друге народе (у државномъ значеню) савѣтує, како да найкорисніє економи, и тимъ и само правительствено кућенѣ, као єдну часть цѣлогъ народногъ кућеня сматра. Финансія се за ово нестара, (то є дужность економне полиціє), она є зато найвише сродна съ приватномъ економіомъ, єръ она правительству заиста сва она средства за достизанѣ нѣговы намѣра' дозволява, коя єу приватномъ економу одъ приватне економіє дозволѣна. Али башъ изъ овы себичны, приватно-економны узрока' неће се правительство на такове кораке рѣшити, коима се народни производни извори разрушаваю, єръ су они и за правительство приходни извори, тако да ће и државни (управо правительствени) приходи маньи испадати, уколико су приходни извори грађана' више разрушени. Но при свемъ томъ разликує се правительствено кућенѣ одъ свакогъ приватногъ слѣдуюћимъ знацима:

1) Ніеданъ приватный нема онолико добара у своимъ иманю, колико готово свако правительство има. Могу се противъ овогъ навести особити случайни примѣри, као княжества Лихтенштайнъ, Липе, Райсъ, република С. Марино—насупротъ Ротшилду, Естерхазію и т. д.

2) Извори, одкудъ приходи правительствени истичу, разликую се сасвимъ одъ прихода' приватны лица', н. п. права наплаћиваня пореза', ђумрука', регали, таксе, ратни намети, морске призе и т. д.

3) И предмети, на кое се расходи употребляваю, други су кодъ правительства, други кодъ приватны лица'; н. п. на одржаванѣ явны надлежательства', на ратъ, путове, градове, войску, санитетъ и т. д.

Digitized by Google

4) И у самомъ начину куѣеня и управляня са своимъ иманѣмъ разликуе се влада одъ приватны лица; н. п. државнымъ иманѣмъ управляю плаѣени служительи, кои у некимъ државама право на службу и на пензію имаю, тако да інмъ се уживанѣ прихода одъ државне службе проистичуѣе неможе безъ суда одузети и т. д.

§ 4.

За финансіялно управлянѣ и законодавство у држави каквой ніе само нужно познавати станѣ и околности землѣ, економный развитакъ, тежнѣ и духъ народа, законе и начинъ управляня државе, него треба знати и вѣшть быти у науци финансіялной, а одчасти и у нѣнимъ помоѣнимъ наукама. Што се тиче овы послѣдньи, то е утолико државномъ финансіялномъ чиновнику неко поврсно, обште знанѣ потребно, да само опредѣлити може, кадъ ѣе се и како ѣе се кои одъ помоѣны послова предузети, и кои ѣе исте послове найболѣ извршити моѣи, а подробна, темельна знаня изискую се одъ оны, кои те послове заиста израѣую, и кои свакій у своіой особитой струци искусни быти мораю. Науке овы послова, кое се као помоѣне науке финансіе сматраю, есу:

1) *Штатистика* и *історія* наше и туѣи земаля, особито съ податцима о економномъ животу народа. Штатистична дата су докази за предузеѣа, коя се на искуству оснивaю, и она су зато утолико важнія за финансію, што се слѣдства какве државне мѣре одма примѣтити немогу, и што се дакле некорисна онда текъ покажу, кадъ су велике у очи падаюѣе штете починила. [1])

2) *Приватне економіе*, као: економія польска (землѣдѣліе, скотоводство и шумодѣліе), наука о

Digitized by Google

рудама, о ураднимъ занатима (технологія) и о трговини. Ово е нужно, єръ правительство одчасти само ове занате предузима, одчасти іи мора познавати, како бы іи праведно данкомъ обтеретити или у нужди подпомоћи могло.

3) *Државна рачуница* (политична аритметика) збогъ рѣшаваня млоги рачуна' у државной управи, као н. п. рачуна о арендама, процентима, интересима, око лутрія', државны дугова, државны банкій и т. д.

[1]) „Man sagt oft: Zahlen regieren die Welt. Das aber ist gewiss, Zahlen zeigen, wie sie regiert wird."

§ 5.

По досада изишнѣной свези финансіе са нѣнимъ сроднимъ и помоћнимъ наукама, лако намъ е заключити, да се и нѣна історія успоредъ съ історіяма овы наука' развіяла, и да е финансія садашньи начела' научный производъ найновіи времена'. Устаринской (античной) држави, гдѣ се особность као само средство обштности сматра, иманѣ се грађанина свакогъ и свію, одчасти или цѣло, како е кадъ потреба изискивала, одъ правительства заузети и потрошити могло. И приходни извори и расходни предмети были су прости и малобройни. Тако су деспотичне, патримоніялне и теократичне државе начело своГъ државногъ быћа манѣ или више и у финансіялной управи изражавали, но сва ова дѣйствованя имала су тако мало уплива на финансіялну управу садашнѣгъ времена и на изображаванѣ финансіялне науке, да іи као сасвимъ бесполезне податке історіе изъ вида испустити можемо. Подъ владомъ меркантилиста' су наравно сви приходи и расходи државни по владаюћой економной системи уређени были; зато тадашня велика важность

Digitized by Google

ђумрука', унутрашњи' и пограничны, населбина' (колонія'), трговны регала', — зато и награде трговцима за корисный извозъ и увозъ, фабрикантима и предузимательима разны урадны заната', трошкови за флоте и т. д. — Физіократи доказую, да е земля единый производный изворъ, и савѣтую потомъ правительству, да приходе свое само одъ производны земаля узимати треба. Тимъ се истина теорія данка на найпростіе основе свела, но съ тимъ нужно скопчана недовольность и несавршеность уманява и уништава користь, коя изъ тогъ простогъ строя проистиче. Индустріялисте распростиру силу производности и на друге приходне изворе грађана, и осниваю на томе и све приходе правительства. Полѣ финансіялногъ сматраня се тимъ разширило и увећало, но и обдѣлаванѣ е важніе, збогъ нужны велики прихода' и расхода', а и теже, збогъ неслоге младе теоріе са застарѣлимъ постоећимъ уређеньима, постало. У соціялистичнимъ и комунистичнимъ испытиваньима неналазимо никаковы рѣшенія (резултата), коя бы на напредакъ науке ове тежила, што више — виђамо, да се у млогомъ одъ њи, као и одъ найновіи націоналиста' меркантилни основи (прохибитивна или система забране) на штету научны истина' уздижу. Као прве обдѣлателѣ правительствене економіе, са манѣ или више добримъ правцемъ можемо навести Сылія, Колбера, Кеней-а, А. Смиса и друге, но текъ у найновіе време могла е финансія труднимъ и ученимъ обдѣлаванѣмъ Якоба, Малхуса, Рауа и други до нѣне садашнѣ потребама времена одговараюће савршености доспѣти. [1]) Чудновато е доста, да су само Нѣмци обично финансію као особиту систематичну науку обдѣлавали, гдѣ су напротивъ други народи или укратко о цѣломъ предмету поредъ обдѣлаваня народне еко-

Digitized by Google

номіе, или о поединнимъ частима нѣнимъ обширно и съ великимъ успѣхомъ писали.

[1]) Литература финансіе изложена е веѣ у првой части државне економіе. Вредно е іошъ ова дѣла напоменути.

Malchus: Handbuch der Finanzwissenschaft und Finanzverwaltung. Stuttgart 1830. 2 части.

Jakob: Die Staatsfinanzwissenschaft. Halle 1821. 2 части, 2. изд. 1837.

Fulda: Handbuch der Finanzwissenschaft. Tübingen 1826.

Behr: Die Lehre von der Wirthschaft des Staates. Leipzig 1822.

Stockar v. Neuforn: Handbuch der Finanzwissenschaft. Rothenburg a. d. T. 1807. 2 части.

§ 6.

Одличный значай правительственогъ кућеня и управляня показуе намъ и начинъ и редъ, по комъ ћемо правительствену економію обдѣлавати. У свакой приватной кући виђамо само две саставне части (момента) газдованя, т. е. умложаванѣ и трошенѣ иманя, о дѣоби пакъ неможе ни говора быти, еръ е едно газдуюће лице, еданъ предузиматель. Исте незнатне важности е за приватногъ, да ли му нѣгови приходи дѣобомъ или производомъ народногъ иманя притичу, и да ли е нѣгово трошенѣ за цѣо народъ корисно или не. Правительствено кућенѣ разликуе се у томъ одъ приватногъ газдованя, што оно поредъ свое приватне користи и народно благостанѣ свакадъ у виду имати мора, и што се кодъ

Digitized by Google

нѣга приходи по расходима, а не као кодъ приватны лица' расходи по приходима управляю. *У првой книизи* финансіе быће дакле говоръ о свима державнимъ расходима, производнимъ и непроизводнимъ, обштимъ и поединимъ. Приходи державни, кои су одчасти приватна заслуга владе, одчасти пакъ силомъ закона наметнути грађанима терети, обдѣлаваће се у *другой книизи* финансіе. *Трећа книига* садржаваће сматранѣ о одношеню державны расхода къ приходима, кое е у толико веће важности за садашный явный животъ, што се слабо коя баръ већу часть державны потреба намирююћа влада налази, коя се у критична времена овогъ столѣћа безъ знатны дугова одржати могла. Напослѣдку у *четвертой книизи* быће говоръ о споляшньимъ уређеньима и о управи финансіялны надлежательства. У предидућимъ частима державне економіе излишнявано предпоставля се наравно, да е читателю добро познато.

Digitized by Google

КНЬИГА ПРВА.

ДРЖАВНИ РАСХОДИ.

ГЛАВА ПРВА.

О државнимъ расходима уобште.

§ 7.

Државни расходи су редовна издаваня правительства за неко опредѣлѣно време на поедине явне потребе. Они су цѣли финансіялне управе, и могу подъ разнимъ околностима съ више гледишта' сматрани за народно иманѣ, више или манѣ штетни и корисни быти, зато іи изближе промотрити треба.

I) Државни су расходи у одношеню на своє *производно* дѣйство за народно куѣнѣ или *непосредно производни*, као наямнице радничке у државнимъ рудницима или шумама; *посредно производни* као подстрекаваюћа средства у радньи матеріялной и трговини, као и сви издатци на личне услуге, кое производъ подпомажу и осигураваю; напослѣдку сасвимъ *непроизводни*, кои никакове свезе

Digitized by Google

са стварнимъ благостанѣмъ народа немаю. Млоги списатели неодобраваю правительству ове послѣднѣ издатке, али то зато, што они подъ непроизводнимъ издатцима разумѣваю више *некорисне* него *непроизводне* издатке; али мы знамо, да млого непроизводны издатака и уобште трошеня има, кои су заиста за поединогъ и за народъ корисни, као н. п. издатци на театоре, на милитарну и другу музику, награде поетама и т. д.

II) По природи свои *саставны частій* су државни расходи или *новчани* или *у натури*, кое е послѣднѣ у дѣтиньству свакогъ народа исключный начинъ издаваня быо, а у садашнѣ време се и прави издатци у натури у новце преобрате, па као нека сума новаца у книге расходне заведу, у комъ случаю свакадъ средню цѣну одъ дужегъ времена или куповну (кадъ смо добра набавили) и продайну (за кою смо ih дали) съ ньiовомъ разликомъ (губиткомъ или добиткомъ) означити треба.

§ 8.

III) По *величини расхода* у одношеню на *ньiова дѣйства*. У свакомъ, тимъ више у куѣню владе, коя съ туѣимъ иманѣмъ економи, и одъ чега одчасти среѣа и несреѣа цѣлогъ народа зависи, треба се начела *штеднѣ* држати, [1]) т. е. избѣгавати такове издатке (или непроизводно трошенѣ), кои се за садашнѣ околности као неумѣсни указую. Неки мисле, да прекомѣрно трошенѣ правительства ніе штетно, и да потомъ раскошности дворова нетреба она зла слѣдства приписивати, као што се то обично чини. [2]) Ово мнѣніе свое доказую они тимъ, што се (готово) свакій издатакъ у држави потроши, и тако се дакле опетъ наново у иманѣ граѣана поврати, т. е. и тимъ за народъ непропад-

Digitized by Google

не. Али ови списатели немисле на то, да е свакій државный расходъ готово, а оваковый излишный и некорисный на свакій начинъ непроизводанъ, кои се само тимъ оправдати може, ако у народу друга добра — душевна или друштвена, — у равной вредности произведе. Тимъ увећанимъ расходима морало бы се и на умножаванѣ државны прихода' тежити, кои су манѣ или више народно-економно зло, и коима се народномъ кућеню само утолико манѣ шкоди но краћомъ, отиманѣмъ или природномъ каквомъ незгодомъ, што су они по времену и по величини по већой части опредѣлѣни, тако да свакій напредъ зна, кадъ ће и колико ће платити — изгубити морати, и да іи свакій зато къ трошковима свои' прихода' рачунати може. Уколико се дакле непроизводно и некорисно овомъ неприродномъ дѣобомъ имана потроши, утолико е сигурный губитакъ за народно иманѣ.

[1]) Parnell („On financial reform") каже: „Свака државна власть е спремна, да найубѣдніе узроке наведе, зашто су нѣни издатци нужни, и зашто се у ньіовой садашньой величини задржати мораю. За ово се у помоћь узимаю свакояке софизме, подговараня, снажна доказиваня и т. д."

[2]) Превелике и премлоге цивилне листе, апанажи и пензіе по европскимъ државама. Тако назване *синекуре* (безъ бриге) т. е. плате безъ службе, прогутавале су до скора великій дѣо државны прихода', и текъ су се у найновіе време по већой части укинуле. *Северусъ* каже: „Рѣавъ е владатель онай, кои зноемъ поданика' свои' излишне и држави некорисне люде издржава."

§ 9.

Ако влади строгу штедню и препоручуемо, о-

Digitized by Google

петъ незахтевамо одъ нѣ, да изъ твердчности млоге и важне државне цѣли неиспунѣне остави, него:

1) Да никадъ нетроши, ако се тимъ нека у опредѣлѣню државе лежећа цѣль неиспунява.[1]) Да се ово неможе точно за свакій случай опредѣлити, разуме се, али и то е свакомъ познато, да правительства често одъ цѣли несходногъ трошеня неће да одустану, ма како да іи изречено явно мнѣніе збогъ таковы странпутица укорава; зато се нико збогъ незнаня или збогъ тешкоће опредѣляваня, кадъ е кои издатакъ неумѣстанъ, извинити неможе, особито кадъ и то знамо, да се само незнатне погрѣшке лако примѣтити неће.

2) Да на манѣ важне потребе пре неиздае, докъ претежніе намирене нису. Важность неки' потреба' зависи одъ околностій, зато ће и тешко быти добру скалу потреба' по ньіовой важности у свако доба начинити. [2])

3) Да свакадъ у издаваню тако поступа, како бы се пожелѣна цѣль съ найманьимъ трошкомъ постигла. Зато и набавляю правительства рану, чою, дрва и т. д. по већой части лицитандо, зато е за нѣга и корисніе, да свое землѣ и капитале подъ аренду дае, но да само съ ньима економи.

[1]) На синекуре се у Енглеской до 3,600.000 фр. ср. годишнѣ трошило; тайна полиція, безъ кое свака добро уређена, на природнимъ основима землѣ и народа почиваюћа држава срећна быти може, стаяла е (1838. год.) француско правительство годишнѣ преко 3,000.000 fr.

2) Р а у раздѣлюе државный расходъ по *ячини* (интензивности) потреба', на расходе: 1) *одржаваю-*

Digitized by Google

ће т. е. необходно нужне за одржанѣ землѣ и нѣны уређеня', и то а) неодложиме (ратъ, плате), б) одложиме (школе, путови —); и г) на *побольшаваюће*, коима се у своимъ досадашнѣмъ стаию веѣъ осигурана земля, іошъ къ веѣемъ развитку, къ далѣмъ напредованю води. Правило притомъ можемо за владу то поставити, да ће, ако себе као приватно кућеће лице помисли, оне потребе претежніе быти, кое су по нашемъ раздѣлѣню потреба' (в. I. часть §. з.) яче.

§ 10.

Али макако да е влада штедльивости наклонѣна, и макако да се одъ излишны издатака уздржава, опетъ плаћа она готово сваку услугу и сваку стварь скуплѣ но приватный домаћинъ, еръ:

1) Влада предузима свашта преко плаћены служителя', кои немаю ни доста ревности ни доста знаня, да предузеће найповольніимъ начиномъ руководе, а ни доста слободе, да найкраћій и найевтиніи путъ, кои е по веѣой части са ризикомъ скопчанъ, изаберу.

2) Кодъ велике заплетености финансіялногъ управляня се и неможе често найкраћій и найкорисніи путъ узети. [1])

3) Кодъ великогъ броя свакояки служителя', ніе влади ни могуће, да се одъ сваке преваре сачува.

4) У млого случаева увѣрено е правительство напредъ, да више за неку стварь издае, но што бы се другимъ путемъ до нѣ доћи могло, но оно ће тай скупльій путъ изъ разны призреня' за народну користь изабрати. Држанѣ правительствене печатнѣ, апатеке, ергела', заведенія' за одгаянѣ други до-

Digitized by Google

бры раса животиня' и биля, у случаю гдѣ приватны нема, кои ће први то *почети*, и гдѣ правительство прве тешкоће съ великимъ пожртвованѣмъ надвлада, — стаће правительство скуплѣ, но кадъ бы книге у странной земльи печатало, или добре конѣ изъ странны држава куповало. Истина е главно правило штеднѣ, да се сва приватна предузиманя приватнима уступе, па се одъ приватны съ маньимъ трошковима држе, но овдѣ се правительство као подстрекатель показуе, и зато ће му се држанѣ приватны приходны извора' само донда одобрити, докъ се неувѣри, да ће приватни исто онако добро сами она предузећа држати моћи као и оно.

[1]) Што е маня заплетеность у финансіялномъ управляню, толико е влада више преварама изложена, тако да сами финансіялни веће и маньи званичници собствене сигурности ради млогимъ контролиранѣмъ каквогъ корака посао отежаю и заплету. Овы обичайны правила' треба се свуда држати, но зато су опетъ смѣшни они случаи, гдѣ контрола више трошка и труда изискуе, но што е отудъ проистичућа користь; тако н. п. на аустрійскимъ ћумруцима плати путникъ 1 или 2 кр. за извозъ какве маленкости, а притомъ мора се стварь кодъ више надлежательства' показати, и квита на плаћеный ћумрукъ издати. Овакове приходе, кои су дакле незнатни и за народъ врло теретни, треба укинути.

§ 11.

IV) Што се слѣдства' државны расхода' за *народный приходъ* тиче, то нека влада своє издатке до те величине само распространи, како се небы млогимъ расходима велики државни терети нужнимъ указали, кои бы чистъ народный приходъ поцрпи-

Digitized by Google

ли, и тако народно куће̂нѣ у своме природноме течаю потресли. Колико процента народногъ прихода може влада за свое потребе одъ народа узети, неможемо точно опредѣлити, єръ су штатистични податци о народноме приходу врло несигурни. [1])

V) У одношеню на *свою землю* треба правительство приходе државне пре у своіой но у туђой земльи да потроши, но то не зато што бы се држави бояти требало, да ће пуштанѣмъ новаца изъ свое землѣ осиромашити, него зато, што задржане суме у нашой земльи олакшаваю, да се ново произведени капитали одма у циркулацію доведу, да онда лакше и брже циркулираю, и тимъ пре свою циркулацію свршe (кое све производъ и-маня подпомаже), а напослѣдку поглавито и зато, што се трошенѣмъ земальски производа' наши капитали, радници, землѣ и предузимательи производно занимаю. При свемъ томъ непрепоручуемо влади оно горе наведено правило сасвимъ безусловно, но само: 1) ако се трошенѣмъ суме у нашой земльи намишлѣной цѣли издатка у ничему нешкоди; и 2) ако се тимъ намишлѣной цѣли одчасти и неодговара, али правительство жели истимъ издаткомъ и другу (не финансіялну) цѣль постићи. [2])

[1]) Средня сума народногъ прихода є одъ више штатистичны података' у В. Британской и Ирской ставлѣна на 464 мил. ливрій стерлина' (Ls), одъ кое се за државне потребе 11,[2] % троши.

[2]) Мы нећемо н. п. куповати за нашу войску пушке и барутъ (у горой каквоћи и за већу цѣну) у нашой земльи, кадъ можемо то євтиніє и болѣ одъ странаца набавити, иначе бы шкодили цѣли, кою онимъ купованѣмъ достићи желимо. Напротивъ могла бы влада євтиніє и у нечемъ болѣ конѣ за свою артилѣрію

Digitized by Google

и кавалѣрію изъ странны држава' набавити, а она опетъ купує земальске, знаюћи да намишлѣну цѣль тимъ башъ управо ненарушава, и желећи да производъ неки раса' коня' у своіой земльи подигне. Строго узевши она часть куповне цѣне, за кою бы се коньи са стране набавити могли, спада само у трошкове за потребе войничке, онай превишакъ пакъ требало бы завести подъ рубрикомъ „награде (преміе) за подизанѣ скотоводства."

§ 12.

VI) Државни расходи по разнородной *природи свои' частій* могу се найболѣ раздѣлити:

1) На *редовна* и *ванредна* издаваня. Прва се правилно у државномъ животу повтораваю, и одговараю некой траюћой државной потреби. Она се предвидити могу, зато се и особити народни приходи за ньіово намиренѣ напредъ опредѣляваю. Напротивъ су ванредни издатци они, кои се на неправилно повтораваюће се потребе обраћаю, безъ да су зато манѣ важности одъ редовны издатака. За ове издатке држи правительство єданъ *резервный фондъ* као непокретну касу (за ратъ, буне —).

2) Редовни расходи се дѣле по одношеню расходногъ предмета къ величини суме на *сталне* и *премѣньльиве*. Први потребую сваке године суму исте величине, н. п. цивилна листа, плате попечителя', трошкови на лицеумъ и гимназіе. Кодъ премѣньльивы издатака се сума мѣня, премда се и они за сваку годину извѣсно издати мораю, чимъ се и одъ ванредны расхода разликую; н. п. зиданѣ и оправлянѣ правительствены зданія' мора се сваке године чинити, само се єдне године манѣ, друге пакъ више на то потроши. Кадъ се премѣньльивый кои

Digitized by Google

издатакъ неке године необично увећа, онда изгуби онъ свойства и име редовны премѣньливы издатака и постане управо ванредный расходъ. Н. п. опредѣлѣна е за сваку годину сума една на правлѣнѣ и оправлянѣ мостова, али кадъ бы се указала нужда негдѣ преко Саве или Мораве постояну, темельну ћупрію начинити, коя ће више стати но правлѣнѣ и оправлянѣ мостова крозъ 10 година', онда спада овай издатакъ у ванредне расходе.

§ 13.

3) На ползу саме науке можемо расходе државне далѣ раздѣлити на *уставне* и *управне*. Расходи по гласу устава су они, кои су уставомъ земальскимъ опредѣлѣни, кои се на уставъ сачиняваюће и држеће власти издаю, и кои су дакле съ быћемъ основны права' землѣ какове скопчани. Управни или правительствени расходи се пакъ одъ оне више власти правительству на достизанѣ задаты му дужностій уступе и одобре, кое се и изъ тога види, што правительство оной власти точне рачуне о савѣсномъ и строгомъ наблюдаваню прописаны му у издаваню граница' дати мора. Уставне а особито управне расходе можемо сматрати: а) формално (видно), т. е. по роду употреблѣны средства', н. п. плате, пензіе, огрѣвъ и т. д. — или б) матеріално (стварно), т. е. по разнимъ струкама државны надлежательства', посредствомъ кои' се ови издатци чине. Ова два раздѣлѣня могу се у свезу довести тако, да по едномъ начину раздѣлѣне приходе можемо и по другомъ начину раздѣлити; т. е. прво ћемо раздѣлити (правительствене) расходе по разнимъ попечительствима, али у расходима свакогъ попечительства сматраћемо, колико се одъ свакогъ рода употреблѣны средства' троши, т. е. колико се

Digitized by Google

на плате, колико на пензіе и т. д. издае. Овай начинъ сматраня болый е, но кадъ бы средства трошеня као главно раздѣлѣнѣ, а надлежательства као пододѣлѣнѣ употребили. И тако се државни расходи овако прегледати могу:

А) Расходи уставомъ опредѣлѣни.

Б) Расходи правительствени и то

АА) Издатци на обште, найвыше власти — министеріялный савѣтъ, владательскій кабинетъ.

ББ) Издатци на особите поедине управне власти:

а) за благостанѣ државногъ друштва, кое се састои:

α) у сигурности цѣле државе и нѣны членова, и то:

αα) у одношеню на унутрашньость државе: попечительство правосудія и полиціе сигурности,

ββ) у одношеню на странне државе: попечительство иностранны дѣла рата и марине,

β) у матеріялномъ удовольству народа: попечительство економне управе (полиціе), радиности, разны построеня и трговине —,

γ) у душевномъ развитку народа: попечительство просвѣте и цркве (култуса);

б) за користь владе саме: попечительство финансіе.

Digitized by Google

ГЛАВА ДРУГА.

О државнимъ расходима понаособъ.

I. ОДЛОМАКЪ.

Расходи по гласу устава.

§ 14.

Ови су расходи чланомъ каквимъ самогъ устава опредѣлѣни, и обраћаю се на издржаванѣ владателя и законодавне власти. У разнимъ правнимъ државама є владательска законодавна власть или самъ владатель, или онъ у свези съ некомъ класомъ или съ посланицима народа, или те класе или посланици сами, или напослѣдку цѣо народъ. У уставу земальскомъ или є приходъ владателя и закодавне власти изрикомъ по суми опредѣлѣнъ, или се обадва расхода у уставу уобште означе, а првимъ се закономъ сума издатка одъ законне законодавне власти изрекне; н. п. у уставу є означено, да ће владатель нека државна добра на уживанѣ мѣсто плате добити, а исто тако да ће народни представници опредѣлѣне діюрне примати, но опредѣляванѣ количине тій расхода' остави се првой скупштини.

Digitized by Google

У неограниченимъ (абсолутнимъ) монархіяма, кое треба одъ деспотичне владе разликовати, нетроши владатель онолико изъ државне касе, колико онъ бапгъ жели, него се ту приходъ одъ времена на време закономъ опредѣли, кою суму онъ законно прекорачити неможе. Неограничена монархія е правна држава [1]), коя за основъ благостанѣ државе, и као ефство тогъ благостаня право и законе има, само што е у таквой (тако названой) неограниченой монархіи самъ монархъ и владательска и законодавна власть, но гдѣ се монархъ оны закона' држати мора, кое е онъ самъ издао, и гдѣ онъ текъ премѣномъ закона неко дѣло противъ досадашнѣгъ закона предузети може, т. е. законость (легитимность) се свакадъ наблюдава. У ограниченой монархіи [2]), т. е. гдѣ е законодавна власть међу владателѣмъ и некомъ части или цѣлимъ народомъ подѣлѣна, зависи величина владательске плате одъ обадве стране, т. е. одъ сагласне волѣ владателя и народа, и онда се зове владательска плата *цивилна листа*, а расходи на скупштинаре *скупштинске дівте* (діюрне).

[1]) Правной држави, као идеалу државногъ вида по обштемъ (европскомъ и американскомъ) мнѣнію успоређаваю се друге државне форме, зовуће се држава: старинска (антична, класична) патріярхална, теократична, патримоніялна и деспотична, коя се по своимъ основима, на коима почиваю, разликую. Тако е основъ правне државе удовольство поединогъ у цѣлости државной по особнимъ мнѣніяма, кое цѣлость неуништаваю; зато се у правной држави слобода говора, писаня и религіе дозволити мора, и противници ове слободе ненаводе ништа противъ добры свойства' овы основа', него само толико, да се та слобода подъ садашньимъ околностима са благостанѣмъ цѣлости (цѣле државе) неслаже. У теократичной држави пакъ, гдѣ

Digitized by Google

е основъ богоугодный животъ на земльи за вѣчно блаженство на ономъ свѣту, неможе о овимъ слободама ни говора быти, почемъ е и грѣхъ и преступакъ державногъ закона о ньiовой умѣсности и мислити. У Европи и Америки нема друге државе до правне.

²) У ограниченой монархiи су участвуюћи у власти законодавной (а кадкадъ и управной) аристократи по рођеню или по иманю (по цензусу), и онда е ово аристократична монархiя, и у ономъ случаю репрезентативна, ако изборомъ (или по реду) неки само аристократи владателю на савѣтованѣ доћу. Ако ови учасници нису аристократи, онда е то демократична монархiя, и у ономъ случаю опетъ репрезентативна, ако изборомъ само неки у той власти участвую. Правна држава безъ монарха, зове се република, и дѣли се опетъ на аристократичну чисту и репрезентативну, и демократичну чисту и репрезентативну, како е кадъ или една класа само или цѣо народъ законодавацъ и управитель државе. Ни у чисто демократичной републикн неможе наравно свакiй на скупштину и на врховно управительство доћи, но само они, кои политична права уживаю и упражняваю, дакле не: странци, жене, малолѣтни, кривци и т. д. Да чисто демократична република само у малой држави обстати може, разуме се по себи.

§ 15.

Владательскiй приходъ може проистицати изъ закономъ опредѣлѣне плате, или изъ производны уступлѣны му државны извора', или изъ обадвога уедно. Млоги су списательи тогъ мнѣнiя, да е болѣ владателю нека производна и уживаћа добра еданпутъ за свагда уступити, но свакипутъ закономъ опредѣлѣну плату изъ државне касе издавати, и наводе за правданѣ свогъ мнѣнiя слѣдуюће основе:

Digitized by Google

1) Државна добра приносе влади, ако она сама съ њима руководи, млого манѣ, но што бы владателю, да онъ съ њима економи, приносила. — Ово е истина, и то произилази изъ веће економне ревности владателя, али тежньомъ за больимъ побуђени и наукомъ увѣрени, волимо владателю и већу цивилну листу дати, но онимъ га начиномъ приморати, да се више съ економнимъ шпекулаціяма но съ владательскомъ дужности занима [1]).

2) Ако се државна нека добра владателю уступе, то су нѣгови приходи одъ волѣ скупштине независни, коіой у найслободніой монархіи изнуђаваюћу власть само противъ попечителя' допустити смемо, почемъ е владатель и у свакомъ другомъ политичномъ и кривичномъ (криминалномъ) случаю надъ свакимъ закономъ. — Ову независимость мы башъ нећемо, еръ се владателю и народу неправда учинити може, а у осталомъ цивилна се листа у главномъ еданпутъ за свагда опредѣли, тако да се у величини никадъ готово и немѣня.

3) Уживанѣмъ државны добара непада (особито раскошно) трошенѣ дворова у очи, а и владательи су одъ сваки укора' слободни, еръ се сума, кою троше, незна, а и непроистиче изъ терета', кои се грађанима налажу. — Овимъ се (у случаю) рђава страна закланя, али никако неукланя; уосталомъ свеедно е, плаћало правительство владателю цивилну листу, а задржало за себе приходе одъ државны добара, или уштедило ону суму за друге потребе, а изгубило приходе одъ државны добара.

4) Съ достоянствомъ се монарха неслаже, да се нѣму као и другомъ служителю плата одъ народа — дакле одъ поданика' — опредѣлѣна издае. —

Digitized by Google

Да е особно благостанѣ основъ државе, а да су сва уређеня државе нужна само средства више цѣли, одавно е обште припознато. Поредъ овогъ изгледа смѣшно то потврђаванѣ бранителя' властій божіомъ милости, кадъ виђамо, да владательи и друге многобройне подпоре одъ стране народа примаю.

[1]) У *Пруской* се одъ доменски прихода' 2,[5] мил. Rlr. кралю уступа; *хановеранскій* краль има за уживанѣ неке домене, кое му годишнѣ по' мил. Rlr. начисто приносе. — Ако бы владатель воліо уживанѣ неки домена', регала' и такса', кои 1 мил. правительству приносе, но 1,[2] мил. у готову новцу, еръ онъ изъ оны производны извора' годишнѣ преко 1,[4] мил. вади, то е корисніе на опредѣлѣну плату му 1,[2] мил. іошъ 0,[2] мил. додати, рачунаюћи тай вишакъ одъ 0,[4] мил. као и друге нужне трошкове н. п. на войску или судове.

§ 16.

Найболѣ ę дакле, да владатель уставомъ опредѣлѣну плату — *цивилну листу* вуче, а тако е ово пытанѣ одавно у европскомъ државномъ животу рѣшено. Величина цивилне листе мѣри се по одношеню нѣномъ ка количини цѣлогъ државногъ прихода, зато е у малимъ државама свакадъ односно већа. Безусловна (абсолутна) величина цивилне листе е пакъ врло различита, како се гдѣ понятіе монархизма утврдило, и како се кадъ као слѣдство одъ старине заоставши права' и прихода' монарха указуе. Она е у Европи у средню руку узевши око 9% цѣлогъ државногъ чистогъ прихода, кое е заиста млого [1]). Поредъ цивилне листе уступлѣна су владателю по већой части и нека државна добра и права на производно употребляванѣ и на уживанѣ,

Digitized by Google

као: звѣриняка', шума', башта', замака, палата' и т. д. Осимъ расхода на самогъ владателя, трошн држава іошъ у млогимъ земляма и на плате владательске жене и цѣле породице (фамиліе) — *апанаже*, кои се или у цивилной листи подразумѣваю, или се понаособъ свакомъ члану владательске породице издаю. Ово е послѣднѣ болѣ, єръ се тимъ избѣгава неугодность, да се државна званія съ великимъ платама, коя никаквогъ труда и вѣштине неизискую, за оне чланове владательске породице ствараю, кои за ништа способни нису. Што неки у овомъ призреню независимость апанажа' одъ цивилне листе зато одобраваю, што нежеле украѣенѣмъ цивилне листе владательску важность понизити, то неможе предъ наукомъ обстати, коя бы изъ призреня правице, да владатель о своіой породици самъ бригу води, и да дакле манѣ ужива, што му е породица веѣа, цивилну листу съ апанажима помѣшала, да е онай горе наведеный узрокъ за независимость апанажа' на противно мнѣніе навео ніе.

[1]) Цивилна листа е: у *Енгелеской* (1844. год.) 371.800 Ls. или 0,^{67} % чистогъ државногъ прихода, но съ апанажима (308.000 Ls) се иста сума скоро удвоява; — у *Француской* е краль (по буцету 1845.) имао 14.000.000 fr., кое 1,^{1} % чистогъ др. прихода износи; — у *Пруской* вуче краль одъ уступлѣны му домена' 2,572.099 Rlr, кое за 18^{44}/$_{45}$. год. одъ свію прихода 4,^{4} % износи; — у *Баварской* за буцетный періодъ 18^{43}/$_{49}$. год. 3,202.777 фр. 24 ^{1}/$_{2}$ годишнѣ, т. е. 9,^{89} %; — у *Шпаньской* вуче кральица (1845.) 43,500.000 rl или 3,^{9} %; — у *Саксонской* (18^{43}/$_{45}$.) 513.788,^{9} Rlr. или 9,^{2} %, а съ апанажима 12,^{4} %; — у *Данской* (1845.) 1,478.982 Rbktl. т. е. 9,^{3} %; — у *Белгійской* (1845.) 3,377.000 fr. или 3,^{27} %; — у *Холандской* (1847.) 1,250.000 хфр., т. е. 1,^{79} %; — у *Шведской*

Digitized by Google

(18⁴⁵/₄₇.) 686,700 Rbktl., кое одъ прихода Шведске 5,⁰³ % износи; — у *Виртембершкой* (18⁴⁵/₄₈.) цив. листа 850.000 фр. 24½ или 7,⁹ %, апанажи 282,282 фр. т. е. 2,⁶ %, свега 10,⁵ %; — у *Баденской* (18⁴²/₄₃.) цив. листа 600.000 фр. 24½, апанажи 291.000 фр. свега 10,⁴ %; — у *В. Х. Хесенской* (18³⁹/₄₁.) 747.000 фр. 24½ или 12,⁴ %; — у *Х. Каселу* (18⁴³/₄₅.) 387.260 Rlr., апанажи 67,910 Rlr. свега 11,⁸ %. — У *Русіи* е апанажкій фондъ 1839. године имао, ка коме се 1,566.874 глава' царски поданика' рачунаю, 23,570.372 рублѣ папира, кое 6,⁶⁵ % ц. др. пр. износи. — Царъ *аустрійскій* узимао е преће поредъ уживаня неки државны добара изъ државне касе 1,557.513 фр. т. е. 1,⁰⁴ % ц. др. пр. — У *Србіи* рачунаю се цивилна листа князу и данакъ султану у чаршійскимъ грошевима, тако да се доскора сума расхода, због тога, што су Турци новце свое съ већимъ монетажомъ ковали, еднако умалявала. У средню руку узевши одъ године 1843. — 50. е плата князу (по 2. чл. устава земальскогъ 4000 кеса') 856.356 дг или 9,⁴³ % чистогъ држ. прихода была. Данакъ, кои се порти дае, т. е. одъ 1843. — 1850. год. 1,014.854 дг. или 11,³⁵ % чистогъ држ. прих., ніе управо цивилна листа султана, него е одъ те суме т. е. 2,300.000 чг. опредѣлѣнъ 1 мил. за султана, 1 мил. за исплаћенѣ спаійски права' и 300.000 гр. чарш. као накнада за ђумруке, кое садъ Србія ужива. — Владателю на уживанѣ уступлѣны добара има у Србіи врло мало, и та нису производна; апанажа' нема пакъ никако.

§ 17.

У таквимъ монархіяма и републикама, гдѣ е законодавна власть међу владателѣмъ или некомъ класомъ и међу народомъ подѣлѣна, т. е. у тако названимъ репрезентативнимъ монархіяма и републикама стаю често народне *скупштине* државну касу врло млого. Ови се трошкови издаю:

Digitized by Google

1) На *діурне* (дієте) и *путне трошкове* скупштинара'. Съ добримъ се уставомъ неслаже законъ, да се скупштинари на скупштини и на путу о своимъ трошку издржаваю, єръ сиромахъ човекъ, ако и люби свой народъ, и ако и има доста ревности и способности, да се о народномъ благостаню стара, и да народне желѣ и права на скупштини подржава и брани, неће се заслуженогъ избора примити моћи [1]). Гдѣ правительство у борби са народномъ партаіомъ стои, ондѣ ће оно тежити, да се богати одъ народа на скупштину шалю, єръ се ови по већой части съ правительствомъ у интересима и мнѣніяма слажу, и недозрѣлый народъ може се лако тежньомъ, да овай расходъ уштеди, за правительствомъ у томе повести.

2) На *сталне одборе*, *архиваре*, *рачуноиспытателѣ* и т. д., кои умѣсто скупштине раде.

3) На *зданія*, *огрѣвъ*, *освѣтлѣнѣ*.

4) На *преписиванѣ* (стенографе) и *печатанѣ* говора' и дѣла' скупштине, гдѣ є послѣднѣ закономъ дозволѣно.

[1]) Нашъ Совѣтъ ніє представлянѣ народне желѣ, него є више владательско савѣтуюће тѣло са некимъ правомъ скупштина'. — Скупштине нестаю управо млого. *Баварска* скупштина одъ год. 1828. траяла є 9 мѣсецій, и стала є државу 264.000 фр. 24 т. є. на годину 352.000 фр., кое є текъ 10 % цивилне листе єдногъ краля исте државе. „Туже се владательи на скупоћу скупштина', неки невѣрую, да су владательи *такође и* збогъ овогъ трошка противъ скупштина', али мы вѣруємо, єръ знамо, да и ньи свака скупштина оолико, колико и државну касу — а кадкадъ и више

стане (за агенте, мито и т. д. у изборима)." *Србске* скупштине одъ 1839. — 1843. године стале су државу скупо, но збогъ ванредногъ ньовогъ повода немогу се за трошковно мѣрило србски скупштина' узети. У *Съв. Америки* добыя свакій депутирацъ 8 dol. діюрне, у Aargau-у (у Швайцерской) 1,^{35} фр. 24½, у *Бадевской* 5 фр. 24½ (а за време путованя 10 фр.), у *Француской* по новомъ уставу (републике) 25 fr. на данъ.

§ 18.

У републикама су плате предсѣдателю или предсѣдательима (кои се разнимъ именима називаю) цивилне листе државе [1]), но оне су млого манѣ одчасти и изъ тогъ узрока, да се небы предсѣдатель злоупотребляванѣмъ свои' велики прихода' осиліо, и тимъ народнимъ правима шкодіо. Апанажа' пакъ нема никако. У демократичнимъ републикама плаћа се предсѣдателю као и другомъ званичнику државномъ умѣрена плата, но поредъ тога додае му се прилична сума одговараюћа величини државе за представлянѣ државе кодъ страны посланика' и за одличный ужитакъ (репрезентацію и функціониранѣ), а къ тому и уживанѣ неки државны добара. У аристократичнимъ републикама пакъ по веѣой части нема цивилне листе, еръ се предсѣдатель изъ найбогатіи породица' бира, а аристократи нежеле и у томе народу на теретъ пасти, или збогъ велики прихода' завистъ граѣана' узбудити. Но башъ изъ овы узрока поредъ свегъ слободногъ избора држи се крозъ више столѣћа' наслѣдствомъ една породица на столици предсѣдательства државе.

[1]) Плата предсѣдателя *француске* републике е была спочетка 600.000 fr. т. е. 0,^{05} %, доцніе му е

іошъ толико додато, дакле свега 0,[1] %. — Предсѣдатель *Сѣв. Америке* има 25.000 dl., вице-президентъ 5.000, секретаръ савѣта 600, секретаръ скупштине 500 dl. — У *Цириху* су два предсѣдателя (Bürgermeister) свакій имао є по 1600 sch. fr.; у *Берну* (1844. год.) Schultheiss 5.000 sch. fr. или 0,[16] %; у *Женеви* (Генфу) 4 синдика (1834.) свакій по 4.000 gfl. т. є. 0,[19] % држ. расхода (1 gfl. = 10,[6] кр. ср.).

II. ОДЛОМАКЪ.

Расходи управни.

---

1. РАЗДѢЛАКЪ.

Расходи управни уобште.

§ 19.

Правительство државно води само такове бриге, кое се цѣли државне тичу, и то онда, кадъ поедини съ успѣхомъ ништа учинити немогу. Свако друго старанѣ оставля се или поединимъ лицима (особама, друштвима —) или обштинама или областима (провинціяма, окружіяма). По овомъ се и расходи у држави свакой разликую:

1) *Државни расходи*, кои су за цѣлу државу корисни, ма се они на єдномъ мѣсту или по цѣлой држави предузимали; н. п. зданія за земальскій са-

Digitized by Google

вѣтъ, и централно правительство, издатци на главне путове, на владателя, државне званичнике, велике школе и т. д. Ови се расходи посредствомъ државны прихода' изъ обште државне касе намирую.

2) *Обласни*, провинціялни, ако е држава на провинціе раздѣлѣна, или *окружни расходи*, ако се само на окружія подѣлила. Ови се расходи изъ особите обласне или окружне касе чине, а намирую се особитимъ приходима, кое врьовно надлежательство провинціе или окружія прима (кодъ насъ у найновіе време су проектирани расходи на народне школе, да буду окружни расходи [1]). Полза каквогъ окружногъ расхода односи се истина поглавито на поедино окружіе, али е корисна и за цѣлу државу. Зато као и збогъ дужности узаймне помоћи свію државны чланова мора се окружіе кадкадъ обштомъ државномъ касомъ подпомоћи; ако е н. п. расходъ тако великій, да га само окружіе никако небы намирити могло (да се изсуше велике баретине или да се збогъ рђавогъ положеня землѣ — терена — путъ съ малимъ трошкомъ начинити неможе и т. д.).

3) *Обштински расходи* [2]) за потребе обштинске, кои се особитимъ обштинскимъ приходима намирую (обштинске власти, сеоски путови). Ако обштина сама толико прихода нема, да какавъ обштинскій расходъ подмири, то ће у онимъ случаевима, гдѣ државна каса окружія подпомаже, и обштине одъ окружія помоћи очекивати моћи.

[1]) Ови ће расходи износити преко 200.000 дг., али на то ће по проекту прилагати само села и манѣ вароши, напротивъ за веће вароши ће издаваня на школе остати обштински расходи.

[2]) У *Србіи* имало е 1845. год. 1151 обштина, ньіови приходи су износили 1,882.205 гр. чарш., и проис-

Digitized by Google

тицали су одъ: приреза, аренде и кирiе, шумски таксa' и прихода', канцеларiйски и различиты манѣважны прихода'. — Прирезъ е изнео 1,103.966 гр. чарш., аренде и кирiе 668.643 гр., а поименце: одъ месарница' 151.417 гр., одъ кантара (у Бѣограду и одъ тамиса — одъ дозволѣня да се нава туче) 151.228 гр., одъ меана' 190.266 гр., одъ дуѣана' сеоски 50.926 гр., одъ niявички бара' 1154 гр., одъ риболова 5409 гр., одъ козара' 471 гр., одъ панаѣура' 41.845 гр., одъ попаше 34.666 гр., одъ попаня шалитре 168 гр., одъ кирiе обштински добара 34.996 гр., одъ цигляра' 2324 гр., одъ рогоза 404 гр., одъ дозволѣня за продаю отровны стварiй 687 гр., одъ оборине 2563 гр. и одъ палѣня креча 116 гр. Приходи шумски су изнели 110.777 гр., а поименце: одъ жировнице 103.913 гр., одъ дрва' 5366 гр., одъ колара' 761 гр. и одъ руя 537 гр. Таксе канцеларiйске донеле су прихода 19.487 гр. и то: одъ писмены потврѣеня 2362 гр., одъ позивны печата' 4653 гр., одъ ресума 12.472 гр. Напослѣдку разни приходи принели су 69.330 гр., и то поименце: тамничарине 208 гр., добошарiе 12 гр., новчане казни 8036 гр., одъ поклона на школе и чесме 6902 гр., одъ треће паре еснафски кутiя' 3994 гр., одъ еснафскогъ 3912 гр., одъ продате ране 6209 гр., одъ бикова 520 гр., одъ баряка' 128 гр., одъ интереса' 13.912 гр. и одъ изванредны, у кое спада и продая разны обштинама непотребны зграда' и други ситница' 25.397 гр. — Расхода напротивъ имале су обштине исте године 1,605.336 гр. чарш. Ови се могу на петъ главны струка' подѣлити: на издржаванѣ примирителны судова и мѣсны полицiя', на просвѣту обштинску (школу и цркву), на економне потребе, на добротворна заведеня и на изванредне потребе. Примирителни судови, кои су у исто време и мѣсна полицiя, стали су 925.569 гр. и то поименце: плата кметовска 628.712 гр., писара' 42.402 гр., пандура'

Digitized by Google

57.099 гр., моѣны стражара' 42.345 гр., потребе канцеларійске 16.808 гр., граѣевине 138.201 гр. На просвѣту издало се 519.327 гр. и то на школске потребе (клупе, табле —) 5616 гр., на плате учителя' 232.699 гр., на граѣевине 119.236 гр. (свега 357.552 гр.), на потребе црквене 3985 гр., на граѣевине 155.039 гр., на светкованѣ празника' 2750 гр. (свега 161.775 гр.). На економне потребе потрошено е 71.674 гр., и то: на плату шумарима 8408 гр., говедарима 74 гр., на граѣевине (кое приходъ доносе) 11.462 гр., на чесме и канале 9190 гр., на преправе противу ватре 1395 гр., за обдржанѣ чистоте 1665 гр., на освѣтлѣнѣ по варошима 1303 гр., на интересъ за дугъ обштинскій 5666 гр. На добротворна заведеня потрошено е 979 гр., и то на шпиталѣ (кои своє фондове имаю) 25 гр., на издржаванѣ дѣце одъ непознаты родителя' 954 гр. Напослѣдку на изванредне потребе потрошено е свега 44.580 гр., и то: на дочекъ старешина' 41.000 гр., и остале разне потребе 3580 гр. Неке обштине нису свой расходный рачунъ поднеле. Обштине су по изложеномъ рачуну прихода више 276.868 гр. имале, къ тому непокретногъ иманя за 478.493 гр., кое е у години 1845. у обштинско иманѣ ушло, дакле свега 755.362 гр. чарш.

§ 20.

Кодъ обласны (провинціялны), окружны и обштински расхода' треба примѣтити, да они само одчасти нису прави државни расходи. Млоге потребе државне, кое бы се обштомъ народномъ касомъ подмиривати морале, уступи често правительство нижимъ явнимъ властима, съ тимъ опредѣлѣнѣмъ, да се цѣль — потреба — на свакій начинъ, и сума расхода а кадкадъ и нужный за то приходный изворъ обштинама, окружіяма и областима про-

Digitized by Google

пише, напротивъ управу саму задрже ове ниже власти. Овакови расходи зову се *обвезни* (облигаторични) *обштински, окружни* или *обласни расходи*, и противуставляю се *вольнимъ* (факултативнимъ) таковимъ *расходима*, кодъ кои се уобште цѣль — потреба — (и нужный на то расходъ) одъ врьовне власти опредѣли, но гдѣ ове ниже власти право имаю рѣшити, оће ли се у неко време манѣ или више на какавъ расходный предметъ издати, и одкудъ ће се потребный приходъ набавити [1]). Овай послѣдньій родъ расхода' найважніи е у онимъ земляма, кое су на области, имаюће особите законодавне и управне власти, подѣлѣне. Правительство задржава себи право, да найвећу суму (максимумъ) данка за вольне издатке одређеногъ опредѣлява, а дозволява овимъ нижимъ властима, да се у поединимъ случаима и задужити могу [2]).

[1]) У Белгіи было е год. 1849. одъ свію обласны расхода':

2,490.100 fr. обвезны издатака, и то:

621.000	fr.	за главне путове,
327.000	„	за издржаванѣ жандарма',
279.000	„	зданія судова и затвора',
332.000	„	дугови неки областій,
241.000	„	копилнице,
242.000	„	додатакъ обштинама за школе, луднице и сиротиньске куће,
140.000	„	управа обласны прихода' и т. д.

5,440.800 fr. вольны издатака, и то:

4,277.000	fr.	на путове, канале и т. д.
195.000	„	цркве,
100.000	„	школе,
66.000	„	подпора землѣдѣлія.

7,930.900 fr. или 1,98 fr. на главу.

Digitized by Google

Приходи области исте године проистицали су:

2,006.000 fr. одъ порезны вишака,
612.000 „ додато изъ државне касе,
698.000 „ одъ такса' на путовима, каналима и т. д.
209.000 „ одъ такса' на псе.
2,650.000 „ у заямъ узето и т. д.

У Баварской су износили вольни издатци $18^{36}/_{37}$. год. 121.000 фр. 24, коя се сума употребила на подномаганѣ заната', на школе, путове, лудница и т. д. Обвезни издатци за буц. год. $18^{37}/_{48}$. износили су 4,437.000 фр. $24\frac{1}{2}$, но найвећу часть платила е државна каса.

У Француской су износили год. 1836. вольни издатци 19 мил. fr. или 5% непосредствены данака, а сви департементални расходи скупа 64 мил. fr.

[2]) Обштине у княж. Србіи быле су са свршеткомъ год. 1844. дужне 167.388 гр. чарш. а неке су се 1845. год. іоштъ 59.034 гр. задужиле, дакле сума 226.422 гр. Непроизводно у касама обштина' лежећегъ капитала было е 1844. год. 591.996 гр., коя се сума 1845. на 927.000 гр. попела; дакле за годину умложена у 335.904 гр. Овимъ капиталомъ исплатиле су обштине дуга у 1845. год. 79.331 гр. и потомъ остало е дуга 147.091 гр., а капитала 848.568 гр.

Тако е Брабантъ год. 1841. самъ 3,6 мил. fr. у заямъ узео.

§ 21.

У свакой струци државногъ управляня найвећу часть државны расхода' чине издаваня за *личне услуге*. Ови су расходи по важности услуга' и съ тимъ скопчаны права' двояки, т. е. или су *плате*

Digitized by Google

званичника' или *просты служителя'*. Служба званичника' е по свима готово державама стална, т. е. званичници ступаю у службу по гласу каквогъ закона или рѣшеніемъ найвише власти, а одпуштаю се само уредномъ судейскомъ пресудомъ; напротивъ прости служители намѣштаю се и одпуштаю се одъ найнижи властій, кодъ кои башъ служе. Ове накнаде личны услуга' државны служителя' разликую се по времену, кадъ се издаю, као *плате* и као *пензіе*, кое послѣдиѣ сматрати можемо одчасти као накнаду учинѣны услуга', одчасти пакъ као державу осигураваюће средство, да ће се званичникъ у испуняваню задаты му дужностій ревносніи показати. Пензіе су опредѣлѣне или за званичнике или за ньове удовице и сирочадь, а исплаћую се или одъ державне касе или одъ приватны фондова. У онимъ земляма, гдѣ су званичници сталны, т. е. гдѣ се безъ судейске пресуде са званія збацити немогу, изискуе слѣдственость, да се на осниванѣ тій фондова званичници закономъ *принудити* могу, т. е. да свакій званичникъ некомъ части свое плате или некомъ веѣомъ сумомъ фонду у помоћь притеѣи *мора*.

[1]) Найманьи су расходи (односно) у *В. Британской* на званичнике, и ту особито на правосудіе. Найвише стае державу (осимъ дуга, кои годишнѣ преко 29 мил. Ls или 51,7 % держ. прихода прогутава) войска — на 20 мил. Ls. или 35,1 % цѣлогъ держ. прихода. Правосудіе троши само 1,5 мил. Ls. или 2,8 % ц. держ. прихода, коя се сума на ниже и сиромашне служителѣ, на зданія и т. д. издае.

[2]) У управной политики боре се два мнѣнія, едни су списательи за сталность званія', други пакъ за противно. Сви се у томе слажу, да свакій державный граѣанинъ право (и дужность, кадъ небы довольно кон-

Digitized by Google

куренціе было) на државну службу има, и да ће се у исту занста и примити, ако е довольно способанъ, али исто тако, да ће се државне службе (и права тогъ) лишити, ако се неспособнимъ покаже. Препирка се само око тога врзе, кои ће надлежность (компетенцію) имати, да о овой способности и неспособности званичника рѣшава. Єдни уступаю то *попечителю*, други *суду*. Мы мислимо, да се на ово пытанѣ неможе безусловно за свакій случай одговорити, почемъ е оно предметъ политике, гдѣ по веѣой части обстоятельства найячу силу имаю. Наше ніе овдѣ рѣшавати, шта е у томъ случаю за друге форме државе найкорисніе, а у осталомъ бы се лако ту и одговорити могло. У деспотичной, патріярхалной, старинской и теократичной држави неможе о праву поединогъ спроћу владателя, правительства и обштности ни говора быти, у пратріярхалной држави ће и у овомъ случаю учинѣни уговори рѣшавати. У правной држави е пакъ цѣль државна особно благостанѣ поединогъ посредствомъ цѣлости на основу права' и закона' по обштемъ мнѣнію поставлѣны. Свакій има право (осимъ явнимъ судомъ за недостойне проглашены), да се о свомъ и обштемъ благостаню стара, ма одъ нѣга препоручивана средства и противъ волѣ и користи предпоставлѣногъ му званичника ишла. Ово право поединогъ рѣшило бы за независимость државны служителя' одъ предпоставлѣны іимъ власника'. Напротивъ одговорность виши званичника' за дѣла подчинѣны іимъ лица' мора насъ на противно мнѣніе навести, єръ е попечителю одъ народа или народны представника' уступлѣна власть, права народна власть, и свакій противникъ нѣговы наредба' противи се и народнимъ желяма; па зато се попечителю право уступити мора, да по свомъ произволѣню званичнике намѣштати и збацивати може. Овимъ се начинномъ истина слѣдствено поступа, али врло теоретично и безусловно, кое е тимъ

Digitized by Google

манѣ важности за политику, гдѣ изъ околностій проистичућа користь цытанѣ рѣшити мора. У таковимъ државама, гдѣ є свѣсть политична доста распространѣна и развієна, као у Енглеской, Сѣв. Америки, Белгіи и некимъ швайцерскимъ кантонима, морали бы се и мы за овай основъ рѣшити. Али у другимъ државама виђали смо, да су попечительи противне кораке уставу и законима чинити могли, безъ да су се зато подъ одговоръ ставляли. Шта бы се у томъ случаю званичнику савѣтовати могло, или да слѣпо заповѣсти предпоставлѣногъ извршава, или да постоєће законе противъ волѣ виши властій и у опасности, да ће свой лѣбъ изгубити, чува и храни? У правной држави непрестає званичникъ быти грађанинъ, ако є и правительственый служитель, онъ є посредствомъ правительства народный слуга и попечителю у правномъ и моралномъ призреню и одношеню къ народу раванъ. Мы нетражимо овдѣ веће користи и сигурности за државногъ служителя но као и за свакогъ другогъ грађанина. Препирка о овомъ пытаню неодноси се на сваку државну службу, него є притомъ само о некимъ управнимъ гранама говоръ, т. є. о дипломаціи и о полиціи сигурности; у судоводству, просвѣти, финансіи и у другимъ полицайнимъ струкама напротивъ мора се сталность званія на свакій начинъ задржати. Ово важи за изображене землѣ, напротивъ за неразвієне државе є сталность званія свуда изъ два узрока корисна: 1) подкреплява се тежня къ изображаваню, и умалява се порочна наклоность къ миту и невѣрству, кадъ є сталнимъ званіємъ ужитакъ осигуранъ; 2) у неразвієнимъ земляма су званичници готово єдина изображена класа у народу, и ако бы опозиція и ову малу разумну (интелигентну) подпору изгубила, то бы одчасти влада свакоякомъ грубомъ нападаню одъ стране противника изложена была, а одчасти бы се свакій напредакъ слободногъ духа у свомъ зачетку веćъ угушити морао. —

Digitized by Google

Уосталомъ цѣль, коя се помоћу несталности званія достићи жели, може се и другимъ средствима докучити, а та су: *а*) да се добри дисциплинарни закони издаду; *б*) да свакій попечитель у службу прима само искусне и поштене люде, али не нѣму само привржене или другимъ чимъ препоручуюће се, тако да се слѣдуюћій замѣнившій га попечитель у чуду наће, шта да съ таквимъ людима започне; *в*) да попечитель неиздае наредбе противъ устава и постовећи закона' идуће, кое бы званичника у станѣ непослушности лако довести могло. — Ако се на овакова правила управе пази, занста неће нужде быти, да се званичникъ и безъ судейске пресуде збацити мора.

§ 22.

Што се *плате* званичника' тиче, влада може млого слѣдуюћимъ начиномъ *штедити:*

1) Ако званичне послове одъ сваки излишны формалитета' ослободи, тако да манѣ званичника' истый посао извршавати могу. Горе смо се већъ изяснили, да е штедня утолико само дозволѣна, уколико се државнимъ потребама нешкоди, зато се н. п. несме заплетено судоводство, кое млого стае, другимъ простіимъ, евтиніимъ а горимъ замѣнити.

2) Кадъ само толико служителя' намѣсти, колико е за свакій посао нужно, а не да лица' ради или збогъ еднакости надлежателства' или збогъ другогъ чега званія прави и мѣста отвара [1]).

3) Кадъ за такове послове, кое свакій и неученый одправляти уме, ненамѣшта скупо плаћена и особито вѣшта лица.

4) Кадъ свако званіе тако награди колико нужно буде, т. е. нити да се на раскоштво одда, нити

Digitized by Google

пакъ да твердична буде, кое бы послѣднѣ та слѣдства имало, да се небы люди за вѣштія и мучнія званія преправляли, єръ є то съ трошковима скопчано, кое накнадити треба, и да бы званичници принуђени были, сувише се на приватне шпекулаціє оддавати, и тимъ державне послове пренебрегавати [2]).

5) Кадъ непринуђава званичнике, да на такове потребе троше, кое су измишлѣне, и безъ кои' бы држава и обшта стварь опеть исто тако напредовати могле; н. п. униформе — скупоцѣне, параде съ трошкомъ великимъ скопчане, одъ квартира званичника' удалѣне канцеларіє, често селѣнѣ и прежѣштанѣ званичника' и цѣлогъ надлежательства изъ єдногъ мѣста у друго и т. д.

[1]) Често се неко излишно званіє за награду лица каквогъ измисли, но кое се уобичаи и по смрти истогъ, кадъ и небуде тако заслужна човека, любимцу каквомъ удѣли.

[2]) Да се званія виша и мучнія мораю систематично болѣ плаћати, сигурно є, уколико пакъ кое званіє више наградити треба, неможе се у числима опредѣлити (види I. часть §. 158). У обичномъ се животу веѣъ каже, да оно скуплѣ стане, до чега човекъ євтино доће, а тако ће и у овомъ случаю влада, мѣсто манѣгъ брои вѣцты и прилѣжны а добро плаћены служителя', морати држати веѣій брой євтины, невѣшты и небрежльивы званичника'.

§ 23.

Горе наведени узроци за пристойну накнаду званичника' простиру се іошъ поглавито на ове случає.

I) У онимъ државама или баръ у онимъ званіяма, гдѣ є плата у найманьой мѣри особито за

Digitized by Google

ниже званичнике опредѣлѣна, узаконѣно е, да државни служитељи у скупо време *додатке* у *новцу* или у *житу* и другимъ натураліяма добыяю. [1]) У новіе време опредѣляваю неке државе, да се свакадъ една часть плате у житу или (найболѣ) у цѣни неке плати одговараюће количине жита исплати. Овомъ наредбомъ осигурава се званичникъ одъ бѣдногъ или примѣтно горегъ станя у зла времена, а умѣсно е и правично, да му држава онда помогне, еръ онъ неможе као и другій грађанинъ већомъ ревности више прихода зарадити. Правило е при овомъ почасномъ плаћаню у цѣни жита, да она часть плате, коя се по свагдашньой цѣни жита мѣня, већій дѣо цѣлогъ кодъ малы, но кадъ велики плата' чини. Ово быва зато, што само нека добра свою цѣну мѣняю, (кадъ жито поскупи или еевтиня), као: месо, зелень, сви други родови жита (ечамъ, овасъ, ражь —), и што се дакле потребе званичника сразмѣрно нѣговой плати неувећаю, еръ онъ нека добра онако евтино као и пре (а нека и евтиніе) набавити може, као: вино, шећеръ, каву и т. д. [2])

[1]) Некій грофъ и дворскій маршалъ (1593. год.) у едной нѣмачкой државици примао е поредъ 150 Rlr. плате 30 Rlr. на альине, поредъ тога опредѣлѣну количину ражи, шарана', штука', други риба', дрва', пива, и 1 свиньче. По цѣлой Европи а и кодъ насъ су преће званичници манѣ плате имали, но поредъ тога су (они по наіяма) уживали іошъ млоге друге приходе (кулуке, поклоне —), кои су іимъ 2—3 пута важніи были но плата. — У *Баварской* су почели 1826. год. неку часть плате кодъ ново поставлѣны званичника' у цѣни жита исплаћивати; као мѣрило при томъ важе цѣне одъ 15. Ноемвра и 15. Декемвра сваке прошле године.

[2]) Поредъ оны горе наведены добара премѣнюю и друга добра свою цѣну по скупоћи жита, али спо-

Digitized by Google

ро и нееднако, (н. п. наимница), и докъ се годъ наимница непремѣни, остаю млога и млога добра на истой цѣни као и пре. Они ће производи найпре и найче поскупити, гдѣ радия (посредствомъ жита) и она друга скупля добра (месо, зелень, крумпиръ —) грађу (преобразине) или помоћие матерiе сачиниваю, као: ракiя, пиво, лѣбъ, сва теста, сланина, масть —. Како се дакле расходи званичника' само утолико увећаваю, уколико ће онъ више на ове скуплѣ производе издавати, тако треба зато свакой већой плати односно маньій додатакъ рачунати. Званичникъ съ платомъ одъ 400 тал. потребоваће на горе изложене предмете додатка одъ 2000 ока' жита, кое чини при цѣни одъ 60 гр. на 100 ока' за ту годину 50 талира, зато ће и плата нѣгова быти 450 тал., а ако жито на 100 гр. одъ товара скочи, то ће му се и плата на 483,^{3} тал. увећати. Къ плати пакъ одъ 1000 тал. рачунаће се додатка само 3000 ока жита (а не сразмѣрно 5000), а къ плати одъ 2000 тал. додаће се само 4000, а не 10,000 ока' и т. д.

§ 24.

II) За *задужене званичнике* треба правительство изъ истогъ призреня на народну користь уредбу да изда, како ће се на личность званичника учинѣни дугови зауставлянѣмъ плате исплаћивати морати. Званичникъ се овдѣ са другимъ приватнимъ служителѣмъ уравнати неможе. Како се званичнику ужитакъ нѣговъ украти, то се мора онъ старати, да другимъ путемъ свое потребе намири, па макаръ се државни послови и пренебрегли, а тужбу, да се збогъ учинѣногъ можебыти незнатногъ дуга судомъ званія лиши, одбыће свакій справедльивый судъ као неумѣсну. Да се притомъ разлика правити мора међу разнимъ поводима задуживаня, пока-

Digitized by Google

зале су и млоге законодавне власти своимъ уредбама. На свакій начинъ треба званичнику съ маньомъ платомъ више (н. п. $^2/_3$), а онима съ веѣнимъ приходомъ манѣ (н. п. $^1/_2$) плате осигурати, т. е. кодъ првы маню, а кодъ овы послѣдньи веѣу часть плате одбіяти; но ако е дугъ лакомислено и у тако великой суми начинѣнъ, да се задуго небы (обуставлинѣмъ речене части плате) исплатити могао, слѣдствено е, да се званичникъ законнимъ путемъ изъ службе одпусти. [1]) Дугови на сигурность непокретны и покретны добара учинѣни неспадаю подъ ова правила.

[1]) Уредба $\frac{\text{В. № 374.}}{\text{С. № 264.}}$ 17. Марта 1842. нареѣуе, да се само $^1/_4$ плате кодъ дуга у нужди учинѣногъ, $^1/_2$ пакъ кодъ лакомислены дужника одбія. Иста уредба опредѣлява и рокъ, за кой ће се дугъ исплатити морати, на две године, тако да ће се лакомисленый званичникъ и изъ службе одпустити, ако за то време дугъ исплатити неможе. Протолкована е иста уредба 29. Януара 1849. год. $\frac{\text{К. В. № 118.}}{\text{С. № 779.}}$ у томъ смислу, да се задуженимъ званичницима текъ онда опредѣлене части плате одбіяти могу, кадъ су інмъ се сва остала добра продала, и уобште онимъ званичницима, кои никаковы добара немаю..

§ 25.

III) Мнѣнія су о *приватной заслуги* државны служителя у насъ особите важности постала. На право и умѣсность приватне те заслуге сви вичу, млоги противъ свои говора дѣлаю, мало ньи што о ствари разумею, а нико се явно одбране ради появіо ніе. Сваку приватну заслугу званичнику забранити, нити е могуће, нити кои на то мисли, а неке му гране заслуге закратити, значи изъ ланца за државу убитачны (можебыти найвише исплаћуюћи се)

Digitized by Google

предузећа' неке чланке дозволити, друге не. Узрокъ, зашто се ова забрана одъ неки жели, тай е, да небы управни званичници економнимъ шпекуланіама одъ званичне ревности се одвраћали, а поредъ тога своіомъ власти народъ съ ограниченомъ конкуренціомъ купуюћи и продаюћи угнѣтавали. Наука проповѣда слободу заната' за све класе народа, и то изъ призреня на користь свакогъ поединогъ и цѣлости. Ако неки званичници при своимъ приватнимъ предузетцима дату іимъ одъ правительства власть злоупотребе, то нетреба кривити зато ову слободу заната, и право приватне заслуге званичника, него исключно недостаточность закона' и уредба' и іошъ више бѣдну оскудость контроле, збогъ изпуняваня узаконѣны наредба владе, безъ кое су и найбольи закони мирисна трулежь државе. Мѣсто да се зло забрани, и свакомъ нападнутомъ оружѣ одбране у руке да, забранюю се рѣчима средства, коима се зло учинити може. Изговоръ, да се ономъ првомъ забраномъ до цѣли доћи неможе, смѣшанъ е, кадъ се одъ друге забране добра слѣдства очекую. Наука и свакидашньій животъ увѣриће свакога, да се оваковимъ найстрожіимъ забранама она пожелѣна угодна слѣдства докучити немогу, ако се съ друге стране зло неуклоши, — негледаюћи притомъ на то, што се оваковимъ уредбама у економномъ и државномъ смислу народу и званичницима неправде чине и неслѣдственоcти неке одобраваю. Мы незнамо друге разлике између зиданя кућа', обдѣлаваня земаля, даваня новаца подъ интересъ и земаля подъ аренду а и самогъ тргованя подъ туђимъ именомъ, — и између тргованя подъ своимъ именомъ, и то особито са житомъ и свиняма, до те, што се при послѣднѣмъ велика злоупотреблѣня власти догодити могу. Неправедно е пакъ и за званичника и за народъ, некорисно слободну

Digitized by Google

конкуренцію у макоемъ занату ограничавати. У онимъ земляма, гдѣ су званичници найнижи и найвиши контроли и критики обштегъ мнѣнія свакадъ изложени, и гдѣ свакомъ законъ и точно наблюдаванѣ истогъ одъ стране властій на руку иду, да за увреде и штете, ма одъ кога оне произишле, законнимъ путемъ суда накнаде добити може, неће заиста нужде быти онакове уредбе издавати. Ако су пакъ званичници едини заштитительи закона, ако само о.н о зло радити несмею, што бы предпоставлѣни іимъ лако дознати могли, и ако су тужбама увреѣены и оштеѣены велике препреке на путу, ту е залуду и іошъ толико уредба' за заштиту граѣана издавати. — Досадъ е рѣчь уобште о умѣсности приватне заслуге званичника' была, за кою смо се у слѣдствености научной одрѣшно изяснити морали, напротивъ има неки приватны приходны извора', кое се званичнику закратити мораю, ако державномъ благостаню напредно развіянѣ желимо, а то су они, гдѣ обште явно мнѣніе оне благодатне силе у томъ степену нема, као кодъ преѣе изложены случаева. Ови производни извори приватны лица' су услуге адвоката, концептиста и други писара', кое кадкадъ державни служительи извршаваю. Да е овдѣ забрана само у ономъ случаю умѣсна, ако приватне услуге чинеѣій званичникъ у исто време има и гласа при рѣшаваню оногъ одъ нѣга сачинѣногъ предмета, разуме се по себи, зато е сасвимъ излишно н. п. полицайнимъ званичницима забраньивати, да какву прозбу на судейско или финансіялно надлежательство начине, а и неправо е млаѣимъ званичницима то запреѣавати, кодъ кои е плата и тако мала, и кои никакве важности за слѣдства оне прозбе кодъ каквогъ надлежательства немаю. [1])

[1]) Кодъ насъ су се пре а и на скупштини народной 1848. год. повика и тужба народа противъ угнѣ-

Digitized by Google

таваня одъ стране управны званичника' подигле, да ови конкуренцію купаца ограничаваю, и тако да за побієну цѣну свинѣ, рану и т. д. купую, и єдногласно се тражила забрана ове заслуге, кое се више пута народу и обеѣавало. — По уредби одъ 21. Окт. 1843. $\frac{\text{В. № 1092.}}{\text{С. № 1136.}}$ несме званичникъ другога никога ни писмено ни усмено предъ судомъ заступати, ни прозбе сачинявати ни преписивати. Казни се пооштраваю по повтореню преступка, т. є. найпре се одбіє $^1/_4$, потомъ $^1/_2$ плате, а треѣій путъ се званичникъ и изъ службе одпушта. Изяшнѣна є у овомъ истомъ смислу ова уредба год. 1851. 17. Юлія $\frac{\text{В. № 535.}}{\text{С. № 510.}}$, да ли смею званичници, кои су подъ судъ пали, адвоцираньемъ и писанѣмъ прошенія' занимати се?

§ 26.

IV) У веѣой части држава' (али и то не свуда у свакой грани државне службе) издаю се *пензіє званичницима*,[1]) кои су вѣрно неко време одслужили, или кои су збогъ тѣлесне или душевне слабости за далѣ служенѣ неспособнимъ постали. Чуство човечности забранює намъ веѣъ таковогъ човека безъ сваке помоѣи оставити, кои є толико време съ великимъ трудомъ и трошкомъ преправляюѣи се управо євтино служіо, и тимъ свакій другій начинъ издржаваня изгубіо. Разумъ и политика по преѣе казаномъ уче насъ, да бы свакій државный служитель, ако му ову надежду одузмемо, или веѣу плату потребовао, одъ кое бы за време дуговременогъ служеня штогодъ за свою старость или болесть уштедити могао, или бы се миту оддао, кое бы на уштрбъ и обште морално упропашѣаванѣ (деморализиранѣ) државе и народа водило. Ако є могуѣе за ову цѣль приватне фондове устроити,

Digitized by Google

болѣ е за државну касу, и одговара више основима финансіялне науке, но гдѣ ови сами обстати немогу, ту треба правительство да іи подпомогне, или сасвимъ да іи заступи, кое наравно скупо стае.[2]) Но опетъ дужность е законодавне власти, да добромъ пензіонскомъ уредбомъ владу одъ синекура' (в. §. 8. и 9.) и одъ онаковогъ пензіониранa сачува, кое е текъ само средство, да се званичнику не збогъ нѣгове неспособности или незаконногъ каквогъ корака, но збогъ политичны и други неки узрока' явно дѣйствованѣ изъ руку' узме. [3]) Оваково пензіониранѣ е управо лишаванѣ службе краћимъ путемъ и безъ судейске помоћи, но на уштрбъ државне касе и обште припознате и узаконѣне сталности званія'.

[1]) Членъ 53. устава земальскогъ, уредба одъ 2. Авг. 1841. $\frac{\text{К. В. № 961.}}{\text{С. № 536.}}$, преиначена уредбомъ одъ 3. Апр. 1843. $\frac{\text{В. № 514.}}{\text{С. № 425.}}$ гласе о пензіяма званичника'. У *Србіи* има по истой уредби право на пензію свакій, кои е или 40 година' одслужіо, или кои е 10 и више година' нерачунаюћи (своіомъ кривицомъ приведена) прекиданя правительствену службу одправлио, но збогъ слабости се за далѣ служенѣ неспособнимъ указао. Званичникъ, кои збогъ болести пре навршене 10-годишнѣ службе, или после тогъ времена збогъ неспособности дужностима државне службе одговорити неможе, одпушта се безъ пензіе, но с'тимъ да му се за накнаду цѣла 1годишня плата еданпутъ за свагда да. Пензія расте по годинама службе, т. е. после 10 година' служеня пензіонира се званичникъ са 25% свое послѣднѣ плате, за сваку идућу годину расте пензія у 2,5%, тако да е у 20. години ½, у 30. год. ¾, у 40. цѣлой плати равна. — У *Виртембершкой* е пензія после 10 год. 40 %, а за сваку идућу годину 2 %

Digitized by Google

више, съ 40. годиномъ изравна се съ платомъ. У *Баварской*, *Насавской* и *В.-Хесенской* се одъ 10 на 10 година' увећава, тако да е у 2. деценію 70 %, у 3. деценію 80 %, у 4. деценію 90 %, а са свршеткомъ 4. деценія т. е. 40. године подпуной плати равна. Овай е начинъ кориснія за званичнике, а по нашемъ мнѣнію и праведніи, почемъ се одма већа часть плате као пензія дає. По србскомъ начину пензіонира се званичникъ после 10-годишнѣ службе; гдѣ су плате и тако мале, съ тако незнатномъ части (25 %), да пензіонари у болести и бѣдномъ своме станю ни найнужніе потребе намирити немогу. Баварскомъ методу неваля пакъ то, што се службе одъ 10 и 19, 20 и 29, 30 и 39 година еднако награђую, тако да два званичника еданъ 30 год. другій 30 год. и 11 мѣсецій служећи еднаку пензію добыю, т. е. 90 % своє плате, и да онай кой е 40 год., дакле одъ еднога 10 год., одъ другога само 1 мѣсецъ више служіо, одма и 10 % више т. е. подпуну плату добыє. *Баденска* е и ову погрѣшку поправила; по нѣной уредби добыє се съ 10. годиномъ пензія одъ 70 % послѣднѣ плате, а за сваку идућу годину 1 % више, съ 40. годиномъ дакле подпуна плата. Кодъ нѣ е іошъ и то добро уређенѣ, да се одъ сваке плате преко 600 фр. $24\frac{1}{2}$ пета часть као накнада за фунгиранѣ (дѣйствованѣ) узима, коя се при пензіонираню у рачунъ неставля. Ово е изъ више узрока добро: а) званичникъ у служби стоећи има занста многе трошкове и непріятности, кои су одприлике равни петой части плате; н. п. за униформе, мора на опредѣлѣномъ (можебити скуплѣмъ) мѣсту живити, свакій данъ у свою канцеларію ићи —; б) као пензіонаръ може канцеларійско време другимъ кориснимъ радомъ подпунити, и тако сасвимъ или одчасти онай губытакъ накнадити; в) уздржаваю се млоги іошъ моћни и способни званичници, да по изслуженомъ времену пензіонирани нетраже, и да тимъ држав-

Digitized by Google

ной каси двогубый расходъ непроузрокую; г) овомъ наредбомъ могуће е млађимъ пензіонарима већу пензію дати.

[2]) Нигдѣ нису се ови фондови безъ помоћи правительствене одржати могли, но пробато е само истина у таковимъ државама, гдѣ званія нису стална, и гдѣ улаганѣ у фондове ніе съ принудомъ скопчано. *Белгія* додае своіой приватной пензіонской каси годишнѣ 200.000 fr. изъ државне касе. — У *Србіи* се пензіонираю званичници државномъ касомъ, кое по буџету 18 $^{49}/_{50}$. годишнѣгъ расхода 112.229 дг. или 1,^{15} % цѣлогъ државногъ расхода износи. — У *Баварской* износе пензіе (1825. год.) съ удовичнимъ пензіяма скупа 5,282.000 фр. 24 или 18 % тадашнѣгъ држ. прихода; за годину 18 $^{42}/_{43}$. потрошено е 1,^{5} мил. дакле свега 22,^{3} % (одъ 30 мил. држ. прихода). — *Вырте мбершка* 18 $^{24}/_{45}$. све пензіе (осимъ удовички) 0,^{54} мил. фр. 24 $^{1}/_{2}$ или 5,^{30}% ц. држ. пр. — *В. Хесенска* 18 $^{39}/_{41}$. год. 0,^{5} мил. фр. 24 $^{1}/_{2}$ или 7,^{50}%. — *Француска* 1840. год. 52,^{5} мил. fr. или 5,^{70}%, одъ ове се суме само на войнике 43,^{70}% издало. — *Белгія* опредѣлява буџетомъ за 1841. год. 4 мил. fr. или 4,^{2} % (кое се по већой части на войнике троши). — *Саксонскій* буџетъ 18 $^{37}/_{39}$. год. дае 0,^{549} мил. Rlr. или 10,^{50}%. — *Курхесенска* 18 $^{40}/_{42}$. год. 0,^{149} мил. Rlr. или 5,^{4}%. — *Шведска* 1842. год. 0,^{45} мил. riRlr. или 4,^{90}% цѣлогъ државногъ прихода.

[3]) Овакове пензіе износе кодъ *насъ* по буџету 18 $^{49}/_{50}$. год. 44.485 дг., кое се понайвише на издржаванѣ подъ пређашньимъ правительствомъ служивши а садъ недѣйствуюћи лица' издаю. Скупа са правимъ пензіяма износе оне 1,^{92}% цѣлогъ држ. расхода, но сваке године, почемъ су многи пензіонари изумирали, други службе подобыяли, умалява се овай расходъ знатно, тако да ће га скоро сасвимъ нестати.

Digitized by Google

§ 27.

V) *Пензіе*, кое се *удовицама и дѣци* умрлы званичника' даю, могу такође изъ више извора' истицати:

1) Изъ *фонда слободноеъ приватноеъ друштва*, у коима званичникъ право пензіе закупити може. Прилози су кодъ овоеъ начина у величини различити по рачуну вѣроватноће живота и по количини и годинама пензію уживаюћи лица' (жене и дѣце). Почемъ кодъ овы фондова улози знатни быти мораю, да бы се умѣрена пензія добыти могла, то неможе правительство свое служителѣ на улаганѣ приморавати. Изъ тій узрока' се истый начинъ пензіониранья наукомъ и неодобрава, него се само таковимъ државама препоручити може, гдѣ сталноћа званія' узаконѣна ніе, и гдѣ правительству ніе до тога стало, оће ли се служителѣва фамилія и после смрти нѣгове моћи издржавати или не. Збогъ велики улога' уписую се у ове фондове само мало званичника', и то оны, кои су имућніи, и кои' бы се породица после смрти ньіове лако и собственимъ средствима издржавати могла. Найтеже е у овай фондъ ступити сиромашнимъ званичницима, кои велику породицу и доста година' имаю, еръ е вѣроватность, да ће они пре умрети, и да ће ньіова фамилія веће суме и крозъ више година' изъ касе фонда вући. Зато се и ніе овай начинъ пензіониранья за добро уређене државе као цѣли сходанъ показао.

[1]) Количину улога и одговараюћу накнаду опредѣлява точно државна рачуница. Што е веће вѣроватность, да ће уложитель пре умрети (збогъ слабости или старости) или што више лица' (жена и дѣца) има

Digitized by Google

коя ће пензію уживати, или што су му млађа и здравія жена и ситнія дѣца —, утолико ће се за истый прилогъ право на маню пензію имати, или ће се утолико више улагати морати, да се право на исту пензію добыє. На ове околноће треба одчасти и кодъ слѣдуюћи начина' пензіоипраня пазити.

§ 28.

2) Изъ *фонда приморанимъ улаганѣмъ* устроєногъ, гдѣ є дакле съ користима државне службе дужность повременогъ (годишнѣгъ или мѣсечногъ) улаганя маньи сума' скопчана; или напослѣдку

3) Изъ *државне касе*, коя или удовицама и сирочадима недостаюћій приходъ одъ удовичкогъ фонда допунява, или, гдѣ овай непостои, нѣгово мѣсто сасвимъ заступа.

Кодъ ова два послѣдня начина [1]) морамо примѣтити: а) да се пензіє несматраю као милостинѣ, но да свака удовица и свако сироче законно на неку найманю часть (минимумъ) право имаю, коя се по станю фонда и увећати може (кодъ насъ є минимумъ 60 талира); б) да удовичка пензія у некой сразмѣрици са мужевльомъ платомъ стои; в) да и свако дѣте поредъ материне пензіє неку суму добыє, кою ће до закономъ опредѣлѣногъ узраста уживати, и коя кодъ дѣце и безъ оца и безъ матере већа быти мора, но кодъ дѣце само безъ оца.[2]) Дѣци умрлы државны званичника' уступати уживанѣ и други неки — особиты — државны благодѣянія' (н. п. бесплатно приманѣ у кадете, гдѣ други плаћати мораю) ніє добро, єръ се тимъ особита єдна каста званичника' у држави ствара, и єръ се награда по способности и заслуги предака, а не по собственой управля.

Digitized by Google

[1]) Пензію удовицама и сирочадима опредѣляваю уредбе 18. Окт. 1843. $\frac{\text{В. № 1077.}}{\text{С. № 1135.}}$ и укази 27. Ноем. 1843. В. № 1289. и 16. Дек. 1843. В. № 1415., — замѣнѣни уредбомъ одъ 23. Новмвра 1845. $\frac{\text{В. № 1812.}}{\text{С. № 1246.}}$ По начину другомъ установлѣнъ е удовичкій и сирочади фондъ у Србіи, коме е одъ правительства при основу 600.000 дг. безъ интереса на 15 год. узаймлѣно. Осимъ интереса' одъ те суме (види рѣшеніе $\frac{\text{В. № 1707.}}{\text{С. № 623.}}$ 27. Окт. 1847.) приходи су истогъ фонда мѣсечни прилози званичника' (у 3 % ньове плате), вишакъ мѣсечный ванцираны служителя и интереси цѣлогъ капитала фонда. Уредбомъ одъ 23. Августа 1847. год. $\frac{\text{В. № 1215.}}{\text{С. № 581.}}$ ослобођаваю се одъ улога' они званичници, кои се у дозволѣномъ одсутству одъ своги звания налазе, безъ да ньова удовица и сирочадь право на пензію губе. Напротивъ расходи су пензіе удовицама и сирочадма (коя се у 20 % мужевлѣ плате издае, па была удовица сама или съ млого дѣце, или само едно дѣте), плата рачуноводителя, и канцеларійске потребе. Станѣ е фонда врло добро, као што се изъ слѣдуюћегъ рачуна видити може: Годинс 1847. фондъ имао е

капитала - - - - -	914.362,^{3} дг.
дугуе правительству - - -	600.000 —
има начисто - - - -	314.362,^{3} дг.

До конца Октобра 1848. год. нашъ съ одбиткомъ правительственогъ потраживаня нарас'о е фондъ са 129.298,^{98} д. гр., т. е. имао е начисто 443,659^{3} дг. — Приходи за исту годину состояли су се:

изъ 3 % ны одбитака одъ плате	92.565,^{9}	или	56,^{8} %
изъ интереса у заямъ даваты новаца - - -	64.903,^{42}	„	38,^{9} %
изъ мѣсечны вишака - -	6.791,^{68}	„	4,^{3} %
свега дг.	164.261,	„	100 %

Digitized by Google

Расходи пакъ састояли су се:

изъ пензія' - - -	33.542,^{9}	или	91,^{5} %
изъ плате рачуноводителя -	3.500	„	8,^{1} %
добавке канцеларійске и овегданѣ - -	25,^{2}	„	0,^{1} %
свега дг.	37.068,^{1}	„	100 %

Чистъ приходъ дакле 127.192,^{9} дг. и съ додаткомъ неки доцніе покуплены прихода' (2,104 дг.) свега 129.396,^{9} дг. По томе се односе расходи ка приходима као 1: 4,^{43} т. е. одъ свега прихода троши се само 22,^{5} %. — Да фондъ еднако напредуе, показую рачуни 'слѣдуюћи година', кои су съ концемъ Октовра 1850. год. овако изгледали:

прихода е было - - -	183.260,^{1}
расхода пакъ - - - -	64.194,^{25}
начисто прихода	119.065,^{85} дг.
Овой сими треба іошъ додати -	983, ^{6} —
чини	120.049,^{51}
а одъ тогъ треба одбити повраћеный одъ прошле године процентъ - - - -	533,^{85}
начисто прихода остае	119.515,^{66}

Чистъ приходъ се зато умаліо што се капиталъ у 2 % евтиніе подъ интересъ дае, и што су се расходи знатно умножили, но при свемъ томъ главно имаия се (нерачунаюћи правительствено потраживанѣ) на 688.644,^{1} дг. умножило, т. е. нарасло е за две године у 55 %. — Нашемъ фонду иде у рачунъ та наредба, да се и одъ неподпунѣны званія' улози изъ правительствене касе плаћаю, а на штету му е пакъ, што су и млоги стари званичници учасници фонда, чіе ће удовице и млога ситна дѣца велике пензіе вући. У

Digitized by Google

послѣднѣ време почело се одъ старіи званичника' при ступаню у фондъ повећа сума као накнада за недавате преће улоге наплаћивати, кое е умѣсно и праведно и за онай случай, ако се званичникъ права пензіе и одриче, єръ се нико тога одређи неможе.

У *Баденской* се одбія за фондъ годишнѣ 1,5 %, а удовица прима 16,5 % мужевлѣ плате као пензію за себе, къ тому додае влада 50 % нѣне (т. е. 8,25 % муж. плате) пензіе ньой и 20 % (т. е. 3,3 % очеве плате) за свако дѣте изъ државне касе. И тако вуче удовица свега 24,75 % на себе и 3,3 % за свако дѣте; н. п. одъ 500 тал. плате улагао бы званичникъ по баденской уредби годишнѣ 7 1/2 тал., а удовица бы нѣгова примала изъ удовичкогъ фонда и изъ државне касе 127,75 тал. за себе и 16,425 тал. за свако дѣте, кодъ *насъ* пакъ званичникъ при истой плати улаже 15 тал., а удовица нѣгова и дѣца примаю свега 100 тал. Мислимо, да бы нашъ фондъ на край изилазіо, кадъ бы при истимъ прилозима баденскій начинъ исплаћиванія усвоіо. — У *Баварской* се свакій данакъ, кои се одъ званичника' узима, на издржаванѣ удовичкогъ фонда обраћа, но и овдѣ као и у Баденской и многимъ другимъ земляма немогу удовички фондови безъ правительствене помоћи обстати.

[2]) Тешко е истина за фондъ, али е праведно и човечно итако малой удовичкой пензіи нешто на дѣцу додати. Може неко на ово рећи, да и служитель съ више дѣце іошъ за живота свое веће потребе съ истомъ платомъ намирує, и да се дакле ни при издаваню плате државнимъ служительима количина дѣце, коя се ранити, одѣвати и изображавати мораю, никако у рачунъ неузима. Ово е истина слѣдствено, но и на то треба мислити, да се потребе оставше породице смрћу оца и мужа нису у 30 % уманьиле, и да е фа-

Digitized by Google

милія оним губиткомъ необзвруѣн се на плату државну утолико производеѣегъ колико трошеѣегъ члана у своимъ умрломъ ранителю изгубила, кои е своимъ трудомъ и ревности, ако не млого више набавити, а оно баръ добримъ куѣенѣмъ найманѣ 15 — 20 % уштедити могао. Зато оставмо при нашемъ мнѣнію съ томъ примѣдбомъ, да правительство изъ горе наведены узрока свакогъ званичника приморати може, да и за свако новороѣено дѣте неке проценте плате свое у фондъ улагати мора. Притомъ могло бы се н. п. овако опредѣлити: званичникъ одъ 500 тал. улагаѣе за пензію свое породице 3 % и за свако лице понаособъ по 1 %, по смрти нѣговой примаѣе фамилія цѣла 20 % и свако лице на свое име понаособъ 5 %; минимумъ пензіе цѣле фамиліе быѣе 50 тал., по коіой се суми (т. е. 250 тал.) и пензіе на свако лице гласеѣе управляваю. Пребациѣе намъ когодъ, да ѣе толики улози за званичника одвеѣъ теретни быти, на кое мы одговарамо, да ѣе по смрти званичника цѣлой фамиліи теретніе быти съ 20 % само на край изилазити, и да ѣе свакій добаръ отацъ радосно іошъ у 2 — 3 % свою плату умалити, да само своіимъ сирочадма пензію дуплирати може.

§ 29.

Іошъ има два рода државны служителя, кои у особитомъ одношеню къ државной плати и пензіи стое:

1) По себи се разуме, да *званичници подъ контрактомъ* служеѣи у правительствене се пензіе ни за себе ни за свое породице уздати немогу, но ово іимъ незакраѣуе право у чисто приватне фондове се закупльивати, и отудъ доцніе пензію съ фамиліомъ уживати. Уобште ніе савѣтно млого званичника подъ

Digitized by Google

уговоромъ држати, єръ ако држава све оно одъ ньи очекує, што и одъ указомъ поставлѣны служителя', то іимъ и уживанѣ свію права' уступити мора. Предъ наукомъ се могу само такове уговорне службе одобрити, кое су или привремене, или у коима се способность званичника само испытати жели; н. п. кадъ се при правлѣню великогъ моста архитектъ какавъ призове, кои ће по свршетку посла непотребанъ быти —.

2) Прости служительи, кои' служба ніе стална, и кои се дакле непрестано вольомъ ниже власти мѣняю, немогу такође пензію одъ државне касе потраживати, — съ друге стране чини се неправедно съ особитомъ ревности до свое старости служеће люде онда безъ икакове награде за ньіово добро владанѣ и безъ икакове помоћи оставити. Зато неке државе даю овако одликуюћимъ се служительима єдну суму, н. п. годишню плату, уиме накнаде єданпутъ за свагда, а друге іи пакъ принуђаваю на улаганѣ у пензіонске фондове, кои су само за овай родъ служителя' основани [1]). Ово быва више изъ човечности но изъ каковы политичны узрока', премда є властима и до тогъ стало, да и уредне ниже служителѣ има, па зато влада и ове фондове државномъ касомъ кадкадъ подпомаже [1]).

[1]) У *Баденской* опредѣлява законъ одъ год. 1835. ове пензіе, кое ће се изъ државне касе издавати, овако: Служительи, кои су кодъ каквогъ попечительства или другогъ у єданъ степенъ нижегъ надлежательства непрекидно служили, *могу* се пензіонирати тако, да се пензія кодъ служителя' манѣ одъ 15 година' служећи до $1/3$ плате, напротивъ кодъ служителя' више одъ 15 год. свою дужность одправляюћи до $1/2$ плате увећати може. Ако є горе речена $1/3$ маня одъ 72 фр., а $1/2$

маня одъ 150 фр., то се *може* пензія и до овогъ степена пети. — У истой држави постои за ове служителѣ и єданъ удовичкій фондъ. Мѣсечни прилози су 48 кр. — 1 фр. 36 кр.; пензія удовица' и сирочади є за првы 10 година' годишнѣ 38 фр. 34 кр. — 76 фр. 48 кр.

§ 30.

Трошкови на явна *зданія* и на *канцеларійске потребе* (добавке) могу се слѣдуюћимъ начиномъ добро уредити и у нечемъ уштедити:

1) При зиданю и оправляню явны зданія' треба се тимъ више упаметъ узети, што уобште свашта правительство скуплѣ плаћати мора, и што се тешко граница међу луксуріознимъ зиданѣмъ и таковимъ, коимъ бы се добаръ вкусъ врећао, означити може. Канцеларійска зданія треба да су усредъ вароши, близу квартира' званичника', нека су пространa за случай, ако бы се послови и персоналъ канцеларіє умножили. Явна зданія нетреба само лѣпо и съ вкусомъ за' примѣръ приватнимъ грађанима зидати, него постояно и темельно противъ ватре и обіяня крадљиваца. Наукомъ се неодобрава обичай неки држава', да се и обиталишта званичника' одма узъ канцеларіє о државномъ трошку зидаю, премда се, као што ћемо доцніє видити, и противъ овогъ правила кадкадъ поступати мора [1]).

2) Трошкови за освѣтлѣнѣ, артіє, пера, восакъ и т. д. могу се знатно уштедити, ако се свакомъ служителю єдна сума у новцу изда, па да онъ потребно самъ набавля. Нижи служительи, (кои н. п. съ дрвима рукую) уштедиће млого, ако іимъ се нека часть уштеђеногъ као накнада покло-

Digitized by Google

ни. Свакій иначе нека за предате му ствари строго одговара [2]).

3) Трошкови путованя и задржаваня по другимъ мѣстима правительственимъ посломъ нека се понаособъ обичной плати и послу служителя одговараюћи закономъ опредѣле [3]).

4) Порто писама, штафете и т. д. подпадаю подъ обичне таксе, но правительство може млого уштедити, ако е пошта у приватнимъ рукама, кадъ се съ предузимателѣмъ поште за цѣлу годину и за сва писма одсѣкомъ погоди [4]).

[1]) Нека зданія праве кодъ насъ народъ и влада заедно. У *Баварской* троши за ове потребе влада 0,[5] мил. фр. или 1,[78] % цѣлогъ држ. расхода.

[2]) Види указъ В. № 2265, 15. Ноемвра 1840. — Наши срезки началници имаю по 20 тал. на ове потребе.

[3]) Види уредбу одъ 31. Окт. 1849. год. $\frac{\text{В. № 1533.}}{\text{С № 630.}}$ За путованѣ изванъ Србіе неплаћаю се ови трошкови по уредби, него се по потреби већа или маня сума одъ надлежногъ попечительства опредѣли.

[4]) Устроеніе поште точка 52. ослобођава правительствену и таковы лица кореспонденцію съ каквимъ надлежательствомъ, ако се то за правительствену потребу чини, но рачунъ, колико е ова кореспонденція годишнѣ стала, мора се одъ поштанскогъ надлежательства водити.

Digitized by Google

2. РАЗДѢЛЯКЪ.

Расходи на поедине гране управе.

§ 31.

Найвише обште власти управне, као: владательскій кабинетъ или савѣтъ [1]) или државный министеріюмъ нестаю државу тако скупо, да бы се кодъ ньи велике суме уштедити могле [2]). Ако држава нема особитогъ савѣтуюћегъ врьовногъ надлежательства, то сачиняваю поглавице поедины грана' државногъ управляня владательскій савѣтъ (кабинетъ), кои е съ владателѣмъ найвиша управна власть у држави. Но већа часть држава' има и особито едно савѣтуюће тѣло — државный савѣтъ —, кои се одъ владателя (по већой части изъ високи породица') бира на ту цѣль, да га у расматраню државны уредба', при рѣшаваню главны пытаня', кадкадъ и у некимъ судейскимъ пословима, подпомаже. Ово се надлежательство више као приватно савѣтуюће тѣло владателя сматра, и нестои подъ одговорности, коіой су попечительи изложени. Што е већа коя земля, на толико се више грана' државна управа подѣлити мора, т. е. држава има утолико више попечителя' и попечительства' [3]). По европскимъ државама има пуно таковы савѣтника', кои се на савѣтованѣ само у поединимъ приликама призиваю, а више іи има, кои нити су за савѣтованѣ, нити се кадъ за савѣтъ пытаю — први се зову *дѣйствительни*, други *насловни* (титуларни) савѣтници; исто се тако прави разлика и међу попечительима *са портфельомъ* и *безъ портфеля*.

Digitized by Google

[1]) Владательскій савѣтъ е кодъ *насъ* министеріялно засѣданіе, кога су чланови (осимъ владателя) четири попечителя и войвода. Трошкови тогъ кабинета бы были, кадъ небы исти званичинци збогъ други свои званія исту плату вукли, 120.000 дг. —

Земальскій Совѣтъ нашегъ княжества е съ князомъ законодавна власть у *Србіи* на основу устава земальскогъ одъ 1839. год. — Мы га нисмо могли успоредити са слободнимъ скупштинама други европски држава, почемъ се чланови одъ князя бираю и одъ истогъ съ одобренѣмъ врьовногъ владателя — султана — збацити могу. Што Совѣтъ нашъ чешће противъ владе у опозицію ступа, ніе слѣдство устава, но особиты околностій наше новіе исторіе. Може се нашемъ мнѣнію пребацити, да мы у призренѣ неузимамо ограниченость владателя при избору савѣтника, т. е. да онъ по чл. 8. устава, заслужена, позната и поштена лица, коя за себе *обште мнѣніе* имаю, у Совѣтъ поставля. Но свакій зна, да су ова понятія врло протегльива, и кадкадъ противно значеѣа, кадъ се одъ едностранногъ мнѣнія опредѣляваю, и кадъ се обште мнѣніе (кое е кодъ насъ итако врло неснажно) и кандидатство простирати могу само на званичнике, кои су се, подъ строгомъ званичномъ дисциплиномъ преправляюѣи се, избора тогъ удостоили. — Ово надлежательство стае по буџ. $18^{49}/_{50}$. год. 413.300 дг., а главна контрола испытуюѣа државне рачуне 48.600 дг., други трошкови 12.000 дг., свега дакле годишнѣ 473.900 дг. или 4,9 % држ. расхода. Свакій савѣтникъ има 20.000 дг. плате годишнѣ, предсѣдатель пакъ 25.000 съ додаткомъ 35.000 дг. — У *Баварской* стае државный савѣтъ у средню руку годишнѣ ($18^{37}/_{43}$.) 72.000 фр. 24 или 0,9 %. — У *Вырттембершкой* ($18^{42}/_{45}$.) 42.000 фр. 24½ или 0,4 %. — У *Баденской* 10.500 фр. 24½ или 0,03 %. — У *Француской* (1837.) 482.000 fr. или 0,04 %. Но све

Digitized by Google

ове државе имаю редовне своє скупштине, кон' у Србіи нема.

[2]) Плата попечителя є кодъ *насъ* равна савѣтничкой плати съ додаткомъ 5.000 дг. као накнаде за функціонирань; само попечитель иностранны дѣла', кои є у исто време и заступникъ владательскій и првый попечитель, има 25.000 дг. редовне плате съ додаткомъ одъ 10.000 дг. — У *Баварской* вуче попечитель єданъ 8.800 фр. 24½ плате и 184,5 фр. у цѣни жита, къ тому іошъ 3.000 фр. за функціонирань, свега дакле 11.984,5 фр.; попечитель иностранны дѣла' исто толико, но додає му се 9.000 фр. за репрезентацію, а не 3.000 фр., дакле свега 17.984,5 фр. — У *Выртембершкой* свакій попечитель има 8.868 фр. 24½, а попечитель иностранны дѣла' 13.318,4 фр. — У *Баденской* попечитель 9.000 фр., иностранны дѣла' 13.900 фр. — У *Белгіи* 21.000 fr. У *Сѣв. Америки* свакій одъ 4 државна секретара (попечителя) 6.000 dl., свакій начелникъ оддѣлѣня (first clerk) 2.000 dl.

[3]) У *Србіи* су 4 попечителя: за иностранна, унутрашня дѣла, за финансію и за правосудіє и просвѣту. Манѣ државице имаю іошъ манѣ попечителя', а гдѣ мы имамо єдно попечительство за унутрашня дѣла, ту су н. п. Французи подѣлили те послове на више попечителя', као: рата, марине, явны послова (грађевине), землѣдѣлія, трговине — съ више пододѣлѣня'. Исто се тако неслажу правительства у томе, коє ће гране државне управе подъ коє попечительство ставити. Н. п. поште су у Аустріи и Француской подъ финансіомъ, у Баденской подъ иностраннимъ дѣлима, у Србіи подъ попечительствомъ унутрашньи дѣла', у Пруской пакъ имаю особито попечительство за себе; у Аустріи, Баденской — су шпитальи, луднице подъ санитетскимъ оддѣлѣнѣмъ, кодъ насъ пакъ подъ просвѣтомъ и т. д.

Digitized by Google

§ 32.

Попечительство *правосудія* за кривично и грађанско судоводство стає у Европи обично манѣ него иное друго попечительство (око 7 % држ. пр.) [1]), еръ се млоге тербе и кривице кодъ примирителны судова и полицайны надлежательства' а напослѣдку и самимъ изборнимъ приватнимъ (компромисним) судомъ докончаваю, и еръ за веѣа кривична дѣла народне пороте постое, кое млоге тужбе одбіяю и парнице брзо усменимъ суѣенѣмъ свршаваю. У осталомъ се и трошкови губеѣомъ страномъ баръ уколико утолико надокнаѣаваю [2]). Главни предмети расхода у овомъ попечительству су:

1) Персоналъ вишій и нижій и друге потребе врьовногъ надлежательства [3]), — канцеларія попечительства;

2) Комисіе законодавства, кое су или сталне или се за поедине случае наименую; при саставляню таковы комисія треба мотрити, да свака управна грана своѓъ заступника у комисіи има [4]);

3) Више степена' судови, кои се државномъ касомъ издржаваю [5]);

4) Затвори и друга за казнь служеѣа заведеня и построеня [6]).

[1]) Цѣло попечительство у *Србіи* стає по буџ. $18^{49}/_{50}$. год. 1,047,640 дг. или 10,72 % држ. расхода; а у средню руку одъ год. $18^{43}/_{47}$. годишнѣ 800.000 дг. растеѣи одъ 713.000 дг. (1843.) до 872.000 дг. (1847.) — У *Баденской* $18^{42}/_{43}$. 615.000 фр. нерачунаюѣи среска надлежательства, коя судейске и управне дужности испуняваю, али кадъ се и она упола у рачунъ узму,

Digitized by Google

онда износи расходъ на судейску струку 1,^{091} мил. фр. или 12 %. — У *Баварской* 18^{37}/$_{42}$. 1,^{159} мил., а съ истимъ додаткомъ као и у Баденской 1,^{794} мил. фр. или 5,^{9} %. — *Белгія* издала е 1841. год. 11 мил. fr. или 11,^{7} %. — *Француска* 1840. год. 20,^{347} мил. fr. или 2,^{2} %. — *Холандска* 1838. год. 1,^{847} мил. хфр. или 3%. — *Пруска* 1841. год, 57,^{19} мил. Rlr. или 9,^{1} %; одъ овогъ исплате судови сами своимъ приходима 3,^{5} мил. — *Саксонска* 18^{37}/$_{39}$. год. 0,^{356} мил. Rlr. или 6,^{8} %. — *Шведска* 1842. год. 0,^{719} мил. шRlr. или 7,^{7} %. — *Шпаньска* 1839. год. 18,^{498} мил. rl. или 1,^{18} %. — *Вырте-мбершка* 18^{42}/$_{45}$. год. 0,^{842} мил. фр, или 8 %.

[2]) Судейски приходи су кодъ *насъ* у сред. руку 18^{43}/$_{47}$. год. 44.511,^{4} дг. т. е. 0,^{48} % цѣлогъ држ. прихода или 5,^{1} % цѣлогъ судейскогъ расхода, растеће одъ 21,987,^{96} дг. (1843.) до на 61.357,^{62} дг. (1847.). — У *Пруской*, као што горе наведосмо, надокнаде се судейски расходи собственимъ приходима у 6,^{1} %. По буцету 18^{49}/$_{50}$. исплаћую приходи судейски 5,^{8} % истогъ расхода у *Србіи*.

[3]). На централно надлежательство по буц. 18^{49}/$_{50}$. троши се у *Србіи* 94.920 дг. или 0,^{98} % цѣлогъ држ. расхода.

[4]) Кодъ *насъ* се обично за свакій новъ законъ или комисія една постави, или се законъ одъ начальника надлежногъ попечительства или одъ секретара' обадве законодавне власти изради и на потврђенѣ и одобренѣ Совѣту и владателю поднесе. Та лица имаю плате своє оногъ званія, коє редовно одправляю, но често се и награде обећаваю и исплаћую. Тако е кодъ насъ законикъ грађанскій око 270.000 дг. стао, а на истый начинъ обећане су суме неке за найболю критику проектираногъ поступка судейскогъ, разны коментара' и т. д.

Digitized by Google

[5]) Врьовный судъ стае у *Србіи* (18$^{49}/_{50}$.) 69.420 дг., оба апелаціона суда 156.940 дг., а судови првогъ степена 620.800 дг., кои се расходи међусобно односе као 1 : 1,^{8} : 6,^{8}; у *Баварской* као 1 : 3 : 8; у *Баденской* као 1 : 5 : 14; у *Вьртембершкой* као 1 : 3,^{3} : 8,^{3} т. е. у послѣдньой држави по буц. 18$^{42}/_{43}$ врьовный трибуналъ 42.350 фр., четири апелаціона суда 138.900 фр., сресски судови 347.489 фр. — Примирительне судове издржаваю кодъ насъ као и на другимъ мѣстима саме обштине.

[6]) Издржаванѣ сиромашны апсеника' и робіяша' стае *насъ* 89.830 дг. годишнѣ. — Што су савршеніе државе, тимъ су больи затвори и тимъ се више на ньи троши. Затворне системе по основу усамлѣня и побольшаня (изолираня и корекціе) стаю врло млого. Система *пензилванска*, коя е одчасти у Енглеской, Француской, Швайцерской, Пруской, Баденской уведена, и мало блажія система *оберска* (Auburn у сѣв. американской држави Ніуіоркъ) тако су се цѣли сходне показале, да се живо поредъ свію съ ньима скопчаны велики трошкова у европске државе уводе. Човечно поступанѣ са осуѣенимъ преступницима закона, строгость у наблюдаваню затворны правила, брига за здравлѣ, моралность и изображенѣ затворены, придржаванѣ угоднимъ, станю и развитку осуѣеногъ одговараюѣимъ, средствима къ прилѣжности и уредномъ животу, тогъ су за државно друштво спасоносногъ дѣйства, да убице, крадльивци, варалице — валяни и чесни ґрађани постану. — *Женевско* заведеніе опредѣлено е за 60 глава', и стало е 149.000 шфр., долази на 1 главу т. е. на 1 апсу 3.483,^{3} шфр. Године 1835. стао е 1 кривацъ преко цѣле године трошка 205 шфр., и то: рана 81 фр., персоналъ 55 фр., одѣло 18 фр., огрѣвъ 11,^{5} фр. — У *Лозани* стае, по рачуну 18$^{40}/_{41}$ год., кодъ 106 криваца, еданъ одъ ньи 345,^{5} шfr., но крив-

Digitized by Google

ци су сами своимъ радомъ заслужили на главу 50,^{6} fr. или 14,^{8} % расхода. У *Баденской* по предрачуну $18^{41}/_{42}$ на главу 144,^{8} фр. $24^{1}/_{2}$ и то:

за рану и лѣченѣ - - -	74,^{3}	фр.	или	51,^{3} %
„ персоналъ - - - - - -	35	„	„	24,^{3} „
„ одѣло - - - - - - -	13	„	„	9,^{2} „
„ огрѣвъ, освѣтлѣнѣ и т. д.	7,^{7}	„	„	5,^{2} „

Одъ цѣлогъ трошка заслуже кривци 24 % сами. У *Вуртембершкой* за 197,^{2} главе издато є 206.955 фр. или на главу 104,^{8} фр. У *Белгіи* 1839. год. дошло є трошка на главу 179 fr. кодъ 4445 криваца. У *Берну* кодъ 312 криваца на главу 203,^{3} шfr. — У *Србіи* по уредби 8. Апр. 1842. год. $\frac{\text{В. № 461.}}{\text{С. № 397.}}$ мораю осуђени апсеници на радъ правительственый или приватный нѣи. Чудновато є да правительство онако ниску надницу приватнима прописує, т. є. 1 гр. чарш. зими, а 1,^{5} гр. чарш. лѣти. Робіяши, кои се сами издржаваю, мораю нѣи по той уредби само на правительственый радъ; но како се у другой точки предпоставля, да неће свакадъ и свуда правительственогъ рада быти, то се тимъ признає, да ови право имаю леньовати. Приносъ раднѣ ће се на потребе криваца обратити. Кадъ раде, добыће на данъ по 1 оку лѣба, 25 др. меса съ бунгуромъ, а у постъ по 25 др. варива и 4 др. соли. Ову точку преиначава уредба одъ 25. Апр. 1844. $\frac{\text{В. № 546.}}{\text{С. № 441.}}$, по коіой се количина меса и варива удвоява т. є. на 50 др. подиже. Али шта ће апсеници єсти, кадъ нераде, неопредѣляваю исте уредбе, почемъ 4. точка неємствує, да ће апсеници у радно време толико заслужити, како бы се тимъ приходомъ лѣчити, сараньивати и у нерадне дане ранити могли, — и непытаюћи овдѣ за одѣло и друге потребе. — Уредбомъ 8. Юнія 1848. $\frac{\text{В. № 674.}}{\text{С. № 285.}}$ повишава се количина ра'не бѣоград-

Digitized by Google

скимъ апсенцима. Обичай у послѣднѣ време, да робіяши у єдной куѣи у Топчидеру обитаваю и само се за правительственый радъ употребляваю, опетъ є єданъ коракъ къ напредку.

§ 33.

Попечительство *унутрашньи дѣла'* у некимъ державама раздѣлює се на слѣдующе гране управне кое раздѣлѣнѣ мы и у науци одобравамо и примамо, т. є. на полицію сигурности, економну и изображеня. За ове дужности попечительства унутрашньи дѣла' постое или особита попечительства у маньой и веѣой количини, или само пододдѣлѣня єдногъ попечительства у централномъ правленію [1]), за свакій родъ дужности понаособъ. Окружна надлежательства дужна су по веѣой части све ове дужности уєдно да испуняваю [2]).

Полиція сигурности односи се на лица и иманѣ, т. є. она предупреѣава и укланя повреде чести, живота, здравля и иманя граѣана. Главни расходни предмети притомъ су:

1) управляюѣій и чуваюѣій персоналъ вишегъ и нижегъ реда [3]) за безбѣдность граѣана у одношеню на ньіову личность и иманѣ;

2) персоналъ и заведенія медицинале полиціє у одношеню на здравлѣ людій и стоке [4]);

3) заведенія предупреѣаваюѣе (превентивне) полиціє [5]), да се небы каково државномъ благостаню противно дѣло учинило.

[1]) Цѣло попечительство стає кодъ насъ по буц. $18^{49}/_{50}$. год. 4;196.576 дг. или 43,[2] % цѣлогъ држ. расхода. Централно надлежательство 206.840 дг. или 2,[1] %

Digitized by Google

цѣлогъ држ. расхода. Но ове су се суме морале одъ прошле године увећати, почемъ су се нови расходни предмети указали, као: военна академія, умножена началичества у попечительству самомъ. Попечительство е раздѣлѣно на 5 началичества као: полицайно-економно, санитетско, воинства, грађевине и поште. Полицайно-економно значи началичество полиціе економне и сигурности. Старанѣ о просвѣти народной има кодъ насъ особито попечительство за себе. Ово раздѣлѣнѣ властій у Србіи неслаже се по предизложеномъ са научнимъ раздѣлѣнѣмъ, зато треба одъ оне горнѣ суме нешто одбити (войску), а друго додати (издатке за просвѣту).

[2]) Окружна и среска надлежательства стаю у *Србіи* 1,173.086,[6] дг. или 12 % ц. др. р. безъ зданія', али напротивъ испуняваю ови званичници просвѣтне, финансіялне а одчасти и правосудне дужности (особито по полицайномъ законику), кое одъ горнѣгъ рачуна одбити треба.

[3]) Пандури, булюкбаше и т. д. стаю око 40.000 дг., погранична стража, коя више санитетскій и финансіялный задатакъ има, 369.280 дг. У Србіи има кодъ полицайны властій до 300 пандура, кое чини на 3000 душа' 1 пандуръ. — У *Француской* стала е жандармерія 1830. год. 15 мил., 1838. год. 17,[5] мил. fr., коя сума изискуе, да свака глава (мало и велико) преко ½ fr. само за жандармеріе данка платити мора, нерачунаюћи овдѣ тайну полицію, коя е исте године на 3,[26] мил. fr. стала. — У *Цириху* у средню руку год. 18¹⁶⁄₂₅. 32.953 шfr. годишнѣ. — У *Баденской* по буџету 1831. год. 112.879 фр., 18⁴²⁄₄₃ 157.350 фр. Баденска има 1,[2] мил. жителя', зато долази на 3053,[4] жит. 1 жандармъ; но у Баденской има и толико други пандура. Свега жандарма' е было 314 просты, 66 бригадира', 5 вахт-

Digitized by Google

майстора' и 8 официра'. На єдногъ троши се: 200 — 225 фр. плата', 73,[1] фр. квартиръ, 26,[6] фр. одѣло, 2,[4] фр. оружѣ, 14,[7] фр. додатакъ за послове по страннимъ мѣстима — свега годишнѣ 316,[8] фр. 24 1/2. *Баварска* 18[37]/[43] у средню руку 613.976 фр. и то за 1858 момака — на популацію одъ 4,[5] мил. долази на 2422 жителя по 1 жандармъ.

[4]) По буџету 18[49]/[50] стає у *Србіи* найвише санитетско надлежательство на 20.000 дг. Карантини и састанци узети су у рачунъ са сумомъ одъ 140.355 дг. Физикуси и лѣченѣ сиротинѣ и т. д. 62.822,[5] дг. — свега 223.377,[5] дг. или 2,[3] % ц. држ. р. Ова бы сума већа была, да смо одчасти пограничне страже (кое свега 360.000 дг. стаю) у рачунъ узели, па и онда, кадъ бы и приходъ одъ апатеке правит. одбили. — У *Баденской* стає санитетъ (18[41]/[42]) 209.000 фр., одъ кое се суме издає на лѣкаре (званичнике) 96.000 фр., на лудниці 76.000 фр. и т. д. У бывшой хайделбершкой лудници (258 глава') стаяо є свакій болесникъ 220,[8] фр. и то за єло 65,[8] фр., лѣбъ 17,[55] фр., персоналъ 43 фр. —. Имуѣнїи болесници издржаваю се одчасти или сасвимъ о своимъ трошку, тако да само (одбивши ово и друге неке приходе) 168 фр: начисто трошка на главу доће. У *Виртембершкой* стане санитетъ 18[42]/[45] 59.800 фр., — у *Баварской* 18[37]/[43] лѣкарскій персоналъ 160.800 фр.

[5]) У буџету 18[49]/[50] ставлѣно є подъ расходима попечительства унутрашньи дѣла' на издржаванѣ робіяша' у Бѣограду 58,780 дг. а по окружіяма 5.020 дг., но ово смо мы горе урачунали, почемъ су то управо расходи правосудія, а не полиціе.

§ 34.

Полиція економна има млоге велике и важне задатке у држави, и стои у управномъ строю

Digitized by Google

или као само пододдѣлѣнѣ подъ каквимъ попечительствомъ или сачинява особито едно или више попечительства [1]). Она издае:

1) на награде (преміе) и подпоре при подизаню каквогъ заната [2]), кое често и подъ тимъ видомъ быва, да правительство управо неку суму новаца неизда, него се само изъ истогъ узрока некогъ сигурногъ прихода одрече (види § 11. подъ 2).

2) на набавлянѣ, издржаванѣ и распростиранѣ добры раса' и родова животиня' и биля' [3]), на економна друштва, примѣрна добра, школе землѣдѣлске, новине и т. д.

3) на путове суве и водене за подизанѣ радиности олакшанѣмъ продае [4]), кои ћемо предметъ съ финансіялне точке при таксама ближе промотрити.

4) на одкупльиванѣ штетны на земляма грађана лежећи терета' [5]).

5) на надлежательства манѣгъ и вишегъ реда, но ови су издатци у већой части држава' подъ именомъ други надлежательства наведени.

[1]) У Србіи е економна полиція съ полиціомъ сигурности скопчана, но трговина спада подъ финансію. Поредъ економне полиціе стои подъ истимъ попечительствомъ и трађевина.

[2]) Овакове су се преміе давале особито одъ меркантилиста'. Истогъ дѣйства су подарена права исключногъ производа и привоза каковы роба', гдѣ правительство приватнимъ предузимательима неке добытке уступи, а само еданъ приходъ изгуби, кои бы одъ данака на слободне конкуренте у привозу и производу оны роба' ударены вукло. У случаю, кадъ се за ис-

Digitized by Google

ключна права правительству плаћа, може се догодити, да правительство мѣсто расхода прихода има.

[3]) Државне ергеле стаю у *Баденской* (18$^{42}/_{43}$) 62.800 фр.; у *Выртембершкой* (1841.) 89.900 фр., и то на издржаванѣ 143 ата, 101 кобилу и 174 ждребета; у *Баварской* 111.000 фр.; у *Белгіи* (1840.) 230.000 fr.; у *Пруской* (1841.) 173.000 Rlr.; у *Србіи* є іошъ пре неке године правительство се почело о польско-економномъ станю народа озбильніє бринути, но одъ 1850. год. текъ се живо на томе ради, да се одъ Топчидера найпре примѣрно добро, а потомъ и школа польско-економна устрои, коя ће подъ добримъ управительима и снажніомъ помоћи одъ стране владе важна слѣдства у економномъ животу народа произвести. За државне ергеле су неколика мѣста по унутрашньости землѣ опредѣлѣна, а и саме обштине троше на распростиранѣ неки родова добры животиня'.

[4]) У *Србіи* се врло мало за путове чини, тако да по найвећимъ варошима улица' има, кое нису ни уравнѣне, а камоли шлюнкомъ насуте или каменомъ поставлѣне. Съ простимъ рѣавнимъ насипомъ (съ недовольнимъ наредбама о оправляню) начинѣна є већа часть бѣоградско-цариградскогъ друма, и іошъ понеки одломци по другимъ мѣстима. О каналима и уређеньима рѣка' нема ни говора. Добре путове правити стає врло млого (особито ако камена близу нема), а да є оно време, кадъ ће Србія уреднимъ путовима испрекрштана быти, іошъ врло далеко, а то поглавито збогъ прекомѣрне ограничености државны прихода, сви смо на обшту жалость унапредъ сувише увѣрени. — У Европи се рачуна 1 сатъ главногъ пута изнова начинити на 30 — 40.000 фр., поредъ тога стає одржаванѣ 1 сата главногъ пута годишнѣ око 300 фр.; сеоски путови стаю само $^1/_4$ овогъ трошка. На путове издаю:

Кантонъ Ватъ (1841.)	416.000 fr.	или 26 %	ц. д. р.
Баденска (18$^{42}/_{43}$)	1,366.000 фр.	24$^1/_2$ „	15,^{2} „ „ „ „

Digitized by Google

Баварска (18$^{37}/_{43}$) . 1,688.000 фр. или 5,^{62} % ц. д. р.
Белгія (1841.) . . 4,517.000 fr. „ 4,^{8} „ „ „ „
— али то само за $^{2}/_{3}$ путова, на кое државна каса троши. У *Белгіи* су год. 1836. камаре ванредно влади суму одъ 8 мил. fr. за правлѣнѣ путова дозволиле. *Баденска* е одъ оне горнѣ суме (1,^{368} мил.) потрошила на правлѣнѣ путова изнова 217.900 фр.; свега е пакъ стаю суви путови 583.690 фр. а водени 393.600 фр. За све путове поставлѣно е у Баденской 603 чувара, тако да на свакогъ чувара доће 1,^{23} сата пута (почемъ свега 741,^{69} сатій пута има). За свакидашнѣ огледанѣ, поправлянѣ, чишћенѣ — добыя чуваръ осимъ неки други маньи прихода (н. п. што и приватно воће око пута посаћено чува и казни) годишнѣ 157 фр. плате. — Жалосно е за насъ то увѣренѣ, да само богатъ народъ добры путова имати може, а да се опетъ безъ добры путова врло споро, ма какве му се помоћи иначе чинили, обогаћава.

[5]) Правительство *баденско* потрошило е у новіе време на одкупльиванѣ земаля одъ десетка до 8 мил. фр. И друге државе троше млого на овай расходный предметъ, тако плаћа *Србія* порти 1 мил. гр. ч. год. као накнаду за права и приходе бывши турски спаія'.

§ 35.

Трошкови за управлянѣ народне просвѣте су свуда готово попола међу државномъ касомъ и обштинама подѣлѣни. Они се издаю:

1) на централна и управляюћа виша и нижа надлежательства [1]);

2) на поедина средства и предмете просвѣте, а то су: а) школе разногъ опредѣлѣня и степена научности [2]), гдѣ су лица и ствари предмети рас-

Digitized by Google

хода, и б) библіотеке, музеуми, учена друштва, списательске и друге награде [3]);

3) на цркву, коя е истина расходный предметъ обштина', но гдѣ се баръ врьовне и више црквене власти [4]) државномъ касомъ издржавати мораю, да небы црква принуђена была, таксама и другимъ маньимъ наметима народу на теретъ падати, и тимъ одъ свое нужне за державу важности губити.

[1]) По буцету $18^{49}/_{50}$ стае цѣло попечнтельство просвѣте у *Србіи* 572.860 дг. или 5,[9] % цѣлогъ држ. расхода. У среднюю руку одъ 1843 — 47. стаяло е оно годишнѣ 482.000 дг. или 5,[5] % ц. д. р., нерачунаюћи приходе истогъ надлежательства. На централно надлежательство ($18^{49}/_{50}$). издало се 41.780 дг. или 0,[43] % ц. држ. расхода. — Помоћь цариградской патріяршіи (кое горе ніе рачунато) износи годишнѣ 4091 дг., плата-митрополиту 50.000 дг. а свакомъ одъ троице епископа 25.000 дг., свега дакле 129.091 дг. или 1,[07] % ц. д. р. Но све ове поглавице цркве имаю и друге приходе, по веѣой части таксе, а поредъ тога и уживанѣ неки државны добара. — Управителя' основны школа има два, свакій са 6000 дг. плате, лицеума ректоръ, гимназіе и полугимназія' управительи примаю за ову дужность свега 2250 дг.

[2]) Свега е было ($18^{48}/_{49}$) 270 основны школа' са 6846 ученика' и 272 учителя (год. $18^{47}/_{48}$. было е брой ученика' 8713). Досадъ су обштине свака за себе свое школе издржавале, и трошиле су годишнѣ ($18^{48}/_{49}$) свега 212.175 дг. У среднюю руку узевши плата е едномъ учителю 780,[06] дг. была, но поредъ тога имаю они по веѣой части квартиръ, огрѣвъ, нешто землѣ и друге ситне приходе. Одсадъ ће се школе одъ окружія издржавати (в. § 19. 2.), а по опредѣлѣню глав-

Digitized by Google

ногъ обштегъ школскогъ фонда, кои є год. 1841. установлѣнъ, и кои є до год. 1851. поклонима, своєвольнимъ прилозима и интересима на 700.000 дг. нарас'о, издржаваће се школе приходима истогъ фонда, кадъ онъ толико нарасте, да приходи овай расходъ намирити могу — но то неће тако скоро быти. Правительство троши на управлянѣ тогъ фонда годишнѣ 5920 дг. Год. 1848. было є у Србіи учеће се по школама младежи: у основнимъ школама 8035, у послено-трговачкой школи 56, у гимназіи и полугимназіяма 463, у лицеуму 56, у клирикалномъ заведенію 127. — Свега 8737 т. є. на 1000 жителя' 9,7 учеће се младежи. Одъ год. 1849. (по горереченомъ) се брой основне школе посѣћаваюће дѣце умаліо, а и лицеумъ є год. 1851. само 36 слушателя имао; напротивъ су се ученици у трговачкой школи знатно умложили, а поредъ тога се и ново єдно заведеніє — воєна академія — са 22 (а садъ са 42) ученика завело. На све остале школе осимъ основны троши државна каса, коя є год. 18$^{49}/_{50}$. издала на гимназію 27.900 дг., на 3 полугимназіє 35.750 дг., на трговачку школу 12.800 дг., на лицеумъ съ два факултета (филос. 2 год., и юрид. 3 год.) 66.460, на клирикално заведеніє 29.350 дг. — скупа на виша учевна заведенія 172.260 дг. Къ овой сумн треба іошъ додати издатке на благодѣянце по страннимъ земляма и по нашимъ заведеніяма учеће се, resp. 50.400 дг. и 18.600 дг. (на Бугаре у Србіи учеће се 3.800 дг.), свега дакле съ горньомъ сумомъ 241.260 дг. — нерачунаюћи што зданія стаю, коя за ученѣ, као разна смѣстишта и клирицима као квартиръ служе. — — *Баденска* издає за школе 341.000 фр. или 3,^{5} %, поредъ тога 24,000 фр. за учительскій семинаръ. *Выртембершка* 365.000 фр. или 3,^{49} %. *Баварска* 1,070.700 фр. или 3,^{56} %. *Белгія* 2,703.600 fr. или 1,^{8} %. *Француска* 15,352,000 fr. или 1,^{67} %. Кантонъ *Ватъ* 211.700 fr. или 13,^{4} %. — Уобште є найболѣ станѣ народногъ

Digitized by Google

изображеня, кадъ на 1000 жит. 150 у школу иду, т. е. на 7 жит. 1 учеће се дѣте (1 : 7). Ово е одношенѣ одприлике у западньой Нѣмачкой и у сѣвернимъ кантонима Швайцерске, све друге државе стое по рачунима до 1840. год. горе; тако е одношенѣ у Данской 1 : 7,[3], у Холандской 1 : 8, у Белгіи 1 : 9, у аустрійскимъ нѣмачкимъ провинціяма 1 : 9, у аустрійскимъ другимъ областима 1 : 12, у Шведской и Француской 1 : 11, у Енглеской 1 : 14 (съ недѣльнимъ школама 1 : 8), у осталой Швайцерской 1 : 12, у Грчкой 1 : 26, у Шпаньской 1 : 27, у Тосканской 1 : 31, у Русіи 1 : 34, у Сан-Марину 1 : 44, у Парми, Піяченци, Модени 1 : 48, у папинной држави 1 : 53, у Португалской 1 : 56, у Сардинской 1 : 69, у Польской 1 : 76, у Наполю 1 : 85, у іоничкимъ островима 1 : 92. У *Француской* е изображенѣ после революціе и наполеоновы ратова тако пало, да ни 75 % народа ніе читати знало, но и садъ се само 40 % у томъ разумею. Одъ 38.000 обштина нису пре 14.000 ньи никаковы школа' имали, но у новіе време толико се за школе радило, да се брой учеће се дѣце на 2 мил. умложіо. У *Пруской*, коя само 44 % толико жителя има колико Француска, иду у школу 2,[3] мил. дѣце.

[3]) На подпомаганѣ кньижества опредѣлѣна е сума 10.000 дг., поредъ овогъ дае се друштву србске словесности годишнѣ 3400 дг. Музеума' и библіотека' немамо готово никако, а и оно, што се има, растурено е по разнимъ надлежательствима.

[4]) У *Србіи* зидаю цркве обштине, и свештенци се таксама и своимъ приватнимъ радомъ издржаваю. Одъ правительства се додае годишнѣ на издржаванѣ свештенства (окружны прота') 200.460 дг. или 2,[06] % ц. р., нерачунаюћи оправке манастира'. На цркву се троши у *Баденской* 129.000 фр. или 1,[4] %, у *Выр-*

Digitized by Google

тембершкой 875.000 фр. или 8,3 %, у *Баварской* 1,355.000 фр. или 4,5 %, у *Белгіи* 4,172.500 fr. или 4,4 %, у *Француской* 35,744.000 fr. или 3.9 %, у Кантону *Вату* 253.000 fr. или 16 %.

§ 36.

Издатци на войску спадаю по главномъ опредѣлѣню войника' подъ расходе попечительства иностранны дѣла', но у Европи се уобичаило ове расходе, гдѣ особитогъ попечительства рата нема, подъ расходима попечительства унутрашньи дѣла' наводити. Потребе воєне прогутаваю у Европи найвећу часть државны прихода, особито у време рата [1]). Величина трошкова зависи одъ мложине войника', коня', оружія, одъ начина ньіовогъ издржаваня и одъ издатака на тврдинѣ и друга воєна построєнія. А. Смисъ каже, да є штетно за државу више одъ 1% цѣлогъ свогъ жительства воинства држати (коє бы кодъ насъ до 9000 момака износило) [2]), но овдѣ неподразумѣва онъ и *милицію* (народну гарду) или резервне войнике, него само стоєћу войску, єръ се брой милиціє, што државу мало стає, млого яче увећати може. Као правила штеднѣ могу се препоручити:

1) Нека се држи само толико стоєће войске, колико станѣ и положенѣ землѣ изискую; зато ће бреговите, слободне, и одъ сложногъ народа обитане, одъ мирны пакъ и слободны народа обколѣне землѣ врло мало стоєће войске потребовати.

2) Нека се избѣгава свакій луксусъ у екипираню — одѣлу, рани, оружію и т. д.

3) У мирно доба могу се неке части стоєће войске, особито пѣшака' кућама своимъ одпустити.

Digitized by Google

4) Нетреба држати млоге и излишне официре, особито вишегъ реда (ранга).

5) Потребе войске треба найевтиніимъ путемъ набавляти; коняничка касарна нека буде близу правительствены ливада, конѣ треба изъ државны ергела узимати, жито, чоа, оружіе и т. д. нека се лицитандо набавляю, войску треба у гарнизоне по више варошій раздѣлити —.

6) Нека се правительство неплете у ратове, кадъ ніе држава у найвеѣой нужди и опасности.

[1]) У *Србіи* стае войска (18⁴⁹/₅₀.) 1,323.510 дг. или 13,⁶ % ц. д. р., а са барутаномъ 231.700 дг. и оружницомъ 15.000 дг. свега 1,570.210 дг. или 16,¹ % ц. д. р., нерачунаюћи централно надлежательство, питомце по страннимъ военнимъ академіяма учеће се, и прошле године установлѣну военну академію у Србіи. Трошкови други европски држава могу се овако прегледати:

Шпаньска (1839.) - - -	828.672.000	rl.	или	50 %.
Грчка (1840.) - - - - -	6,747.000	др.	„	40,⁴ „
Пруска (1841.) - - - -	23.721.000	Rlr.	„	38 „
Холандска (1838.) - - -	15,750.000	хфр.	„	35 „
Француска (1840.) - - -	319,928.000	fr.	„	34,⁸ „
Белгія (1841.) - - - - -	30,525.000	fr.	„	32,⁶ „
В. Британска (1843.) - -	15,340.000	Ls.	„	31 „
Данска (1837.) - - - - -	5,885.000	Rlr.	„	29,⁹ „
Выртембершка (18⁴²/₄₄.) -	2,342.000	фр.	„	22 „
Баварска (18³⁷/₄₂.) - - -	5,931.000	фр.	„	19,⁷ „
Баденска (18⁴²/₄₃.) - - -	1,694.770	фр.	„	18,⁷ „
Кантонъ Бернъ (1838.) -	350.900	fr.	„	12 „
Кантонъ Ватъ (1841.) - -	156.400	fr.	„	9,⁹ „

[2]) Кодъ насъ има свега войске съ официрима 2522 момка (у два батальона) т. е. 0,²⁸ % цѣлогъ жител-

Digitized by Google

ства Србіе, но одъ тій се држе само половина у касарни, а остали се свака 3 мѣсеца кућама одпуштаю. Међу овима има пѣшака' (съ 49 бандиста') 2059, коњника' 208, артилѣріе (1 батерія одъ 8 топова) 255. Официра' свега 51. *Сѣверна Америка* имала е 1845. год. само 8000 войника, а *Русія* држи у мирно доба на по' мил. войника.

§ 37.

Попечительство *иностранны* дѣла' [1]) кодъ раскошны, суетны правительства и кодъ велики распространѣну трговину и яку политичну важиость имаюћи држава узрокъ е велики трошкова, кои се на млоге (често излишне и съ грднимъ платама) посланике и конзуле по страннимъ земляма задржаваюће се издаю. [2]) Штедљиво правительство може ове трошкове умалити:

1) Ако само толико посланика' и конзу́ла' држи, колико права потреба државна изискуе, зато се могу два или више незнатны дворова или варошій е д н о м ъ найближе обитаваюћемъ посланику или конзулу приключити.

2) Ако е могуће, нека се свакадъ посланикъ манѣгъ реда, кои толико нестае, намѣшта; н. п. мѣсто посланика дѣловодитель, мѣсто нѣга конзулъ, мѣсто конзула агентъ.

3) Трошкови на мито и поклоне страннимъ попечительима, могу се одъ политике само онда дозволити, ако полза какова за державне цѣли а не само за поедина лица проистиче, и то онда, ако се другимъ кориснiимъ путемъ до те ползе доћи неможе.

Digitized by Google

[1]) Цѣло надлежатсльство стае у *Србіи* (по буц. $18^{49}/_{50}$.) 441.994 дг. или $4,^{56}$ % цѣлогъ расхода. У Србіи као и у млогимъ другимъ земляма е и владательска канцеларія съ попечительствомъ скопчана, коя се кодъ насъ по найновіой наредби на три началничества дѣли: на правосудно (за разсматранѣ парница у послѣдньой инштанціи), на управно (унутрашнѣ) и на дипломатично. Трошкови су се цѣлогъ попечительства изъ тогъ узрока садъ и увећали. Друге државе издаю на ову власть:

Француска (1845.) - - -	8,619,391	fr.	или	$0,^{62}$ %
В. Британска (1844.) - -	361.425	Ls.	„	$0,^{63}$ „
Аустрія (1841.) - - - -	1,050.753	фр.	„	$0,^{84}$ „
Пруска (1841.) - - - - -	668.000	Rlr.	„	$1,^{13}$ „
Белгія (1840.) - - - - -	1,115.000	fr.	„	$1,^{2}$ „
Баденска ($18^{42}/_{43}$.) - - - -	132.100	фр.	„	$1,^{46}$ „
Баварска ($18^{37}/_{43}$.) - - - -	480.000	фр.	„	$1,^{6}$ „
Вырттембершка ($18^{42}/_{43}$.) - -	206.000	фр.	„	$1,^{9}$ „

[2]) Агенціе србске ($18^{49}/_{50}$.) стаю годишнѣ: у Цариграду 109.500 дг., у Букурешту (садъ укинута) 11.200. дг.

§ 38.

Попечительство *финансіе*, као приватно-економна државна власть, едино е производно надлежательство владе, изузимаюћи само неке таксе, кое и друга надлежательства купе. Трошкови на финансіялну управу су за владу производни, приносни трошкови, зато и по самомъ основу приватногъ кућеня мора влада на то тежити, да се ови трошкови уманѣ, како бы одъ истогъ нечистогъ прихода веће чисть приходъ остао.[1]) Но ова тежня къ штедньи треба кодъ владе да оячава не само збогъ овы приватно-економны — финансіялны — узрока, него — и то више и изъ призреня на по-

Digitized by Google

лицайно - економный задатакъ владе, што она найвећу часть свои' прихода ненабавля економнимъ путемъ, но силомъ закона изъ иманя' свои' грађана. Свакій приходъ државный, кои се посредствомъ данка и регала' набавля, већъ е по себи губитакъ за народно кућенѣ, кои се тимъ манѣ одобрити може, ако се на непроизводне за народъ трошкове финансіялне изда. Наравно неумѣсно и штетно бы было изискивати, да едино величина трошкова влади правацъ опредѣлява, кои ће путъ прихода изабрати, — еръ найевтиніи приходъ ніе свакадъ и найбольій; али на свакій начинъ онай приходъ одбацити треба, кога већу часть или цѣлу суму финансіялни трошкови прогутаю. Ови производни трошкови владе — финансіялни расходи — издаю се:

1) на врьовно управно надлежательство.

2) на подчинѣна надлежательства разногъ рода и броя.

3) на комисіе испытуюће и поправляюће разне проекте и планове финансіялне.

[1]) Цѣло попечительство стае по буц. 18$^{49}/_{50}$. у *Србіи* 1,059.824 дг. или 10,^{8} % ц. д. р. У средню руку одъ 1843.—47. год. 511,360 дг. или 5,^{8} %, но одъ тій сума' треба одбити 186.714 дг., кое се пензіонарима и бывшимъ служительима (в. §. 26. пр. 3.) издае, као одчасти и трошкове арачлійске; напротивъ треба додати одчасти трошкове на началичества, еръ она и финансіялне дужности одправляю. Чисто финансіялне природе су централно надлежательство, казначеи и ђумруци.

На финансіялну струку троше:

Digitized by Google

Пруска (18$^{44}/_{45}$.) - - -	158.000	Rlr.	или	0,^{28} %
Баварска (18$^{43}/_{49}$.) - - -	755.780	фр.	„	2,^{3} „
Шпаньска (1845.) - - -	352,755.178	rl.	„	2,^{9} „
В. Британска (1844.) - -	2,783.542	Ls.	„	5,^{98} „
Холандска (1847.) - - -	5,734.530	хфр.	„	8,^{1} „
Выртембершка (18$^{45}/_{48}$.) -	883.021	фр.	„	8,^{25} „
Саксонска (18$^{43}/_{45}$.) - -	463.123	Rlr.	„	8,^{27} „
Белгія (1845.) - - - -	12,858.722	fr.	„	11,^{5} „
Француска (1845.) - - -	164,934.393	fr.	„	12 „
Шведска и Норвешка (18$^{45}/_{47}$.) - - - - - -	1,705.600	Rlr.	„	15,^{4} „
Х. Каселъ (18$^{43}/_{45}$.) - -	1,035.790	Rlr.	„	26,^{6} „
Грчка (1843.) - - - - -	3,537.532	др.	„	27,^{1} „

Но ова сравньиваня нису утолико сигурна, што попечительство финансіе нема у свакой одъ наведены држава исте расходне предмете; тако се у едной држави подъ финансіялнимъ расходима разумѣваю трошкови на подпомаганѣ трговине, у другой издаваня на пошту или на пензіе, а не на трговину и т. д.

Digitized by Google

КЊИГА ДРУГА.

ДРЖАВНИ ПРИХОДИ.

УВОДЪ.

§ 39.

Само правна држава, коя посебне цѣли свои' грађана признае, може се съ истинама наше науке у нѣномъ садашнѣмъ развитку сложити. Уколико су у коіой држави право и слобода духу народа и времена одговараюћимъ уставомъ и законима осигуране, утолико се основи и правила финансіе могу лакше у практичный државный животъ пресадити, и као што се сваки закони съ идеаломъ државе неслажу, тако нису ни идеали државны — и финансіялны уређеня свакомъ народу и свакой држави сходни —, ово е она дѣйствительность живота, коя политичнимъ наукама садашню велику важность дае! — Свака найвиша државна власть дужна е, а понека заиста и тежи на то, да се по могућству идеалу државе приближава, али она е држава само добра, коя се у овомъ напредованю сходно своимъ околностима уређуе и управля. Зато и финансія похвале заслужуе, што она своя сматраня на две

Digitized by Google

стране управля, т. е. она испытує, кои бы строй државны уређеня подъ датимъ околностима за владу и народъ найкорисніи быо, а потомъ кое уређенѣ безусловно найвише савршеной држави одговара, и коимъ бы се путемъ до нѣга доћи могло. Ово сматранѣ важно е моглавито при питаню о разнимъ државнимъ приходима, почемъ су расходи извѣснимъ околностима веће по роду и количини опредѣлени, и почемъ они непосредно нити у право нити у користь чію диграю. Право имаю зато они државници, кои одъ добры државны уређеня на савршенъ финансіялный строй државе заключаваю, или кои добро станѣ правительственогъ куће ня као знакъ напредногъ развитка државе и народа сматраю.

§ 40.

Свакій правительственый приходъ (съ незнатнимъ изузеткомъ) по себи е нужный разрушитель народногъ прихода — съ едне стране, а исто тако свакій правительственый приходъ е безусловный помагачъ и подстрекачъ државногъ благостаня — съ друге стране сматраюћи, — зато е првый задатакъ државне власти односну величину прихода свогъ тако опредѣлити, да се онай губитакъ найманѣ осѣти, а да се поредъ тога могуће найвећа користь за народъ удѣйствує. — Ова угодна мѣра опредѣлява се уобште слѣдуюћимъ:

1) Цѣль финансіялногъ управляня су државни расходи равно трошньи добара у приватномъ куће ню. Што се више расходи умложаваю, тимъ се ближе къ цѣли финансіялногъ уживаня ступа, еръ се тимъ помоћь народномъ куће ню и моралномъ и душевномъ животу грађана лакше и савршеніе у-

Digitized by Google

чинити може. Зато є при иначе равнимъ околностима она држава напреднія, коя више расхода' има.

2) Средства, ову найближу цѣль достизавати, леже у народномъ иманю; финансіялна іи власть изъ иманя грађана' узети и правительству уручити мора. Приходи владе су по себи штетни за државу, зато треба на то тежити, да се по могућству умале.

3) Околности землѣ и времена опредѣлиће, на коіой ће се мѣри обадве ове тежнѣ правительства сусрести. Обште правило притомъ є пакъ то, да се найважніє, потомъ манѣ важне потребе државне расходима владе намирити мораю, но и напротивъ, да се приходима државнимъ не само производни извори народногъ иманя ненаруше, него да се грађани и у самомъ уживаню знатно неограниче.

§ 41.

Величину државны прихода понаособъ сматраюћи, треба правительство на слѣдуюће да пази:

1) У одношеню полезности прихода на цѣло државво кућенѣ:

а) несме ніеданъ узетакъ правительственый грађанина каквогъ право повредити, нити противъ правичности ићи, нити нравственость и сигурность — у држави нарушавати. У овомъ є влада свакомъ приватномъ грађанину равна, а и кадъ бы се што противъ овы забрана' предузети морало, онда быва то силомъ закона' положногъ права и политике.

Digitized by Google

б) влада треба при свакомъ узетку око да баци на отудъ проистичућа слѣдства за економно станѣ народа. Тако є при иначе равнимъ околностима онай правительственый приходъ найбольій, кои найманѣ богатомъ производу, угодной дѣоби иманя и прихода, живосной продаи и паметной трошньи смеће.

2) У одношеню правительствены прихода' на само кућенѣ владе онай є приходъ найбольій, кои се найлакше, найсигурніє, найсавршеніє и найєвтиніє скупити може. Наравно онай се данакъ неће одобрити, кои ова добра свойства и има, ако се што противъ нѣга у призреню на народно кућенѣ навести може.

§ 42.

Државни приходи могу се по економной природи свои' извора' на слѣдующе родове подѣлити:

1) Влада *тече* иманѣ, као и свакій другій приватный домаћинъ, т. є. притяжава нека добра као производне изворе, кои главно нѣногъ иманя чине и посредомъ кои' она приходъ некій вуче. Ово газдованѣ съ правительственимъ добрима, коя се тога ради или подъ аренду даю, или іи влада сама (као предузиматель) обдѣлава, чини часть єдну народногъ кућеня, и подлежи свима законима народне и приватне економіє. Собственомъ овомъ заслугомъ, коя є найстаріи начинъ државны прихода', може влада, мотрећи на одношенѣ свогъ и народногъ кућеня, двоякимъ путемъ добра тећи:

а) ако приходи правительствени проистичу чисто изъ цѣли сходногъ употребляваня главногъ и

Digitized by Google

изъ предузимательске вѣштине, безъ икаквогъ ограниченя странне конкуренціе, онда су добытци *чистомъ приватномъ заслугомъ* владе постали. Приходи се потомъ могу састояти изъ ренте одъ државны земаля или капитала' или одъ занатске заслуге, а кадъ бы влада робове држала (апсенике и робіяше), и одъ ренте раднѣ (наямнице).

б) ако е правительствено кућенѣ збогъ манѣгъ или веѣгъ ограниченя приватне конкуренціе веѣъ у користи, то се приходи отудъ проистичући немогу приписати само нѣговой приватной заслуги, него одчасти и томъ праву исключногъ руковођеня неки економны предузећа. Ове занате могли бы и приватни грађани радити, но законъ іи поглавито финансіялнимъ или другимъ поводомъ влади уступа, кою поредъ тога іошъ опуномоћава, да и веѣу цѣну (у опредѣлѣной граници изъ разны узрока') за свое производе искати може, но што бы се конкуренціомъ, кадъ бы іи свакій приватный грађанинъ производити и продавати смѣо, опредѣлила. Преће су владательи одъ овы заната свое приходе вукли, зато се они и данданашньи *регали* (régies exclusives) зову.

§ 43.

2) Влада обвеже силомъ закона грађане, да іой сваке године неку часть своегъ годишнѣгъ прихода на нѣно расположенѣ уступе, безъ да іимъ она повратно нека стварна добра у равной цѣни у замѣну дае. Овай *наметъ или данакъ* у широмъ смислу, може по начину опредѣлѣня те обвезе двоякъ быти:

а) ако грађанинъ съ државнимъ властима у какавъ дотицай доће, так ода се наметъ као некій пра-

Digitized by Google

тилацъ правительствене услуге сматрати може, онда тай приходъ проистиче одъ *такса*. [1]) Таксе се наплаћую, кадъ грађанинъ общта државна заведеня посебно више потребує, но што остали грађани одъ њи користи вуку, было то, да му правительство умѣговимъ приватнимъ пословима на руку иде, или да му какво корисно право подари, или да се съ нѣговимъ сасвимъ приватнимъ пословима занима, или да га збогъ неслушаня и преступляваня манѣ важны државны наредба казни. Таксе су утолико валикъ на регале, уколико влада платцу своимъ неку услугу за дату наплату учинити мора, али се одъ њи више разликую тимъ, што су таксе само пратіоци каквогъ правительственогъ дѣла, али не нужно нѣгово условлѣ, а правительство бы оно дѣло учинити морало, и кадъ небы таксе было, — регална предузећа напротивъ чине се само или поглавито изъ економны призреня.

б) ако грађанинъ безъ ове повратне услуге одъ стране владе неку часть свои' прихода' изъ саме грађанске дужности влади на расположенѣ уступити мора, онда се тай приходъ *данакъ* у тѣшнѣмъ смислу зове. Данакъ є порезъ онда, кадъ се по приходима, а трошарина, кадъ се по расходима грађана управля.

[1]) Таксе су уобште закономъ утврђене цѣне, и изложене су у особитомъ списку (тарифи), зато бы овдѣ морали казати таксе за правительствене услуге, или іошъ више опредѣлѣно, таксе за нужно правительствене услуге, за разлику н. п. одъ поштанскогъ порта, кое є такође закономъ опредѣлѣна цѣна за правительствену услугу (регалну) плаћена, но съ томъ разликомъ што ніє нужно, да башъ влада пошту држи.

Digitized by Google

§ 44.

Државне приходе съ друге точке сматраюћи можемо іошъ овако раздѣлити:

1) По роду добара, коя као приходи у иманѣ правительства ступаю, они су или у *новцу* или у *натури*. Собственомъ заслугомъ набавля правительство добра, коя или продае или само употреблява; она су по већой части у натури, и проистичу отудъ, да влада своє приходне изворе или сама обдѣлава или іи другима за накнаду какву узаямъ (подъ аренду или кирію) дає. У пређашна су се времена државни терети по већой части у натури плаћали, кое є и за владу пробитачно было, но доцніє се овай данакъ свакадъ новцима замѣньивао, кое є кориснiє и за владу и за грађане, єръ є циркулація млого живля постала, и тимъ се продая добара распространила и учешћала, тако да ніє више нужно за рђава времена добра у натури готова држати, почемъ се потребно у свако доба по вольи и на брзу руку са стране набавити може.

2) Приходи могу се іошъ разликовати као *постояни* и *прем̂ѣньливи;* тако су сасвимъ постояни приходи аренде, кирiє, приходи одъ плата и т. д., манѣ пакъ порези, а найманѣ трошарине. Или се раздѣлити могу на *самосталне* — порези, аренде —, и *узгредне* —, кои узъ расходъ какавъ иду, као приходъ одъ продаты кавалѣрійски и артилѣрійски коня. Или на *редовне* и *ванредне* — т. є. за ванредну какву потребу, или на *обичне* и *случайне* н. п. морске призе. Иначе има свакій државный приходъ име своє и одъ оны лица или одъ оногъ предмета, на кое се данакъ намеће, или се зове по прилики, кадъ се узима; н. п. арачлійски приходи, приходъ одъ землѣ, добошарія и т. д.

Digitized by Google

ГЛАВА ПРВА.

Чиста приватна заслуга владе.

§ 45.

Правительствено е иманѣ као и свако приватно одчасти текуће (производно), одчасти уживаће (непроизводно).

Уживаћа добра или су покретна као: библіотеке, воене потребе, лађе, музеуми, — или непокретна: зданія (непроизводна), градови, мостови, ботаничне баште и т. д. Ова уживаћа средства треба пописати, чувати, оправляти, допуњавати, а по потреби и умножавати. [1])

Текуће иманѣ правительства може се такође разликовати као покретно и непокретно, но кадъ се на свойство овы приходны извора гледа, то се они болѣ овако прегледати могу:

1) Добра стварна, коя се у иманю владе налазе, и коя су у предузећу каквомъ производно употребљена: землѣ (државне землѣ, домене) и капитали (и то стоећи или циркулираћи — текући — капитали).

Digitized by Google

2) Приватна права, коя правительству као и приватномъ приходъ некій доносе, а то су: права на земляма лежећа — службености, спаійска права —, или права потраживаня збогъ у заямъ даты новаца, коя се послѣдня у приватномъ кућеню поглавито (и исключно) капитали зову. [2])

[1]) У *Француской* се пописало год. 1836. уживаће иманѣ државе, и изразило се у ондашньой цѣни. Изводъ тога пописа налази се кодъ Макарела (у нѣговой „fortune publique, I.“). По нѣму има Француска преко 500 мил. fr. непокретногъ иманя у разнимъ попечительствима и поредъ тога државина' на 730 мил. fr., т. е. лѣковиты баня 1,[1] мил. fr., салина' 3,[795] мил., шума' 727 мил. — Одъ покретногъ иманя само су неке части урачунате, н. п. 4 мил. fr. у затворима, театорима, телеграфима и т. д., 7,[5] мил. у пошти, 329 мил, у попечительству рата, 500 мил. fr. у марини и т. д.

[2]) Текући капитала' има у готовини *Баварска* на 7 мил. фр. или 22 % држ. прихода; *Виртембершка* (18[42]/[45].) 1,[5] мил. фр. или 12 %; *Баденска* на 5 мил. фр. или 16%. У *Србіи* неможе се непокретна каса, коя на 10 мил. дг. или 100 % цѣлогъ државногъ прихода има, ка овимъ капиталима рачунати, ерѣ се она производно неупотреблява, него само као резервный фондъ служи, кои се (осимъ оны капитала) такоѣе и у преднаведенимъ државама понаособъ налази.

§ 46.

Приноси обдѣлаваны земаля найстаріи су родъ државны прихода, ерѣ е польско кућенѣ занатъ, на кои су се люди найпре оддали, изъ узрока што се

Digitized by Google

землѣ найсигурніе и найлакше притяжаваю, и што оне найвреднія добра у држави производе. Државне землѣ зову се *домене* [1]), и быле су съ почетка приватно иманѣ владаоца, као што е то сасвимъ или одчасти и садъ тако по некимъ европскимъ државама. Владателю се нико одупирао ніе, да землѣ, коеіошъ ничіе нису, или кое су одъ непріятеля освоене, као свое заузме, а они су често и сами насилу себи такове землѣ присваяли, кое су наслѣднике свое изгубиле, или кое су иманѣ каквогъ кривца и т. д. быле. Доцніе су се одчасти или сасвимъ та добра као државна собственость прогласила, и у овомъ виду ће се и овдѣ о ньима говорити. Приватне землѣ владательске оставлямо напротивъ приватномъ стараню владателя самы. Изъ узрока, што су доменски приходи [2]) гдѣгдѣ и данданашньій владателю уступлѣни, или што е то баръ преће тако было, постои по млогимъ државама оддвоена *доменска каса* са оддвоеномъ управомъ. Да мы за то оддваянѣ нисмо, зна се изъ преће казаногъ, почемъ смо уобште тогъ мнѣнія, да е за народъ и владателя корисніе, владателю цивилну листу изъ обште државне касе плаћати, а управу домена треба повѣрити финансіялнимъ званичницима, кои ће истина оддвоене рачуне о приходима и трошковима домена држати, но приходи ће тећи у главну државну касу.

[1]) О доменама писали су: Schreber: Abhandlung von Kammergütern 1754. — Bergius: Polizei- und Kammeral-Magazin. — Wehnert: Ueber die vortheilhafteste Benutzung und den Verkauf der Domaenen 1811. — v. Seutter: Ueber die Verwaltung der Staatsdomaenen 1825. и други. Рѣчь *домена* долази по своѝ прилици одъ dominium господарство, иманѣ, или по некима одъ doma земля, кръ у среднѣмъ вѣку налази се domanium, — француски le domaine, нѣмачки die Domaene.

Digitized by Google

[2]) Прихода' одъ домена имаю:

Выртембершка (18⁴⁵/₄₆.) -	3,868.911	фр.	или	35,¹ %
Баварска (18⁴³/₄₉.) - - -	8,776.623	фр.	„	27,⁴ „
В. Х. Хесенска (1843.) -	1,960.166	фр.	„	26,¹ „
Хановеранска (1840.) - -	1,627.000	Rlr.	„	25 „
Баденска (18⁴²/₄₃.) - - -	1,556.000	фр.	„	15,⁵ „
Саксонска (18⁴³/₄₅.) - -	840.381	Rlr.	„	15 „
Пруска (18⁴⁴/₄₅.) - - -	4,090.163	Rlr.	„	7 „
Аустрія (по Бехеру) - -	8,000.000	фр.	„	6,³ „
„ (по Шпрингеру) -	3,100.000	фр.	„	2,²⁸ „
Француска (1842.) - - -	41,190.000	fr.	„	4,² „
В. Британска (1842.) - -	409.000	Ls.	„	0,⁷ „
Србія (18⁴⁹/₅₀.) - - - -	151.620	дг.	„	1,⁵ „

Но овдѣ треба кодъ података за Пруску одбити 3,261.279 Rlr. управны трошкова, и 2,573.099 Rlr. за фиденкомисъ, кое се суме осимъ оногъ одъ домена плаћаю, као и 1 мил. прихода одъ продаты домена на уништаванѣ државны дугова обраћеногъ. Францускій податакъ е по Рау-у, но друга штатистична дѣла ставляю приходъ одъ штемпла, домена', шума' и т. д. на 289,998.450 fr. — Исто тако ставля Рау приходъ одъ домена' у В. Британской само на 150.000 Ls. т. е. 0,³ % држ. прихода. *Белгія* вуче одъ домена и такса на путовима (год. 1845.) 4,961.000 fr. или 4,² %.

§ 47.

У новіе време боре се два мнѣнія тичућа се продае и задржаня домена'. Побуђеня стране *за продаю* [1]), одъ кое смо и мы, есу слѣдуюћа:

1) Правительство нема кадъ, а ніе ни вѣшто, да занатскимъ предузећемъ (— обдѣлаванѣмъ зема-

Digitized by Google

ля) тако цѣли сходно руководи, као приватна лица, зато се тимъ задржанѣмъ домена' у правительственомъ иманю наноси великій уштрбъ народномъ куће-ню, почемъ влада толико прихода одъ домена' имати неможе, колико бы приватни изъ продаты іимъ домена' извадили. Продая домена' є пакъ и за само правительство корисна, єръ су аренде или чисти приноси домена' млого маньи но интереси капитала', кои бы се за продате домене добыли [2]).

2) Ако држава дугова има, то се исти корисно продаіомъ домена' уништити могу, почемъ се продаіомъ државны земаля веће расходи (т. є. интереси дугованогъ капитала) укину, но што приходи одъ домена' износе [3]).

3) Кадъ правительство домена' има, то се лако у приватне послове и препирке заплиће, коимъ се у приликама корисне какве обште реформе, ако ове такође и противъ користи правительства, као господара домена' иду, обште благостанѣ оштетити може.

[1]) За продаю домена' изяснили су се списатели: A. Smith, Lotz, Rau, Schmalz, Bülau, Kudler и т. д. и многе европске државе.

[2]) *Сѣверно-американске саюзне државе* имаю преко 1000 мил. acres државны земаля, но само 200 мил. акра' є право државно иманѣ, остало припада дивляцима. Акръ єданъ продає се по 1,25 dl., тако има саюзъ за 250 мил. dl. земаля за продаю, нерачунаюћи 690 мил. акра', кои су иманѣ поєдины држава'. *Грчка* има по Urquhart-у за 120 мил. фр. ср. земаля за продаю. *У Пруской* се до год. 1820. за 35,6 мил. Rlr. домена' продало, а сваке се године по буџету за

Digitized by Google

1 мил. Rlr. домена' продати мора. И у *Белгіи* се редовно сваке године мораю домене продавати; тако е за год. 1841. опредѣлѣнъ приходъ одъ продаты домена на 2,24 мил. fr. — У свима се готово државама домене продаю. У *Француской* продато е 1831. год. 300 ектара држ. земаля.

3) У новіе време продала е *Данска* свое домене за тако добру цѣну (сравнивши е са дондашньимъ приносомъ домена'), да е ньіовъ приносъ само 0,3 — 1% продайне цѣне быо. — *Шпаньска* е неке за продаю опредѣлѣне домене по ньіовомъ приносу у рачунъ ставила на 133 мил. rl., а продала іи е за 926 мил. rl. — *Баварска* е 1826.—28. год. за 2,350.557 фр. домена' продала, кое су іой само 54.151 фр. т. е. 2,3% начисто приносиле, а продаіомъ набавлѣный капиталъ приноси іой годишнѣ 4,2 % интереса. Иста се повольна слѣдства продае домена' и кодъ други држава' примѣѣаваю.

§ 48.

За задржанѣ домена' наводи се пакъ:

1) Оне уштеѣаваю државной каси великій расходъ, ако се владательской фамиліи уступе. — На ово смо одговорили у § 15. —

2) Ньіовъ приходъ умалява нужду новъ данакъ на народъ разметати, и тако ненаводи граѣане на незадовольство. — Ако е расходъ државный увеѣанъ збогъ државны потреба', то се неѣе слободанъ и паметанъ народъ зато бунити, што за кою годину више данка платити мора; кодъ суровогъ, неизображеногъ народа е обично тако мало слободе, да га влада и на зло, а камоли на добро приморати може. Осимъ тога се продаіомъ ништа негуби, но млого више добыя, єръ ѣе се државне потребе мѣсто пре-

Digitized by Google

ђашњимъ приходима одъ домена' садъ већимъ приходима (интересима) одъ добывеногъ у замѣну капитала намиривати.

3) Цѣна и рента земаля расту, а капитална рента напротивъ пада временомъ, зато ће правительство еднако губити, ако за капитале по садашню цѣну землѣ у промѣну да. — Ово е истина, али у рачунъ иде правительству, да аренда млого брже расте (кое быва, кадъ домене у руке приватны грађана дођу), еръ ће онда и правительство већій порезъ на ренту одъ землѣ моћи ударити. Уосталомъ пада рента капитална примѣтно само у одношеню на землѣ, а са другимъ добрима, коя су за правительствене потребе способна, остаю капитали више на истой цѣни.

4) Велике домене одржаваю правительству кредитъ, да се може у нужди или по потреби подоста задужити. — Овай узрокъ неважи у садашнѣ доба ништа, еръ добро уређене државе имаю и безъ хипотека' довольно кредита.

5) Домене чине и польскомъ кућеню велике услуге, еръ се на њима *примѣрна добра* установити могу. — Овай единый узрокъ важи, но и то само за о н е домене, кое су за примѣрна добра способне.

[1]) Противъ продае домена' су: Soden, v. Jakob, Herzog и т. д.

[2]). Тако прича S c h m a l z о едной домени, да е 1739. год. 3.300 Rlr. аренде давала, а године 1805. се нѣна аренда само до 3.900 Rlr. попети могла, премда е сусѣдно едно приватно добро, кое е 1739. год. 800

Digitized by Google

Rlr. аренде приносило, год. 1805. за 3000 Rlr. подъ аренду дато было, т. є. нараштай аренде на приватномъ добру быо є 3,66.. пута веће́й.

§ 49.

По досадъ казаномъ види се, да є продаванѣ домена' за владу и народъ уобште кориснiє, а особито таковы домена', кое се съ великимъ капиталима и млогомъ радньомъ и вѣштиномъ обдѣлавати мораю. Изъ исты узрока нiє савѣтно домене купованѣмъ умложавати [1]). Продаванѣ треба предузети у угодно време, кадъ землѣ найвећу цѣну имаю, н. п. не у ратно доба, или у гладне године. За манѣ землѣ конкурираю више купаца, зато ће се и домене скуплѣ продати, ако се на манѣ но опетъ цѣла добра сачиняваюће дѣлове подѣле, и потомъ лицитандо распродаду. Ако се за неко време згодна прилика за продаю непокаже, то се мораю домене онда привремено задржати. У овомъ случаю може влада домене, ако iи и као примѣрна добра изъ полицайно-економны узрока' неупотреби, на два начина држати, т. є. или да iи сама обдѣлава, или да iи подъ аренду дає. Овай послѣдньiй начинъ є уобште больiй кодъ свiю родова земаля осимъ шума', за кое є болѣ, да iи правительство држи, єръ шуме млоге неге непотребую, а ньiово негованѣ и нестає млого, почемъ iи правительство и изъ полицайно-економны узрока' надгледати мора.

[1]) *Вырте́мбершко* правительство є год. 1838.—40. кое домена', кое спаiйски добара, кое шума' за 2 мил. фр. купило, а iошъ толика се сума на дограђнванѣ зданiя разны и на оправке доменски добара потрошила. И *Баденска* є год. 1839. за 1,5 мил. фр. домена' накуповала.

Digitized by Google

§ 50.

Премда е по основима државне економіе болѣ, да правительство домене подъ аренду дае, ипакъ треба у некимъ случаевима само да іи обдѣлава:

1) Кадъ се домене као *примѣрна добра* употребляваю.

2) Кадъ землѣ близу државны трошача леже, коима су нѣни плодови одъ потребе; н. п. ливаде близу коняничкогъ гарнизона —.

3) Кадъ е домена подъ рѣавимъ арендаторомъ была, тако да се искварено и упропашћено само брижльивимъ негованѣмъ опетъ поправити и накнадити може; н. п. ако е виноградъ на родъ пуштенъ био.

4) Кадъ се земля за какову правительствену цѣль употребити може; н. п. за зданія затворна или касарне, за чаире или ергеле и т. д. Ово се може особито за оне случае савѣтовати, гдѣ се више овы узрока у еданпутъ появе, н. п. ако правительство на едной земльи и примѣрно добро основати може, но да ондѣ и за близу лежећу кавалѣрію нужно сѣно производи. Са доменама су по већой части куће и друга зданія и справе скопчане, зато се она о земляма изречена правила односе и на ове части правительственогъ капитала.

§ 51.

При задржанимъ и производно употреблѣнимъ доменама треба тичући се управе на слѣдуюћа правила пазити:

1) Пошто се приносъ добра и сви трошкови обдѣлаваня израчунаю, треба о свему списакъ и на-

Digitized by Google

ставлѣнѣ оногодишнѣгъ обдѣлаваня и управляня начинити и управителю уручити. Ако се приносъ съ предрачуномъ неслаже, то мора управитель у своме извѣстію доказати, зашто ніе тако быти могло.

2) За управителя треба намѣстити разумна и поштена човека съ пристойномъ платомъ и съ нужнимъ помоћнимъ и служећимъ персоналомъ. Овакова мѣста старимъ изслуженимъ но за то неспособнимъ званичницима умѣсто пензіе подаривати, ніе у реду.

3) Осимъ редовногъ испытиваня и ревидираня нѣговы рачуна' треба управителя и чешћимъ кадкадъ изненаднимъ посѣћаванѣмъ и прегледанѣмъ добра одъ стране више власти контролирати.

4) Ревность управителя увећаће се, ако му влада поредъ плате и неку часть чистогъ прихода обећа и уступи. [1])

[1]) Како су домене безъ икакове користи, ако се на ова правила строго непази, зна се изъ искуства. Кралѣвске шуме у *Енглеской* доносиле су годишнѣ 1826.—28. год. 34.819 Ls., а стаяле су трошка годишнѣ 35.733 Ls. Неке *баварске* домене нису до 1810. год. никаквогъ чистогъ приноса давале, што више, морало се годишнѣ 6513 фр. за управлянѣ додати; одъ тогъ доба увео се другій начинъ управляня, те су у средню руку 1810.—27. год. 22.463 фр. чистогъ приноса годишнѣ давале, кое 5 % цѣне земаля и уложеногъ капитала износи.

§ 52.

Ако околности противне нису, свакадъ е болѣ домене *давати подъ аренду;* еръ:

Digitized by Google

PARSONS LIBRARY University of MICHIGAN

1) Съ интересомъ арендатора е скопчано, да све своє силе употреби, и да найкорисній начинъ обдѣлаваня изабере, како бы могуће найвећу ползу одъ добара имао. Ово е корисно за народъ, а иде у рачунъ и правительству, єръ се само одъ оногъ добра већа аренда очекивати може, коє арендатору веће добытке приноси.

2) Ніє нужно, да влада съ ньимъ као съ управителѣмъ свакій часъ рачуне држи, да добро често прегледа, и да начинъ обдѣлаваня контролира.

3) Корисно е за владу, што нетреба она за обдѣлаванѣ нужне капитале да да, него су іой приходи отудъ сасвимъ одъ слѣдства' добры и рѣавы година' независни, тако да се съ данкомъ каквимъ уравнати могу, єръ се аренда у опредѣлѣной суми, уредно и у уречено време плаћа.

4) Влада може, ако обстоятельства допуштаю, по истеку уговореногъ времена аренду и повисити.

5) Сумнѣ, да ће арендаторъ, кои добро само на време држи, тежити на найвећій приносъ добра, макаръ то и са штетомъ домене и правительства было, немаю никаквогъ основа или баръ мало постойноће, кадъ се арендаторове дужности у уговору точно изложе, и кадъ се то у призренѣ узме, да ће се арендаторъ добримъ обдѣлаванѣмъ и на дуже арендаторство обнадеждити моћи. Уосталомъ могао бы се таковый злобный начинъ обдѣлаваня само кодъ безстидны и несавѣсны арендатора' помислити, и то само у послѣдньимъ годинама уговореногъ времена и при несавршено сачинѣномъ писменомъ уговору.

Digitized by Google

§ 53.

Влада нека при даваню домена подъ аренду на слѣдуюћа правила мотри:

1) Приносъ добра нека се комисіомъ едномъ изъ вѣштака составлѣномъ процѣни, и по овой процѣни, нека влада, како конкуренція дозволява, о величини аренде съ арендаторомъ преговоре и уговоръ начини. При бираню арендатора нетреба тражити само онога, кои найвећу аренду дае, него треба гледати, да ли е арендаторъ и поштенъ и вѣштъ кућникъ.

2) Ако иманѣ и карактеръ арендатора иначе познати нису, то мора онъ за сигурность надлежногъ попечителя к а у ц і ю положити, на кою треба правительство, ако се она у новцима састои, интересе да плаћа. Колики интереси буду, онолико треба више аренде заискати.

3) Треба начинити списакъ (инвентаръ) свію на домени налазећи се покретны добара, коя се по истеку уговорногъ времена, ако су нестала, у новцу или у натури одъ арендатора накнадити мораю, — ако су се пакъ умножила, то іи правительство за праведну цѣну одкупити м о ж е.

4) Ако су добра велика, то треба арендатору и едногъ правительственогъ надзирателя додати, кои ће га, тичући се точногъ испуняваня уговора, контролирати; на маньимъ пакъ добрима довольно е само покадкадъ поедногъ званичника на домену изаслати.

5) У уговору треба опредѣлити, оће ли арендаторъ безъ особитогъ на то дозволѣня добра дру-

Digitized by Google

гомъ подъ пааренду смѣти давати, коя ће страна државне терете носити, шта ће у случаю сирти арендатора слѣдовати, како ће се аренда плаћати и т. д. — т. е. све, као и у приватномъ уговору.

§ 54.

6) На свакій начинъ е болѣ, добро на дуже време подъ аренду дати, еръ ће арендаторъ своє собствене користи ради добра оправляти и побољшавати (меліорирати), и учинѣне поправке болѣ одъ квара чувати, да за дуже време свою вредность задрже. Но ово само ніе довольно, добра одъ пропасти сачувати, него особите точке уговора треба арендатора да обвезую, за какавъ ће кваръ онъ одговарати, и каково ће обдѣлаванѣ и какове поправке морати предузимати. Обично оправляю незнатный кваръ сами арендатори о своме трошку, веће оправке чини пакъ правительствена каса. Кои се кваръ іошъ незнатанъ зове, треба сумомъ трошка за оправку потребномъ опредѣлити, а исто тако нека се и рокъ, докле арендаторъ оправку свршити мора, означи. Ове обвезе нужне су зато, што арендаторъ потребне незнатне оправке пренебрећи може, да бы се по времену на истомъ мѣсту веће оправка нужномъ указала, коя бы по уговору владе на теретъ пала. Но не само на оправке, но и на само побољшаванѣ (меліораціе) добра, треба арендатора у уговору точно обвезати.

7) Губитци и штете, кои се добру догађаю, мора арендаторъ носити, ако су незнатни, или ако су и знатни, но његовимъ поводомъ приведени; веће и безъ кривице арендатора догодивше се штете, мораће господаръ добра т. е. правительство на себе примити. У свакомъ закупу е овай предметъ

Digitized by Google

узрокъ найвеће препирке и свађе, зато се озбиљно о нѣму пре свега промислити треба.

8) Аренда у новцима уговорена може по времену за обадва уговорача неповољна постати, зато е болѣ, изразити е у средньой некой — н. п. 5кодишньой — цѣни одговараюће количине жита. Овако се по Европи по веѣой части и ради. Уосталомъ све форме, кое се за приватный уговоръ изискую, треба и овдѣ наблюдавати; н. п. потврѣенѣ одъ суда, уговоръ у дупликату и т. д.

§ 55.

Досадъ смо землѣ саме или у свези съ капиталима расматрали, но могу се и сами капитали (т. е. и капитали у приватно-економномъ значеню) приватнима за какову накнаду на употреблѣнѣ уступити, или капитали у свези съ каквимъ производнимъ предузеѣемъ (ради прерађиваня и тргованя), или напослѣдку сама права предузиманя, коя ништа друго нису но уступлѣна регалиа права.[1]) По пре наведенимъ основима свакадъ е корисніе за народно и финансіялно куѣенѣ, да се свака предузеѣа приватнима уступе. Зато е болѣ, ако влада лежеће суме и друге капитале (куће, гварде и т. д.) приватнима у заямъ (подъ интересъ, кирію и аренду, види I. ч. §. 114.) съ хипотечномъ или другомъ коіомъ сигурности дае, но да іи сама у каквомъ предузеѣу употреблява; найболѣ бы пакъ было, кадъ бы влада приватнима и саму собственость на тимъ добрима уступила, а новце пакъ свое, ако се особите важне потребе за у будуѣность непредвиђаю, може она одма на манѣ важне (онда найважніе) потребе обратити, н. п. на умложаванѣ библіотеке, музеума, на добавлянѣ племениты раса живо-

Digitized by Google

тиня' и на друга разна заведеня, коя су за обшту стварь корисна. Изъ исты узрока ніе умѣсно, да влада по варошима за своє званичнике обиталишта зида, єръ су интереси у заямъ датогъ капитала већи но приходи или уштеђене суме, коє се на зиданѣ и одржаванѣ кућа' обраћенимъ капиталима приписати могу. Што є о кућама речено, важи и за друга уживаћа средства.

[1]) Правительство *србско* има прихода одъ у заямъ даты новаца по буц. $18^{49}/_{50}$. године 107.150 дг., одъ аренда' и кирія' (као што є наведено) 151.620 дг. Новци се изъ државне касе не толико интереса ради даю, но више за подпомаганѣ грађана' при зиданю кућа' или при другимъ предузећима, зато и уживаю правительствени дужници млоге користи, за коє се у приватномъ животу незна.

§ 56.

У некимъ случаима морамо се ипакъ противъ овы обшты правила државне управе изяснити. Кадкадъ изискую обстоятельства, да се званичницима зданія за обитаванѣ, послуга и пристойна рана набавити морају, а то є особито нужно за званія, коя се на удалѣнимъ (конзулима, посланицима —) или усамлѣнимъ мѣстима (ћумруци, среске куће, карауле —) одправляти мораю, или гдѣ є то съ природомъ званія скопчано, н. п. кодъ войске, особито у време рата. У овимъ случаима треба маню плату дати, или у име обиталишта и други потреба' неке проценте одъ плате одбити. [1]) Осимъ овы трошкова на уживаћа средства, мора кадкадъ влада и производнимъ прераднимъ предузећима сама управляти, и то:

1) Свуда готово држи влада о своме трошку топіонице, ливнице и ковачнице за руде изъ праправительствены брда добывене.

Digitized by Google

2) Исто тако производе правительства сама све ратне потребе, као: пушке, саблѣ, топове, прахъ (барутъ) и т. д., ако ове предмете у довольной количини и количини приватни у земльи нашой непроизводе. [2])

3) Предузећа, коима правительство поредъ финансіялне цѣли и изъ полицайногъ повода само руководи. Но у оваковомъ случаю болѣ є, да правительство приватнима та предузећа одма уступи, како се полицайной тежньи притомъ уштрбъ ненаноси, а и пре тога, накнађаваюћи губитакъ ободраванѣмъ, преміяма и другимъ користима збогъ продужаваня предузећа подаренимъ. [3])

[1]) *Баденска* одбія у овомъ случаю 10 % одъ плате у ниме обиталишта, но званичнику є дозволѣно доказати, да га кирія за квартиръ небы толико стала, да немора у правительственомъ зданію сѣдити, но кадъ бы по вольи себи обиталиште наћи смѣо.

[2]) По буџету 18⁴⁹/₅₀. стаю у *Србіи* страгарске барутане 231.700 дг., а заведеніе оружнице (гдѣ се оружіе само оправля) 15.000 дг. Тополивница српска устроена 1850. год. у Бѣограду, а год. 1851. у Крагуевацъ премѣштена, производиће топове са свимъ потребницама, а доцніе и свако друго оружіе. У *Тули* (у Русіи) заняти су по фабрикама 10.000 радника', кои годишнѣ осимъ сабаля, пиштоля' и другогъ оружія 60 — 80.000 новы пушака произведу. И *лієшке* фабрике (у Белгіи) су исто тако знатне.

[3]) Тако држи *србско* правительство свою апатеку и печатню. По буџету 18⁴⁹/₅₀. ставлѣни су приходи одъ печатнѣ на 45.790 дг. а расходи на 24.540 дг., превишакъ прихода 21.250 дг. Приходи одъ апатеке

Digitized by Google

нису назначени, а расходи су у рачунъ увети са 12.160 дг., пос ніе чистъ расходъ, и кои е млого маньій одъ прихода. На ово су нашимъ сви регали, као пошта и рудници кодъ насъ, и држанѣ државны ергела'. Пређе бывшу правительствену кожницу (тако названу ледерницу) предузео е садъ єданъ приватанъ човекъ.

§ 57.

Приходи изъ *стварны права* проистичући у обичаю су іошъ кодъ млоги држава у Европи. Правительство е уживанѣмъ овы права равно свакомъ другомъ спаіи. Колико су ови на земляма лежећи терети за народно кућенѣ штетни, видимо изъ народне економіе и изъ історіе држава'. По основима државне економіе и управе тежиће свако правительство, да ове државне незгоде по могућству сасвимъ уклони, или гдѣ то быти неможе, да свое приходе баръ съ наймањомъ штетомъ за народъ купи. Приходи су по већой части у натури; приватна економія, а особито економна полиція показаће финансіялномъ надлежательству путъ и начинъ, како ће кадъ съ овимъ приходима поступати, т. е. да л' да іи за свою потребу н. п. за войску употреби, или да іи прода. [1]) Правительства даю ова права често приватнима у закупъ, ако іи сама немогу корисніе уживати, но притомъ се у уговору ясно мораю права и дужности овы закупаца означити, єръ они могу неуреднимъ и несавршенимъ уговоромъ найжешћи угнѣтательи народа постати и быти. [2])

[1]) *Баварска* примила е годишнѣ овимъ правомъ 1819. — 24. год. 5,055.403 фр. 20 или 17% држ. прихода, по буџету $18^{32}/_{34}$. год. у средню руку годишнѣ 5,277.400 фр. 24. — У *Баденской* се одъ године до

Digitized by Google

године ови приходи умаливаю, єръ се землѣ саме или помоћу правительствене касе одкуплюю; приходъ за годину $18^{33}/_{34}$. было є (осимъ десетака) 73.736 фр. 24., а год. $18^{36}/_{38}$. веѣъ само 42.666 фр., но у буџету за $18^{42}/_{43}$. ставлѣна є сума на 50.568 фр. 24 $^{1}/_{2}$, єръ су нова права у иманѣ правительства дошла, почемъ є оно цѣо єданъ спанлукъ за себе купило. — У *Вырт-емберској* было є год. $18^{34}/_{40}$. приходъ одъ десетака у средню руку годишнѣ 1,002.841 фр. — У *Србіи* износе десетци и остали у натури приходи по буџ. $18^{49}/_{50}$ свега 10.350 дг. — У *Грчкой* се мѣсто други пореза узима десетакъ, кои ніє десетку у овомъ смислу раванъ.

[2]) *Француска* история прошлы вѣкова показує ясно, до чега се народъ посредствомъ овогъ даваня у закупъ (ferme générale) довести може. Сылій є нашао, да су одъ 150 мил. liv., кое є народъ као данакъ плаћао, само 30 мил. у државну касу утицали. Предъ ревелуціомъ было є у Француской 44 врховны закупаца (fermiers généraux), кои су свега аренде 186 мил. liv. плаћали.

Digitized by Google

ГЛАВА ДРУГА.

Регали.

I. ОДЛОМАКЪ.

О регалима уобште.

§ 58.

Регали [1]) су такови приходни извори владе, кое она съ правомъ исключаваня или само ограниченя странне конкуренціе уживати може. Чистъ приносъ регала' састои се съ едне стране изъ приноса употреблѣны капитала' и земаля и изъ занатске заслуге, а гдѣ е робство уведено, и изъ чисте наямнице. У одношеню на ове производне изворе влада е равна свакомъ другомъ приватномъ економу. Съ друге стране састои се чистъ приносъ регала изъ монополногъ добытка (види I. ч. §. 40.), кои се посредствомъ ограниченя странне конкуренціе буче. Тимъ се разликуе предузеће владе одъ свакогъ приватногъ заната. Регалный приходъ дакле постае одчасти чистомъ приватномъ заслугомъ владе (као и доменски приходи), одчасти пакъ моно-

Digitized by Google

полнимъ правомъ. Безъ овогъ послѣднѣгъ небы влада могла те занате предузимати, єръ бы іой свакій приватный вѣштомъ своіомъ конкуренціомъ предузеће нѣно узаптіо и упропастіо. По томе се разликую регали одъ свакогъ данка, єръ правительство одъ регала приходъ некій вуче као и приватный економъ одъ свогъ предузећа, наликъ су пакъ регали на данакъ тимъ, што су грађани на плаћанѣ монополногъ добытка правительству приморани. И тако бы се свакій регалъ у данакъ преобратити могао, кадъ бы правительство регалный занатъ слободной конкуренціи оставило, а притомъ на производъ заната порезъ или трошарину ударило. Ако влада регалне занате сама непредузима, него ако іи подъ аренду дае, онда неприма она занатску заслугу, но само приходе одъ монополногъ права, у чему се као господаръ оногъ производногъ извора сматрати може. Као што свакій предузиматель неможе найвишу цѣну за свой производъ искати, но само ону, коя му найвише користи приноси, тако е и правительству регалный добытакъ изъ монополногъ права проистичућій ограниченъ, зато ће и правительство оне цѣне за свое производе опредѣлити, при коима се регално предузеће найкорисніе исплаћуе.

[1]) *Регалъ* значи управо *владательско*, као што се кодъ насъ и иначе каже *царско, поповско, еснафско* и т. д., т. е. данакъ цару, попу, еснафу. У найобширніемъ смислу се доиста преће овай изразъ и употребляваo, као што налазимо, да се 1158. год. опредѣляваю: „регалія су царска права (стварна), коя се само царскомъ вольомъ на другога пренети могу.“ Klock какъ каже о ньима: „Regalia vero, quae sint, vix definiri poterit,“ т. е. шта су, неможе се лако опредѣлити. Regalia minora или финансіялни регали су ови,

Digitized by Google

као што ih мы у овомъ дѣлу узимамо. Како е понятіе регала' неопредѣлѣно, види се и изъ тога, што су неки држали, да могу 125, други 208, трећи пакъ 413 регала' у држави быти.

§ 59.

Врло е за народъ убитачно, право регалности на млоге занате распространити. Поедини су предузимательи вѣштіи и окретніи у управляню свакояки околностій приватны заната, зато су у ньіовомъ предузећу при истомъ приносу трошкови маньи, тако да они у истомъ занату и већу количину добара и евтиніе производе но правительство. И кадъ бы се монополна добыть као данакъ сматрала, т. е. као некій користанъ плодъ приходногъ извора, опетъ зато скопчанъ е съ регалности каквогъ заната великій уштрбъ за народъ, кои изъ скуплѣ и ограничене продукціе, а збогъ тога и изъ уманѣне трошнѣ проистиче. Поредъ тога су и друге млоге неугодности, у важноћи предизложенимъ равне, съ правомъ регалности скопчане, као строго надгледанѣ, скупо стражаренѣ, поводъ къ преварама, наклоность къ незадовольству и къ буни и т. д. Регалность се распростире понайвише на оне приходне изворе, кои найвише употреблявана добра производе, зато се одъ свакогъ грађанина, у свако време и свуда осѣћаю, и зато простъ народъ и съ найбольимъ правительствомъ у омразу доводе. Изъ овы узрока тимъ манѣ дозволява наука, да се нови регали уводе, еръ бы поредъ оны горе наведены рѣавы дѣйства' и то слѣдовало, да бы се предузимательи и радници овомъ напрасномъ и строгомъ забраномъ свое раднѣ, досадашнѣгъ средства живлѣня лишили, и у крайнѣ сиромаштво и бѣду пали. Зато нека влада баръ на умалѣнѣ ре-

Digitized by Google

гала' како по мложини ньіовогъ броя, тако по количини ньіовогъ приноса, тежи.

§ 60.

О полезности или баръ умѣсности свакогъ регалногъ заната можемо съ два гледишта судити:

1) У *финансіялномъ* и *народно-економномъ* смотреню одобрава наука само оне занате подъ право регалности ставити, кое влада исто онако добро као и приватни грађани радити уме, или кодъ кои' монополна добыть на корисный начинъ данакъ какавъ замѣнити може. У првомъ случаю може регалный занатъ обстати, ако влада вѣште и радине управителѣ и надзирателѣ има, и ако у исто време грађани ни доста капитала за тако велика предузећа ни доста предузимательскогъ духа немаю. Ове препреке народногъ кућеня пакъ нетраю дуго, зато нека правительство при првой прилици право регалности укине, и занатъ слободной конкуренціи уступи. У другомъ случаю може се занатъ подъ правомъ регалности задржати, ако се уживанѣ найнужніи добара у народу неограничава, и ако теретъ регалный више на имућніе но на сиромашне грађане пада. Зато се найманѣ одобрава, оне занате подъ право регалности узети, посредствомъ кои' се нейвреднія добра производе, или кои' се приходи текъ съ великимъ трошковима и теретнимъ за народъ начиномъ покупити могу, премда ни регалность оны заната', кои манѣ вредна добра производе, ніе сасвимъ безъ погрѣшке.

2) Изъ *други узрока'*, кадъ е занатъ съ правительственомъ цѣли тако скопчанъ, да бы у томъ случаю слободна конкуренція на уштрбъ обштегъ

Digitized by Google

благостаня ишла, н. п. пошта. Ограниченѣ се овдѣ само у той мѣри дозволява, колико добаръ успѣхъ правительственогъ задатка изискує, зато нека влада ове занате слободной конкуренціи преда, како се обшта полза другимъ путемъ докучити или заштитити може; н. п. при рудницима може се уштрбъ изъ рѣавогъ начина копаня проистичуѣій и тимъ путемъ уклонити, ако полицайно-економне власти копанѣ надгледаю.

§ 61.

Изъ предизложеногъ се види, да се регали само особитимъ околностима оправдати могу, и да ѣе време доѣи, гдѣ ѣе се регали, више или исключно съ народно-економне, а не съ финансіялне (фишкалне) точке сматрани, сасвимъ изъ броя правительствены приходны извора избрисати, и да ѣе потомъ сви регални занати у руке приватны предузимателя пасти. За задржанѣ неки заната подъ правомъ регалности изяшнявамо се само изъ узрока, што се регалный приходъ небы тако евтино и лако другимъ путемъ накнадити могао (тако н. п. регалъ дувана у Француской); а држанѣ неки регала изъ полицайны (економны) призреня, н. п. поште, превоза, игре —, нетреба да влади башъ приходе какве доноси. Кадъ се неки регали слободной конкуренціи предаду, то изгуби влада неку суму прихода, кою ѣе больимъ приходнимъ изворима накнадити, н. п. данкомъ, но притомъ е свакадъ корисно такавъ данакъ изабрати, кои она иста лица, оне исте производне изворе обтереѣава, одъ кои се преѣе монополна добыть регала вукла; н. п. мѣсто регала превоза, порезъ на возаре ударенъ. — Одъ врло млоги регала преѣашньи вѣкова у обичаю су іошъ по европскимъ државама слѣдуюѣи остали:

Digitized by Google

1) Одъ радње *сировине:* копање метала', каменогъ угљена и соли, купљење шалитре, испирање злата, ловъ звѣриня и риба' и т. д.

2) Одъ радње *прерадне:* кување соли и шалитре, ковање новаца, фабрицирање дувана и т. д.

3) Одъ радње *преносне:* трговина соли, дувана, шалитре, барута и т. д.

4) Одъ радње *услуга':* поште, превози, гвоздени путови и пароброди, игре и т. д.

II. ОДЛОМАКЪ.

Копање руда'.

---

§ 62.

Копање руда' е у већой части држава' предметъ регала'. Исключно право владе руде копати, доводи се ямачно отудъ, што се брда — никомъ непринадлежећа — као собственость врьовне власти сматраю, а одчасти и отудъ, што се подъ собствености земаля поданички разуме само власть поданика' надъ површиномъ земље, не пакъ надъ плодовима у дубљини земље налазећима се. Упрећашня времена, а особито после меркантилиста', држале су се оне државе за найсрећніе, кое су млоге и богате руднике имале, еръ се обште вѣровало, да ће се ископано сребро и злато, као едино условље народногъ богатства, у земльи оставши у разна има-

Digitized by Google

ня поедины грађана подѣлити, и тимъ капитале и уживанѣ добара у народу умножити, и свакомъ животъ олакшати. Но не само ова проста дѣтиньскомъ животу народа принадлежећа и погрѣшна понятія народно-економне природе руднина', него и доцніе породивше се у нечему и научно освѣтлѣне исповѣсти меркантилиста' и ньіовы послѣдователя међу садашньимъ државницима, немогу се предъ наукомъ народногъ куће́ня оправдати (1). Овимъ нападанѣмъ на застарѣла мнѣнія о користи руднина', непотврђавамо мы, да су руде и уобште сви ковови безъ икакве ползе за народно куће́нѣ, него інмъ одричемо само оно изъ занешености и неоснованогъ знаня-проистичуће претерано уважаванѣ, кое рђава слѣдства имати мора, ако се у пуной снаги одржати жели. Зато оснивају неки списательи на овой великой важности руднина' и само право регалности. Но почемъ мы производъ драгоцѣны ковова непредпоставлямо никано производу другогъ каквогъ добра, зато и неналазимо у томе никаквогъ основа права регалности (види I. ч. §§. 65., 67. и 162.), него доводимо то право као уобште и поглавито и право свакогъ регала одъ политичны и економны узрока'.

(1) Обично се мисли, премда просто искуство то опровргава, да се о богатству народа по иманю драгоцѣны метала, исто таке као и о имовномъ стаю приватногъ, судити може. Погрѣшность овогъ обште распространѣногъ мнѣнія изишнява се тимъ, што мы свако иманѣ у новцима изражавамо, и што су новци у лакой продаи заступници свакогъ уживаћегъ средства, а новци, као урађевине драгоцѣны ковова, мораю се одма као поглавитый производъ рудништва помислити, єръ се копанѣ драгоцѣны ковова досадъ за найпробитачніе рудничко предузеће држало. Испытиванѣ о овомъ предме-

Digitized by Google

ту, кое више у народну економію спада, води насъ къ увѣреню, да се народно иманѣ неможе у новцима збирати, па и онда, кадъ бы се то могло, да се иманѣ изъ новаца саставлѣно не само неможе иманю изъ други добара скуплѣномъ предпоставити, него да новци вѣкой части други добара у смотреню полезноѣе преднѣ мѣсто уступити мораю. Новци се себе ради (съ незнатнимъ изузеткомъ н. п. кодъ тврдице) никадъ ненабавлаю, него исключно зато, да се за ньи друга добра, коя су намъ вреднія и кориснія, у промѣну узимаю, кое се мнѣніе и тимъ потврѣава, што мы небы новце за друга добра у промѣну давали, кадъ бы іи више уважавали (кои бы дао дукатъ за туце чарапа' или за едну свилену мараму, да му ова добра нису вреднія одъ издатогъ дуката?). Да се наша држава одъ свѣтске конкуренціе оддвои (изолира), мы бы производъ готово *свакогъ* другогъ добра производу драгоцѣны метала предпоставили. Неувиђаюћи ово доста су се неке државе чудиле, да су опетъ сиромашне. и да е кодъ ньи све онако скупо а кадкадъ и скуплѣ, него што е преѣе было, премда су у своіой земльи обильно и сребра и злата производиле. Ако су рудне жице богате, т. е. ако трошкови произвоѣеня малу часть нечистогъ приноса прогутаваю, то недобыя нико другій, до самъ предузнматель, но и ова добыть быѣе *свакадъ маня* кодъ драгоцѣны метала, дакле кодъ *сребра* и *злата*, еръ односно евтини подвозни трошкови овы добара оснаже страину конкуренцію тако, да се рента и користь у наше руднике уложены капитала и обраѣеногъ труда тимъ яко умали.

§. 63.

Положно право узаконява у Европи изъ споменуты економны и политичны узрока' регалность рудника' и готово свію копаоника. Правительства држе за свою дужность, да копанѣ руда' по таковимъ правилима уредити треба, како бы се за са-

Digitized by Google

дашньій вѣкъ найвећа количина безъ уштрба за потомство произвести могла. Ова дужность доводи владу на употребляванѣ таковы ограничаваюћи мѣра', односећи се на копанѣ и топлѣнѣ руда', да се найпробытачніе види мѣсто многогъ полицайно-економногъ надзираваня, само копанѣ о правительственомъ трошку и ризику предузети. Поредъ овогъ политичногъ (полицайногъ) узрока, треба у призренѣ узети народно-економна и финансіялна условля и слѣдства или слободногъ или регалногъ копаня руда'. Да л' е за народно кућенѣ болѣ копанѣ слободной конкуренціи оставити, или га подъ право регалности узети, зависи одъ тога, коимъ ће начиномъ већа количина производа у народно иманѣ ступити, и коимъ ће се путемъ кориснія економна *траюћность* (в. I. ч. §. 60.) одржати. У напреднимъ, развіенимъ државама могу лако приватни предузимательи руде одкривати, и своіомъ вѣштиномъ и своіимъ великимъ и евтиннимъ капиталима іи копати и топити, напротивъ у сиромашнимъ и младимъ државама ће то само влада, као найразумніе и найбогатіе економно лице у држави, чинити моћи. У обадва пакъ случая неће се траюћность безъ уплива државне власти одржати, а и кадъ бы се ово строгимъ обвезанѣмъ приватногъ предузимателя одъ стране владе и учинити могло, то ће се опетъ мало или башъ нимало ньи' ваћи, кои бы се кодъ онолики трошкова, ризика и труда на штедльиво и правилно копанѣ, коимъ се едино народно-економна траюћность осигурава, обвезали. Па и само ово приватно копанѣ изискуе (на ризикъ) уложены капитала, коимъ се конкуренція ограничава, да ће се само *мало* ньи' копаня руда' подватити, кои ће таковимъ огромнимъ предузећемъ посредствомъ плаћены управителя и вѣштака, као годъ и влада, руководити моћи, тако да се и при-

Digitized by Google

ватно копанѣ нимало одъ регалногъ неразликуе. Правительство се по основнимъ законима финансіе, као што е познато, одъ предузиманя сваки приватны заната изъ два узрока одбія, т. е. што се оно тимъ одъ свои' главны задатака на споредне съ нѣговимъ опредѣлѣнѣмъ неслажуће се бриге наводи, а потомъ и зато, што оно свакій занатъ скуплѣ и съ маньомъ користи водити може но приватный предузиматель. Првый узрокъ важи за свакій случай, и ублажава се само тимъ, што влада при собственомъ копаню руда поредъ финансіялне цѣли и полицайно-економный задатакъ испунява, што дакле онай првый губитакъ овимъ послѣдньимъ дѣйствованѣмъ ублажава или сасвимъ накнађава. Другій (владу одвраћаюћій) узрокъ пакъ нема при копаню руда' никакове снаге, почемъ се рудници онда текъ исплаћую, ако се укрупно као велико предузеће раде, а велика предузећа тежа су и стаю *у нечему* скуплѣ, па ма кои ін предводіо. По овомъ се *регалность рудника'* баръ кодъ млады држава као *умѣсна* сматрати мора, уосталомъ и уобште ако влада ову стварь више съ финансіялне (фишкалне) точке сматра, то ће она по већой части копанѣ руда' као регалъ заузети.

§. 64.

По већъ признатой регалности могла бы влада одъ узакоћѣны регала рудника' само тимъ начиномъ приходе вући:

1) Да право регалности са земльомъ прода, и да одъ куповне у капиталъ претворене цѣне интересъ вуче. Ово неће корисно быти изъ тогъ узрока, што се слабо могу — добри' — купци за тако скупъ и съ великимъ ризикомъ скопчанъ приходный изворъ наћи.

Digitized by Google

2) Да регална предузећа подъ аренду да.

3) Да буде предузиматель или само учасникъ у предузећу са осталимъ предузимательима, уступивши своє главно и своє стоєће капитале обштемъ фонду, на коє ће припадаюћу количину акція' добити, и дѣонице вући.

Првый начинъ неразликує се ни у чему одъ слободногъ копаня, особито ако се разни рудници разнимъ предузимательима предаду. Одъ два последня начина првый ніє тако угоданъ за приватне предузимаче као другій, и то особито не у ономъ случаю, ако є аренда као часть нечистогъ приноса уговорена (1). Кои ће се начинъ изабрати, опредѣлиће се по околностима, да се найвећій приносъ за државну касу (2) съ найманьимъ народноекономнимъ губиткомъ издѣйствує. Уобште є пакъ болѣ ма на кои начинъ само копанѣ приватнима уступити, єръ: *а*) влада држи више радника' и званичника', а и мора то чинити, почемъ поредъ све болѣ награде тіи радници нису толико ревносни, одлажу посао са себе на другогъ, или га непредузимаю башъ у своє време; — *б*) млога се построєня излишно чине како у количини тако и у каквоћи; — *в*) влада неодустає одъ копаня изъ народноі полицайно-економны призреня, ако произвоћенѣ и са штетомъ быва. Пытанѣ о овомъ послѣднѣмъ предмету є у економной полиціи доста важно, но за државну касу є очевидный губитакъ, ако се у надежди на нове жице некорисно копанѣ продужи, тако да се текъ после претрплѣне велике штете одъ копаня одустати мора (3).

1) Велика є разлика у томъ, да ли ће се уговорена частица аренде одъ *чистогъ* или одъ *нечистоєъ* приноса наплаћивати. Уговорено є н. пр. 10. часть (1/10) да се дає. Приносъ нечистый чини 500.000 фр., по-

Digitized by Google

томъ бы и *аренда* 50.000 фр. была; а кадъ бы се по одбитку трошкова само одъ чистогъ приноса т. е. одъ 70.000 узимала $^1/_{10}$, то бы *аренда* износила само 7000 фр. У случаю, ако бы приносъ ко е године маньій (300.000 фр.) одъ трошкова (400,000) испао, т. е. ако бы се *штетовало*, то бы правительство предузимачу 10.000 фр. доплатити морало, како е аренда као частица чистогъ приноса уговорена.

(2) Бывше *вестфалско* кралѣвство вукло е за 12 година у среднюю руку годишнѣ по 9,829.100 fr. бруто; чистъ приходъ быо е 1,259.311 fr. или 12,^{61}%; трошкови пакъ: копанѣ 41,^{56}%, топлѣнѣ 28,^{66}%, плате званичницима 8,^{42}%, други трошкови (зданія, подвозъ, извлаченѣ воде —) 8,^{55}%, (сумомъ 87,^{19}%) нечистогъ приноса. — *Аустрія* прима годишнѣ одъ свои рудника' 300.000 фр., а одъ приватны рудника 400.000 фр. Приносъ се одъ године на годину мѣня, тако рачуна Чернигъ чистъ приходъ одъ правительствены' рудника у Аустріи за 1844. год. на 800.000 фр., 1843. на 1,396.000 фр., цео приходъ одъ рудника' (и приватны) за 1849. год. на 375.000 фр., по Шпрингеру на 400.000 фр.; одъ рудника и топіоница 1846. на 236.000 фр. чисто, 1847. на 1,353.000 фр. чисто, 1849. по предрачуну на 1,160.000 фр. чисто. Мацарски државни рудници донели су 1842. год. 59.000 фр. губитка, но 1843. 312.000 фр. добытногъ приноса. — По Шуберту приносе рудници у *Русіи* на 8 мил. фр. — У *Србіи* неприносе рудници іоштъ никаквогъ добытка; трошкови копаня одређени су буцетомъ 18$^{50}/_{51}$. год. 200.000 дг. скупа съ централнимъ надлежательствомъ 259.920 дг., буц. 18$^{51}/_{52}$. гesp. 500.000 и 570.620 дг.

(3) Овако се ради по свима државнимъ и по многимъ приватнимъ рудницима. Ово пытанѣ е државне економе на два противно положена мнѣнія подѣлило. Сви признаю, да е напрасный одустатакъ съ великимъ губит-

Digitized by Google

комъ скопчанъ, но у томе се неслажу, е ли тай губитакъ важніи одъ штете правительства, коя изъ (непрестано) траюћегъ додаваня, дакле изъ дефицита у приносу рудника' проистиче. Ако правительство одъ копаня одустане, то се млога штетна слѣдства за народно кућенѣ появе: уложеный стоћій капиталъ пропада готово савъ (обраћенъ на ходнике, скеле, канале, прокопе, езера, насипе, машине —), у цѣлой околини живећій народъ остане безъ матеріялне заслуге, радници млогобройно у рудницима заняти изгубе свой ужитакъ, и цѣла се продая оногъ предѣла и землѣ саме поремети. Но побуђеня приврженика' теоріе, по коіой копанѣ и са штетомъ продужити треба, неосниваю се толико на овимъ економнимъ незгодама, него више на преякомъ уважаваню *сребра* и *злата*. Ови државници потврђаваю, да на копанѣ сребра и злата „обраћени трошкови у земльи остаю, и толике люде (землѣдѣлце ра'ну продаюће изъ околны села, а и саме у рудницима заняте радике) ра'не. Земля се (по ньиовомъ мнѣнію) напротивъ еднако утолико обогаћава, у колико се помоћу ове мниме(?) штете сребра и злата у држави нашой ископа." Но ови државници неузимаю притомъ догодившу се непроизводну трошню, коя очевидно отудъ проистиче, што се добра неке вредности (као жито, одѣло, месо, други капитали, радна снага, природне силе) сасвимъ потроше, а посредомъ тога друго добро произведе, кое е млого манѣ вредности одъ потрошены добара. По оваковимъ основима умѣсно бы было и свакій другій занатъ, ма и съ веѣнимъ трошковима но што е приносъ продужавати, єръ се и у таковомъ занату, приходи неки добыяю, а трошковима се радници разни издржаваю. Бранительи оне теоріе наводе за разлику међу ова два примѣра то, да се у другимъ занатима потрошна и манѣ вредности добра производе, а да копанѣмъ сребра и злата напротивъ такова добра постаю, коя у иманю народа непотрошена (?) остаю, и коя се

Digitized by Google

зборъ своє велике скупоцѣности у продаи свакомъ другомъ добру предпоставити мораю. Єсу ли ова потврѣваня предъ науком и у искуству оправдана и обистинѣна, треба истражити и доказати. Свакомъ є познато, да се сребро и злато тако брзо (напрасно) непосредно нетроше (в. I. ч. §. 56.) као н. п. жито, дрва, платно и т. д., али она, ако се одма и непотроше, употребе се баръ доцніє и споріє, и тако неостаю опетъ у земльи нашой, єръ ім страина конкуренція по природи ньіове цѣне изъ наше землѣ извуче. Све што се одъ ново-производены добара у нашой земльи непотроши, мора се изъ землѣ у страину државу изнети; ово правило важи за свако добро, дакле и за сребро и злато. Драгоцѣни метали могу се у нашой земльи потрошити или уобште занимати (т. є. као уживаѣа и као производна добра употребити) на слѣдуюћій начинъ:

а) Као уживаѣа средства могу люди сребро и злато употребити за накитъ, посуѣе и разне украсе. Колико ѣе се на овакове цѣли сребра и злата употребити, зависи одъ изобраѐености и богатства народа и одъ цѣне исты метала; — трошня такова има овдѣ као и свуда своє часъ шире часъ уже, но на свакій начинъ яке границе; — преко ове потребе пакъ мораю се злато и сребро:

б) Као производна добра за одржаванѣ циркулаціє свію добара у земльи (поредъ папирны новаца, кредита и трампе) као новци, а потомъ и као сировина употребити (в. I. ч. §. 218.); — што и на овай начинъ незанято остане, то ѣе:

в) Као неопредѣлѣне готовине и као мртви капитали лежати, но у врло малой суми, єръ є за свакогъ човека губитакъ у великимъ количинама драгоцѣне метале овако држати.

Употребляванѣ сребра и злата у нашой земльи има дакле своє границе и оснива се на потребама, кое се намирити *могу*, тако да *преко* ньи претекше среб-

Digitized by Google

ро и злато *непотребно* постане, и потомъ прилику тражити мора, у коіой се потребніе т. е. корисніе указати може. Све корисне прилике у земльи (по горереченомъ) могу се подмирити, а кадъ се подмире и препуне, онда мора свакій државацъ драгоцѣны метала какву прилику у странной држави тражити, на кою бы своє метале корисніе обратити могао. Ако ове прилике у странной земльи нема, или ако му се одъ сполашнѣ какове силе (одъ државве власти) отежава или сасвимъ закраћує (коє се тешко удѣйствовати може), да се такове прилике подвати, онда надну метали у цѣни (спрамъ други добара), и ньіовъ производъ мора се умалити, почемъ се онако корисно продавати (употребити) немогу, као што се произвоѣенѣ други добара исплаћує. Но овако яко цѣна ньіова неће пасти моћи, почемъ ће при ма како строгой забрани люди драгоцѣне метале изъ землѣ у страмну державу износити, и тимъ равновѣсность у цѣнама злата и сребра по свимъ земляма одржавати. Яко но скупо произвоѣенѣ драгоцѣны метала ніе дакле едно съ обштимъ и правимъ богатствомъ народа, єръ се народно иманѣ неможе преко опредѣлѣне мѣре у новцима нагомилавати, него се ови, ако се сувише произведу, изъ землѣ мораю износити. — Мотреѣи на вредность (употребляваня и продайну) драгоцѣны метала, кадъ у земльи остану, примѣѣавамо, да е богатый производъ ньіовъ одъ врло мале важности, што више, подъ некимъ околностима слѣдую му за народъ убитачне появе (види I. ч. §. 220.). Богатъ производъ сребра и злата быо бы онда одъ найвеће и одъ превелике важности, кадъ небы поредъ дозволѣногъ слободногъ извоза у страннимъ державама конкуренціе у произвоѣению и привозу неты добара было, єръ бы онда наше евтине скупоцѣне производе (т. е. новце на страннимъ тржиштима скупо за друга нама потребна добра продавати могли. Иначе ако се скупоцѣни метали скупо (съ великимъ трошковима) кодъ насъ

Digitized by Google

производе, и ако тако неугоданъ овай производъ іошъ и странна конкуренція яко стѣшнява, онда се *произвођенѣ свакоеъ другоеъ добра* произвођеню скупоцѣны метала предпоставити мора. Злато и сребро као скупоцѣна добра врло се евтино (прама цѣни своіой односно) транспортираю, еръ н. п. на 100 сатій дальине плаћа се подвоза одъ 100 ока 10 цв., съ маломъ разликомъ, коя се добра преносе, но сравнивши тай трошакъ съ цѣномъ подвозногъ добра, велика се разлика између разны добара показуе. Жита 100 ока тако далеко и по то транспортирати небы никако корисно было, еръ бы се цѣна нѣгова одъ прилике у 50 % увећала, злато пакъ небы тай транспортный трошакъ (10 цв.) ни осѣтило, еръ е цѣна 100 ока злата одвећъ велика (одъ прилике 40.000 дук.). Збогъ овако евтиногъ подвоза овы метала, небы се никадъ цѣне до тогъ степена попети могле, да се корисно (збогъ богатогъ производа) съ трговањемъ исты шпекулирати може, него бы се по цѣломъ свѣту ако не на еднакомъ, а оно баръ у толико само разликуюћемъ се степену држати могле, да се небы ниедно (на овимъ узроцима премѣне осниваюће се) предузеће исплаћивало. Продайна вредность (у народно-економномъ смислу) драгоцѣны метала (изузимаюћи еданъ но редакъ горе наведеный случай т, е. одржаванѣ свезе између земальске и странне продае, при евтиномъ производу метала у нашой земльи) ніе дакле особите важности, по вредности употребляваня пакъ сматраюћи іи, треба разликовати, на кои ће се начинъ они употребити. Као уживаће добро намирую ови метали потребе послѣднѣгъ реда, као што горе наведосмо, (н. п. накитъ, луксусно посуђе) ако се пакъ они као производна добра употребе, съ едне стране као преобразине и помоћне матеріе (као капитали), съ друге стране као средства циркулаціе, то су у првомъ случаю онолико вредне, колико и онда, кадъ су уживаћа средства; у другомъ случаю су истина веће важности, (— тада се уважа-

Digitized by Google

ваю одъ приватногъ по продайной, одъ народа пакъ по вредности употребляваня —) али се опетъ нетреба бояти, да ћемо безъ драгоцѣны метала и тимъ безъ новаца остати, єръ ће ін странна конкуренція исто онако лако донети, као годъ што ін по пређе реченомъ безъ муке изъ землѣ наше износи. Како є дакле по досада изложеномъ произвођенѣ драгоцѣны метала манѣ важноће но ма коєгъ другогъ уживаћегъ или производногъ добра, и како є скупо ньіово произвођенѣ съ очевиднимъ губиткомъ скопчано, то се (изъ овы узрока) неможемо за продужаванѣ копаня и у ономъ случаю изсинти, кадъ се предузеће таково неисплаћує. Но има други околноћа' притомъ, кое стварь посве нерѣшену оставляю. У копанѣ уложеный капиталъ пропада одустаткомъ по већой части сасвимъ, почемъ се неке справе и зграде само ондѣ и за ону цѣль употребити могу. Млога построєня изванъ копаоника но съ предузећемъ и приносомъ нѣговимъ у тѣсной свези стоєћа, остану одустаткомъ (одъ копаня) безъ употреблѣня и пропадну, као воденице и фабрике, кое изъ брда извођеномъ водомъ раде, оне лађице, кое томъ водомъ плове, они често скупоцѣни путови, кои су само збогъ преноса руднички производа построєни и т. д. Поредъ тога обитаванѣ толики рудара на єдномъ мѣсту дало є повода, да су млоги радници свакогъ реда читава села око рудника' подигли, тако да престанкомъ рудника' и ови радници свою заслугу и свое непокретно главно сасвимъ изгубе. Финансіялногъ правила дакле нема, кое бы продужаванѣ копаня налагало, но изъ народноекономногъ призреня нека влада тежи, да по могућству незгодна дѣйства оны послѣдица ублажи, свезавши съ таковимъ поступкомъ и свою и народну користь. Ако н. п. на зграде и справе уложеный капиталъ 200.000 фр. износи, а чиста прихода ни 0,5% т. є. 1000 фр. нема, то є онетъ савѣтніє и съ губиткомъ неко време копанѣ наставити, приправляюћи и себе и друге у томъ у-

Digitized by Google

частвуюће на коначный одустатакъ, кое влада тимъ учинити може, да раднике мало помало умалява, и у друге іи копаонике шалѣ, да около лежеѣа села на друга занимання приволи, да своє справе неке одма друге доцніє прода или иначе употреби. По досада казаномъ може се предъ наукомъ само *споро* и *постепено престанѣ* оправдати, премда и оно незгодны слѣдства има, коима се изъ узрока, што су съ природомъ рудника тѣсно скопчани, неможе лако избѣѣи.

§. 65.

За народъ є на свакій начинъ корисніє, кадъ се приватни предузимательи копаня руда подвате, а и правительству иде то у рачунъ, ако є іошъ и конкуренція тако угодна, да се добро плаћаюћи арендатори наћи могу. Нека правительства су копанѣ свакомъ на волю оставила, нека пакъ задржаваю после тогъ уступлѣня за себе *право прекупа* свію произведены плодова по напредъ уговоренимъ цѣнама Ово чине правительства особито кодъ драгоцѣны метала. Слѣдства оваковогъ регалногъ права су за руднике врло убитачна, єръ се цѣна раднѣ и други трошкови до тогъ степена узвисити могу, да предузимателю немогуће буде по уговоренимъ цѣнама свой производъ давати, тако да ће напослѣдку одъ копаня и одустати морати (1). Зато є найболѣ (съ народно-економне точке мотреѣи) продаю овы плодова слободной конкуренціи оставити (2). Одъ регалногъ права копаня и прекупа новопроизведены руда треба разликовати право владе, да све руде у земльи надгледа. То се право оснива на узроцима економне полиціє и полиціє сигурности, кое є зато и више предметъ испытиваня ове две науке (3). Права и дужности предузимателя и надзирателя треба притомъ писмено точно означити, да се небы доцніє препирке и сва-

Digitized by Google

ће изъ незнатне у почетку небрежљивости породиле.

(1) Тако су млоги рудници на *Харцу* збогъ овогъ права владе престати морали. Уговорена цѣна, за кою е влада одъ друштва ковове куповала, была е за центу олова 2 Rlr. 21 gr., гледи 2 Rlr. 20,3 gr., бакра 23 Rlr. 19 gr., а пазарна цѣна была е олову преко 6 Rlr. (1818. год.) доцніе 3. Rlr. 19 gr, (1830. год.), гледи 5 — 6 Rlr., бакру преко 30 Rlr.

(2) Неке државе дозволяваю свакомъ копанѣ, погдѣкое изъ тогъ узрока, да се нови рудници одкриваю, како бы потомъ отудъ данакъ какавъ наплатити могле, а погдѣкое пакъ зато, што се нежеле мѣшати у овакова приватна предузеća. У *Француской* несмѣ се одъ приватны рудника више но 5% одъ чистогъ приноса као данакъ узети. Год. 1840. принели су ови рудници *францускомъ* правительству 200.000 fr. а *белгійскомъ* 153.540 fr. Одъ □ километра површине землѣ за руднике употреблѣне узимаю ова правительства іошъ по 10 fr., кое е у Белгіи 1840. год. 15.910 fr. државной каси принело. — У *Србіи* се гвожђе и бакаръ у ново подигнутимъ копаоницама и топіоницама одъ правительства непосредно производе. Рудництво има за себе особито оддѣлѣнѣ, кое стои подъ врховствомъ попечительства финансіе. Олово у подринскомъ окружію копаю, топе и продаю приватни люди. Свакій може копати, но мора влади 10% одъ нечистогъ приноса дати. Приносъ одъ Ноемвра 1845. до Юлія 1846. год. было е 10.095 ока', десетакъ 1009.5 ока'; године 184⁶/₇ пакъ resp. 7230 и 723 оке. У напослѣдку поменутой години радило е на тому 55 людій. За испиранѣ злата у рѣкама Црной рѣци, Тимоку и Пеку, кое и садъ приватни слободно раде, заключенъ е уговоръ съ еднимъ рускимъ друштвомъ год. 1846., но истый уговоръ ніе одъ компаніе одржанъ. Копанѣ и ваћенѣ разногъ каме-

Digitized by Google

на и землѣ дозволява се свакомъ; у бѣоградскимъ копаоницама наплаћує влада одъ кубичногъ фата камена, кои се на нѣиой земльи копа, 2 цв., кое управо ніе регалный данакъ (види уредбу одъ 2. Дек. 1841. год. В№ 1624 и одъ 14. Юнія 1843. В№ 304.). Копанѣ каменогъ угля у атару села Добре (само) дато е год. 1846. едномъ бѣоградскомъ бравару на 20 година подъ аренду съ тимъ условлѣмъ, да предузиматель дужанъ буде прозъ 6 првы година по 100 тал. годишнѣ, а потомъ по 6% одъ ископаногъ угля у натури у име аренде правительству давати. Копанѣ угля изванъ атара села Добре може влада сама предузети или другомъ комъ уступити. Потребна дрва има право предузиматель изъ добринске шуме узимати, но напротивъ обвезанъ е на извоженый угаль законый ђумрукъ плаћати, а исто тако по истеку уговорногъ времена прелазе све зграде, лађе, справе, путови, — кое е предузиматель копаоника ради набавіо и подигао, у иманѣ правительства. — Извађеный досадъ угаль држи среднѣ мѣсто међу углѣмъ, кои се на аустрійскимъ дунавскимъ паробродима гори, и то зато, што е съ површине копатъ и сасвимъ трошанъ, но жице су неисказано богате и добре.

(3) Полиція економна стара се о томъ, како ће се производъ и за потомке уштедити, како да се отваранѣмъ едны ходника други незатрпаваю, како да се производъ по правилима науке руководи, како да се сразмѣрно и у дубльину и у ширину копа и т. д. — Полиція сигурности поучава пакъ, да се треба одъ подземногъ експлодираня чувати, да се канали за извођенѣ воде съ найвећомъ позорльивости и сигурности начине, да се яки, сигурни ходници праве и т. д.

§. 66.

Копанѣ соли узима се такође подъ право регалности, но производъ тогъ плода, почемъ е до-

Digitized by Google

бро одвећъ велике вредноће, изискуе особиту пажльивость одъ стране правительства. Правительства е дужность старати се, да по цѣлой земльи довольно народу потребне соли буде, ма се со' изъ земальски државны и приватны или изъ странны сланика (салина и брда') набавляла. Потомъ се може *регалность соли* састаити или у *производу*, или у *преносу* (*монополъ* у строгомъ смислу), или у *обадвоме*. Државе са солскомъ регалности, кое довольно за землю соли у своіимъ сланицама непроизводе, стараю се тимъ начиномъ потребу соли подмирити, да приватне предузимаче — было производителѣ или трговце обвежу, те ови цѣлу или неку количину — произведене или увезене — соли влади по пристойну уговорену цѣну уступити мораю. У оваковимъ случаима, гдѣ се са увоженомъ соли по праву регалности поступа, мора влада државне продайнице по главніимъ мѣстима землѣ држати, премда е болѣ, да ту продаю приватнима уступи, съ томъ обвезомъ за продавце, да они влади некій данакъ плаћаю, и да по цѣлой земльи едну цѣну соли држати мораю. Овай данакъ нетреба никако да се по найвишимъ основима пореза устрои, еръ бы тимъ тай државный приходъ изгубіо значай регалности и монополне добыти, него напротивъ при преобраћаню регалногъ терета у данакъ треба мотрити, да се и у томъ новоуведеномъ данку дѣйство регала на народно кућенѣ задржи, а зато су трошарине найсходніе, еръ се кодъ ньи данакъ съ потрошеномъ количиномъ добара у строгой равновѣсноћи држи. — Ако напослѣдку ніе лако или баръ свакадъ сигурно са стране соли добавити, ту нека влада са страннимъ државама заключи уговоръ о издаваню потребне соли посредомъ свои или странны продаваца.

Digitized by Google

(¹) Србія добавля свою со' Дунавомъ изъ влашки окна', а нешто молдавске и морске соли и 4 мил. ока изъ аустрійски сланика'. У Влашкой су три окна: *Велика* (со' е съ црномъ земльомъ помѣшана, и зове се: излазъ), *Сланикъ* (бѣла со' као кристалъ) и *Телега* (црна со'). Влашко правительство дае ова окна приватнима подъ аренду, а тако се ради и у Молдавской. Год. 1847. дата су у Влашкой сва окна на 9 година подъ аренду едной компаніи годишнѣ по 4 мил. влашки гр. У уговору ніе производъ ограниченъ но само извозъ (експортація) изъ землѣ, кои е на 16,500.000 ока влашки ставлѣнъ (= 15 мил. ока србски + 1,⁵ %). Компанія могла е онолико соли извадити, колико е годъ хтѣла, но она е само толико вадила, колико е мислила, да може (осимъ оны 16,⁵ мил. ока) у земльи продати, почемъ преко тога извађено на киши и снѣгу лежећи пропадати мора. Државне смутнѣ одъ год. 1848. учине, те се на ползу компаніе уговоръ преиначи, по комъ компанія само извозъ задржи за 2,700.000 вг., а друга компанія унутрашню трошню за 1.823. 000 вг. узме. За прве двѣ године ніе извозна компанія одъ овогъ предузећа користи вукла, почемъ се одъ старе компаніе по заграничнимъ областима толико соли затекло, да е сва потреба соли већъ подмирена была; зато е солска нова компанія за те двѣ године само унутрашню продаю (консумацію) имала за годишню аренду одъ 2,000.000 вг. За те двѣ године продала е иста компанія у Влашкой соли

год. 1847. одъ окна *Велике* 8,904.810 ока'
„ „ „ „ *Телеге* 5,126.180 „
„ „ „ „ *Сланика* 4,101.100 „
свега 18,132.090 ока'

год. 1848 одъ окна *Велике* 9,383.870 ока'
„ „ „ „ *Телеге* 6,219.100 „
„ „ „ „ *Сланика* 4,783.240 „
свега 20,386.210 ока'

свегсвега 38,518.300 „

Digitized by Google

Трошкови у ср. р. износили су годишнѣ осимъ аренде до 700.000 вг. Однако е компанія само извозъ примила, трошкови су се утолико увеѣали, колико подвозъ и обдржаванѣ званичника по разнимъ стоваришћима стаю, а умањили су се напротивъ, уколико издатци за производъ износе. По новомъ уговору обвезано е влашко правительство 16,5 мил. ока' (т. е. 13 мил. ока' + 10%) о своме трошку изъ окна извадити и до дунавске обале (скеле Пикета и Олтенице) донети и компанія предати. У Олтеници стаю 100 ока' око 8 цв., а продаю се одма преко Дунава у Турской по 50 турски гроша. У Кусину продае се товаръ соли зелене по 14½ цв., бѣле по 15 цв. У Смедереву и Бѣограду (1849. год.) зел. по 20, бѣле по 20½ цв. Год. 1850. поскупіо е быо подвозъ (мѣсто 16 гр. 20 одъ товара), и зато е продавато ґевр. по 20½ и 21 цв., и то за готове новце, ниче при терміну одъ 3 — 6 мѣсецій, кадъ се ⅓ одма плати, у ½ цв. скуплѣ. Цѣна е за сваку камарашію (Рушчукъ, Свиштовъ, Раово, Кусякъ, Смедерево, Бѣоградъ) утврѣена, но народъ купуе одъ трговаца, кои су прекупци, пошто може. У зиму 1849/50. продавао се н. п. товаръ по 150 гр., но Априла 1850 пала е цѣна опетъ на 90 — 100 гр. — — У Молдавской производила е и извозила со' друга компанія, но у томъ су и влашки компањони участвовали. По уговору извози се на 8 мил. ока', кое се за Русію, Турску, Србію и т. д. носи. — — По морскимъ пристаништима, да небы лаѣе празне ишле (и као баластъ), товари се узгредъ морске соли, кое има двѣ сорте, бѣле (фоче) и жуѣкасте. Тано се исто доноси и сицилiянска бѣла и тврда со' у крупицама. Но како е морска со' блажія, то е и евтинія, и млого се нетроши. Хусеинъ-Паша доносіо е млогу морску со', да бы влашкимъ окнама наудіо. — — Год. 1851. узело е правительство србско одъ Аустріе 4 мил. ока' соли по 14 цв. товаръ, и уступило е исту постовѣой тада компаніи съ уговоромъ, да

Digitized by Google

она како влашку тако и ову со' у Србіи скуплѣ одъ 18 цв. на товаръ продавати несмѣ. Оће ли се одъ стране аустрійске владе и слѣдуюћи година' со' давати, оће ли србско правительство соли одъ Аустріе примати, и како ће е, ако и прими, народу продавати, т. е. непосредно само или посредомъ какве компаніе, засадъ се неможе знати.

(²) Регалность и *производа* и *продае* постои у овимъ државама:

Аустрія има млого солски копаоника, гдѣ о државномъ трошку за себе и за извозъ знамениту количину соли производи, но при свемъ томъ принуђена е, да због удалѣности свои копаоника на некимъ границама странне соли увозити мора. У Карпатима (Вѣличка) производи се камена со' у крупицама, по приморю Ядранскогъ мора млого морске а у Халайну куване соли. Цента се продае одъ прилике: у млѣтачкомъ и ломбардійскомъ кралѣвству морске соли по 16 фр. у Халичу (крупице) по $3^1/_3$ фр. у Гмундену (куване) по $7,^1$ фр. у Халайну по $6,^6$ фр. у Мацарской по $7,^{35}$ фр. за странне землѣ по $1,^{41}$ фр. — $4,^{66}$ фр. — Трошкови производа су на центу морске соли 11 — 18 кр. камене $1,^2$ фр. куване $1,^{86}$ фр. — Преко године потроши се у земльи до 5 мил. центій, кое износи око 14 кр. на главу.

Баварска е произвела $18^{38}/_{41}$. годишнѣ 735.979 центій или око 18 ℔ на главу, къ тому 9931 ц. соли за стоку и 8249 ц. у камену.

Баденска трошила е $18^{37}/_{39}$. годишнѣ 300.374 ц. или око 22 ℔ на главу, къ тому 5492 ц. за кемичне фабрике, и око 10.000 ц. за стоку. Год. $18^{44}/_{46}$. у ср. р. 314.018 ц. и resp. 5402 и 13.561 ц. — Фунту (баденска = $0,^{89}$ ℔ аустр.) продае влада по $2,^5$ кр. ($24^1/_2$ фр.) т. е центу по 4 фр. 10 кр., за фабрике по 1 фр., за стоку по 2 фр. до $2,^{33}$ фр. Прекупци несмію 1 ℔ соли за ело скуплѣ одъ 3 кр. продати. Купци изъ дальине добыяю у име накнаде за веће подвозне трошкове не-

Digitized by Google

кій домѣръ, кои е неке године 67.835 фр. или 5% приноса износіо. Скупа сви трошкови нечине више одъ $^3/_5$ кр. на фунту.

Выртембершка продала е у своіой земльи $18^{38}/_{41}$. год. у ср. р. 229.738 ц. куване и 97.833 ц. камене соли, а осимъ тога и 15.157 ц. за стоку. У Выртембершкой и у сусѣднимъ княжествима Хоенцолернъ потрошено е одъ прве двѣ горе речене сорте на главу 18 ℔ бад. — Извози се преко године око 260.000 ц. Цѣна за земальску продаю была е у сланицима 2,^{5} кр. одъ фунте, и нека накнада за пакованѣ и товаренѣ (14 — 20 кр. одъ центе). Цѣне су кодъ продаваца на фунту око 3 кр. за кувану и 1,^{5} кр. за камену со'. Прекупцима дае се сразмѣрный домѣръ, кои по дальини мѣста 2 — 9 кр. одъ центе износи.

Пруска вуче потребну со' или изъ земальски копаоника и куваоница, и то или приватнимъ или правительственимъ предузиманѣмъ, или довози исту са стране. У земльи се производи до 400.000 тона, увози се пакъ око 270.000 тона (1 тона = 405 ℔). Обычно се продае една тона по 15 Rlr. Потрошено е за год. $18^{29}/_{36}$. у ср. р. на главу 16,^{7} ℔. Год. 1842. спустило е правительство цѣну соли на 12 Rlr. одъ 1 тоне, кое чини 4,^{32} фр. одъ нѣм. центе. Со' се продавала у 675 продавница. Приватни прекупци добыяю свуда со' по еднаку цѣну, правительство само стара се за подвозъ. У ситной трговини продае се фунта по 1 Sgr.

Саксонска обдржава о своимъ трошку солска смѣстишта (depots), и продае нѣм. центу по 2,^{8} — 3,^{77} Rlr., къ тому се урачунава подвозный трошакъ $12^1/_2$ кр. ср. на центу. Цѣну у ситной трговини опредѣлява свакадъ сама власть. Годишнѣ троши се 252.000 ц. или 14 ℔ на главу.

Саму *трговину* соли као регалъ држе неки *швайцерски* кантони, гдѣ правительства или са стране или сву у земльи одъ приватны предузимателя произведену

Digitized by Google

со' покупую, и потомъ е изъ државны смѣштишта (магацина') продаю. Фунта се у ср. р. продае по 2,[14] — 4,[29] кр. ср. Потроши се преко године у *Берну* (1846.) 145.000 ц. или 33 ℔ на главу (због млого стоне), у *Цюриху* (18[42]/[45]. у ср. р.) 48.483 ц. или 19 ℔ на главу, у *Ваду* (1840.) 44.819 ц. или 24,[4] ℔ на главу.

У другимъ млогимъ државама стои производъ и продая соли свакомъ на волю, но владе удараю подъ разнимъ приликама данакъ:

Белгія нема земальски сланика', но увози потребну со' изъ Енглеске, Италіе и т. д. и узима увозногъ ђумрука одъ 100 килограма съ додаткомъ одъ 26% 6 хфр. или 12,[86] fr. Преко године потроши една глава око 13 ℔. Велики трговци увозе со' нечишћену, и текъ е у земальскимъ фабрикама урађую. Данакъ се наплаћуе пре него што со' у ситну трговину дође. Уситно продае се хол. фунта по 16 cents т е. ℔ по 6,[1] кр. ср.

Србія и *Турска* наплаћую увозный ђумрукъ одъ сваке соли по 3%. У Србію се увозило преко године 8,[4] мил. ока' изъ Влашке, но 0,[5] мил. было е одъ тога као провозъ у Турску, а исто толико одъ прилике односило се као контрабандъ у Аустрію. По томъ троши се у Србіи на главу по 8 ока или 18 ℔ преко године. Цѣна одъ оке е у ситной трговини 1 гр. чарш. или 5 кр. ср. кадкадъ више кадкадъ манѣ. — Турска производи и сама морске соли.

Француска наплаћивала е по закону одъ 1806. год. данка 20 fr. одъ 105 килограма (= 2 центе одъ прилике) подразумѣваюћи ту и таксу за путове, коя е у исто време укинута. Год. 1814. повиси се данакъ на 30 fr. одъ 100 килогр. съ одбиткомъ 5% у име тога, што ће се соли истрошити и пропасти (дакле само 28,[50] fr. управо, т. е. одъ прилике 5,[5] фр. на центу). Морске соли производи се цента по 35 — 50 cents., а данакъ се наплаћуе одъ пограничны приморски ђумрука. — У

Digitized by Google

источнимъ департаментима има неколико државны слана (копаоника и куваоница), кое е влада 1825. год. друштву едномъ на 99 година' подъ аренду дала. — Цѣна соли е была 20 — 30 cents одъ фунте. Потрошено е год. 1844. данакъ плаћаюће соли 232,318.300 килогр., къ тому 56 мил. данакъ неплаћаюће соли за риболовъ и 55 мил. за фабрике. Прва сума подѣлѣна на жительство износи 12,[26] ℔ на главу, а узетши све у рачунъ 19 ℔ (нѣмачки). Да бы тужбама народа тичуће се цѣне соли за право учинило, тежи правительство садъ на олакшанѣ приватне конкуренціе у продаи соли, зато е едну салину (Dieuze) год. 1842. за 6,[1] мил. фр. лицитандо продало. Год. 1843. е цѣна соли у оны е департамента', у коима е найвећа была, упола спуштена. Камера депутираца вотирала е 1841. год., да се данакъ на со' одъ 30 на 10 fr. за 100 килогр. спусти, кое е опредѣлѣнѣ народна скупштина 1848. год. 28. Дек. узаконила.

Холандска стои, што се соли тиче, као и Белгія.

У *В. Британской* уведенъ е (подъ попечителѣмъ Питомъ) 1805. год. данакъ одъ соли 15 шилинга одъ 1 бушела (= ½ центе аустр.), но у Скотской наплаћивало се само 8½ шил. одъ бушела. При овомъ данку се толико варало, да е правительство текъ одъ половине или само одъ трећине трошене соли данакъ наплаћивало и примало. Год. 1823. спусти се данакъ на два шил. одъ бушела, а год. 1825. укине се сасвимъ. Садъ се продае тона по 14 — 16 шил., т. е. цента одъ прилике по 25 кр. ср.

§. 67.

Гдѣ већъ регалность соли постои, ту се треба влади постарати, да регалность и одржи, и да се потомъ намѣра обтерећеня регалнимъ данкомъ небы осуетила контрабандиимъ увозомъ или дру-

Digitized by Google

гомъ каквомъ превaромъ. Грађани су оваковимъ преварама тимъ више наклонѣни, што е со' свакомъ одвећъ нужна, и што свакій збогъ ове велике вредноће соли држи, да право ради, ако се превaромъ одъ плаћаня монополне добыти владе ослободи. Средства противъ преваре су, осимъ пограничны стража, уговори съ оближньимъ државама, да со' нашимъ приватнимъ людима неиздаю; но ово важи наравно само за тай случай, ако се у оближньимъ земляма со' у праву регалности држи, и ако е у исто време у ситной трговини скупля, но кодъ насъ; у противнимъ случаима нису уговори одъ никакве ползе (1). Найсигурніе средство противъ преваре е евтиноћа соли, особито у онимъ пограничнимъ предѣлима, гдѣ се со' изъ странне землѣ лако евтиніе добавити може. Но ово ніе свакадъ у власти правительства, еръ цѣна поредъ осталогъ зависи поглавито одъ трошкова производа и подвоза тако, да изъ тій узрока често влади ніе ни могуће со' евтино давати. Неке државе поради веће монополне сигурности завеле су солскій *пописъ* (конскрипцію), т. е. свакій се грађанинъ закономъ обвеже, да годишнѣ неку количину соли, маню или већу по брою лица свое породице и по брою стоке купити мора, на кое признаницу прими, и кою при плаћаню данка финансіялномъ званичнику предати мора. Строго испуняванѣ оваковы прописа врло е скупоцѣно и за народъ теретно, зато се неможе наукомъ ни одобрити. Ради сигурности одъ преваре а и по економно-полицайной дужности добро чине она правительства, коя особиту, евтинію и гору со' за стоку, за гноенѣ земаля и за потребу фабрика' држе (2).

(1) *У Србіи* неможе регалъ соли постояти, ма се со' у земльи и производила, — еръ е увозъ свакомъ по

Digitized by Google

трактатима слободанъ. Год. 1851. изнуђена обвеза солски предузимателя, да со' по свтинію цѣну укрупно продаю, остала е безъ очекиваны одвеѣъ повольны слѣдства, еръ при свтиноѣи укрупно продавате соли, зависи опетъ цѣна нѣна у ситной трговини, кою народъ управо плаћа, одъ конкуренціе трговаца; а да неуредна конкуренція при рѣавнмъ путовима наше землѣ особито зими и по кишномъ времену само трговцима у рачунъ иде, свакомъ е познато.

(²) Ако се особите горе соли нема, онда правительство добру и чисту квари, мѣшаюћи у ню туцане циглѣ, угля, трица и т. д., како се небы одъ людій уживати могла.

§. 68.

Само се она со' може подъ правомъ регалности држати, коя се у земльи нашой продае, напротивъ сва друга; коя се извози у странне државе, подлежи обштимъ законима цѣне, и потомъ ће државна каса одъ ове на страну продавате соли вуѣи обичный предузимательскій добытакъ, уколико конкуренція дозволявала буде. Да л' е пакъ болѣ у земльи нашой трошену со' подъ правомъ регалности држати или слободной конкуренціи производъ и продаю оставити, о томъ се разно мисли. Съ едне стране мотреѣи видимо велике неугодности у солскомъ регалу. Свака породица, свако поедино лице мора соли уживати, а потомъ мора и теретъ регала носити, но истый теретъ неуправля се по имуѣности, него сиромашніемъ тежій пада но богатомъ, и зато се съ найпростіомъ, найгоромъ главницомъ сравнити може. Къ тому зна се, да влада свашта невѣшто и съ веѣимъ трошковима предузима, и да потомъ дакле народъ не само поменутый монополный добытакъ владе, него и те веће трошкове плаћати и накнаѣавати мора. Ску-

Digitized by Google

поћа соли, коя изъ оны већи трошкова произтиче, не само да за државну касу одъ никакве ползе ніе, него е напротивъ и за народно кућенѣ у многоме штетна, почемъ се тропиня свтиніа соли кое за уживанѣ людій, кое за солѣнѣ стоке, кое за гноенѣ поля', кое наследству за потребу многи урадны занята примѣтно и за народъ одвећъ пробытачно увећа. — Напротивъ брашители овогъ регала сматраюћи ствар съ друге точке наводе, да су велике угодности съ њимъ скопчане, имено великій приходъ државне касе (1), кои се безъ примѣтне штете за народъ и владу другимъ путемъ лако накнадити неможе; далѣ да народъ овай теретъ лако подноси, еръ га у малимъ сумама исплаћуюћи по времену тако обвикне, да га и непримѣћава, а ово поредъ осталогъ и зато, што су се уобичаеномъ већомъ цѣномъ соли и цѣне сваке раднѣ и свію производа увећале, (нарочито оны производа, кои' се цѣна строго трошкова придржава). Овимъ се наводима штетность солскогъ регала само прикрива, али никадо неукланя, зато наука савѣтовати мора, да се баръ цѣне соли по могућству и постепено спуштаю (2), докъ и околности недозволе, да се по времену производъ и продая сасвимъ слободной конкуренціи оставе.

(1) Одъ солскогъ регала вуку државногъ прихода:

Аустрія: год. $18^{32}/_{34}$. у ср. руку годишнѣ 29 мил. фр. бруто и 20 мил. фр. $24^{1}/_{2}$ нето. Нето было е приноса 1846. год. 25,531.600 фр. а 1847. 25,577.700 фр., или 0,7 фр. на главу.

Баварска: год. $28^{19}/_{25}$. чиста приноса 2,163.793 фр., $18^{26}/_{28}$. 2,332.424 фр., $18^{35}/_{39}$. 2,447.800 фр. $18^{37}/_{42}$. 4,540.101 фр. бруто, 2,172.423 фр. нето или 0,5 фр. на главу; обично су трошкови око 50%.

Digitized by Google

Бадонска: год. $18^{42}/_{43}$. 1.346.172 фр. бруто, по одбитку 35% трошкова 311.527 фр. нето или 0,^{67} фр. на главу. Предрачунъ за год. 1848. было е 1,391.000 фр. бруто, трошкови 27,^{10}%, чистъ приносъ 1,008.629 фр. или 0,^{74} фр. на главу.

Белгія узима (безъ регала) трошарине е хфр. или 12,^{56} fr. одъ 100 килограма съ 26% домѣра, и отудъ е приноса имала 1846. год. 4,668.000 fr. чисто, а по предрачуну за 1845. год. 4,650.000 fr. за 1846. и 1848. 4,800.000 фр. т. е. 0,^{6} фр. на главу.

Вуртембершка $18^{42}/_{44}$. 1,588.700 фр. бруто по одбитку 48% трошкова 799.170 фр. чисто или 0,^{48} фр. на главу. По предрачуну за $18^{48}/_{49}$. год. 1,657.600 фр. нечисто, 48,^{70}% трошкови, 850.000 фр. чисто, 0,^{477} фр. на главу.

Пруска: чистъ приносъ монопола у ср. р. $18^{29}/_{36}$. 5,411.227 Rlr., или 68,^{68}% нечистогъ приноса или 0,^{17} фр. на главу; $18^{43}/_{46}$. год. 5,311.000 Rlr., по буц. 1847. год. 4,292.000, Rlr., по буц. 1849. год. нечисто 8,445.000 Rlr., трошкова 2,994.000 Rlr., чистогъ приноса 5,451.000. Rlr., къ тому долазе іошъ 1,262.000 Rlr. бруто одъ државны салина, кое 1 мил. годишнѣгъ трошка изискую; свега дакле на главу 0,^{669} фр.

Саксонска: начисто по буц. $18^{43}/_{45}$. 350.000 Rlr. годишнѣ или 0,^{3} фр. на главу.

Србія наплаћуе на увезену со' 60 пара одъ 100 ока, за год. 1849. увезло се близу 10 мил. ока, и прихода отудъ было е 62.500 дг.; поредъ тога вуче одъ аустрійске соли іошъ и 10 кр. на 100 ока' дакле 33.000 дг. годишнѣ, кое съ горньомъ сумомъ чини 95.500 дг. или на главу 0,^{025} фр.

Француска е вукла пре него што се данакъ одъ соли спустіо у ср. р. годишнѣ 65 мил. fr. чисто или 0,^{8} фр. на главу.

Digitized by Google

Хановеранска наплаћує 9 Ggr. одъ цените пореза и има отудъ 70.000 Rlr., къ тому приносе сланици државни и лунебуршка приватна салина око 90.000 Rlr., свега дакле 160.000 Rlr. или 0,[15] фр. на главу.

Швайцерска: Бернъ по буц. 1846. имао є 1,035.000 шфр. нечисто, а 473.000 шфр. чисто, или 0,[81] фр. на главу. — К. *Ватъ* буц. 1847. одъ државны сланика 100.00. fr. одъ трговине солске 200.000 fr. К. *Цырихъ* буц. 1846. начисто 20.000 шфр. или 0,[28] фр. на главу.

(2) Колико є полезно цѣну соли спустити, види се изъ слѣдуюћегъ: 1, У *Француской* се пре революціє соли трошило по разнимъ областима онолико и онако, како є гдѣ со' скупля или євтинія была; тако у областима съ великимъ данкомъ (la grande gabelle) 9,[17] ₩ на главу, у областима са малимъ данкомъ (la petite gabelle) 11,[75] ₩, у областима салина (pays de salines) 14 ₩, у Нормандіи 19 ₩, у ослобођеннмъ областима 18 ₩ на главу. — 2, Кадъ се у *К. Берну* 1824. год., цѣна соли одъ 12 на 10 fr. (т. є. у $^1/_6$) спустила, имала є државна каса манѣ прихода у $^1/_{11}$, но после 6 година наступила є опетъ она сума прихода одъ 1824. год., дакле утолико се више збогъ євтиноће трошило. — 3, Год. 1833. спустила є *Баденска* цѣну соли укрупно одъ $3^1/_2$ на $2^1/_2$ фр. (дакле у 25%). Соли се зато више трошило, т. є. 1832. год. 244.544 цен., 1833. 274.482 ц., 1834. 283.735 ц., т. є. трошня се умножила у 16%, и приходъ државный умаліо се само у 17%; да ће се млого више одъ тогъ трошити, неможе се очекивати, єръ по томъ рачуну долази већъ око 23 ₩ годишнѣ на главу, одъ кое се суме за єло и за стоку тешко више преко године потрошити може. — 4, И *Вуртембершка* є 1834. год. Баденской слѣдовала; у земльи (и у хоенцолернскимъ княжествима) трошило се у ср. р. $18^{29}/_{32}$. 282.696 ц. $18^{35}/_{38}$. 364.201 ц., т. є. 28,30%, или на главу resp. 17 и

Digitized by Google

21,5 ℔ — 5.) Како се съ побіеномъ цѣномъ соли у *В. Британской* трошня соли увеćала, нема подобногъ примѣра у другой држави; год. $18^{17}/_{20}$. у ср. р. трошило се у унутрашньости землѣ око 2 мил. бушела, $18^{27}/_{34}$. 10,307.000 буш., дакле 5 пута више (в. §. 66 подъ (2)). У В. Британской є морскій риболовъ почео цвѣтати текъ, почемъ се солскій данакъ укинуо.

§. 69.

И *шалитра* стои у некимъ земляма подъ правомъ регалности. Овай се регалъ брани тимъ, што є за обрану отаџбине нужно, да влада пушчаногъ праха у довольной количини и по найевтинію цѣну производити може. Шалитра постає обично одъ трулежа органичны особито животиньски матерія, и налази се са земльомъ помѣшана по торовима, око кућа и по ђубриштима. Она се производи тимъ, да се напоена реченимъ матеріяма земля купи, и изъ нѣ шалитра кува. Гдѣ регалъ шалитре постои, ту нема нико другій право такову землю копати, до правительство или они люди, кои су то право подъ закупъ узели. Правительство може или цѣо производъ пушчаногъ праха, дакле копанѣ и куванѣ шалитре и предѣлаванѣ пушчаногъ праха, или почасно производъ само предузимати, а може цѣо производъ подъ закупъ давати, па саму трговину за себе задржати. Гдѣ приватни закупци шалитру и пушчаный прахъ производе, ту іи влада обвеже, да ископану или искувану шалитру или напослѣдку и сасвимъ произведеный и ураћеный пушчаный прахъ ньой по опредѣлѣну цѣну и у уговореной количини уступити мораю. Но зато и сви приватни предузимательи имаю сво право регалности шалитре, т. є. нико се противити неможе, да му копачи у кућу доћу, сву землю тражећи шалитру изрію, и што за

Digitized by Google

добро нађу, натоваре и однесу. — Овимъ мѣрама хтѣла е влада производъ шалитре осигурати и подпомоћи, но тимъ е саовимъ противна дѣйства произвела, еръ бы се при слободномъ производу свакій радіе таковогъ посла латію, и шалитре и пушчаногъ праха бы се збогъ веће притомъ заслуге и евтиніе и у већой количини производило. Поредъ тога е регалъ и одвећъ теретанъ за народъ, еръ се люди одъ копача' шалитре яко узнемираваю. — Зато треба на то тежити, да се регалъ шалитре укине, почемъ се и тако умѣтно доста шалитре производити може. (1)

(1) Регалъ шалитре постояо е у некимъ државама іошъ у XV. столѣћу, а и садъ іошъ важи у *Аустріи*. — За време велике буне (прошлогъ столѣћа) позвало е правительство француско млоге младиће изъ департамента' у Паризъ, да се кодъ тамошньи кемикара' умѣтномъ правлѣню шалитре уче. У долинама млоги земаля, особито у Источной Индіи налази се сила шалитромъ напоене землѣ, и тако е поредъ толике дальине и данданасъ шалитра Ист. Индіе евтинія, но она, што се у Европи производи. — *Француска* е за време рата 1800. — 14. год. преко године трошила 1,114.000 кил. (скоро 25.000 центій) пушчаногъ праха, а за толико праха треба преко 18.000 центій чисте шалитре. — Колико су напослѣдку копачи шалитре поединима и обштинама несносни были, може се отудъ заключити, што су обштине умѣтно землю шалитромъ напоену справляле и копаче тимъ подмиривале, да іи небы ріенѣмъ и копанѣмъ копачи далѣ и више узнемиривали, и што е сама влада закономъ копаче на накнаду причинѣне модима штете принуђавала.

Digitized by Google

III. ОДЛОМАКЪ.

Регалъ новаца.

§. 70.

Пређе су се подъ регаломъ новаца (1) разумѣвала сва права, коя влада у смотреню новаца има, но века овы права нису финансіялногъ значая, него проистичу изъ полицайно-економне дужности владе — а и изъ други узрока, као н. п. старанѣ, да довольно сваке руке новаца у земльи буде, да неваляли новци нециркулираю и т. д. Регалъ пакъ у ужемъ финансіялномъ, новіемъ (модерномъ) смислу састои се у исключномъ праву владе, да новце кує, и да отудъ неку приватно-економну користь ужива. Регалный добытакъ, кои влада одъ кованя новаца вуче, састои се у тому, да ова скованомъ новцу већу цѣну придене, но што бы истый по садржаю метала (драгоцѣны) у слободной циркулаціи имао. Граница умѣрености често се при томъ правлѣню лакши новаца прелазила, па зато тежня правительства за овимъ лакшимъ но неправичнимъ обогаћенѣмъ, као и непознаванѣ народно-економне природе новаца, были су узрокъ млоги велики погрѣшака противъ народне економіе и на рачунъ народногъ благостаня. Сасвимъ бы у реду было, да се вишакъ цѣне толикій опредѣли, колико текъ да трудъ и трошкове кованя накнади; но правительства су напротивъ (пазарну) цѣну скованы новаца при пуштаню у циркулацію толико надъ трошковима (природномъ цѣномъ) узвишавала, да іимъ е поредъ накнаде трошкова и млого већа часть цѣне као регалный добытакъ притицала. Свакій съ првогъ погледа примѣтиће, да е влада обвезана новце ковати већъ по народно-економной потреби, дакле по своіой полицайно-економной дужности, и да е потомъ обвезана то чинити, ма и съ пожртвованѣмъ нѣны средства было, каогодъ одгаянѣ државны ер-

Digitized by Google

гела и издржаванѣ други явны и полезны заведенія, тимъ пре пакъ кадъ іой се притомъ трошкови накнадити могу. У свакомъ финансіялномъ задатку бори се приватно-економна користь владе съ народно-економномъ користи, и при разрешеню таковогъ задатка треба тежити, да народно благостанѣ надъ користи владе надвѣсность одржи, т. е. да право финансіялно дужностъ полицайно-економну неповреди. (в. §§. 40. и 41.) Но противъ свегъ овогъ пређе су сматрале државе кованѣ новаца као приватно-економный изворъ свои прихода, и тако су мѣсто очекиване ползе себичнимъ и неразумнимъ упражнянванѣмъ овогъ регалногъ права народу више штете причинявале.(2)

(1) Право кованя новаца е садъ съ државномъ независимости (суверенствомъ) скопчано, а пређе су по Нѣмачкой князеви, владике, архимандрити, вароши и т. д. то право уживали.

(2) И Римляни су већъ у овомъ смислу грѣшили. Год. 246. пре Х. спустило е правительство асъ съ 1 фунте на 1/6 ℔, па е тимъ новимъ манѣ важећимъ бакарнимъ новцима свое дугове плаћало. Ita quinque partes factae lucri dissolutumque aes alienum. Plinius —. По примѣру Римляна завео се регалъ новаца по свимъ државама доцніе, и одржао се са свимъ оскудицама тако до найновіи времена.

§. 71.

Свакій производъ скопчанъ е съ трошковима, кое производителю накнадити треба. И кованѣ новаца е родъ производа, но влада може накнаду трошкова и іошъ више што само онда захтѣвати, ако то народномъ благостаню годи. Да пакъ влада накнаду трошкова ако не и добытакъ какавъ при кованю новаца очекивати може, зна се отудъ, што бы се тражня скованы новаца, кадъ іи нико небы збогъ сигурне притомъ штете производіо, тако у

Digitized by Google

одношеню на понуду увећала, да бы цѣна ньіова надъ цѣномъ нескованогъ метала толико скочила, уколико да производителю ньіовомъ накнаду трошкова и пристойну предузимательску заслугу принесе. Зато се може влада занста поредъ накнаде трошкова и у некій пристойный добытакъ уздати, кога величина свакадъ одъ цѣне новчаногъ метала зависи. У новіе време теже сва правительства, да новце у подпуной или скоро подпуной цѣни метала кую и издаю, и да само евтиніомъ набавкомъ новчаногъ метала трошкове производа подмире, а тимъ ако е могуће и понешто іошъ добыю; но ако е покадкадъ цѣна сировогъ новчаногъ метала веће одъ обичне, то се опетъ треба свакой влади пре и на губитакъ склонити, но да кваренѣмъ новаца себи сигурный добытакъ издѣйствуе, а напротивъ да народномъ куће́ню тимъ уштрбъ принесе. Разлика измећу цѣна' сировогъ и у новце скованогъ метала зове се *новчарина, монетажъ* (rendage, Schlagschatz), и што е веће́й монетажъ при еднакимъ трошковима кованя, тимъ е и регалный добытакъ владе веће́й. Ако се изъ 99 драма сувогъ злата скую 100 драма дуката, онда новчарина износи 1%. и ако се 0,5% за трошкове рачуна (за бакаръ и сребро, што се у дукате мѣшаю, као и за трудъ кованя), онда е регалный добытакъ владе 0,5%. Безъ новчарине новце ковати, небы мудро было, еръ бы се тимъ само излишанъ издатакъ чиніо. У осталомъ таково неосновано пожртвованѣ владе небы се у народу ни осѣтило, почемъ бы се наши новци у посуће претопили, а лошіе странне новце бы трговци за циркулацію употребили. Зато се регалъ новаца и съ ньимъ скопчана новчарина изъ полицайно-економны призреня предъ наукомъ правдаю. По себи се разуме, да новчарина границу умѣсности преће несмѣ, иначе ће такавъ поступакъ

Digitized by Google

владе за собомъ повуѣни неугодне и уштрбне послѣдице у ачемъ степену, но оне кое се примѣшавано, кадъ новци природнимъ путемъ у цѣни падну (в. I. ч. §. 220.).

§. 72.

Не само у природи но и у обичной трговини метали нити се чисти нити у еднакой мѣри съ другогъ рода металима помѣшани налазе, зато при новаию ма каковы металны новаца треба мотрити:

1, Да искусни радници *чистъ или суве* металъ одъ *нечистогъ* или *помѣшаногъ луче*, а исто тако по потреби и по смислу закона чисте *или* суве драгоцѣне метале съ евтинѣимъ *мѣшаю* или као што се каже *легираю*, кадъ то по опредѣлѣной закономъ мѣри быва. Легиранѣ у пристойной мѣри, не само да е наукомъ дозволѣно, него е и нужно, єръ се и новци лѣпше раде и тврѣи су.

2, Треба опредѣлити *тежину* свакогъ новца или монете (Schrot, poids) у цѣломъ (или бруто) н. п. едне форинте, а исто тако и тежину у новцу налазећегъ се найскуплѣгъ метала (кои новцу и *ине* дає), т. е. *чистоћу новца* (Korn, titre). Одношенѣ укупне тежине къ чистоћи новца може се еднимъ разломномъ изразити, н. п. кадъ у 10 ℔ сребрны новаца има 9 ℔ сребра а 1 ℔ бакара, онда се то одношенѣ може означити разломкомъ $^9/_{10}$, гдѣ 9 чистоћу а 10 укупну или бруто тежину изражава. Одношенѣ драгоцѣны и недрагоцѣны саставны частій каквогъ металногъ новца зове се *степенъ смѣсе* (Feingehalt). Разломакъ, кои степенъ смѣсе означава, найзгодніи е у виду десетномъ, гдѣ е основный брой 10 *или* какавъ нѣговъ производъ; но у Нѣмачкой изражава се степенъ смѣсе златны новаца у каратима съ основнимъ броемъ 24 (= 1 колонской марки), а сребрны новаца у лотовима съ основнимъ броемъ 16 (= 1 колонской марки), и

Digitized by Google

тако бы значило дукатъ одъ 23 карата, да се у нѣму $^{23}/_{24}$ злата, а $^{1}/_{24}$ бакара и сребра налази, а исто тако значи талиръ одъ 13 лотногъ сребра, да се $^{13}/_{16}$ чиста сребра, а $^{3}/_{16}$ бакара у нѣму садрже. Ради точнієгъ опредѣлѣня дѣле се карати и лотови далѣ на гренове, узимаюћи 1 каратъ = 12 грена, и 1 лотъ = 18 грена, т. е. уобште 288 грена = 1 колонской марки. (1)

(1) Ни данданасъ нема државе, кои бы саевимъ чисте новце ковала, но свака легира драгоцѣньый металъ манѣ или више съ евтиніємъ. По испытиваню Кевендиша и Хечета (Cavendish, Hatchett) найболе е смѣса кодъ сребра 0,9 сребра и 0,1 бакара, т. е на 16 лота смѣсе 14,4 сребра и 1,6 бакара, тако да сребрни новци 14,4 лотне чистоће буду. Кодъ злата пакъ 0,0916 суногъ злата и 0,0833 бакара т. е. гезр. $^{11}/_{12}$ и $^{1}/_{12}$ или съ 22 карата чистоће. Овы се мѣра правительства непридржаваю; златни новци су обично чистіи, а сребрни (особито ситни) готово свакадъ су лошіи. У Француской се смѣса у десетнимъ броевима опредѣлява, рачунаюћи 1 килограмъ = 10 ектограма = 100 декаграма = 1000 грама. Еданъ франакъ тежи 5 грама (или управо 4,995 грама) а чистоће има само 4,5 грама, т. е. као што е горе речено $\frac{4,5}{5} = \frac{9}{10} = \frac{14,4}{16}$ (или іошъ лошіи). У Вел. Британской постои дванаеска (дуодецимална) система, зато су Кевендишъ и Хечетъ оне за десетный рачунъ неугодне броеве ($^{11}/_{12}$ и $^{1}/_{12}$) изабрали.

§. 73.

3, Треба опредѣлити међусобно одношенѣ свію сковавы и у земльи циркулираюћи новаца како сребрны тако и златны. Таково закономъ учинѣно опредѣлѣнѣ зове се *новчаный строй* (система). Обште е правило притомъ, да свакій ситніи новацъ угодну за рачунъ и лако понятну частицу найближегъ крупнієгъ новца а и свію осталы новаца сачинява. За то е десетна система найугоднія,

Digitized by Google

ер се н. п. као што е у Француской, и напаметъ лако рачуна, кадъ 1 франакъ чини 10 десима, 1 десимъ 10 сантима. После десетне системе прво мѣсто заузима дванаесна система (а найче е и распространѣна,) гдѣ су сачинителъи у рачуну бросви 12, 6 и 3. — У новчаномъ строю поредъ опредѣлѣня, како се еданъ новацъ къ другомъ односи, треба означити и степенъ смѣсе свакогъ поединогъ новца, изъ когъ се опредѣлѣня, почемъ се то по обштой некой мѣри, н. п. марки, означава, лако може дознати и одношенѣ свакогъ нашегъ новца къ свима страннимъ новцима (¹) Свака држава има свой новчаный строй, но у новіе време на велику ползу трговине сложиле су се млоге државе, да се по еднакой системи одчасти или у свему управляю; тако н. п. Француска съ Белгіомъ и южне нѣмачке државе међусобно у сребрнимъ новцима, државе нѣмачкогъ ђумручкогъ саюза у кованю саюзногъ талира одъ 2 Rlr. или 3, ⁵ фр. 24½. Разне сорте сребрны новаца могу се лако у угодно и разговетно одношенѣ довести н. п. у десетной постепености, но злато са сребромъ никадъ се сложити неможе, почемъ непрестано цѣну свою као и свака друга роба мѣня. Манѣ државе ради трговне потребе нека новчаный строй сусѣдне веће државе приме; уобште пакъ свака држава нека тежи, да се баръ у кованю крупны (сребрны и златны) новаца са сусѣднымъ државама сложи и подудари.

4, По већъ казаномъ скованый новацъ несадржава онолико цѣне металне, колико се у циркулаціи цѣни. Осимъ *овогъ* извора новчарине постои іошъ еданъ, а то е дозволѣнѣ, кое се ковници дае, да при опредѣляваню (бруто-) тежине и чистоће новца, одъ законе наредбе у нечему одступити може. Ту разлику између тежине и чистоће новца,

Digitized by Google

како е законом опредѣлено, и оне тежине и чистоће, како новац исподъ чекића изаће, можемо назвати *ковничко* (Remedium, tolérance). Ово одступанѣ быва у неколико процента' (%) или промила' (‰) надъ и исподъ законогъ опредѣлѣня, и то манѣ или више како у коіой држави; но радници (смѣшачи и ковачи) труде се, да ковница притомъ пре добые но изгуби, т. е. да новацъ и лакшій и лошіи но тежій и чистіи изъ ковнице изаће; па зато неке државе ковничко законом укидаю (²).

5, Треба опредѣлити цѣли сходанъ брой свake сорте новаца, како крупніи златны и сребрны тако и ситніи сребрны и бакарны. Найкорисніе е по владу ковати ситне сребрне и бакарне новце, єръ новчарина кодъ ньи найвећа быти може, почемъ у крупну трговину а тимъ ни изванъ землѣ у странне државе недолазе, па се тако држе на законой цѣни више кредитомъ, кои наша влада кодъ свои грађана ужива. Крупни новци сребрни и сви златни а тако и увіютци (в. I. ч. §. 217.) приносе малу новчарину, но треба іи опетъ ковати, єръ су за крупну и за изванземску трговину нужни (³).

(¹) (в. предговоръ къ I. ч.). Полезно е знати, а и стварь ће се ова болѣ разумѣти, кадъ смѣсу, чистоћу и тежину у слѣдуюћимъ примѣрима изяснимо. Первый предѣлакъ означава име поединогъ новца и државе, коя га издае; другій садржава брой, колико таковы новаца (у датой смѣси) на єдну колонску марку иду, или по техничномъ изражаю колико ньи на *нечисту марку* долазе; у трећемъ предѣлку означено е, колико се комада таковогъ новца изъ єдне марке чистогъ сребра или злата сковати може, или опетъ технично, колико ньи на єдну *чисту марку* иду; четвртый предѣлакъ показуе, колико е француски грама єданъ такавъ новацъ тежакъ; напослѣдку степенъ смѣсе у лотовима, каратима и гренима.

Digitized by Google

I. Сребрни новци.

ИМЕ ЗЕМЛѢ И НОВАЦА.	? комада на 1 нечисту марку иду:	? комада на 1 чисту марку иду:	Тежина 1 комада у грамма:	степенъ сиѣсе, лота	гр.
Аустрія:					
талиръ	8,5	10	28,050	13	6
цванцикъ	3,5	60	6,679	9	6
комадъ одъ 3 кр.	137,5	400	1,700	5	9
Бадвенска и юж. Нѣмачка:					
креташъ = 2 Фр. 42 кр.	7,922	9,090	29,503	13	17
форинта = 60 кр.	22,050	24,500	10,605	14	7,20
½ форинте	44,100	49	5,303	14	7,20
комадъ одъ 3½ форинте	6,300	7	37,12	14	7,20
комадъ „ 6 кр.	90	270	2,589	5	6
комадъ „ 3 кр.	180	540	1,299	5	6
Бразилска:					
pataca одъ 320 рейса	24,646	27,534	9,484	14	6
нова крузада = 240 р.	32,376	36,141	7,220	14	6
В. Британска:					
круна (crown) одъ 5 шил.	8,277	8,948	28,239	14,	14,8
шилингъ одъ 12 пенса	41,387	44,748	5,648	14	14,8
Данска:					
талиръ = 48 шилинга	8,093	9,250	28,879	14	—
ком. одъ 2 шилинга	156	624	1,498	4	—
Грчка:					
5 драхма	10,442	11,602	22,385	14	7,20
у истой сразмѣрици и 1, ½ и ¼ драхме					
Ломбардо - млѣтачко кр.					
scudo nuovo по 6 lire	9	10	25,985	14	6
lira austriaca	54	60	4,331	14	6
Лѣбекъ:					
талиръ одъ 3 марке	8,5	11,5	27,500	12	—
Мехико:					
доларъ, піастра или пезо	8,680	10,104	26,930	13	12
Напольска					
новый ducato по 10 carlini	10,189	12,227	22,940	13	6
ком. одъ 12 carlini	8,491	10,189	27,528	13	6

Digitized by Google

I. Сребрни новци.

ИЧЕ ЗЕМЉЕ И НОВАЦА.	? комада на 1 нечисту марку иду:	? комада на 1 чисту марку иду:	Тежина 1 комада у грама:	степенъ сиѣсе лота	гр.
Папина држава:					
scudo romano по 100 baj.	8,690	9,455	26,898	14	6
Португалска:					
corea одъ 1000 рейса	7,893	8,611	29,612	14	12
тако и одъ 100 рейса, т. е.	78,935	86,111	2,961	14	12
Пруска:					
Rlr., Courantthaler, талиръ	10,5	14	22,262	12	—
1/6 талира	43,75	84	5,343	6	6
Sgr. Silbergroschen	106,5	480	2,191	3	10
1/2 Sgr. исто тако					
Русія:					
рубля одъ 100 копека	11,275	12,989	20,731	13	16
ком. одъ 40 коп.	37,809	40,701	6,268	14	12
„ одъ 20 коп. исто тако					
Саксонска:					
талиръ	8,419	10,071	27,762	13	7
у осталомъ као и Пруска					
Сардинска:					
scudo nuovo	9,354	10,384	24,989	14	7
ком. одъ 2 lire	23,386	25,984	9,995	14	7
ком. одъ 1 l. исто тако					
Сѣверо-америк. државе:					
доларъ = 100 cents	8,673	9,720	26,951	14	5
Турска:					
ермилукъ ?	9,817	10,909	24,360	14	7
1/2 ермилука ?	19,635	21,818	12,175	14	7
гроштъ ?	196,356	218,18	1,217	14	7

Digitized by Google

I. Сребрни новци.

ИМЕ ЗЕМЛѢ И НОВАЦА.	? комада на 1 нечисту марку иду:	? комада на 1 чисту марку иду:	Тежина 1 комада у грамма:	степенъ сиѣсе, лот.	гр.
Француска и *Белгія*:					
ком. одъ 5 франака	9,^{354}	10,^{394}	24,^{989}	14	7,^{2}
„ „ 2 франка	23,^{386}	25,^{984}	9,^{995}	14	7,^{2}
и тако одъ 1, ½ и ¼ fr.					
Хамбургъ:					
талиръ Species по 3 марке	8	9	29,^{219}	14	4
комадъ одъ 2 марке	12,^{75}	17	18,^{333}	12	—
„ „ 1 „ исто тако 1 шилингъ	216	576	1,^{082}	6	—
Холандска:					
комадъ одъ 3 фр. = 300 cents	7,^{239}	8,^{108}	32,^{288}	14	5
тако и одъ 1 фр.					
сребрни дукати одъ 2½ фр.	8,^{327}	9,^{593}	28,^{069}	13	16
дукатони одъ 3 фр. 15 с.	7,^{178}	7,^{663}	32,^{563}	15	—
Швайцерска:					
нови талири одъ 4 fr.	7,^{777}	8,^{641}	30,^{056}	14	7
комади одъ 2 fr.	15,^{554}	17,^{282}	15,^{028}	14	7
„ „ 1 „	31,^{108}	34,^{565}	7,^{514}	14	7
ком. одъ 5 бацена = 1 цв.	51,^{561}	77,^{342}	4,^{533}	10	12
„ „ 1 „	76,^{387}	458,^{32}	3,^{040}	2	12
„ „ ½ „	114,^{58}	1031,^{2}	2,^{040}	1	14
комадъ одъ 1 рапена	343,^{7}	8239,^{9}	0,^{681}	—	12
нова система за цѣлу землю уведена е 1851. г.					
Шпаньолска:					
талиръ, диреклія одъ 8 реала	8,^{670}	9,^{495}	26,^{958}	14	11
pesata provincial одъ 4 реала	39,^{375}	49,^{091}	5,^{936}	12	15
новъ real de plata	60,^{015}	99,^{769}	2,^{921}	12	15

Digitized by Google

II. Златни новци.

ИМЕ ЗЕМЛѢ И НОВАЦА:	? комада на 1 нечисту марку иду:	? комада на 1 чисту марку иду:	Тежина 1 комада у грамма:	степенъ сиѣсе, кар.	гр.
Аустрія:					
дукатъ аустрійскій	67	67,^{943}	3,^{489}	23	8
дук. мац. кременацъ	67	67,^{705}	3,^{489}	23	9
по мѣри аустрійской има дуката у южной Нѣмачкой и Данской					
Белгія:					
суврендоръ дуплый	21,^{154}	23,^{077}	11,^{054}	22	—
„ простый	42,^{680}	46,^{560}	5,^{479}	22	—
брабанскій сувр. дуплый	21,^{250}	23,^{077}	11,^{005}	22	—
„ „ простый	42,^{500}	46,^{363}	5,^{502}	22	—
дукати	67,^{555}	68,^{507}	3,^{460}	23	8
Бразилска:					
d obra одъ 12 рейса	8,^{153}	8,^{894}	28,^{670}	21	—
В. Британска:					
гинеа	27,^{831}	30,^{419}	8,^{383}	22	—
совренъ	30,^{25}	33	7,^{984}	22	—
Грчка:					
ком. одъ 40 драхма'	20,^{485}	22,^{486}	11,^{553}	21	8
„ „ 20 „	40,^{97}	44,^{972}	5,^{776}	21	8
Напольска:					
ком. одъ 6 дуката	26,^{52}	31,^{366}	8,^{841}	20	3,^{5}
„ „ 4 „	39,^{670}	46,^{824}	5,^{892}	20	4
„ „ 2 „	81,^{540}	96,^{343}	2,^{867}	20	4
Португалска:					
cogoa d'ouro=5000 рейса'	24,^{459}	26,^{666}	9,^{562}	22	—
Пруска:					
фридрихсдоръ = 10 Rlr. тако и одъ 5 Rlr.	17,^{5}	19,^{384}	13,^{357}	21	8

Digitized by Google

II. Златни новци.

ИМЕ ЗЕМЛѢ И НОВАЦА.	? комада на 1 нечисту марку иду:	? комада на 1 чисту марку иду:	Тежина 1 комада у грама:	степенъ финое, кар.	гр.
Русія:					
имперіялъ = 5 рубаля	35,^{83}	39,^{672}	6,^{428}	22	—
дук. = 3 руб. = 20 польс. фр.	59,^{56}	64,^{946}	3,^{926}	22	—
дукатъ одъ платине (3 руб.)	22,^{577}	22,^{577}	10,^{353}	24	—
Саксонска:					
пистола = пруски 5 Rlr.	35	38,^{769}	6,^{679}	21	8
дукатъ	67,^{283}	68,^{715}	3,^{474}	23	8
Сѣверо-амер. државе:					
иглъ (eagle) = 10 долара	13,^{368}	14,^{583}	17,^{486}	21	—
тако и ½ игла.					
Француска:					
ком. одъ 40 франака	18,^{124}	20,^{137}	12,^{902}	21	8
тако и одъ 20 франака					
Холандска:					
ком. одъ 10 хфр.	34,^{743}	38,^{603}	6,^{729}	21	7,^{2}
тако и одъ 5 хфр.					
Шпаньолска:					
ком. одъ 4 пистоле	8,^{651}	10,^{007}	27,^{018}	20	8
„ „ 1 „	34,^{606}	40,^{041}	6,^{755}	20	8
escudillo de oro, зл. тал.	133,^{952}	158,^{269}	1,^{745}	20	3

Изъ овы података може се израчунати не само цѣна едногъ новца спрамъ другогъ, него и изъ позната два члана (1-гъ, 2-гъ, или 4-гъ предѣлка) и броя 16 или 24 членъ четвртый, т. е. на пытанѣ, колико комада баденски форинта иду на 1 нечисту марку, кадъ ім у

Digitized by Google

чистой марки има 24,^{5} а степенъ смѣсе е 14 лота 7,^{20} грана (14,^{4} лота), може се одговорити 22,^{05} ерь

16 : 14,^{4} = 24,^{5} : 22,^{05}; или одъ колико е карата смѣсе аустрійскій дукатъ, кадъ 67 чине нечисту, а 67,^{943} чисту марку ?

67,^{943} : 67 = 24 : 23,^{666} т. е. 23 кар. 8 гр. Рачунъ ће кодъ неки новаца само приближно резултатъ показати, а то зато, што се слабо сигурны података о томъ предмету налази, и што неке неточности быти мораю, почемъ се сви податци на колонску марку своде, по коіой нису сваке землѣ новци ковани.

(^{2}) Француска дозволява ковничко кодъ злата у 0,^{4}% (4 одъ 1000) т. е. 2 надъ (plus) и 2 подъ (minus) законогъ опредѣлѣня, и то како у тежини тако и у чистоћи; кодъ сребра е пакъ ковничко на истый начинъ 0,^{6}% т. е. resp. 3 plus 3 minus. Потомъ може слободно ковница понеке франке съ 3‰ у тежини и съ 3‰ у чистоћи лакше ковати, и тако се добыя управо 6‰. — Почемъ ковнице свакадъ пре лошіе но болѣ новце кую, то е и холандско правительство закономъ одъ 26. Септр. 1816. год. ковничко како у тежини тако и у чистоћи сасвимъ укинуло: „le tout à la rigueur et sans tolérance, ni de poids ni de titre.“

(^{3}) Дукати су полезни за већу и изванземску трговину, но почемъ су за ту потребу угодніе банкноте и мѣнице, то се златни новци у садашнѣ време више луксуса ради кую, а у трговини циркулираю као и друга роба. — У Русіи су се велике смутнѣ у циркулаціи добара зато догодиле, што е влада прекомѣрну количину ситны новаца издала, тако да су се и велике суме ситнымъ новцима подмиривати морале. Ситни новци су за владу найкориснiи, ерь изъ землѣ због велике на ньима новчарине неизлазе, па зато и у цѣни тешко попуштаю, ма се и подоста сковали. Найболѣ

Digitized by Google

е по примѣру Француске до некогъ степена (н. п. и до е кр. ср.) и ситне новце у истомъ степену смѣсе као и крупне ковати, а сасвимъ ситне одъ бакара правити.

§. 74.

Влада може новчарину издѣйствовати и уживати на више начина:

1, Правомъ *прекупа* у земльи произведены новчаны ковова, тако да приватни земальски производительи ковова обвезани буду, своє производе све или у уговореной количини по опредѣлѣну —нижу— цѣну влади продавати. Ова дужность земальски производителя убія цѣло рудництво, зато се безусловно одбацити мора (¹).

2, Купованѣмъ драгоцѣны ковова одъ оны лица, коя съ истимъ тргую. Куповати се може или обичнимъ путемъ или лицитандо одъ оногъ, кои потребну и захтѣвану количину євтиніє у уговорено време издати може. Продавце тій ковова принудити, да свою робу правительству по нижу цѣну продати мораю, ніє могуће, єръ бы се тимъ насилнимъ опредѣляванѣмъ цѣне свако трговане съ драгоцѣнимъ кововима унапредакъ укинуло и разрушило. Зато ће се цѣна тій ковова у овомъ случаю онакова указати, како є буде конкретна вредность (в. I. ч. §. 30.) сировогъ за владу и скованогъ метала за продавце нѣгове опредѣлила У осталомъ свеєдно є притомъ, куповало правительство потребне му новчане ковове за новце, или доносили му сами продавци своє ковове, съ наруцбиномъ, да іимъ одъ исты по закону новце скує. Ако влада притомъ одъ приватны велику новчарину буде наплаћивала, онда іой нико неће своє конкретно вредніє и потомъ скуплѣ ковове за євтиніє коване новце своєвольно у размѣну давати, и

Digitized by Google

тако ће влада принуђена быти новчарину на найнижій степенъ ставити, тако да ће покадкадъ не само никаквогъ добытка него и губитка одъ кованя имати, а то често быва, особито кадъ цѣна сребра и нарочито злата збогъ конкуренціе више но обично стои (²).

(¹) (в. §. 65.)

(²) Кадъ се една колонска марка сребра (1/2 ℔ пруске), одъ кое се 24,⁵ фр. (по истой 24,⁵ новчаной системи) сковати може, продае и купуе по 24 фр. 20 кр. онда е новчарина 10 кр. одъ марке, кое е тако мало, да трошкови добытакъ прогутаю, и да влада изгубити мора. Год. 18³⁷/₃₈. изгубило е *баденско* правительство збогъ кованя млоги крупны сребрны новаца 5168 фр. а у буџету 18⁴²/₄₃. ставлѣнъ е годишньій губитакъ на 4335 фр.

§. 75.

3, Кованѣмъ *ситны* сребрны и свакояки бакарны новаца, гдѣ се чувати треба, да се граница умѣрености, како у смѣси тако и у брою ситны новаца непређе. Добыткомъ на ситнимъ новцима обично се подмирує у дужемъ течаю времена губитакъ, кои е одъ кованя крупны новаца произишао (¹).

4, Пређе е была и *премѣна новчане системе* средство, да е влада одъ кованя новаца сигурный добытакъ уживала. Та се премѣна у томъ состояла, да е влада наеданпутъ почела изъ едне количине сувогъ метала више новаца но донда ковати, и притомъ старе новце као обично или іошъ и по нижой цѣни примати, а нове по тежини и по чистоћи лоше у оной цѣни издавати као и старе болѣ. Ово е бывало явно и тайно. При *явной* премѣни обично е влада старе новце као манѣ важеће прогласила, издавши у исто време свима явнимъ касама заповѣсть, да те старе добре новце

Digitized by Google

само по побіену цѣну примаю, а напротивъ да нове по тежини и чистоћи лошіе новце у подпуной цѣни стары новаца издаю. Оваково као и *тайно* кваренѣ новаца, кое се послѣднѣ текъ по некомъ времену у народу дознавало, ніе наравно могло за народъ корисно быти. Нови лошіи новци мораю одма или по краткомъ времену спрамъ странны (непремѣнѣны) новаца у цѣни пасти; цѣна сваке робе (а и странны новаца) мора зато у нашой држави скочити; свакій ће повѣритель штетовати, а напротивъ дужници и влада, особито ако и дугова има, добыће; у циркулаціи добара земальской и изванземской, примѣтиће се велике смутнѣ и нередъ, и народъ изгубиће свако повѣренѣ къ постоећемъ правительству(²). Овакове незгоде напослѣдку су и правительству на штету, а имено с'тога, што му кредитъ нарушаваю; зато су правительства у новіе време изъ общтенародны и свои приватно-економны призреня одустала одъ оваковы непрактичны финансіялны шпекулація, и кую новце своє, опредѣливши сталну систему, у найвећой чистоћи и тежини; неодступаюћи одъ тогъ правила, па ако новчану систему и премѣнити мораю. (³)

(¹) Цента бакара н. п. купує се у *Пруской* по 30 — 35 Rlr., а изъ едне центе скує се преко 90 Rlr. ситны и бакарны новаца. *Баденска* є 1828. год. сковала за 20.000 фр. бакарны крайцара, и добыла є на тому 9630 фр. или скоро 50%; а год. 1829. добыла є 18.873 фр. одъ скованы 11.900 фр. у злату, 260.000 фр. у талирима, 88.000 фр. у десетацима, 64.000 у грошнѣима и 12.000 фр. у бакарнимъ крайцарама, у суми 438.900 фр. (4,50%); добытакъ 18 33/34. изнео є 6843 фр., 18 35/36. 6722 фр. годишнѣ; напротивъ слѣдуюћи година имала є губитка, као што є у преднаћемъ §. примѣћено.

(²) Нема државе, коя преће ніе своє новце кварила. Тако є *француско* правительство год. 1693. своє крупне

Digitized by Google

новце као манѣ важеће извикало, и у лошіе нове їи прековало, учинивши притомъ премѣну само у форми а не у садржаю. Притомъ е была:

	лундора	лундаржана
дондашня важность	12 liv. 10 s.,	3 liv. 6 s.
ковница примала е по	11 „ 14 „	3 „ 3 „
а нове е издавала по	13 „ — „	3 „ 8 „

Оваковомъ е премѣномъ дакле една количина метала у ливрама изражена у 4% управо маня была но преће. Кои е 100 лундора (= 1250 liv.) имао, приміо е зато само 1170 новы ливрій, но ове су лошіе быле но оне пређашнѣ, и важиле су толико, колико 1225 стары ливрій, те тако е свакога цѣо губитакъ быо 125 ливрій т. е. 10%! — Француским закономъ одъ 30. Октовра 1785. опредѣлѣно е, да се изъ едне нечисте марке Troyes у смѣси одъ 22 карата кую 32 лундора, премда е права смѣса была 21 ⅔ карата (збогъ ковничкогъ), а тако су лундори у трговини и ишли. Донда се изъ едне марке Troyes ковало 30 лундора. Нови лундори (одъ 32 на марку) рачунали су се у 24 ливре, као и они больи стари, а тимъ се злато у цѣни спрамъ сребра повисило т. е. цѣна сребра къ злату односила се као 1 : 15,41 мѣсто по пређашнѣмъ 1 : 14,45. Ковнице су изъ едне чисте марке Troyes злата ковале 850,7 ливрій (у смѣси 21,⅔ кар.), злато су примале у слитцима и у страннимъ новцима марку по 828,6 ливрій, а у старимъ лундорима француским, кои су се као неважећи извикали, найпре по 830,75 ливрій, а после по' године по 222,46 ливрій; и тако е морао свакій, кои е старе лундоре имао, найманѣ 2⅔% изгубити. —

Фридрихъ II. за време седмогодишнѣгъ рата олакшао е себи и Пруской теретъ ратны трошкова тимъ, да е подъ саксонскимъ печатима, кое е у Дрезди нашао, издавао новце у лошіой смѣси, но што е закономъ дозволѣно было. Комади одъ 8 грошића ковали су се у 33 и више тал. на марку, комади одъ 2 грошића у 45

Digitized by Google

тал. (дакле лошіе но 3 пута), па зато е и свака роба поскупити морала, н. п. 1 фунта масла продавала се по 8 — 10 гр., мѣсто по два грошића. — Турска е такоѣе потайно своє новце систематично до найновіи времена кварила, тако да е на едну колонску марку пшло око:

Год.	1760.	18.^{63}	гроша	т. е.	1	комадъ	5,^{367}	дг.
„	1780.	25,^{5}	„	„	„	„	3,^{921}	„
„	1800.	38,^{4}	„	„	„	„	2,^{604}	„
„	1820.	53,^{5}	„	„	„	„	1,^{869}	„
„	1830.	120	„	„	„	„	0,^{833}	„
„	1840.	220	„	„	„	„	0,^{454}	„
„	1850.	240	„	„	„	„	0,^{416}	„

Течай у Турской стои више т. е. 218,^{181} одъ колонске марке. У найновіе време издае правительство добре новце, кои се на садашньой цѣни држати мораю. Но свакадъ циркулираю по Турской многи странни новци, нарочито аустрійски орлаши, шпаньолске дирекліе, руске рублѣ и разни златни странни новци.

Саксонска е пре 1838. год. изъ едне колонске марке 13⅓ тал. ковала, а тада е прешла къ пруской системи одъ 14 Rlr. на 1 м. (или одъ 20 на 21 фр.). Разлика е была управо 5%, но правительство е накнаѣавало само 2⅞%, еръ е тако и пазарно одношенѣ обадвѣ ове сорте новаца было, те тако нико ніе тимъ ништа изгубіо.

(^{3}) И *Аустрія* коваће садъ нове сребрне новце и то у смѣси, као што су lire austriache у ломбардомлѣтачкомъ кралѣвству. Уобште су сада новчани ковови због многогъ кованя тако поскупили, да кованѣ новаца свакадъ пре губитка но добытка приноси. *Француской* су год. 1844. ковнице принеле 20.100 fr., а трошкови су прогутали 749.394 fr.; кованѣ медаля стало е 531.000 fr., а принело е 50.000 fr. Год. 1845. потрошило се 5,250.000 fr. на то, да се стари ситни новци, бильони, одъ кои е преко 30 мил. циркулирало, у

Digitized by Google

нове прекую. — *Холандска* є предузела 1846. год., да старе новце у форинте и талире одъ 2,5 хфр. прекує, а међутимъ є издала за подмиренѣ потребе циркуланіє 30 мил. хфр. папирны новаца. — *Выртембершка* є 1837. год. издала 68.934 фр. на подмиренѣ губитка народу, да небы онъ збогъ побієне цѣне малы ½ и ¼) крсташа штетовао. — И *Баденска* губи прекиванѣмъ крсташа у нове форните и талире (одъ 3½ фр.).

§. 76

Кованѣ новаца изискує млого (мртвогъ) капитала, лежећегъ у зданіяма, машинама и разнимъ справама, а потомъ и велике трошкове за кованѣ и управлянѣ цѣлогъ предузећа(1), зато се може лако, почемъ приватни свакимъ предузећемъ свтиніє руководити умею, и кованѣ новаца закупомъ или другимъ коимъ начиномъ приватнима уступити. За предузимателя таковогъ треба изабрати вѣшта, позната и поштена човека, и обвезати га на точно наблюдаванѣ законы притомъ прописа не само уговорима и наставленіяма, него треба му давати и државне комисаре, кои ће кованѣ контролирати, и новце испытивати. Влада сама може му ковове давати, или му на волю оставити, да іи онъ самъ набавля. Добытакъ одъ кованя ситны новаца мораће предузиматель по одбитку трошкова и неке занатске заслуге правительству уручити, но исто тако моћиће и накнаду губитка кованѣмъ крупны новаца проузрокованогъ одъ правительства очекивати (2). Мале државе могу себи потребне новце у ковницама већи сусѣдны држава ковати, платившн ковници обичне трошкове; но могу и съ другимъ себи равнимъ државицама у кованю новаца сдружити се. Новце крупне никако или баръ у потребной количини нековати, не само да ніє ника-

Digitized by Google

кова штета за државну касу, него е пре полза, почемъ у найбольой смѣси ковани новци слабо надъ што приносе, но више односе. Потреба новаца ће се притомъ свакадъ увозомъ странны новаца подмирявати, и тако е право кованя новаца (крупны) у садашнѣ доба само теретъ за државну касу. Но немаюћи право кованя губи држава съ те стране, што *ситни* странни новци, кои се съ великомъ новчариномъ кую, нису одъ никакове финансіялне ползе за нашу државу, еръ примаюћи ситне новце у подпуной цѣни, (а тако морамо, иначе небы къ нама долазили), кредитирамо (безъ интереса) странно правительство, уколико новчарина износи, а тай бы кредитъ наша влада уживати могла, да сама ситне новце кує (3).

(1) Кадъ бы се у ове трошкове и сви текући и лежећи капитали урачунали, онда небы никадъ добытка было. У *Баденской* рачуна се на ковницу обраћенный цѣо капиталъ на 600.000 фр., одъ кое бы суме самъ 5% интересъ изискивао, да се годишнѣ 30.000 фр. новчарине добые.

(2) *Француска* има 13 ковница, кое су приватнимъ предузимательима уступлѣне. Предузиматель сваке ковнице купує по већой части сирово злато и сребро у страннимъ земляма, држава му исто одкупи, а новчарину му плати, почемъ се новци скую. Закономъ одъ 1835. год. прописана е новчарина за сребро 1%, за злато 0,1930%. Одъ владе наполеонове до год. 1840. сковало се у Француской за 4512 мил. fr. новаца. Пошто се нека количина новаца скує, пошлю се 6 комада париской комисіи ковница' на испытъ, па се текъ потомъ у циркулацію пуштаю. Кодъ свакогъ предузимателя налазе се два државна контролора и еданъ комисаръ. Малый некій добытакъ за државну касу проистиче одъ ковничкогъ, еръ се новци више подъ но

Digitized by Google

надъ закономъ мѣромъ чистоће и тежине кую, но ковници дозволѣна граница опетъ се притомъ непрекорачава. Год. 1837. сковало се

	сребра	злата
у новцима . . .	112,355.739 fr.	2,026.740 fr.
метала е потрошено за .	112,336.401 „	2,025.230 fr.
добытка е дакле было . .	19.338 „	1.510 „

или свега 20.848 fr. или 0,^{0190}%. — Што неки предлажу, да се кованѣ новаца (као што са слитцима быва) свакомъ дозволи, па да држава напослѣдку само свой печатъ на свакомъ новцу удари, неможе се изъ полицайно-економны узрока одобрити, єръ поредъ већи трошкова слабо бы се савѣсно кованѣ контролирати могло.

(3) Колико е корисно Аустріи, да толика сума нѣны ситны новаца по Србіи циркулира, кое Србіи осимъ те штете и ту неугодность приноси, да и она при свакой противъ народно-економны основа учинѣной мѣри странногъ правительства губитакъ осѣћати мора, као што ће кованѣмъ новы бакарны крайцара быти. — Правительство може бакарне новце и кодъ свои фабриканта ковати (н. п. кодъ оны, што метална дугмета праве). — *Баденска* ковница ковала е новце и за княж. *Хоенцолернъ-Сигмарингенъ*, и рачунала е занатске заслуге на єдну чисту колонску марку одъ (комада) ½ форинта 24 кр. (1,^{62}%), одъ цѣлы форинта 15 кр. (1,^{02}%), одъ дуплы форинта 13,^{5} кр. (0,^{91}%), одъ саюзны талира (3½ фр.) 12 кр. (0,^{61}%). — Одъ 1750. год. досадъ сковано е у *Пруской* за 290 мил. Rlr. сребрны и бакарны новаца.

Digitized by Google

IV. ОДЛОМАКЪ.

Разни маньи регали.

§. 77.

У овомъ одломку изложиѣемо неке регале, кои су премда у финансіялномъ смотреню почасно знатни, у народно-економномъ и економно-полицайномъ обзиру напротивъ млого манѣ важности одъ остали регала. Овамо спадаю регали: лова, дувана, раків, мостова, превоза и т. д.

Регалъ лова є право владе по приватнимъ шумама дивлячь, а по рѣкама и єзерима рибе, піявице и т. д. ловити. Правительства су овай регалъ оснивала на праву, по комъ она ловъ изъ полицайно-економны узрока надгледаю и ограничаваю. Право надгледаня и ограничаваня лова съ народно-економне точке сматрано ніє нимало народу штетно, али є знакъ неке неправичности, почемъ господара ограничава у уживаню плодова своє землѣ. (1) Гдѣ веѣъ овай регалъ постои, ту може влада приходе одъ нѣга вуѣи, или да сама ньимъ руководи, или да га дає подъ аренду самомъ господару землѣ или каквомъ особитомъ предузимателю, — кое є послѣднѣ обично найкорисніє. (2) Ако влада безъ великогъ уштрба за државну касу цѣло право продати може н. п. господарима шума' и земаля, то ѣе найкорисніє быти, да тако и учини. Осимъ ловлѣня свакогъ рода риба', піявица и дивлячи можемо къ овомъ регалу рачунати и траженѣ бисерны школькій и ѣилибара, а съ тимъ є у свези и испиранѣ злата. (3)

Digitized by Google

(1) У обрану овогъ регала наводе неки списатели, да нетреба дозволити, да се дивлячь и преко некогъ степема умѣрености умложава, и да се люди дражестима ловачкогъ живота заузети одъ полезніе раднѣ одвлаче, тимъ манѣ, што е одвеѣъ лако и евтино поредъ надгледаня шума' и ловъ подъ правомъ регалности држати. Врло умѣсно изражава се о томе Bentham: „La chasse, sans être plus productive, que d' autres travaux, a malheureusement plusd' attraits; le jeu s'y combine avec la peine, l' oisiveté avec l'exertice et la gloire avec le danger."

(2) Нечистый приносъ у *Баварской* $18^{31}/_{36}$. год. быо е 103.200 фр., а $18^{35}/_{37}$. пакъ 95.724 фр., одъ кое суме трошкови 33.603 фр. прогутаваю- — У *Баденской* быо е чистъ приходъ 1829. год. 3382 фр., 1830. 4376 фр., 1831. 19.297 фр., 1832. 27.423 фр. годишнѣ. Овомъ увеѣаваню прихода быо е узрокъ, што е влада сваке године све веѣу и веѣу количину шума', конма е заедно съ ловомъ донда сама руководила, приватнима подъ закупъ давала. По буцету 1848. године приносъ е быо 32.890 фр.

(3) Попеч. внутр. дѣла подъ 20. Окт. 1852. год. П. № 3447 поднело е высоч. мѣсту проектъ о уреѣеню лова у *Србіи*. По истомъ ніе никомъ дозволѣно невредоносну довлячь одъ 1. Февр. до 30. Юнія ловити, а свакій, кои осимъ тогъ времена такову дивлячь ловити желе, мора на годину дана дозволѣнѣ одъ полицайны властій узети, за кое ѣе 4 тал. платити морати. Неуроѣенимъ и неприроѣенимъ жительима Србіе (осимъ дипломатичногъ кора) неможе се никако дозволѣнѣ на ловъ издати. Убіянѣ штетне дивлячи напротивъ свакомъ е Србину и у свако време безплатно допуштено. Ловити се смѣ само по шумама и луговима, а по польима само онда, кадъ она засѣяна нису. Овимъ проектомъ укида се у-

Digitized by Google

редба одъ 5. Маія 1840. К. В. № 640. Наплатомъ поменута 4 тал. ніе ловъ за регалъ проглашенъ, єръ се тимъ само хтѣло беспосличаренѣ отежати, и некій редъ лова завести. — За испиранѣ злата у *Србіи* види §. 65. подъ (2). У Европи се іошъ по млогимъ рѣкама злата налази, као у Райни, Аріежу, Изару, Ину, Едеру, Ару, Поу, Таху и т. д. — У *Баденской* испиранѣ злата ніе регалъ. Правительство є и 1837. и 1838. године за 10.700 фр. годишнѣ взапратогъ злата за ковницу одкупльивало. На данъ може єданъ радникъ злата за 30 кр. — 1 фр. испрати. — Одвећъ богато испиранѣ злата у *Калифорніи* нечувено є, и може се чудовиште 19. вѣка назвати. — Бисеръ се налази у некимъ баденскимъ, баварскимъ, саксонскимъ и т. д. рѣкама, но радъ око нѣга слабо се исплаћує. — Траженѣ *ћилибара* по прускомъ приморію стои подъ правомъ регалности, но поредъ толики превара државной каси слабо што приноси.

§. 78.

Неке државе држе *трговину* и *прераћиванѣ* млоги добара подъ правомъ регалности безъ икаквогъ вишегъ повода, но само своє приватно-економне (фишкалне) користи ради; и тако се управо тимъ намеће народу само єданъ теретъ подъ видомъ регала, гдѣ бы пре у реду было данакъ, было порезъ или трошарину, узаконити; н. п. регалъ дувана заступа порезъ на производителѣ сировогъ и ураћеногъ (у цигарама, у гужвама, у бошчама) дувана, а исто тако заступа и акцизу и ћумрукъ на трошенѣ исте робе, кое бы се све заиста и завести могло и требало, кадъ небы регалъ постояо. — У садашнѣ доба найзнатніи су предмети овогъ регала по Европи (осимъ соли) *дуванъ*, *ракія*, *пушчаный прахъ*, *карте* и т. д.(1) Правительства нека производе притомъ и саму сировину те регалне робе, нека пакъ купую одъ приватны лица произведену си-

Digitized by Google

ровину готову, и то или слободномъ конкуренціомъ или по опредѣлѣну цѣну, и држе потомъ само прерађиванѣ и трговину као регалъ. Регали овогъ рода исплаћиваће се текъ онда добро (почемъ владу и тако свашта скуплѣ стае), ако се роба регала млого троши, и ако се влада одъ превара сачувати умѣ. Но башъ кодъ робе, коя се много и одъ свакогъ троши, и при коіой се варалицама тешкимъ казнима прети, преваре бываю найчешће, еръ се варалицама, ако у своимъ намѣрама успѣю, трудъ онда найболѣ плаћа. Овакова средства сигурности врло су теретна за народъ, а поредъ осталогъ и изискую млого трошкова безъ особито корисны послѣдица; па зато бы найболѣ было, да се ови регали у какавъ одговараюћій данакъ преобрате. (²)

(¹) Регалъ *дувана* постои у *Француской*, *Аустріи*, *Шпаньолской*, *Папиной држави*. У *Француской* подпао е дуванъ подъ право регалности 1674. год. за време колберовогъ управляня, и онда га е влада за годишньи 500.000 ливрій подъ аренду дала. Доцніе су врьовни арендатори (fermiers généraux) цѣо овай регалъ на свой рачунъ за 7,⁶ мил. ливрій годишнѣ закупили. Год. 1789. укине се у революціи регалность дувана, и мѣсто тога вукла е државна каса преко 2 мил. fr. одъ увозногъ ђумрука, кои е на дуванъ ударенъ быо. Год. 1797. плаћале су фабрике дуванске 4,785.000 fr., а доцніе 18,000.000 fr. данка. Наново уведенъ е регалъ (régime exclusif) год. 1811, и приносіо е годишнѣ на 45 мил. fr. Камере дозволиле су 1840. год. правительству право регалности на 12 година. Бруто приносъ непрестано се увећавао, и быо е год. 18²⁵/₃₁. 67.283.000 fr. съ трошковима одъ 32%, 18³⁶/₃₇. 79.88.000 fr. съ трошковима одъ 27%, 1839. 90,560.000 fr., 1840. 94,719.000 fr., 1841. 97 948.000 fr., по буџету за 1843. год. бруто 100 мил. fr. по одбитку трошкова одъ 29% начисто 71

Digitized by Google

мил. fr. или 2 fr. на главу, по буц. за 1844. 102 мил. fr. съ трошковима одъ 32, ^{3} %, а за 1846. 119 мил. одъ тога око 80 мил. начисто или 2, ^{28} fr. на главу. Цента се продавала 18^{36}/$_{37}$. по 115 фр. ср. у ср. р. Само е у 8 департамента дозволѣно было дуванъ садити. Количину и цѣну дувана сваке године опредѣлява попечительство финансіе, и то напредъ у есень за идуѣу годину. Држава прерађуе тай и савъ са стране набавлѣный дуванъ у свои 10 собствены фабрика. — — *Аустрія* држи регалъ дувана подъ собственимъ непосреднимъ управлянѣмъ одъ год. 1784. Угарска, Ердель и сва Граница подпали су подъ регалъ текъ 1851. год. Кои желе дуванъ садити, мора найпре на то дозволѣнѣ узети. Савъ у земльи произведеный дуванъ мора се правительству по такову цѣну, какову влада за сваку годину опредѣли, уступити. По буц. 1849. год. продало се 297.000 центій по 55 фр. у ср. р. Изъ осамъ државны фабрика разашилѣ се дуванъ у магацине, а одавдѣ раздае се продавцима уситно (трафикантима). За войнике и рударе справля се особита нека сорта (Limito) по 12 кр. фунта. Чистъ приносъ за државу износи око 10 мил. фр. ср., 1843. год. 12,447.000 фр., 1846. 11,905.000 фр., 1847. 12,384.000 фр. или 0,^{333} фр. на главу, по буц. за 1849. год. (безъ ломбардо-млѣтачкогъ кралѣвства) бруто 16,794.000 фр., чисто 11,165.000 фр. или 0,^{66} %. — — Пређе е постояо регалъ дувана и у *Тосканской* съ приходомъ одъ 1,^{25} мил. lire (1830. год.); — у *Пруской* 1765. — 81. год.; — у *Выртембершкой* до 1770. год., поновлѣнъ 1808., но тако да е влада само трговину као регалъ држала, почемъ е израђеный дуванъ одъ фабрика куповала и за вишу (монополну) цѣну продавала. Овай монополъ приносіо е државной каси годишнѣ 150.000 фр. начисто. Мѣсто таковогъ монопола установіо се 1821. год. данакъ на трговуюће съ дуваномъ трговце, кои е траюћи до 1828. год. 40.000 фр. правительству годишнѣ приносіо. — — У

Digitized by Google

бывшимъ шпаньолскимъ областима *Перу*, *Чилію*, *Мехику* и т. д. држао се регалъ дувана у найвеће̂й строгости, тако да се фунта бурмута продавала по 10 fr. као и осталый дуванъ, премда државу ніе одъ 2 fr. више стаяла. — Найревносніи трошачи дувана су у Нѣмачкой, почемъ одъ цѣле у Европи потрошене количине 30% на Нѣмачку долазе. Сама Нѣмачка потроши преко године до 800 мил. цигара. Кадъ се узме, да свака мушка особа преко 18 година пуши, то долази потрошена дувана на главу: у ђумручномъ саюзу 9,^{75} ℔, у Белгіи 9 ℔, у Холандской 8,^{25} ℔, у Данской 8 ℔, у Аустріи 6,^{75} ℔ и т. д. Државни приходи одъ дувана износе у Европи на 122 мил. фр. одъ тога долази на саму Енглеску 37% и то све, као што е познато, одъ увозногъ ђумрука. Данка на дуванъ ударена долази на главу у Енглеской 1,^{633} фр., у Папиной држави 1,^{333} фр., у Шпаньолской 1 фр., у Португалской 0,^{966} фр., у Француской 0,^{883} фр., у Сардинской 0,^{566} фр., у Аустріи 0,^{546} фр. — — Регалъ *пушчаногъ праха* у *Француской* приноси држави приличну суму. Бруто приносъ био е $18^{36}/_{37}$. год. 4,518.845 fr. по одбитку трошкова одъ 47,^{5}% начисто 2,369.334 fr. Године 1838. бруто 5,044.000 fr., 1840. пакъ 5,546.000 fr., а 1841. манѣ т. е. 5,305.000 fr., по буц. 1842. год. опетъ више т. е. 5,544.000 fr. — Регалъ *раків* у *Русіи* само е у 29 губернія праве Русіе у свему савршеный регалъ, гдѣ се подъ аренду годишнѣ за 70 мил. рубаля асигнята дае. Племићи могу слободно пећи, но само колико за свою кућу потребую. Податци новіи ставляю државный приходъ отудъ на 116 мил. руб. асин. — Осимъ овы предмета узимале су неке државе подъ право регалности и *дрва, крпе за артію, шећеръ* и т. д.

(2) Тако у *В. Британской* нема регала дувана, али саденѣ дувана е одъ год. 1652. забранѣно, те се тако данакъ одъ дувана, као увозный ђумрукъ узима.

Digitized by Google

§. 79.

Ови монополни регали приносе истина државной каси знатне суме, а и простиру се обично на такове предмете кои су за човека незнатне (интензивне) вредности, но ипакъ поредъ свегъ тога несносни су за народъ, єръ трошню таковогъ производа ограничаваю, кои се радо и одъ млоги (екстензивно) уважава и ужива (в. I. ч. §. 2.), па зато и млогимъ производительима и трговцима заслуге и ужитка дає. По овомъ

1) Регали трговине или *државни монополи* у правомъ смислу

а) на терету су земальскомъ производителю, почемъ онъ само *држави*, дакле никако другомъ земальскомъ или странномъ купцу подпадаюћу подъ регалъ робу продати несмѣ. Цѣна, кою држава унапредъ опредѣли, рѣдко є по вольи производительима, єръ се притомъ неузимаю у призренѣ толико обстоятельства производа сваке године, а поредъ тога и држава тражи робу у обичной форми и сорти, те тако нити є могуће производительима у добримъ годинама губитакъ рѣавы година накнадити, нити пакъ поправкама и напредкомъ у начину произвођеня и продає своє приходе увећати.

б) на уштрбъ су купцима, єръ іимъ се прилика одузима, да регалну робу у пожелѣной и потребованой каквоћи и количини купити могу. Притомъ, као што є познато, плаћаю грађани такову робу не само у толико скуплѣ, у колико теретъ данка износи, него іошъ више, єръ правительство съ већимъ трошковима свашта производи и продає.

2) Ако се регалъ пакъ и на *произвођенѣ* простире, онда се и друге неугодне послѣдице показую. Производъ добара се умањава, найсходніє и

Digitized by Google

найболѣ употребляванѣ народны капитала, умѣтны средства и раднѣ ограничено е, еданъ изворъ народногъ ужитка узапћенъ е, и народъ е принуђенъ регалну робу или за већу цѣну или у горой каквоћи куповати. Ове неугодне послѣдице найубитачніе су за народно кућенѣ кодъ таковы регалны занята, кои найнужнія уживаћа средства или такову робу производе, кою млоги у народу уживаю, па зато и теретъ регала безъ разлике имућности (као какву главницу) еднако сносе. Тога ради су у новіе време правительства такове предмете као дрва, пиво, шећеръ и т. д. одъ регала ослободила.

§. 80.

Како е правительства дужность за путове старати се и свезу саобраћая измећу свію предѣла и мѣста землѣ и преко рѣка посредомъ *мостова* и *скела* одржавати, тако е и правительство отудъ за себе регално право извело, да употребляванѣ мостова и скела, кои се текъ съ трошкомъ издржавати могу, као свой приходный некій изворъ сматра. Неки опровргаваю быће таковы регала и ставляю отудъ проистичућій државный приходъ подъ таксе, но премда су они истина у наплаћиваню наликъ на таксе, ипакъ природа регалногъ права увића се ясно, почемъ и одржаванѣ мостова и превоза каогодъ и поште и кованѣ новаца, приватнима сасвимъ уступлѣно быти може (1), и почемъ се кодъ овы регала као и кодъ свію конкуренція приватны исключава. Неке државе узимаю подъ право регалности и спуштанѣ граће и дрва на *сплавовима* изводећи таково право отудъ, што су шуме по већой части правительствене, и што по тому и подвозъ дрва и граће на сплавовима исключно правительству припада, тако да е свакій у томе

Digitized by Google

конкурираюћій обвезанъ за уживанѣ таковогъ права таксу неку платити. — Скеле треба подъ аренду дати, прописавши скеларима колико скеларине на разне предмете наплатити могу. Подвозъ на сплавовима нека се одъ свакогъ данка ослободи, почемъ су итако свуда садъ шуме више приватне но правительствене. На мостовима како државнимъ тако и приватнимъ могла бы се толика само такса узимати, колико текъ да се трошкови издржаваня ньіовогъ (баръ у главніемъ) исплате (²).

(¹) Вароши и приватна лица могу мостове правити и съ дозволѣнѣмъ власти неке таксе наплаћивати. Обично прелазе овако начинѣни мостови по истеку некогъ времена (н. п. 99 година) у иманѣ правительства, као што ће н. п. съ гвозденимъ висећимъ мостомъ између Пеште и Будима быти.

(²) Одъ сплавова имала е *Баденска* 18³⁷/₃₈. год. 66.416 фр. бруто прихода, трошкови износили су 26.235 фр. — *Србія* дає скеле подъ аренду, а неке држи подъ собственомъ непосредномъ управомъ.

V. ОДЛОМАКЪ.

Регалъ коцканя.

§. 81.

Свака игра, гдѣ добытакъ манѣ или више одъ слѣпе среће играча, одъ случая (хазара) зависи, зове се *коцканѣ*, *хазарна игра*, ма се съ картама, съ коцкама, на рулети, на лутріи и т. д. играло. Хазарне игре су у моралномъ и економномъ обзиру велико зло за народъ, зато се и регалъ ньіовъ као невалялый изворъ државны прихода осудити

Digitized by Google

мора. Гдѣ поредъ свега тогъ регалъ коцканя постои, ту е опетъ болѣ, да правительство само њимъ руководи, него да га подъ аренду дае; ер се онда, кадъ регалъ овай путемъ закупа у приватне руке пређе, све оне неугодне и убитачне послѣдице коцканя у народу млого яче осѣћаю. Влади непристои, и да оће, она средства употреблявати, коя фантазію играча распалюю, вѣштацима рачунъ и путъ показую, како ће до велике среће доћи, а новляке причама о великимъ добытцима маме, да свою срећу у игри потраже. Найманѣ су штетне хазарне игре за богате, старе, уредне, за другій полезніи посао неспособне люде, напротивъ за младежь и за такове, кои су у иманю свомъ посрнули, коцканѣ е правый гробъ савршене пропасти, тимъ пре, што су сва она примамлююћа и на игру дражећа средства за овакове духове приправлѣна. Одъ свію игара пакъ оне су найопасніе, у коима найсиромашніи и найпростіи лако участвовати може и оће, а то су такове, гдѣ човекъ съ малимъ улогомъ велике добытке очекивати може. У свимъ хазарнимъ играма съ картама, съ коцкама а одъ части и на рулети, добытци могу быти кодъ мудры играча само два или найвише трипутъ већи одъ уложеногъ у игру капитала, па зато наравно, гдѣ су мали капитали, ту ни добытакъ знатанъ быти неможе. Кодъ лутрія пакъ обећаваю и найманьи улози велике добытке, па зато су оне и опасніе. — Съ друге стране лутріе су по тому манѣ штетне, што се у свако време и на свакомъ мѣсту на њой играти неможе, и што се резултатъ игре мора дуже исчекивати; кодъ други хазарны игара сустижу се добытци и губитци тако брзо, да играчу времена неостае свое страсти толико разладити, да разумъ у дѣланю надвѣсіе одржи.

Digitized by Google

§. 82.

Као што свака ствар на свѣту тако и хазарне игре а нарочито лутріе имаю своє бранителѣ и противнике. Они први наводе:

1) Лутріе су средство, да се поєдина лица помоћу незнатны расхода млоги грађана наєданпутъ и яко обогате, и тако су оне ковчежићъ, у кои се неке частице народногъ прихода стичу, да се у полезне капитале преобрате, и да у исто време и поєдинимъ особама срећно станѣ осную. —— Овако съ народно-економне точке сматраюћи лутріе држе бранительи ньіови, да су оне као особитый некій начинъ дѣобе народногъ иманя, за државу одъ велике користи. О полезноћи каквогъ начина дѣобе народногъ иманя судимо по тому, какове є трагове она у производу оставила, и какова ће іой трошня слѣдовати. Добыткомъ посредомъ хазарне игре нису производни извори тако употреблѣни, да предузиматель за уложене трошкове, за обраћеный на предузеће свой трудъ и свою вѣштину накнаду очекивати може, него губећи у таковомъ неекономномъ заниманю своє време, и грамзећи за (економно) туђимъ приходомъ убія духъ свой у безплодномъ и лукавомъ комбинираню. Извори свакогъ хазарногъ добытка су млоги ситни губитци осталы грађана, кои, кадъ се учестаю, напослѣдку опетъ за свакогъ губећегъ прумѣтну суму износе. Притомъ ако кои и добыє, то быва текъ онда, почемъ є већъ на лутріи дуговременимъ игранѣмъ толику суму унапредъ изгубіо, и такавъ добытакъ потроши се у првой радости и као изъ неке освете или непроизводно и напрасно, или се одчасти опетъ на лутрію приложи. Рѣдко є пакъ уосталомъ и добытакъ тако знатанъ, да се одъ смисленогъ играча као капиталъ съ ползомъ употре-

Digitized by Google

бити може; но и ова користь исчезава предъ ономъ ішетомъ кою су толики по већой части слабіегъ станя люди у изгублѣнимъ млогимъ улозима осѣтили. (1)

(1) Лутріе су найубитачніе, кадъ се и найвећой сиротиньи на руку иде, да овимъ начиномъ свою срећу покушати и своє бѣдно станѣ поправити може, а то быва, кадъ се у свакой варошици надлежательства лутріе налазе, кои нумере продаю, и кадъ се и съ врло малимъ новцима у игри участвовати може, н. п. са 3 кр. У оваковомъ случаю приходъ е лутріе по већой части одъ сиротинѣ, кои у надежди на скорый добытакъ и жалећій већѣ изгублѣно, крозъ цѣо свой животъ игранѣ продужи, а покадкадъ улоге и удвая, надаюћи се, да ће после толики несрећны дана едномъ онай исчекиваный часъ доћи, кои ће среће безъ рачуна принети.

§. 83.

2) Съ финансіялне точке мотрећи наводе бранительи лутріи', да ће грађани наши, ако правительство у своіой земльи изиграванѣ лутріе забрани, на земальскимъ приватнимъ и страннимъ лутріяма потайно играти, и тимъ опетъ себе економно и морално слабити и упропашћавати. Оваковимъ коракомъ владе нѐбы се дакле у народно-економномъ смотреню незгоде горе показане уклониле, а притомъ бы државна каса сигурно еданъ знатный приходъ изгубила. — — Но обште е познато, да ће се желя за игранѣмъ безъ великогъ труда и за кратко време у народу сасвимъ угушити моћи, како правительство озбильно сходна средства као строге новчане казни, конфискацію скуплѣны новаца и затворъ противъ потайны играча и продаваца лоза' (колектанта) употребило буде. (1) Найглавніе е притомъ, да се ове мѣре у почетку стро-

Digitized by Google

го држе, па ће наскоро баръ боля часть народа на лутріє заборавити и омрзнути. Да ће ово овако занста быти, увиђа се и изъ тога, што се при завођеню лутрія' у каквой земльи поредъ толики примамлюћи средства текъ после дугогъ времена люди къ играню приволити могу (²), и то прямѣтно само они, кои су посведневно драженю продаваца лоза' изложени. — Што се пакъ тиче одговора на онай наводъ, да ће державной каси тешко быти, отудъ проистичућу штету изъ другогъ когъ приходногъ извора накнадити, ту упућуемо свакогъ на обшта финансіялна правила, да се приходъ державный несмѣ оснивати на нравственомъ и економномъ убитку народа, и да є законодавне власти дужность, неуморно на то тежити, да штетне за народъ приходе своє больимъ, кои' сіясетъ има, замѣнює.

(¹) Баварски колектанти путую по Баденской, Выртембершкой, француским погранichним департаментима и по другимъ оближньимъ державама, и продаю нумере и лозе, свакоякимъ средствима народъ къ играню дражећи и намамлююћи. У *Баденской* постои одъ 1811. године законъ: „Странви колектанти, кадъ се у томъ послу увате, подлеже казни одъ 100 Rlr.; земальски продавци лоза' и нумера' подпадаю подъ исту казнь, а поредъ тога інмъ се и савъ фондъ конфисцира. Они, кои колектанта каквогъ власти прокажу (денунціянти), добыяю ⅓ казни за награду, и у ономъ случаю изъ державне кассе, ако є колектантъ ненмућанъ.“

(²) Тако се и у *Србіи* ніє лутрія одъ 1833. год. држати могла, премда су званичници къ играню примораване были.

§. 84.

Лутрія' има два рода, кои се и по унутрашнѣмъ уређеню и по народно-економномъ дѣйству

Digitized by Google

еданъ одъ другогъ врло разликую. *Ђеновска лутрія* (lotto di Genova) или тако названо *лото* (1) новієгъ е порекла, и више е штетна за народъ него *холандска, редна* или *права лутрія.* (2) Лутріе се може играти на новце или на свакояке ствари. Предузимательи могу притомъ быти приватни люди или правительство. Холандске лутріе врло су различито уређене, лото е напротивъ по свима државама у главнимъ основима еднообразно. — *Лото* има свега 90 нумера, а одъ овы се само 5 свакій путъ извлаче. (3) Играти се може на едну, на двѣ, на три, на четири и на петъ нумера. Добытци се опредѣляваю по рачуну вѣроватности, тако да се при еднакомъ улогу добытакъ у толико *веће́й* обећава, у колико е *маня* вѣроватность добытка. Ако се одъ 5 узеты нумера една извуче, онда се та зове *екстерна*, и кодъ нѣ е добытакъ найманый. Вѣроватность е маня, да се одъ 5 узеты нумера 2 извуку, кое се *амбо* зове, но добытакъ ће при еднакомъ улогу онда тимъ веће́й быти. Іошъ маня е вѣроватность, а веће́й добытакъ е кодъ 3 извучене нумере, т. е. кодъ *терна*, іошъ веће́й е кодъ 4 извучене нумере — кодъ *кватерна*, а найвеће́й е кодъ 5 извучены и погођены нумера — кодъ *квинтерна*. На свакомъ одъ овы слогова нумера' (комбинація) добыя се наравно више, ако се вѣроватность добытка іоштъ већма отежава, т. е. ако се само на едну одъ речены конбинація игра, н. п. на само терно (terno solo) или на само амбо (ambo solo) или само на амбо и терно (ambo-terno).(3)

(1) Лото се зове *ђеновска* лутрія зато, што су се у Ђенови на овай начинъ сенатори бирали, а на имена се кандидата', кои ће изабрани быти, млоги люди кладили. Доцніе се изоставе имена, и тако се само на нумере играло. Лото е у осталой Европи текъ у прош-

Digitized by Google

ломъ столѣћу примлѣно: у Бечу 1752. год., у Берлину 1763. год., у Ансбаху (садъ у Баварской) 1769. год. у *Лондону* 1569., у *Паризу* 1572. у *Хамбургу* 1615., у *Нырнбергу* 1699 год.

(2) На холандской лутріи найпре се свакоіка роба изграваваа, као што се и садъ често чини, а текъ доцніе су узети и новци у игру. Год. 1530. првый путъ е у Флоренцу држава почела новце на лутріи изграватн.

(3) Рачуни вѣроватности показую слѣдуюћа правила за лутріе. Одъ 90 нумера могу се извуѣи:

$$\frac{90}{1} = 90 \text{ т. е. } 90 \text{ екстерна или просты;}$$

$$\frac{90 \cdot 89}{1 \cdot 2} = \frac{8010}{2} = 4005 \text{ амба';}$$

$$\frac{90 \cdot 89 \cdot 88}{1 \cdot 2 \cdot 3} = \frac{704.880}{6} = 117.480 \text{ терна';}$$

$$\frac{90 \cdot 89 \cdot 88 \cdot 87}{1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4} = \frac{61,324.560}{24} = 2,555.190 \text{ кватер.}$$

$$\frac{90 \cdot 89 \cdot 88 \cdot 87 \cdot 86}{1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5} = \frac{5,273.912.160}{120} = 43,949.268$$

квинтерна.'

Но како се одъ 90 нумера само 5 извлаче, то е могуће съ тій 5 нумера начинити:

$$\frac{5}{1} = 5 \text{ екстерна,}$$

$$\frac{5 \cdot 4}{1 \cdot 2} = 10 \text{ амба,}$$

$$\frac{5 \cdot 4 \cdot 3}{1 \cdot 2 \cdot 3} = 10 \text{ терна,}$$

$$\frac{5 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2}{1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4} = 5 \text{ кватерна и}$$

$$\frac{5 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1}{1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5} = 1 \text{ квинтерно;}$$

Digitized by Google

И тако ће быти вѣроватность за едну екстерну $^{5}/_{90} = {}^{1}/_{18}$, т. е. 5 нумера иду у ползу играча а 85 у ползу господара лутріе, и господаръ лутріе ће 18 пута добыти, декъ 1 путъ изгуби.

Съ 90 нумера по горереченомъ могу се 4005 амба начинити, 5 извучены нумера садржаваю у себи 10 амба, зато ће и вѣроватность добытка кодъ 90 нумера съ 5 извучены быти $^{10}/_{4005} = {}^{1}/_{400,5}$, т. е. по законима рачуна вѣроватности играчъ ће 400,^{5} пута изгубити, докъ текъ 1 путъ добые.

Исто е тако вѣроватность добытка за играча кодъ терна $^{10}/_{117\cdot480} = {}^{1}/_{11\cdot748}$, кодъ кватерна $^{5}/_{511\cdot038} = (?)$ $^{1}/_{102\cdot207}$; на квинтерно нико и неигра, нити се яче одъ кватерна исплаћуе, а и нема готово вѣроватности, да се на нѣму добыти може.

Свакомъ у овомъ предмету непосвећеномъ чини се врло лако, одъ 90 нумера оне 3 изабрати, кое ће се извући, и зато бы млого манѣ играча было, кадъ бы се свакій увѣріо, да треба скоро 12.000 пута срећу покушавати, да се оне 3 изабране нумере *можебыти* покажу.

§. 85.

По више реченомъ ако и есть вѣроватность, да ће предузиматель пре добыти но играчъ, н. п. на екстерни 18 пута, на терну 400,^{5} пута, то непроистиче опетъ изъ тога никакова користь за предузимателя, почемъ ће онъ по правилу вѣроватности играчу улогъ у случаю добытка оноликомъ сумомъ накнадити морати, уколико више вѣроватности користи за себе има, т. е при погођеной екстерни исплатиће улогъ одъ 1 фр. у случаю добытка съ 18 фр. Овако строго придржаваюћи се рачуна вѣроватности неће предузиматель, ако се вѣроватность правилна указуе, ни добыти, ни штетовати. Но како правительство лото (и лут-

Digitized by Google

ріе уобште) подъ правомъ регалности другогъ ничега ради недржи, него да се отудъ сигурно ползуе, кое тимъ пре быти мора, што е држанѣ лота као регалъ съ трошковима скопчано, кои се накнадити мораю, то мора влада лото тако устроити, да отудъ сигурный некій добытакъ очекивати може. Добытакъ тай састои се у тому, да предузиматель лота неисплаћуе по рачуну вѣроватности правый и подпуный производъ уложене суме, него манѣ тако, да оно одъ разны добытака неисплаћено у едну суму скуплѣно толико износи, да се отудъ не само сви трошкови лота подмирити могу, него да ће и една знатна часть као чистъ добытакъ предузимателя претећи. (1) Величина приноса лота зависи осамъ наведеногъ и одъ тога, колико е жительство цѣле државе, каква се средства за олакшанѣ играня употребляваю и колико е народъ коцканю оддатъ. Сановници съ толкованѣмъ кое се нумере унапредъ уснити могу, цензура противъ таковы книига и листова, у коима се лото и лутріе као убитачне за играче игре нападаю, простота и суевѣрство народа, приче о великимъ добытцима, млоги по земльи разсѣяни колектанти, олакшице да се и са ситнимъ улозима у играню участвовати може, почесто извлаченѣ лутріе и т. д., — то су средства, коя приходе лота сигурно умножаваю.

(1) *Србско* лото у Крагуевцу исплаћивало е за екстерну 14, екстерну саму (solo) 67, амбо 240, терно 4800 пута толико, колнкій е улогъ было. *Баварско* лото исплаћуе resp. 15, 70, 270, 5400 и 60.000 (кватерно). *Аустрія* плаћа манѣ. Но како е вѣроватность добытка resp. 18, 90, 400⁵, 11.748, 102.200, то е по горе изложеномъ баварско лото спрамъ играча у профиту са resp. $\frac{3}{18}$, $\frac{15}{90}$, $\frac{1305}{4005}$, $\frac{6248}{11.748}$, $\frac{42.207}{102.207}$ или у средню руку

узевши правительство има за себе одъ прилике упола више вѣроватности добытка но свакій играчъ. Поредъ овогъ иде у користь привительству и то, да се млоге лозе, кое добыю, погубе, и да оно у случаю, ако се кои путъ врло млого добые, припадаюћу суму подпуно неисплаћуе.

§. 86.

Лото е по досадъ наведеномъ заведенѣ, коимъ државна власть обманююћи и варльиво народне капитале своє приватне користи ради разрушава. Оно е по себи врло штетно, а и одъ праве лутріе млого е штетніе зато, што су кодъ нѣга улози тако мали, да и найвећа сиротиня у играню участвовати може, што се потомъ нумере учесто извлаче, збогъ чега свакій играчъ издатакъ на лото као незнатанъ држи, премда такавъ расходъ крозъ годину и више времена до важне суме нарасте, а напослѣдку и зато, што се само одъ 90 нумера 5 извлаче тако, да е свакій у томъ непосвећеный о лакомъ а великомъ добытку увѣренъ, премда то у ствари противно стои. Оваковимъ мислима раздражи се фантазія простогъ, и обично сиротногъ народа, да люди и пропастъ цѣлогъ своггъ имана дочекаю, пре него да се освѣсте и да одъ играня одустану. Умѣсто уживаня посредомъ собствене заслуге навикне народъ тежити за таковимъ уживанѣмъ, кое особита изванредна срећа доноси, и одбивши се одъ рада у мислима на лутрію подлегие склоности свакоякимъ преступцима нарочито краћи и превари. Добра мудра и правична власть неће дакле никадъ дозволити, да се у нѣной земльи лутріе заводе, него ће пре на то тежити, да се оне сасвимъ укину, ако іи каквы у земльи има.(1) Гдѣ е тешко на брзу руку државный приходъ одъ лутрія каквимъ порезомъ или другимъ

Digitized by Google

коимъ приходнимъ изворомъ замѣнити и накнадити,(2) ту нека власть средства употреби, коима се постепено наклоность народа къ играню умалява, а тимъ наравно и државный приходъ одъ лутрія ограничава. Путъ къ тому е, да се нумере ређе извлаче, да се она горе наведена примамлююћа средства забране, да се брой колектанта по земльи умали, да се найнижи улози на већу суму повисе и тимъ подобна.(3)

(1) Лото е пређе готово свака државица имала, а садъ постои іошъ у Аустріи, Баварской, Сардинской, Наполю, Шпаньолской, Папиной држави, Данской, Холандской, Тосканской и у кантонима Урію и Цугу. Год. 1848. была е свуда међу главнимъ и обштимъ жалбама и желяма народа и та, да се лото укине, — но поредъ млоги обећаня, нису се у томъ смотрению никакове поправке предузеле, нарочито изъ тогъ узрока, што су државни расходи у послѣднѣ доба (збогъ држаня млоге войске) свуда нарасли.

(2) *Аустрія.* Улози и други узетци 1837. године износили су 10,410.527 фр., 1843. 14,348.523 фр., по буцету 1846. 12,579.000 фр.; чиста прихода вукла е државна каса отудъ 1843. год. 4,993.071 фр. или 44,60/0, 1847. 5,525.434 фр. ср. или на главу 0,15 фр. —

Баварска. У средню руку узевши износили су у овой држави (у фор. 24).

године	улози	добытци	трошкови	ч. приходъ
18 19/21.	4,324.361	2,826.893	360.918	1,136.055
18 26/31.	4,053,566	2,668.404	317.633	1,067.529
18 38/40.	5,983.724	4,560.064	384.953	1,038.707
18 41/44.	5,513.007	3,301.394	—	—

Digitized by Google

Добытци су дакле за ова четири періода чинили resp. 65 — 65,^{8} — 76,^{2} — 59,^{8} %. У періоду пакъ 18$^{19}/_{37}$. улагало се годишнѣ у ср. р. преко 4 мил. фр. (20 фр.), одъ тогъ се добывало 61,^{2}%, на трошкове издавало се 7,^{8} %, а начисто правительству доодило е 31 %. Год. 18$^{29}/_{30}$ уложило се свега на лутрію одъ народа 3,686.638 фр., а добыло се 83,^{4} % тако, да е правительству чиста прихода само 307.388 фр. остало. Год. 1838. добыли су играчи 85,^{6} % цѣле уложене суме. У періоду 18$^{34}/_{37}$. дошло е на главу жителя улога 56 кр., а чистогъ правительственогъ добытка 15 кр. Да се лутріе у нстой земльи по суровінмъ и неизображенінмъ краевима болѣ исплаћуе но по напреднінмъ и развієнінмъ, види се изъ слѣдуюћегъ рачуна. Год. 1838. дошло е у ср. р. на главу улога у цѣлой Баварской 1 фр. 20 кр., у горньой Баварской 3 фр. 21 кр., у Швабен-Найбургу 1 фр. 45 кр., у долньой Баварской 1 фр. 24 кр., — у горнѣмъ Франкену 36 кр., у Палатинской 28 кр. —

Данска съ войводинама. Године 1841. износили су улози 1,662.996 Rlr., чистъ приходъ правительства 305.121 Rlr.; 1844. улози 1,369.696 Rlr., добытци 957.655 Rlr. или 69%, чистъ приходъ 319.818 Rlr. или 23%. —

Сардинска. Улога е было 5,^{5} мил. lire, добытака 3,^{3} мил. lire или 60%, трошкова 462.000 l. или 8,^{4} %, чиста државна прихода 1,738.000 l. или 31,^{6} %. —

Француска. У ср. р. одъ 1798. до 1832. год. улагано е годишнѣ преко 54,^{5} мил. fr., одъ тога се добывало до 35,^{5} мил. fr. или 71,^{7} %, а као чиста прихода за државну касу претицало е 10,^{5} мил. fr. — У ср. р. одъ 1792. — 1828. год. было е добытака 72,^{27} %, трошкова 9,^{82} %, чиста прихода 18,^{91} %. Найвише су добытци износили год. 1814. т. е. 90 %, а найманѣ 1820. т. е. 61,^{56} %. Скупительи узимали су за свой трудъ е а доцніе 5 % одъ скуплѣне суме. Лутрійски надлежа-

Digitized by Google

тельства' (bureaux) было е у Паризу 140, а у департаментима одъ 1830. год. 440. —

Холандска по буц. 1849. год. имала е отудъ чиста прихода 400.000 фр. —

Шпаньолска. По буцету 1850. год. узела е државна каса одъ лота 31,818.570 фр. ср. (?); по буцету за 1845. и 1846. год. ставлѣнъ е годишньій приходъ на 42 мил. fl. —

(3) У *Француской* укинута е лутрія съ 1. Януара 1836. год., и то на основу финансіялногъ закона одъ 23. Априла 1832. год. Кралѣвскимъ указомъ одъ 1829. год. наређено е, да се у осамъ департамента, гдѣ колектанта' нема, колектанти и непоставляю, у други 28 пакъ да се колектанти укину, и да се за цѣлу землю найнижій улогъ одъ ½ fr. на 2 fr. подигне. — У петъ департамента, гдѣ се лутрія вукла (у варошима Паризу, Ліону, Бордоу, Лилу и Штрасбургу) найвише се на лутрію улагало т. е. 37,417.000 fr. или 67% улога цѣле землѣ (86 департамента!). У овимъ департаментима догађали су се найвише разногъ рода и степена преступци. — Лото се обично вуче у недѣльи или петнаестъ дана поеданпутъ. Найманьи улози у Баварскій су 3 кр. тако, да слабо кои и съ више лоза играти неможе.

§. 87.

Холандска, права или редна лутрія истина е манѣ штетна одъ лота, но при свемъ томъ добро уређеной држави неможе се као цѣли сходанъ приходный изворъ државне касе препоручити.(1) Добытакъ предузимателя кодъ ове лутріе унапредъ е опредѣлѣнъ и свакомъ е познатъ. Онъ се састои изъ процента, кое предузиматель за свой трудъ одъ сваки добытака играча одбія. (2) Предузиматель дакле нема никакове користи одъ срећ-

Digitized by Google

ногъ случая очекивати, но само играчи; па и за саме играче већа е вѣроватность добытка, баръ у маньимъ добытцима, него кодъ лота. Кодъ лутріе опредѣлѣна е сума, у кою се игра, само се унапредъ незна, кои ће играчъ и колику частъ одъ исте добыти; кодъ лота напротивъ незна се унапредъ, колика ће се сума свега добити, еръ то зависи одъ тога, колико ће се слогова и какви слогови нумера извући, т. е. или терно, или амбо, или кватерно. Фондъ лутріе саставлѣнъ е кодъ холандске лутріе изъ улога поедины играча, и подѣлѣнъ е на едну велику, више знатны и млого маньи' и малы сума', кое се добыти могу. Лутрія се вуче у више пута, и свакій путъ се може добыти, но обично тако, да се у послѣднѣмъ извлаченю т. е. при послѣднѣмъ реду или класи, и найвише нумера извуку и найвише добыя. Играчи могу у свима или само у поединимъ класама участвовати. Съ непродатимъ нумерама (лозама) игра самъ предузиматель.(3) У логъ за едну нумеру (лозу) обично е доста знатанъ тако, да само имућнія частъ народа играти може.(4) Одъ ревности предузимателя зависи млого, да се све или већа частъ нумера' продаду, па зато се и лутрія у приватнимъ рукама примѣтно болѣ исплаћуе, но кадъ е влада непосредно држи. Збогъ наведеногъ може е влада пре подъ аренду дати но лото, еръ се поредъ осталогъ ни она примамлююћа средства ни оне управо рећи преваре кодъ лутріе употребити немогу, кое су кодъ свакогъ лота уобичаене. (5) — Одъ лутрія овогъ рода треба разликовати *задуживанѣ владе* помоћу лутрія, о коме ћемо ниже говорити.

(1) Изъ тогъ узрока су законодавне власти ову лутрію укинуле у *В. Британской* год. 1826.; послѣдній путъ се играло 18. Юлія, и е нумера могле су по 30.000 Ls. добыти. — У *В. Х. Хесенской* укинута е лутрія 1832.

Digitized by Google

(²) Обично се одбія одъ свію добытака 10 — 12 %. *Франкфуртска* лутрія одбія одъ добытака исподъ 1000 фр. 10 %, а одъ веѣи добитака 12 %. *Пруска* лутрія одбія одъ свію добытака 12,⁵ % за рачунъ државне касе, а 3,³³ ·· % за колектанте (свега дакле 15,⁸³³ ·· %)

(³) *Франкфуртска* варошка лутрія изиграва се двапутъ преко године, и то свакій путъ у 6 класа (или редова), одъ кои се послѣдня, т. е. шеста, више одъ четири мѣсеца после прве извлачи. У 122-ой лутріи, коя се одъ Юнія па до Октовра 1852. год. вукла, было е свега 24.000 лоза', и како е свака лоза по 90 фр. 24½ продата, то е фондъ лутріе износіо 2,160.000 фр. Може се и на поедине класе играти, и тако се лозе за прву, другу и т. д. класу продавале resp. по 6 — 14 — 24 — 22 — 16 — 8 фр. т. е. за све класе 90 фр. У првой класи играю све лозе т. е. 24.000, но извлаче се само ньи 2300; у другой класи играю оне неизвучене т. е. 21.700, а добыяю само 1200 лоза, т. е. оне, кое се у овой класи извуку; у трећой играю опетъ оставше т. е. 20.500 лоза, а извлаче се 1100; у четвртой класи играю у пређашньимъ класама неузвучене т. е. 19.400, а добыяю опетъ 1100 лоза'; у петой класи игра остатакъ т. е. 18.300 лоза', а извлаче се ньи 1200; оставши 17.100 лоза играю и извлаче се у послѣдньой класи поредъ 11 премія'. Приходъ лутріе одъ 2,160.000 фр. подѣлѣнъ е на добытке у овы шестъ класа тако, да се у 1. класи добые 273.420 фор., у 2. кл. 168.250 фр., у 3. кл. 161.560 фр., у 4. кл. 164.940 фр., у 5. кл. 183.400 фр., у 6. кл. 1,208.430 фр., но одъ овы добытака нису одбіени проценти, кое држава и скупительи узимаю. — *Пруска* лутрія вуче се преко године двапутъ у петъ класа. Лоза се една продае по 8 Rlr., а може се и ½ и ¼ лозе узети. Држава е отудъ прихода имала у ср. р. 18⁴⁰/₄₆. год. на чисто 943.844 Rlr., по буџету за 1848.

Digitized by Google

год. 875.000 Rlr., за 1849. год. 1,029.917 Rlr.; трошкови око 208.000 Rlr., на близу 8 мил. Rlr. улога. — У *Данской* 1844. г. одъ 339.290 Rlr. улога было є 256.502 Rlr. добытака и 68.495 Rlr. државногъ прихода; напротивъ у войводинама на 93.559 Rlr. улога штетовала є исте године држава 45.155 Rlr. Год. 1841. принела є редна лутрія у войводинама на 80.431 Rlr. улога 15.513 Rlr. чиста прихода, а напротивъ у кралѣвству на 261.436 Rlr. улога 2376 Rlr. штете. —

(4) У *Пруской* може се съ 2 Rlr. на ¼ лозе играти. — У бывшой лутріи *К. Вата* продавала се една лоза за све класе по 30 шfr., но лоза за прву класу стаяла є само 2 шfr. Збогъ ове євтиноће примѣтнло се, да су одъ 2007 лоза узели богати люди само 164, люди среднѣгъ станя 909, а сиромаси, банкроти и такови, кои су одъ други лица подпоре примали, 934 лозе. Држава є одъ сваке игре имала 14.000 шfr. чистогъ прихода поредъ 6000 шfr. трошкова.

(5) Тако є *В. Х. Хесенска* свою лутрію одъ 1815. — 32. год. подъ аренду за 8900 фр. годишнѣ давала. — *Мекленбургъ-Шверинъ* прима годишнѣ 4627 Rlr. одъ дате подъ закупъ лутріе. —

§. 88.

У млогимъ нѣмачкимъ баняма дозволѣно є и данданашньи свакояке хазарне игре, имено на *рулети* (1) и съ *картама* (2) явно играти. Ово право играня дає се подъ аренду, за кою се доста знатне суме плаћаю. (3) Игранѣ стои и онда подъ надзиранѣмъ владе. Бранительи овогъ регалногъ предмета наводе:

1) Богатимъ людима треба явно игранѣ дозволити, иначе ће своє време као беспослени више у потайномъ играню, гдѣ подъ никаквомъ контро-

Digitized by Google

ломъ нестое, проводити. — — Ова обрана предпоставля, да е богаты людій опредѣлѣнѣ у игри свое иманѣ расипати, време убіяти и себе и другогъ тимъ нравствено упропашћавати, и да съ богатствомъ свакій човекъ изгуби способность и волю къ полезномъ каквомъ раду. Што се пакъ потайногъ играня тиче, противъ тога е влада дужна сва могућа средства употребити, па ако ипакъ у свему неуспѣ, то іой баръ морално увѣренѣ остае, да е своме позиву дужносно слѣдовала. У осталомъ по горе изложеной теоріи болѣ бы было, свакій порокъ изрикомъ дозволити, те да манѣ порока у земльи буде.

2) Ако влада у своіой земльи явне игре забрани, то ће наши богати люди по страннимъ баняма играти, и тако извлаченѣмъ новаца у странне землѣ, нашемъ народу штету причинявати. — — Да ће притомъ само они играти моћи, кои у странне банѣ иду, разумѣ се по себи, а да штета, што ће се нека сума новаца изъ наше землѣ извући, ніе одъ велике важности, знамо изъ народно-економногъ искуства. Уосталомъ свакій таковый губитакъ исчезава предъ онимъ добыткомъ, кои проистиче отудъ, што се съ укинутимъ явнимъ игранѣмъ прилика млогимъ нашимъ нарочито сиромашнимъ грађанима одузела, да себе и свое иманѣ више у игри упропашћавати немогу.

3) Млоге банѣ држе се у добромъ станю више збогъ дозволѣногъ играня но збогъ свои лѣковиты вода, зато ће жительи оногъ мѣста и околине свой ужитакъ изгубити и пострадати, како се забраномъ игре брой гостію банѣ умали. — — Овай е узрокъ доста важанъ, но овакове неугодне послѣдице могу се тимъ ублажити, да се завоѣенѣмъ разны полезны и пріятны начина провоѣеня

Digitized by Google

времена гостима прилика даде, постепено одъ играня одустаяти, докъ бы неки жительи себи другій начинъ ужитка прибавити могли; премда е и ова одвећъ велика пажльивость у млогоме излишна, почемъ ће ков лѣковитость вода', ков пріятность предѣла толико гостію привуђи моћи', да ће већой части жителя и безъ дозволѣногъ играня ужитакъ осигуранъ остати.

(1) *Рулета* е, као што се по баняма употреблява, великій асталъ, дужій одъ биляра. У среди се мало удублѣно налази права рулета т. е. у пуномъ кругу написане нумере съ едномъ вртешкомъ (cylindre), коя окреćуећи се круглу едну тера, докле годъ ова на едну нумеру непадне, и тимъ се незаустави. Съ едне и съ друге стране рулете на зеленой чои написане су исте нумере (свега 38) у четири реда одъ 1 — 36 и къ тому іошъ 0 и 00 (zéro и zéro double). Половина нумера' е црвена (rouge), друга половина црна (noir). Може се играти на едну, двѣ, три, четири, петъ, шестъ, деветъ и осамнаестъ нумера', или на све црвене или на све црне, или на тако и ліо (pair и impair), или на долню половину т. е. на 0 и 1 — 18, или на горню половину т. е. на 00 и 19 — 36 (manque и passe). Улози се одъ банкера и нѣговы помоћника' (croupiers) исплаћую по рачуну вѣроватноће. Кодъ просты улога е вѣроватность добытка чисто $1/2$ за обадве стране, н. п. кодъ rouge и noir, pair и impair, manque и passe, а исто тако и кодъ сложены pair-rouge и impair-noir и т. д. У вѣроватноћи добытка е овдѣ банкеръ раванъ свакомъ вѣштомъ играчу, напротивъ кадъ се на поедине нумере игра, онда банкеръ има $2/38$ или $1/19$ вѣроватности добытка више, еръ се на 38 нумера игра, а онъ улогъ само 36 пута накнаćава. Осимъ ове користи банка се више отудъ ползуе, што свакій играчъ у случаю добытка одъ игре лако неодустае, мислећи или іоштъ више (ри-

Digitized by Google

зикуюћи онда) да добые, или и овай добытакъ, кое и тако ніе нѣгово было, да изгуби, — напротивъ млоги, кои губе, продужаваю игру губећи непрестано у надежди, да ће іимъ се срећа окренути, кое ако и буде, одустану одъ игре одма, како свое новце поврате. Кодъ неуки и страстима подложны играча, као што су обично сви, мора банка свакадъ у добытку быти.

(2) Съ картама се обично игра *фарао*, *ланскене* и trente-et-un. У *Паризу* су за овакове игре до год. 1837. непрестано заведеня играня за свакогъ отворена стаяла. Приватни предузимательи плаћали су за то право заедно съ принадлежећимъ къ тому зданіяма годишнѣ 6 мил. fr. аренде. *Поасонъ* израчунао е 1820. год., да се у trente-et-un 330 мил., на рулету 100 мил. fr. годишнѣ улагало, тако да се сума одъ 24 мил. fr. морала у рукама играча' (galérie) и банкера' (croupiers) налазити, коя се преко године 12 — 15 пута добыяла и губила. Онъ наводи, да е банкерска добыть износила годишнѣ на 8 мил. fr., а по одбитку аренде и трошкова начисто 1,88 мил. fr. Год. 1837. сва су овакова заведеня укинута.

(3) У Нѣмачкой дозволѣно е играти у *Б. Бадену*, *Хомбургу*, *Висбадену* и т. д. — У *Б. Бадену* плаћа се аренде 40.400 фр., но цѣлу ову суму съ млогимъ ошъ другимъ приходима потроши власть на улѣпшаванѣ вароши и купалишта, — само се одъ тога 3000 фр. на друге банѣ употреби. — У *Хомбургу* дато е то право год. 1841. на 30 година подъ аренду за 24.060 фр., но арендаторъ мора къ тому іошъ крозъ 4 године по 40.000 фр. годишнѣ влади плаћати, и крозъ 31 годину по 10.000 фр. годишнѣ за улѣпшаванѣ явны зданія, шеталишта' и т. д. трошити. —

Digitized by Google

VI. ОДЛОМАКЪ.

Регалъ гвоздены путова.

§. 89.

Гвоздени путови или *желѣзнице* немогу се построити безъ права разсобственоcти (експропріаціе) надъ онимъ земляма, куда се путъ провести намѣрава, па како само законодавна власть то право издати може, то е за построенѣ свакогъ гвозденогъ пута необходно нужно саизволѣнѣ державне власти. Мѣсто да приватномъ друштву дозволѣнѣ на правлѣнѣ гвозденогъ пута издае, може державна власть сама то предузети, па почемъ на едномъ гвозденомъ путу немогу кола разны господара возити, него напротивъ са собственоcти пута и исключно право вожнѣ у свези стои, то се и *регалность желѣзница* изъ овогъ двогубогъ права державне власти увиђа, т е. што само она право има, желѣзнице построявати и отудъ некій приходъ уживати; къ чему се и то право іошъ рачунати може, да е кадкадъ приватнима само подъ тимъ условлѣмъ дозволѣно желѣзнице построявати, да су они обвезани, исте по истеку некогъ времена влади за неку накнаду сасвимъ уступити. Гдѣ влада ніе у стању сама гвоздене путове направити, ту нека приватнима (было своимъ или страннимъ) у тому на руку иде, давши іимъ на то дозволѣнѣ и по могућству друге помоћи, но наравно подъ угоднимъ за народъ и владу условльима. Регалъ желѣзница' по начину свогъ постатка найвише е наликъ на ре-

Digitized by Google

галъ копаня руда', по природи своръ предмета пакъ сроданъ е съ регаломъ поште.

§. 90.

Често се догађа, да државна власть сама желѣзнице неправи, него уступи то право приватнимъ друштвима. Изъ више узрока болѣ е пакъ, да влада сама баръ главніе путове прави, почемъ су желѣзнице изъ више призреня за државно благостанѣ и обштый напредакъ, имено у смотреню военомъ и народно-економномъ одъ велике важности; на ове околности приватна друштва манѣ бы се обзирала но на свою найближу приватно-економну цѣль. Кодъ овако огромногъ предузећа, као што е правлѣнѣ, издржаванѣ и управлянѣ желѣзница', ніе ни приватнима могуће, почемъ и они посредомъ плаћены служителя дѣйствую, већу штедню у трошковима и већу ревность у управляню употребити. Ако се сви трошкови управляня, интереси и губитакъ на овегданю стоећегъ капитала у рачунъ узму, то ће преко расхода' мало чиста прихода претећи, но на ову непосредну едну финансіялну ползу нетреба се толико осврта̀ти, колико на оне друге користи, кое гвоздени путови у народно-економномъ и финансіялномъ смотреню државномъ друштву приносе. Кадъ бы влада при желѣзницама и штетовала, опетъ се тай губитакъ накнађава тимъ, што су желѣзнице средство, да се продая у народу олакша, и да благостанѣ народно по свему процвѣта, кое опетъ влади нове приходне изворе отвара, и што су потомъ желѣзнице тако удобна и евтина подвозна средства, да оне пошту, кудъ пролазе, сасвимъ заступити, и да се на ньима войска и друга за войну потребна средства, као и млоги регални производи — со', ковови, дуванъ — лако,

Digitized by Google

брзо и евтино транспортирати могу. И съ наймањомъ чистомъ рентомъ на уложеный капиталъ треба да се влада тимъ пре задовольи, што е обште познато, да наплаћиване таксе за друге путове, мостове и т. д. ни толико учинѣный трошакъ неисплаћую, па се поредъ свегъ тога ипакъ путови и мостови правити и одржавати мораю (1). Но опетъ оваковимъ основима необара се обште финансіялно правило, да и при постররаваню желѣзница найвећу штедльивость наблюдавати треба.

(1) По точномъ рачуну у *Белгіи* приносе желѣзнице найвише 3 % а сигурно само 2,50%. Времена е іошъ мало протекло, да бы се са сигурности знати могло, колико е годишнѣ трошка за овегдаванѣ потребно. Белгія е издала за све своє желѣзнице скупа съ интересима и са свима досадъ новимъ построима до 172 мил. fr. Дужина цѣлогъ пута е 560 километра' т. е. 75,6 ђеогр. миля' или 151,2 сатій (одъ кои 30 на 1 полудневничкій степенъ иду). Потомъ стае миля 2,275.132 fr. или 1 сатъ 427.778 фр. ср. По буџету за 1849. год. было е приноса 15,5 мил. fr. съ 9,14 мил. трошкова, потомъ начисто прихода до 3,40% одъ капитала. — *Баденска* желѣзница одъ Манхайма до близу Базела стала е око 29 мил. фр. 24,½, трошакъ за разный матеріялъ у предузећу 5 мил. фр., т. е. свега 34 мил. фр.; кадъ приносъ предузећа за год. 18⁴⁸/₄₉. по 870.000 и 1,044.000 фр. у ср. р. съ капиталомъ сравнимо, то е чиста приноса было 2,660%. Званично извѣстіе за год. 18⁴³/₄₆. ставля чистъ приносъ у ср. р. на 4,44%. —

§. 91.

Државне желѣзнице нису досадъ нигдѣ подъ аренду давате. Да и овога быти може, разумѣ се по себи, но тешко е вѣровати, да ће овакавъ на-

Digitized by Google

чинъ употребляваня за владу користанъ быти, поглавито с' тога не, што ће арендаторъ слабо марити, да се толикій скупоцѣный стоећій капиталъ, уложенъ у парна и друга кола, у зданія и друге справе и построине, у добромъ станю одржи. Конкуренція између приватны и државны желѣзница веома е принела, те су се млоге велике и полезне поправке у построяваню, одржаваню и управляню желѣзница' завеле. Люди стручногъ знаня (техници) нека изаберу и опредѣле средства сигурности, брзоће и удобности вожнѣ, но притомъ треба пажльиво поступити, єръ одъ цѣли сходногъ опредѣлѣня зависи млого величина приноса. Колико ће пута преко дана и у кое време кола полазити и долазити, нека сама влада опредѣли као и тарифу за подвозъ лица' и разне робе. Ово све мора се управляти по тому, кое ће опредѣлѣнѣ за путнике найудобніе и за владу найкорисніе быти. У єдномъ и другомъ обзиру врло е цѣли сходно, да више редова (класа') кола за путнике буде съ маньомъ и већомъ подвозномъ цѣномъ. За кола у трећемъ реду плаћа се обично половина цѣне првогъ (найболѣгъ) реда, а подвозъ на четвртомъ реду стае упола другогъ реда. Лѣти и на маньимъ дальинама више се путуе на колима евтиніегъ реда.(1) И за робу треба два степена цѣне опредѣлити, већій степенъ за брзо, маньій за єпоріе транспортиранѣ. Найскупля подвозна цѣна на желѣзници нетреба да е већа одъ обичны подвозны трошкова, она маня нека буде текъ упола толика.(2)

(1) У *Белгіи* путовало е 1838. год. 8 — 12% путника у првомъ, 25 — 32% у другомъ, 55 — 66% у четвртомъ реду, а приносъ желѣзнице быо е одъ ова три реда resp. 24 — 35,75 — 40,250%. Сваній путникъ на ова три реда путуюћи платіо е у ср. р. узевши

Digitized By Google

4,25 — 2,23 — 1,13 fr. и пропутовао е по томъ оно 11 — 8 — 6,6 белгійски lieues. — У *В. Британской* односи ее брой путника на три реда као 18 — 46 — 36 %, у *Француской* као 15 — 30 — 55 %, у *Баденской* има четири реда и одношенѣ было е 18 43/46. год. у ср. р. 1,3 — 9,7 — 40,4 — 48,4 %. — Подвозна цѣна на *нѣмачкимъ* желѣзницама у ср. р. на 1 геогр. милю чини за четири реда 21 — 14 — 9,3 — 7 кр. (24 1/2 фр.), на *баденской* желѣзници 16 — 12 — 9 — 6 кр., на *француской* око 22 — 16,5 — 11 кр., на *белгійской* одъ прилике 15 — 11,5 — 7,3 кр. — По рачуну Белпера стае у *Белгіи* едан путникъ желѣзницу геогр. 5,25 — 3,3 — 2,94 кр. на едну геогр. милю. Трошкови желѣзнице скупа прогутавао одъ приноса у *Француской* 45 %, у Белгіи по буцету за 1842. год. 59 %, у *Баденской* по рачуну одъ 18 43/46. год. 54,3 %. —

VII. ОДЛОМАКЪ.

Пошта као регалъ.

§. 92.

Поште су за свестраный развитакъ духа и радиности и за државну управу тако важна заведеня у новіе време постале, да се садъ нієданъ напреданъ народъ, нієдно крѣпко и уредно правительство безъ добро построены пошта ни помислити немогу. Олакшанимъ угоднимъ путованѣмъ людій, брзимъ, евтипимъ и сигурнимъ ношенѣмъ писама и други предмета (ефекта) приноси пошта толико къ процвѣтаню свію заната, особито трговине, да е треба свуда к у свако доба (1) више као условлѣ обштегъ душевногъ напредка и матеріялногъ благостаня, но као изворъ државны регалны прихода

Digitized by Google

сматрати (²). Као што е пошта основъ свестраногъ државногъ развитка, тако и узаймно добро станѣ поште зависи одъ условля народногъ благостаня, т. е. одъ степена населѣности, одъ изображености и имућности народа, одъ живости продае и т. д. — Пошта се разликуе одъ други подвозны и транспортны заведеня тимъ, што се у великомъ течаю нѣномъ на опредѣлѣнимъ точкама спроводна лица и подвозна средства (коньи, кола —) редовно мѣняю, безъ да се тимъ цѣлость поштанске управе одриче, и што државна власть или непосредно ньомъ руководи, или посредно башъ надъ ньомъ надзирава. Поште могу быти или *пѣшачке*, или *ходаће* и *возећe* на коньима (мазгама, магарцима —), колима, желѣзницама, паробродима или другимъ бродовима.

(¹) Редовно ношенѣ писама налазимо кодъ Римляна, Кинеза, Монгола и у среднѣмъ вѣку у Европи. Но ни ова ни доцніе у Европи постоявша заведеня за ношенѣ писама немогу се съ поштама новіегъ времена уравнати, єръ су по веће̂ой части само правительство служила. Текъ око 17. столѣћа виђамо у Енглеской, Француской и Нѣмачкой, да су поште редовнимъ течаима и найвишомъ управляюћомъ власти снабдѣвене правый основъ данашньой савршености поштанскогъ заведеня положиле. (Види: Matthias: Ueber Posten und Postregale, Berlin 1832. 2 ч. — Klüber: Das Postwesen in Deutschland, Erlangen 1811.).

(²) У свима државама е пошта регалъ съ манѣ или више строгомъ забраномъ приватне конкуренціе. — По уредби одъ 15. Октовра 1843. г. № $\frac{\text{К. В. 1066.}}{\text{С. 1049.}}$ замѣнѣна уредбомъ одъ 27-гъ Октовра 1847. године № $\frac{\text{В. 1215.}}{\text{С. 821.}}$ и одъ 3. Декемвра 1849. г. № $\frac{\text{В. 1754.}}{\text{С. 650.}}$

Digitized by Google

устроене су поште у Србіи. — Приходи поште неподмирую трошкове. Остале државе имаю прихода одъ пошта:

Аустрія: год. 1843. 6,701.000 фр., одъ тога чисто 2,083.700 фр.; 1846. 7,472.000 фр., чисто 1,955.000 фр. или 26 % 1847. чисто 2,028.000 фр.; по буџету за 1849. безъ областій, кое су се у ратномъ станю налазиле, 5,686.000 фр., чисто 1,208.400 фр. т. е. 21,25 %.

Баварска: у ср. р. 18 32/37. г. бруто 1,344.340 фр. нето 407.578 фр. или 30 %; 18 37/42. resp. 1,330.180 и 418.402 фр. или 31 %.

Баденска: у ср. р. 18 35/40. год. бруто 978.378 фр., чисто 240.037 фр. или 24,5 %; 18 42/47. год. resp. 1,102,286 и 280.914 фр. или 25,5 %.

Белгія: безъ данка одъ приватны подвозача, год. 18 37/38. 2,895.355 fr. бруто, одъ чега 1,826.717 fr. чисто или 63,2 %; по предрачунима 18 43/48. год. 3,391.666 fr. бруто.

В. Британска: пошта писама пре реформе (види доле §. 103. и 104.) у ср. р. 18 35/39. бруто 2,226,212 Ls., нето 1,532.004 Ls. или 68,8 %; нето по буџ. одъ 1845. г. 1,535.000 Ls.

Мекленбургъ - Шверинъ: по буџету 1849. године 285.730 Rlr. бруто, а 50.000 Rlr. нето или 17,5 %.

Пруска: год. 18 40/44. 1,400.000 Rlr. чисто; почемъ се таксе спустиле, было е прихода 18 45/46. само 1 мил. Rlr.; по буџету за 1847. год. бруто 7,438.000 Rlr., нето 1 мил. Rlr. или 13,4 %, а за 1849. г. resp. 6,941.000 и 1 мил. Rlr.

Саксонска: по буџету 18 40/42. и 18 43/45. 230.000 Rlr. начисто.

Француска: бруто приносъ (безъ морске поште) было е год. 1816. 20,973.000 fr., 1830. 32,742.000 fr.,

Digitized by Google

$18^{40}/_{41}$. 47,680.000 fr., по буџету за 1848. 53,696.000 fr.; по буџету одъ год. 1844. принела е пошта бруто свега 47,911.000 fr. и то: пошта писама 43,150.000 fr. пошенѣ новаца 1,023,000 fr. провозно порто (транзитъ) 1,236.000 fr., путнинка пошта (malle-poste) 2,292.000 fr., разни узетци 98.000 fr.; трошкови су износили 25,800.000 fr., дакле начисто прихода 22,111.000 fr. или 46,^{2}%. Къ тому вуче државна каса іоштъ у ние данка одъ приватны подвозача (diligences) 9,466.600 fr., и тако чини годишньій чистъ приходъ 31,^{5} мил. fr.

Хановеранска: по буџету за 1839. год. 225.000 Rlr. бруто а 140.000 Rlr. нето или 62,^{2}%.

Швайцерска: *К. Бернъ* имао е $18^{32}/_{43}$. год. у ср. р. отудъ начисто прихода 178.900 fr.; *К. Цырихъ*: 1845. бруто 670.095 fr., нето 132.225 fr.; *К. Ватъ*: 1830. год. 106.000 fr., $18^{40}/_{41}$. 130.914 fr. чисто, а бруто приносъ и едне и друге године био е у ср. р. 490.487 fr. годишнѣ, по томе дакле чисто 26,^{4}%, по буџету за 1847 год. чистъ приходъ износи 140.000 fr.; — све поште у Швайцерской приносе начисто 1 мил. fr. —

Кадъ приходе одъ пошта у наведенимъ државама сравнимо са жительствомъ исты земаля, то приноси свака глава (по *Рау*-у) къ наведенимъ приходима (по $24^{1}/_{2}$ фр. строю) у

	нечисто	*чисто*
В. Британской $18^{35}/_{39}$.	60 кр.	42 кр.
К. Вату $18^{40}/_{41}$.	121 „	30 „
Француской 1844.	43 „	24,^{9} „
К. Цыриху 1844.	121 „	23,^{9} „
К. Берну	— „	18 „
Саксонской $18^{40}/_{45}$.	— „	13 „
Баденской $18^{42}/_{47}$.	49 „	12,^{3} „
М. Шверину	54 „	10 „
Хановеранской 1839.	13,^{9} „	9 „
Аустріи 1846.	25,^{3} „	6,^{6} „
Пруской 1849.	44 „	6,^{4} „
Баварской $18^{37}/_{42}$.	18 „	5,^{8} „

Digitized by Google

§. 98.

Пошта е опредѣлена, или да се њомъ *писма* и други *ефекти* носе, или да на њой *люди* (путници) путую. Кодъ поште писама, као корисніегъ предузећа (1) регалость се найнужнія указує, єръ се све оне за народный душевный и матеріялный напредакъ као и за правительственну многострану користь важне послѣдице тежъ онда у пуной мѣри появлюю, кадъ пошта ніе на више предузимателя разломчана, него кадъ се све наредбе о течаю, таксама, брзоћи и т. д. изъ едне главе изилазеће и едномъ рукомъ вођене по цѣлой земльи еднако упражнаваю. Што е више пошта подъ едну управу сведена, утолико е за народъ свтинія и корисніа, а свтиноћомъ удѣйствоване веће приходе може влада опетъ на побольшаванѣ поште обратити, н. п. да и по манѣ исплаћуюћимъ се предѣлима пошту съ редовнимъ течаемъ проведе, да се у сиромашніимъ и забаченимъ предѣлима течаи учешћаю, и т. д., и тако оваковимъ и тимъ подобнимъ поправкама пошта сама себе све више и више побольшава и къ савршенству води. Приватный предузиматель пошта' тежиће као и у свакомъ другомъ предузећу, да умалѣнѣмъ трошкова и увећанѣмъ употребляваня поште (2) свое приходе умножи, немотрећи притомъ на обштеполезну цѣль поште. Штедньи треба и влада да е наклонѣна, но никадъ несмѣ она изъ вида испустити, да су приходи одъ поште за ню само споредна стварь. У осталомъ приватни предузимательи могли бы дозволѣнимъ начиномъ само онда корисніе поштама управляти, кадъ бы се пошта на тако мала предузећа разломчала, да предузиматель свуда и свакадъ самъ лично притећи може. Али овакавъ начинъ управлиня башъ зато ніе полезанъ, што е та-

Digitized by Google

ко разломчанъ. Людк небы у таковимъ предузимательима довольно емства налазили, да ће се писма савѣсно и сигурно оправити, писма изискую онда више труда и времена збогъ чешћегъ претовариваня, броиня и таксираня, збогъ чега се лакше и загубе. Овакови предузимательи немогу се тако лако ни са осталимъ земальскимъ ни са страннимъ предузимательима поради течая, точногъ одправляня или други каквы обшты мѣра споразумѣти и сагласити, тако да ће се тешко забаченимъ или сасвимъ загублѣнимъ писмима и ефектима у трагъ учи моћи. Сасвимъ мале државе тога ради нека за неку накнаду сусѣдной већой држави право држаня поште уступе, или нека се у томъ съ оближньимъ маньимъ државама сложе (3).

(1) Приносъ поште писама стои къ приносу поште лица и ефекта по разнимъ државама у слѣдуюћемъ одношеню:

а) у *Баварской*:	п. писама		п. лица' и ефекта.	
г. $18^{26}/_{28}$. бруто	695.158 фр.		317.828 фр.	
трошкови	332.054 „		283.262 „	
нето	363.104 „	= 52%	34.566 „	= 10,8 %
буд. $18^{37}/_{42}$. бруто	804.800 фр.		512.500 фр.	
трошкови	336.996 „		421.518 „	
нето	467.804 „	= 58%	90.982 „	= 17,7 %

Овдѣ нису неке суме рачунате, кое су на врховна надлежательства издате, и друге напротивъ, кое су као обштый приходъ поштн притекле.

б) у *Баденской*:	п. писама		п. лица' и ефекта.	
г. $18^{42}/_{45}$. бруто	632.560 фр.		466.622 фр.	
особени трошк.	309.883 „		454.523 „	
нето	322.677 „	= 51%	12.099 „	= 2,5 %

Digitized by Google

Къ тому долазе іошъ 63.320 фр. обшты трошкова (по одбитку таковы прихода'), кои кадъ се по бруто — приносу подѣле, долазе на путничку пошту 26.847 фр., и съ тимъ има влада одъ те поште 14.000 фр. годишнѣ штете. Трошкови за разне потребе поште односе се овако:

	п. писама	п. лица' и ефек.
трошкови персонала	13,3 %	13,6 %
„ подвоза	20 „	73,7 „
оправке	0,86 „	7,9 „
овегданѣ и канцеларіе	4,4 „	2,1 „
остае начисто	61,5 „	2,6 „

в) у *Данской* за год. 1841. и 1844. у ср. р.:

	п. писама	п. лица' и ефекта.
бруто	489.340 Rlr.	300.643 Rlr.
трошкови	236.786 „	311.832 „
нето	+ 252.554 „ = 51,6 %	— 11.189 „ = 10,7 %

(2) Одъ брзоће, евтиноће и сигурности поште и одъ богатства и изображеня народа зависи приходъ поште. Писама е поштомъ разаслато у:

В. Британской	1839.	год.	80	мил.	= 3	на главу
„	1847.	„	300	„	= 10	„ „
Француской	18 41/43.	„	107	„	= 3,1	„ „
„	18 44/46.	„	115	„	= 3,33..	„ „
Сѣв. Америки	1847.	„	58,983	„	= 3,2	„ „
Пруской	18 32/36.	„	31,696	„	= 2,25	„ „
Белгіи	1839.	„	7	„	= 1,75	„ „
Шведской	18 36/40.	„	2,861	„	= 0,95	„ „
Русіи	1841.	„	7,902	„	= 0,14	„ „
„	1845.	„	10,136	„	= 0,18	„ „

У послѣдньой држави раздѣлѣнъ е брой писама на главе само европски жителя, а свуда су у рачунъ узета само она писма, за кои се поштарина платила, дакле

Digitized by Google

по писма државны надлежителства', кои су у Француской год. 1836. бросили на 116 мил. франака; новина' е у истой држави 1844. год. поштомъ разносе до 60 мил. — — Кадъ се подъ првомъ републикомъ у *Француской* (6. Нив. IV. год.) найниже порто писама на $2^1/_2$ fr. повисило, престало е готово сасвимъ писанѣ по пошти, тако да е влада по истеку 6 мѣсецій порто опетъ спустити морала. И по повишеню порта у $^1/_3$ год. 1806. приносъ поште се уманьіо, тако да е одъ 9,987.761 fr. (год. 1805.) на 9,568.844 fr. (год. 1808.) спао. У британской *Ист. Индіи* плаћа се у ср. р. за свако писмо $^1/_4$ рупіе (= 15 кр.) порта, па зато се слабо и пише, и зато е влада год. 1846. одъ поште штете имала.

(3) Тако стои одъ неколико година пошта у швайцерскимъ саюзнимъ државама подъ управомъ врховне саюзне власти. — У нѣмачкомъ саюзу имаю само 12 држава' своє поште; у ханзеатскимъ варошима има и земальски и страшны пошта, у самомъ Хамбургу има 10 разны поштански заведеня, међу коима едно сѣверо-американско и едно шведско; Турнъ и Таксисъ држи пошту у 17 држава; пруска пошта ради и у Анхалту и Валдеку, а саксонска у Алтенбургу и т. д. — Године 1516. завео е баронъ *Турнъ* и *Таксисъ* прву пошту писама између Брысела и Беча съ царскомъ привилегіомъ. Год. 1595. постао е баронъ Турнъ и Таксисъ главнимъ управителѣмъ пошта' (Generalpostmeister) цѣлогъ нѣмачкогъ царства, а нешто доцніе наслѣдственый државаць тогъ права и званія, и поредъ тога грофъ. Райнскимъ саюзомъ пореметило се ово право породице Турнъ и Таксиса, съ рештаураціомъ пакъ повраћено іой е исто но съ тимъ, да е свака држава могла собствене поште држати, ако се съ породицомъ Турнъ и Таксиса о накнади споразумѣ. *Баденска* плаћа Турнъ и Таксису за уступлѣно іой право држаня поште у сво-

Digitized by Google

іой земльи годишнѣ 50,000 fr., а *Пруска* е истой породици зато дала читаво едно княжество. Напротивъ Турнъ и Таксисъ плаћа *Выртембергской* 10,000, *В. Х. Хесенской* 25,000, *Насавской* 6,000 фр. за право, што у овимъ државама пошту држи.

§. 94.

Но не само одъ овако ма мале просторе разломчаны, него и одъ оны преко цѣле землѣ простирући се предузећа' пошта', болѣ е у свакомъ смотреню управлянѣ правительствено но приватно; а то збогъ слѣдующегъ:

1, Приватный предузиматель пошта' простирући' се крозъ цѣлу државу неможе поштама евтиніе одъ правительства управляти, еръ е и онъ у тако огромномъ предузећу принуђенъ, посредомъ плаћены званичника дѣлати, а ови му неће ни съ већомъ ревности ни за маню плату радити, но што бы то као правительствени служительи чинили.

2, Мало людій у држави има, кои су толико имућни, и толико повѣреня уживаю, а у исто време и наклоности къ томъ предузећу имаю, те да бы іимъ се држанѣ пошта' за цѣлу државу безъ народно-економногъ и финансіялногъ уштрба уступити могло. Збогъ слабе или готово никакве конкуренціе данле или бы се морале поште за незнатну цѣну подъ аренду дати, или бы при већой аренди порто и таксе веће быле, т. е. или бы се влади или народу штета причинила.

3, У млогимъ случаима, гдѣ се интереси приватны предузимателя съ обштомъ користи народа сударaю, неможе се очекивати, да ће предузиматель на ползу народа са своје стране пожртвованя какова чинити (1).

Digitized by Google

4, Приватни предузиматели могу се лако подмитити, те да тайну државну преписку страннима издаду.

5, Шилянѣ званичны писама на правительственимъ поштама стае врло мало, напротивъ ношенѣ таковы писама одъ приватны пошта' проузроковало бы државной каси велике трошкове.

(1) Полезно е за народъ н. п. ако се пошта проведе и крозъ такове предѣле, кои су слабіе населѣни и сиромашніи, дакле гдѣ се пошта никако неисплаћуе; а исто е тако корисно, да се одлазенѣ поште учешћа н. п. три или четири пута мѣсто еданъ или два пута; или да се порто писама и подвозна цѣна за люде спусти и т. д. На ове ће се поправке приватный предузиматель текъ онда склонити, ако то нѣговой приватной користи у рачунъ ишло буде.

§. 95.

Пошта за подвозъ *путника'* и за ношенѣ разны *ефекта'* разликуе се одъ поште писама слѣдуюћимъ:

1, Подвозни предмети (ефекти) нису толико млогобройни и ситни, зато се могу поединце заедно съ означеномъ процѣномъ записати, и на реверсъ примити и издати.

2, Рѣдко ће се што збогъ наведеногъ изгубити, но ако се и изгуби, лако е по учинѣномъ опису (декларацiи) и процѣни штету накнадити.

3, Пошта ефекта' а нарочито лица' ніе тако као пошта писама по цѣлой земльи распространѣна, него има у цѣлой држави само неколико главны и нешто споредны течая. Како ови немораю башъ у особитой свези стояти, то ће се безъ икакове обште штете ова пошта на више предузи-

Digitized by Google

мателя разломчати моћи, премда ће ови исту наравно само по найживльимъ предѣлима држати. За преносъ ефекта' далѣ изванъ поштанске линіе могу се употребити поште писама, а лица, коя су се донекле на пошти довезла, могу лако іошъ оставшій (кратаій) путъ на приватнимъ колима или коньима довршити.

4, Путници путую често и радо съ приватнимъ колима и на самой поштанской линіи, потреба ова народа може се данле самомъ приватномъ конкуренціомъ безъ правительствене помоћи подмирити.

Изъ наведеногъ види се, да влада пошту лица и ефекта безъ уштрба за државно благостанѣ приватнимъ предузимательима уступити може. Ове предузимателѣ треба обвезати на точно плаћанѣ уговорене аренде или за онай случай прописаногъ данка, ако су поште слободной конкуренціи оставлѣне, т. е. ако нестое подъ правомъ регалности. У уговору о изарендираню или у обявима, коимъ се дозволѣнѣ на држанѣ поште дае, треба изложити све обвезе и правила, коя се предузимателя и предузећа тичу, и то како поедины, тако и свію уобште.

§. 96.

Ако влада путничку и ефекта' пошту приватнима арендомъ уступи, то ће отудъ више прихода имати, но кадъ бы сама поштама управляла, єръ ће се конкуренціомъ млоги предузимателя уступна цѣна или аренда кодъ разломчаны предузећа' велика истѣрати (1). У финансіялномъ смотреню ово е за владу врло корисно, но изъ призреня на обшту и млогострручну народну ползу, нетреба правитель-

Digitized by Google

ство да одъ држави путничке и ефекта поште сасвимъ одуставе; єръ:

1, Државне су поште точніе и у свему боль уређене, простирућя се на све четири стране кроз цѣлу землю стое подъ єдномъ врьовномъ управомъ, и споразумѣвају се лакше са свима осталимъ земальскимъ и страннимъ поштама; — зато ће свакадъ и людій быти, кои ће радіе на државнимъ поштама путовати (²).

2, Државне поште носе званичне предмете тако рећи безъ икаквы трошкова, кое бы на приватнимъ поштама скупе новце стало.

3, Држава мора изъ призреня на обшту народну користь поште и по слабо населѣнимъ предѣлима држати. Отудъ ће државна каса истина неку штету имати, али тай губитакъ накнадиће се већимъ добыткомъ на онимъ поштама, кое на живомъ путу леже. Уобште пакъ ако држава и неку штету одъ поште путника' и ефекта претрпи, опетъ ће иста, съ обште народне точке сматраюћи, маня быти одъ ползе, кою поште цѣлой држави у свакомъ призреню приносе.

(¹) Єдна приватна поштанска кола — стецкочъ (stage-coach) плаћаю у *В. Британской* (по закону одъ 1839. год.) као таксу за подарено право 5 Ls. и при свакомъ возеню опетъ по брою сѣдишта на сатъ воза по 1 — 4 и више пенса, а пре 1823. год. скоро двапутъ толико. Ове таксе износиле су г. 1835. 498.000 Ls. — У *Француской* плаћа свакій предузитатель месажеріе на єдна редовно возећа кола или лађу, осимъ 2 — 5 fr. таксе за дозволѣнѣ, $^1/_{10}$ цѣне сѣдишта по одбитку $^1/_3$ одъ исте као збогъ непопунѣны мѣста', дакле управо $^1/_{15}$, и къ тому $^1/_{10}$ одъ наплате за транспортирану робу. О свима овимъ наплатама воде се у особитой книзи врло точни рачуни. —

Digitized by Google

(²) Државна пошта држи свуда єдну цѣну, па была кола пуна или не, приватна кола су на живомъ путу, гдѣ веће конкуренціє и одъ путника и одъ кола има, млого євтинія но по слабо посѣћаванимъ предѣлима. — На *нѣмачкой* пошти плаћа се 20 — 40 кр. на милю, *француска* пошта є скупля, али є и бржа. —

§. 97.

Гдѣ регалность поште постои, ту се закономъ приватна конкуренція ограничити мора. Точке законогъ таковогъ ограниченя треба извести изъ найвишегъ опредѣлѣня поште, т. є. треба имати више народну но финансіялну користь предъ очима. Зато се наукомъ немогу одобрити оне наредбе, коима се приватна конкуренція тако ограничава, да правительство отудъ ползе са штетомъ и неугодности народа ужива. Обична ограниченя притомъ су по разнимъ државама слѣдуюћа:

1, Писма и запечаћене пакете до исподъ неке тежине (¹) несмѣ нико на поштанскомъ путу осимъ поште за неку наплату носити. По некимъ земляма ніє приватнима дозволѣно запечаћена писма и пакете ни бесплатно носити. (²)

2, Кола приватны предузимателя несмію као поштанска на штаціяма конѣ мѣняти, него се мораю съ єднимъ коньима читавъ данъ или баръ по дана возити; да є ово излишно види се изъ предидућегъ §.

3, Кои съ екстра-поштомъ гдѣгодъ приспѣ, несмѣ пре истека некогъ времена (у Баденской 24 сата) съ приватнимъ колима далѣ путовати. Ова є наредба врло теретна за народъ, а слабо се на ню и пази.

Digitized by Google

4, Предуз�иmaтельи приватны кола мораю пошти при сваномъ возу неку таксу платити (3).

(1) Приватномъ приликомъ несмію се запечаћени пакети носити у *Француской*, ако су лакши одъ 2 ℔, у нѣмачкимъ областима *Аустріи*, ако су лакши одъ 10 ℔, у *Хановеранской* одъ 15 ℔, у *Саксонской* 20 ℔, у *Баденской* и многимъ другимъ земляма 25 ℔, у *Пруской* 40 ℔; но ову забрану треба сасвимъ укинути. —

(2) Бесплатно ношенѣ писама забрањивати, сасвимъ е неправедно и за народъ теретно, напротивъ редовно ношенѣ писама за неку накнаду метреба дозволити, премда такова конкуренція само онда пошти одъ штете быти може, ако е на државной пошти порто скупо, или ако пошта полако иде и иначе се рђаво и неуредно одправля. —

(3) Ове таксе треба сасвимъ укинути, и у данакъ какавъ преобратити. Оне постое у Хановеранской, Курхесенской и по другимъ многимъ државама. У *Пруской* плаћала су една такова кола пошти одъ свакогъ воза 1 Sgr. на милю, и та е такса приносила државной каси око 60.000 Rlr. годишнѣ. —

§. 98.

Изъ досадъ наведеногъ можемо за умѣсность регалности поште слѣдуюћа заключеня извести:

1, Пошту писама и то едну за цѣлу државу треба правительство као регалъ да држи, избѣгаваюћи притомъ оне ограничаваюће мѣре, кое се съ найвишомъ цѣли поште несаглашаваю.

2, Пошту путника и ефекта мора влада такоће држати, но приватну конкуренцію нека одъ свакогъ регалногъ ограниченя ослободи, тако да гра-

Digitized by Google

ђанима на волю оставлѣно буде, коіомъ ће се поштомъ у томъ смотреню — државномъ или приватномъ служити.

3, Како е поште найвише опредѣлѣнѣ душевномъ развитку и радиности народа на руку иѣи, то нека се влада подъ неугодиимъ околностима и на губитакъ склони, сматраюћи такову штету као државный расходъ на полицію изображеня и полицію економну, кои се другимъ државнимъ приходомъ као и остали нужни правительствени расходи, намирити мора.(1)

4, Пошта по своимъ опредѣлѣню треба да е брза, сигурна, точна и евтина, єръ се тимъ и народнимъ потребама найсходніе одговара, и правительственый се приходъ увећава (2). Да бы се овимъ изискиваньима по могућству задоста учинити могло, треба штедню у свачему наблюдавати, и начинъ тражити, коимъ бы се полезноћа поште у найвишемъ степену удѣйствовати могла. Неки су за то предлагали изарендиранѣ поште. Да пошта писама цѣли своіой неодговара, ако се подъ аренду да, знамо изъ предизложеногъ; а и путничку и ефекта пошту болѣ е непосредно подъ правительственомъ управомъ задржати. Но по изображеніимъ и богатіимъ државама и предѣлима врло е пробитачно, да правительство само конѣ недржи, но да съ приватнима о издаваню коня кодъ кнрію на свакой штаціи уговоре учини.

5, Са страннимъ државама како съ оближньимъ тако и поудалѣніимъ нека правительство свезу поштанску утврди, како бы свакій свуда и на све стране изображене части земногъ круга до найдаљи мѣста писати или штогодъ послати могао. Тимъ се остварава она идеа, да поштанску

Digitized by Google

свезу преко цѣле землѣ као едно цѣло распространити треба.

(1) Къ трошковима поште треба рачунати и интересе стоећегъ и текућегъ капитала. *Баденска* е имала уложена капитала на зданія, кола и т. д. 1840. год. 218.136 фр., 1847. год. 394.788 фр. —

(2) Реформомъ поште у *В. Британской* 1839. г. спустило се порто писама одъ 7 — 7½ пенса на 1 пенїй, и брой се писама одъ 75 мил. (1839. год.) на 329 мил. (1847. год.) умножіо! (Види ниже §§. 103. и 104.).

§. 99.

Правила, по коима државне поште построити треба, су ова:

I. Организація. Поштанска управа е радня особеногъ значая, да се неможе съ државномъ управомъ другогъ когъ рода подъ една правила свести, него мора за себе особите званичнике и особиту врховну власть имати. Ово поштанско врховно надлежательство или е попечительство или подъ врховствомъ каквогъ попечительства стоће управительство или начелство (1), кое у своіой струци послове независно одъ други грана државне управе одправля. Потребный вышегъ реда персоналъ поштанске управе, мора имати знаня, коя се уобште одъ свакогъ важніегъ званичника изискую, а поредъ тога и такова, коя се непосредно и посебно поштанске управе тичу. Зато треба да се поштански званичници у уживаню разны права съ осталимъ државнимъ званичницима успореде и изравнаю, н. п. у смотреню сталности званія (в. §. 21.), пензія и т. д. Доброћа уређеня поште зависи поглавито одъ околностій землѣ, зато е за поштанску управу врло пробитачно старе, у поштанской

Digitized by Google

струци искусне званичнике имати, кои ће по увиђеним послѣдицама досадашньи наредба' правила за нове поштанске наредбе и поправке поставлятн моћи. Изъ овогъ узрока нека влада дуго и добро служеће поштанске званичнике болѣ већомъ платомъ но ванпаментомъ у другу струку управе награди. Нижи подчинѣни поштански служительи узимаю се на време, као и у другимъ управнимъ струкама. Одъ величине државе и одъ живости циркулаціе добара зависи, колико ће степена' поштански надлежательства и колико броемъ быти. Обично подъ врьовнимъ надлежательствомъ стое неколико главны управительства', а подъ овима пакъ управительства и експедиторства. Свако експедиторство одговара, да се за неко опредѣлѣно време у мѣсту писма раздаду и онима изванъ мѣста посредомъ *пѣшачке поште*(2) доставе. Коликій ће просторъ землѣ кое управительство у свой кругъ узети, зависи одъ душевне и матеріялне развіености поедины предѣла. За експедиторства по слабонаселѣнымъ предѣлима излишно бы было, да влада званичнике државне намѣшта, него нека одправлянѣ поште за неку уговорену накнаду преда каквомъ приватномъ зрѣломъ, познатомъ и поштеномъ човеку, кои ће безъ тешкоће на таковомъ мѣсту дужности управителя, експедитора и т. д. извршивати моћи. Награда за тай трудъ нека буде часть една поштанскогъ приноса оногъ мѣста. Приватни такови поштари стое подъ надзиравањемъ найближегъ поштанскогъ надлежательства, и одговараю преко истогъ као и остала надлежательства за точно вођенѣ протокола, за савѣсно одправлянѣ примлѣне дужности, и за исправность рачуна.

(1) У већой части држава' стое поште подъ попечительствомъ Финансіе; у *Србіи* подъ попечитель-

Digitized by Google

ствомъ унутрашньи дѣла; у *Баденской* збогъ многи гвоздены путова и страшны пароброда, као и зато, што е држава по виду дугачка а уска — те се пошта врло много са страшнимъ поштама и властима дотиче — подъ попечительствомъ иностранны послова (а тако исто и гвоздени путови); *Пруска* пакъ има особито попечительство пошта (в. §. 31.). —

(²) У *Француской* су одскора 5000 пѣшачки писмоноша поставлѣни, кои свакій данъ 5 сатій проћу, и сваку обштину трипутъ преко недѣлѣ обиђу. —

§. 100.

II. Поштански течаи и линіе. Пошта писама треба цѣлу землю на све стране да испресѣца тако, да ніедно мѣсто небуде одъ найближегъ експедиторства далѣ но неколико сатій, и да се свако посредомъ јахаће или пѣшачке поште съ главномъ поштанскомъ линіомъ свеже. *Штаціе* су обично 3 — 4 сата една одъ друге удаљне. Путови, коима пошта пролази, треба да су колико могуће буде, прави, и да се цѣли сходно прекрштаю. Найболѣ е при правлѣню плана о поштанскимъ линіяма узети едну варошь у средини землѣ лежећу, одъ кое се къ свимъ осталимъ варошима (по могућству) праве линіе као зраци повуку. Потомъ треба одъ сваке вароши къ свакой другой вароши исто тако праве черте означити, коимъ ће поштанске линіе као мрежа изгледати. Одъ имућности државне касе и одъ живости кореспондираня зависиће потомъ, оће ли се и уколико ће се онимъ правимъ или онимъ испреламанимъ преко други варошій водећимъ линіяма пошта провести. Колико ће се пута за неко време пошта експедирати, зависи одъ живости кореспондираня оногъ предѣла: по богатіимъ, выше на-

Digitized by Google

селѣнимъ и изображенимъ краевима чешће, но селима, малимъ варошицама и по забаченимъ предѣлима рећe.(1) — Путничка и ефекта' пошта неможе тако распространѣна быти као пошта писама, но влада нека се постара, да се и томъ поштомъ крозъ неко време забачени и с'непута поштанской линіи лежећи краеви єданпутъ редовно обиђу. Течае и линіе своє поште може влада посредомъ уговора са страннимъ поштама у свезу довести. — По већимъ европскимъ варошима (одъ 10 — 15.000 жителя навише) постое и *варошке поште*, кое изъ єдногъ края вароши у другій (или на далѣ експедиранѣ изванъ вароши) писма и ефекте нося и люде возе. (2)

(1) На некимъ мѣстима свакій данъ, гдѣгдѣ више пута преко дана, на некимъ свакій другій данъ, или на недѣлю двапутъ или само єданпутъ. —

(2) *Париска* варошка пошта оправи свакій данъ по 15.000 писама. — *Лондонска* penny-post знаменитія е одъ париске, и установлѣна е іошъ 1680. год. —

§. 101.

III. Порто или наплату за ношенѣ писама треба изложити у прегледнимъ списцима цѣна' т. е. у тарифама, и то тако просто, да свакій лако тарифу разумѣти може. Тарифе треба обнародовати и на више мѣста у зданію поштанскомъ приковати, како бы се свакій о законости поштанскогъ порта самъ увѣрити могао. При правлѣню тарифа' найпре треба трошкове у рачунъ узети, па потомъ нека се уобште и за поедине случае опредѣли, како ће се порто къ трошковима односити. Порто треба спустити, колико е годъ могуће, и докле се годъ одъ таковогъ спуштаня полезне послѣдице очеки-

Digitized by Google

вати могу, зато се и неодобрава толико попуштаньѣ порта, да државна каса отудъ штетуе, безъ да бы на то у народномъ животу друга примѣтно угодна дѣйства слѣдовала, до тенъ само умложено безпослено и залудно пискаранѣ. Течаи, кои се са штетомъ одржаваю, накнадиѣе се приносомъ болѣ исплаѣуюѣи се течая. Порто расте обично изъ два узрока, едно збогъ тежине предмета (писама и ефекта'), друго збогъ дужине пута, коимъ ѣе предметъ иѣи. За поедине предмете н. п. за новце, мѣнице и т. д. праве се особите тарифе. Одъ порта треба разликовати ону накнаду, коя се пошти за асекуранцію каквогъ транспортногъ предмета платити мора. — Поштомъ се носе два предмета разне природе т. е. писма и ефекти, зато треба за свакій предметъ особиту тарифу саставити.

§. 102.

Тарифа писама уреѣуе се по овимъ правилима:

1, Опредѣли се нека тежина писма — проста тежина —. одъ кое ѣе се найниже порто за прву, другу, трећу, — дальину пута узимати. Колико ѣе таковы поштански дальина' или степена' быти, зависи сасвимъ одъ волѣ законодавне власти, но у новіе време увидило се, да е и за найвећу државу найболѣ имати, ако не само едну, а оно никоимъ начиномъ више одъ две или три дальине (1).

2, Порто ѣе се повишавати по дальинама обично еднакомъ сумомъ н. п. 3 — 6 — 9 кр., но границе дальина' нетреба да су еднако една одъ друге удалѣне. За означенѣ граница' овы дальина повлаче се око мѣста, одкудъ се писмо разашилѣ, (концентрични) кругови, но тако да за свакій дальій кругъ шестаръ у неколико степена више о-

Digitized by Google

творити треба; тимъ ће се учинити, да ће се на найдалѣ идућа писма односно найманѣ порто плаћати. Ако пошта правимъ путемъ и неиде, опетъ нетреба границе дальина' по дужини поштанскогъ пута него по правой дальини мѣста одъ мѣста опредѣлити (²).

3, Порто ће расти съ друге стране и по тежини писма у неедакой напредной сразмѣрици. Найниже порто у исто е време *просто порто* цѣнећи писмо по тежини (³).

4, Политична практика и найвише опредѣлѣнѣ поште изискую, да се за ниже порто носе: писма на грубой артіи писата, молбе и тужбе на какво државно надлежательство управлѣне, за кое се унапредъ плаћа, печатана списанія, рукописи, кои се съ коректурама шалю, новине и други повремени листови и тимъ подобна (⁴).

(¹) Проста е тежина писма у:

Француской 7,⁵ grammes .	или	156	холд.	аса'
Србіи 3 драма . . .	„	199	„	„
Пруской и Баденской ³/₄ лота	„	223	„	„
Саксонской 2¹/₂ хектаса .	„	260	„	„
В. Британской ¹/₂ унціе .	„	294	„	„
На Т. Таксиса пошти 1 лотъ кол.	„	304	„	„
Баварской 1 лотъ ђумр. св. .	„	325	„	„
Аустріи 1 лотъ . . .	„	364	„	„

(²) У *Србіи* су две поштанске дальине, прва до 12 сатій просто порто 20 пара, а друга далѣ до границе порто 1 грошъ. — *Аустрія* има четири дальине; у мѣсту, до исключно 10 миля, одъ 10 до 20 миля и преко 20 миля; порто просто resp. 2 — 3 — 6 — 9 кр. — У *Баденской* е просто порто до 3 милѣ 2 кр., до 6 миля 4 кр., до 12 миля 6 кр. и за сваки слѣдуюћи 6 миля по 2 кр. више. — *Рускій* указъ одъ 18. Де-

Digitized by Google

новмра 1839. год. опредѣлява за 1 лотъ писма или 1 ѿ пакета:

Одъ	1 —	800	врста	5	копека	=	4,^{431}	кр.
„	200 —	800	„	10	„	=	8,^{862}	„
„	800 —	1300	„	15	„	=	13,^{293}	„
„	1300 —	1800	„	20	„	=	17,^{724}	„
„	1800 вр. и преко тога			25	„	=	22,^{155}	„

Пруска тарифа одъ 1824. год. ніе никако правилна; по ньой плаћа просто писмо:

Одъ —	до 2	милѣ	1	Sgr.	преко	10 м.	до	15 м.	3	Sgr.
преко 2 м.	„	4	„	1½	„	„	15	„	„	20	„	4	„
„	4	„	„	7	„	2	„	„	20	„	„	30	„	5	„
„	7	„	„	10	„	2½	„						

а за свакі 10 миля далѣ по 1 Sgr. више. — *Саксонска* тарифа одъ 1840. год. мареѣуе за 1 милю 4 фенига, а за сваку милю далѣ по 1 фенигъ више. —

(^{3}) У повишаваню порта по већой тежини државе се нимало неслажу. У *Србіи* постое 28 степена тежине, кои неправилно расту, т. е. 3 — 4½ — 6 — 8 — 10 — 15 — 21 — 32 — — — 679 — 721 — 763 — 800 драма, но порто се правилно пенѣ на првой дальини одъ ½ до 14, на другой дальини одъ 1 до 28 гр. чарш. — *Аустрія* наплаћуе на 1 лотъ просто порто, и за свакій лотъ далѣ по 1 просто порто више. — *Пруска* и *Баденска* наплаћую овако:

— — —	до ¾	лота	1	просто	порто		
одъ ¾	лота	„	1	½	„	„	
„ 1	„	„	1½	„	2	„	„
„ 1½	„	„	2	„	2½	„	„

и тако за свако ½ лота веће тежине ½ простогъ порта више; н. п. на 6 миля заключно плаћа се простогъ порта т. е. за ¾ лота 4 кр., а за 2 лота 2,^{5} . 4 = 10 кр., за 10 лота 10,^{5} . 4 = 42 кр.; на 18 миля просто е порто 8 кр., а за 6 лота при той дальини порто е 6,^{5}. 8 =

Digitized by Google

58 кр. и т. д. — Порто се састои изъ едне промѣнъльиве суме, коя се по даљини пута управля, и изъ едне непремѣньльиве, коя одъ непремѣнюћи се трошкова зависи, као за таксиранѣ, пакованѣ, претовариванѣ, раздаванѣ и т. д. Нека буду *а* постоини трошкови, *б* трошкови сваке миљѣ, а *м* брой миља, то ће быти порто $п = а + мб$; ако узмемо $а = 2$ кр. а $б = 1/3$ кр., то ће се рачунъ подударати съ пређашньомъ баварскомъ тарифомъ почевши одъ 12 миља далѣ.

(4) Обично се печатана дѣла носе за $1/4$ порта писама исте тежине. — У *Баденской* плаћаю новине порто по своїой цѣни; за новине одъ 5 — 10 фр. плаћа се пошти $2^1/_2$ фр., одъ 10 — 20 фр. плаћа се $3^1/_2$ фр., одъ 20 — 30 фр. пакъ 5 фр. и т. д., и къ тому іошъ 30 кр. годишнѣ разносителю.— *Аустрія* и *Т. Таксисъ* наплаћую на пошти 25% одъ цѣне новина. — У *Србіи* по уредби одъ 22. Окт. 1846. В. № 1448. неплаћаю никако порто новине, и повремени листови и дѣла. — У *Баденской* плаћа се на писма, коя приватни државной каквой власти пишу, ако су на едномъ мочалу написата, само просто порто оне даљине, а ако се изъ више мочала састое, у еданъ степенъ манѣ но на остала писма. —

§. 103.

Рђаво станѣ *В. Британске* поште побуђивало е млоге мужеве, да о узроцима те неугодности и о начину побольшаня озбильніе промисле, и да явно мнѣніе и законодавну власть позорльивима учине, како на неваляле стране досадашнѣгъ тако и на особито добре изгледе поправлѣногъ, реформираногъ постройства поште. Ови мужеви, кои су по већой части приватнимъ трудима пошту В. Британсие а потомъ и цѣле Европе на правый путь извели, были су међу осталима Муре, Палмеръ и

Digitized by Google

Хилъ (Murray, Palmer, Hill). Они су нарочито о в е оскудице дондашнѣгъ постройства в. британске поште обяснили:

1, Збогъ дондашнѣгъ великогъ порта обилазили су люди пошту на млого начина, одкудъ е наравно пошта морала штету трпити.

2, Почемъ се више писама шалѣ у околину, то се на онимъ надалѣ слатимъ писмима млого негуби, ако се и по евтиніе порто носе.

3, Међу предметима, кое е пошта разносила, было е толико новина' и бесплатны писама, да е пошта тешко трошкове свое вадила (1).

4, Стални трошкови износе више, но они одъ експедираня проистичуѣи.

5, А и ови послѣдньи неуправляю се башъ по дальини пута, него више зависе одъ тога, колико се писама наеданпутъ у еднимъ бисазима одправе, и тако е трошакъ едногъ писма маньій на дужемъ и живлѣмъ путу, т. е. кадъ се и више писама у еданпутъ и далѣ носи, но кадъ се мало писама и то за поближе лежеѣе штаціе експедира(2).

6, Трошкови експедираня и раздаваня писама могу се тимъ умалити, ако се нареди, да свакій за свое писмо унапредъ плати, и то простимъ и лакимъ некимъ начиномъ.

(1) По тежини рачунаюѣи одправляла е в. британска пошта плаѣаюѣи писама 16%, неплаѣаюѣи 9% а новина' 75%. — Писма парламентски чланова была су одъ порта ослобоѣена, но како су и други люди своя писма на име когъ парламентскогъ члана пошиляли, то е пошта толика писма бесплатно носити морала. —

(2) Стални су трошкови н. п. зданія, плате званичника, виши' и нижи', држанѣ неке количине коня' и

Digitized by Google

кола' и т. д.; напротивъ трошкови експедирання умножаваю се тимъ, оће ли се. н. п. више званичника, кола', коня', разносителя — потребовати, ако се брой писама збогъ нижегъ порта умножи. Р. Хилъ (Rowland Hill) доказао е, да се трошкови, ако се тога ради и увећаю, неће опетъ у онолико процента, колико писма, увећати, — што више, да ће іошъ они исто толики остати, ако се само неке поправке и олакшице кодъ поште заведу, као: евтино и просто франкиранѣ, брже тѣранѣ, већа точность и т. д. Рѣчи Хила оправдало е доцніе искуство. —

§. 104.

Изъ овы узрока предложи Р. Хилъ парламенту свой знаменитый проектъ за *реформу поште* у В. Британской, кое предложенѣ актомъ парламента одъ 17. Августа 1839. год. (2 и 3 Vict. c. 52.) законъ постане, и съ 10. Януара наступаюће године у животъ ступи. По томъ новомъ закону плаћа се за писмо до ½ унціе тежине, одъ едне точке до ма кое друге точке саюженогъ кралѣвства иду-ће 1 пеній порта (3 кр.), дакле безъ икакве разлике дальине. За писма до 1 унціе плаћа се 2 пенса, и за сваку унцію веће тежине по 1 пеній више (¹). Овако се таксираю само унапредъ плаћена — франкирана — писма, иначе подлеже писма по назначеной скали дупломъ порту. Нова ова, тако названа пеній-пошта (penny-post) наплаћуе порто и одъ писама парламентски чланова, само су молбе и тужбе на владателя, прозбе на парламентъ и штемпловане новине као и донда одъ порта ослобођене (²). Предплата писама (франкиранѣ) олакшала се 6. Маія исте године тимъ, да е свакій могао особито за то продавану артію купити, на коіой е одъ власти толикій штемплъ, колико порто износи, ударенъ быо, или е могао писмо свое

Digitized by Google

у нарочито за ту цѣль приправлѣнимъ и штемпловаванимъ обвитцима експедирати, или писмо купленимъ штемпломъ запечатити. Тимъ начиномъ постали су трошкови таксираня и разношеня сасвимъ незнатни (3), а писма су се збогъ свитноће неочекивано умножила (4). Поводомъ реформе *в. британске* поште предлагали су и у осталимъ державама Европе державници и учени люди подобну поправну поште, а неке су державе тимъ предлозима веће и слѣдовале (5).

(1) Найпре се порто на 4 пенса спустило за она писма, на коя се донда веће порто плаћало, и ово е было као прелазакъ къ новой системи. Пошта одъ 4 пенса траяла е само одъ 5. Декемвра 1839. до 10. Януара 1840. године. —

(2) По дондашньой (старой) системи носила е пошта кое званичны кое приватны бесплатны писама до 7 мил. годишнѣ. —

(3) Таковы штемпломъ предплаћены писама могао е еданъ посмоноша за ½ сата 570 комада раздати, иначе за исто време по старой системи само 22 писма, еръ се морао за свако писмо понаособъ наплатити, при наплаћиваню новце мѣняти и тако дангубити. Колико се дакле времена и трошка при раздаваню писама новомъ системомъ уштедило, толико су се послови и при приманю писма на пошти олакшали. Свѣтъ е удостоважио сие ове олакшице, и тако су 89 — 90% свію писама по новіой системи предплаћена на пошту давата. При старой системи предплаћивало се само за 16% одъ свію писама, а за остала 84% морало се порто наплатити одъ примаца, кои су млого пута писма повраћали. — Предплаћиванѣ посредомъ штемпловаиы завитака налазимо іошъ 1653. год. кодъ париске варошке поште. —

Digitized by Google

(4) За недѣлю дана одправлѣно е писама геар. по старой тарифи и по тарифи 4 пенса и 1 пеніи:

	одъ 17. — 24. Новем. 1839. год.	одъ 15. — 22. Декем. 1839. год.	одъ 16. — 23. Фебр. 1840. год.
у Енглеской и Велсу	1,252.977	1,583.766	2,495.776
у Ирской . .	179.931	225.889	349.928
у Скотской . -	153.065	199.687	353.933
у саюз. кралѣвству	1,585.973	2,008.687	3,199.637

неча е разлика кодъ лондонске поште у рачуну за 24 недѣлѣ одъ Януара до Юніа:

1839. године	1840. године	1841. године
9,680.712	20,246.378	30,320.451 писмо,

т. е. одношенѣ е 100 : 210 : 305. — Количина писама се еднако до найновіегъ времена умложавала. У В. Британской носи пошта толико писама, да се у случаю, ако е она 12 сатій преко дана отворена, свакогъ минута по 750 писама на пошту даду. Но треба притомъ іошъ и то у рачунъ узети, да ова живость преписке кодъ оногъ народа постои, кодъ кога (по рачуну одъ 1838. год.) само 59% вѣнчаны своє име записати знаю: шта ће быти скоримъ временомъ, кадъ готово свакій научи читати и писати?! — Чистъ приносъ поште истина е реформомъ прве године одъ 1,6 миліона на 0,4 миліона Ls. спао, но почемъ е онъ одъ тогъ доба сваке године у неколико % расо, и опетъ се на 0,8 миліона Ls. попео, то се може очекивати, да ће се съ приносомъ старе системе временомъ изравнати; то заключавамо изъ слѣдуюћегъ 9. годишнѣгъ прегледа:

Digitized by Google

Године:	Нечистый приходъ.	одношенѣ.	Чистый приходъ.	одношенѣ.	брой писама.
18³⁸/₃₉.	2,368.020 Ls.	100	1,601.910 Ls.	100	75 мил.
1840.	1,359.466 „	57	410.028 „	25	168,⁷⁶⁸ „
41.	1,499.418 „	63	447.993 „	27	196,⁵ „
42.	1,578.145 „	66	478.479 „	29	208,⁵ „
43.	1,620,867 „	68	523.714 „	32	218 „
44.	1,705.067 „	71	610.724 „	38	242 „
45.	1,901.580 „	80	660.791 „	41	270,⁵ „
46.	1,978.293 „	83	724.757 „	45	300 „
47.	2,181.016 „	92	863.206 „	53	329 „

Ако се по овомъ рачуну чистъ приносъ у 47% и умаліо, опетъ е станѣ *в. британске* поште врло добро, еръ: *а*) Пошта плаћа све своє трошкове и преко тога исплаћує се съ 40% чиста приноса; Херфелдъ рачуна, да у нѣмачкимъ државама одъ нечистогъ приноса поште у ср. р. само 23% нето остаю. Правительство в. британско може се дакле, съ наведенимъ рентиранѣмъ, коє народу нимало тешко непада, свакадъ задовольити. — *б*) Количина писама увећава се одъ године на годину непрестано, дакле пошта одговара своимъ задатку. — *в*) Приносъ поште умаліо се реформомъ, и спао е за прву годину одъ 100 на 25 дакле у 75%, но крозъ 8 година попео се опетъ на 53, дакле умаліо се само у 47%. Кадъ видимо далѣ, да се приносъ за 8 година одъ 25 на 53 пепео, т. е. да се за тако кратко време у 112% умложіо, зашто небы могли предпоставити, да ће за неко време до на пређашню суму приноса нарасти? —

(⁵) Herrfeld предлаже за варошку пошту 1 кр., до првы штація 3 кр., преко тога 6 кр. порта. Други

Digitized by Google

предлажу четири проста порта одъ 1 — 2 — 4 — 8 кр., и да се порто штемплованимъ обландама разне фарбе означи. — Млоге су државе в. британску систему у новіе време поприма̑ле. — *Аустрія* е одъ 1842. год. установила два проста порта 6 кр. до 10 миля и 12 кр. за далѣ и обеѣала е, да ѣе доцніе само едно порто одъ 6 кр. за цѣлу землю опредѣлити. Порто одъ 6 кр. разпространило се доцніе на 20 миля дальине, а 1849. год. на 30 миля. У Септемвру 1849. год. спустило се порто, као што е горе у §. 102. подъ (2) изложено на (1 —) 2 — 3 — 6 — 9 кр.; кое се маркама разне фарбе означава, гевр. (жутомъ,) црномъ, црвеномъ, морастомъ и плаветномъ. — У *Баварской* одъ Юнія 1849. год. у мѣсту и околини 1 кр., до 12 миля 3 кр., на даѣ 6 кр. — У *Пруской* по проекту одъ Декемвра 1849. год. до 10 миля 2 Sgr., одъ 10 — 20 миля 3 Sgr., преко тога 4 Sgr. — У *Русіи* одъ 1843. год. постои само едно порто одъ 10 копека. — У *Белгіи* едно порто одъ 1847. год. одъ 20 сантима'. — У *Француской* по закону одъ 24. Августа 1848. год. просто порто 20 сантима', одъ 7,5 — 15 грама тежине 40 сантима. — У *С. Америки* предложіо е президентъ Taylor (год. 1849.) просто порто за цѣлу землю одъ 5 сентса. —

§. 105.

Тарифа пакета' разликуе се одъ тарифе писама. Пакети се шалю съ багажнимъ колима или коньима — съ дилижансомъ, кои споріе иде, и зато манѣ порто но пошта писама наплаѣуе. Лакши пакети одправляю се поштомъ писама (1). Обично се означи и цѣна свакогъ пакета (вредность), да бы пошта у случаю, ако се предатый іой предметъ изгуби, штету накнадити могла, но и онда, кадъ се декларація о цѣни неучини, накнаѣуе пошта изгублену ствар по опредѣлѣномъ некомъ правилу,

Digitized by Google

и. п. 5 фр. одъ 1 ℔. Порто се и овдѣ управля по дальини пута и по тежини предмета, и притомъ важе готово сва она правила, коя су у смотрению порта кодъ поште писама изложена. Осимъ тога увеćава се порто пакета' к по едномъ трećемъ узроку, т. е по учиńеной веćой *декларацiи цѣне*, кое се узети може као накнада осигурания (премiя асекурансiе) за точну и за савѣсну одправу. — Порто за пиćлянѣ *новаца* управля се исто тако по дальини пута, по тежини и цѣни пошиćлюće се суме, но тежина и цѣна укупно изражава се тимъ, да се поредъ означения суме и сорта новаца означи, по чему ће се наравно на 1000 тал. у сребру збогъ веће тежине и више порта платити но на 1000 тал. у злату. Банкноте, асиняти, мѣнице, учаснице, одсѣчци за дѣонице (coupons) и други новцима подобни папири подлеже особитой тарифи, ако се съ декларацiомъ, а не обично у писму шаљу. Новци се мораю предъ поштанскимъ званичникомъ преброяти, печатомъ давца и поштанскогъ надлежательства запечатити, и потомъ ва реверсъ предати; исто iи тако пошта примцу уручава.

Поредъ наведеногъ треба и тарифе за *путнике*, *штафете*, *реверсе*, *рецеписе*, *поштаре*, *књигоноше* и т. д. точно опредѣлити и обявити. Служительима поштанскимъ нека се строго забрани, да просяченѣмъ поклона' путницима или примцима каквогъ писма, пакета и т. д. недосађую.

(1) Порто е пакета у *Пруской* ¼ Sgr. одъ 1 ℔ на 5 миля, но пакети лакши одъ 4 ℔ плаćаю дупло порто писама, а они преко 4 ℔ трипло до оне тежине и то дотле, докъ по тарифи пакета' порто више неизноси. — У *Бадемской* нема проста правила у тарифи пакета; еръ одъ исключно 2 до заключно 3 ℔ плаćа

Digitized by Google

се до 2 милѣ 5 кр, на исту тежину одъ $2^1/_2$ до 4 милѣ 8 кр., одъ $4^1/_2$ до 6 миля 10 кр-, одъ $6^1/_2$ до 8 миля 13 кр., одъ $8^1/_2$ до 10 миля 15 кр.; напротивъ на дальини одъ $8^1/_2$ до 10 миля плаћа се за разне тежине — до заключно 20 лота 8 кр. до 2 ℔ 12 кр., до 3 ℔ 15 кр., до 4 ℔ 18 кр., одъ 10 до 12 ℔ 30 кр., одъ 45 — 50 ℔ 1 фр. 18 кр. и т. д. —

(²) У *Француской* є врло добро наређено, што се новци изъ едногъ мѣста у друго у натури нешалю, него само оно експедиторство, коме су новци предати, наложи послѣднѣмъ главномъ експедиторству, да тому и тому непосредно или посредомъ каквогъ манѣгъ експедиторства пошилюћу се суму исплати. Да ово само кодъ маньи сума' быти може, разумѣ се по себи, почемъ поштанска надлежательства толике готовине за веће суме у своимъ касама недрже. — *В. Британска* наплаћує одъ пошилюћи се сума 0,⁵ — 0,⁸ % у име порта. — По *Пруской* тарифи плаћа се за сваки 100 Rlr. кодъ сума одъ 100 — 1000 Rlr. сребра на сваки 5 миля по 4 Sgr., кодъ сума' преко 1000 Rlr. по 3 Sgr.; за злато упола. — У *Баденской* наплаћує се одъ заключно 76 — 100 фр. и за сваку стотину далѣ до 2 милѣ по 4 кр., одъ $2^1/_2$ — 4 милѣ, одъ $4^1/_2$ — 6, одъ $6^1/_2$ — 8, одъ $8^1/_2$ — 10 миля и т. д. све по 2 кр. више. — *Србска* тарифа новаца има такође два порта по дальини. По монети су четири разлике т. є. сребро, злато, банкноте и турски стари бѣли новци, кои се найскуплѣ носе; порто се односи resp. 30 — 15 — 5 — 4. За сребро се плаћа одъ 1 — 100 гр. 15 пара и за сваку стотину далѣ по 15 пара; одъ 1000 — 10.000 гр. на сваку иляду по 3 гр. 30 пара; одъ 10.000 — 100.000 гр. на сваки 10.000 по $37^1/_2$ гр. По гореозначеной пропорціи може се порто наћи за сваку суму у турскимъ новцима, у злату и у банкнотама, т. є. кадъ се resp. на сваку стотину 30 — 5 — 4 паре порта рачунаю, а за

Digitized by Google

суме одъ 1000 и одъ 10.000 гр навише гевр. 7½ гр. — 1 гр. 10 п. — 1 гр. и 75 — 12½ — 10 гр. На другомъ степену дальине порто е дупло. —

(3) За подвозъ путника наплаћуе *пруска* брза пошта (Schnellpost) 10 Sgr. а обична пошта 5 — 6 Sgr. на милю. — *Баденска* 30 кр. на милю, но по некимъ штаціяма збогъ конкуренціе приватны возача манѣ. — У *Србіи* постои за путнике само яхаћа пошта, коя наплаћуе 2½ гр. чар. за едногъ коня на сатъ, но почемъ свакадъ одъ поште по еданъ момакъ узъ путника иде, то стае 1 сатъ путованя (за два коня) 5 гр. чарш. или 25 кр. ср. Штафете се у Србіи таксираю као и друга писма, но поредъ тога плаћа се по 4 гр. на сатъ (т. е. за 1 коня) до опредѣлѣногъ мѣста. —

§. 106.

IV. Одправлянѣ. При одправляню или експедираню пакета постое ова правила:

1, Свакій пакетъ понаособъ заедно съ именомъ предавца и примца треба у књигу завести.

2, Сви пакети, кои едномъ поштомъ иду, мораю се у еданъ списакъ записати, и потомъ на реверсъ заедно са спискомъ носачу т. е. татарину, кондуктору или суруціи предати. Овай се списакъ съ примѣдбомъ поштара послѣднѣ штаціе овогъ носача, да ли су сви пакети исправно предати, повратити мора.

3, Предавцу се дае реверсъ на предату ствар, као што ће пошта одъ примца реверсъ на примлѣну ствар узети.

4, Пошта нека за губитакъ предате іой ствари и за буди какву другу штету предавцу одговара, ако се таково што ніе поводомъ предавца до-

Digitized by Google

годило; пошта пакъ може потомъ накнаду ове штете тражити одъ правогъ нѣногъ проузрокователя.

5, За неку таксу могу се издати и повратни рецеписи.

6, Рђаво увіене пакете или оне, кои се лако покварити и поломити могу, поште обично неприма́ю, а то се исто ради и съ онимъ пакетима, на коима су неясни надписи.

(1) *Србска* пошта накнађава губитакъ по средньой цѣни, но оштећеный мора ствар, ако се после нађе, натрагъ примити. —

§. 107.

За експедиранѣ писама можемо поставити ова правила:

1, Писма свакояка, а особито она, за кои се предплаћуе новцима (т. е. не маркомъ), нека примаю сами званичници — сигурна и поштена лица — кои ће писмо одма таксирати, и порто, или ако іошъ што нужно буде, на обвитку забилѣжити.

2, Свакомъ нека буде на волю оставлѣно, да за писмо предплати или не. Са страннимъ државама треба уговоре заключити, да народъ и у странне землѣ може писма непредплаћена шиляти.

3, За олакшанѣ посла нека се сва на едну страну идућа писма у еданъ пакетъ сложе, кои у себи опетъ по потреби више пакета садржавати може. Кадъ писма до намишлѣногъ му мѣста приспѣю, онда нека іи ондашньій званичникъ опетъ почасно премѣри и испыта, да ли су по закону таксирана (1).

4, На свакомъ пакету означи се, кудъ иде, колико писама (или маньи пакета) садржава, коли-

Digitized by Google

ко тежи и колика е сума порта свію пакета. Излишно бы было и врло бы скупо стало, свако писмо понаособъ (по надпису) у каку књигу заводити, и списакъ тай паметима придодавати; али пакете треба на свакій начинъ тако пописати.

5. За савршену сигурность, да е писмо заиста по желји предавца до опредѣлѣногъ мѣста дошло, издаю се просте *препоруке* (рекомандаціе) и *повратни рецеписи.*

(1) У некимъ државама постои обичай, да поедина поштанска експедиторства едно друго задужую, па по склопленимъ и пребіенимъ рачунима една другима вишакъ исплаћую (компензираю), при чему правило постои, да ономъ експедиторству порто припада, кое буде писмо примцу предало. Компензиранѣ оваково отежава само посао, безъ икакве важне цѣли, почемъ е довольно кадъ државна главна контрола или врховно поштанско надлежательство рачуне поштанске онако некомпензиране прегледаю. — Ако се уговоромъ стране државе неузмогу на компензиранѣ склонити, онда се мораю сва изъ землѣ на страну кудъ идућа писма до границе предплатити. —

§. 108.

V. Брзоћа поште. У смотреню брзоће може се препоручити:

1, Да се течаи разны прекрштаваући се и дотичући се путова свуда добро и точно подудараю.

2, Да се течаи правимъ путемъ проведу; ово важи и за писма и пакете, кои у странну землю иду (1).

3, Пошту писама треба оддвоити одъ поште путничке и ефекта.

Digitized by Google

4, Нека се строго мотри на време одласка и доласка, као и на терминъ, за кое се време свака штація проћи мора. Кондуктори, суруціе и татари треба књижице да имаю, у кое ће іимъ се на свакой штаціи записивати, да ли су у време, или пре, или доцніе на мѣсто стигли. По таковимъ запискама ће се ньіова награда и казнь управлати (²).

5, Свака штація нека свагда довольно добры коня у приправности држи.

6, Приспѣвши предмети на своя опредѣлѣна мѣста да се одма разнесу, и коме треба предаду.

(¹) У *Аустріи* су се пређе сва писма за Швајцерску и Француску на штету баварске поште преко Тиролске слала, те е тако тимъ заоднимъ путемъ аустрійска државна каса за себе више порта узети могла. —

(²) Нѣмачке поште за путнике и ефекте проћу 1 сать за 27 минута', рачунаюћи у то и задржаванѣ по штаціяма, — поште писама иду наравно брже. —

§. 109.

VI. Сигурность. У смотреню сигурности преноса и подвоза на пошти можемо осимъ онога, што смо при одправляню навели, іошъ нарочито ово примѣтити:

1, Нека се за званичнике, а и за слуге, кои съ писмима, новцима и другимъ ефектима посла имаю, изаберу брижльиви, ревносни и чесни люди, и нека се исти обвежу на точно и савѣсно испуняванѣ закономъ прописане іимъ дужности, имено у смотреню чуваня *поштанске тайне* (¹). Међу државницима іошъ ніе рѣшено, оће ли се збогъ неясны надписа' неодправлѣна или иначе повраћена писма

Digitized by Google

онако неотворена или текъ онда спалити, почемъ се, отворивши ih, комисія една увѣри, да у себи банкноте, мѣнице или друге драгоцѣности несадржаваю.

2, Опасне предмете, као пушчаный прахъ, ѣезапъ и друге течности и киселине, кое бы ефектима и путницима штету, повреду и непріятности нанети могле, нетреба на пошту никако ни примати.

3, По опаснимъ предѣлима и у несигурна времена нека пошту свуда довольна заштитна стража прати.

4, Закономъ треба пошту обвезати, да за предате іой ствари добра стаяти мора.

(1) Сами устави многи држава узаконяваю неповредимость поштанске тайне, и опредѣляваю изрикомъ оне случае, кадъ се изятно ова тайна повредити смѣ. — *Ваймарска* уредба одъ 1. Януара 1820. год. опредѣлява случае, кадъ се туѣа писма отворити смею: 1, писма на умрле, ако мьіово иманѣ подъ судейскимъ печатомъ лежи; 2, писма на преступнике, кои подъ судейскимъ испытомъ стое (на инквизите). — *Баденска* уредба дозволява отваранѣ писама у послѣднѣмъ случаю само онда, ако испытуюћа (инквириваюћа) комисія то изрикомъ захтѣва; а у *Баварской* несмею се преступничка писма отворити, пре него што апелаціоный судъ нарочитимъ рѣшеніемъ то недозволи и незахтѣ. — Осимъ овы случаева отвараю се на пошти писма, кадъ се поврате, но онда се нечитаю, него се само види име писца, да бы се одъ нѣга порто наплатити могло; наука неможе одобрити, да се збогъ овако мале штете, т. е. збогъ губитка неколико крайцара порта, еданъ добротворный и обштый законъ — светость поштанске тайне — у земльи повреди. — Исто тако е излишно и неумѣсно отварати писма, коя изъ кужны предѣла до-

Digitized by Google

лазе, почемъ е за каденѣ довольно, кадъ се писмо само избоде. — Изъ дипломатичны и полицайны узрока млоге државе и данданашньій отвараю туђа писма, и то или по указаной прилици или систематично свакадъ; но добро правительство неће заиста за своє одржанѣ и быће потребовати оваковы жалосны средства, коя ни приватномъ небы на честь служила. —

§. 110.

VII. Приносъ поште увеђаваю осимъ досадъ изложены добры уређеня, нарочито свтиноћа, іошъ и угодность и пріятность путованя на пошти, у чему се млогоструко како путницима тако и предавцима и примцима писама на руку иђи може, безъ да се тимъ трошкови управляня поште повисити мораю. Ова условля увеђаваня поштанскогъ приноса есу: чисто држанѣ кола' и коня', пристойно предусретанѣ путника' одъ стране званичника' и слугу' поштански, строго држанѣ реда у свачему, имено у точномъ испуняваню прописа' о поласку и одмору поште на штаціяма, у пренумериранью на мѣста у колима, у забрани пушеня и т. д., при чему се опетъ чувати треба, да се излишнимъ прописима о свакоякимъ ситницама путницима и предавцима и примцима писама недосаѣуе. — У некимъ державама ослобођава законъ одъ поштанскогъ порта не само строго званичну преписку него и приватна писма на владателя, и путованѣ државны служителя по званичнимъ пословима. Званичну преписку одъ порта неослободити значило бы, да држава сама себе за учинѣне услуге плаћа, и да тимъ само излишне трошкове плаћанѣмъ и приманѣмъ исте суме чини; исто тако треба писма на владателя, на државный савѣтъ, на скупштину управлѣна одъ порта ослободити, почемъ ће слабо

Digitized by Google

кои съ владателѣмъ или съ реченимъ властима приватну преписку водити.(1) Напротивъ болѣ е мѣсто права на бесплатный подвозъ съ поштомъ званичницима подвозне діюрне платити, па на волю інмъ изборъ оставити, коіомъ ће приликомъ путовати.(2) Да се порто и на она писма узима, коя граћани посредомъ нижи' властій вишимъ подносе (у виду тужбе, апелате, рекурса —), ніе справедльиво, єръ се тимъ граћанима у мѣсту централногъ правленія живећимъ исключно благодѣяніе надъ осталимъ сажительима државе чини; а одъ свію єднако порто наплаћивати значило бы *таксу* а не *порто* узимати, кое опетъ по тому небы умѣсно было, што се при опредѣлѣню такса' (особито већи') треба управляти по имућности граћана' и по матеріялной важности предмета, за кои се такса наплаћуе.

(1) У *Србіи* се мора за свако незванично писмо порто платити; писма на владателя или на какво надлежательство неможе нико непредплаћена на пошту дати. —

(2) Уредбомъ одъ 31. Октовра 1849. године В. № 1533. опредѣлѣне су діюрне и путный трошакъ за званичнике по званичномъ послу путуюће. Ово се управля по плати, коя е притомъ на три степена подѣлѣна т. е. до 500, одъ 500 до 1500 и преко 1500 талира. Путный трошакъ е resp. 2, 3 и 4 цв. на сатъ, а діюрна resp. 3, 4 и 6 цв. на данъ. Кадъ се званичници у званію премѣштаю не кривице ради, онда інмъ се у име путногъ трошка дае до 500 тал. плате по 6 цв., а одъ 500 тал. навише по 9 цв. на сатъ. —

§. 111.

VIII. Транспортна средства поште у новіе време врло су разногъ рода. За просто доставлянѣ вѣстій найвише су цѣли сходни електро-маг-

Digitized by Google

четни *телеграфи*.(1) За преносъ писама и ефекта и за подвозъ лица' употребляваю се на суву по државама съ рђавимъ путовима *коньи* и друга тимъ подобна животна, по другимъ државама *кола* разногъ вида и *желѣзнице*. По мору одправляю дужность поштанску прости и парни *бродови*. По рѣкама немогу пароброди као подвозно средство поштанске послове цѣли сходно одправляти, єръ се збогъ путника' и робе на штаціяма дуго и неєднако задржаваю, и збогъ кривуданя рѣка споро путую. Поредъ тога пароброди се єднако съ истимъ поштанскимъ течаима непрекрштаваю и неподудараю, почемъ узъ воду споріє низъ воду брже плове. Желѣзнице су напротивъ сасвимъ за пошту угодне, єръ су євтине, брзо иду, често и точно на штаціє долазе, на найважнія мѣста землѣ ударaю, и мало се времена на свакой штаціи задржаваю. Коимъ путемъ желѣзнице пролазе, туда мора пошта престати радити, и губи свою заслугу, уколико є буду желѣзнице заступале, но остали течаи поште исплаћиваће се по устроєню желѣзница' у земльи утолико болѣ, тако да ће приносъ цѣлогъ поштанскогъ предузећа, ако іошъ ненарасте, на свакій начинъ неумалѣнъ остати.(2) Гдѣ су желѣзнице регали, ту нека се поште са желѣзницама подъ єдну управу као єнородна предузећа ставе, а ако су желѣзнице приватна предузећа, онда нека влада съ таковимъ друштвомъ или предузимателѣмъ посредомъ уговора међусобно одношенѣ поште и желѣзница' утврди. Найболѣ є да влада за себе по єдна кола на свакой желѣзници за поштанску потребу држи, сматраюћи иста као и остала поштанска кола. За путнике, кои поштомъ путую, и кое є путъ нанео, да нешто пута на желѣзници проћи мораю, може се наредити, да на каквомъ поштанскимъ колима одговараюћемъ реду

Digitized by Google

желѣзнички кола (и. п. у Баденской на 2. реду) тай путъ продуже. Поштанске линіе и течае треба съ желѣзницама и ньовимъ течаима у сагласность довести. Пошта може и ефекте манѣ и веће на желѣзници лакше и свтиніе но на простимъ колима носити.

(1) *Телеграфе* су люди и у найстарія времена употреблявали, но електро-магнетный телеграфъ одскора е изнађенъ. По садашнѣмъ развитку науке нема средства на свѣту, коимъ се коя вѣсть брже домекудъ доставити може, осимъ телеграфомъ, еръ одъ истока къ западу пуштена вѣсть приспѣ на опредѣлѣно мѣсто пре времена, т. е. пусти се вѣсть изъ Беча у 2 сата, а приспѣ у Паризъ у $1^1/_2$ сата. С'почетка су телеграфе само правительства за свою потребу држала, но садъ се и приватни люди ньима за неку наплату служити могу. Телеграфи повлаче се обично поредъ гвоздены путова, па зато млого трошка за одржаванѣ неизискую, почемъ ін чувари съ гвозденогъ пута лако и узгредно надгледати могу. Такса за употребляванѣ телеграфа управля се по дужини пута и по мложини рѣчій. У *Пруской* за 1 — 20 рѣчій одъ Берлина у Ерфуртъ 2 Rlr. 6 Sgr., у Каселъ $3^1/_3$ Rlr., Франкфуртъ 4 Rlr. 24 Sgr. — По *баварской* тарифи до 25 рѣчій на 12 миля 3 фр., за далѣ 6 фр.. за сваки 25 рѣчій далѣ плаћа се $^1/_3$ оне таксе више. — По *аустрійской* тарифи плаћа се на милю за 1 — 20 рѣчій 5 кр., 21 — 60 рѣчій 10 кр., 61 — 100 рѣчій 15 кр., више одъ 100 рѣчій по телеграфу являти, ніе дозволѣно. Поредъ тога плаћа се 2 фр. за сваку вѣсть и 24 кр. као такса, што се кому яви, да е за нѣга вѣсть телеграфна дошла. Досадъ има у Аустріи 10 штація. Вѣсть до 20 рѣчій стае одъ Беча до Тріеста 6 фр. 18 кр., до Прага 5 фр. 16 кр., до Любляне 4 фр. 44 кр., до Салцбурга 3 фр. 17. кр. —

(2) У Баденской отворенъ е 1840. год. гвозденый путъ на 4 сата дальине, 1842. године на 16 сатій.

Digitized by Google

Чистъ приносъ баденске поште быо е у ср. р. 18³⁹/₄₀. год. 268.000 фр., — збогъ ново основаногъ гвозденогъ пута с'почетка се уманьіо, но доцніе е опетъ нарас'о. Онъ е износіо 1842. год. 234.614 фр., 1843. 255.283 фр. 1844. 292.017 фр., 1845. 303.717 фр., 1846. 330.830 фр. 1847. 366.613 фр. 1848. 313.778 фр. —

Digitized by Google

ГЛАВА ТРЕЋА.

Таксе.

§. 112.

Таксе су у пространіемъ смислу закономъ опредѣлѣне цѣне, у ужемъ, овдѣ подразумѣваюћемъ се значеню пакъ наметъ, кои се одъ грађана само онда узима, кадъ они у своимъ приватнимъ дѣлима одъ државне власти какве користи и помоћи ишту, или кадъ иначе съ владомъ у тѣшньій какавъ дотицай доћу. Величина данка управля се у овомъ случаю (т. е. величина таксе) одчасти по важноћи отудъ проистичуће за поединогъ користи, одчасти пакъ по важноћи учинѣне услуге (т. е. по степену труда и дангубе властій око какве услуге). Овимъ се значаима таксе како одъ свію осталы приходны извора државне касе, тако нарочито и одъ свію родова данака разликую. Таксе нису безусловный пратилацъ државомъ учинѣне грађанима услуге, еръ бы се ова по найвишой дужности правительства и безъ икакве накнаде — таксе грађанима указивати морала; оне су само узгредный приходъ, кои се поредъ нужне какве државне услуге одъ народа наплаћуе. Кодъ данака нема никаквы услуга' да правительство народу нарочито за узетый данакъ супротно чини, кодъ регала' пакъ ако правительство за монополный (регалный) добытакъ грађанима у услугама у роби или у другомъ чему не-

Digitized by Google

ку накнаду и дає, то су опетъ сва та пожртвованія одъ стране владе само средство да државна каса до каквогъ прихода дође.(1)

(1) Пасоши бы се н. п. (у државама, гдѣ постое) и безъ таксе морали издавати, напротивъ небы правительство зданія за фабрицирань и продаванѣ дувана зидало и одржавало, небы потребне притомъ званичнике плаћало и толике трошкове чинило, да отудъ економне користи какве нема. Сва зданія за финансіялну потребу само су средства државны прихода; али одъ овы зданія немаю приватни люди некакве посебне ползе. — Често се догађа, да еданъ државный приходъ по околностима часъ такса часъ регалный приносъ быти може, н. п. правительства е дужность, ако се приватни къ тому склонити немогу, да само у своіой земльи предузме копанѣ руда', зиданѣ и правлѣнѣ мостова, построянанѣ пошта', желѣзница' и телеграфа, и онда чистъ приносъ свію овы предузећа носи значай такса', но како влада ове приходне изворе съ исключнимъ правомъ уживаня и у ономъ случаю за себе задржи, кадъ се за таково што доста и добры конкурента изъ приватны жителя наћи може, онда е приходъ отудъ проистичућій монополный приносъ регалногъ права (в. §. 80.). —

§. 113.

Изъ самогъ опредѣлѣня такса' могу се съ првогъ погледа ньине велике оскудице примѣтити:

1, Оне се случайно наплаћую, кадъ кои грађанинъ съ државномъ каквомъ власти у смѣшай дође, дакле неодговараю ни найвишемъ условлю доброће свакогъ намета, почемъ грађани тай теретъ ни по своіой имућности ни по другой коіой мѣри несносе.

Digitized by Google

2, Оне ограничаваю и отежаваю народу вольно уживанѣ користій и благодѣянія, кои државномъ свезомъ постое, и коя свакій членъ те свезе одъ правительства свогъ съ правомъ очекивати може, — и што е найгоре, оне даю право имућнима и богатима, да они, кои су могућни више платити, и више помоћи у своимъ приватнимъ пословима одъ владе захтѣвати могу.

По наведеномъ праведніи бы начинъ обтерећаваня было, да влада услуге приватнима бесплатно чини, а напротивъ да свое потребе приходомъ одъ каквогъ данка или одъ собствене приватне заслуге намирує. Но уколико се по изложеномъ таксе као найвишимъ основима обштегъ намета неодговараюћій приходный изворъ државне касе показую, утолико су напротивъ млоги правни и практични узроци доста важни и претежніи, да се за умѣсность неки такса(1) подъ особитимъ условлѣмъ изяснити морамо.

(1) Кои ће одобрити оне млоге таксе, кое су власти у пређашня времена одъ народа наплаћивале? — Млоге неправедне таксе, што и данданасъ Турци наплаћую; данакъ, што су Чивути безъ обзира на имућность за само трплѣнѣ у земльи плаћали; у Француской по смрти свакогъ краля плаћала се новомъ кралю такса за потврђенѣ свію одъ предходника' коекомъ подарены права' (joyeux avénement); franc-fiéf была е такса, кою е свакій неплеменѣ платити морао, кадъ е каково племѣско добро купіо. —

§. 114.

За умѣсность такса' уобште особито неки родова такса' наводе се ови узроци:

Digitized by Google

1, Знатни приходи, кое многе европске државе одъ такса вуку,(1) немогу се на другій приходный изворъ лако превети, почемъ су и тако сви други извори данкомъ подпуно обтерећени, — кое се изъ тога види, што бы законодавне власти, кадъ бы іошъ необтерећены прихода у народу было, и ове одавно већъ обтеретиле. — — Неугодность преласка съ едногъ приходногъ извора на другій може се тимъ баръ ублажити, ако не и избѣћи, кадъ се то буде постепено и пажльиво чинило. У осталомъ овай узрокъ е сасвимъ неоснованъ, — таксе, кое се укинути желе, плаћаю се изъ народны прихода, зашто се дакле небы могли тіи исти приходи каквимъ данкомъ обтеретити?

2, Подъ еднакимъ околностима свакій старый, уобичаеный теретъ (наметъ) больій е одъ новогъ; поредъ тога неке таксе одговараю свима неискиваньима, да се и съ найбольимъ данкомъ успорѣдити могу.

3, По найвишимъ основима државногъ намета треба да се сви грађани еднако обтерете, еръ сви право имаю на еднако уживанѣ благодати државногъ друштва; неправо бы дакле было оногъ, ком непрестано државне власти за свое приватне послове у помоћь призива, и тако іи више него остали грађани за свою потребу употреблява, онако слабо данкомъ обтеретити, као и онога, ком за себе понаособъ и нарочито никакве подпоре одъ државны надлежательства нетражи.

4, Државне власти постое поглавито, да разне интересе свію уобште и свакогъ поединогъ само у оному случаю заштићаваю и подпомажу, гдѣ се ови сами помоћи немогу, таксама треба дакле отежати призиванѣ државне помоћи за сваку ма-

Digitized by Google

ленкость или и у онимъ случаевима, гдѣ грађани сами зло одъ себе одвратити, или до користи какве сами безъ ичіе помоћи доспѣти могу.(²)

(¹) У некимъ државама износе таксе знатну часть државногъ прихода; тако н. п. у Швайцерской по буцету одъ 1846. год. имено у *К. Вату* 31% чистогъ прихода, у *К. Турговои* 28,⁸ %, у *К. вар. Базелу* 19%, у *К. Берну* 15,⁷ %, у *К. земльи Базелской* и у *К. Луцерну* 12%. — У *Белгіи* 1846. год. 25 мил. fr. или 22% бруто-прихода. — У *Баденской* е по буцету 1848. год. свега такса узето 1,913.000 фр. или 12 % бруто-прихода државногъ. — У *Пруской* по буцету 1849. год. 11,⁵ мил. Rlr. или 13 % бруто-прихода државногъ. — У *В. Х. Хесенскомъ* 18⁴⁸/₅₀. год. 1,089.000 фр. или 13,⁹ % ц. бруто-прихода државногъ. — У *М. Шверину* 1849. г. 128.000 Rlr. или 4,⁸ %. — У *Србіи* по буцету 18⁴⁹/₅₀. год. 132.300 дг. или 1,³ % ц. др. прихода. —

(²) Беспослени и шарлатани бы за свако незнатно изнађенѣ патенте, страшльивци бы за найманю опасность стражу, свадльивци бы за найситнія неспоразумлѣня судейско изслѣдованіе и рѣшеніе потраживали; и тако бы се морала надлежательства државна до у бесконачность умножавати, само текъ да по неоснованомъ и претераномъ захтѣваню несносны досађача' приватне сплетке размршаваю. Таксе баръ умаляваю ове незгоде. —

§. 115.

Съ обштегъ гледишта мотрећи таксе неподудараю се съ найвишимъ основима државны намета,' но напротивъ судећи по околностима државногъ живота мора наука баръ неке родове такса' као посве умѣсне признати и одобрити. — По европскимъ државама іошъ су млогобройне и врло

Digitized by Google

разнородне таксе у обичаю, но мы ћемо овдѣ само найглавніе навести и изяснити моћи. Мотрећи на поводъ, кога се ради коя такса наплаћуе, можемо све таксе найясніе овако раздѣлити и прегледати:

А, Таксе, кое се по свимъ гранама државне управе плаћаю, а те су

I. Штемплъ; II. таксе за дипломе.

Б, Таксе, кое се само у поединимъ гранама државне управе одъ граћана узимаю, те су пакъ:

III. У струци судейской; IV. у струци полиціе сигурности; V. у струци полиціе економне; VI. у струци полиціе изображеня.

§. 116.

I. Штемплъ (1) е наметъ на разне писмене саставе, кои се државной каквой власти у виду прозбе, тужбе и т. д. подносе, или кое државно какво заведенѣ или надлежательство у виду рѣшенія, увѣреня, одобреня и т. д. граћанима издае. Такса штемпла врло се лако и евтино одъ граћана наплаћуе, почемъ држава на чисте мочале артіе штемпле разне цѣне удари и такову артію граћанима продае. У европскимъ државама неподлеже штемплу само писма државнимъ властима писата, или одъ њи издата, него и сви такови писмени саставі, кои ће се текъ може быти кадгодъ предъ каквимъ надлежательствомъ као документъ у приватнимъ тербама употребити моћи, као: мѣнице, уговори, књиге трговаца и фабриканта и т. д. — Ако бы кои пропустіо у овимъ приликама прописаный штемплъ употребити, онда губи и документъ сасвимъ или почасно важность свою, (мѣнице безъ

Digitized by Google

штемпла ваше н. п. само колико и просте обвезанице), или ако тога небуде, то се баръ државацъ такавогъ документа подвргне казни некой збогъ тога, што штемплъ на своме мѣсту употребіо ніе. — Приносъ ове таксе зависи отудъ, колики су степени штемпла и на колико ће се предмета онъ распространити. Што манѣ предмета' такси штемпла подлеже, тимъ е за народъ и обшту стварь болѣ; нарочито треба на то тежити, да сиромашнія и неизображенія часть народа одъ ове таксе ослобођена остане. Величина таксе у поединимъ случаима пакъ управля се по важноћи предмета, и тако се обично у државномъ животу разликую два рода штемпла; т. е. или е штемплъ *предметный*, гдѣ е величина штемпла по предмету опредѣлѣна тако, да н. п. просте молбе и жалбе найманый штемплъ плаћаю, већій пакъ пасоши, свидѣтельства, пуномоћія, тестаменти, уступнице, судейске пресуде и т. д., — или е штемплъ *редный*, гдѣ е величина штемпла по цѣни предмета опредѣлѣна, а то важи кодъ уговора о каквой куповини, кирік или аренди, кодъ обвезаница', контій, рачуна', признаница' и т. д. У послѣднѣмъ случаю н. п. обвезаница или признаница на маню суму издата подлежи манѣмъ штемплу, но она веће суму садржаваюћа.(²) — Поредъ наведены случаева удара се штемплъ на карте, новине и календаре, но штемплъ у томъ случаю ніе такса него у виду таксе, наплаћивана трошарина, о коіой ћемо ниже доле говорити. (³)

(¹) По Boxhorn-у штемплъ е изнашао еданъ Холандезъ на позивъ генералны држава', да ће се ономъ знаменита награда дати, кои новъ какавъ данакъ изнаће, одкудъ ће државна каса безъ примѣтногъ терета за граћане млого прихода' имати моћи. — У *Холандской* у-

Digitized by Google

веденъ е штемплъ 1624., у *Енелеской* 1671., у *Аустріи* 1686. године. —

(2) Премда се штемплъ кодъ уговора о кирiи, куповини, аренди и т. д. управля по суми, колика кирiя, куповна цѣна и аренда буду, то опетъ ова такса недржи равновѣсность съ имуѣности граѣана, кои ту таксу плаѣаю, као што то строго кодъ пореза быва. Тако бы еднаку таксу штемпла платили и онай, кои само одъ кирiе едне куће живи, као и онай кои поредъ кирiе и други млого знатнiи прихода одъ плате и друге заслуге има. —

(3) У *В. Британской* е штемплъ одвеѣъ яко распространѣнъ, и зато народъ млого подъ ньимъ пати. Свакояке признанице, асиняти, банкноте, билѣте асекуранцiе, новине, поедине обяве у новинама (по $1\frac{1}{2}$ шилинга), све цедулѣ, кое се узъ разне лѣкове даю, и начинъ употребляваня лѣка прописую, остали лѣкарски прописи (рецепти) и т. д. плаѣаю таксу штемпла. — По *французскомъ* закону подлеже такси штемпла сви уговори, саставци, преписке, регистри, тевтери и т. д. кои се можебити кадгодъ предъ судомъ употребити могу као документъ pour obligation, décharge, justification, demande ou défense. Одъ прилике тако е и у *Аустріи* и по осталимъ державама. —

§. 117.

У обрану штемпла може се то навести, што се такса лако наплаѣуе, што никакове готово трошкове неизискуе и што се у ситнимъ сумама одъ граѣана узима, а державной каси знатне приходе доноси.(1) *Противъ* штемпла важе пакъ тiи узроци, што се граѣанима призиванѣ державне помоћи у ньiовимъ найправеднiимъ и найважнiимъ потраживаньима прописомъ штемпла отежава, и што се

Digitized by Google

штемплъ у млого случаева никако по имућности грађана неуправля. Засадъ, гдѣ се неможе штемплъ одма укинути, нека се баръ на ова правила мотри:

1, Да се слабе казни за преступнике прописаны о штемплу закона опредѣле, особито ако е преступакъ поводомъ лаке небрежльивости или изъ самогъ незнаня учинѣнъ.(2)

2, Да найнижа такса, коя се найвише употреблява, небуде велика и за народъ теретна, и да се други виши степени непеню напрасно и до велики сума'.(3)

3, Да се такови предмети такси штемпла никако и неподвргаваю, кодъ кои се горе речени преступци лако догодити могу, и кодъ кои' бы се напредку обштегъ благостаня сметало (н. п. кодъ мѣница', асекуранція' —).

4, Да се сиротиня одъ ове таксе ослободи, и то или сасвимъ, или само за неке предмете, или пакъ само одъ виши степена' (гдѣ се т. е. ови по имућности неуправляю).

5, Да се проста и ясна правила о употребляваню штемпла поставе и обзнане, како небы люди нехотице законъ преступали. (4)

6, Да се помрляный и покваренный штемплованый мочалъ за другій чистъ промѣнити може.

(1) У *В. Британсой* заступа штемплъ скоро све остале таксе. Онъ е принео држави $18^{38}/_{39}$. год. у фр. р. 7,239.191 Ls. бруто съ 2,^{27} % трошкова или нето 7,044.954 Ls., кое чини 2,^{3} фр. на главу. Год. 1843. 7,139.783 Ls., 1844. 7,076.752 Ls. нето, 1847. (съ приносомъ одъ киріяшки кола' и одъ ситничара') 7,671.324 Ls., по буџету за $18^{49}/_{50}$. год. 6.750.000 Ls. нето. —

Digitized by Google

Приносъ одъ $18^{38}/_{39}$. год. дошао е држави одъ слѣдуюћи предмета:

Одъ наслѣђа . . .	2,104.958	Ls.
„ потврђены уговора' .	1,681.500	„
„ морски асекуранція' .	272.417	„
„ пожарны асекуранція' .	907.260	„
„ мѣница' и асигната' .	757.874	„
„ новина' и обява' . .	352.697	„
„ стецкоча' (stage-coaches)	495.750	„
„ признанница' (receipts) .	173.488	„
„ други предмета' . .	493.147	„
Свега	7,239.191	Ls.

Француска у ср. р. $18^{36}/_{37}$. год. 32,144.390 fr., $18^{41}/_{42}$. 34,201.000 fr. бруто, съ трошковима одъ 2,^{3} %, нето 20,^{4} кр. на главу; $18^{46}/_{47}$. 47 мил. fr. или 27,^{4} кр. на главу; 1848. год. само 30.905.000 fr. съ 3,^{1} % трошкова. —

Аустрія $18^{46}/_{47}$. год. 5,719.000 фр. нето или 9,^{5} кр. на главу; трошкови по буц. одъ 1849. г. 4,^{3} %. —

Пруска по буцету одъ 1847. год. 4,850.000 Rlr. съ 1,^{32} % трошкова; по буцету за 1849. год. 5,557.737 Rlr. бруто, 5,^{5} мил. нето или 19 кр. на главу. —

Баварска $18^{35}/_{37}$. 982.753 фр. съ 8,^{5} % трошкова, нето 880.215 фр. или 10 кр. на главу. Трошкови се дѣле на ове издатке: на папиръ 47 %, на плате званичника' 25 %, на рабатъ продавцима 11,^{3} % и т. д.

Саксонска по буцету $18^{43}/_{45}$. 162.000 Rlr. съ 3,^{5} % трошкова, на главу 5,^{4} кр. —

Белгія 1846. год. 3 мил. fr. или 22 кр. на главу. —

Швайцерска 8,^{3} кр. на главу, т. е. *К. Бернъ* по буцету за 1845. 77.000 fr. или 7,^{5} кр.; — *К. Цырихъ* 38.000 fr. или 5,^{8} кр.; — *К. Ватъ* 60.000 fr., 11,^{5} кр. на главу. —

Digitized by Google

Србія нема штемпла, у *Баденской* и *Вырте́мберш-кой* помѣшанъ е штемплъ съ другимъ таксама тако, да се нѣговъ приносъ понаособъ незна. —

(2) Кои какавъ штемплъ противно закону неупотреби, тай мора обично 10 — 15 пута колико штемплъ у ономъ случаю износи, казни платити. Праведно бы было одъ онога простъ само штемплъ наплатити, кои е изъ незнаня такову погрѣшку учиніо. —

(3) Найнижій штемплъ е у *Баденской* 3 кр., у *Баварской* 3½ кр., у *Аустріи* 3 кр. (ср.), у *Пруской* 5 Sgr. —

(4) По *пруском*ъ закону н. п. подлеже штемплу одъ 5 Sgr. прозбе и жалбе, одпусна писма за служителѣ, судейска и полицайна рѣшенія у незнатнимъ предметима, — одъ 15 Sgr. одпусна писма изъ веће службе, званична свидѣтельства, важнія рѣшенія, писмене кауціе, уступлѣня, пасоши, пуномоћія и т. д., — одъ 2 Rlr. усвоеня, брачни и наслѣдни уговори, тестаменти, мртвачка писма, изясненія пунолѣтства, — одъ 5 до 20 Rlr. грађанске пресуде, кои се предметъ неможе у новцима изразити, — одъ 10 Rlr. пресуде военогъ суда, — одъ 5 до 50 Rlr. у кривичнимъ и увреднимъ пресудама. — Редный штемплъ плаћаю $\frac{1}{24}$ % мѣнице у земльи трасиране, — $\frac{1}{12}$ % акціе, обвезанице, признанице, кое се државномъ каквомъ надлежательству подносе, — $\frac{1}{3}$ % куповине покретностій, ако е куповина на писмено свршена, уговори о аренди и киріи, протоколи лицитація, — ½ % преміе полице асекурація, — 1 % куповине непокретностій, уговори о наслѣдномъ изарендираню, наслѣђа супружна, пресуде грађанске парнице до 1000 Rlr., а ако е сума већа, онда за прву ½ а за остале $\frac{1}{8}$ %, — 2 до 8 % разна наслѣђа. — Мѣсто предметногъ штемпла постои у *Француской размѣрный* штемплъ, кои се по величини папирногъ мо-

Digitized by Google

чала, на коме се пише, управля. Такса се у шестъ размѣра одъ $1/4$ до $1^2/_2$ fr. пенѣ, но притомъ е прописано, колико се редова на едной страни написати смѣ. Редный штемплъ утврђенъ е за свакій случай на $1/2$ $^{00}/_{00}$. —

§. 118.

II. Таксе одъ диплома' за званія, титуле, достоянства, племићства или ордене. Оне се найманѣ могу онда одобрити, кадъ се одъ оны диплома' узимаю, кое се за уживанѣ заслужене неке користи даю. Такса се управля по важности права или користи, кою дипломираный дипломомъ добые, и по тому осѣћа дипломираный тай издатакъ на диплому утолико манѣ, уколико е важніе дипломомъ задобывено право. Но ако кои диплому и съ ньомъ скопчано право заслужуе, то е плаћанѣ таксе сасвимъ неправедно и неумѣсно, ако пакъ незаслужуе, онда се дипломиранѣ сматра као даванѣ неки права' и одличія' — за новце. Подариванѣ права и користи за новце на уштрбъ трећегъ садъ е готово у Европи престало, а издаванѣмъ диплома' на одличія, коя текъ само суету подмирую, грѣши правительство двогубо, єръ єдну штетну страсть у своимъ народу подранюе и распалюе, и єръ се као обманитель слабостима некимъ одданы свои' граћана показуе, почемъ іимъ лошу робу за скупе новце продае. Такса за дипломе могла бы се іошъ само онда одобрити:

1, Ако е тако мала, да текъ трудъ накнади и трошкове око дипломе учинѣне подмири.

2, Ако се вишакъ преко трошкова оставши на какво обштеполезно заведенѣ употреби.

(1) Уредба одъ 20. Декемврà 1840. год. В. № 2624. опредѣлява, да се за диплому на чинъ обер-официрскій 1 #, на чинъ штабсъ-официрскій 2 # а на чинъ гене-

Digitized by Google

ралскій, совѣтничкій, повечительскій по 5 ✠ цес. таксе узимаю. —

(²) Продаванѣ званія и достоянства у пређашня времена. У *Млѣтцима* продавали су се патриціятъ и наслѣдство званія, и зато су се разликовали procuratori per denari u per dignità. Одъ овогъ треба разликовати продаванѣ права адвоцираня и нотарства. —

§. 119.

III. Таксе у струци судейской за потврђенѣ, упротоколиранѣ, рѣшенія, пресуде, увѣреня и т. д. (¹) небы умѣсне и праведне быле, кадъ бы се одъ ньи сви судейски трошкови подмиривали, еръ судови и друга надлежательства нису само на користь онима, кои ім употребляваю, него само быће судова и властій у земльи заштићава интересе и оны грађана, кои никадъ нису са судомъ и съ властима посла имали. Но ако уобште и важи, да се уживанѣ благодѣянія одъ државне власти за поедине проистичућя неможе као обштый поводъ и мѣрило државногъ намета узети, опетъ съ друге стране направедно се чини, да надлежательства приватнима сваку услугу у онимъ случаима бесплатно указую, гдѣ се државне власти и трудомъ и трошкомъ посебно и исключно съ интересима поедины лица' занимаю. Ово мнѣніе тимъ се више правда съ точке политичне, еръ такса уздржава люде одъ подизаня свакояки, особито маловажны неправичны и ризичны парница. Нека часть судейски такса' може безъ обзира на важность тербе стална быти, наликъ на предметный штемплъ, — већа часть ньи пакъ нека се по суми, за кою се парничари тераю, управля (редна такса). Судейске таксе савршеніе су, кадъ се више по важности предмета управляю, еръ су онда народу манѣ теретне (¹); а

Digitized by Google

предметна такса нека е свакадъ тако мала(²), да текъ трошкове око парнице судомъ учинѣне (у артіи, а одъ части и у труду и т. д.) намири.

(¹) Приходи одъ судейски такса' износе у *Србіи* по буцету $18^{49}/_{50}$, год. 61.370 дг. а у ср. р. одъ 1843. до 1847. год. 44.511 дг. или 0,^{48}% цѣлогъ државногъ прихода. — У *Француской* год. 1836. износиле су оне 17.666.000 fr., расхода' на судове, было е пакъ 21 мил. fr. безъ свакн трошкова на зданія и затвора'. — У *Баварской* су у ср. р. $18^{32}/_{34}$. год. 1,836.898 фр. принеле судейске таксе. — У *Баденской* чине ови приходи заедно съ приносомъ штемпла и правне полиціе $18^{44}/_{46}$. год. у ср. р. 1,167.000 фр. или 41,^{1} кр. (ср.) на главу. — У *Вытембершкой* износе судейске таксе начисто год. $18^{48}/_{49}$. 328.900 фр., $18^{38}/_{40}$. у ср. р. 355.800 фр. и то 33,594 фр. судейске таксе, 22.623 таксе брачне, 156.018 фр. таксе нотаріятске и 142.645 фр. таксе одъ управе. Горньомъ сумомъ подмирую се 40%. свію судейски трошкова. — У *Белгіи* чине ове таксе 1839. год. свега 1,792.396 fr. — *Пруска* има отудъ прихода по буц. за 1847. год. 3,931.830 Rlr. или 60% цѣлогъ расхода на судейску струку. — *В. Х. Хесенска* буц. $18^{48}/_{50}$. 75.000 фр. —

(²) Уредбомъ одъ 25. Юнія 1841. В. № 736. прописана е такса у *Србіи* за свакій печатъ примирителногъ суда 5 пара чарш. По уредбама одъ 19. Мая 1843. В. № 814. и одъ 25. Мая В. № 638. наплаћую србски судови ресума 5% и одъ свакогъ мочала по 20 пара чарш. таксе, потомъ за пресуду, потврђенѣ и т. д. првостепсногъ суда по 1 цв., за пресуду апелаціоногъ суда 2, а врьовногъ суда 3 цв. и т. д. — У *Француской* плаћа се за интабулиранѣ велика такса. Кадъ кои на хипотеку 300 fr. и. п. позаймы, мора платити 19 fr. 10 с. таксе за интабулиранѣ, а да се по исплати дуга интабулація скине, 12,^{5} fr., т. е. свега преко 10%. —

Digitized by Google

§. 120.

Судейске таксе познате су подъ разнимъ именима, и распространѣне су погдѣгдѣ тако, да и саме неке порезе у кругъ свогъ понятія узимаю. Оне се зову или по трошковима, кое накнаѓую, или по предмету, за кои се судейска помоћь потражуе; тако има такса' папирны, пресудны, протоколны (регистрираня) — такса' за потврѣенѣ и одобренѣ уговора каквогъ о куповини, о даваню подъ аренду, кирію или простый заямъ: такса' одъ наслѣѓа' и т. д. Таксе разногъ рода свашене су у некимъ державама подъ едно понятіе, гдѣ се напротивъ у другимъ державама една такса на више струка' дѣли са особитимъ за сваку струку именомъ. Млоге државе наплаѓую веѓу часть судейски такса' у виду штемпла, у комъ случаю и такса име штемпла носи. — О умѣсности и доброћи судейски такса' треба по слѣдуюћимъ правилима судити:

1, Уобште а и за поедине случае нека се за найнижій степенъ умѣрена такса опредѣли.

2, Сума таксе нека се пенѣ по важности предмета и (што е болѣ) по нужнимъ за какву услугу трошковима, — труду и времену.

3, Званичници нетреба да какве ползе одъ наплаћены такса имаю, као што е то преѓе у обичаю было.(1)

4, Нека се ясна и за свакогъ лако понятна тарифа разны степена' такса' састави, и на некомъ мѣсту (н. п. у судейскомъ зданію и другдѣ) изложи, како бы се свакій о законости потраживаня увѣрити могао.(2)

Digitized by Google

5, Таксе, кое су по природи своіой управо данци, треба изъ реда такса' избрисати и величину ньіову као и начинъ узиманя по найвишимъ основима данка уредити. Овамо спадаю таксе одъ наслѣђа' особито онда, ако наслѣдникъ ніе ближій сродникъ, или ако у страной држави живи, — таксе одъ поклона', — таксе одъ изселѣника' и т. д. —

6, Уобичаене велике таксе одъ куповина и подъ аренду даты добара треба на свакій начинъ на нижій степенъ спустити, єръ су и тако сва такова добра данкомъ обтереѣена. Такса одъ куповина' други наплаѣуе се истина одъ купца, но свакадъ е продавацъ носити мора, єръ е нѣму више до продае но купцу до куповине стало. Како се тимъ начиномъ капитали у народу разрушаваю, почемъ граѣани таксу своимъ главнимъ а не приходима плаѣаю, то се и такова такса наукомъ никако одобрити неможе. (3)

(1) Ако се званичницима участіе какво у приносу такса' уступи, то ѣе они тежити, да се свака найманя неспоразумлѣня судомъ рѣшаваю. Кодъ регала е напротивъ одвеѣъ полезно, да управительи и остали званичници участіе неко у регалномъ приносу имаю; тимъ се такоѣе таксе одъ регала разликую. —

(2) У *Баденской* опредѣли судъ своимъ рѣшеніемъ суму такса за поедине случае, а финансіялне власти е одъ граѣана наплате; у *Србіи* заступаю у томъ мѣсто финансіялны званичника полицайне власти. —

(3) У *В. Британской* наплаѣуе се такса одъ куповина' и томъ подобны промѣна мманя у виду штемпла одъ прилике 1 одъ стотине, но не еднако за разне суме, єръ на 1000 до 2000 Ls. плаѣа се 12 Ls. т. е. 1,2 до 0,6 %, одъ 2000 Ls. навише по 25 Ls. и т. д. — *Француска* такса enrégistrement врло е теретна на на-

Digitized by Google

родъ; она се вене одъ $1/4$ — 9 %, и принела е године $18^{36}/_{37}$. у ср. р. 110.154.562 fr. — *Баденска* акциза одъ продая и непокретностій наплаћуе се у $2^1/_2$ %, и принела е заедно съ таксомъ одъ наслѣђа 1830. године 312,794 фр., $18^{32}/_{34}$. у ср. р. 400.155 фр., $18^{36}/_{38}$. 511.503 фр., $18^{44}/_{46}$. 621.925 фр. — *Вуртемберска* има отудъ (акцизе) по буџету за $18^{42}/_{44}$. год. 185.000 фр. — *Белгія*, enrégistrement 1846. год. 10.581.330 fr. — *К. Ватъ*, droit de mutation $18^{41}/_{45}$. год. у ср. р. 301.000 fr. или 19 % цѣлогъ државногъ прихода. —

§. 121.

IV. Таксе у струци полиціе сигурности понайвише су наплате за пасоше, за дозволѣня на ловъ и ношенѣ оружя, за патроле и другій чуваюћій персоналъ, за казни збогъ преступлѣня полицайны закона и наредба. Новчане казни заступаю друге казни, имено затворъ и бой, у комъ случаю или власть родъ казни опредѣли, или се преступнику изборъ на волю остави. Полицайна преступлѣня новцемъ казнити, показало се у практики врло цѣлисходно, особито ако се казни по повтораваню преступака на веће суме пооштраваю; (1) но при свемъ томъ нетреба ову казнь тако распространити, да се и ондѣ употреби, гдѣ е мѣсто каквой оштріой казни. Остале таксе полиціе сигурности могу се сматрати или као почасна накнада за учинѣне поединима услуге одъ стране државны властій, и у томъ случаю треба іи мале опредѣлити, да текъ трошкове накнаде, — или као средство, да се каква явна услуга често нетражи н. п. кодъ дозволѣня на ловъ (види §. 77. подъ (3).

(1) Сходно европскимъ законима издатъ е подъ 18. Мая 1850. В. № 911. полицайный законъ у *Србіи*, коимъ су одъ три руке казни прописане: бой, затворъ

Digitized by Google

и новчана казнь. — Уредба одъ 1. Новембра 1840. В. № 2126. опредѣлява казнь за кордонопреступнике по 2 цв. на данъ. —

§. 122.

V. У струци полиціе економне найглавніе су слѣдуюће таксе:

А. Таксе за водене и суве путове.(1) Праведно се истина види, да треба онога, кои путове непрекиднимъ употребляванѣмъ квари, а отудъ користа има, и неной такси подврћи, коіомъ ће се ако не сва сума, а оно баръ нешто трошкова нужны за правлѣнѣ и оправлянѣ путова накнадити. Съ друге точке пакъ мотрећи, неможе се ова такса наукомъ одобрити, еръ ни све учинѣне трошкове ненакнађава,(2) а напротивъ у смотреню наплаћиваня съ таковимъ е тешкоћама и неугоднимъ послѣдицама скопчана, да и државну касу млого стае и да природномъ развитку народногъ благостаня смеће. Она се обично неузима по цѣни робе, коя се путемъ вози, него по величини кола и по тежини товара, тако да проста, сирова и евтинія роба односно већой такси подлежи но израђена, скупоцѣна и роба луксуса. Премда подвозачъ овай издатакъ у подвозне трошкове урачуна, и тако на купце и трошаче робе пренесе, но башъ збогъ зависности производа одъ трошнѣ (в. I. ч. §. 238.) указуе се ова такса као неумѣсна, кое се и искуствомъ потврђава, кадъ едну државу, гдѣ такса на путове непостои, сравнимо съ другомъ, гдѣ она постои.

(1) У те се рачунаю таксе за путове, за калдрму, за пловидбу по рѣкама и езерима, за мостове, за одморъ по пристаништима, за употребляванѣ воде у воденицама и тимъ подобне. —

(2) У *Саксонской* принела е такса на путове по буџету за 18$^{43}/_{45}$. 200.000 Rlr., такса на мостове пакъ

Digitized by Google

12.000 Rlr. или у свему 40 % трошкова за правлѣнѣ и оправлянѣ путова и мостова. — У *Баденской* стали су путови државу око 340.000 фр., а такса принела е 190.000 фр. или 56 % трошкова. — У *Пруской* принела е ова такса год. $18^{41}/_{46}$. у ср. р. 1,168.840 Rlr. начисто. По буџету за 1849. год. 1,361.000 Rlr. бруто съ 9,^{5} трошкова; правлѣнѣ путова стае пакъ до 1^{8}, мил. Rlr. и то безъ новы путова. — У *Аустріи* изнела е такса одъ водены и сувы путова $18^{46}/_{47}$. год. у ср. р. 2,468.000 фр. чисто; трошкови правлѣня путова пакъ 6,872.000 фр. — *Белгіи* принела е она такса 1846. г. 1,862.000 fr. — *М. Шверинъ* по буџету 1849. год. имао е одъ таксе ове 44.445 Rlr., а потрошіо е на издржаванѣ путова 60.684 Rlr. — *Курхесенска* узела е по буџету 1849. г. таксе 90.000 Rlr. а издала е 162.000 Rlr. — *В. Х. Хесенска* имала е $18^{48}/_{50}$. године 175.000 фр. прихода одъ ове таксе, кое износи 56% одъ трошкова за одржаванѣ путова. — У *Француской* нема таксе на суве путове, напротивъ такса на рѣке и канале принела е по буџету 1844. год. 6,673.000 fr. — Такса на пловидбу по Райни принела е *Баденской* $18^{44}/_{46}$. у ср. р. 36.926 фр. начисто; *В. Х. Хесенской* по буџету $18^{48}/_{50}$. год. 211.000 фр. чисто; *Насавской* 1841. год. 108.000 фр., и къ тому 23.600 фр. таксе одъ воденица'. —

§. 123.

Неугодна дѣйства таксе путова показую се у слѣдуюћемъ:

1, Цѣна подвозне робе скочи, еръ се подвозни трошкови таксомъ умложе, и потомъ осѣте штету отудъ не само сви трошачи, него збогъ ограничене продае и трошнѣ и сви продавци и произвоћачи. Ове неугодне послѣдице опазе се найяче онда, ако се роба на дальній путъ вози, и ако е добро велике вредности а мале цѣне н. п. дрва,

Digitized by Google

ра'на, сирови производи. — Зато се обтерећава тимъ сиротиня односно яче но люди имућніегъ станя.

2, Отежава се провозъ страныы производа крозъ такову землю, тако да сасвимъ и престати може. Слѣдства овогъ отежаня быће, да се млога предузећа, коя бы иначе за цѣлу землю а нарочито за она на путу лежећа мѣста полезна была, неће моћи чинити.

3, Отежава се путованѣ и путници се подвртаваю некой трошарини, коя, ако се и правична чини, никако неможе умѣсна быти.(1) Странне поданике требало бы само онда овомъ таксомъ обтеретити, ако и странна држава съ нашимъ поданицима тако поступа; но за свакій случай опетъ е корисніе путнике, како странне тако и наше, одъ ове таксе сасвимъ ослободити, еръ ако путникъ занатскогъ предузећа ради путуе, то ће онъ савъ учинѣный трошакъ на купце и трошаче свогъ производа пренети, и онда подлежи ова такса истой осуди, кою смо надъ таксомъ на робу у овомъ случаю изрекли; ако пакъ кои веселя ради путуе, то бы текъ онда само праведно было какву таксу на путнике ударати, кадъ бы се исти по имовномъ свомъ станю обтеретити могли, умѣсно бы пакъ то само онда было, кадъ се небы тимъ и иначе путницима сметало, и кадъ небы другогъ начина было съ маньимъ трошкомъ и трудомъ и съ маньимъ непріятностима истый данакъ одъ грађана наплатити. Но како сила начина' има, грађане правичніе и цѣлисходніе обтеретити, то се и ова такса наукомъ као неумѣсна одбацити мора.

(1) У *Баварской* плаћао е путникъ при уласку у землю 3 фр. на свакогъ коня, но ако кои манѣ одъ 60 сатій (крозъ землю) путуе, томе се за свакій непропутованый сатъ по 3 кр. поврати. —

Digitized by Google

§. 124.

Влада има право само на онимъ путовима таксу наплаћивати, кое сама прави; подвозъ на обштинскимъ, сеоскимъ путовима мора пакъ одъ таксе сасвимъ ослобођенъ быти, єръ правлѣнѣ и оправлянѣ овы путова пада на теретъ поединимъ обштинама. Преће є свуда по Европи уобичаено было, да се како главни тако и обштински путови кулученѣмъ раде, но у млогимъ државама одавна се узаконило, да путове као и остале државне потребе сматрати треба, и да се како главни тако и обштински путови изъ државны и изъ обштински прихода правити и оправляти мораю. Наукомъ є признато, да ове трошкове на обштый теретъ ставити треба, о начину извршеня овогъ основа пакъ морамо разлику по околностима землѣ и народа учинити. У развієнімъ и богатіимъ државама съ великимъ и густо населѣнимъ жительствомъ, гдѣ є народъ принуђенъ *интензивно* свою землю радити, корисніе ће быти и за државну касу и за землѣдѣлске жителѣ, да се дужность правлѣня и оправляня путова одъ народа данкомъ у новцу одужи, єръ ће сваній землѣдѣлацъ на своме дому радећи више заслужити, но што бы на нѣга данка за правлѣнѣ путова опредѣлѣногъ пало, а у исто време и државна власть може при великой у томъ случаю конкуренціи радника више и больи радны сила за примлѣне у данку новце наймити, но што бы имала, да іой народъ самъ непосредно ради. У држави пакъ съ *поврином* культуромъ землѣ нити се могу лако евтини радници наћи, нити є народъ толико посломъ занятъ, да му є радно време скупоцѣно, и зато ће у овимъ државама и за єдну и за другу страну пробитачніе быти, да се путови непосредно одъ народа ураде. — Теретъ правлѣня путова у послѣднѣмъ случаю треба подѣлити на

Digitized by Google

поедине обштине по главама налазећи се у сваной радника', теретъ овай обштине накъ треба разрезати на поедине главе као главницу а не по имућности. Разрезиванѣ терета по имућности више е цѣлисходно за онай случай, гдѣ се народъ на већемъ степену имућности душевногъ развитка налази, куда се за свакій случай и жительи варошій и варошица рачунаю. Уобште важи притомъ то правило, да народу и поединима на волю оставити треба, оће ли сами радити или се одъ дужности те новцемъ одкупити. Гдѣ се вѣшта и млога радня за кои путъ изискуе, н. п. за насипе крозъ велике баруштине, за ректифицирани рѣка' и т. д., ту треба влада обштомъ касомъ и вѣштіямъ радницима у помоћь да притече. —

§. 125.

Б, *Дозволѣнѣ на каково предузеће* урадно, трговине или услуге нетреба великимъ таксама подвргавати, єръ ако се такавъ теретъ као такса наплаћуе, то се предузимательима разногъ имовногъ стаія єднакій теретъ намеће, а ако се сразмѣрно приходу свакогъ поединогъ узимаю, онда нису више таксе но порези. Уобште велике таксе за овакова дозволѣня ограничаваю конкуренцію предузимательску, кое на штету трошача т. е. већине народа иде.

В, *Таксе за патенте* каквогъ новогъ изнаћеня важе у случаю, ако државна власть полезность изнаћеня неиспытуе, само као средство, да се ограничи исканѣ патента за свако найнезнатніе поновлѣнѣ у руковођеню занатски предузећа. На свакій начинъ несмею ове таксе тако велике быти, да іи само богатіи платити могу, єръ управо по задатку економне полиціе требало бы важна изнаћена не само одъ свакогъ терета ослободити, него іи іошъ наградама подпомагати.(1)

Digitized by Google

(1) *Француской* су принеле ове таксе по буп. 1844. год. 600.000 fr., поредъ тога узело е правительство (у осталимъ државама примаю то обштине) одъ таксе за одостовѣренѣ мѣра (droits de vérification des poids et mesures) по буџету 1844. године 1 мил. fr. — Поредъ тога постои у некимъ државама такса една, кою обштине и явна заведеня плаћаю за надгледанѣ ньиовы шума посредомъ државны шумара. У *Баденской* су обштине, кое саме своє шумаре држе, одъ ове таксе ослобођене. —

§. 126.

VI. У полициіи изображеня постоє такоће неке таксе, но треба іи тако спустити, да текъ само трудъ указане понаособъ услуге накнаде, и да у некимъ случаима излишно и почесто потраживанѣ дозволѣнѣ и ослобођеня ограничє. Учительима треба плату опредѣлити и то изъ државне или обштинске касе, а школске таксе за уписиванѣ, испыте, свидѣтельства — треба да државной или обштинской каси припадну. Свештеницима уступаю се обично поредъ плате и неке црквене таксе, друге пакъ прима црквена каса или више духовне власти, као н. п. таксе за диспензаціє у браку са забранѣнимъ колѣномъ рода или свойте. У послѣднѣмъ случаю бы се важность цркве веома увеćала, кадъ бы се такове забране сасвимъ укинуле, кое се само за новце врло лако опростити могу.(1)

(1) Уредба одъ 6. Ноемвра 1842. год. В. № 52. опредѣлява награду свештеницима за трудъ у ньиовомъ званичномъ дѣйствованю. Подъ 12. Декемвра 1851. г. П. № 1505. учинило е попечительство просвѣте предложенѣ законодавной власти, да бы се свештеницима поредъ неки такса и утврђена плата опредѣлила. —

Digitized by Google

Digitized by Google

ДРЖАВНА ЕКОНОМІЯ.

ИЗРАДІО

Dr. КОСТА П. Л. ЦУКИЋЪ.

III. ЧАСТЬ

ФИНАНСІЯ.

Б.

У БѢОГРАДУ

У княжества србскогъ правительственой печатньи

1853.

Digitized by Google

ДРЖАВНЕ ЕКОНОМІЕ

III. ЧАСТЬ

ФИНАНСІЯ.

ИЗРАДІО

Dr. КОСТА П. Л. ЦУКИЋЪ

БЫВШІЙ ПРОФЕСОРЪ ДРЖАВНЫ НАУКА' У ЛИЦЕУМУ КНЯЖ. СРБІЕ.

II. ОДДѢЛАКЪ

ДАНАКЪ, ОДНОШЕНѢ ПРИХОДА КЪ РАСХОДИМА, СПОЛЯШНѢ ФИНАНСІЯЛНО УРЕЂЕНѢ.

ПРЕГЛЕДАНО И ОДОБРЕНО ШКОЛСКОМЪ КОМИСІОМЪ.

У БѢОГРАДУ

У к. с. правит. печатньи.

1853.

Digitized by Google

„Nos adversaires ont peu de finance, mais ils la ménagent bien.“

Digitized by Google

САДРЖАЙ.

I. ОДДѢЛКА.

Страна.

§. 1 — 6. Уводъ . . . . . 1.

Книга прва. Државни расходи.

§. 7. — 13. Глава 1. Расходи уобште . . 12.

§. 14. — 38. Глава 2. Расходи понаособъ.

I. Одломакъ. Расходи по гласу устава 22.

II. Одломакъ. Расходи управни.

1. Раздѣлякъ. Расходи управни уобште . . . . 31.

2. Раздѣлякъ. Расходи управни поединце . . . . 60.

Книга друга. Државни приходи

§. 39. — 44. Уводъ . . . . . 82.

§. 45. — 57. Глава 1. Чиста приватна заслуга владе . . . . . 89.

§. 58. — 111. Глава 2. Регали . . . .

I. Одломакъ. О регалима уобште . 107.

II. Одломакъ Копанѣ руда' . . . 112.

III. Одломакъ. Регалъ новаца . . 141.

IV. Одломакъ. Разни маньи регали . 162.

V. Одломакъ. Регалъ коцканя . . 170.

VI. Одломакъ. Регалъ желѣзница' . 189.

VII. Одломакъ. Пошта као регалъ . 193.

§. 112 — 126. Глава 3. Таксе . . . . 234.

II. ОДДѢЛКА.

§. 127. — 231. Глава 4. Данакъ.

I. Одломакъ. О данку уобште . 1.

Digitized by Google

II. Одломакъ. Поєдини родови данка. Стр.

1. Раздѣлякъ. Порези.

Уводъ . . . . . 44.
1. Заглавлѣ. Порезъ одъ землѣ . . . . 49.
2. Заглавлѣ. Порезъ одъ куће . . . . 65.
3. Заглавлѣ. Порезъ одъ занатa . . . . 74.
4. Заглавлѣ. Порезъ одъ капитала . . . . 91.
5. Заглавлѣ. Порезъ одъ радничке заслуге . . 106.
6. Заглавлѣ. Обштый порезъ одъ прихода . . 114.
7. Заглавлѣ. Обштый порезъ одъ иманя . . 118.

2. Раздѣлякъ. Трошарине

1. Заглавлѣ. Трошарине уобште . . . . 121.
2. Заглавлѣ. Непосредне трошарине . . . . 130.
3. Заглавлѣ. Акциза. . 137.
4. Заглавлѣ. Ђумруци . 145.

Книга трећа. Одношенѣ државны расхода къ приходима.

§. 232. — 237. Глава 1. Приходи равни расходима . . . . 168.

§. 238. — 274. Глава 2. Државни дугови.

I. Одломакъ. Єстество и дѣйство државны дугова . . 177.

Digitized by Google

II. Одломакъ. Поедини родови Стр.
државны дугова . . . 189.
II. Одломакъ. Управа државны
дугова . . . . . 216.

Книга четврта. Споляшнѣ уређенѣ финансіалне управе.

§. 275. — 278. Глава 1. Власти и званія финансіялне управе . . 234.
§. 279. — 290. Глава 2. Послови у финансіялной управи . . . 239.

Digitized by Google

Digitized by Google

ДРЖАВНА ЕКОНОМІЯ.

ФИНАНСІЯ.

ПРОДУЖЕНѢ О ДРЖАВНИМЪ ПРИХОДИМА.

ГЛАВА ЧЕТВРТА.

данакъ.

I. ОДЛОМАКЪ.

О данку уобште.

§. 127.

Данци су закономъ опредѣлѣни прилози грађана на обште потребе по некомъ опредѣлѣномъ мѣрилу. Они се разликую одъ свію досадашньи прихода тимъ, што влада грађанима за ова плаћаня повратно никакове услуге или стварна добра у промѣну недае, него законодавна власть силомъ закона изрече, колико свакій грађанинъ стварны добара у свомъ иманю налазећи се влади на расположенѣ уступити мора. Како државна свеза постане и постои, одма се узъ то и нужда покаже, да гра-

Digitized by Google

ђани своимъ иманѣмъ влади при испуняваню нѣны задатака у помоћь притицати мораю, но мѣрило и начинъ, уколико ће, и како ће свакій у той помоћи участвовати, различно се у животу државномъ опредѣляваю, одиудъ после и оне млоге теоріе данка произилазе. — У прво време свакогъ народа ніе было тврде свезе у државномъ животу, зато ніе было ни правогъ уредногъ данка; правительства су своє потребе внише или исключно собственомъ заслугомъ и таксама намиривала. Први данци плаћали су се у натури, и то є и за народъ и за правительство корисно было; но овавова теорія данка ніє се дуго држати могла, єръ є грађане несразмѣрно и несавршено, т. є. неке сувише, друге слабо или никако обтерећавала, и єръ су приходи одъ оваковы данака свакадъ незнатни и за млоге садашнѣ потребе државне недовольни были. Како су се државни расходи примѣтно умложавати почели, особито збогъ држаня млоге войске, вођеня скупоцѣны ратова, правлѣня путова и т. д., морало се и на савршеніе теоріе данка мислити, коимъ ће се увећани расходи намирити моћи.

(1) Литература о данцима дѣлаюћа садржава се одчасти у обштой литератури државне економіе (в. I. часть §§. 82. — 94.), одчасти пакъ састои се изъ слѣдуюћи дѣла:

(J. D. Culner): Praktische Vorschläge, welchergestalt Steuer und Contribution . . . . einzurichten seyen, ... 2. изд. Marburg 1741.

C. A. Broggia: Trattato de' tributi. Napoli 1743.

J. W. von der Lith: Politische Betrachtungen über die verschiedenen Arten der Steuern. Berlin 1751.

— — Neue Abhandlung von Steuern. Ulm 1766.

Strelin: Revision der Lehre von Auflagen. Erlangen 1821.

Digitized by Google

K. Kröncke: Ausführliche Anleitung zur Regulirung der Steuern. Giessen 1810. 2 части.

— — Ueber die Grundsätze einer gerechten Besteuerung. Heidelberg 1819.

De Monthion: Quelle influence ont les diverses espèces d'impôts sur la moralité, l'activité et l'industrie des peuples? Paris 1808.

A. S. v. Kremer: Darstellung des Steuerwesens. Wien 1821. 2 части.

K. Murhard: Theorie und Politik der Besteuerung. Göttingen 1834.

Christian: Des impositions et de leur influence sur l'industrie agricole, manufacturière et sur la prospérité publique. Paris 1814.

F. C. v. Fulda: Ueber die Wirkung der verschiedenen Arten der Steuern auf die Moralitaet, den Fleiss und die Industrie des Volks. Stuttgart 1837.

M. v. Prittwitz: Theorie der Steuern und Zölle. Stuttgart 1842. —

§. 128.

Збогъ овы околностій нужни велики приходи државни утолико су теретніи за народъ были, што су законодавне взасти неимаюћи никаковы теоретичны знаня о народномъ и правительственомъ кућеню, на познате већъ приходне изворе данака или нове терете наметали, или се напослѣдку на задуживанѣ рѣшити морале. Поредъ неразвіености идеа о порезима пала е већина државны терета на трошарине, кое су се посредомъ млогобройны унутрашньи ћумрука скупляле, и кое су дакле народну радиность одъ природногъ развитка и могућегъ напредованя задржавале, а тимъ и границу држав-

Digitized by Google

нимъ приходнимъ изворима стѣшнявале. Првый порезъ, кои се у државе увео, морао се на такове предмете наметнути, кои найвише у очи падаю, а то су лица и землѣ, да способности плаћаня имаю и капитали и занатска заслуга, ніе се ни саняло. Величина државногъ прихода одъ пореза' долазећегъ морала е тимъ више ограничена быти, што су найбогатія лица и землѣ (свештенство и племићи и ньима принадлежеће землѣ) одъ свакогъ данка ослобођене быле, а и нароши су свакоякимъ начиномъ трудиле се, да државне терете, уколико е было могуће, са себе на найсиромашнію, землѣдѣлску класу народа свале. Ни меркантилисте ни физіократи нису овай предметъ у правомъ нѣговомъ виду себи представити умѣли. Текъ съ А. Смисомъ, почемъ се народно-економный животъ државе у свимъ поединостима посредомъ савршены основа' индустріялне системе почео разяшнявати, олакшало се и владама, свое — кадкадъ излишно умножене и трошене приходе посредомъ добре и плодне теоріе данка осигурати и іошъ више развити. Приходни данци — порези имаю найпространіе полѣ развіяня, зато су и много већу пажню владе и наука на ову грану данка обраћати почеле, у чему су се неки толико занели, да су порезе као едине наукомъ дозволѣне приходне изворе владе држали, и да су о среће државе и о доброће теоріе данка по томъ одношеню, колико манѣ или више пореза' или трошарина' у земльи има, судили.(1) Да су ово погрѣшна мнѣнія, видимо изъ искуства, а и наука о данку исто показуе.

(1) Погрѣшно бы было благостанѣ државе по величини државны прихода' одъ данка проистичуће опредѣлявати (броеви означаваю миліоне):

Digitized by Google

Имена држава.	цѣо држав. ч. приходъ.	чистъ приходъ одъ данака.	одношенѣ.
Пруска (1845.) . Rlr.	57,677	48,86	85 %
Грчка (1843.) . . др.	17,69	14,774	83,5 „
В. Британска (1844.) Ls.	56,935	46,342	81,3 „
Француска (1845.) fr.	1381,278	883,755	64,1 „
Саксонска (18 43/45.) Rlr.	5,611	3,523	62 „
Аустрія (по Шуберту) фр.	133,944	79,941	59 „
Белгія (1841.) . . fr.	94,642	53	56 „
Баденска (18 42/43.) . фр.	9,406	5,111	54 „
Хановеранска (18 39/40) Rlr.	6,439	3,4	52 „
Выртемберш. (18 42/44) фр.	10,446	5,197	49 „
Баварска (18 37/42.) . фр.	29,712	13,885	46,7 „
Русія (по Шуберту) 20 фр.	212	95	44,8 „
В. Х. Хесенска (39/41) фр.	6,292	2,546	40
Курхесенска (18 40/42.) Rlr.	3,641	1,229	33,7 „
К. Бернъ (1839.) . фр.	2,453	0,745	30
Брауншвайгъ (18 40/42.) Rlr.	5,138	1,452	26

Ова сравньиваня утолико немогу намъ савршено точно понятіе о одношеню данака къ цѣлимъ приходима датя, што се у свакой држави млого коешта подъ изразомъ порези разумѣва, што у другой држави ніе. —

§. 129.

Праву државне власти, да на грађане данакъ удара, стои насупротъ дужность грађана, истый да плаћаю. Заштите и користи, кое лица и иманя ньіова одъ државне власти уживаю, нису безусловне, но само се онда остварити могу, ако грађани неку

Digitized by Google

часть своѝ личны и метеріялны сила' влади, као цѣломъ державомъ управляюћой власти, уступе. *Дужность плаћаня данка* е нужно условлѣ државне свезе, коя у правной држави истина користи поедины особа' за цѣль има, но коя изъ тогъ узрока башъ надъ свакимъ поединимъ личнимъ одношенѣмъ стои, и тако за свакогъ члана свогъ равне, еднаке силе има; зато:

1, Сви су граћани дужни, свакадъ и непрестано данакъ плаћати, т. е. *сви подпадаю подъ обштность плаћаня данка*; изузимаюћи случае:

а) ако е кои граћанинъ особитѝмъ своевольнимъ или приморанимъ пожртвованѣмъ на другій начинъ ову дужность плаћаня испуніо; н. п. ако у войски служи, у некимъ државама явни званичници и пензіонари и т. д.

б) ако е имовно станѣ кои' граћана тако неугодно, да іимъ, кадъ данакъ какавъ усплаћали буду, небы ни за намиренѣ найнужніи потреба' у рукама средства' остало — пука сиротиня.

2, Сви граћани треба да се по еднакимъ правилима и по истомъ на ньіовомъ одношеню къ державной свези основаномъ мѣрилу на дужность плаћаня приволе и приморaю, т. е. *сви граћани подпадаю подъ еднакость плаћаня данка.*

Изъ овы *найвиши' основака данка* несмѣ се извести, да е свакій граћанинъ дужанъ *еднаку суму* новаца као данакъ плаћати, еръ бы державный приходъ врло слабъ испао, кадъ бы се мѣрило данка по способности плаћаня найсиротніе класе народа управляло, напротивъ бы несносно и за множину немогуће было платити, кадъ бы се мѣрило по имућности богатіи класа' опредѣлило. Првый ос-

Digitized by Google

новъ т. е. *обштность данка* већъ е припознатъ у државномъ животу, и стои дакле надъ свакомъ критикомъ, напротивъ кодъ другогъ основа се мнѣнія утолико слажу, да се *вднакость плаћаня* мора управляти по *сразмѣрици* некой, коя се съ две точке сватити може, т. е.

А) Едни оће, да се сразмѣрица ова управля по степену *участія у користима* изъ државне свезе за дужника данка проистичућима (одъ прилике као кодъ такса');

Б) Други напротивъ желе, да свакій независно одъ овогъ уживаня по способности плаћаня, коя одъ *величине иманя* зависи, плаћа.

(1) Што су племићи преће одъ данка ослобоћени были, има свогъ довольногъ узрока, почемъ су они єдина воююћа класа народа были, и почемъ су дакле дужность плаћаня исключно услугама своимъ накнаћавали. Уосталомъ є' положно право преćашньи патримоніялны држава' довольно узрока свакомъ ослобоћеню давало. У новіє време се овимъ класама, почемъ су и оне подъ обштность плаћаня подпале, баръ нека накнада за изгублѣно право обећала (тако курхесенскій уставъ). На истимъ основима почива и ослобоћенѣ државны служителя и пензіонара одъ личногъ пореза (главнице), но и ово є, као што ћемо доцніє видити, неумѣсно, а многе савршеніє државе су и у овомъ призрению обштность плаћаня распространили на свакогъ, кои некій приходъ вуче, ма у каквомъ званію онъ служіо (владателя само изузевши), само ако му се способность плаћаня доказати може (удовица владательска плаћа у Баденской приходный данакъ на свою пензію).

§. 130.

Къ А.) Млоги списатели држе се при опредѣляваню сразмѣрице дужности тогъ основа, да се

Digitized by Google

дужность по степену *участія у користима* државне свезе управляти треба, наводећи за оправданѣ свогъ мнѣнія, да се држава као неко заведенѣ сигурности сматрати мора, и да се корисно дѣйство државне свезе за свакогъ грађанина по мложини у нѣговомъ иманю налазећи се предмета', кои те заштите потребую. мѣри. Ова се мнѣнія обараю слѣдуюћимъ истинама:

1, Поодина државна заведеня су само разни живота изливи едне органичне цѣлости, кое се више быће и значенѣ у таковомъ распарчаваню нѣны чланака немогу упознати, ни достойно уважити. Зато се и одношенѣ грађанина къ држави, коя му сва споляшня условля правогъ човечіегъ быћа и развитка дае, може само своевольно и несавршено разрѣшити на млого поодины независны сношеня, коя управо сва у строгой свези стое. Тако неможемо мы н. п. казати: дужность плаћаня данка доводи се отудъ, што се грађанинъ одъ нападаня и увреда' заштићава, што му се изгублѣно правомъ и судомъ повраћа, што се изображава, што му се у породичной свези срећа и благостанѣ осигурава — — и т. д.; користи за грађанина изъ државне свезе проистичуће веће су, (а велика часть се одъ насъ неможе ни увидити) и леже поглавито у оствареной *идеи* — правне — државе, коіомъ се свакій одъ дѣтиньства напая, и тимъ посебный животъ млоги' у цѣлости могућнимъ чини и олакшава.

2, Ползу поодины државны заведеня' за грађанство несмемо свести само на користи поодины услуга', кое се државнымъ члановима посебно и примѣтно чине, еръ знамо, да се државно благостанѣ неусловлява само изявлѣнимъ дѣлима државны властій, него се више осигурава самимъ быћемъ државне свезе. Па и саме за поодине грађане у

Digitized by Google

непосредномъ дотицаю чиньне кораке незнамо, кои бы могао уредно по цѣни уважити, а кадъ бы то могло и быти, опетъ бы морали изъ вида испустити исто тако важанъ посредный упливъ державны заведеня на сигурность, радиность, изображенѣ и уобште на сваку страну грађанскогъ благостаня, н. п. користи, кое уживамо самимъ быћемъ добры закона и судова. Лична добра небы такоће мѣрити могли.

3) Уживанѣ державны заведеня се млого пута мѣня, често е случайно, и зависи одъ волѣ поединогъ, тако да се овай начинъ и тимъ за ону цѣль као неспособанъ указуе.

(1) За мѣренѣ дужности плаћаня данка по участію у користима изъ державне свезе проистичућимъ изяшняваю се: *Ротекъ*, *Якобъ*, *Цахаріе*, *Кренке*, *Крелъ*, *Кремеръ* — . И сами ови списатели признаю, да данакъ треба по имућности на грађане раздѣлити, само доводе мѣру плаћаня и право налаганя одъ количине уживаня державны заведеня, потврђаваюћи да (*у средню руку узевши*) онай више державна заведеня ужива, кога е иманѣ веће. Но ово е само у нечему истина, па зато се неможе као опредѣляваюће условлѣ оне дужности узети; н. п. онай, кои иманя има, истина ће више парница водити, но онай, кои ништа нема, али ово неважи за свакій случай, о чему насъ и свакидашнѣ искуство увѣрава. —

§. 131.

Къ *Б.*) Већа часть державны списателя изяснила се за мѣренѣ дужности плаћаня данка по *имућности* грађана. Неугодность и тегобу, кое данкомъ обтерећени грађани осѣћаю, неуправляю се по величини саме суме, коя се као данакъ пла-

Digitized by Google

тити мора, него зависи више одъ тога, колико ће обтереćеномъ по исплати данка, као плодъ нѣговы производны извора' іошъ за собствено употребляванѣ остати. Овимъ се доводимо на уважаванѣ иманя по вредности и то іошъ по вредности особной, коя е другима непозната, и по коіой се зато при опредѣляваню оне дужности неможемо ни управляти (види I. ч. §. 31.). О особномъ уважаваню иманя можемо само површно по увиćенимъ дѣйствительнимъ появама, по иманю особе судити, и за правило узети, да е нека опредѣлѣна сума новаца за све оне, кои су у иманю *еднаки*, одъ прилике еднаке вредности. Обтереćаванѣмъ ће се свакій приморати, да себи нека уживаня закрати, а то ће она быти, коя за нѣга найманѣ особне вредности имаю; ово немораю иста добра быти, али тегоба и непріятность овогъ неуживаня быће на свакій начинъ еднаке якоће кодъ свакогъ лица, и зато ће и *обтереćаванѣ по имовномъ станю* найсавршеніе быти, еръ оно найвише правичности, еднакости, сразмѣрноћи и желяма граćана одговара. Текъ на оваковимъ основима могуће е приходе државне одъ данака умножавати, безъ да они за народно куćенѣ рćава слѣдства за собомъ повуку.

§. 132.

Кадъ е човекъ толико имуćанъ, да поредъ намиреня свои' потреба' іошъ и данакъ држави плаćати може, онда га држимо, да е поредъ обште дужности плаćаня и *способанъ за плаćанѣ данка.* Зато можемо онай горе изреченый основъ овако поставити: свакій граćанинъ нека се државнимъ теретима сразмѣрно по своіой способности плаćаня подвргне. Кои граćани те способности немаю, кодъ тій нема ни дужность плаćаня никакове силе. У

Digitized by Google

чему се пакъ та способность кодъ поедины и кодъ цѣлогъ народа састои, и по коимъ знацима се она упознати може, то се мора изъ народно-економногъ искуства и изъ финансіялногъ знаня извести. По наведеномъ мора влада при свакомъ приходу обазрети се на нѣгово народно-економно дѣйство и на финансіялна изискиваня, т. е. свойства свакогъ данка мораю такова быти, да се ньимъ производъ добара у народу неограничава и иманѣ народно ненарушава, а исто тако да се траюћность финансіялногъ кућеня одржава (види I. ч. §. 60.). Народно-економна изискиваня данка неваже само у одношеню на народъ, него послѣдично и на свакогъ приватногъ, єръ се народно иманѣ изъ иманя поедины приватны граћана (и ускупности) састои. Предмети, кое при опредѣляваню способности плаћаня у ближе расматранѣ узимамо, могу се разликовати:

1, оне части иманя, посредомъ *кои* се данакъ плаћа, зову се *извори данка*;

2, оне пакъ, *по коима* се само свакога способность плаћаня мѣри и опредѣлява, зову се *предмети данка*.

Ако су извори данка право упознати, то треба предмете тако изабрати, да обадва у цѣли сходной сразмѣрноћи стое. Предметъ е данка н. п. два яхаћа коня, коя званичникъ какавъ држи, а извори данка су плата званичника, овдѣ треба данакъ на званичника збогъ она два коня тако ударити, да нѣговой плати (коя е и иначе другимъ данцима обтерећена) одговара, т. е. треба по околностима мѣста и времена, по обичаю народа и класе людій, у кою обтерећеный спада, опредѣлити, колико прихода лице таково найманѣ вући мора, да може два коня яхаћа

Digitized by Google

држати (уживати), и онда се грађанику одъ тогъ умишлѣногъ прихода неки проценти као данакъ наметну. Но по већой части представля *вдно* добро и предметъ и изворъ данка, н. п. приносъ њиве е предметъ данка, ерь землѣдѣлца збогъ прихода тогъ обтерећавамо, но за нѣга е истый приносъ и изворь плаћаня данка, ерь онъ тимъ приходомъ данакъ плаћа.

§. 133.

Извори данка могу быти *приходи* или *главно* обтеређеногъ лица. Докле годъ кому могуће буде плаћаће данакъ посредомъ свои' прихода', па быо или небыо тай приходъ у истый ма' и предметъ данка. Ако за намиренѣ данка приходи недостаю, онда се почне одъ главногъ крњити, т. е. нека часть главногъ мора се у новце продаіомъ преобратити. Но плаћанѣ данка посредомъ главногъ ніе ни за поединогъ ни за народъ корисно. *Землѣ* (као часть главногъ) бы се тешко продавале, и тимъ учешћанимъ продаванѣмъ бы се землѣдѣліе упропастило и землѣ бы врло у цѣни пале. Умаляванѣмъ *капитала'* (као друге части главногъ) бы се производъ у народу ограничавао, и тимъ бы приходи грађана, па зато и данакъ државный, одъ године на годину све маньи и маньи испадали. Одъ владе бы ово сасвимъ неполитично поступанѣ было, ерь она тимъ собствене своє приходне изворе (т. е. имућность народа) нарушава, зато е нужно условлѣ сваке добре системе данка, да *народне капитале брижльиво чува.* Данакъ на *уживаћа средства* (као треће части главногъ) ударенъ ніе истина тако штетанъ и убитачанъ, као они преће наведени, но и противъ нѣга може се навести: 1) онъ ніе *траюћанъ*, ерь постепено прогутава сва уживаћа добра; — 2) обтеређеный млого губи при про-

Digitized by Google

даваню; — 3) млога уживаћа добра су за поединогъ и за народъ одъ толике вредности, да іи е штета умалявати (н. п. збирке умѣтностій —); — 4) нека уживаћа добра траю дуже, нека краће време, зато бы се една онимъ истимъ данкомъ више пута обтеретила; — 5) готовина уживаћи средства неуправля се свакадъ по величини иманя, т. е. по имућности грађана, и тако бы онай, кои више производны добара у своимъ иманю има, манѣ данка платіо.

§. 134.

Зато намъ као найбольи извори данка остаю *приходи* грађана, еръ се они при неповређеномъ главномъ сваке године умложаваю. тако да данакъ плаћаюћа лица дужанъ данакъ къ осталимъ приноснимъ трошковима свои приходны извора рачунати могу. Но не сви, но само *чисти приходи* смею се данкомъ обтеретити, еръ разлика међу бруто- и нето-приходима сачинява народный капиталъ, почемъ се посредомъ ньи радници и предузимательи издржаваю, па зато се та една часть нечистогъ прихода къ приноснимъ трошковима (види I. ч. §. 58.) народны предузећа рачуна, кое разрушавати несмѣмо, ако желимо, да се производность у тимъ добрима одржи. *Способность плаћаня* мѣри се дакле кодъ свакогъ по нѣговомъ чистомъ приходу, и ма какво добро предметъ данка было, сума дужногъ данка треба да у цѣли сходной сразмѣрноћи съ чистимъ приходима обтереће̂ногъ стои. Предметъ данка може н. п. быти велико обиталиште, у комъ самъ господаръ сѣди, и дакле никаквогъ прихода отудъ невуче, но онъ ће се збогъ обиталишта опетъ и яче обтеретити, еръ уживанѣ великогъ обиталишта предноставля веће̂й приходъ, но кадъ бы дужникъ данка у маломъ обиталишту сѣдіо. Поне-

Digitized by Google

кій путъ притяжаваю грађани нека производна добра, коя они као уживаћа употребляваю, но и у овомъ се случаю они обтеретити мораю, єръ *немаренѣ* за некимъ приходомъ предпоставля, да онъ истый другимъ приходомъ накнадити може. — Свакій дакле, было посредно или непосредно, треба да се по чистомъ приходу своимъ обтерети, и савршеность сваке теоріє и системе данка зависи одъ доброгъ употребленя овогъ финансіялногъ основа.

§. 135.

Често претресана препирка, да ли треба при удараню данка одъ прихода' одбити, што є за издржаванѣ свакомъ грађанину потребно, може се рѣшити, кадъ природу разны грана' прихода добро промотримо, и кадъ се изреченогъ основа, да свакога способность плаћаня одъ чистогъ прихода зависи, строго држимо. *Наимницу* и *занатску заслугу* условлява дѣлательна радня радника' и предузимателя', зато чине за ньіово издржаванѣ потребна добра производне (приносне) трошкове, кои се онимъ приходомъ накнадити мораю, и кои обично маню частъ као чистъ приходъ оставляю. Производность радничке и предузимательске раднѣ *условлѣна* є онимъ трошковима, и морала бы ослабити или сасвимъ престати, ако се оно уживанѣ ограничи или сасвимъ уништи. На издржаванѣ ньіово обраћена добра су народни капитали, кое по горе наведеномъ несмѣмо дирати (види I. ч. §. 60.). *Ренте землѣ* и *капитала* су напротивъ чисти приходи, кои неизискую никаково дѣлательно садѣйство примателя, а немаю ни уплива каквогъ на начинъ употребленя и на траюћность прихода. Зато є подпуно право и умѣсно, да се на ренте одъ землѣ и и капитала ячій данакъ плаћа но на приходе наимнице и занатске заслуге.

Digitized by Google

§. 136.

Неки притомъ напоминиу, да и господари капитала' и земаля мораю одъ свои' чисты прихода' живити, и да и ньіове фамиліе нужне потребе имаю, — но на то іимъ се одговара:

1) Станѣ господара' капитала' и производны земаля т. е. *рентара'* млого е корисніе но станѣ радника' и предузимателя', еръ они могу свое време по вольи узалудъ провести, или на какавъ полезанъ посао обратити, н. п. могу у службу какову ступити, или што са своимъ капиталима и земляма предузети. Да ово башъ чине, неможе іи истина нико приморати, али ни они не могу одъ државе изискивати, да се ньіови трошкови издржаваня као производни трошкови сматраю. Коме е тешко е-динцатомъ рентомъ и данакъ плаћати и себе издржавати, тай нека се постара, да каквимъ радомъ себи станѣ олакша.

2) Потребе живлѣня нису тако сразмѣрне съ рентама као съ наямницомъ и са занатскомъ заслугомъ. Свака радня изискуе по количини и кавкоћи особитый просторъ уживаня, кои реду грађанскогъ друштва, у кои радникъ и предузиматель спадаю, одговарати мора. Овай опредѣлѣный начинъ живлѣня истина е основанъ само на обичаю, али е нужный пратилацъ у грађанскомъ животу, зато се и потребе одъ обичая зависеће одчасти къ трошковима рачунати мораю. Кодъ капиталиста' и господара' земаля опредѣляваю се ови нужни трошкови ньіове класе собственомъ ньіовомъ вольомъ, и приносъ капитала нестои у свези съ ньіовимъ владанѣмъ (види I. ч. §. 3. [1].).

3, Да рентари ово яче обтереѣаванѣ подносе, потврѣава и искуство у онимъ државама, гдѣ се да-

Digitized by Google

накъ већъ по овимъ основима намеће. Да є рентарима ово яче обтереćаванѣ тегобно и несносно, они бы се ямачно постарали, да овай губитакъ другомъ каквомъ заслугомъ накнаде, и тимъ себи теретъ олакшаю. Само оне породице пате притомъ, кое малу ренту одъ своглъ главногъ вуку, а притомъ изъ важны узрока' (н. п. збогъ болести или слабости) за никаково предузеће способне нису (види I. ч. §. 201.); — на ове случаєтреба при удараню данка мотрити, и такове породице, колико є могуће, штедити.

4. Поредъ свегъ ячегъ обтереćаваня рентара опетъ се данкомъ ньима врло мала часть прихода одузима (особито кодъ маньи капитала'), да іимъ іошъ довольно за уживанѣ остає.

§. 137.

Свакій чистъ приходъ може предметъ данка быти, ма изъ каквогъ извора онъ проистицао: зато треба *секундарный* приходъ каогодъ и *примарный* обтеретити (види I. ч. §. 210.). Овогъ правила є та чудновата послѣдица, да се иста добра више пута' данку подвргаваю, а то быва зато, єръ она кодъ више лица' приходе сачиняваю. Сва ново произведена добра подѣле се (као приходи) непосредно на прве учаснике у народномъ производу добара, т. є. на господаре капитала' и производны земаля и на производне раднике и предузимателѣ, све друге класе примаю свое приходе непосредно или манѣ и више посредно одъ овы првы дѣлителя' народногъ прихода. Чистъ приносъ єдногъ винограда и две куће износи н. п. 3000 тал., и онъ ће се као приходъ господара тій производны извора првый путъ обтеретити; међу осталимъ расходима издає истый господаръ на управителя свое

Digitized by Google

куће 400 тал., коя ће се сума као приходъ управителя данку подврћи; управитель плаћа своимъ слуги годишнѣ 54 тал., кое ће се као приходъ слуге обтеретити. Ова два послѣдня прихода проистичу изъ онога првогъ, и тако се приходъ еданъ трипутъ данкомъ обтеретіо. Само треба пазити, да се при опредѣляваню *чистогъ* примарногъ прихода неодбію само у очи падаюћи трошкови продукціе, но и сва друга издаваня, коя су са занатомъ скопчана. Зато треба у горнѣмъ приходу одъ 3000 тал. одбити 400 тал., кои се управителю добара даю, еръ су тіи издатци приносни трошкови оны приходны извора', но нетреба напротивъ одбити, што онай господаръ на воспитателя свое дѣце издае. — По овомъ се управо *свакій данакъ на лица* у држави живећа удара, *лице е потомъ правый предметъ данка.* Мѣра пакъ нѣгове дужносги плаћаня зависи одъ разны у нѣговомъ иманю налазећи се ствархы добара (предмета'), зато намъ се често и чини, као да се данакъ непосредно на предмете меће. Зашто пакъ мы непосредно лица управо обтереćавамо, а мѣру дужности плаћа:я опетъ по предметима опредѣлявамо, узрокъ е тай, што мы данакъ по *приходима* а не по *приносима* намećемо, а приходъ се безъ лица ни помислити неможе (види I. ч. §§. 58. 59.) Мы бы могли *непосредно* на предмете свакадъ данакъ разметнути, кадъ бы то у дѣйству равно было обтереćаваню по чистомъ приходу, а често се тако и ради, особито у онимъ случаима, гдѣ се правый дужникъ данка іошъ опредѣлити неможе, и гдѣ е свеедно, да ли се по приходима или по приносима данакъ изрицао.

§. 138.

По досадъ казаномъ може се лако изрећи, кои у држави пада подъ дужность плаћаня:

Digitized by Google

1, *Повдини грађани*, кои свой чистъ приходъ имаю, — кои су способни за плаћанѣ данка.

2, *Друштва*, коя су улозима многи учасника' саставлѣна.

3, *Ускупности* (корпорацiе) по чистимъ приходима. Али ако ускупности други прихода немаю до прилога' учасника', то се оне онда обтеретити немогу, єръ су прилози части већъ обтереѣеногъ имаия, и несачиняваю *чисте приходе* ускупности, почемъ се на нѣно *издржаванѣ* издаю.

4, *Приватна заведеня* (за школе, штипендiя), ако сума расхода заведеня нiе опредѣлѣна, или ако є и опредѣлѣна, али приходи заведенiя више износе. Заведеня испуняваю и подпуняваю државне дужности, зато iи треба по могућству штедити, єръ ако заведенѣ збогъ данка неузмогне цѣли своiой одговорити, то остане влади єдна дужность више, кою она помоћу оногъ данка по већой части испунити неможе. Но у случаю нужде државне н. п. у рату, кадъ и држава такове расходе у ратне трошкове преобраћа, могу се и цѣли приходи заведеня, ако вольи основателя противно нiе, за потребе ратне употребити.

5, *Доменске* и *регалне приносе* обтереѣавати, быо бы само излишанъ формалитетъ, но суму данка, коя бы на те приходе пала, треба на свакiй начинъ израчунати. У слѣдуюћимъ случаима мораю се ови приходни извори свакояко данку подврћи:

а) гдѣ є *доменска* (камарална) *каса* одъ државне касе оддвоена;

б) гдѣ бы ослобоѣенѣ одъ данка, — кои се строго по количини производа' управля, и тимъ дакле производне трошкове тiй добара увећава, —

Digitized by Google

на непожелѣнъ начинъ странну *конкуренцію* отежало или сасвимъ убило. Тимъ ослобоѓенѣмъ бы штетовали особито конкуренти у ураднимъ предузеѣима (¹).

6, *Странни* подлеже данку или као и други наши граѓани, или башъ зато, што су странни. Овай послѣдньій родъ данака се узима по веѓой части у виду таксе, но треба га баръ одъ свакогъ излишно теретногъ и несносногъ начина наплаѣиваня ослободити.

(¹) Ако држава н. п. поредъ приватны апатека' и типографія' у своіой земльи и о државномъ трошку такова предузеѣа држи, то ѣе она свакадъ моѣи приватнима наудити, ако на такова приватна предузеѣа великій данакъ удари, а своя предузеѣа напротивъ ослобоѓена остави. Зато треба у томъ случаю сва такова предузеѣа, и приватна и државна, еднакимъ данкомъ обтеретити, па іи онда пустити, нека у цѣни и у доброѣи посла конкуриираю. —

§. 139.

Данакъ е у одношеню на плаѣаюѣа лица, коя се неки' на данакъ даты добара лишавати мораю, свакадъ неко економно зло у држави (види §. 8. 40.), кое се умалява добримъ употребляванѣмъ државны прихода'. Данакъ се узима за намиренѣ *нужны* државны потреба', зато треба и влада на то да тежи, како ѣе овай теретъ данка свакій граѓанинъ найлакше сносити моѣи. За ову се цѣль може препоручити:

1, Да се данакъ на све класе и поедине граѓане одговараюѣи ньіовимъ приходима подѣли;

2, Да се у државнимъ расходима дужность штеднѣ еднако предъ очима има.

Digitized by Google

3, Да се свакій данакъ найевтиніимъ путемъ и начиномъ покупи.

4, Да се на другій начинъ притомъ грађанима недосађуе, у смислу права, морала, породице, обичая и т. д.

Плаћанѣ данка може се сматрати, као приморано купованѣ личны добара, коя влада нама дае, посредомъ стварны добара, коя мы влади зато уступамо. Што су савршенія одъ владе подарена намъ лична добра, и што іи више и болѣ умѣ дужникъ данка уважавати, утолико се више она приморана куповина приближава слободной, своевольной куповини, и утолико ће радіе и више данка народъ плаћати.

§. 140.

Научно испытиванѣ о *дѣйству* данка каквогъ на народно кућенѣ найважніи е задатакъ свакe теоріе данка, и мора се како у *обштой* части тако и кодъ *поедины* родова данака свакадъ брижльиво претресати и изящнявати. Свакомъ данку слѣдуе, да ее грађани неки' споредны уживаня' лишавати мораю, но и ово ограниченѣ ужитака небы нужно слѣдовало, кадъ бы се данкомъ обтерећени приморали, да већомъ прилѣжности и ревности приходе свое увећаю, и да тимъ увећанимъ приходима и држави дужанъ данакъ плате. Данакъ бы имао онда само та неповольна слѣдства, што бы грађани принуђени были съ већимъ напрезанѣмъ и више радити; но и ово може се тимъ избѣћи, ако грађани већомъ вѣштиномъ индустрію свою више развію, кое се особито изъ садашньи околностій виђа, еръ народи небы заиста оволике терете државне подносити могли, да нису знали помоћу великогъ развитка радиности свое приходе врло знатно умножити. Но при свемъ томъ ово искуство

Digitized by Google

нетреба да насъ на то заключенѣ наведе, да грађани помоћу увећане радиности све веће и веће терете државне подносити могу, и да се тако данци и преко дозволѣне границе увећавати и умложаватк смею. Пређе се яко и особито то мнѣніе бранило, да се данци по вольи умложавати могу, и да државни терети, ма кое величине они были, никадъ за народъ штетни быти немогу; почемъ се одъ народа покуплѣне суме новаца у виду државны расхода опетъ у народно иманѣ поврате. Сталность овогъ мнѣнія опровргава се искуствомъ у државномъ животу, а и мы смо горе (§. 8.) о нѣговой неумѣсности говорили.

§. 141.

Ако се грађани у уживаню (посредомъ данка) ограниче, то ће се продня млоги добара умалити, и цѣна ньова мора збогъ манѣ трошнѣ пасти. Ограниченимъ производомъ потѣраће се цѣне можебыти на ньово прво станѣ, ерь ће се млоги производни извори, кои се рђаво исплаћую, на друга предузећа обратити, а неки и у уживаћа добра претворити. Ова се слѣдства ограниченогъ производа непоявлюю кодъ найвредніи добара, но ни кодъ уживаћи средства за едну цѣль опредѣлѣны нису еднакогъ дѣйства. Ако се, као што обично быва, увећани државни приходи у земльи потроше, то ће се млогимъ робама у држави продня отворити. Ово умложенѣ може се башъ на она добра односити, коя су пре повишеня данка грађани трошили и одъ кои' су уживаня они збогъ тегобе плаћаня данка одустали. У овомъ случаю неће се продня те робе нимало премѣнити и само ће се та разлика међу садашньимъ и пређашньимъ станѣмъ показати, да су пређе обтереćени грађани ту робу трошили, а садъ ће е државни служителья или други одъ државе плаћани радни-

Digitized by Google

ци уживати. Н. п. обтереће̂нѣмъ трговаца съ тріестансномъ робомъ тргуюћи, престаће они свилене мараме трошити, а ако се тай државный приходъ на повишенѣ плате званичника' употреби, то ће садъ званичници ту робу уживати. Но овакови случаи су рѣдки, — и никадъ се савршено башъ подударити неће; али опетъ немари народно кућенѣ ништа зато, еръ продня предузећа' у цѣломъ остане одъ прилике иста, а и заниманѣ радника', капитала', земаля и предузимателя се непремѣни, почемъ се онолико троши, дакле и онолико добара производити мора, као и преће, съ томъ само разликомъ, што се они производни извори на производъ други', т. е. не башъ оны преће трошены добара обраћаю, а то е за народно кућенѣ одъ прилике свеедно.

§. 142.

Уведенѣмъ новогъ данка истина ніе нужно, да се народно иманѣ *умали* и кућенѣ *поруши*, али на свакій начинъ се продня *поремети*. Продня се изъ обичногъ природногъ свогъ тока истисне, и народно кућенѣ се баръ за неко време забуни, еръ се консумція добара по већой части на другій новый правацъ наведе. Ова раздрешность саставны частій народногъ кућеня трае дотле, докъ се обтереће̂ни на другій начинъ живлѣня и на другій путъ заслуге ненавикну, докъ се понуда са садашньомъ тражньомъ подударно неизравна, докъ радници, капитали и т. д. на производъ робе за садашню продню потребне непрећу и т. д. Зато е (баръ привремено) слѣдство свакогъ новогъ данка, да се капитали уманѣ, да и капиталисте и господари земаля одъ свое ренте нешто изгубе, да радници и предузимательи у тѣснацъ доћу и у свомъ уживаню се за неко време особито ограничити мораю. У кое ће се време кое одъ овы рѣавы по-

Digitized by Google

ява указати, зна се изъ народно-економногъ искуства. Зато є свакій старый данакъ при иначе єднакимъ околностима больій одъ новогъ, а исто тако нетреба на мѣстѣ рђавогъ старогъ данка новъ больій напрасно уводити, но постепено, да бы она рђава свойства новогъ данка у мѣри и снаги ослабила. Могао бы кои рећи, нека се по признатой теоріи єданъ брой добры данака єданпутъ за свагда уведе, па ће се тимъ рђаве послѣдице непрестаногъ увођеня новы данака сасвимъ избѣћи; на то се одговара:

1, Државне потребе се єднако мѣняю, тако да се сума данка по основима добро направлѣногъ буџета сваке године увећавати или уманявати мора.

2, Напредкомъ државне економіє има се и на найбольой постоећой теоріи данка понешто кудити и зато садашнѣ данке или поправляти, или и сасвимъ новимъ данцима замѣньивати.

3, И найбольій данакъ може доцніє противъ намѣре законодавне власти *преносомъ* неправеданъ постати.

§. 143.

Данакъ се онда *преноси*, кадъ *дужникъ* данка теретъ самъ неноси, него га на *другогъ* грађанина сасвимъ или одчасти преметне. Свакій човекъ тежи, да данку избѣгне, а то може двоякимъ путемъ, или кадъ свою способность плаћаня *претаи*, или кадъ већъ наметнутый му данакъ на другогъ *пренесе*. Ово послѣдиѣ ће онъ онда учинити моћи, ако своіой роби и своимъ услугама цѣну утолико подигне, уколико сума на нѣга наметнутогъ данка износи. Зато се врло често намѣра власти, коя дужнике данка и ньіову способность плаћаня опредѣлява, овимъ преносомъ осуећава, єръ се она лица, коя є финансіялна власть обтеретити хтѣла, тимъ

Digitized by Google

исподъ терета извуку, а напротивъ се друга лица, коя су одъ дужности плаћаня сасвимъ или у датомъ случаю изузета, или коя су већъ довольно тимъ или другимъ данкомъ обтерећена, наново *іошъ* едномъ данку подвргну. Изъ искуства у овомъ предмету можемо слѣдуюће о могућности *преноса* за поедине случае казати:

1, Данакъ се може онда пренети, ако теретъ плаћаня већину обтерећены на премѣну ньіовогъ у продаи владаня склони, и тако збогъ *промѣнѣне конкуренціѣ* премѣну и у цѣнама робе и услуга' удѣйствуе; ово е могуће:

а) на страни *тражнѣ*, кадъ обтерећени купци какве робе или услуге неће више онолико да купую као досадъ, — и онда се данакъ *одъ купаца на продавце* преноси;

б) на страни *понуде*, кадъ продавци наметнутъ іимъ данакъ као повишенѣ трошкова сматраю, кои іимъ се у већой цѣни за ньіову робу и услуге накнадити мораю; у случаю ако ово одма за рукомъ неизиће, окануће се неки одъ ньи производа и приноса исте робе (и услуге), кое ће цѣну по могућству повисити, и тако се опетъ преносъ данка *одъ продаваца на купце* удѣйствовати.(1)

(1) Изразе *купацъ* и *продавацъ* треба овдѣ у пространіемъ, *научномъ* смислу узети (види I. ч. §§. 25. 26. 179. и друге). Купци су раднѣ, земаля и капитала предузимательи, купци предузимательскогъ труда и вѣштине пакъ господари земаля и капитала и наямници. Цѣна раднѣ зависи одъ цѣне (количине) капитала, зато су радня и капитали такоће узаймни купци и продавци.

§. 144.

2, Преносъ *одъ купаца на продавце* робе и услуга'.

Digitized by Google

а) веможе се тако лако учинити кодъ данака, кои се *уобште на приходе* купаца ударају, еръ се купци онда у купованю *многе* робе и услуга' ограничити могу, тако да на *повдине* продавце великій губитакъ недоће; у овомъ ће се случаю продая (тражня) неке робе и услуга' тако споро умалявати, да іой понуда лако слѣдовати може(1) и да се дакле неће ни цѣне премѣнити, ни преносъ данка удѣйствовати.

б) но ако се данакъ на *особитый некій издатакъ* или трошню односи, н. п. на држанѣ яхаћи коня' или каруца', онда ће купци неки тежити башъ на ограниченѣ овы издатака, и трудиће се да на продавце овы добара данакъ пренесу. Ако предузимательи у овомъ случаю мисле, да е умалѣнѣ продае за ньи одъ манѣ штете но пониженѣ цѣне (почемъ іимъ предузеће сасвимъ и пропасти може), то мораю штету подносити, колико повишакъ цѣне износи, — па ако с'тога къ другомъ предузећу прећу, то се мора понуда умалити, и цѣне ће опетъ скочити, т. е. купци ће данакъ плаћати. Ово ће на свакій начинъ слѣдовати, ако преласку на друго предузеће никакове препреке на путу нестое.

(1) Узмимо као примѣръ, да су се званичници у Бѣограду живећи збогъ чистогъ прихода одъ свои плата' проистичућегъ обтеретили, и то (поредъ 200 тал. трошкова) плате до 1000 тал. съ 4 %, до 2000 тал. съ 9%, преко 2000 тал. съ 15 %, — то бы сума 12.000 талира (одъ прилике) у државной каси остала, коя бы се на другій начинъ, н. п. на зиданѣ сресски кућа, употребила. За 12.000 тал. бы одсадъ манѣ добара и услуга' у Бѣограду циркулирало, или бы морали продавци у 12.000 тал. свою робу и услуге евтиніе давати. Но овдѣ се на свакій начинъ послѣднѣ догодити неће, еръ

Digitized by Google

се потребе званичника' на тако млога и разнородна добра односе, да ће ту премѣну продає слабо кои примѣтити, тимъ манѣ што се оны 12.000 тал. могу одъ владе башъ у Бѣограду потрошити, а ако и тога небуде, то ће паланчани оногъ мѣста, гдѣ се она сума изда, изъ Бѣограда више робе носити моћи, кое и за онай случай важи, кадъ бы правительство 12.000 тал. манѣ данка узимало. Ако се башъ она одъ државне касе уштеѣена сума неизда за робу и услуге, конма се збогъ оногъ данка продня ограничила, онда ће се други занати подићи, на кое се буде она сума трошила, и предузимательи (исто тако и радници и капитали) оны неисплаћуюћи се заната преćиће на ова садъ подижућа се предузећа. — Овай примѣръ се наравно само утолико као неприродан показує, што незнатной суми одъ 12.000 тал. тако велику силу за продаю велике вароши, као што є Бѣоградъ, приписуємо, но при свемъ томъ истина основа' остає необорима (види §. 142.).

§. 145.

3, Преносъ *на купце* изићиће у томъ случаю найболѣ за рукомъ, гдѣ су сви продавци на истый начинъ нагонѣни, да ограниченѣмъ понуде цѣну робе повисе, а то быва найлакше кодъ оны данака, кои' се величина (приносъ, износъ) строго по продатой (увезеной) количини робе управля, н. п. кодъ ћумрука', акциза' — . Ове трошарине су за продавца увећаванѣ трошкова, зато се цѣна подићи мора, и данакъ ће се на купце пренети. Ова слѣдства предпоставля законодавна (финансіялна) власть одма при увођеню тогъ данка. Но при свемъ томъ опетъ пате притомъ и продавци збогъ манѣ продає, особито ако іимъ преносъ цѣлогъ данка на купце за рукомъ неиспадне.

4, Неке класе народа *немогу* башъ никако наметнутый іимъ данакъ повишенѣмъ цѣне на друге

Digitized by Google

грађане пренети, єръ су іимъ приходи постояни, н. п. званичници. У истомъ се станю налазе господари у заямъ даты добара, пре истека уговореногъ времена.

5, Онай данакъ, кога се величина неуправля по свагдашньой количини на продаю (на понуду) донете робе или услуга', може се само редко на друге пренети, єръ се продавци неће лако у томе сложити, да досадъ нуђену количину робе уманѣ, него напротивъ, можебыти су неки продавци намѣрни, да распространѣнѣмъ продае суму данка изваде. Наравно ће у ономъ случаю данакъ на цѣне дѣйствовати, ако се єдна класа продаваца тако яко обтерети, да одъ своєгъ заната одустати мора.

§. 146.

6, Уобште треба кодъ данака, кои су опредѣлѣни, да поєдине изворе прихода обтерете, н. п. ньиву, или оруђе, или радеће волове — на то пазити, може ли обтереćеный грађанинъ другоячимъ употреблѣнѣмъ оногъ извора приходногъ данку избѣћи, и тако приходе своє увећати, н. п. кадъ се на ораће волове данакъ удари, а предузиматель прода волове, па купи конѣ за исту потребу. Ово се у млого случаєва свойствомъ самогъ тогъ производногъ извора препречава, н. п. зданія за фабрику опредѣлѣна неће се у обиталишта преобратити; у другимъ случаєвима неће грађани данку избѣћи моћи, ако се обштность обтереćаваня свію приходны извора' уведе. Изъ овы узрока' падну и леже данци по већой части на рентама главногъ, кое заиста и сачиняваю найвећу часть данакъ плаћаюћегъ прихода, — или се и други данци іошъ на ньи (ренте) пренесу. Наямници пакъ преносе за своє приходе одвишный и теретанъ данакъ,

Digitized by Google

човишенѣмъ наямнице на купце раднѣ или производа, кои се преносъ одъ овы примити мора, иначе бы се изчезаванѣмъ, умиранѣмъ — радници умаливали и тимъ опетъ данакъ на купце свое раднѣ пренели. (1)

7, Нетреба мислити, да се погрѣшности данка могу савршено помоћу преноса изгладити; єръ

а) у млогимъ случаєвима ніє ни могуће данакъ пренети;

б) а кадъ є и могуће, то опетъ проће дуго време, докъ се данакъ пренесе, а за то време могу се често обтерећенима млоге штете и губитци причинити;

в) па и самъ преносъ ніє свакадъ за народно кућенѣ користанъ.

(1) Canard мисли, да се уобште свакій данакъ, быо онъ на купца или продавца непосредно ударенъ, међу обадва учасника подѣли и то у таквой мѣри, како є за єднога или другога конкуренція угоднія. Кадъ се н. п. нека роба по 100 фр. продає, кадъ є далѣ потомъ обтерећена са 10 фр. данка, и кадъ се конкуренція понуде къ тражньи као 2 : 3 односи, то ће се оны 10 фр. овако подѣлити, да продавацъ 4 фр. а купацъ 6 фр. губи, т. є. роба ће се по 106 фр. продавати. Но овдѣ неважи толико величина понуде и тражнѣ, него се више гледа на то, у коіой се мѣри обадве мѣняю, и зато у горнѣмъ примѣру треба извидити, колико купаца има, кои више одъ 100 фр. за робу платити могу и оће, и колико продаваца, кои ће свой производъ исподъ 110 фр. дати. Уобште се безъ строге разлике поєдины случаєва мисли, да се данакъ лако пренети може, и зато се у финансіялнимъ строєвима поєдины држава велике погрѣшке налазе. —

Digitized by Google

§. 147.

8, Данакъ, кои єдну класу грађана односно *яче* обтерећава но другу, има та слѣдства у народномъ кућеню, да продавацъ, ако преносъ скоро за рукомъ неиспадне, на другій родъ заниманя пређи мора. Ако се ово извршити може, то ће се доцніє приноси разны предузећа' изравнати, но може дуго време протећи, да се ова равность приноса савршено покаже, особито зато, што се изъ млоги узрока' у некимъ приходнимъ изворима конкуренція премѣнити (н. п. продая ограничити), и тимъ надокнаћенѣ данка продавцу теже пасти може, а и зато, што се за ово цѣло време (докъ се преносъ остварава) они горе наведени пратіоци свакогъ новогъ данка появлюю (види §. 142.). Кадъ се напослѣдку приноси у разнимъ предузетцима изравнаю, то є знакъ:

а) да є повишакъ поединогъ данка (кои є за продавца теретанъ было) на купце пренетъ, и купци да су се напротивъ у своимъ уживаню и трошеню ограничити морали;

б) да се морао и производъ превише обтерећене робе уманьити;

в) и да се дѣйство ово т. є. ограниченѣ производа прострло и на оне предмете (робу и услуге), кои су се у пређашня євтина времена одъ оны купаца трошили.

Ако се данкомъ обтерећени нису яче но други грађани напослѣдку претоварили (т. є. пошто су теретъ преносомъ себи олакшали), то мора она неравность (у почетку бывша) опетъ штетна слѣдства за народно кућенѣ имати, єръ є тегоба, ако є роба велике вредности, сасвимъ на купца своги прешла. Ограниченѣ производа ненакнаћава

Digitized by Google

се свакадъ добримъ употреблѣнѣмъ као данакъ покуплѣны одъ народа сума', премда онай губитакъ слабо у очи пада, еръ се на млоге класе распростре, безъ да се примѣти, а тимъ се опетъ наново неки данкомъ преобтеретити могу.

§. 148.

Дѣйства поедины данака мораю се изъ штатистичны података упознати, и то по премѣнама цѣне робе и услуга' и по количини ново произведены и потрошены добара. Преякимъ обтереѣаванѣмъ приведу се млоге за народно куѣенѣ неугодне послѣдице: радничка класа осиромаши, и падне у оскудность и бѣду, вреднія добра поскупе, поедини занати пропадну, млоге вересіе одъ непокуплѣны данака остану, а уманѣномъ трошньомъ се и сума данка уманьи. Штатистици рачунаю изъ разны узрока' величину данка по томъ, колика сума на сваку главу народа доѣе, но ови рачуни ма како да се у свакой држави строго и точно и на еднакій начинъ праве(¹), недоказую:

1, Никако *теретъ данка,* кои у држави на грађанима лежи, еръ млоге землѣ су богатіе или су новци у ньой евтиніи, тако да иста сума данка онай теретъ непроузрочава, кои бы се у другой земльи осѣѣао.

2, *Благостанѣ* сваке државе, еръ она држава ніе свакадъ найбогатія, кое влада найвеѣе приходе има.

3, *Скупоцѣность* или *штедльивость* државне управе, еръ поредъ данка треба и друге приходне изворе у призренѣ узети.

(¹) У слѣдуюѣимъ податцима е сравнѣна сума свію данака у пространіемъ значеню т. е. свію намета са жительствомъ землѣ.

Digitized by Google

Нечиста прихода има.	одъ намета	на 1 главу
В. Британска 1840. . . Ls.	49,648.000	22 фр. 24½
Франц. 1843. (безъ дувана) fr.	974,000.000	12,6 „
Белгія 1842. . . . . fr.	87,004.000	10 „
Грчка 1840. . . . . др.	13,905.000	6,3 „
Баденска 18⁴²/₄₃. . . . фр.	8,096.000	6,2 „
В. Х. Хесенска 18³⁹/₄₁. . фр.	4,740.700	6 „
Хановеранска 18³⁹/₄₀. . Rlr.	4,498.000	4,6 „
Выртембершка 18⁴²/₄₄. . фр.	6,236.000	3,8 „
Курхесенска 18⁴⁰/₄₂. . . Rlr.	1,405.000	3,5 „
Аустрія по Шуберту . фр.	97,000.000	3,3 „
Чиста прихода.		
Пруска 1841. . . . . Rlr.	50,430.000	6 „
Насавска 1841. . . . фр.	1,792.000	4,7 „
Баварска 18³⁷/₄₁. . . . фр.	16,678.000	3,7 „
К. Ватъ 1841. . . . . fr.	1,010.318	3,86 „
Србія 18⁴⁰/₅₀. . . . . дг.	9,092.300	2,67 „

Ови податци су утолико неспособни за сравньиванѣ, почемъ се у свакой држави млого коешта подъ наметомъ разумѣва, што у другой другоячіе име носи. При овомъ сравньиваню треба и цѣну новаца у рачунъ узети; познато е да су новци найевтиніи у Енглеской, скупльи у Холандской, іошъ скупльи у Француской, Нѣмачкой и т. д. —

§. 149.

Погрѣшно бы было свакій данакъ поединце само у одношеню на то сматрати, да ли онъ мло-

Digitized by Google

го приноси, да ли е за народъ мало штетанъ, да ли се евтино збира и т. д., и тако само по овимъ свойствима родъ данака изабрати, него треба гледати, и на то тежити, да се данакъ съ дѣобомъ цѣлогъ народногъ прихода добро слаже, и да све части народногъ имана еднако и савршено данку подвргнуте буду. Скупъ свію у држави какной постоећи данака зове се онда *строй (система) данака*, ако сви едно савезно цѣло сачиняваю, тако да се ніеданъ родъ прихода народногъ ніе ни сувише обтеретіо, нити пакъ умѣреномъ намишлѣномъ му терету избѣгао. Зато е нужно у добро уређеной држави опредѣлити *предмете* и *изворе* данка, одъ кои ће поедини *родови* данака съ особитимъ *именима* постати. Пређе се у Европи ніе на то мотрило, да ли кои данакъ нужна добра свойства има, па да се по овима опредѣли, кои ће се родови данка у држави узаконити, него е ово више зависило одъ неки споляшньи условля, н. п. одъ лакоће приманя, одъ непримѣтности терета и т. д. Зато су онда у исто време млоги данци съ разнимъ именима у држави постояли, кои су поединце не само мало приносили, него су и у займномъ судару (колизіи) стаяли. Доцніе се пакъ за болѣ нашло, количину данака на маньій брой свести, и потомъ само ове задржане по потреби распространявати. Државне данке треба притомъ разликовати одъ спаійски дація, одъ кои се граћани другчіе законимъ путемъ ослободити немогу но *одкупомъ*. Умаляванѣ броя данака престае онда, кадъ бы тимъ какавъ чистъ приходъ у народу необтереће̂нъ остао, зато се изъ овогъ узрока несмѣмо за еданъ единый данакъ, ма онъ *иначе* и сва добра свойства имао, изяснити, као што су неки државници предлагали н. п. единый данакъ на землю или на приходе и т. д. ударенъ. — Кадъ се немогу данци истогъ име-

Digitized by Google

на у свакомъ предѣлу землѣ увести, изъ узрока што свуда приходни извори еднаки нису, то нека се баръ на то тежи, да се нееднакости обтереѣаваня поедины предѣла уманѣ или уклоне. Сигурногъ и простогъ мѣрила за ову цѣль немамо, еръ споляшнѣ околности, кое бы намъ опредѣлити могле способность плаѣаня, и по коима су се неке државе управляле, незадоволяваю наше намѣре. Одъ *простора* землѣ (н. п. свака □ миля дужна ѣе быти неку суму терета носити) неможе се право на имуѣность граѣана и ньіову способность плаѣаня заключити, еръ нити су землѣ единый приходный изворъ, нити су све землѣ у плодноѣи еднаке. Имуѣность предѣла каквогъ, дакле и нѣгову способность плаѣаня, по *густини населѣности* (1) опредѣлявати, исто е тако погрѣшно, еръ у животу густо населѣне а опетъ сиромашне предѣле виѣамо.

(1) У некимъ се државама истина подудара густина населѣности съ величиномъ плаѣаногъ данка, у другима (и то у веѣемъ брою) не. У *В. Х. Хесенской* стои непосредный данакъ и акциза одъ пиѣа са жительствомъ (на 1 □ мильи) у овой сразмѣрици:

провинціе.	данка на главу		одношенѣ	душа на 1 □ милю.	одношенѣ
	фр.	кр.			
Райнхесенска . .	4	17	100	7670	100
Штаркенбургъ . .	2	49	65	4755	64
горня Хесенска. .	2	45	64	3670	59

У *Баварской* пакъ непосредни данци (год. $18^{35}/_{37}$.) съ жительствомъ (одъ 1834. год.) сравнѣни, у средню руку узевши, стое у овой сразмѣрици:

Digitized by Google

Окружія.	Данка на главу	Душа' на 1 □ милю
Isarkreis	4, 54	2.110
Rezatkreis	3, 57	3.860
Regenkreis	3, 43	2.270
Oberdonaukreis . . .	3, 30	3.050
Unterdonaukreis . . .	2, 74	2.210
Obermainkreis . . .	2, 59	2.970
Untermainkreis . . .	2, 29	3.620

У *Белгіи* средня сума непосредны данака, акцизе, и такса' завођеня (у кньяге явне, enrégistrement) и штемпла одъ 1836.—38. год. овако се къ жительству односи:

Провинціе.	Данка на главу у франкама	Душа' на 1 □ мил. одъ 1838
Брабантъ	22, 80	10.110
Антверпъ	19, 45	7.060
Енегау	15, 73	9.870
Лієжъ	15, 64	7.590
Намыръ	14, 81	3.470
Остфландръ . . .	14, 30	14.090
Вестфландръ . . .	12, 98	10.800
Лимбургъ	10, 35	1.830
Луксенбургъ . . .	8, 35	1.170

Што Брабантъ и Антверпъ односно млого плаћаю, то є збогъ великѝ варошій и збогъ неки фабрика', коя' су производи яче обтеређени. —

Digitized by Google

§. 150.

Кадъ већъ предметъ и величина данка горе наведенимъ основима одговараю, то зависе іошъ теретъ, кои се данкомъ грађанину проузрокуе, као и трудъ, съ коимъ влада данакъ купи, одчасти и одъ *споляшньи уређеня*, посредомъ кои се опредѣлѣне суме одъ грађана изискую и државной каси уручаваю. Ова споляшня уређеня показую се кодъ три главна дѣйства: *а*) кадъ се опредѣляваю *дужности* плаћаня, *б*) кадъ се дужници плаћаня одъ ове дужности данкомъ *одкупе*, и *в*) кадъ се данакъ за државну касу *покупи*.

Да бы се данакъ одъ грађана искати могао, треба найпре опредѣлити мѣру, по коіой ће се *дужность плаћаня* свакогъ грађанина лако упознати моћи, т. е.

1, Треба означити *предметъ*, по комъ се уобште дужность плаћаня управля; предметъ може быти: часть иманя, или приходъ, или расходъ какавъ — и т. д.

2, Треба опредѣлити *мѣрило плаћаня*, т. е. одношенѣ предмета (способности) къ суми плаћаня; ово одношенѣ е правый разломакъ, ако су предметъ и наплата еданъ родъ добара, н. п. жито, новци и т. д. Одношенѣ ово, кое се у процентима обично изражава, може се сваке године мѣняти, или за дуже време стално остати.

3, Треба изнаћи *количину* дужны предмета. Кодъ данака, кои се у поединимъ приликама узимаю (н. п. ћумрукъ при преласку робе преко границе), треба пазити, да се кои предметъ наплати неизмакне, него да се точно по *тарифама* обтерети, кодъ други данака узима се наплата по приготовлѣнимъ *листама* данка, у кое су предмети съ озна-

Digitized by Google

ченѣмъ мѣрила (за онай путъ) заведени. Често се у некимъ случаима никако или текъ съ тешкомъ мукомъ може количина дужны предмета' изнаћи н. п. кодъ капитала, но опетъ зато нетреба такова средства притомъ за дознанѣ праве количине употреблявати, коя права, моралъ и т. д. граћана врећаю.

§. 151.

Што се самогъ *плаћаня* тиче, изискує користь владе а посредно и народа, да буде *точно* и *угодно*. За граћане неугодный путъ плаћаня или уобште несавршеный начинъ налаганя данка, доводи управу финансіялну на неточность, коя поглавито изъ *прѐвара'* и вѣчны и временны *вересія* проистиче. Вересіє приносе велику штету држави, єръ се правительствене дужности само помоћу новаца изпуняватн могу, тако да найпужніи и найважніи послови неизвршени остану, ако се строго точность у плаћаню данка ненаблюдава. Зато се строгость ова подпуно одобрава, но наравно само у ономъ случаю, ако влада данакъ на полезный за народъ начинъ употреблява, ако є граћанинъ заиста по обштемъ мѣрилу обтерећенъ, и ако су га нѣгова лакомисленость, невалялость, леньость, упорность и т. д. до тогъ довеле, да данакъ на време платіо ніє, но да га строгимъ мѣрама садъ и у будуће на точно испуняванѣ обште дужности — наплате данка — влада принућавати мора. Ове мѣре треба у строгости да расту, тако да напослѣдку власть и части иманя у залогъ узме, кое ће она, ако наплата за некій рокъ неузслѣдує, заиста и продати. Одъ тогъ секвестра треба изузети неку количину найнужніи уживаћи средства' и заматске потребе (н. п. оруће, неку количину преобразина —). У случаю пакъ, ако обтерећеный тужбомъ кодъ више финансіялне

Digitized by Google

власти почне доказивати, да му е одъ данакъ разрезующе комисіе сразмѣрно већа дужность, но што е права нѣгова способность плаћаня, наложена, то треба стварь найпре испытати, и по томъ испыту се или за продаю добара или за умалѣнѣ и коначно ослобоћенѣ одъ наметнутогъ данка рѣшити. Строгость наплаћиваня умѣсна е текъ онда свршено, ако се плаћанѣ грађанима олакша; а то быва:

а). ако се грађани на плаћанѣ у новцима а не у натураліяма обвежу;

б) ако се данакъ купи у таково време, кадъ су грађани при новцу (1);

в) ако га купе обштинске власти, а не да поедини тога ради чакъ къ окружномъ надлежательству иђи мораю:

г) ако се данакъ чешће и у малимъ сумама прима, кое е особито за сиромашне грађане угодно (2);

(1) Зато се у Баденской одъ Марта до конца Юнія непосреданъ данакъ неплаћа.

(2) У Француской плаћаю се данци на 12 рока, у Баденской на 8 и то одъ Юлія до Октобра, свакогъ мѣсеца по $1/12$ часть, а одъ Ноемвра до Фебруара по $2/12$ части данка мѣсечно, тако дакле да се за 8 мѣсецій цѣо данакъ исплати. —

§. 152.

У млогимъ државама *купе* данакъ обштинске власти, кое е за владу врло евтино (1) и угодно, а рачуне о томъ води у томъ случаю онай обштинскій званичникъ, кои обштинскимъ приходима и расходима управля. Ово е више сходно за такову државу, гдѣ е данакъ простъ, гдѣ су обштине ма-

Digitized by Google

ле и не съ млогимъ и важнимъ посломъ обтереѣене. У овомъ случаю одговараю обштине за вересіе данка. Свуда готово по садашньимъ државама постое особити државни званичници и за овай редъ скупляня, и они се плаћаю или некомъ части данка или опредѣлѣномъ платомъ изъ државне касе. Кадъ бы скуплянѣ данка евтиніе было даванѣмъ подъ аренду (као н. п. преѣе у Француской, Италіи, Шпаньолской а и садъ іошъ у Турской), то се опетъ за то наука одобраваюѣи изреѣи неможе, почемъ скуплянѣ данка ніе занатъ н. п. као регална предузеѣа, него дѣланѣ управне власти, кое е съ другимъ државнимъ властима тѣсно скопчано.(²) За оне случае, гдѣ влада сама купи, треба на слѣдуюѣе мотрити:

1, Нека има два или три реда скупляча; н. п. у селу нека буде то сеоскій старѣшина, кои ѣе данакъ окружномъ казначею, а овай надказначею области или врьовномъ (главномъ) казначею државе предавати.

2, Први скуплячи н. п. сеоске старѣшине мораю за уредно скуплянѣ одговарати, и у уречено време опредѣлѣну суму или доказе, зашто и уколико нису могли скупити, предпоставлѣномъ казначею предати (³).

3, Виши званичници нека подчинѣене іимъ строго надгледаю, ерь ѣе за примѣѣене а некажнѣне или неявлѣне преступке сами одговарати.

4, По примѣру млоги држава' мораю скуплячи кауцію положити, кое се величина по суми кодъ скупляча налазеѣи се правительствены новаца управля (⁴).

(¹) Куплѣнѣ данка прогутава знатну часть прихода одъ данака, а притомъ найвише трошарине. У

Digitized by Google

В. Британской стаяло е куплѣнѣ данка у средню руку 1817. — 24. год. преко 10%, одъ 1830. год. исподъ 7%, 1834. год. 6%. Урачунавши и Ирску были су одъ 1839. год. трошкови данка уобште 5,040%, ђумрука понаособъ 5,49%, акцизе 6,760%, непосредны данака 4,880%. — У *Француской* 1836. год. съ урачунатимъ дефицитомъ непосредны данака свега 7,40%, и то непосредни данци 6,80%, ђумруци 14,%, други посредни данци 10,70%. — *Белгія* 1841. год. 13,10%. — Баденска 1842. безъ ђумрука' 12,50%. — До кое се величине трошкови ови дотѣрати могу, виђамо изъ финансіялне повѣснице Француске: „Моя се ярость увеђала кадъ самь видіо, да е за овы 30 мил., кое краль прима, изъ цепа приватны лица', — стидимъ се готово да кажемъ, 150 мил. изиђи морало. — Зато се нисамь, видивши ово, нимало несређи и пропасти народа ни чудіо.“ Mém. de Sully a. 1598. —

(2) У *Француской* за Некерово време е свакій врьовный главный закупацъ (fermier général) правительству 1,560.000 liv. напредъ у име уступлѣны му данака дао, одъ кое му се суме на 1 мил. 5%, а на остало 7% интереса плаћало. Добытакъ свакогъ арендатора (было ih е 40) износіо е по Некеру годишнѣ 75.000 liv. Но подъ ferme générale нису сви приходи државни спадали, но само ђумруци у некой части землѣ, и поредъ тога регали соли и дувана и іошъ неки маньи приходи. —

(3) У *Француской* дужанъ е скуплячъ данка самъ суму да плати, ако за 20 дана по истеку законногъ термина плаћаня ніе прописане мѣре противъ порезногъ дужника употребіо. Но онъ се опетъ на правогъ дужника ради наплате данка обратити може, кое право губи, ако за 3 године противъ свогъ дужника (данка) принудне мѣре употребляваo ніе. У *Баденской* се вересіе после 2 године неповлаче, него се или покупити или у рас-

Digitized by Google

ходъ завести мораю. — Мѣре противъ порезны дужника су найпре писмена опомена, за кою се мала такса плати, потомъ се (ако исплата неузслѣдуе) еданъ жандармъ или другій нижій државный служитель ради егзекуціе у кућу дужника пошлѣ, коме се свакій данъ нека сума као такса платити мора (у Баденской 1,[5] фр. у Французкой 1 — 2 fr.), напослѣдку се секвестрираю манѣ потребне покретне ствари, кое се напослѣдку и продаду. —

([4]) *Баденски* найнижи скуплячи полажу обично 100 фр. а неки и 400 фр. кауціе, виши скуплячи даю 800 фр. кауціе. Год, 1834. износила е кауція одъ 1083 скупляча 149.900 фр. —

§. 153.

Финансіялна наука недѣла само о онимъ данцима, кои у савршену систему данака спадаю, него и о таковимъ, кои су у постоећимъ државама у обичаю, ма се они съ научнимъ основима финансіе слагали или не. Краткоћи научногъ испытиваня бы противно было, да и ове научной послѣдичности неодговараюће данке поединце сматрамо, него напротивъ довольно ће быти, да іи само по родовима, класама изложимо, и да неумѣсности и погрѣшке основака цѣлогъ рода представимо, коимъ ће се рђава свойства поедины освѣтлити.([1])

Грађане можемо по ньіовой способности плаћаня на двоякій начинъ обтеретити:

1, Испыта се имовно станѣ или способность плаћаня свакогъ грађанина понаособъ, коя одъ *прихода* и иманя грађанина зависи, — и по овомъ се поединомъ лицу сразмѣрный некій теретъ наметне. Кодъ овогъ рода данака, кои се *порезъ* или *приходный данакъ* зове, обвезуе се *лице*, да

Digitized by Google

по своіой садашньой способности у опредѣлѣно време ваметнуту му дужность плаћаня испуни.

2, Може се одъ некогъ *трошеня* добара на величину прихода и иманя заплючити и тако данакъ по расходима опредѣлити. Овамо се рачунаю само такови расходи, кои некій степенъ имућности означити могу. Овай родъ данака зове се *трошарина* или *расходный данакъ* и намеће се непосредно (по већой части) на *робу* а не на лица.

(1) Пређе а и садъ има по Европи млого данака одъ кои' већа часть само разна имена носе, а управо у еданъ редъ спадаю. Главно разликованѣ было е *стварни* и *лични* (реални и персонални), *владательски* (државни) и *спаійски*, *посредни* и *непосредни* (индиректни и директни) — данци. Млоги данци у Србіи подъ Турцима (на чибукъ, димнякъ, женидбу — и у Европи (н. п. данци чивута, принцесе —) садъ су сасвимъ нестали. —

§. 154.

Порезе раздѣлюемо:

а) На *порезъ одъ прихода'*, кои се по изнађеномъ чистомъ приходу грађанина управля, и кои одъ толико руку' быти може, колико разны приходны извора' у држави налазимо. Приходни извори пакъ могу быти землѣ, капитали, радня, предузеће и стварна права, — зато можемо исто толико и *приходны пореза'* имати.

б) На *порезъ одъ иманя*, кои се на *главно* иманя удара, безъ призреня на нѣгове текуће и уживаће саставне части.

Трошарине дѣле се пакъ:

а) На *непосредне трошарине*, кое се *непосредно* одъ оны лица' наплаћую, коя неке за знакъ о-

Digitized by Google

предѣлѣне имућности или прихода служеће *издатке* чине.

б) На *посредне трошарине*, кодъ кои се посредомъ *преноса* нека лица збогъ свои издатака обтереćаваю, (н. п. кадъ се посредомъ трговца, кои свилу увози, трошачи свиле ћумручнимъ данкомъ обтереćаваю).

Неки називаю првый родъ данака т. е. порезе *произвоćавне* (продукціоналне), другій родъ пакъ *трошевне* (консумціоналне) данке, неки напротивъ зову оне прве *принуćене* а ове *вольне*, еръ кодъ овы послѣдньи одъ свакогъ граćанина зависи, колико ће данка платити, почемъ се то пô количини цѣне потрошены добара управля. — Други пакъ разликую уобште данке као *непосредне* (директне) и *посредне* (индиректне), и то по тому што се први удараю на оно, *што есть*, послѣдньи пакъ на оно *што се збива*. По нашемъ више научномъ раздѣлѣню могу порези и трошарине часъ директни, часъ индиректни быти. — У осталомъ се могу данци као *редовни* и *ванредни* разликовати, први се правилно разрезую, послѣдньи пакъ у случаю временне какве потребе. Ово разликованѣ ніе толико за финансію важно. Редовни се данци разрезую по правилима финансіе, кодъ ванредны се пакъ више гледа на то, да млого принесу и да се брзо и евтино покупе.

§. 155.

У Француской финансіи постои не толико за систему, колико за начинъ разрезиваня важно раздѣлѣнѣ данка; т. е.

1, *Подѣлни* (репартиціонални) данци су они, кодъ кои се найпре опредѣли, колико треба у цѣлой земльи данакъ да принесе, *па* се сума на по-

Digitized by Google

едине области, окружія, общтине или особе *подѣли* Но и ово може двояко быти:

а) или се количина предмета', посредомъ кои' и на кое ће се данакъ платити, зна, а у случаю, гдѣ способность плаћаня кодъ свію предмета' ніе еднака, ондѣ се и односна дужность свакогъ предмета опредѣли. Способность поединогъ предмета и сума данка су познате количине, а изъ ньи проистиче треће непознато *мѣрило* данка, т. е. количина данка (новаца), коя се на неку опредѣлѣну суму дужны предмета н. п. на 100 фр. платити има.

б) но може се догодити, да власть о способности дужны предмета' ніе извѣштена или се неће уобште по томъ да управля. Онда се мѣрило укаже, почемъ се данакъ разрезао буде, и често ће се случити, да се поедине обштине или лица нису еднако по своіой способности обтеретиле.(1)

2, *Колични* (квотитативни) данци се зову они, кодъ кои се найпре мѣрило, т. е. *колико* ће кои предметъ платити, опредѣли, а потомъ се текъ сума данка колика е покаже.(2) Узрокъ зашто се оваковя данци, кои се по приносу своимъ еднако премѣнюю, опетъ држе, тай е, што се брой предмета' данка еднако мѣня (н. п. едне се године више друге манѣ памука увезе), и што бы за граћане врло теретно было, да се мѣрило данка свake године премѣнює. По овомъ (количномъ) начину се удараю сви расходни данци, но и млоги порези могу се такође по нѣму разрезивати, н. ц. порези одъ капитала', плата' и т. д.

(1) Правительству треба н. п, 85.000 тал. више прихода но обично, то може оно ову суму по репарти-

Digitized by Google

ціоналномъ начину или тако разрезати, да свако окружіе по 5000 тал. плати (б,) или ће раздѣлити сва окружія на неколико редова по ньіовой имућности, жительству —, тако да нека окружія по 10.000, друга по 7000 - нека пакъ само по 2000, и манѣ талира плате (а,).—

(²) Правительство є увидило, да є главнице 3. тал. мало плаћено, зато повиси данакъ одъ сваке главе на 4 тал. или одъ сваке плате званичника узме 4% као данакъ. Овдѣ ће данакъ већій и маньій бывати, како се буде брой жителя' и званичника' мѣняо. —

II. ОДЛОМАКЪ.

Поєдини родови данка.

1. РАЗДѢЛЯКЪ.

Порези.

Уводъ.

§. 156.

Порези су, као више понятіє данака одъ прихода и иманя, државни терети наметнути на грађане по ньіовой способности плаћаня. Они се на свако иманѣ, на свакій приходъ налажу, тако да іимъ нико избѣћи неможе, и зато, што су сигурни и унапредъ измѣрени, предпоставляю се свима другимъ државнимъ приходима и данцима. Напротивъ пакъ порези су утолико недовольни одъ данака, што се сразмѣрица међу приходомъ грађана и сумомъ

Digitized by Google

данка тешко остварити може. Путъ, коимъ се до овогъ подударана данка съ приходима грађана долази, може разноветанъ быти. Найсигурніе е, кадъ се самъ порезный дужникъ о своіой способности плаћаня изясни, кое се заиста у некимъ државама и свуда кодъ *неки* пореза' употреблява, но свакадъ и свуда на ову оданость къ обштой ствари осланяти се ніе умѣсно, єръ бы по већой части порезни дужници свою способность плаћаня прикривали, и тако бы државни приходи незнатни или баръ маньи испадали. Зато треба изабрати и опредѣлити неке сполашнѣ, одъ волѣ обтерећены независне значае имућности, посредомъ кои ће се, ако не до правогъ упознаня имућности грађана, а оно баръ *близу* нѣга доћи моћи. Изъ тій узрока, што државна власть право имовно станѣ поединогъ сазнати неможе, неразрезую се ни порези по *правимъ* но по *средньимъ* годишньимъ приходима грађана. Да бы се изнађена средня сума народногъ прихода више правой имућности грађана приближила, препоручуе се поредъ малогъ *мѣрила* (умложника) данка, и то средство, да се такове разлике имућности грађана изъ вида пуштаю, кое

1, у *личномъ* одношеню обтерећеногъ леже, као у начину дѣланя (н. п. у ревности и прилѣжности) и у неиднакимъ потребама поедини лица' или породица'; — с'тога треба за обадва случая едну средню мѣру опредѣлити; и

2, кое изъ *премѣне* величине прихода одъ године до године истичу. (1)

(1) У томъ се састои преимућство пореза', што іимъ прилѣжанъ човекъ сасвимъ избѣћи може. Власть обтереćава сва лица, коя земаля имаю, по ньіовой способности плаћаня, т. е. по среднѣмъ приносу землѣ,

Digitized by Google

негледаюћи на то, што е еданъ граћанинъ своіомъ прилѣжности манѣ одъ свое землѣ извадіо. — Напротивъ се порези тимъ као оскудилй начинъ обтереćавания указую, што се разне величине прихода одъ споляшньи околностій приведене никако у призренѣ неузимаю, тако да граћани имаюћи (безъ свое кривице) неке године манѣ прихода опетъ онолико данка плаћати мораю као и у найбольимъ годинама. Ова се оскудость тимъ ублажава, што се обично добре среднѣ и рѣаве године готово правилно едне за другимъ повтораваю, тако да уреданъ домаћинъ одъ добры година за рѣава времена што уштедити може. —

§. 157.

Кодъ пореза се опредѣлява за свакогъ порезногъ дужника, и за сиакій родъ приходны извора нека годишня *порезна дужность*. За то се пакъ изискуе:

1, Да се порези *разрежу* — регулираю, т. е. да се порезни протоколи — *катастри* — саставе и уреде. У катастаръ се заведу сви подъ порезну дужность спадаюћи предмети съ назначенѣмъ свію оближньи околностій и односны чисала, да се изъ ньи одношенѣ порезне дужности свакогъ поединогъ увидити може. (1) Колико пакъ свакій за кою годину платити има, неможе се изъ катастра дознати, еръ то зависи текъ одъ мѣрила порезногъ, кое законодавна власть по потребама и другимъ околностима сваке године мѣняти може. *Разрезъ* т. е. односный брой дужность порезну означаваюћій, може се на разный начинъ изрећи:

а) или се изнаћеный *чистъ приходъ* у катастру наведе, или

Digitized by Google

б) тако названый *порезный капиталъ*, кои е или непосредно изнађена цѣна порезной дужности подлежећегъ *иманя*, или е посредно изнађенъ умложаванѣмъ непосредно изнађеногъ *чистогъ прихода*. У овомъ опредѣляваню ніе нужно ни приходъ ни капиталъ по *башъ изнађеной* средньой величини катастрирати, него се то може съ више или манѣ, како е кадъ угодніе, но на свакій начинъ у истой сразмѣрноћи означити; н. п. прве, найболѣ землѣ спадаю у првый редъ (класу), чистъ приходъ е одъ едне землѣ 100 фр., одъ друге 175 фр., одъ треће 230 фр. и т. д., то можемо мы или чистъ приходъ завести као 1 фр., $1\frac{3}{4}$ фр., $2\frac{1}{3}$ фр., или капиталъ тій земаля съ 10% : 1000 фр., 1750 фр., 2300 фр., па и тай капиталъ опетъ као 10 фр., $17\frac{1}{2}$ фр., 23 фр. Кодъ млоги порезны извора' нема ове цѣне или капитала, него се то уобразити мора; н. п. кадъ знамо, да еданъ радникъ 200 фр. нечисто преко године прима, и узмемо, да су му одъ те суме 45 фр. чистъ приходъ, то ћемо уобразити капиталъ по 5% = 900 фр., и тай ћемо обтеретити са 0,2% т. е. са 1 фр. 48 кр., кое 4% одъ 45 фр. износи. —

в) или се означи нека частица изнађеногъ прихода или цѣне (капитала), по коіой ће се односне дужности управляти — *порезна единица* (симплумъ). Ово се чини да бы се порезъ сваке године лако узимати могао; н. п. кадъ знамо, да се полезность (доброћа) разны класа земаля односи као 100 : 60 : 30, то намъ у свакой класи треба и приносе у некимъ броевима назначити н. п. $\frac{1}{10}$ часть одъ правогъ приноса. У Насавской е порезный капиталъ земаля $\frac{1}{4}$ среднѣ ньове куповне цѣне, одъ кое се $\frac{1}{240}$ (т. е. $\frac{1}{4}$ кр. одъ 1 фр.) као единица у катастаръ заведе.

Digitized by Google

2, *Списакъ за скуплянѣ данка* сваке године, у комъ се сума назначи, кою свакій порезный дужникъ платити има. Сума се изнађе кадъ се *мѣрило* данка съ *катастромъ* у свезу доведе. (²)

(¹) Н. п. Петаръ Ж. има 20 ютара землѣ првогъ и 10½ ютара другогъ реда; *б*), 4 теглеча вола; *в*, 3 музаре краве: *г*, две куће и т. д. Поредъ тога треба процѣнити, пошто е ютро землѣ првогъ пошто другогъ реда, или шта прихода доноси. Потомъ може се у примѣдби означити, да ће ова земля до неколико година збогъ отвореногъ новогъ пута већу важность добыти или у нечемъ изгубити и т. д.

(²) Н. п. по *катастру* се зна, да е *рента* одъ землѣ Петра Ж. 450 фр., законодавна власть е *мѣрило* данка одъ землѣ за ову годину на 15%, опредѣлила, зато ће се у *списакъ* ставити, да е Петаръ Ж. за ову годину дужанъ платити данка на землю 67½ фр. —

§. 158.

Сви уобште могући порези могу се овако прегледати:

I. Порези одъ *прихода*', и то

А) Одъ поедины грана' прихода', као:

1, одъ чистогъ прихода землѣ, т. е. *порезъ одъ землѣ*;

2, одъ помѣшаногъ прихода изъ ренте землѣ и капитала, т. е. *порезъ одъ зданія;*

3, одъ приноса капитала и то:

а) одъ чисте *капиталне ренте*, или

б) одъ помѣшане капиталне ренте са предузимательскомъ заслугомъ, т. е. *порезъ одъ занята*';

Digitized by Google

4, одъ раднѣ, оддвоене одъ други прихода, т. е. *порезъ одъ радничке заслуге;*

Б) Одъ прихода свакогъ порезногъ дужника у цѣлости свађены т. е. *обштый порезъ одъ прихода*.

II. Порези на главно нашегъ иманя ударени безъ призреня на текуће и уживаће части, т. е. *порезъ одъ иманя*.

По овомъ раздѣлѣню неможемо се опетъ у државномъ животу строго управляти изъ разны узрока. Земљедѣлацъ е по већой части и господаръ земљѣ, и капиталиста, и предузиматель, и радникъ, па опетъ нећемо мы кодъ нѣга сва ова четири приходна извора оддвоено него уедно и то н. п. као польскогъ газду само по *приносу земљѣ* обтерећавати. Кодъ млоги маньи предузимателя ударамо порезъ на радничку заслугу, а млоге раднике и манѣ предузимателѣ и капиталисте подвргавамо само главници, предпоставляюћи текъ, да они своіомъ радньомъ или приходнимъ изворима некій чистъ приходъ заслужую.

---

1. Заглавлѣ.

Порезъ одъ земљѣ.

§. 159.

Овимъ се порезомъ господари земаля обвезую, да неку часть ренте, кою одъ свои земаля вуку, влади на расположенѣ уступе. У већой части држава приноси овай порезъ државной каси найвећу суму прихода, а и по старости као и по распространѣности заузима онъ међу свима порезима пр-

Digitized by Google

во мѣсто, єръ свака є држава у своимъ дѣтиньству найпре порезъ на землю (1) ударала, а и садъ нема државе, гдѣ землѣ порезомъ подъ разнимъ видомъ обтереѣене нису. Рента одъ землѣ є по већой части *чистъ приходъ*, зато се при разрезиваню данка цѣла у рачунъ узети мора. Капитали на землю обраѣени су приходный изворъ, зато и несачинява помоѣу капитала увеѣана рента землѣ трошкове, но чистъ приходъ, кои се исто тако яко обтеретити може као и остала рента одъ землѣ. Бояти се притомъ нетреба, да ѣе господари земаля порезъ на другогъ *пренети* моѣи. Ако є добро *подъ аренду дато*, то бы се данакъ само на *арендаторе* повишенѣмъ аренде пренети могао, но овога неѣе быти, почемъ ѣе се арендатори тому одупирати, а друкчіе се на то принудити немогу, но да іимъ господари изарендиране землѣ изъ руку узму, и да іи сами раде. Ово они ямачно чинити неѣе, почемъ ѣе и они онда тай данакъ плаѣати, и тимъ опетъ теретъ сами носити морати. Ако пакъ господари земаля *сами* своє землѣ *раде*, то ѣе се данакъ на *купце* само онда пренети моѣи, ако іимъ за рукомъ испадне, да цѣну своимъ производима повисе. Но, као што знамо, цѣна се безъ премѣне конкуренціе никако премѣнити неможе, зато бы у овомъ случаю господари земаля, да цѣну повисе, морали найпре понуду свои производа ограничити, т. є. манѣ производити, но на ово се ямачно производительи рѣшити неѣе. У ономъ случаю бы истина купци порезъ на себе примити морали, кадъ бы се рента одъ землѣ яко и сувише порезомъ обтеретила, тако да се лошіе землѣ, єръ се неисплаѣую, сасвимъ забаце, и тимъ производъ ограничи. За свакій другій случай ѣе се рента и производъ пореза ради пре увеѣавати но умалявати.

Digitized by Google

(1) Преће се истина порезъ *на землю* ударао, но садъ *на ренту* или приходъ *одъ землѣ*, зато е управо и погрѣшно реѣи *порезъ одъ землѣ*. Овай порезъ приноси у Европи 12 — 25% цѣлогъ чистогъ државногъ прихода, а понаособъ у *Баденской* 13,5%; у *Француской* (съ порезомъ одъ куѣа') 1843. год. 16%; у *Виртембершкой* 18 45/48. год. 13%; у *Хановеранской* 1841. год. 18%; у *Саксонской* (съ порезомъ одъ куѣа') 1843. год. 23%; у *В. Британской* 1845. год. 2,2%. —

§. 160.

Порезъ одъ землѣ узима се само одъ оногъ чистогъ прихода, кои *господару землѣ* као таковомъ припада. Но приходи су у животу друкчіе раздѣлѣни, него што іи мы у науци по ньіовомъ правомъ понятію строго разликуемо. Сама собственость землѣ може међу више господара' подѣлѣна быти, зато ће онда и ренту одчасти землю држећій господаръ, одчасти пакъ собственикъ на земльи лежећи стварны терета' уживати. Господара овы стварны права' треба такође порезу подврѣи, но онда се одбіаю троцкови, кое онъ око свое ренте или прихода' одъ права проистичућегъ чинити мора, као: оне дужности, кое онъ са своє стране испунявати мора, трошкове скупляня и приманя ренте, кои су онда найзнатніи, ако му се рента у натури плаћа и т. д. *Слободне* баштине пакъ ради или самъ господаръ, или іи дае другомъ подъ аренду; за свакій случай треба пазити, шта ће се у катастаръ завести, еръ ако самъ господаръ своіомъ земльомъ економи, то се одъ цѣлогъ польско-економногъ приноса рента одлучити мора, почемъ она сложена быти може:

1, Изъ интереса' на куповину и обдѣлаванѣ обраћеногъ *капитала*, и то поглавито стоећегъ ка-

Digitized by Google

питала: зданія', справа', оруђа, стоке и т. д. Кадъ се напротивъ земля подъ аренду дае, то носи *арендаторъ* трошкове обдѣлаваня. Капитали на куповину и побольшанѣ землѣ обраћени неоддваяю се одъ землѣ, зато се и несматраю као трошкови но као са земльомъ словный приходный изворъ.

2, Изъ *занатске заслуге* (а кадкадъ и изъ наямнице) польскогъ економа, коя по одбитку трошкова (за ужитакъ) такоће свое чисте приходе има. Кадъ се земля подъ аренду дае, онда плаћа господаръ землѣ само порезъ на свою ренту (аренду), а арендаторъ на занатску заслугу (кое се величина по количини употреблѣногъ капитала управля), наравно у обадва случая съ одбиткомъ надлежны трошкова.

§. 161.

У обштемъ сматраню пореза наведена правила важе и за порезъ одъ землѣ, т. е. да се само *средня величина ренте* обтерећава, и да се у призренѣ неузимаю разлике између оны особитомъ вѣштиномъ и ревности и између други особитомъ небрижльивости обдѣлаваны баштина или тако употребляваны земаля, кое никако приносе недаю, но само за уживанѣ служе. Обтерећаванѣ овы земаля, кое се производно неупотребляваю, и кое намъ дакле никакове ренте недаю, чини се, да е противно основима пореза. Истина се тимъ порезъ у трошарину преобрати, но порезъ има опетъ мѣста, еръ непроизводнимъ употребляванѣмъ землѣ показуе нѣнъ господаръ, да онъ тимъ изгублѣный приходъ некимъ приходомъ съ друге стране притичућимъ накнадити може. Ако кому пакъ онай порезъ (или болѣ трошарина) тешко пада, онъ може теретъ себи олакшати, или му сасвимъ тимъ

Digitized by Google

избѣћи, да землю производно употреби или подъ аренду да. — *Средня величина ренте* независи одъ свакогодишньи *цѣна'* производа' него одъ одношеня количине производа' къ ньіовимъ новчанимъ цѣнама, зато нетреба порезъ по свакогодишньой цѣни производа' мѣнати, и то изъ слѣдуюћи узрока:

1, Нечистъ и чистъ приходъ польски економа' неуправля се башъ по цѣнама ньіовы производа', ерь у рђавимъ годинама, продаду они истина манѣ али скуплѣ, у добримъ напротивъ више али евтиніе, — тако да се новчани приноси сваке године (или крозъ неколико година' баръ) изравнаю.

2, Премѣне цѣна' бываю често врло случайно, и кадкадъ само кодъ поедины родова добара, зато бы тай посао врло сметенъ быо, сваку премѣну у призренѣ узимати, кое бы веће трошкове и строжіе контролиранѣ поредъ тога потребовало.

3, И тако е' великій дѣо державны прихода' непостоянъ (трошарине н. п.), а то безъ нужде іошъ умножавати, служило бы на уштрбъ и правительству и народу.

§. 162.

При разрезиваню овогъ пореза треба терете стварне (десетке, службености, кулукъ —), кои на земляма леже, у призренѣ узети. Землѣ ограниченогъ господара приносе утолико манѣ прихода но оне землѣ, на коима се савршено право собствености има, уколико оне даціе чине; зато треба оногъ ограниченогъ господара, кои се у млого чему съ державцемъ уравнати може. утолико слабіе обтеретити; приходи господара оны стварны права' напро-

Digitized by Google

тивъ нека се уонолико данку подвргну, уколико губитакъ државне касе збогъ несавршеногъ обтереѣеня оны првы прихода' износи. Ово се на два начина чини;

1., Или се свака земля катастрира, и притомъ изнаѣени на земльи лежеѣи терети у новце преобрате и одъ читаве ренте (одъ землѣ) одбію; — па се потомъ државацъ землѣ по своѣмъ а господаръ стварны права по своѣмъ чистомъ приходу обтерете.

2, Или се терети у катастаръ незаводе, него се рента подпуно у рачунъ узме, тако да државацъ *преносомъ* неке части пореза на господара права' подпуномъ порезу избѣѣи може. Овай е начинъ обтереѣаваня простіи, лакшій и евтиніи, но има нека обстоятельства противъ себе:

а) Пораѣаю се свађе меѣу државцемъ землѣ и господаромъ права при преносу пореза, еръ се порезъ у новцима плаѣа, а терети су по веѣой части у натури уговорени, кадкадъ се меѣу ньима и услуге налазе, кое е врло незгодно и тешко процѣнити.

б) Господаръ права се посредно обтереѣава, т. е. господаръ землѣ као непосредно обтереѣеный, кои е по веѣой части и сиромашніи, мора за онога имуѣніегъ порезъ напредъ да плати.

в) Незгоданъ е и начинъ овогъ одбіяня пореза. Ако е теретъ у немѣняюѣой се суми новаца уговоренъ, онда е лако и порезъ одбити, но ако се теретъ по свакогодишнѣмъ приносу землѣ или по цѣнама плодова управля, или ако се одъ времена на време дужности уговорене испуняваю, онда се порезъ на двоякій начинъ одбити може. Или се одбія онолика частица одъ терета, колика

Digitized by Google

е частица порезъ цѣле ренте; но почемъ се порезъ одъ среднѣ ренте узима, то неодговара ни онай одбитакъ сваке године ренти. Или се една опредѣлѣна сума као нека частица цѣлогъ пореза одбія н. п. $^2/_7$ пореза, ако се у рачуну нашло, да се рента као 2 къ 5 на господара и дужника права дѣли. Ово е онда добро, ако су терети у новцу израчунати.(1)

г) Кодъ неки права особито кодъ десетака мора господаръ при упражняваню свогъ права іошъ неке трошкове да чини (на подвозъ, куплѣнѣ десетка —), тако да она добра, коя праву подложеный дае, нису за оногъ чисть приходъ; зато бы се господаръ права яко обтеретіо, кадъ се небы ови трошкови у призренѣ узели.

(1) За првый случай, гдѣ се еднаке частице одбіяю, да узмемо овай примѣръ: цѣла рента е 100 фр., данка се плаћа 10%; зато треба и одъ спаійски терета 10% одбити, дакле у случаю ако ови 20 фр. износе, то треба данакъ тако подѣлити, да господаръ землѣ 8 фр. а господаръ права 2 фр. данка плати. — У другомъ случаю важи овай примѣръ: Цѣна землѣ е 1000 фр., чиста цѣла рента износи 70 фр., одъ кое 50 фр. дужникъ, а 20 господаръ права вуку, ако е порезъ 10% т. е. 7 фр., то ће по одношеню 50 : 20 првый платити 5, а другій 2 фр. данка, и потомъ ће првый 45 фр. а другій 18 фр., начисто ренте вући, т. е. овай другій опетъ 40% ренте оногъ првогъ као и пре. —

§. 163.

Порезъ умалява чистъ приходъ господара, кое иста слѣдства има, као да су се полезность и приносъ добра уманьили, т. е. цѣна утолико више пасти мора, уколико добро манѣ полезноће за гос-

Digitized by Google

подара свогъ има. Узимимо случай, да у држави каквой непостои ніеданъ порезъ до пореза одъ землѣ, то ће наравно по уведеню овогъ пореза господари земаля неку штету одъ свое землѣ имати, а господари други приходны извора ползоваће се одъ свои производны добара онако као и досадъ. Цѣне ће земаля зато у одношеню на сва друга добра пасти, и то утолико, колика бы сума была, да порезъ интересе представля. т. е. свакомъ форинтомъ пореза освтиняће землѣ одъ 100 фр. куповне цѣне у 20, $16^2/_3$ $14^2/_7$ фр. или у $^1/_5$, $^1/_6$, $^1/_7$, како гдѣ уобичаеный процентъ капиталне ренте буде, или у 5, или 6, или 7%,(1) Они кои први землѣ продаду, штетоваће найвише, сви купци доцніе неосѣте ову штету одъ старогъ пореза, но како се опетъ доцніе истый порезъ повиси, губе сразмѣрно сви ови у чіимъ се рукама землѣ нађу. Ово дѣйство пореза одъ землѣ примѣћава се и кодъ други пореза, н. п. одъ куће, занатски права и т. д. Кодъ оваковы пореза се главно умалява, т. е. куће освтиняваю као и землѣ, тако и занатска права изгубе сразмѣно одъ свое цѣне, напротивъ кодъ пореза одъ занатске заслуге, одъ наямнице и одъ интереса на занатъ какавъ обраћеногъ капитала умаляваю се само приходи. Кадъ се дакле онда еданъ родъ добара за другій у промѣну да, то штетуе она страна, чія е роба данкомъ обтерећена, друга напротивъ утолико добія (2). Кодъ ренте одъ землѣ се ова неугодность тимъ умалява, што она временомъ еднако (непрестано) расте, и тако по времену штету ону заглади. Но притомъ примѣћавамо кодъ земаля ову разлику: землѣ, кое су се међу новимъ обтерећаванѣмъ и нараштаемъ ренте продале, причиниле су свомъ бывшемъ господару штету, коя се истомъ накнадити неможе, купацъ е пакъ утолико начисто добыо, еръ е землю,

Digitized by Google

коя му доцніе већу ренту приноси, пређе свтиніе купіо; напротивъ ако су землѣ на цѣло то време кодъ *вдногъ* господара остале, то се овомъ само пређашня штета (збогъ наметнутогъ пореза) накнађава (већомъ садашньомъ рентомъ) и зато онъ обично по времену отудъ нити што добыя, нити пакъ губи.

(1) Земля, коя се пре пореза на 1000 фр. цѣнила, приносила е, да кажемо, своме господару 12 % чисте ренте т. е. 120 фр., кое е правительство съ 10 % пореза обтеретило, дакле съ 12 фр. Садъ невуче господаръ одъ свое землѣ 120 фр. но само 108 фр., кое одъ продайне цѣне землѣ износи 10,8 %; но почемъ све друге землѣ подъ иначе равнимъ околностима 12 % аренде даю (види I. ч. §. 206.), то неће нико у случаю продае садашнѣмъ господару дати за ову землю 1000 фр., кадъ се може овомъ сумомъ друга земля купити, коя заиста 120 фр. а не 108 фр. приноси; господаръ дакле мора свою землю по нижу цѣну продати, и то утолико, да бы 108 фр. управо 12 % одъ те продайне цѣне износили, т. е. онъ ће е морати за 900 фр. продати. — Ова еднакость приноса ніе само кодъ разны польски предузећа, него и кодъ разны производны извора (види I. ч. §. 196. и §. 207.), зато ће и изъ тій узрока цѣна земаля пасти, како се рента ньіова обтерети.

(2) Ово важи не само за ренту одъ землѣ сравнивши е съ приносима други производны извора, него и за све народне приходе међусобно, као што ћемо и доцніе видити. Ако н. п. капиталъ 2500 фр. по 4 % приноси 100 фр., то ће обтерећена капитална рента са $\frac{1}{8}$ или $12\frac{1}{2}$ % износити само $87\frac{1}{2}$ фр., т. е. $100 : 4 = (100 - 12,^5) : 3\frac{1}{2}$, или капиталъ 2500 фр. неприноси 4 % но само $3\frac{1}{2}$ %, а то толико значи, кадъ бы се 2187,5 фр. по 4 % подъ интересъ дало. Овдѣ су се са-

Digitized by Google

мо приходи умалили, т. е. капиталъ кадъ бы се за землѣ продавао, то бы у 312,^{5} фр. манѣ важіо; а да бы се исто онолико земаля за нѣга као и пре купити могло, то бы морали за 2854,^{28} фр. робе у промѣну дати, єръ та сума по $3\frac{1}{2}$% приноси ону ползу као 2500 фр. по 4% т. е. 100 фр. По овомъ се може умаляванѣ вредности капитала увидити, и тако дакле и само умаляванѣ капиталногъ главногъ уобразити, єръ шта є друго и трошенѣ имаия? — умаляванѣ масе стварій ямачно не, него умаляванѣ вредности (види I. ч. §. 56.).

§. 164.

Умаляванѣ цѣне земаля посредомъ пореза важи наравно само онда, ако су други приходни извори грађаня необтерећени остали. Ако се пакъ порезъ на све производне изворе на єднакій начинъ разреже, онда остиняю и други приходни извори тако, да се приноси изравнаю. Ако є цѣна земаля за време, докъ є порезъ само на землю ударенъ было, нижа была (односно) одъ цѣне свію други (необтерећены) добара, то ће се она одма (односно) на вишій степенъ попети, како се ова друга добра обтерете (1). Обично се землѣ яче обтерећаваю, зато се и цѣна ньіова поводомъ пореза више уманьи, него кодъ други добара; но овай се губитакъ опетъ тимъ накнађава, што се рента землѣ наскоро увећа. Купци већъ обтерећены добара губе посредомъ пореза само єданъ необично већій приходъ, а теретъ данка управо никако и неопажаю. Зато се по овомъ управо господаръ землѣ єдан-путъ за свагда обтерети, а то є онай господаръ у чіимъ се рукама земля за време првогъ разрезиваня данка налазила; сви слѣдуюћи господари, кои су доцніе землю купили, плаћаю истина порезъ, али о трошку првогъ продавца. Ово преношенѣ

Digitized by Google

пореза на првогъ господара се одъ неки овако представля: влада е кодъ свакогъ грађанина неку величини и приносу добра сразмѣрну часть землѣ разсобственила (експропріярала) на намиренѣ свои потреба, во почемъ неодговара финансіялнимъ и уобште економнимъ законима, да она сама те по цѣлой држави разсѣяне комадиће земаля обдѣлява, то іи е бывшемъ ньіовомъ господару подъ аренду дала. Ово сравньиванѣ е умѣсно и за оне случае, кадъ влада данакъ одъ землѣ временомъ повишава, еръ бы у томъ случаю и аренда већа была, како се приходи арендатора (закупца) умложаваю.

(1) Ако су се ренте землѣ по горе наведеномъ примѣру са $12\frac{1}{2}\%$ обтеретиле, то ће се за ону землю, коя се за 2500 фр. куповала, садъ само 2187,5 фр. дати, но ако се и капитали, кои су досадъ исто онако као и землѣ 4% ренте доносили, толикомъ порезу подвргну, то ће и сума капитала одъ 2500 фр. приносити само $87\frac{1}{2}$ фр. т. е. као и землѣ не 4% но само $3\frac{1}{2}\%$ зато ће се за ону землю, коя се за време, докъ су капитали одъ пореза слободни были, могла за 2187,5 фр. купити, садъ опетъ 2500 фр. дати, т. е. онолико, колико се плаћало у време, кадъ ни землѣ ни капитали нису обтеређени были. Изъ народно-економногъ искуства знамо, да се ова два приходна извора башъ овако неподудараю, но толико е сигурно, да ће се цѣне обадвога у некой равновѣсноћи држати, па макаръ се уобште землѣ или капитали кадкадъ и на некимъ мѣстима више тражили и болѣ плаћали. —

§. 165.

У добро уређенимъ државама се порезъ одъ землѣ разрезуе, кадъ се у катастаръ све землѣ съ назначенѣмъ односногъ броя (разреза) свое способности плаћаня заведу. Посао се тимъ олакша-

Digitized by Google

ва, кадъ се землѣ не поединце но по класама уважаваю, а за то е нужно, да се *површина* сваке землѣ точно измѣри, кое посредомъ искусны инцинира' быва, кои землю троуглити (триангулирати) и тако површину поедине баштине точно изнаћи умею. Само правлѣнѣ катастра управля се: или по куповной *цѣни* землѣ, или по обичной нѣной *аренди*, или по *нечистомъ* или по *чистомъ приносу*. —

I., **Катастриранѣ по цѣнама земаля** правда се тимъ, што цѣне обично у некой сразмѣрици съ чистимъ приносомъ землѣ стое. Овай е начинъ найпростіи и найевтиніи, а поредъ тога и найлакшій, ерь су продае непокретны добара кодъ суда у баштинске књиге урегистриране, тако да порезъ разрезуюћа комисія само изводъ изъ тій регистара' начинити мора, дорачунавши премѣне цѣна' (особито ако се добро одавно продало) одъ времена продае па до оногъ часа. (Тако се ради у *Баварской*). Истина е овай начинъ недоволянъ и несавршенъ, но може се опетъ добримъ правилима и упутицама одъ стране владе комисіи прописанимъ поправити. Болѣ се при томъ успѣва, кадъ се при опредѣляваню способности плаћаня неузимаю цѣне одъ поедины земаля но одъ читавы класа; али ово разрѣђиванѣ земаля у редове (класе) врло е важанъ а доста заплетенъ и по томъ тежакъ посао. (Овако се ради у *Баденской* и *Насавской*).

§. 166.

II., **Разрезиванѣ по арендама** одобрава се и брани се одъ млоги списателя' зато, што аренда одговара више чистомъ приносу добра но нѣгова куповна цѣна; одъ други се напротивъ овай начинъ опровргава, ерь аренда зависи млого одъ сполашньи особито мѣсны околностій. Она е н. п.

Digitized by Google

кодъ велики добара збогъ слабіе конкуренціе односно маня, но кодъ малы или средньи добара, а поредъ тога само разрезиванѣ е заплетенъ и недостаточанъ посао, почемъ се у некимъ предѣлима землѣ слабо и даю подъ аренду, а гдѣ су и дате, више пута су уговорене млоге услуге, кое се и съ едне и съ друге стране чинити мораю, и кое е при разрезиваню тешко у новчане суме преобратити. Куповне цѣне су намъ по книигама одъ 100 и више година' познате, аренде пакъ не, зато се аренда може само као помоћно средство при разрезиваню употребити. (*У Млѣтцима* а одъ части у саюженой *Нидерландской* се порезъ на землѣ по овомъ начину разрезивао).

III., Катастриранѣ по нечистомъ приносу, или баръ съ одбиткомъ само неки трошкова, одговара найвише десетку (и употребляво се у *Аустріи* подъ Іосифомъ II.) (1) — Бруто приносъ показуе, колико земля приноси, али

1, Нечистый приносъ нестои свакадъ у истой сразмѣрноћи съ чистимъ, зато се неможе рента земаля овимъ начиномъ праведно ни обтеретити; еръ: *а*) кодъ разны производа' — н. п. већи су трошкови њива' но ливада' и шума'; *б*) кодъ земаля разне доброће — н. п. већи су трошкови рђавы но добры земаля; *в*) кодъ разны начина обдѣлаваня (культуре) — н. п. брижльиво и површно обдѣлаванѣ.

2, Приносъ нечистый зависи одъ употребльны природны сила', раднѣ и капитала; — како се гдѣ више или манѣ одъ овы производны извора' употреби, тако ће се и одношенѣ ренте къ нечистомъ приносу на свакомъ мѣсту друкчіе указати, т. е. колико се више капитала употреби, толико више треба одъ ренте (землѣ) одбити, еръ се на капитале интереси плаћаю.

Digitized by Google

3, Порезъ се плаћа у новцима, зато бы онъ недостаточанъ было, кадъ се небы цѣне плодова у разнимъ предѣлима у призренѣ узеле.

([1]) Царъ Іосифъ II. наредіо е разрезиванѣ по нечистомъ приносу, кои се одъ господара землѣ каже и одобренѣмъ власти потврди. Разлика се измеѣу разны земаля правила, тако да се одъ 100 фр. нечистогъ приноса узимало данка:

одъ ньива', винограда, рибняка'	10 фр.	$37\frac{1}{2}$ кр.
одъ ливада' и башта'	17 фр.	55 кр.
одъ паша' и шума' (по одбитку трошкова за сѣченѣ)	21 фр.	15 кр.

На сваки 100 фр. нечистогъ приноса требило бы по томъ да доће 12 фр. $13\frac{1}{3}$ кр. пореза, а дація' спаіяма 17 фр. $46\frac{2}{3}$ кр., тако да државцу іошъ пуны 70 % на собствено расположенѣ остану. Теретъ е врло незнатанъ было, еръ су се процѣне сасвимъ ниске правиле. —

§. 167.

IV., Разрезиванѣ по чистомъ приносу тежи управо къ оной цѣли, кою су и преће именовани начини — но само обилазећи — предъ очима имали, т. е. да изнаћу степенъ имовногъ станя, на комъ е мѣра порезне способности основана. Зато е овай начинъ катастрираня у новіе време обште примлѣнъ ([1]). Противъ нѣга се наводе млоги узроци, кои или изяшняваю уобште нѣгову неумѣсность, или само доказую да полза овогъ начина неисплаћуе оне трошкове, кое онъ нужно изискуе. Важніе точке противъ разрезиваня пореза по чистомъ приносу есу слѣдуюће:

1, Трошкови прогутаваю цѣо едно- или двогодишньій приносъ пореза, и почемъ се чисти при-

Digitized by Google

носи земаля мѣняю, то ће и сви трудно и скупоцѣно саставлѣни катастри застарити и непотребни постати, и тако ће државна каса, текъ што е започела одъ овогъ пореза некій чистъ приходъ вуѣни, опетъ наново морати къ мѣреню земаля и къ новомъ трошку и расходу приступити. — — Земля се тако точно мѣри *само* у онимъ државама, гдѣ е рента одъ землѣ велика, и гдѣ е зато порезъ одъ те стране знатанъ; у томъ се случаю и сви трошкови добро накнађаваю. У државама пакъ, гдѣ е рента незнатна, мѣре се землѣ само површно, или се данакъ по нечистомъ приносу или по куповной цѣни земаля управля.

2, Посао овай трае дуго, зато ће се доцніе предузето мѣренѣ землѣ съ већомъ рентомъ укатастрирати, почемъ се рента временомъ пенѣ. — — Мѣренѣ трае истина дуго (10 — 30 и више година'), но по свршетку цѣлогъ посла нека се оне разлике поправе, као што се то и иначе свакадъ одъ времена до времена чинити мора.

3, Поредъ свію овы трошкова и труда неможе се опетъ правый чистый приносъ изнаћи. — — Мы и неочекуемо математичну точность, но опетъ знамо, да е помоћу добры процѣнителя', инцинира' и савѣсны званичника (кои сви *комисію* сачиняваю) овимъ начиномъ изнаћена найвећа точность одъ веће ползе, но ма кои одъ преће изложены начина'.

§. 168.

При опредѣляваню *чистогъ приноса* треба на ова правила пазити:

Треба у призренѣ узети предмете и све околности, коима се чистъ приносъ условлява, као:

Digitized by Google

свойства и положенѣ землѣ, начинъ обдѣлаваня, продайну пiацу и т д.

2, Цѣне производа землѣ треба одъ истогъ доба за цѣлу державу рачунати, одбивши случае особите скупоће и евтиноће.

3, Гдѣ се приносъ одъ године до године мѣня, треба одъ већегъ временогъ простора средньiй приносъ у катастаръ завести; а и одъ таковы земаля, на коима се плодови мѣняю, треба средньiй приносъ свiю плодова укатастрирати.

4, Кодъ шума се мора и будућiй приносъ у рачунъ узети.

5, За уважаванѣ разны класа и поедины земаля треба нужномъ персоналу, као инцинирима, процѣнительима, званичницима и показачима обширне упутице (инштрукцiе) дати.

6. Свакояке трошкове, кои се око обдѣлаваня добра чине, треба одъ чистогъ приноса одбити.

7, Нетреба помѣшати приносъ землѣ съ приносомъ стоке, капитала и раднѣ.

8, Уважаванѣ (оцѣньиванѣ) се олакшава, кадъ се землѣ на класе подѣле. За сваку класу, за свакiй родъ земаля, за свакiй предѣлъ треба опредѣлити едно добро, кое ће при оцѣньиваню други добара за мѣрило служити. (1)

9, Сваке тужбе противъ (неправедно) учинѣне оцѣне треба една особита комисiя да прима и на брзу руку да рѣшава.

(1) Како се катастаръ непрестано премѣнюе, почемъ условля приноса землѣ иста неостаю, па како и землѣ на друге господаре прелазе, то треба за то се поста-

Digitized by Google

рати, да се нужне премѣне лако означити могу. У некимъ земляма води се поредъ главногъ катастра другій *поновный* катастаръ; у другимъ оставля се нешто празна мѣста у главномъ катастру, гдѣ се потомъ премѣне бнлѣже, но у томъ случаю мора се опетъ поновный катастаръ у помоћь узети, кадъ се оно празно мѣсто попуни. Найболѣ е (као у *Баденской*) за свако лице особитый почалъ опредѣлити, гдѣ се потомъ лако све премѣне означавати могу. —

2. Заглавлѣ.

Порезъ одъ кућа'.

§. 169.

Нема ніедногъ порезногъ предмета, кои се тако лако упознати може, као *зданія*, зато е кодъ овогъ пореза само тешко опредѣлити правила, по коима ће се порезъ *разрезивати*(1). Зданія, т. е. ограђени и покривени простори землѣ есу свеза земаля съ покретнимъ иманѣмъ, коя е тако вештественa, да се ніедна одъ те двѣ саставне части неможе оддвоено употреблявати. У зданію постане покретно добро непокретнимъ, и нѣгове покретне части, кое су се пређе на млоге коекакве потребе обратити могле, постале су средства намиреня опредѣлѣны потреба', тако да су се оне по интензивности вреднoће (или потреба' — види I. ч. §. 2.) на вишій степенъ попеле, а напротивъ да су по екстензивности (т. е. колико потреба' намирити могу) одъ свое важности изгубиле. Зданія се іошъ одъ други покретны добара тимъ разликую, што приносъ ньіовы саставны частій, пре него што су се на зданіе потрошиле, ніе точно опредѣлѣнъ было,

Digitized by Google

ѣръ е зависіо одъ начина како, и одъ времена и мѣста, кадъ и гдѣ ће се (производно или непроизводно) употребити; приносъ пакъ ньіовъ по преображеню у зданія ограниченъ е, ѣръ зависи одъ мѣсногъ положеня и одъ можноће начина употребляваня, кои е већъ видомъ зданія манѣ или више прописанъ (н. п. фабрика се неможе као обиталиште, польска кућа не као дућанъ и магаза употребити). Одъ земаля се зданія пакъ тимъ разликую, што су она производи землѣ и ограниченогъ траяня, што се порушити могу и што се на сасвимъ другій начинъ употребляваю. — Зданія су двоякогъ рода, или су опредѣлѣна за какавъ *занатъ* или за *обитаванѣ*.

(¹) У *Француской* се *свако* кућиште (superficies) као найболя ораћа земля обтереćава, зданіе пакъ по кирін, коя се вуче, по одбитку полезности мѣста. — Мостови, бране, путови су такоће употреблѣна и са земльомъ неодвоимо свезана (за опредѣлѣну цѣль) покретна добра, но нерачунаю се къ зданіяма но къ земляма. —

§. 170.

I. На *обиталишта* се іошъ у старо време порезъ наплаћиваo, но онда само, као и садъ на млогимъ мѣстима, подъ другимъ именомъ, н. п. порезъ на димняке, огньишта, прозоре и т. д. Обиталишта могу се у одношеню на господара двояко употреблявати, т. е. или се *подъ кирію* даю, или самъ *господаръ у ньима сѣди*. Съ првогъ погледа може се свакій увѣрити, да господаръ подъ кирію дате куће по одбитку неки трошкова (види I. ч. §. 198.), и чиста прихода отудъ вуче. Истина су у народноекономномъ призреню само она зданія производна т. е. прави народни капитали, коя се за производна предузећа употребляваю и у коима производни

Digitized by Google

радници сѣде, єръ су обиталишта ньима средства издржаваня, и само се тимъ одъ други средства уживаня разликую, што се споро троше (види I. ч. §. 173.). Али и зданія съ другимъ кирайціяма су приватно-економни капитали, зато се ньіова рента (почемъ мы приватно лице а не грађанина као члана народа обтерећавамо) у порезиваню као права капитална рента сматрати мора. Оће ли моћи притомъ господаръ куће порезъ на кирайціє пренети, зависи одъ конкуренціє. Порезъ првый путь на господаре кућа' ударенъ мораће обично сами господари носити, т. є. мора се рентомъ одъ куће исплаћивати, єръ се понуда обиталишта неможе умалити, и тимъ порезъ на кирайціє пренети. Ово послѣднѣ могло бы само за неко време быти, кадъ бы се за садашню непремѣнѣну понуду тражня увећала, но ту бы се по времену умалѣномъ тражньомъ и увећаномъ понудомъ обиталишта', обе части конкуренціє на природну мѣру дотѣрале, т. є. одчасти куће понаправляле, єръ іошъ се добро на тай начинъ капиталъ и земля исплаћую, одчасти бы се збогъ велике киріє изъ вароши млоги люди изселили. Дакле ма какавъ малый или великій порезъ немогу господари кућа' одма на кирайціє пренети, но текъ доцніє премѣномъ конкуренціє, кое такође дуго траяти неможе, єръ се скоро конкуренція на користь кирайція преобрати, а то ће зато быти, што ће се свакадъ толика кирія плаћати, да се на зиданѣ уложени капитали и на ту цѣль употреблѣне землѣ обичнимъ интересомъ накнаде. Но ако се порезъ на кирайціє (као трошарина) удари, то ће они, уколико іимъ то тешко пада, порезъ тако на госпораре кућа' пренети, да одсадъ манѣ обиталиште држе, и тимъ господара куће на исканѣ манѣ киріє принуде. Ако цѣо порезъ на тай начинъ пренети неузмогну, то є не-

Digitized by Google

пренета часть пореза права трошарина, о коіой ћемо доцніе говорити (види ниже 2. раздѣл. 2. заглавлѣ).

§. 171.

Да се права — чиста — рента кућа' изнађе, треба слѣдуюће одъ киріе одбити:

1, Веће *поправке* (репараціе), кое самъ господаръ куће чинити мора, и кое у средню руку одъ дужегъ рока рачунати треба. Къ овимъ трошковима треба причислити и улоге за пожарну асекуранцію (види I. ч. §. 198.)

2, Єдну часть киріе, коя се сматра као накнада квара (овегданя), и коя ће се сачувати и на ново зиданѣ (реедификацію) после некогъ времена застарѣле и пропале куће употребити (¹). Зато треба при катастрираню кућа' разлику правити између стары и новы, темельны и слабіи кућа'. Зданія су стоећи капитали, кои сваке године неку часть свое вредноће и цѣне губе, и кои, кадъ се по времену сруше, готово безъ сваке полезноће остану (види I. ч. §. 175. и §. 198. 1, б,). Овай се губитакъ вредноће доцніе у нечемъ накнађава, што цѣна зданія односно расте, еръ се због умножаваня жительства рента одъ землѣ и цѣна зидарске граће (коя се по већой части изъ никако или слабо урађены сировина' састои) временомъ непрестано на већій степенъ пеню.

3, Стварне (реалне) терете, кои на зданію и земльи леже.

(¹) Ово одбіяти праведно е и умѣсно, еръ бы се понуда кућа' уманьила, почемъ капиталисте небы свое капитале на зиданѣ кућа' употреблявали, него бы іи радіе подъ интересъ и подъ интересъ на интересе давали, и тимъ не само капиталъ сачували, него га іошъ и умножили. —

Digitized by Google

§. 172.

По овомъ одбитку оставша рента куће може се на две части раздѣлити:

1, Као *интересъ* на зиданѣ обраћеногъ *капитала*, и

2, Као *рента одъ землѣ*.

Ове се две саставне части врло разликую; рента одъ землѣ се временомъ пенѣ, а капитални интереси падаю, но опетъ ово послѣднѣ не тако яко, као што се аренда землѣ мѣня, єръ напрасно умложена популація потѣра цѣну земаля навише и тимъ рента ньіова яко скочи, као што се у противномъ случаю, ако н. п. на єдномъ мѣсту индустрія збогъ трговногъ на другу страну окренутогъ пута, или после ратова, падне, и рента земаля умали; капитали се пакъ споріє умложаваю и умаляваю, и конкуренція светска недозволява іимъ се млого одъ свѣтске цѣне и ренте удалити, єръ се лако преносити могу. На мѣстима гдѣ куће редко леже, неплаћа се кућевный плацъ скуплѣ, него као и друга земля, коя є за усѣвъ опредѣлѣна. У великимъ варошима и у найживльимъ и найлѣпшимъ улицама имаю кућишта найвећу вредность, зато и рента и цѣна таковы кућа високо стоє, коє се само већой ренти землѣ приписати мора. Ако су кирія и цѣна кућа тако пале, да се ни ренте землѣ ни интереси обраћеногъ капитала ненакнађаваю, онда се нове куће дотле незидаю, докъ се за садашню тражню сувишна количина обиталишта незаквари и непоруши.

§. 173.

Кадъ *самъ господаръ у своіой кући сѣди*, то невуче онъ никакавъ приходъ одъ нѣ, но уштеђава само єданъ издатакъ; зато се посумняло, да ли тре-

Digitized by Google

ба и ове куће подъ приходне данке ставити, и да ли се могу онда съ истимъ правомъ и друге полезне и пріятне части имања приходномъ данку подврћи. (1) Премда се ово послѣднѣ истина нечини, опетъ зато треба куће изъ слѣдуюћи узрока порезомъ обтеретити:

1, Куће су обште, необходиме потребе, и количина потребногъ ужитка може се за свакогъ опредѣлити. Издатакъ за обиталиште е великій $1/6$, $1/6$ до $1/4$ цѣлогъ прихода какве породице, зато се уживанѣмъ некогъ обиталишта одма показуе и нека одговараюћа количина прихода. Кому е порезъ тежакъ, тай му може избѣћи, ако се съ маньимъ обиталиштомъ задовольи, а остатакъ подъ кирію да.

2, Кадъ бы свака породица свою кућу имала, онда бы могли порезъ одъ кућа' сасвимъ укинути, и потомъ само приходе обтеређавати. Овако пакъ држи една часть грађана туђу кућу подъ кирію, друга пакъ сѣди у своіой кући, — а свака се кућа може подъ кирію дати. Послѣдньій се случай одъ првогъ тимъ разликуе, што су господаръ куће и кирайція *едно* лице, кое онда небы было, да господаръ свою кућу другомъ подъ кирію да, а у исто доба да кућу едну одъ другогъ когъ подъ кирію узме; и онда бы се обоица збогъ свои' прихода' обтеретили.

Ако е и умѣсно свака обиталишта, ма кои у њима сѣдіо, обтеретити, опетъ се подъ кирію дата ячемъ порезу подврћи мораю, еръ у млого случаева независи одъ волѣ господара, да ли самъ у кући да сѣди, или да е подъ кирію да (н. п. одъ вароши удалѣне велике куће), и еръ често господаръ зато веће обиталиште држи, што му се кућа

Digitized by Google

неможе на квартире подѣлити. Што е о цѣлимъ кућама речено, важи и за поедине квартире.

(1) Ова друга уживаћа средства, као: драгоцѣно посуће, контрафе и т. д. нису тако нужна, да бы се свакадъ подъ кирію дати могла. У случаю, гдѣ се особити люди съ даванѣмъ подъ кирію оваковы предмета' занимаю, треба приходъ отудъ проистичућій обтеретити, — но то спада онда у порезъ одъ заната. —

§. 174.

Куће се катастрираю по *кирiяма* и то по средньимъ кирiяма цѣле оне класе у кою кућа коя спада. Притомъ треба на ова правила пазити:

1, Нека се опредѣли у свакой класи една кућа, кое ће кирія при катастрираню другимъ кућама за *мѣрило* служити. Обично се изнаће капиталъ, и тай се у катастаръ заведе.

2, Кодъ сваке куће треба у призренѣ узети брой, величину и каквоћу соба', подрума', тавана' и т. д., положенѣ у одношеню на користь и пріятность. Оне предмете, кои се за две, три године потроше н. п. тапети, молованѣ и т. д. треба изъ рачуна изоставити.

3, Одъ сваке кирiе или умишлѣногъ приноса (кадъ самъ господаръ у кући сѣди) треба одбити трошкове за оправке, овегданѣ, и треба у рачунъ узети тешкоћу или лакоћу даваня подъ кирію.

Овай начинъ катастриранa неможе се у селима употребити, еръ се ту куће готово никадъ подъ кирію недаю, зато се уобште или само за овай случай препоручуе катастриранѣ по куповнимъ *цѣнама* кућа', кое е млого лакше, еръ се притомъ ку-

Digitized by Google

ће за рачунъ узимаю онако, како су, т. е. нетреба никако трошкове одбіяти. Но разрезиванѣ по цѣнама ніе тако умѣсно кодъ овогъ порезногъ предмета као кодъ земаля, єръ цѣна куће какве зависи млого одъ особногъ уважаваня купца, дакле не као кодъ земаля одъ матеріялне користи, а притомъ се и она тако често и напрасно мѣня, да се за то само цѣне одъ найновіи времена употребити могу. Найвише се пакъ цѣне таковы куѣа мѣняю, кое усамлѣно леже, и кое су на некомъ мѣсту своги рода єдине, н. п. фабрична зданія, польске куће и т. д.

Найболѣ є іошъ обадва начина разрезиваня скопчати, или и по *трошковима зиданя* разрезиванѣ предузети. Само треба при послѣднѣмъ начину горенаведене трошкове (даваня подъ кирію) одбити. — Тужбе противъ неправедногъ обтерећаваня треба и овдѣ као и кодъ земаля саслушати и брзо рѣшити. Премѣне у зиданю или у приносу куће изискую єднако поправке катастра, зато є нужно полицайной власти наложити, да овакове премѣне надлежной комисіи свакадъ до знаня доставля.

§. 175.

II. Зданія, коя су за *занатско* какво предузеће опредѣлѣна, и коя дакле за предузимателя веку часть стоећегъ капитала сачиняваю, есу двоякогъ рода:

1, Нека се могу одъ млоги занатлія употреблявати, зато се често и лако *подъ кирію* даю; она се ако и господаръ самъ у ньима сѣди, онако уважаваю, као да су подъ кирію дата, но при обтерећаваню занатске заслуге ће овай господаръ куће кирію као занатске трошкове одбити, премда є онъ неплаћа, но преносомъ купци нѣговогъ производа.

Digitized by Google

2, Нека зданія *немогу се подъ кирію* тако лако дати, но ньіова рента е скопчана съ другимъ занатскимъ приносима. Разрезиванѣ може се овдѣ на два начина предузети:

а) Или се особитый еданъ порезъ одъ куће узима, предпоставляюћи, да се у такова зданія уложеный капиталъ самъ исплаћуе: онда се разрезиванѣ управля по куповной цѣни и по трошковима зиданя.

б) Или се зданія као и друге части стоећегъ капитала сматраю. Господаръ куће е господаръ на кућу обраћеногъ капитала, и одъ нечистогъ нѣговогъ прихода се одбіяю само трошкови за оправке куће и за накнаду временнимъ кваромъ на зданію упропашћеногъ капитала. Овимъ начиномъ неударамо управо особитый порезъ на куће, но увећавамо само постоећій порезъ одъ землѣ и одъ занатске заслуге. Тай другій начинъ е больій, єръ су зданія по већой части онога, чія е и земля, и єръ полза оваковы зданія нестои у сразмѣрици съ величиномъ и съ трошковима ньіовимъ. Оваково разрезиванѣ е особито корисно за польско-економна зданія.(1)

(1) Кадъ се цѣо по киріяма и по куповной цѣни изнађеный порезный капиталъ куће раздѣли на брой жителя каквогъ мѣста или какве државе, и кадъ се обадва броя сравне, то се уобіте види, да густоћа жительства съ величиномъ наведеногъ капитала у некой сразмѣрици стои. Порезный капиталъ куће е у *Баденской* год. 1845. износіо 173,830.000 фр. т. е. на главу 130 фр. У некимъ предѣлима найвише (maximum) 222 фр., у другимъ найманѣ (minimum) 51 фр. Тако е у *Баденской* год. 1830. и год. 1839. међу жительствомъ (на 1 □ милю) и порезнимъ капиталомъ куће ово одношенѣ было:

Digitized by Google

Окружія 1830.	житель-ство.	пор. кап. кућа.	Окружія 1839.	житель-ство.	пор. кап. кућа.
Nekarkreis .	5532	151 ф.	Unterrheinkr.	5266	140ф.
Murgkreis .	5313	149 „	Mittel „ „	5604	137 „
Kinzigkreis .	4718	130 „	Цѣла земля	4586	127 „
Dreisamkreis.	4487	118 „	Oberrheinkr.	4312	117 „
Mainkreis .	3670	106 „	Seekreis .	2975	110 „
Seekreis . .	2784	103 „			

Но башъ свакадъ се ово неслаже, н. п. у *Вырте мбершкой* 1840. године:

Окружія.	житель-ство.	пор. кап. кућа на главу.
Nekarkreis	7696	125 фр.
Schwarzwaldkreis	5214	89 „
Jagstkreis	4025	76 „
Donaukreis	3405	110 „

---

3. Заглавлѣ.

Порезъ одъ занатa.

§. 176.

У финансіялномъ смислу зову се само она економна правилна предузећа *занати*, коя се помоћу (већи) *капитала* воде. Свакомъ таковомъ предузећу нужданъ е предузиматель, кои цѣлимъ предузећемъ т. е. свима притомъ употребљнимъ про-

Digitized by Google

изводнимъ изворима управля, дакле природне силе капитале, землю и раднике на свой ризикъ вѣшто употреблява. *Приходъ предузимателя*, кои онъ изъ овы производны извора вуче, састои се изъ две части:

1, Изъ *занатске заслуге*, коіомъ предузиматель себе и свою фамилію издржава и могућне губитке у своме предузећу накнађава. Што одъ занатске заслуге по одбитку овы трошкова остане, есть нѣгова *чиста заслуга*, и ову текъ порезомъ обтеретити можемо. У некимъ порезнимъ законима се ови трошкови неодбіаю изъ узрока, што се *чиста* занатска заслуга врло тешко опредѣлити може.

2. Изъ *интереса* у занатъ уложеногъ капитала, почемъ свакій предузиматель съ некимъ капиталомъ, кога величина одъ природе предузећа зависи, радити мора. Капитална рента е *онда сва* чистъ приходъ; ако су се трошкови занатски (дакле и капитална рента) кодъ обтерећаваня занатске заслуге одбили. Кодъ предузимателя, кои съ туђимъ капиталима раде, треба блажіе поступати, єръ су ньіови приходи млого маньи, а и станѣ е ньіово уобште манѣ повольно. У малимъ занатима ради предузиматель поредъ свои радника као и другій наямничаръ, кодъ нѣга се дакле може іошъ и *чистъ приходъ одъ наямнице* обтеретити.

§. 177.

Чиста занатска заслуга е предметъ, кои се порезу одъ заната подвргава, но тай добытакъ предузимателя ніе у свакомъ занату и свакадъ єднакъ. Кодъ малы предузећа е предузимательскій профитъ тако незнатанъ, као и кодъ простогъ наямничара, кодъ велики предузећа е пакъ много већій, єръ

Digitized by Google

предузиматель може лакше што уштедити, почемъ веће капитале употреблява, и млоге друге споредне користи ужива, и т. д. То е исто кодъ заната, кои више душевне способности изискую, и кодъ кои се сама наямница болѣ плаћа. Уобште е познато, да чистъ приносъ ніе свакадъ еднака часть нечистогъ, но мы неможемо у свакомъ занату и у свакомъ предузећу точно ово одношенѣ испытати; довольно ће быти, ако свуда само средню мѣру опредѣлимо. Чистъ приходъ опредѣлити, тешко е поглавито зато, што се кодъ трошкова издржаваня неможе означити, до кое суме они нужданъ пристоянъ и излишанъ ужитакъ осигураваю (1), па зато се притомъ неки истина у печемъ погрѣшны степена' (скале) потребны трошкова држати морамо, кои ће зависити одъ величине капитала и мѣсны и времены околностій. Теже е зато разрезати порезъ на занате но на землѣ и зданія, еръ е мучно поставити границу међу нечистимъ и чистимъ приходомъ предузимателя. Ово опредѣляванѣ одношеня чистогъ прихода къ нечистомъ отежава се тимъ:

1, Занати су тако разнородни, да се свакій по особитимъ околностима и помоћнимъ средствима, као: по капиталима, по трошковима, по ризику —, сматрати мора.

2, Нележи предметъ, когъ се при разрезиваню држати треба, тако предъ очима као землѣ и куће.

3, Мѣсна и временна обстоятельства мѣняю врло често и лако приносъ свакогъ предузећа.(2)

4, Дѣйство свакогъ заната зависи и одъ личны свойства' предузимателя.

(1) Ако бы се нашло у 4 предузећа, да су средньи трошкови потреба' едне фамиліе 300, 400, 500, 600

Digitized by Google

фр., а да е приносъ заната (безъ капиталны интереса') 350, 500, 660, 900 фр., то бы чистъ добытакъ износіо одъ прилике $1/7$, $1/5$, $1/4$, $1/3$ нечистогъ прихода. Ако се пакъ и капитални интереси урачунаю, то ће часть чистогъ прихода не само већа него и више неедна-ка быти. —

(²) У *Баденской* принео е овай порезъ $18^{42}/_{44}$. год. 656,000 фр. или 24 % свію пореза'; у *Баварской* $18^{37}/_{41}$. 761,981 Фр. бруто или 12, ³ %; у *Выртемберш-кой* опредѣлѣно е за свагда, да се сума 2 мил. фр. на три досадъ споменута пореза у овомъ одношеню подѣлити мора, т. е. порезъ одъ землѣ и одъ стварны права' треба да принесе $^{17}/_{24}$, порезъ одъ кућа' $^{4}/_{24}$, порезъ одъ заната' $^{3}/_{24}$ оне горнѣ суме; у *Пруской* $18^{44}/_{45}$. год. 2,336.969 Rlr., но къ тому іошъ велика сума истогъ пореза, коя се подъ именомъ порезъ одъ класа' узима. У већой части осталы држава се или порезъ овай никако и неупотреблява, или се по Француском начину продаіомъ патента' на народъ мање. —

§. 178.

Збогъ тешкоће данакъ разрезивати свуда е порезъ одъ заната' маньій испао, но што се одъ имовне важности заната очекивати могло. Онъ се држи свакадъ чистогъ прихода предузимателя, зато се и неправи разлика међу производнимъ и непроизводнимъ, прераднимъ и сировнимъ занатима. Све занате можемо уобште овако прегледати:

1, Произвођенѣ *сировине*, као: копанѣ руда', землѣдѣліе (у пространіемъ смислу), ловъ.

2, Произвођенѣ *уређевине*, као занати рукодѣлни, зидарски, фабрике, трактери — .

3, *Трговане* и сва притомъ споредна помоћна заниманя, као: трговаца, лађара', возара, банке, разны друштва' трговны — .

Digitized by Google

4, *Услуге и чуванѣ* стварій, као: кочіяши и други разни служительи, управительи театра, комендіяши, актери, музиканти, државци менажерія' и купалишта', димнячари, бербери, фризери — .

5, *Помѣшани занати*, као крчмари, састоећи се изъ 2, 3, и 4, т. е. изъ произвоћеня ураћевине, изъ трговання и изъ услуга', — апатекари, састоећи се изъ произвоћеня ураћевине и изъ трговання — .

6, Предузећа, кодъ кои' добытакъ изъ некогъ *ризика и опасности* проистиче, као друштва асекуранціе на животъ, за мора, пожаръ и. т. д. Овимъ се друштвима одма при дозволѣню количина пореза, кою плаћати мораю, наложи.

§. 179.

Одъ свію овы шестъ редова заната сумня се само о првомъ, да ли треба и на нѣга порезъ одъ заната наметнути. — Производъ минерала', дивлячи, риба и таковы плодова пада подъ право регалности, и тимъ е дакле већъ обтерећенъ. Польско кућенѣ пакъ приноси осимъ ренте одъ землѣ, коя се понаособъ обтерећава, и неку занатску заслугу арендаторима и саморадећимъ господарима земаля, зато постои у некимъ државама поредъ пореза на ренту одъ землѣ и порезъ на занатску ренту польскогъ економа, као у: Насавской, Баденской, Хесенской, Саксонской, — Енглеской. Занатска заслуга се лакше увиђа кодъ арендатора', и зато се у томъ случаю и обтерећенѣ иѣно пре одобрити може; да ли треба напротивъ и саморадеће господаре земаля занатскомъ порезу подврћи, о томе се државници у мнѣніяма неслажу. Већи арендатори вуку на свакій начинъ неку занатску заслугу, маньи пакъ имаю баръ наямницу. Саморадећій го-

Digitized by Google

сподаръ ништа друго ніе но господаръ и арендаторъ землѣ у едномъ лицу, зато е за свакій случай основима науке послѣдично, да и онъ теретъ предузећа, данле не само производны частій имаия ради, на себе прими. Зато су заиста неке државе и арендаторе и саморадеће господаре землѣ порезу одъ заната подвргле.(1)

(1) У *Саксонской* се укатастрираю арендатори съ порезнимъ капиталомъ, кои $^5/_3$ аренде, кою плаћаю, износи. У *в. британскомъ* порезу одъ прихода' участвую и арендатори, и узето е, да одъ ньи неки треба попола съ господаромъ землѣ порезъ да плате. —

§. 180.

Но опетъ се занатска заслуга землѣдѣлаца са заслугама други заната уравнати неможе:

1, Кодъ други предузећа' н. п. кодъ трговине и урадны завата', управля се величина ньіова по количини употребленогъ капитала и по продаи, и тимъ се опредѣляваю приходи предузимателя; еръ што више кои капитала употреби, толико ће више моћи прихода имати, и тако себи теретъ данка сасвимъ или почасно олакшати. Кодъ польскогъ кућеня зависе распространѣность предузећа и приходи предузимателя одъ величине польскогъ добра, коя се непремѣнюе, и одъ кое се на некій опредѣлѣный сразмѣрный приходъ заключити неможе (види I. ч. §§. 136. — 139. и §. 135. 4, в,). Поредъ тога мора господаръ свое землѣ радити, ма се оне добро и неисплаћивале, у другимъ занатима се некорисно предузеће свакадъ готово оставити може, еръ се у првомъ случаю губи само нека часть пре издате цѣне, у другомъ пакъ се капитали умаляваю.

Digitized by Google

2, У развіенимъ державама, гдѣ бы овай порезъ знатне суме приносіо, господари земаля су по већой части задужени, єръ сами довольно капитала за бржмльиву культуру немаю, и тако одъ своє ренте мораю и интересе на дугованый капиталъ плаћати.

3, Велика предузећа у другимъ занатима даю и већу ренту одъ уложеногъ капитала, па зато и већу занатску заслугу (види I. ч. §. 207.), противно се пакъ кодъ велики земаля прумѣћава (види I. ч. §§. 137. — 139.); зато є и самъ порезъ таковимъ господарима земаля тежій, но овимъ другимъ предузимательима. Господари пакъ малы земаля изваде съ тешкомъ мукомъ наметнутый іимъ порезъ одъ землѣ и потребный себи ужитакъ.

4, У сматраню други пореза видиѣемо ясно, да се капитали и занатска заслуга немогу подпуно обтеретити; зато бы неправедно было према другимъ занатима милостивъ быти изъ узрока, што се порезный предметъ неможе савршено упознати, а съ польскимъ занатима напротивъ зато тако строго поступати, што су сви предмети на видику, и што ніеданъ дакле терету избѣћи неможе.

§. 181.

Личный и у нѣму садржаваюћій се чистый приходъ предузимателя су часть єдна нечистогъ приноса цѣлогъ предузећа, и мораю се сразмѣрно съ овимъ увећавати и умањавати. Али кадъ се ове количине у разнимъ предузећима сравне, то се односи личный приходъ къ цѣломъ приносу за свакій занатъ друкчіє. Ово ће се увидити, кадъ се приманя предузимателя на своє саставне части раздѣле.

Digitized by Google

1, *Капитална рента* мора односно тимъ нице износити, што су у каквомъ занату уређеня скупоцѣнія, и што се споріе текућій капиталъ повраћа. Та е рента онда наймання, кадъ предузиматель ни преобразине ни друге неке капиталне части самъ ненабавля, него кадъ ін одъ купца добыя, н. п. кодъ крояна альцна', кодъ књиговезаца, бояція, шпедитора' и т. д.

2, Кою частицу нечистогъ приноса предузиматель као *занатску заслугу*, т. е. као дѣйство капитала и раднѣ прима, зависиће одчасти одъ величине нужногъ капитала (єръ се по овомъ управляю ризикъ, тешкоћа предузећа, лакоћа конкуренціе —), одчасти одъ мложине и тегобе посла, кои е за какво предузеће нужданъ. Зато е већа занатска заслуга: банкера', фабриканта', апатекара', ювелира', сапія', књижара' и т. д. Кодъ сасвимъ малы предузећа' долази у рачунъ іошъ и проста радничка наямница предузимателя, кою такође поредъ занатске заслуге обтеретити треба.

§. 182.

При *разрезиваню* пореза одъ заната' треба у призренѣ узети неке *знаке*, по коима се о економномъ станю порезногъ дужника, имено пакъ о чистомъ нѣговомъ приходу судити може. Ови знаци су:

1, *Величина стовећегъ капитала*, одъ кога се на количину производа' заключити може, н. п. количина котлова, разбоя', преса', точкова, витлова, огньишта' —, или количина соба' у крчмама, коня' кодъ фіякера, величина лађе и т. д. (1)

2, *Величина текућегъ капитала*, коя се преко године у предузећу потроши, служи као добаръ и

Digitized by Google

сигуранъ знакъ къ упознаню економногъ стаия кодъ *неки* заната', н. п. кодъ месара' зна се по брою заклате стоке, кодъ фабрика' по количини увезене преобразине; кодъ неки заната н. п. у апатеки и у дућанима дознае се то по готовинама; у другимъ пакъ по брою радника' особито по ньіовомъ нужвомъ и луксуріозномъ заниманю, н. п. у контоару има 10 служителя', кои ни ¼ толико нераде као 10 радника' у фабрики, зато се ньіовъ предузиматель млого яче обтеретити може. (²)

3, *Величина продае* или наплаћены занатски услуга. У некимъ државама суди се о продаи по жительству оногъ мѣста (особито кодъ патента'); но ово ніе башъ добро, єръ жительство у млогимъ занатима нестои никако у каквой сразмѣрици съ продаіомъ производа', а кодъ неки се ова сразмѣрица показуе у врло маломъ степену, н. п. кадъ сеоски колари, лончари — и за оближнѣ селяне и за варошане раде (³).

4, Познатый степенъ *имућности* предузимателя, ако онъ приходе свое и одъ други (већъ обтереће ны) извора' невуче.

(¹) По *саксонскомъ* закону одъ 1845. год. наплаћуе се данка манѣ или више на производъ ткачки предузећа' по тому, како е гдѣ употреблѣнъ: 1, жакарскій разбой (Jaquard) и то *а)* съ 3 или више рифій ширине, *б)* съ манѣ ширине, — 2, или обичный разбой. — У *Пруской* плаћа се на воденице, валялице, цеђаре олайне, стругаре — съ єднимъ витломъ, малѣмъ, валькомъ — годишнѣ 12 Rlr., но и то ако преко цѣле године довольно воде има, иначе манѣ. — У *Саксонской* плаћа се на єдно витло воденично ½ Rlr. мѣсечно, на єдну холандску ветренячу 3 — 6 Rlr., на єдну парнячу (парный млинъ) или сувачу 20 — 40 Sgr. за сваку

Digitized by Google

коньску снагу, на американскій млинъ обично двапутъ толико. — *Нидерландскій* законъ о занатскомъ порезу (droit de patente) наређує н. п. да свакій предузималь прерадногъ заната плати порезъ одъ заната оне класе, у кою є ставлѣнъ, и кое се по количини у нѣговомъ предузећу заняты радника опредѣлява, а поредъ тога узима се годишнѣ одъ фарбарница на свакій котао (казанъ) по 2,^{60} фр., одъ катунски фабрика' на свакій валякъ 8 фр., одъ предузећа, гдѣ се чоя и друге матеріє пресую, на сваку пресу 4 фр., одъ штавара на сваку каду или яму 0,^{35} — 1,^{10} фр., одъ воденица' 2 — 4%. киріє или аренде (valeur locative). Купатила, каване, плаћаю порезъ по брою када', биляра'; лаће плаћаю по величини, колико тона' товара поднети могу, и то на тону (20 центій) 0,^{36} — 0,^{60} фр., како коя лаћа буде. — Ови закони важе и у *Белгіи*. —

(^{2}) Овдѣ треба и на то мотрити, за кое ће време уложеный капиталъ свою циркулацію свршити. Кадъ се н. п. ситничару каквомъ уложеный капиталъ 4 пута преко године поврати, то ће онъ съ 3000 фр. капитала 12,000 фр. робе у циркулацію ставити моћи, и онъ ће задоволянъ быти, ако отудъ 300 фр. интереса извади, єръ му се уложеный капеталъ съ 10% рентирао; а кадъ бы напротивъ за 12.000 фр. робе могао само єданпутъ преко године окренути, то бы морао одъ свогъ предузећа 4 пута толико интереса т. є. 1200 фр. тражити. — У млогимъ земляма узима се брой радника као знакъ плодноће предузећа, но ово ніє за све занате цѣли сходно, почемъ у некимъ занатима већій брой радника приносъ предузећа више, у другима манѣ увећава; зато треба за поєдине случає разлику поставити. — У *Нидерландской* спадаю пивари и сирћетари, кои єзгренице (жита или томъ подобногъ матеріяла) 14.000 и више ектолитра троше у 1. класу, одъ 10. — 14.000 ект. у 2. класу. — — — исподъ 250 ект. у 14. класу.

Digitized by Google

— *У Пруской* плаћа се за пециво раків и пива на свака 24 шефела єзгреннце по 8 Sgr. —

(²) *У Нидерландской* рачунаю се трговцн съ 150.000 фр. (искл.) у 2. кл., одъ 75. — 100.000 фр. у 3. кл., — — —исподъ 1000 фр. годишнѣ продає у 17. класу. Ма каква изиграваця на театру подлеже порезу одъ 1% улазны новаца свакогъ изиграваня, рачунаюћи притомъ, као да су сва мѣста попунѣна была. — *У Насавской* спадаю пивари исподъ 50 ома' годишнѣ продає у 1. (найнижу) класу, исподъ 70 ома' у 2. кл., исподъ 100 ома' у 3. кл. и за свакн 50 ома' далѣ у 1 класу више. — По жительству чини се разлика у *францускомъ* патентномъ порезу, гдѣ су занати на 7 редова раздѣлѣни, а свакій редъ опетъ (но не кодъ свію заната) на 7 степена', и то найвишій степенъ за варошн одъ 100.000 жителя' и више, найнижій за манѣ одъ 5000 жителя'. — *У Пруской* разликую се: 1, 10 найвећи варошій, — 2, 144 среднѣ, — 3, остала мѣста съ 1500 и више жителя', — 4 маня мѣста. — *У Бадемской* дѣле се за ову цѣль мѣста на: 1 села, — 2, паланке и варошн исподъ 3000 жит., — 3, варошн одъ 3 — 6000 жит., — 4, преко тога; проєктомъ одъ 1847. г. повишени су овн броєви на 4000 и 10.000 жит. — *Насавскій* законъ разликує само варошн и села. — *У прускомъ* закону опредѣлѣна є за свакій занатъ и за свану одъ горе споменуте четири класе єдна средня и єдна найнижа сума пореза. Кадъ се средня сума пореза съ броємъ предузимателя оногъ мѣста (или у четвртой класи оногъ окружія) умложи, онда изиђе сума пореза, коя се одъ свію предузимателя истогъ мѣста (resp. окружія) наплатити намѣрава. Кои ни найнижій степенъ пореза платити неможе, тай мора одъ предузећа одустати. Имућніи предузимателн мораю недостатакъ, што єнромашніи платити немогу, међу собомъ разрезати; и зато су опредѣлѣне прогресіє прописане, као:

Digitized by Google

за трговце	1. кл.	2. кл.	3. и 4. кг.
средньій порезъ	30 Rlr.	18 Rlr.	12 Rlr.
найнижій „	12 „	8 „	6 „
за рукодѣлце			
средньій порезъ	8 Rlr.	6 Rlr.	4 Rlr.
найнижій „	4 „	2 „	2 „

Разрезиванѣ преко среднѣгъ пореза расте одъ 4 — 6—8 — 12 — 18 — 24 — 30 — 36 — 48 — 60 и т. д. — Трговцима, пекарима, месарима, крчмарима дозволѣно е, да сами међу собомъ порезъ тай разрезати могу. У ту разрезуюћу комисію узму се сваке године 5 комисара, и то 1 одъ найимућнія, 1 одъ найсиромашнія, 2 одъ средньи предузнмателя, и 1 кои буде. —

§. 183.

Обичный начинъ горе наведена правила у дѣйство привести есть овай:

1, Опредѣли се некій брой класа, одъ кои се свака некомъ степену данка подвргне, и назначи се одма у порезной уредби свакомъ занату у овимъ класама мѣсто (¹). Ово безусловно опредѣлити, ніе управо умѣсно, него е болѣ, или у закону само неке класе означити, у кое ће се поедина предузећа потомъ одъ комисіе понамѣштати, или текъ поврсно закономъ самимъ ова мѣста изрећи, но тако да се свакій доказавши неправду обтерећеня узроцима одъ тога ослободити може.

2, Класе треба съ призренѣмъ на жительство мѣста іошъ више раздѣлити и свако таково пододѣлѣнѣ ближе опредѣлити, тако да за свакій занатъ више редова и по величини мѣста изађу. Но ово опредѣляванѣ класа по количини жителя оногъ мѣста, као што е горе наведено, умѣсно е само за неке занате.

Digitized by Google

3, Найлакше се занати на класе разрѣђую, кадъ ім найпре на родове подѣлимо, н. п. фабрике, трговина укрупно, трговина уситно, рукодѣлія, — па потомъ за свакій родъ по горе наведенимъ знацима класе опредѣлимо, т. е. часъ по количини радника', часъ по количини стоећегъ или текућегъ капитала и т. д.

По досадъ наведеномъ морамо предузимателя уедно и збогъ нѣгове капиталне ренте и збогъ личне занатске заслуге обтеретити, и тай данакъ називамо онда порезъ одъ заната; напротивъ у некимъ се државама занатска заслуга одъ капиталне ренте оддвая и понаособъ обтерећава. — Овай послѣдный начинъ е болый и више послѣдичанъ но зато е и млого тежій и врло замршенъ. (2) За свакій случай треба такове упутице издати, коимъ ће се порезный дужникъ одъ свакогъ неправедногъ обтерећеня сачувати, а опетъ разрезительима толико слободе дати, да околностима одговараюћу количину данка на свако предузеће ударити могу.

(1) *Выртембершка* разликуе: — 1, рукодѣлце и ситничаре (съ манѣ одъ 200 фр. занатскогъ капитала), — 2, трговце и фабриканте, — 3, млинаре и тимъ подобне предузимателѣ, — 4, економе и производителѣ пића. Рукодѣлци подѣлени су н. п. на 4 реда по капиталу и плодноћи предузећа, свакій редъ дѣли се опетъ на 9 класа: 1, несавршено предувеће, — 2, савршено, — 3, съ еднимъ помагачемъ (калфомъ), — 4, съ 2—3 помагача — — —9, съ 10 — 24 помагача. У свакой класи постои опетъ више степена', кои су зато, да разрезачи по мѣснимъ и личнимъ и другимъ околностима яче или слабіе кога обтеретити могу, и тако рукодѣлія подпадаю подъ 180 разны степена' пореза. У 4. као найвишій редъ ставлени су: типографи, оруђари, ювелири, димнячари, ковачи, меха-

Digitized by Google

ници и т. д., и они плаћаю у 1. класи 42 кр. до 2 фр. 24 кр., — у 2 кл. 2. фр. 12 кр. до 7 фр. 12 кр., — у 3. кл. 2 фр. 48 кр. до 9 фр., — — — у 9. кл. 23 фр. 48 кр., до 56 фр. 18 кр. — Трговци и фабриканти пакъ мораю се по величини своѓъ занатскоѓъ капитала изяснити, у кою одъ постоећи 15 главны класа' смѣштени быти желе, кое изяшнѣнѣ потомъ разрезуюћа комисія испытуе, да ли е право было или не. По одобреню. истоѓъ изяшнѣня опредѣли опетъ комисія, у кое ће се одъ постоећа 3 пододѣлѣня сваке класе порезный дужникъ ставити. Исто тако разрећую се и остали подъ 3, и 4, пре споменити предузимательи. — У *Саксонской* разликую се: 1, велики трговци, — 2, маньи трговци (Händler), — 3, фабриканти, — 4, крчмари и трактери, — 5, месари и пекари, — 6, млинари, — 7, лаћари 8, возари, —9, польски и рукодѣлски ареидатори, — 10, рукодѣлци и умѣтници, — 11, скитаюће се занатліе. —

(²) У *баденскомъ* проекту одъ 31. Дек. 1847. год. 1, разликую се 10 класа' *личне заслуѓе* предузимателя одъ 500 — 6000 фр. порезноѓъ капитала, кое по садашнѣмъ мѣрилу — 23 кр. одъ 100 фр. — пореза resp. 1 Фр. 55 кр. до 23 фр. износи (по новіемъ проекту 16 класа' и до 12.000 фр.). Ово е порезный капиталъ личне заслуге предузимателя самоѓъ, но и помагачи (у предузећу) ставляю се у рачунъ, и то: *а*) прости радници женски съ 50 фр., мушки съ 100 фр., *б*), у занату извѣштени радници, — ако іи у предузећу има 1—5-онда́ се за свакоѓъ рачуна заслужноѓъ капитала $^1/_5$ капитала предузимательскоѓъ, — за више одъ 5 на свакоѓъ само по 100 фр. као и на оне подъ *а*) — — 2, къ *занатскомъ капиталу* рачунаю се: машине, судови, оруће, у готовини налазећи се сирови и урађени производи по своіой средньой цѣни, — вредность занатскоѓъ права, — али се у рачунъ неузимаю новчане готовине, потраживаня и дугови. За свакій занатскій капиталъ

Digitized by Google

опредѣлѣно е 15 класа', и то 1. кл. одъ 400 — 600 фр., урачуната у 300 фр., — 10. кл. одъ 7000 — 9000 фр. урачуната у 7800 фр., — — 15. кл. преко 22.000 фр., урачуната подпуно. — Цѣо занатскій порезный капиталъ (у пространіемъ смислу) т. е. и капиталъ личне предузимателя заслуге и руковођеня занатомъ (горе подъ 1, и 2,) было е у Баденской 1834. год. 147 мил. фр. (или 119 фр. на главу), но одъ тога е само 22 мил. или 15% чисто занатскогъ капитала было; еръ одъ 174.000 порезны дужника' нису 157.000 имали у занату лежећегъ капитала више одъ 400 фр., дакле нису никако са занатскимъ капиталомъ ни заведени, почемъ се текъ одъ те суме навише (види горе 2,) тай капиталъ рачуна. Међу овимъ предузимательима безъ занатскогъ капитала было е 87.650 земљедѣлаца и 10.950 надничара; одъ оны други было е 12.000, кои су у 1. — 4. класи забиљежени т. е съ манѣ одъ 1600 фр. капитала, 4200 у 5. — 9. класи съ више одъ 1500 фр. занатскогъ капитала. У свима занатима было е предузимателя безъ занатскогъ капитала, тако 2060 пекара', 54 пивара, 962 матеірялисте, 243 млинара, 29 златара'. — Напротивъ у ср. р. нашло се таковогъ капитала (обтереćевогъ) кодъ катунски фабриканта' 31.929 фр., кодъ банкера 30.460 фр., кодъ фабриканта' папира 11.450 фр., дувана 9700 фр., бижутерія' 8940 фр., кодъ књижара' 5200 фр., кодъ апатекара' 3880 фр., кодъ типографа' 2660 фр., кодъ млинара' 1900 фр., кодъ дрвара' 1890 фр., кодъ пивара' 1730 фр. — — Порезный капиталъ одъ занатá (у пространіемъ смислу) за 1847. год. износіо е:

занатскій капиталъ	82,818.600	фр.
предрачунъ личне заслуге	132,855.125	„
додатакъ збогъ помагача'	10,239.025	„
свега	175,11.750	фр.

§. 184.

Француской *патентный* порезъ одъ занатá' разликуе се тимъ одъ овы досадъ изишнѣны начина',

што врло слабо личне разлике предузимателя у призренѣ узима. (1) Свакій занатъ по овомъ начину има особиту класу или више класа по брою мѣсногъ жительства; тако да сви предузимательи истогъ заната на едномъ мѣсту еднаку количину данка плаћаю. Овимъ начиномъ се скуплянѣ данка олакшава, еръ се порезъ у виду таксе напредъ за допуштенѣ, да се занатъ радити смѣ, плаћа. Порезъ одъ заната посредомъ патента е врло лакъ и простъ, али неодговара ни правичности ни првимъ основима данака, почемъ се еднакость обтереѣеня остварити неможе. Кодъ овогъ пореза треба на слѣдуюћа правила пазити:

1, Треба опредѣлити, кои су занати дужни данакъ плаћати, и уколико свака класа заната.

2, Предузимателѣ, кои уситно раде, треба сматрати као просте наямнике.

3, Ако се више заната одъ едногъ предузимателя воде, нетреба свакій тай занатъ подпуно обтеретити, него нека се такова предузеѣа као едно цѣло по своимъ простору, капиталу, количини радника и т. д. сматраю. Процѣнительи нека найкорисніе одъ овы заната подпуно обтерете, но съ призренѣмъ и на користи, кое предузималь одъ други, споредны заната вуче. Но ако тіи занати никако у свези нестое, онда іи треба понаособъ подпуно обтеретити.

4, Разрезиванѣ пореза одъ самы занатлія може се особито кодъ репартиціоналногъ начина дозволити (види §. 155.). —

5, Да се на казиванѣ самогъ порезногъ дужника, у кою класу желя да се заведе, процѣнюћа

Digitized by Google

комисія ослони, добро бы было, — само треба, гдѣ се о савѣсномъ изказиваню сумня, стварь поближе испытати.

6, Тужбе противъ порезиваня треба єданъ судъ, састоѣній се изъ єдногъ мѣсногъ одбора, и неколико званичника', на брзо да рѣши. (2)

7, Треба сравнити порезиваня разны предѣла, да ли су се комисіе на истый начинъ строго прописа држале, па ако тога небуде, оно да се те неєднакости изравнаю.

8, Катастри овы заната' немогу се дуго употреблявати, него се мораю одчасти сваке године поправляти, одчасти пакъ наново саставляти.

(1) У *Француской* приносіо є овай порезъ 1822. год. 22,366.00 fr., 1835. год. 27.231.000 fr., 1836. пакъ 32,145.000 fr., по предрачуну 1844. год. 32,145.000 fr., новъ законъ о овомъ порезу изишао є 1844. год; приносъ по предрачуну за 1849. год. 48 мил. fr.; — у *Белгіи* $18^{44}/_{45}$. $2,^{8}/_{4}$ м. fr.; у *Нидерландской* 2,355.200 хфр. съ томъ примѣтбомъ, да се истина у сѣв. Нидерландской мала нека такса за патенте плаћа, но поредъ тога порезъ одъ заната понаособъ узнма. Кодъ *насъ* приносе обявлѣня трговачка (буц. $18^{40}/_{50}$.) 33.670 дг. —

(2) У *Баденской* састои се ова комисія изъ 1 окружногъ порезногъ комисара, 1 окружногъ процѣнителя, 2 процѣнителя изъ обштине, и изъ 2 процѣнителя изъ оближньи мѣста' (у найновіе време се комисія та іошъ у два лица умножила). По рѣшенію свію тужба', предузме особита комисія сравньиванѣ разрезиваня свію у окружіе оно спадаюћи мѣста'. —

Digitized by Google

4. Заглавлѣ.

Порезъ одъ капитала.

§. 185.

У приходу готово свакогъ предузимателя помѣшана е са занатскомъ заслугомъ рента на предузеће обраћеногъ капитала. О приходу изъ ове две части саставлѣномъ говорили смо у трећемъ заглавлю, но садъ намъ остае іошъ и такову ренту да обтеретимо, кою господаръ капитала ужива, безъ да е у исто време предузиматель, и у комъ се случаю онъ исключно *капиталиста* зове. Ово быва, кадъ онъ или *интересе* одъ узаямъ датогъ новчаногъ капитала или *дѣоницу* (дивиденду) одъ куплѣны акція каквогъ друштвеногъ предузећа прима. Гледаюћи на свойства ове имовне части, т. е. овогъ у простомъ животу исключно названогъ *капитала*, морамо одма признати, да она никако несачинява *часть народногъ* иманя (види I. ч. §. 24. в.), осимъ у случаю ако се странцима позаймила, или кадъ се кодъ капиталисте међу временомъ повратка и новогъ позаймлѣня налази. Како се такови капитали позайме, то добые капиталиста само право одъ другогъ грађанина (или друштва) ренту неку *потраживати*, зато су они веће важности за *дѣобу* но за *производъ* иманя. Потраживаню одговараюћа количина добара и неналази се млогопута у иманю дужника, чега ради повѣритель свое потраживанѣ тимъ осигурава, да му дужникъ нека покретна добра у залогъ дати мора, или му уступи право на некій приходъ или хипотекомъ на непокретно какво добро. Порезна система, коя е на народно-економнимъ приходнимъ изворима основана, оставила бы овай родъ приватны прихода

Digitized by Google

необтереѣенъ, но съ финансіялногъ гледишта ствар ову сматраюћи неправи влада никако разлике међу приватно-и народно-економнимъ приходима, зато обтереѣава она едне исто тако као и друге, па зато и оддвоену капиталну ренту треба порезу подврћи.(1)

(1) За порезъ одъ капиталне ренте су: Jakob, Fulda, Krause, Rau, Rotteck, Mathy, Duchesne, — и у нечему Smith —, противници тога пакъ: Kremer, Malchus, Murhard, Arndt, Prittwitz. —

§. 186.

Найглавнія узрокъ за одобренѣ пореза одъ капиталне ренте лежи у правичности, да ніеданъ частъ приходъ (особито повеѣій), и да ніедну заиста за порезъ способну класу друштва државногъ одъ плаћаня државны терета ослободити нетреба. Противъ овы основа се одъ неки списателя наводи, да се таковый капиталиста посредно обтереѣаванѣмъ свои дужника — преносомъ данка већъ капиталномъ порезу подвргава, еръ му обтереѣеный дужникъ манѣ интереса плаћа, и да е дакле неправо іошъ еданпутъ га истимъ порезомъ обтеретити. Но ово ніе истина; капиталисте невуку манѣ ренте зато, што су ньіови дужници принуђени плаћати порезе на куће, землѣ и заниманѣ свое, еръ обтереѣени плаћаће те данке, быо капиталъ ньіовъ или туђъ, — нити ће іи данакъ одъ тогъ одвраћати, да странне капитале узаймлюю(1) и на какво корисно предузеће обраћаю, или на намиренѣ каквы нужны потреба издаду. Ове класе народа немогу дакле наметнутъ іимъ порезъ на капиталисте пренети, и тако се овимъ данкомъ необтереѣава истый приходный изворъ двапутъ, еръ е оддвоена (погоѣена) капитална рента особитый и за себе врло разликуюћій се приходъ. Побуђени найглавнія противъ капиталногъ пореза есу:

Digitized by Google

1, Штетно дѣйство пореза тогъ на: *а*, дужнике и цѣо народный производъ, *б*, на државне приходе и *в*, на државный кредитъ и

2, Тешкоћа катастрираня.

(1) *Краузе* рачуна за *пруску* државу 1206 мил. Rlr. дуга на земляма, 264 мил. на кућама, 646 мил. у разнимъ занатима, и 96 мил. други', свега 2212 мил. Rlr. — За *Баварску* рачуна *Гайеръ* разна потраживаня на 400 мил. фр. — *Выртембершкій* порезъ $18^{43}/_{44}$ показуе на 191 мил. фр. дуга. — *Дышенъ* рачуна за *Француску* прихода одъ интереса око 600 мил. fr., кое по 5% 12.000 мил. fr. капитала показуе; по извѣстію одъ 1. Юлія 1840. было е хипотечногъ дуга 12.544 мил. fr., год. пакъ 1832. 1300 мил. манѣ, дакле годишньій нараштай 162 мил. или 1,^{360}% у средню руку узевши. У *Белгійской* има тогъ дуга око 600 мил. fr. на хипотекама. — Потомъ долази дуга на главу:

у Пруской . . .	231	фр.	$24^1/_2$
„ Француской . .	174	„	
„ Белгійской . . .	70	„	
„ Выртемберщкой . .	112	„	

Но на броеве послѣдње две државе неможемо се сасвимъ ослонити. —

§. 187.

У смотреню *дѣйства капиталногъ пореза* уобште треба найпре на пытанѣ одговорити, ко' ће тай теретъ носити? Кадъ бы поверителю могло за рукомъ испасти, да порезъ на свогъ *дужника пренесе*, онда небы наука овай порезъ као за добру систему данка пристоећій одобрити могла. Мы знамо, да ће капиталисте на то тежити, али ньова се тежня може само онда остварити, ако се конкуренція у понуди и тражньи капитала срећно за

ньи премѣни, т. е. ако се *тражня* капитала *увећа* или *понуда* ньіова *уманьи.*

Понуда у заямъ даваны капитала' може се само онда уманьити, ако капиталисте, да бы избѣгли теретъ пореза, друкчіе капитале свое употребе; а то бы могли на слѣдуюћій начинъ учинити:

1, Да сами занатъ какавъ съ капиталомъ своимъ предузму, у комъ бы случаю истина іошъ еданъ данакъ — порезъ на занатъ — платити морали, но кои бы іимъ се занатскомъ заслугомъ накнадіо. Ово *може* быти, али *неће* никако уплива на капиталну ренту имати, еръ уколико се понуда капитала уманьила, утолико се уманьила и тражня (почемъ ће конкуриранѣмъ новы овы предузимателя старіи слабіи предузимательи одъ свои' предузећа' одступити), — т. е. конкуренція капитала остаће непремѣнѣна, само што садашнѣ капиталисте као нови предузимательи на мѣсто стары преузимателя ступе.

2. Да *покупую землѣ* или *зданія*, коя су такође већъ данкомъ обтерећена, и коя су опетъ зато тако скупа (еръ мало збогъ пореза приносе), да бы купци данакъ опетъ яко осѣтити морали. Поредъ тога бы ова добра одма у цѣня скочила, како се почну яко тражити (одъ бывши капиталиста'), а напослѣдку бы и продавци ньіови (т. е. купци капитала') свое ново добывене капитале опетъ морали у какво предузеће уложити и понуда бы капитала зато иста остала, само што су се државећа лица измѣнила.

§. 188.

3, Да свое капитале *странцима позайме.* Ово могу капиталисте помоћу мѣница' и купованѣмъ странны државны папира' или башъ шилянѣмъ го-

Digitized by Google

товы сума' чинити. Єдино овимъ путемъ може се понуда уманьити; но на свакій начинъ, ако є порезъ умѣренъ, неће се капиталисте на то тако лако и често рѣшити, да бы се тимъ конкуренція примѣтно премѣнила, и да бы у слѣдству тога капитална рента скочила, и порезъ се на дужнике пренео; ерь:

а) Нека часть капитала, кои єдной особи непринадлежи или коіой собственикъ ніє у исто време и неограниченый управитель, н. п. капитали обштина', ускупностій, заведеня', малолѣтника' —, остаће веће сигурности ради у земльи.

б) Свакій воли своръ дужника близу себе да има, да бы тимъ своє интересе редовно примати и самъ капиталъ у случаю каквомъ сигурніє натрагъ добыти могао. Ово важи и за онай случай, ако се у странной земльи и веће интереси добыти могу, почемъ є миліє свакомъ, своє приходе и главно болѣ осигурати, па ма и манѣ ренте было. Само бы банкери за єдну часть свои капитала' странне државне папире покуповали, но на овакове капитале неможе се порезъ ни наметнути, зато су они одъ уплива капиталногъ пореза и независни.

в) Приманѣ интереса изъ странны земаля и шилянѣ капитала изъ наше државе скопчано є съ трошковима и трудомъ тако, да се тимъ избѣгаванѣ одъ земальскогъ капиталногъ пореза по већой части или никако ненакнађава.

г) Капитална се рента напредкомъ народне радиности много яче уманява но порезомъ, кадъ дакле у ономъ случаю капиталисте већій губитакъ подносе, зашто бы се овомъ манѣмъ, кои є на правичности и єднакости обтерећеня основанъ, противили.

Digitized by Google

д) Напослѣдку могу се капиталисте приморати, да и на оне капитале, кои су у странне землѣ позаймлѣни, порезъ плаћаю, а напротивъ да се туђи капитали, кое наши грађани држе, одъ пореза ослободе. Кодъ непокретногъ имања лакше е порезъ по порезномъ капиталу разрезати, овдѣ пакъ угодніе е при разрезиваню само прихода' држати се. Кадъ бы дакле сусѣдне у трговной свези стоеће државе обадвѣ еданъ начинъ разрезиваня примиле, то бы за обтереће̂ногъ (баръ онда, ако е мѣрило данна свуда еднако) готово свеедно было, само што бы за владу у заямъ даюћегъ народа првый (т. е. по интересима), а за владу у заямъ узимаюћегъ народа другій начинъ корнсніи было.

§. 189.

По некомъ другомъ мнѣнію ће се данакъ тимъ пренети, што ће предузиматели, ако іимъ влада посредомъ пореза' на интересе ударены сразмѣрно што одъ ньіовы пореза' попусти, капитале аче тражити. Овомъ увећаномъ *тражньомъ* повисиће се капитална рента, и капиталисте ће порезъ на свое дужнике пренети, еръ ће предузиматели опетъ онолико плаћати, као и пре; т. е. капиталисте ће тай новый на ньи удареный порезъ посредомъ веће капиталне ренте накнадити. Ово се мнѣніе оснива на слѣдуюћемъ: предузиматель може веће интересе плаћати, што му више одъ нечистогъ приноса нѣговогъ предузећа по исплати свію трошкова начисто остане. Ако му се дакле збогъ дугова (еръ е капитале одъ капиталисте у заямъ узео) нешто на порезу попусти, то ће му некій вишакъ прихода остати, зато ће се онъ потрудити, да свое предузеће распространи, и дакле да више капитала у заямъ узме. Обтереће̂ный новимъ порезомъ

Digitized by Google

капиталиста тежиће повишенѣмъ ренте порезъ да избѣгне, а то ће моћи заиста и учинити, почемъ ће дужникъ, већомъ тражньомъ принуђенъ, и тай теретъ на себе примити. Предузиматель узме потомъ мѣсто пређашнѣгъ већегъ пореза, садъ у већой ренти порезъ своги повѣрителя на себе. — — Држећи се овы основа' потврђавали су тіи државници, да капиталисте и безъ особитогъ на ньіову ренту удареногъ пореза посредно (индирентно) неку часть пореза плаћаю, еръ обтерећенѣмъ свои' дужника' манѣ ренте вуку. Но мы мислимо, да се ова дѣйства неће тако лако появити:

а) Неможе се дужницима капиталиста' одъ досадашньи' пореза', коима су они подвргнути были, она горе наведена частица олакшаня ради одбити.

б) Само се нека часть капитала предузећа каквогъ ради у заимъ узима, већа часть се пакъ обраћа на купованѣ непокретны добара или на намиренѣ дугова или за помоћь у каково рђаво време; напослѣдку се овакови дугови пре уништаваю, но да се умножаваю.

в) Ако се досадашньій порезъ и уманьи, непостану предузећа тако корисна, да бы се више капитала займомъ у занатъ улагати могла.

г) Кадъ бы се збогъ маньи' издатака, кои на користь предузимателю иду; тражня капитала увећала, то бы се иста слѣдства морала появити и после понижене капиталне ренте (т. е. процента), пабы у послѣднѣмъ случаю послѣдично рента скочила; али да ово небыва, доказую разумъ и искуство, еръ тимъ небы се никадъ рента могла спустити. Зато и немогу капитални порези паданѣ ренте предупредити. Ово правило потврђава се у обичномъ

Digitized by Google

животу, єръ знамо, да су у двѣма єднако богатимъ државама капиталне ренте єднаке, па макаръ у єдной држави капиталный порезъ и постояо, у другой не.

§. 190.

Истина се по досада казаномъ кодъ редовно и за обичне интересе позаймльиваны капитала' небы никако премѣна каква у ренти ньіовой примѣтила, но у случаю, кадъ бы се капитали сувише обтеретили, тако да изъ землѣ бѣгати почну, могли бы се капиталисте у већу тражню уздати и предузимателѣ на веће терете принудити. Но тако яко а особито іошъ напрасно яко нигдѣ се капиталъ необтереѣава, зато се ни ова слѣдства непоказую. Да бы се пакъ преносъ на предузимателѣ тимъ више отежао, добро є, да се олакшице дужнику текъ после некогъ времена по уведеню капиталногъ пореза учине, а исто тако, да се капиталисте на класе раздѣле, по коима да небуде єдака сразмѣрица међу данкомъ и капиталомъ (сваке величине), но да съ количиномъ капитала и ово одношенѣ расте. Што више капиталный данакъ природу други пореза' на себе прима, тимъ ће се радіє капиталисте на плаѣанѣ наметнутогъ іимъ пореза изъ свогъ цепа склонити, и тимъ ће манѣ они на преносъ данка (кои се у овомъ случаю по некимъ државама — но безъ особитогъ успѣха — забранює) мислити.

Да *државна каса* на свакій начинъ приходе своє ограничава, ако задуженимъ предузимательима при обтереѣаваню ньіовогъ заната дозволи, капиталистима дужну ренту одъ приноса свогъ заната као трошкове одбити, то є истина, али и тай губитакъ умалява се тимъ, што млоги' дугова има,

Digitized by Google

гдѣ се овай одбитакъ дужницима дозволити неће, н. п. државни дугови и потраживаня одъ странаца. Осимъ ове користи правительствене касе, препоручую порезъ на капиталъ и правичность и политика, почемъ све класе народа еднако обтеретити треба, кое и умложаванѣ државны прихода, кадъ се потреба укаже, олакшава.

§. 191.

Неки су се побояли, да ће капиталный порезъ *државномъ кредиту* шкодити, ренту капиталну понизити и правительству ново узиманѣ у заямъ отежати. Али ова обшта мѣра правительства, кое се правичность признае, и коя савѣсно испуняванѣ приватнимъ путемъ заключены уговора непоремећава, неће ямачно државномъ кредиту на уштрбъ быти, тимъ манѣ, што правительство овимъ порезомъ свое приходе увећава, и тако повѣренѣ грађана утолико яче осигурава. Као што се господаръ куће, кои своя зданія правительству подъ кирію дае, неможе одъ пореза на куће ударенога ослободити (повишенѣмъ кућне киріе), тако неће ни порезъ одъ капитала никако уплива имати на капиталну ренту, дакле ни на ону ренту, кою влада за узаймлѣне капитале државнимъ повѣрительима плаћа. Течай земальски државны папира могао бы подъ некимъ околностима пасти, но то бы се онда морало узети као пониженѣ цѣне данкомъ обтереćены земаля (види §. 163). Найболѣ е капиталный порезъ съ почетка у малой количини (мѣри) разрезати, па текъ доцніе, почемъ се капиталисте на тай теретъ навикну, мало помало га повишавати.

§. 192.

По досада казаномъ могло се видити, да е *катастриранѣ* кодъ овогъ пореза врло тешко, по-

Digitized by Google

чемъ никако на яви лежећи знакова немамо, по коимъ бы се уобште потраживанѣ и количина интереса дознати могле. Єдиный путъ є, да се порезни дужници сами изясне; но баш зато се овай приходный изворъ неможе подпуно ни обтеретити, кое съ єдне стране державной каси питету приноси, а съ друге стране пакъ державне грађане неједнако обтерећава. Али кадъ се правичность некогъ пореза упознала, то нетреба да насъ ове споляшнѣ тешкоће одъ разрезиваня пореза задрже. По времену докъ се званичници у разрезиваню извѣште, и докъ іимъ законодавна власть са савршеніимъ уредбама у помоћь притећи узмогне, престаће сасвимъ или по већой части ове споляшне препреке савршеногъ обтерећаваня. Капитали заведеня', обштина', укупностій, малолѣтника', хипотекарни и державни познати су и тако, капитали самъ на самъ личный кредитъ узаймлѣни лако бы се одъ порезиваня сакрити могли, и потомъ бы познати капитали овы и други савѣсны приватны поєдины лица' млого ячій теретъ носити морали. Други су се начини обтерећаваня, посредомъ кои' бы се ове тешкоће избѣћи могле, предлагали, но и они су съ такоимъ неугодностима скопчани, да се као сасвимъ цѣли несходни одобрити немогу, — а то су нарочито ова два начина:

1, Посредно обтерећаванѣ капиталиста', гдѣ се дужнику право дає, да повѣрителю неку часть ренте уиме пореза одбіє, и гдѣ се дужникъ као да ніє дужанъ подпуно обтерети. Кодъ овогъ начина бы державна каса само приносъ пореза одъ державны повѣрителя' примила, єръ само кодъ њн знамо, колико кои капитала има. Противъ овогъ начина могло бы се и то навести, да кодъ дугова, кои нису производногъ предузећа каквогъ ради учинѣни,

Digitized by Google

небы дужникъ могао очекивати, да му се тереть пореза попусти, и да ће онъ овдѣ, гдѣ се за средство обтерећаваня своګъ повѣрителя узима, пре на овоګъ порезъ наметнути моћи.

2, Да се повѣрительи приморaю, све у заямъ дате суме у книьге каквоګъ надлежательства завести, а ако то неучине, да изґубе право тужбе противъ своګъ дужника. Ово е за повѣрителя врло теретно и съ трошковима и неугодностима скопчано, а за дужнике е врло убитачно, еръ шкоди ньіовомъ кредиту, почемъ ће званичници слабо уписану кодъ надлежательства суму у тайности држати. Несносно е ово уписиванѣ за обадве стране, и изискуе млого дангубе, почемъ се найманѣ и на найкраће време позаймлѣне суме каквой власти явити мораю. Напротивъ да се само веће суме и онда, ако су на више одъ едне године позаймлѣне, по овой наредби управляю, имало бы та слѣдства, што бы се законъ обилазіо даванѣмъ на манѣ суме и на краће термине.

(1) Овако е было кодъ пређашнѣгъ пореза одъ прихода у *В. Британской* (гдѣ е дужникъ повѣрителю 10% уиме пореза одбіяо), а тако е и у новомъ закону одъ 1842. год., по комъ се 7 пенса одъ сваки 20 шилинга ренте одбія. Уговори, кои овай одбитакъ уништаваю, неваже ништа, и кои повѣритель на то непристане, тай се казни. И у *В. Х. Хесенской* важи исто то. —

§. 193.

Едино дакле средство разрезиваня остае, да се капиталисте сами о количини своګ капитала изясне; и да се после свако казиванѣ одъ едне мѣсне, заклете комисіе контролира и одобри. Премда се и овимъ путемъ до праве истине доћи неће, то

Digitized by Google

е опетъ овай начинъ баръ скопчанъ съ таковимъ узроцима, збогъ кои се порезни дужници одъ истине далеко неће удалити. Ови су узроци:

1, Сигурность и увѣренѣ капиталиста, да ће процѣнительи и примци (скупитель) пореза изказану величину капитала у тайности држати. (1)

2, Капиталисте ће истину казати, єръ се боє, да ће се по смрти ньіовой права величина капитала дознати, и они се тимъ као явне лаже осрамотити. Да се казнь на лажи после смрти капиталисте одкривене наметне, ніє правично (єръ су наслѣдници невини за преступке другогъ), премда бы умѣсно было.

3, По некимъ државама се нека сума капиталногъ пореза, кою грађанинъ плаћа, као условлѣ (цензусъ) за уживанѣ и упражняванѣ неки общтински и државны права и дужностій узима; у државама, гдѣ се равноправность величиномъ имаия законо порушава, може се тежня за власти на овай начинъ за државну касу употребити.

4, Капиталисте се боє одъ пажльиве контроле, коя свакадъ у случаю подозреня имовно станѣ порезногъ дужника строжіє истражити и испытати, и томъ слѣдуюће казни за преступке наредити може. (2)

(1) Неки су предлагали, да се и други порези овимъ именомъ (капиталногъ пореза) назову, надаюћи се отудъ, да ће капиталисте увидивши правичность овогъ пореза, почемъ га цѣо народъ плаћа, радіє праву величину казати. Но онай народъ, кои ће се овимъ знанѣмъ на савѣсно опредѣлѣнѣ своги имаия склонити, зна напредъ, да све класе порезъ плаћаю, па ма подъ коимъ именомъ то было. Време млого у томъ люде поправля, За *выртембершкій* капиталный порезъ ставили су порез-

Digitized by Google

ни дужници свой капиталъ на 120 мил. фр., после 5 година (1843.) пакъ на 191 мил., кои се нараштай одъ 71 мил. за то кратко време неможе толико правомъ умложеню капитала, колико савѣснiемъ исказиваню капиталиста приписати. Штатистична дата други држава доказую умѣсность овогъ начина разрезиваня, почемъ се толике суме као порезни предмети яве, премда то свуда понайвише одъ слободне волѣ порезногъ дужника зависи. Кодъ *аустрiйскогъ* пореза одъ класа могли су се изяшняи запечаѣени мѣсной власти уручити, коя iи е онако подъ печатомъ обласной власти ради употреблѣня послала. Кодъ *баденскогъ* капиталногъ пореза предавали су капиталисте свое изяшняе такоѣе запечаѣене (да небы своимъ дужницима шкодили), и на завитку свакогъ изяшняя означена е была само сума свiю потраживаня, а цѣло се онда отварало, кадъ се власть у тужбама повѣрителя противъ дужника увѣрити хтѣла, да ли се суме у тужби означене съ онима у изяшняю савршено подударараю, или кадъ е иначе подозреню мѣста было, да порезный дужникъ нiе савѣсно свое имовно станѣ казао. У *Курхесенской* было е 24 класе и свакiй капиталиста уписао се у ону класу, у кою (по величини свогъ иманя судеѣи) желя да се брои, или у кою управо спада, безъ да е морао свое иманѣ точно означити; свака класа имала е свою порезну единицу (симплумъ), н. п.

кл.	XXIV.	одъ	51	—	75	Rlr.	симплумъ		1	gr.
„	XXII.	„	101	—	150	„	„		3	„
„	XIII.	„	901	—	1000	„	„	2 Rlr.	12	„
„	VI.	„	1751	—	2000	„	„	5 „	$2^1/_2$	„
„	II.	„	4001	—	5000	„	„	13 „	8	„
„	I.	„	5001	—	5500	„	„	20 „	20	„

Млого се и тимъ помаже, кадъ се капиталисте увѣре, да нiедна класа одъ данка ослобоѣена нiе. —

Digitized by Google

Аустрійскій редный порезъ бше е смѣшанъ съ порезомъ одъ приватни плата, куће кирiе и занатскогъ прихода. И по *курхеренекомъ* закону е уедно порезъ одъ плата', пензiа', прихода', одъ ваши услуга', аренда', спаiйски прихода' и капиталногъ интереса. У *Вырте мбершкой* плаћаю капиталисте и они, кои плату какву вуку, едан порезъ. У *Енглеской* е порезъ одъ интереса' помѣшанъ съ income - и property - tax; а тако и у *Ваймарской*. —

(²) По *Вырте мбершкомъ* закону казни се онай, кои иманѣ (капиталъ) затаи, съ 15 губомъ сумомъ (данка), уколико е државну касу преварити хтѣо. Ова казнь има и онда мѣста, ако капиталиста и умре, па ако се текъ после смрти нѣгове превара дозна. —

§. 194.

Капиталъ треба слабiе обтеретити, но друге приходне изворе:

1, Єръ се већъ због новоће свакомъ овай порезъ неправеданъ чини, да свакiй мисли, право чини, ако може комисiю при разрезиваню обманути и тимъ правительство преварити. Ову превару држе уобште грађани за дозволѣну и радую се и хвале се съ некомъ страсти (пасiомъ), како су опасности контроле избѣгли. Што е већiй какавъ данакъ, утолико се више мисли, да влада покуплѣне порезе на излишне потребе обраћа, и да е обмана тимъ пре дозволѣна.

2, Єръ се и рента одъ године на годину съ развиткомъ народногъ благостаня непрестано уманява.

3, Єръ се и ренте често неуредно примаю, кое е за капиталисту онда найтеретнiе, кадъ су оне мале. Кодъ таковы капитала', кои су на маню

Digitized by Google

сигурность н. п. на личность или на опасно (ризично) какво предузеће дати, и кои зато веће ренте приносе, неможе се већій порезъ ударити, єръ вишакъ ренте треба као накнаду опасности (премію асекуранціє) сматрати. Капитале таковы лица, кои само одъ свои малы рента живе, и кои немогу своє време иначе производно употребити, особито стараца, удовица съ млогомъ ситномъ дѣцомъ, слабы и болесны людій (види §. 136. 3,) — треба одъ пореза сасвимъ ослободити. Границу, гдѣ ово ослобоѣенѣ капитала одъ пореза починиѣ, нека законодавна власть само поврашно но опетъ изриномъ опредѣли, а разрезуюћа комисія ће савѣсно тай законъ у животъ увести. Уобште могу се сви мали капитали одъ пореза ослободити изъ узрока, што су трошкови и тегобе катастрираня односно млого веће, и што се убія тимъ кодъ радеће, сиромашке класе народа наклоность къ штедньи; ово важи особито за оне капитале, кои су у штедіоничне явне касе уложени.

(1) *Выртембершкій* капиталный порезъ опредѣлѣнъ є быо на $^1/_3$ % т. є. 20 кр. одъ 100 фр., одъ 1830. год. на $^1/_6$, одъ 1833. на $^1/_5$, а за год. 1836. — 39. ставля се на $^1/_{10}$ %. Онъ є приносіо $18^{36}/_{37}$. год. 140.429 фр., $18^{40}/_{41}$. 171.110 фр., $18^{42}/_{43}$. 184.450 фр., $18^{43}/_{44}$. 191.036 фр. — При разрезиваню пореза найболѣ є узети найниже проценте оне землѣ и оногъ времена, н. п. кодъ насъ 6%, у Аустріи 4%, у западной Европи 3 — $3^1/_2$ %, па одъ овогъ прихода текъ исто толико % као данакъ наплатити. Акціє и обвезанице, кодъ кои є доказано, да засадъ никако прихода недаю, треба одъ пореза ослободити. —

(2) У *Выртембершкой* су по закону одъ 1821. год. ослобоѣени одъ пореза: интереси фондова лудни-

Digitized by Google

ца', казніоница' и сирочадски кућа', университета', удовички фондова, оны добродѣлны заведеня', коя заиста у своме кућеню дефицитъ показую, штедіоница', — удовица', сирочади и болесника', кои капитали преко 2000 фр. неизносе, и кои поглавито одъ свои' интереса живе. Законъ одъ 1836. год. опредѣлява послѣднѣ ослобоћенѣ овако: удовице, сирочадь и болесници, кои манѣ одъ 3000 фр. капитала имаю, и кои одъ осталы приходны извора' више ужитка немаю, но што бы интереси одъ 3000 фр. износили, ослобоћаваю се одъ капиталногъ пореза. Ослобоћени капитали износили су $18^{26}/_{27}$. год. око 10,^{5} мил. фр. — У *Курхесенской* започинѣ се порезъ узимати при чистомъ приходу преко 50 Rlr., у *Аустріи* преко 100 фр. ср. — У *в. британскомъ* закону слободни су уобште приходи исподъ 150 Ls., у *Ваймару* ослобоћаваю се само суме, кое у штедіоницама леже, и оне кое су год. 1815. државной каси изъ собственогъ побућеня у заимъ дате. —

---

5. Заглавлѣ.

Порезъ одъ радничке заслуге.

§. 195.

Свакій приходный изворъ, дакле и наямницу треба данкомъ обтеретити. Наямница ніе чистъ приходъ радника, зато треба одъ нѣ одбити све трошкове, кои се на издржаванѣ радника и нѣгоне породице издаю. По одбитку овы трошкова остане мало за порезъ способногъ прихода, изъ тій се узрока' наямница показуе као врло незнатанъ приходный изворъ правительствене касе. Начинъ, по комъ се овай порезъ резрезуе, неслаже се съ досадъ изложенимъ основима финансіе; чистъ приходъ свакогъ

Digitized by Google

андника неможе се опредѣлити, зато се порезъ по речистомъ приносу раднѣ опредѣлява, дакле не по чистомъ приходу грађана, као и кодъ осталы пореза. Радня ће донда плаћаню пореза подложена быти, докъ производно дѣйствуе, т. е. докле радникъ живи, и докле се у добромъ здравлю наоди; но изъ тогъ узрока недобыя радникъ право, да се (збогъ краћегъ траяня свои прихода) манѣмъ порезу подвргне. Што су нечисти приходи радняка већи, утолико има онъ и више чиста прихода (по одбитку трошкова), зато се и порезъ (кои се овдѣ по нечистомъ приносу управля) одъ већи прихода съ већимъ процентима раднику намеће.(1) Вѣшта радня, коя е млого трошка и труда за свое усавршаванѣ потребовала, нека се слабіе обтерети, єръ се нека часть преће учинѣны трошкова као садашньи трошкови наямнице сматрати мора.

(1) Кадъ бы се н. п. нашло, да нечистый приходъ наямника къ чистомъ у овомъ сношеню стои:

одъ	300	фр.	наямнице	30	фр.	чиста	прихода	или	10%
„	500	„	„	75	„	„	„	„	15 „
„	1000	„	„	200	„	„	„	„	20 „
„	1500	„	„	375	„	„	„	„	25 „
„	2000	„	„	600	„	„	„	„	30 „

и кадъ бы се порезъ на 10% чистогъ прихода поставіо, то бы онъ кодъ овы разны прихода износіо 3, 7,5, 20, 37,3 и 60 фр. т. е. 1, 1,5, 2, 2,5 и 3% нечистогъ прихода. Неки су наямницу као тѣлесну ренту сматрали (Кренке, М. Кулохъ, пре у В. Х. Хесенскомъ —), но такова сравньиваня су погрѣшна. —

§. 196.

Наямничный порезъ намеће се свима, кои одъ самогъ прихода раднѣ живе, безъ да е занатска за-

Digitized by Google

слуга или какова рента капитала съ њимъ скопчана, т. е. свакомъ раднику одъ простогъ наимничара до найвишегъ државногъ служителя, и до найнекуснiегъ и найвѣштiегъ лѣкара и умѣтника. Но обично се одма такова лица одъ овогъ пореза исключаваю, коя текъ толико прихода имаю, да своє найнужнiе потребе намире.(1) У осталомъ нема разлике:

1, Да ли се радня за произвоѣенѣ, трговину, личне услуге или на олакшаванѣ трошеня употреблява.

2, Да ли се по времену (на данъ, недѣлю, годину) или по израѣеномъ комаду плаѣа.

3, Да ли се наплата сматра као накнада сада траюѣе или преѣе чинѣене (н. п. пензiе) раднѣ.

4, Кои е, коме се и у чему се плаѣа, т. е. да ли званичницима или селяцима, да ли одъ државе или одъ приватны людiй, да ли у новцу или у натури.

(1) Сасвимъ мале плате покуѣарски служителя су по Европи одъ овогъ пореза ослобоѣене, коє нiе узрокъ, да и служительи у Србiи одъ пореза ослобоѣени буду, єръ они при своимъ великимъ платама имаю веѣе приходе но и млоги званичници. У чему е болый званичникъ одъ 150 тал. годишнѣ плате, но слуга приватный съ 5 тал. мѣсечне плате, кои поредъ новчаны поклона одъ гостiю, добаръ квартиръ и ело, а кадкадъ и велику часть одѣла бесплатно добыя? —

§. 197.

Да ли треба и правительствене служителѣ овимъ порезомъ обтеретити, државници се у мнѣнiима неслажу (1), — мы мислимо да треба. Порезна способность се овдѣ по чистомъ приносу раднѣ из-

Digitized by Google

риче, и плате званичника, кои е една часть свакадъ правый чистъ приходъ, неразликую се у ничемъ одъ плата, кое обштине, друштва и приватни даю. Државный служитель треба да е у праву и дужности спрећу државе свакомъ другомъ грађанину раванъ, а што онъ државу служи, за то му се плаћа. Противъ обтерећаваня државны служителя наводи се поглавито слѣдуюће:

1, Намѣштанѣ у државна званія е приватный уговоръ међу владомъ и званичникомъ, зато се умаливанѣмъ плате посредомъ пореза уговоръ съ едне стране нарушава безъ саизволѣня друге уговараюће стране. — — Порезъ се изъ обште државне потребе уводи, у комъ е смислу приватный уговоръ званичника съ правительствомъ раванъ и свакомъ другомъ уговору приватны лица, гдѣ се уговорне стране обтерећаваю, безъ да се уговори руше; н. п. кадъ е земля подъ аренду на дуже време дата, а пре истека уговорногъ рока се порезъ на ренту одъ землѣ удари. У осталомъ важило бы оно за старе званичнике, а не за оне, кои се наново у државну службу примаю или ванцираю.

2, Приходъ одъ државне службе притичућій неможе се никако съ приносомъ занатскогъ каквогъ предузећа сравнити, почемъ држава своимъ званичницима може плате по своіой вольи умаливати, а они нису у станю већомъ прилѣжности и вѣштіимъ предузимаюћимъ радомъ свое приходе увећати. Поредъ тога е и приходъ званичника сасвимъ познатъ, тако да се подпуно (т. е. яче но други приходи) обтеретити може. — — Ово се односи управо на мѣру данка а не на нѣгову умѣсность; напротивъ тога треба у призренѣ узети сигурность прихода и ужитка званичника за цѣо животъ па и после саме смрти.

Digitized by Google

е опетъ овай начинъ баръ скопчанъ съ таковимъ узроцима, збогъ кои се порезни дужници одъ истине далеко неће удалити. Ови су узроци:

1, Сигурность и увѣренѣ капиталиста, да ће процѣнитель и примци (скупитель) пореза изказану величину капитала у тайности држати. (1)

2, Капиталисте ће истину казати, єръ се бое, да ће се по смрти ньіовой права величина капитала дознати, и они се тимъ као явне лаже осрамотити. Да се казнь на лажи после смрти капиталисте одкривене наметне, ніе правично (єръ су наслѣдници невини за преступке другогъ), премда бы умѣсно было.

3, По некимъ државама се нека сума капиталногъ пореза, кою грађанинъ плаћа, као условлѣ (цензусъ) за уживанѣ и упражняванѣ неки обштински и државны права и дужностій узима; у државама, гдѣ се равноправность величиномъ имаия законо порушава, може се тежня за власти на овай начинъ за државну касу употребити.

4, Капиталисте се бое одъ пажльиве контроле, коя свакадъ у случаю подозреня имовно станѣ порезногъ дужника строжіе истражити и испытати, и томъ слѣдуюће казни за преступке наредити може. (2)

(1) Неки су предлагали, да се и други порези овимъ именомъ (капиталногъ пореза) назову, надаюћи се отудъ, да ће капиталисте увидивши правичность овогъ пореза, почемъ га цѣо народъ плаћа, радіе праву величину казати. Но онай народъ, кои ће се овимъ знанѣмъ на савѣсно опредѣлѣнѣ свогъ имаия склонити, зна напредъ, да све класе порезъ плаћаю, па ма подъ коимъ именомъ то было. Време млого у томъ люде поправля, За *вьртембершкій* капиталный порезъ ставили су порез-

Digitized by Google

ни дужници свой капиталъ на 120 мил. фр., после 5 година (1843.) пакъ на 191 мил., кои се нараштай одъ 71 мил. за то кратко време неможе толико правомъ умложеню капитала, колико савѣснiемъ исказиваню капиталиста приписати. Штатистична дата други држава доказую умѣсность овогъ начина разрезиваня, почемъ се толике суме као порезни предмети яве, премда то свуда понайвише одъ слободне волѣ порезногъ дужника зависи. Кодъ *аустрiйскогъ* пореза одъ класа могли су се изяшняи запечаћени мѣсной власти уручити, коя iи е онако подъ печатомъ обласной власти ради употреблѣня послала. Кодъ *баденскогъ* капиталногъ пореза предавали су капиталисте свое изяшняе такоће запечаћене (да небы своимъ дужницима шкодили), и на завитку свакогъ изяшняя означена е была само сума свiю потраживаня, а цѣло се онда отварало, кадъ се власть у тужбама повѣрителя противъ дужника увѣрити хтѣла, да ли се суме у тужби означене съ онима у изяшняю савршено подудараю, или кадъ е иначе подозреню мѣста было, да порезный дужникъ нiе савѣсно свое имовно станѣ казао. У *Курхесенской* было е 24 класе и свакiй капиталиста уписао се у ону класу, у кою (по величини своги имана судећи) желi да се брои, или у кою управо спада, безъ да е морао свое иманѣ точно означити; свака класа имала е свою порезну единицу (симплумъ), н. п.

кл.	XXIV.	одъ	51	—	75	Rlr.	симплумъ		1	gr.
„	XXII.	„	101	—	150	„	„		3	„
„	XIII.	„	901	—	1000	„	„	2 Rlr.	12	„
„	VI.	„	1751	—	2000	„	„	5 „	$2\frac{1}{2}$	„
„	II.	„	4001	—	5000	„	„	13 „	8	„
„	I.	„	5001	—	5500	„	„	20 „	20	„

Млого се и тимъ помаже, кадъ се капиталисте увѣре, да нiедна класа одъ данка ослобоћена нiе. —

Digitized by Google

Аустрійскій редный порезъ био е смѣшанъ съ порезомъ одъ приватни плата, куће кріе и занатскогъ прихода. И по *курхесенскомъ* закону е уедно порезъ одъ плата', пензія', прихода', одъ виши услуга', аренда', спаійски прихода' и капиталногъ интереса. У *Вуртембершкой* плаћаю капиталисте и они, кои плату какву вуку, едаръ порезъ. У *Енглеской* е порезъ одъ интереса' помѣшанъ съ income- и property- tax; а тако и у *Ваймарской*. —

(²) По *Вуртембершкомъ* закону казни се онай, кои иманѣ (капиталъ) затаи, съ 15 губомъ сумомъ (данка), уколико е државну касу преварити хтѣо. Ова казнь има и онда мѣста, ако капиталиста и умре, па ако се текъ после смрти нѣгове превара дозна. —

§. 194.

Капиталъ треба слабіе обтеретити, но друге приходне изворе:

1, Єръ се већъ због новоће свакомъ овай порезъ неправеданъ чини, да свакій мисли, право чини, ако може комисію при разрезиваню обманути и тимъ правительство преварити. Ову превару држе уобште грађани за дозволѣну и радую се и хвале се съ некомъ страсти (пасіомъ), како су опасности контроле избѣгли. Што е већій какавъ данакъ, утолико се више мисли, да влада покуплѣне порезе на излишне потребе обраћа, и да е обмана тимъ пре дозволѣна.

2, Єръ се и рента одъ године на годину съ развиткомъ народногъ благостаня непрестано умањава.

3, Єръ се и ренте често неуредно примаю, кое е за капиталисту онда найтеретніе, кадъ су оне мале. Кодъ таковы капитала', кои су на маню

Digitized by Google

сигурность н. п. на личность или на опасно (ризично) какво предузеће дати, и кои зато веће ренте приносе, неможе се већій порезъ ударити, еръ вишакъ ренте треба као накнаду опасности (премію асекуранціе) сматрати. Капитале таковы лица, кои само одъ свои малы рента живе, и кои немогу своє време иначе производно употребити, особито стараца, удовица съ млогомъ ситномъ дѣцомъ, слабы и болесны людій (види §. 136. 3,) — треба одъ пореза сасвимъ ослободити. Границу, гдѣ ово ослобођенѣ капитала одъ пореза починьѣ, нека законодавна власть само површно но опетъ изриномъ опредѣли, а разрезуюћа комисія ће савѣсно тай законъ у животъ увести. Уобште могу се сви мали капитали одъ пореза ослободити изъ узрока, што су трошкови и тегобе катастриранья односно млого веће, и што се убія тимъ кодъ радеће, сиромашне класе народа наклоность къ штедньи; ово важи особито за оне капитале, кои су у штедіоничне явне касе уложени.

(1) *Выртембершкій* капиталный порезъ опредѣлѣнъ є быо на $^1/_3$ % т. є. 20 кр. одъ 100 фр., одъ 1830. год. на $^1/_6$, одъ 1833. на $^1/_5$, а за год. 1836. — 39. ставля се на $^1/_{10}$ %. Онъ є приносіо $18^{36}/_{37}$. год. 140.429 фр., $18^{40}/_{41}$. 171.110 фр., $18^{42}/_{43}$. 184.450 фр., $18^{43}/_{44}$. 191.036 фр. — При разрезиваню пореза найболѣ є узети найниже проценте оне землѣ и оногъ времена, н. п. кодъ насъ 6%, у Аустріи 4%, у западной Европи 3 — $3^1/_2$ %, па одъ овогъ прихода текъ исто толико % као данакъ наплатити. Акціе и обвезанице, кодъ кои є доказано, да засадъ никако прихода недаю, треба одъ пореза ослободити. —

(2) У *Выртембершкой* су по закону одъ 1821. год. ослобођени одъ пореза: интереси фондова лудни-

Digitized by Google

ца', казніоница' и сирочадски куће', университета', удовички фондова, оны добродѣлны заведеня', кои заиста у своме куѣеню дефицитъ показую, штедіоница', — удовица', сирочади и болесника', кои капитали преко 2000 фр. неизносе, и кои поглавито одъ свои' интереса живе. Законъ одъ 1836. год. опредѣлява послѣднѣ ослобоѣенѣ овако: удовице, сирочадь и болесници, кои манѣ одъ 3000 фр. капитала имаю, и кои одъ осталы приходны извора' више ужитка немаю, но што бы интереси одъ 3000 фр. износили, ослобоѣаваю се одъ капиталногъ пореза. Ослобоѣени капитали износили су $18^{26}/_{27}$. год. око 10,^{5} мил. фр. — У *Курхесенской* започинѣ се порезъ узимати при чистомъ приходу преко 50 Rlr., у *Аустріи* преко 100 фр. ср. — У *в. британскомъ* закону слободни су уобште приходи исподъ 150 Ls., у *Ваймару* ослобоѣаваю се само суме, кое у штедіоницама леже, и оне кое су год. 1815. државной каси изъ собственогъ побуѣеня у заямъ дате. —

---

5. Заглавлѣ.

Порезъ одъ радничке заслуге.

§. 195.

Свакій приходный изворъ, дакле и наямницу треба данкомъ обтеретити. Наямница ніе чистъ приходъ радника, зато треба одъ нѣ одбити све трошкове, кои се на издржаванѣ радника и нѣгоне породице издаю. По одбитку овы трошкова остане мало за порезъ способногъ прихода, изъ тій се узрока' наямница показуе као врло незнатанъ приходный изворъ правительствене касе. Начинъ, по комъ се овай порезъ резрезуе, неслаже се съ досадъ изложенимъ основима финансіе; чистъ приходъ свакогъ

Digitized by Google

андника неможе се опредѣлити, зато се порезъ по речистомъ приносу раднѣ опредѣлява, дакле не по чистомъ приходу грађана, као и кодъ осталы пореза. Радня ће донда плаћаню пореза подложена быти, докъ производно дѣйствуе, т. е. докле радникъ живи, и докле се у добромъ здравлю наоди; но изъ тогъ узрока недобыя радникъ право, да се (збогъ краћегъ траяня свои прихода) манѣмъ порезу подвргне. Што су нечисти приходи радника већи, утолико има онъ и више чиста прихода (по одбитку трошкова), зато се и порезъ (кои се овдѣ по нечистомъ приносу управля) одъ већи прихода съ већимъ процентима раднику намеће.(1) Вѣшта радня, коя е млого трошка и труда за свое усавршаванѣ потребовала, нека се слабіе обтерети, єръ се нека часть преће учинѣны трошкова као садашньи трошкови наямнице сматрати мора.

(1) Кадъ бы се н. п. нашло, да нечистый приходъ наямника къ чистомъ у овомъ сношеню стои:

одъ	300	фр.	наямнице	30	фр.	чиста	прихода	или 10%
„	500	„	„	75	„	„	„	„ 15 „
„	1000	„	„	200	„	„	„	„ 20 „
„	1500	„	„	375	„	„	„	„ 25 „
„	2000	„	„	600	„	„	„	„ 30 „

и кадъ бы се порезъ на 10% чистогъ прихода поставіо, то бы онъ кодъ овы разны прихода износіо 3, 7,5, 20, 37,3 и 60 фр. т. е. 1, 1,5, 2, 2,5 и 3% нечистогъ прихода. Неки су наямницу као тѣлесну ренту сматрали (Кренке, М. Кулохъ, пре у В. Х. Хесенскомъ —), но такова сравньиваня су погрѣшна. —

§. 196.

Наямничный порезъ намеће се свима, кои одъ самогъ прихода раднѣ живе, безъ да е занатска за-

Digitized by Google

слуга или какова рента напитала съ њимъ скопчана, т. е. свакомъ радинку одъ простогъ наямничара до найвишегъ државногъ служителя, и до найнекусніегъ и найвѣштіегъ лѣкара и умѣтника. Но обично се одма такова лица одъ овогъ пореза исключаваю, кои текъ толико прихода имаю, да своє найнужніе потребе намире.(1) У осталомъ нема разлике:

1, Да ли се радня за произвођенѣ, трговину, личне услуге или на олакшаванѣ трошеня употреблява.

2, Да ли се по времену (на данъ, недѣлю, годину) или по израђеномъ комаду плаћа.

3, Да ли се наплата сматра као накнада сада траюће или пређе чинѣне (н. п. пензіе) раднѣ.

4, Кои е, коме се и у чему се плаћа, т. е. да ли званичницима или селяцима, да ли одъ државе или одъ приватны людій, да ли у новцу или у натури.

(1) Сасвимъ мале плате покуѣарски служителя су по Европи одъ овогъ пореза ослобоѣене, кое ніе узрокъ, да и служительи у Србіи одъ пореза ослобоѣени буду, єръ они при своимъ великимъ платама имаю веће приходе но и млоги званичници. У чему е болый званичникъ одъ 150 тал. годишнѣ плате, но слуга приватный съ 5 тал. мѣсечне плате, кои поредъ новчаны поклона одъ гостію, добаръ квартиръ и ело, а кадкадъ и велику часть одѣла бесплатно добыя? —

§. 197.

Да ли треба и правительствене служителѣ овимъ порезомъ обтеретити, државници се у мнѣніяма неслажу (1), — мы мислимо да треба. Порезна способность се овдѣ по чистомъ приносу раднѣ из-

Digitized by Google

риче, и плате званичника', кои е една часть свакадъ правый чистъ приходъ, неразликую се у ничемъ одъ плата', кое обштине, друштва и приватни даю. Државный служитель треба да е у праву и дужности спроћу државе свакомъ другомъ грађанину раванъ, а што онъ државу служи, за то му се плаћа. Противъ обтереćаваня државны служителя наводи се поглавито слѣдуюће:

1, Намѣштанѣ у државна званія е приватный уговоръ међу владомъ и званичникомъ, зато се умаляванѣмъ плате посредомъ пореза уговоръ съ едне стране нарушава безъ саизволѣня друге уговараюће стране. — — Порезъ се изъ обште државне потребе уводи, у комъ е смислу приватный уговоръ званичника съ правительствомъ раванъ и свакомъ другомъ уговору приватны лица, гдѣ се уговорне страве обтереćаваю, безъ да се уговори руше; н. п. кадъ е земля подъ аренду на дуже време дата, а пре истека уговорногъ рока се порезъ на ренту одъ землѣ удари. У осталомъ важило бы оно за старе званичнике, а не за оне, кои се наново у државну службу примаю или ванцираю.

2, Приходъ одъ државне службе притичућій неможе се никако съ приносомъ занатскогъ каквогъ предузећа сравнити, почемъ држава своимъ званичницима може плате по своіой вольи умаљавати, а они нису у станю већомъ прилѣжности и вѣштіимъ предузимаюћимъ радомъ свое приходе увећати. Поредъ тога е и приходъ званичника' сасвимъ познатъ, тако да се подпуно (т. е. яче но други приходи) обтеретити може. — — Ово се односи управо на мѣру данка а не на нѣгову умѣсность; напротивъ тога треба у призренѣ узети сигурность прихода и ужитка званичника' за цѣо животъ па и после саме смрти.

Digitized by Google

(1) *Рау, Якобъ, Фулда, Крелъ, Мурхардъ* — ссу на страни оны, кои желе, да се званичници обтерете, противногъ су мнѣнія пакъ; *Кренке, Сарторіусъ, Лоцъ, Малхусъ* — .

§. 198.

3, Мѣсто да се веѣа плата дае, па одъ ове да се нека часть уиме пореза одбія, болѣ е одма маню плату дати, па о порезу ништа и неспоминяти. — — Што се начина куплѣня пореза тиче, то тако и быва, т. е. одбіянѣмъ припадаюѣе за онай мѣсецъ части плате, а да е ово одбіянѣ плаѣанѣ пореза, то *оѣемо*, да се одъ свакогъ примѣти, и да се державный служитель о томъ увѣри, како е онъ у дужностима свакомъ другомъ граѣанину раванъ. Порезна мѣра може се у овомъ случаю свакадъ мѣняти, како кадъ величина потребны за кою годину пореза изискуе, или како кадъ станѣ порезны дужника дозволява. У скупа или у мирна времена ѣе овай порезъ маньій, напротивъ у евтино и ратно доба веѣій быти. У осталомъ ѣе се и при пензіониираню подпуна плата у виду имати.

4, Порезъ шкоди державной служби, еръ плате тако уманява, да се званичници на мито оддаду. — — Ово е управлѣно само противъ порезногъ мѣрила, а да плате пристойне треба опредѣлити, томъ се и мы непротивимо. Но поредъ свегъ тога наклоность къ миту, ако се другимъ средствима необезснажи, неѣе се ослобоѣенѣмъ одъ пореза у державнимъ служительима искоренити; то искуство показуе. И тако се одъ малы плата порезъ неузима но текъ почевши одъ оне суме, гдѣ званичникъ поредъ намиреня трошкова и некій чистъ приходъ уштедити може. Веѣе плате могу и односно веѣій теретъ поднети, еръ трошкови нерасту сраз-

Digitized by Google

мѣрично съ величиномъ плате и съ важности званія, зато се одъ већи плата већи проценти узимаю. Съ пензіяма треба изъ узрока, што су и тако незнатне, млого блажіе поступати. (1)

5, Правительство дає званичницима, кадъ на край са своіомъ платомъ излазити немогу, додатке у новцу и житу, и теретъ пореза се тимъ осећава. — — Додатци се даю, и кадъ званичници нису порезомъ обтерећени; а плате умножавати зато, да се губитакъ порезомъ причинѣный накнади, неће ніедно правительство чинити, кое озбиля порезъ на званичнике ударити жели.

(1) У *Вуртембершкой* постои одавно порезъ одъ плата; наново є у редъ доведенъ 1833. год.; упола спуштенъ 1836. год. износіо є;

на	1000	фр.	плате	7	фр.	или	0,^{7}	%
„	2000	„	„	$21\frac{1}{2}$	„	„	1,^{07}	„
„	3000	„	„	$40\frac{1}{2}$	„	„	1,^{35}	„
„	4000	„	„	$61\frac{1}{2}$	„	„	1,^{53}	„
„	5000	„	„	$84\frac{1}{2}$	„	„	1,^{69}	„

Приносъ є было за $18^{36}/_{37}$. год. 48,632 фр., за $18^{40}/_{41}$. год. 52,429 фр., $18^{43}/_{44}$. 55.886 фр., $18^{45}/_{47}$. 54.000 фр. — *Баденскій порезъ класа* плаћаю осимъ државны служителя и сви други подъ платомъ стоећи грађани, потомъ учитељи, професори, адвокати, лѣкари, умѣтници, списатељи и т. д. Свака се плата съ некимъ бровмъ умножи и отудъ произишавшій производъ єсть порезный капиталъ, кои се єднакимъ мѣриломъ обтерећава. Овай умножитель є кодъ плата до 2000 фр. брой 3, одъ 2001 — 3000 фр. 6, одъ 3001 — 4000 фр. 7, одъ 4001 — 5000 фр. 8 . . одъ 8001 навише 12. Одъ овако изнађеногъ порезногъ капитала плаћа се 23 кр. на 100 фр., но пре тога мора се цѣо приходъ (плата)

Digitized by Google

на вліде раздробити и съ одговарајућимъ бросвима умножити. Кодъ годишњегъ прихода 4700 фр. треба рачунати:

2000 × 3 =	6000 фр.	порези.	капит.
1000 × 6 =	6000 фр.	„	„
1000 × 7 =	7000 фр.	„	„
700 × 8 =	5600 фр.	„	„
4700 износе	24.600 фр.	„	„

и одъ тога плаћа се пореза $94,^{3}$ еръ:

кр. фр.

6000: 23 : = 24.600 : $94,^{3}$

По овомъ бы се начину плаћало пореза на плату одъ:

1000	фр.	$11,^{5}$	фр.	или	$1,^{15}$	%
2000	„	23	„	„	$1,^{15}$	„
3000	„	46	„	„	$1,^{53}$	„
4000	„	72	„	„	$1,^{8}$	„
5000	„	$103,^{5}$	„	„	$2,^{17}$	„
6000	„	138	„	„	$2,^{3}$	„
7000	„	$146,^{3}$	„	„	$2,^{52}$	„
10.000	„	$310,^{5}$	„	„	$3,^{1}$	„
20.000	„	$770,^{5}$	„	„	$3,^{85}$	„
30.000	„	$1230,^{5}$	„	„	$4,^{1}$	„

Приносъ е по старомъ закону $18^{35}/_{36}$. год. био 190.033 фр., напротивъ $18^{39}/_{40}$. 122.766 фр. а $18^{42}/_{43}$. 135.416 фр. у ср. руку годишнѣ. — У *Баварской* су подъ платомъ стоећи грађани у 5. класи породичкогъ пореза съ $^{1}/_{4}$% свое плате урачунати. — У *Аустріи* су званичници и учительи одъ овогъ пореза ослобођени. — У *Пруской* плаћаю они порезъ класа (редный порезъ).—

§. 199.

Овай порезъ неналази се по европскимъ државама подъ именомъ *порезъ одъ наямничке заслуге*, него или се причислява другимъ горенаведеннмъ ре-

Digitized by Google

довима пореза, као къ порезу одъ занатске заслуге, или се сасвимъ другимъ именомъ назива, и. п. порезъ одъ *класа*' (редный), одъ *лица*' (личный, персоналный), одъ *фамилія*' (породичный), одъ *плате*, одъ *главе*, арачъ (главница). Већа часть овы пореза ніе ништа друго но проста главница, т. е. порезъ на люде ударенъ, безъ икаквогъ призреня на ньіову порезну способность. Кодъ неки се пази у нечемъ и на имовно станѣ, и у томъ случаю приближава се главница обштемъ порезу одъ прихода или иманя. Главница се може одобрити само као строй данака допуняваћій порезъ, єръ се ньомъ оне класе людій обтереѣаваю, кое ніеданъ другій порезъ неплаѣаю, но зато мѣрило нѣно мора врло мало быти, да бы га и сиромашни граѣани сносити могли. Сасвимъ убоге треба одъ свакогъ пореза ослободити, єръ се они и тако довольно посреднимъ данцима обтереѣаваю. Што се разрезиваня тиче, посао є лакъ, ако се збогъ разне имуѣности разлика неправи, у противномъ случаю пакъ мора се власть казиваня порезногъ дужника држати.(1)

(1) У *Баденской* плаѣаю надничари, слуге, играчи, — занатскій порезъ; служительи до писара, ѣумручны чувара', пандура', учительи свакоякы, лѣкари, бабице, — плаѣаю редный порезъ. — У *Выртембершкой* подпадаю осимъ државны служителя' такоѣе и лѣкари, адвокати, трговачке калфе, спаійски званичници — подъ порезъ одъ плата'; надничари неплаѣаю порезъ. — У *Баварской* плаѣаю учительи, писари, списательи и умѣтници (ако непримаю редовну плату) у 4. класи годишнѣ 1 фр. 30 кр. породичногъ пореза; у 1. класи надничари безъ свои' земаля 40 кр. а женске и удовице 20 кр.; у 2. класи слуге 40 кр. и слушкинѣ 20 кр. — ако несѣде и ако се нераде кодъ свогъ газде. — У *Пруской* подпадаю све више услуге подъ редный, у *В. Х. Хесенской*

Digitized by Google

подъ личный порезъ. — Одъ пореза *србсковъ* су 3 тал. проста главница на независне газде ударена, а 2 талира треба да се по иманю управляю. — *Францускій* личный порезъ опредѣлява се по тродневной простой наемници, коя несмѣ веће одъ 1,5 fr. ни маня одъ 70 cents. быти. Нечистый приносъ е быо 34 мил. fr. (безъ приреза' centimes additionels). — *Холандскій* и *белгійскій* личный порезъ састои се изъ 6 частій, кое су све трошарине, као порезъ: одъ куће киріе, одъ врата' и прозора', одъ огньишта', одъ покућанства, одъ послужителя', одъ коня'; цѣо порезъ принео е у Белгіи (безъ приреза) око 7,75 мил. fr. — По пређашнѣмъ *аустрійскомъ* патенту плаћало е свако лице преко 15 година' старости годишнѣ 30 кр. ср. личногъ пореза; у *ломбардо-млѣтачкомъ* кралѣвству плаћа по селима свако мушко лице 3,2 лире личногъ пореза. —

---

6. Заглавлѣ.

Обштый порезъ одъ прихода.

§. 200.

У многимъ државама постои особитый *обштый порезъ одъ прихода'*, и то какогдѣ съ разнимъ опредѣлѣнѣмъ, т. е. или као само *допуняваюћій* поредъ осталы пореза', или као *єдиный* све друге порезе заступаюћій (1). Онъ се тимъ разликує одъ скупа наведены пореза', што се чистъ приходъ свакогъ граћанина, ма одкудъ онъ проистицао, на єднакъ начинъ изнаће и по єднакимъ или само у нечемъ разликуюћимъ се правилима обтерети. Овимъ се путемъ изоставе она тегобна испытиваня, коя смо горе изаснили, и тако се краћимъ начиномъ дозна,

Digitized by Google

колико свакій грађанинъ за порезъ способногъ прихода има. Користъ нѣгова као особитогъ обштегъ пореза састои се у томе, што се лако и свётиво разрезати може, и што све класе грађана безъ разлике сходно њіовомъ имовномъ станю обтерећава; противъ нѣга пакъ могло бы се навести поврћно разрезиванѣ и изъ тога проистичућа неправичность. Што се точніе при разрезиваню поступа, тимъ се више онъ мора на већъ изложене родове пореза раздробљавати, и тимъ е съ већимъ тешкоћама и трошковима куплѣнѣ данка скопчано.

(1) У *В. Британской* е пре 11 година по трећій путъ наново допуњаваћій порезъ одъ прихода уведенъ. *Први путъ* на предложенѣ *Пита* 1798. год. увео се тай порезъ подъ именомъ income-tax; но нѣму су приходи исподъ 60 Ls. одъ пореза ослобођени были, на приходе пакъ одъ 60 — 65 Ls. плаћало се $^1/_{120}$ и т. д. пенюћи се на више, да се на приходъ одъ 200 Ls. $^1/_{20}$ пореза платити морало. Арендатори плаћали су на $^3/_4$ (у Скотской на $^1/_2$) аренде гореозначене части. — *Другій путъ*, почемъ се по миру амієнскомъ укинуо, увео се 1803. год. подъ именомъ property-tax. Онъ се по степенима имућности плаћао, одъ 150 Ls. навише 5%. По предложеньима *Фокса* и *Гренвила* 1805. ставіо се истый порезъ на 10% свію прихода, и принео е одъ 1810. — 15. год. у ср. руку годишнѣ 15 мил. Ls., одъ кое суме 10% трошкова одбити треба. Но парламентъ га е 1816. год. укинуо. *Трећій путъ* по предложеню *Р. Пила* увео се истый property-tax 1842., одъ кога су Ирци ослобођени. Онъ се разрезуе 7 пенса на 1 Ls. т. е. $^7/_{240}$ или 2,^{91} %, кодъ арендатора 3,^{5} пенса одъ 1 Ls. аренде, а у Скотской 2,^{5} пенса. Законъ е тай у 194 чл. саставлѣнъ, и садржава подробніе прописе о порезиваню и разрезиваню прихода подъ разнимъ раздѣльцима (schedules), т. е. *А.*, непокретна добра у В.

Digitized by Google

Британской, десетци, риболовъ, гвожђани и солски рудници и топіонице, мостови, канали, желѣзнице и т. д. — *Б.*, Аренде, — *В.*, Интереси и дивиденде, кое се изъ државны прихода' плаћаю, но изоставлѣни су приходи, кое благодѣлна заведеня, штедіонице, државна каса, кральица и странни посланици примаю. *Г.*, Добытакъ и заслуга одъ имаия, занята, посла, званія проистичуећій, — сѣдіо примацъ у В. Британской или не. — *Д.*, Плате изъ државне касе истичуће. —Приходи исподъ 150 Ls. сасвимъ су слободни. Капиталный дужникъ мора повѣрителю при плаћаню интереса данакъ одбити, и кои се тому противи, подпада подъ казнь; то исто важи и за аренду. — Приносъ год. 1843. было е у Енглеской и Велсу А, 2,150.412 Ls., Б, 298.763 Ls., В, 312.982 Ls., Г, 1,466.985 Ls., Д, 260.657 Ls, свега 4,989.801 Ls., одъ кое се суме на обтереćене приходе у величини одъ 171 мил. Ls. заключити може. У цѣлой земльи принео е овай порезъ 1843. год. 5,387.455 Ls., 1844. године 5,329.600 Ls., 18$^{43}/_{44}$. године 5,605.532 Ls. — *Ваймарскій* приходный порезъ попуњава недостатакъ прихода', кои се одъ стары данака као одъ пореза одъ землѣ и одъ кућа', регала' и трошарина', вуку. Онъ се удара на ренту землѣ, на плате и пензіе (преко 30 Rlr.), на десетке и друге спаійске приходе, на заслугу арендатора (преко 50 Rlr.), на интересе (рачунаюћи по 3 %) и на занатску заслугу. — *Прускій* редный порезъ нетреба по опредѣлѣню своме да буде приходный порезъ, него да се на разне класе по некимъ значаима, кои се лако упознати могу, разреже. У найновіе време разреćени су граćани на 4 *класе* съ 12 степена, гдѣ су породице и поединна лица на своя мѣста поставлѣна; тако спадаю у I. класу: особито имуćни и богати жители, — породице су раздѣлѣне на 3 степена 48, 96, 144 Rlr., поединна лица 24, 48, 72 Rlr. годишнѣгъ пореза; — у II. класу: имуćни господари земаля, трговци и т. д., — породице 12, 18, 24 Rlr., поединна

Digitized by Google

лица 6, 9, 12 Rlr. годишнѣ; — у III. класу: мањѣ отмѣни варошани и селяни, породица 4, 6, 8 Rlr., поедини 2, 3, 4 Rlr.; — у IV. класу: надничари, служительи —; свако лице између 16. и 60. године плаћа ½ Rlr. но у породици несме се више лица бројити одъ 3, у другомъ степену плаћа породица 2 до 3 Rlr., поедини 1 до 1½ Rlr. — Овай порезъ принео е 1821. — 1832. у ср. р. годишнѣ 6,334.639 Rlr., средный брой порезъ плаћаюћи особа было е 10,973.677. —

§. 201.

Порезъ одъ прихода поредъ осталы пореза може се само за онай случай препоручити, ако се нужда укаже неке ванредне потребе намирити, и то особито онда, кадъ се то брзо учинити мора; н.п. за ратне потребе, за оправлянѣ погорѣлы правительствены зданія и т. д. У овомъ случаю постое већъ други родови пореза, и све су класе народа правилно обтерећене, но да се небы за умноженѣ ванредно потребны прихода' подизало мѣрило већъ постоећи пореза', мисле неки, да е болѣ сасвимъ новъ еданъ порезъ увести. Само разрезиванѣ е притомъ лако, еръ су порезне способности граћана' већъ кодъ свію порезны извора' познате, на кое се репартиціоналнимъ начиномъ одъ найвишегъ надлежательства по постоећимъ катастрима за свако лице пристойна количина наметнути може. Обштый порезъ одъ прихода као *све остале порезе заступаюћій* може се само за оне државе препоручити, кодъ кои' се досадъ рћава порезна теорія упражнявала, тако да се овай порезъ као природный прелазакъ къ савршеніой теоріи данка сматрати може. То бы важило н. п. за землѣ, гдѣ се (осимъ трошарина) само главница и порезъ одъ земаля — узима. Онъ се за ове сиротне и неразвіене землѣ нѣзъ више узрока' препоручити може. Разрезиванѣ

Digitized by Google

е простіе и млого евтиніе, но кадъ бы се свакій родъ прихода поединце испытивао, кое управо кодъ таковогъ народа изъ два узрока ніе ни умѣсно; *прво*, приходи грађана нису тако знатни, да бы користъ велика отудъ за владу проистекла, и кодъ тако малы прихода бы трошкови више прогутали, но што бы порезъ принео; а *друго*, у слабо населѣной и сиротной земльи државине и величина имана тако се често мѣняю, да катастаръ ма съ коимъ трошкомъ израђенъ небы већъ за слѣдуюће године одъ потребе быо. Катастри бы првы година морали врло површни быти, но при свакогодишнѣмъ ревидираню могло бы се непрестано више пажнѣ и точности имати, докле се небы временомъ онимъ горе изящнѣнимъ родовима пореза одчасти приближіо, или съ некима се башъ и изравнао. Начинъ разрезиваня морао бы се съ почетка по простимъ значаима имућности управляти, найболѣ по казиваню самогъ господара добара, кое треба една комисія да испыта, одобри и текъ онда у катастаръ заведе. При овомъ обштемъ порезу одъ прихода треба дугове у ономъ случаю одбити, у комъ смо то у прећашньимъ §§. кодъ пореза одъ разны приходны извора дозволили. —

---

7. Заглавлѣ.

Обштый порезъ одъ имана.

§. 202.

Неки државници препоручую *обштый порезъ одъ имяня* (1) као найпростіи и найправедніи данакъ, и то или да друге порезе само *допунява*, или да ім сасвимъ *заступи*, доказуюћи умѣсностъ овогъ

Digitized by Google

пореза државно-правнимъ основомъ, да се порезна дужность грађана мора управляти по количини имања, кое влада заштићава (види §. 129. и 130.). Збогъ обштности е онъ наликъ на обштый порезъ одъ прихода, но опетъ се одъ кѣга слѣдуюћимъ разликуе:

1, По нѣму се обтереćава уживаће иманѣ тако строго као годъ и текуће. Истраживанѣ и катастриранѣ уживаћи средства е съ млогимъ неугодностима (визитиранѣ соба' и сандука') скопчано, а кодъ неки се то неможе никако праведно ни учинити (кодъ предмета умѣтности); зато су закони неки држава млога уживаћа средства одъ овогъ пореза ослободили; ово е практично было, но тимъ се опетъ и народъ на нееднакій начинъ обтереćава.

2, Текућа се добра неуводе у катастаръ по своимъ приносу него по суми цѣне и трошкова, а ове количине нестое свакадъ у еднакой сразмѣрици съ приносомъ.

3, Радня се по овомъ порезу неможе никако ни обтеретити, него се по приносу нѣномъ капиталъ некій уобразити мора, кои ће иманѣ представляти.

(1) Порезъ одъ имања постоио е іошъ у найстарія времена и у среднѣмъ вѣку, а и садъ га по млогимъ државама поредъ други пореза' има. — У *К. Цыриху* наплаћуе се 1‰ данка одъ чистогъ имања; у *К. Шафхаузену* исто тако, но съ ослобоћенѣмъ занатскогъ оруђа и посуђа; — у *К. Гларусу* обично 2‰; у *К. Сант-Галену* 1‰, и приносъ е быо на 60.000 фр.; — у *К. Женеви*, подъ именомъ taxe des gardes, слободно е свако иманѣ одъ овогъ данка до 5000 fr., а и одъ већегъ имања обтереćава се текъ вишакъ преко

Digitized by Google

ове суме; за иманѣ одъ 15.000 до 50.000 fr. плаћа се $\frac{1}{2}$%, преко те суме 1%, оруђе и посуђе, збирке научне и умѣтства, землѣ у кантону (но не оне изванъ кантона) лежеће неподлеже овомъ данку. Приносъ у Женеви быо е 1831. год. 166.700 жфр. (близу 30,000 фр. ср.), 18$\frac{35}{44}$. у ср. руку 108.000 fr. —

§. 203.

По овомъ сматраню неможемо обштый порезъ одъ иманя ни колико обштый порезъ одъ прихода одобрити, поредъ наведеногъ ни зато, што се власть при истраживаню(1) порезны предмета, ако поле притомъ до точности доћи жели, мѣшаюћи се у вайтайніе послове граћана, тако кодъ народа замѣрава, да се порезъ по обштимъ основима данка као неугодно средство обтереćаваня одбацити мора (види §. 139). По Европи се овай порезъ понайвише привремено у случаю нужде разрезуе, но и онда е нѣгово найболѣ свойство то, што се наскоро опетъ укине. — Дугове треба одъ иманя при разрезиваню одбити, потраживаня пакъ урачунати. Кодъ народа са слабимъ развиткомъ духа и кућеня, гдѣ се и обштый порезъ одъ прихода скупоцѣнъ и тегобанъ чини, може се, но само за кратко време, овай порезъ одъ иманя увести. Къ нѣму се рачуна такоће у некимъ државама уобичаеный *порезъ одъ наслѣћа*, кои часъ име таксе часъ пореза носи, но кои се свакадъ у виду таксе плаћа. По ближемъ сматраню осуђуе се такавъ порезъ као неумѣстанъ, премда су власти за нѣгово оправданѣ млоге степене дужности плаћаня на узроцима некимъ основане притомъ опредѣлиле. Уобште се величина тогъ пореза управля по количини наслѣћа и по ближемъ или далѣмъ сродству наслѣдника съ умрлимъ, т. е. веће́й се данакъ

Digitized by Google

наплаћуе одъ знатніи наслѣђа и онда, ако е наслѣдникъ умрломъ поиздалѣ родъ или свой. —(²)

(¹) Изъ овы узрока уобичаено е, да се власть при опредѣляваню порезне дужности на казиванѣ порезны дужника ослаия. У *Женеви* (а пређе и по млогимъ нѣмачкимъ варошима) зависи сасвимъ одъ волѣ поединогъ, колико ће данка за кою годину платити, еръ се немора ни о имовномъ своме станю никомъ изпитивати и правдати. — У *Цыриху* заведу се формулари, на коима се порезный дужникъ о своме иманю и приходу изясніо, у еданъ регистаръ (по учинѣномъ испыту одъ стране одређене за то комисіе), па се потомъ истый регистаръ 15 дана изложи на явномъ мѣсту, да га свакій прогледати може; почемъ на то опетъ една комисія регистре промотри, онда се данакъ наплати. —

(²) На наслѣђено покретно иманѣ плаћа се манѣ но на непокретно. По *аустрійскомъ* закону о овомъ порезу плаћа се 10% одъ наслѣђа, но одъ пореза су ослобођени сродници по крви, потомъ сва наслѣђа неподъ 100 фр., и лозе лутрія, акціе за рудокопню, посуђе, альине, готовине за земледѣліе потребне и т. д. —

---

2. Раздѣлякъ.

Трошарине.

---

1. Заглавлѣ.

Трошарине уобште.

§. 204.

Трошарине (¹) су такавъ родъ данака, гдѣ власть неиспытуе имовну способность порезногъ дужника

Digitized by Google

поединце, него гдѣ исту по расходима трошача само предпоставля. Оне се дакле непосредно односе на трошенѣ, уживанѣ поедины грађана, и обтереćаваю по томъ умаливанѣ народногъ имаия, а не нѣгово умложаванѣ, коимъ се значаемъ одъ свію пореза разликую. Трошарине су више понятіе свію расходны данака, и противуставляю се порезима садржаваюći подъ собомъ ђумрукъ, акцизу и непосредне расходне данке. Премда овай родъ данака у свима државама постои, што више у некима све порезе приносомъ своимъ надвишава (²), ипакъ се на нѣга велика и у млогомъ основана повика дигла изъ узрока, што се съ обштимъ и првимъ садашнѣгъ времена начелима државны терета савршено неслаже. Задатакъ е научногъ испытиваня добре и рђаве стране нѣгове одкрити и представити, и одрѣшно мнѣніе дати како о поединимъ нѣговимъ рђавимъ свойствима тако и о цѣли сходной нѣговой умѣсности.(³) Што неки трошарине уобште посреднимъ данцима називаю, погрѣшно е, и осиива се на томе, што по веćой части трошарине посредно изъ имаия грађанина као дужника данка у државну касу утичу; но ово неможе уобште важити, почемъ има трошарина, кое се непосредно, као и пореза, кои се посредно наплаćую.

(²) Рѣчь *трошарина* прави се као и рѣчи: скеларина, кантарина, добошарина и т. д., и означава дакле неку наплату, коя се за трошенѣ, за возенѣ на скели, за мѣренѣ кантаромъ платити мора. — Ђумрукъ есть трошарина, али ніе свака трошарина ђумрукъ, еръ се къ ньой осимъ акциза и други непосредно узимати расходни данци рачунаю. —

(²) Трошарине износе: у *В. Британской* 1831. год. 97% цѣлогъ (нечистогъ) прихода, год. 1843. пакъ само 84,⁸%; у *Пруской* 1844. год. 60,⁷% у *Вуртем-*

Digitized by Google

бершкой $18^{41}/_{44}$. 62%; — у *Француской* 1785. год. 53%, а. 1844. 50%; у *Бадвнской* $18^{30}/_{32}$. 47,750%, $18^{39}/_{40}$. 50%; — у Србін $18^{49}/_{50}$. 12,70%. —

(3) Противъ трошарина су: Eschenmaier, Kröncke, Lotz, Liechtenstern, Behr, Ulmenstein, Rotteck; трошарину препоручую напротивъ: Sonnenfels, Raumer, Rau; Monthion, Jakob, Fulda, Malchus, Hogendorp, M' Culloch и т. д. —

§. 205.

Съ више страна трошарине сматраюћи, можемо овако о ньима судити:

I. **У одношеню данка къ народнимъ приходима.** Умѣсность расходны данака правда се тимъ мнѣніемъ, да люди онолико на своє потребе троше, колико іимъ ньіово имовно станѣ дозволява, и дакле да ће онолико данка плаћати, колико ньіови приходи износили буду. Ово, уобште узето, истина є, но кодъ поединьі людій неналазимо никако ово правило оправдано. За препоруку трошарина важи то ньіово свойство, што се слабо кои на величину терета данка потужити може, єръ одъ свакогъ поединогъ дужника данка зависи, кою ће количину државны терета на себе узети, почемъ се то по количини потрошены добара управля. Друга добра страна трошарина є та, што се ньима понайвише раскошници на штедню примораваю, а штедльивци се напротивъ слабіє обтереćаваю, кое є за народно а посредно опетъ и за правительствено кућенѣ корисно, єръ се капитали брже умножаваю и производъ се добара увећава, коимъ се дакле и приходны извори владе умножаваю и оячаваю. — Но поредъ свію овы преимућностій трошарине морали бы онай строй данака несавршенимъ и погрѣшнимъ

Digitized by Google

назвати, кои бы се изъ самы расходны данака састаио, єръ се радници и предузиматели порезима слабо обтеређаваю, а други господари производны извора плаћаю кодъ трошарина утолико манѣ, уколико су порезима яче обтеређени были. Но и у овой свези трошарина' съ порезима текъ бы онда строй данака савршенъ было, кадъ бы се и *свакій* расходъ и *подпуно* обтеретити могао. Ово напредъ увиђамо, да є немогуће, искуство намъ то увѣренѣ іошъ више утврђава; разрезиванѣ трошарина бы заплетено и тешко было, влада бы се сувише у слободный ходъ приватногъ живота уплиѣала, особный значай грађанина правне државе бы се нарушіо, и тимъ бы се одъ првы начела државны наука' одступити морало. Зато се мо́раю само неки предмети трошнѣ, кои найясніє степенъ имућности грађанина означаваю, овимъ државнимъ теретима подврћи, коимъ се предречене неповольности истина избѣгаваю, но напротивъ се и одъ *првы* начела' данка т. є. одъ єднакости обтеређаваня одступа.

§. 206.

II. Дѣйство трошарина за народно кућенѣ. Већа часть расходны данака плаћа се напредъ одъ продавца обтеређеногъ предмета, кои после некогъ времена овай теретъ на купце исте робе пренесе. Купци се мораю у уживаню обтеређеногъ или и другогъ предмета ограничити, кое неприноси никако штету какву, ако тіи предмети неспадаю у найвреднія добра. Ова штета ніє особно свойство расходны данака, него се и кодъ свію пореза', кои се на другогъ пренети могу, примѣћава. Неугодность изъ овогъ терета за купце истичућа умаява се временомъ, єръ се люди на ню науче, и сносе є тимъ лакше, што іимъ државна власть неис-

Digitized by Google

пытує као кодъ пореза имовно станѣ, него напротивъ свакій за себе степенъ своє способности плаћаня самъ опредѣлява.

III. У одношеню на само плаћанѣ є трошарина неугодна за *продавца*, єръ є напредъ платити мора, и тако у цѣни робе интересе капитала и самъ пропавшій капиталъ (т. є. данакъ одъ непродате робе) тражити мора. За *купца* є напротивъ плаћанѣ врло угодно, єръ онъ тай државный теретъ све у малимъ сумама са себе скида, тако да га и непримѣтя. Збогъ овогъ посредногъ плаћаня могу се грађани яче обтеретити, безъ да іимъ се данакъ тако тежакъ учини, као кадъ бы исто толикомъ порезу подвргнути были. Владу кривити, да є она притомъ намѣре, грађане варати, ніє умѣсно, єръ є то съ природомъ свакогъ непосредногъ плаћаня данка скопчано, а поредъ тога може свакій, кои точне рачуне о своимъ издатцима води, дознати, колико одъ прилике на овай начинъ данка плаћа.

§. 207.

IV. У смотреню плодноће трошарине за државну касу, пребацує іой се *неизвѣсность* приноса и лакоћа и дражня *преваре*. Прво рђаво свойство расходны данака ніє тако знатно, као што се съ првогъ погледа чини, єръ изузимаюћи особите околности, н. п. ратове, побуне, рђаве године —, може се свакадъ напредъ сума прихода одъ трошарина притичућа опредѣлити, — у осталомъ нестое ни порези у томе болѣ, кои се такоће квотитатнимъ начиномъ разрезую, а поредъ тога могу се трошарине порезима у томе и предпоставити, што они никадъ вересія немаю. Могућность и лакоћа *преваре* є найслабія страна трошарина, єръ, почемъ

Digitized by Google

правительство своевольно кривицу (контрабанда) створи, коя предъ очима грађана кривица ніе, и почемъ су іошъ съ преступкомъ тій правительствены наредба' некій пріятно опасный животъ и доста сигурный стварный интересъ скопчани, то се мора правительство унапредъ надати, да ће се величина данка свакадъ преваромъ и трошковима надзиравання, стражарення и куплѣня ограничавати, т. е. да ће се утолико више таковы предмета', кои су необтереће́ни кришомъ преко границе прешли, трошити, и да ће се утолико строжіе и скуплѣ страже поставляти морати, уколико одъ когъ предмета влада више прихода' очекує, т. е. уколико су већій данакъ и количина преко границе прелазеће и у земльи трошене робе.(1) У осталомъ ніе превара само у овомъ финансіялномъ призреню штетна за државу, него она квари добре нрави, умалява почитованѣ и светостъ закона', раздражава народъ противъ владе, наводи люде на контрабандна опасна предузећа, коя іи найпосле упропасте, безъ да е отудъ за тропаче (дакле већину народа) каква користъ проистекла, еръ се роба при свемъ томъ онако скупо продає, као да се на ню данакъ плаћа. Све ове незгоде може мудра законодавна власть посредомъ искусны финансіялны званичника', ако не савршено уклонити, а ово баръ доста ублажити. Найболѣ помоћно средство зато е ниска мѣра данка и строго чуванѣ одъ преваре. — По изложеномъ морамо признати, да поредъ приходны данака, кои су такоће одъ идеалногъ савршенства іоштъ далеко, трошарине савршеный строй данака допуняваюћи постояти могу, и да се преимућства разногъ финансіялногъ станя држава', на угодной свези оба ова рода данака оснива.

Digitized by Google

(1) Трошкови расходны данака су свакадъ већи но пореза. У *Баденской* $18^{31}/_{32}$. год. су трошкови пореза' 9,^{86} %, трошарина' 13,^{98} % износили, и то акцизе 11,^{9} % а ђумрука' 15,^{1} %. — *Француски* рачуни одъ 1823. — 32. годишнѣ: порези 11,^{6} %, у ужемъ смислу названи посредни данци съ изузеткомъ дуванскогъ монопола 18 %, ђумруци и данакъ солскій 19,^{3} %. Рачунъ за год. 1844. гевр. 4,^{2} %, 14,^{5} %, 12,^{2} %. — Бивша „финансіялна стража" у *Аустріи* стаяла е годишнѣ 5,^{3} мил. фр. ср. или 7 % одговараюћи прихода', кои су за 1843. год. 77,^{5} мил. фр. ср. (одъ ђумрука, солскогъ и дуванскогъ регала и тако назване трошарине — Verzehrungssteuer) износили. —

§. 208.

За добро уређене и устроене трошарине нужно е:

1, Треба се чувати одъ високе мѣре данка, не само збогъ већи трошкова чуваня и надгледаня, или збогъ више превара', него и зато што ће се трошня ограничити, и данакъ маньій приносъ дати. *Свифтъ* изражава ово правило за послѣдньій случай лѣпо овимъ рѣчима: кадъ трошарина ніе свакадъ $2 \times 2 = 4$; т. е. ако влада мѣру данка удвои, то се неће башъ и цѣо приносъ данка удвоити, еръ што бы се збогъ увећане мѣре добило, изгубиће се можебити збогъ умалѣне трошнѣ. (1)

2, Одъ поедины расходны данака неможе се као одъ пореза едно савршено цѣло саставити, гдѣ еданъ порезъ другій допуньава и тимъ теретъ на цѣо народъ еднако дѣли. Кодъ трошарина е напротивъ свака частица одъ друге оддвоена, или е баръ врло слабо свезана, но при свемъ опетъ треба и кодъ овы данака штатистику производа, дѣобе и

Digitized by Google

трошнѣ добара у помоћь узети. По овомъ се мора сазнати, коя е дѣйства некій данакъ кодъ разны класа народа у распространѣности ньіовы издатака узбудіо, т. е. кошта су се приходи (а потомъ и расходи) увећали, кошта пакъ умањили, и то какви приходи. И ако се немогу та дѣйства точно и ясно разазнати, то нека се баръ изъ слѣдства цѣлогъ расходногъ данка заключи, да ли треба данакъ повисити или іоштъ спустити.

3, При иначе равнимъ околностима нека се они предмети обтерете, кадъ кои се найманѣ преваре догодити могу, зато треба и ону робу одъ обтерећаваня сасвимъ исключити, кодъ кое су трошкови приманя, надзираваня, контролираня и рачуваня већи, него што бы чистъ приносъ быо.

4, Расходни данци намећу се по своимъ главномъ опредѣлѣню само на непроизводне издатке, зато неподлеже капитали управо трошарини, као машине, грађа, —, еръ бы се тимъ производъ яко ограничіо, а небы се ни знало, коя ће класа народа кои данакъ носити; — но на ово се у државномъ практичномъ животу строго непази.

(¹) Ово се зна и изъ искуства. У *В. Британской* спустіо се ђумрукъ на чаю 1784. годинѐ одъ 119 % на 12 %, и приносъ ђумрука спао е одъ 700.000 Ls. само на 240.000 Ls. премда бы сразмѣрно на 73.000 пасти морао. Кадъ е *Питъ* 1786. год. ђумрукъ одъ француского вина спустіо одъ 99 на 50 Ls. на 1 тону, а португалскогъ одъ 49,⁸ на 32,⁸ Ls., онда се умножила (у ср. руку сравнивши 3 прошле и 4 слѣдуюће године) количина увоза у 71%, а приносъ ђумручкій у 14%., — Мѣра данка одъ стакла се 1813. г. удвоила, т. е. нарасла е у 100 %, но средньій приносъ умножіо се само у 16,² %,

Digitized by Google

т. є. одъ 340.000 Ls. на 395.000. Одъ год. 1825. — 28. спустила є власть на млогу робу ђумрукъ и акцизе, по комъ бы се дефицитъ одъ 9 мил. Ls. показати морао, но управо се приносъ само у 3 мил. Ls. умањіо. Год. 1825. спустіо се ђумрукъ на кафу одъ 1 шил. за 1 фунту на $^1/_2$ шил., и рачуни су се ови показали:

	год. 1821.	год. 1831.
потрошено на главу .	16 лота'	43 лота
данка „ „ :	6 пенса'	8 пенса'

т. є. resp. 13,428.000 ℔ и 671.400 Ls., и напротивъ 36,074.000 ℔ и 1,534.800 Ls. Год. 1840. се по већой части мѣра свію ђумрука' и акциза' у 5 %, а посредны трошарина' (т. н. assessed taxes) у 10 % повисила. По овомъ повишеню рачунало се, да ће прва два рода данака 1,833.000 Ls. више примети, а вишакъ њіовогъ приноса изнео є 1841. год. само 262.000 Ls. — Год. 1784. спустила є *Пруска* акцизу (!) одъ кафе на фунту одъ 6 на 3 Sgr., а приносъ се напротивъ одъ $0,^3$ мил. на $0,^5$ мил. Rlr. повисіо. — Данакъ на сапунъ ударенъ приносіо є у *В. Британской* найвише, т. є. 1 шил. $7,^{25}$ пенса на главу, и то онда кадъ се на 1 фунту тврдогъ сапуна 3 пен. а мекогъ $1^3/_4$ пен. плаћало, но почемъ є влада ту мѣру данка на resp. $1^1/_2$ и 1 пен. одъ фунте спустила, умложило се трошенѣ сапуна $3,^2$ ℔ на $6,^{43}$ ℔, а данакъ се умаліо на 1 шил. $1^3/_8$ пенса одъ главе. —

§. 209.

5, Да бы се преносъ данка олакшао, и да се небы данкомъ цѣне робе яко и излишно повисиле, добро є, да се данакъ ако є могуће, башъ при преласку одъ продавца на купца или трошача, узме.

6, Данакъ на найнужнія уживаћа средства приносіо бы найвише, н. п. на жито, дрва, платно, сукно —, єръ ову робу свакій и найсиромашніи трошити мора; но такавъ данакъ быо бы раванъ

Digitized by Google

главници, па зато га као цѣли несходанъ родъ државны терета одбацити треба. Потврѣванѣ, да ће радници и предузимательи овай данакъ повишенѣмъ надамице и занатскогъ процента на купце пренети, нема мѣста, єръ почемъ повишенѣ цѣне найнужніи добара само онимъ радницима особито тешко пада, кои велику фамилію имаю, то се конкуренція неће угодно за ньи премѣнити.

7, Она добра, кои се люди лако лишавати могу, почемъ луксусъ и друге излишіне и споредне потребе намирую, моћиће найпре и найче трошарину поднети. Но мѣру притомъ претѣрати, ніе умѣсно, почемъ люди лако одъ уживаня овы добара одустати могу; а при свемъ томъ ни добытакъ правительства ніе знатанъ, єръ односно мало добара у народу има, коя се луксуса ради уживаю.

8, Данкомъ нетреба да се цѣне неке робе повисе, кое не државной каси но поединимъ предузимательима — на уштрбъ ньіовы конкурента — у користь иде. Ово бы н. п. онда было, кадъ бы се поредъ обтереćеня єдне робе опетъ тражня нѣна увеćала и продавце тимъ обогатила, збогъ чега бы се продая продаваца сваке друге робе уманьила и тимъ се губитакъ ньима нанео.

---

2. Заглавлѣ.

Непосредне трошарине.

§. 210.

Неке трошарине немогу се по природи своя предмета предплатно одъ продаваца обтереćене робе узимати, него се напротивъ мораю као порези одъ поедины дужника данка — т. е. одъ самы

Digitized by Google

трошача непосредно искати. Ово су н. п. такови издатци, кодъ кои се способность плаћаня данка неможе по свойству продаваны и куповаиы добара упознати, него уобште више по цѣли некогъ употребляваня, за кое су опредѣлѣна; или су іошъ такови издатци, кодъ кои бы збогъ дужегъ траяня употребляваня неки добара (или изъ други узрока) продавцу тешко пало, данакъ напредъ на дуже време платити. Подъ ово заглавлѣ спадаюћи данци зову се обично данци луксуса, єръ се они само манѣ потребнимъ одъ богаты людій употребляваемымъ добрима намећу. Мѣра данка несмѣ свою природну границу прећи, иначе се изворъ нѣговъ а тимъ и траюћность државны прихода порушаваю, зато є веће важности ова трошарина само у земляма, гдѣ су или изображенѣ и богатство у све класе допрла, или гдѣ су баръ неке класе народа на вишемъ степену благостаня (1). Найпре бы се ове трошарине препоручити могле, као вапредный данакъ у случаима, кадъ бы влада особито велике приходе привремено потребовала.

(1) У *В. Британской* assessed taxes приносе садъ до $3^1/_6$ мил. Ls., а увеле су се год. 1798. као данакъ ратный. *Ирска* є одъ 1823. год. одъ тогъ данка сасвимъ ослобођена. *Прускій* луксусный данакъ уведенъ 1810. год. опетъ є после 4 године укинутъ; єръ є мало приносіо, а притомъ є граћанима врло теретанъ и неугоданъ было. —

§ 211.

Найважніи овамо спадаюћи данци, кои су по Европи у обичаю, єсу:

1, *Данакъ одъ обиталишта*, кои се одъ свакогъ обитателя куће какве уаима, было онъ самъ господаръ или не, сразмѣрно по просторима, кое свакій

Digitized by Google

ужива. — Имућность грађанина нестои свакадъ у еднакой сразмѣрици съ количиномъ соба, у коима онъ обитава, єръ є често понекій разнимъ околностима принуђенъ веће обиталиште држати, но што му нѣгова имовна способность дозволява, н. п. кодъ велике породице, или ако неке собе неможе подъ кирію дати. Великій данакъ одъ обиталишта умалява тражню па зато и кирію ньіову, тимъ се рента одъ кућа побія, кое є за господаре куће тимъ горе онда, ако су већъ порезомъ одъ кућа обтерећени. Зато се данакъ на (трошаче) обиталишта ударенъ само у особита времена и то привремено дозволити може, но и то само за већа обиталишта, и за она, коя се у каквомъ производномъ занату неупотребляваю.(1)

2, *Данакъ на држанѣ момака* може се предъ наукомъ оправдати, само треба ослободити држанѣ радника у производнимъ занатима заняты, почемъ су ньіови господари већъ обтерећени, а ослободити треба іошъ и држанѣ самогъ єдногъ слуге. (2)

3, *Данакъ на псе* готово се по свима европскимъ државама узима, и може се препоручити, єръ се лако купи, држанѣ излишны паса и тимъ опасность бѣснила се уманява, онъ млого приноси, и никомъ теретанъ ніє. Они су пси по већой части одъ данка ослобођени, кои су у занату каквомъ потребни (месарски, овчарски, ловачки — но само правы ловаца), или кои се сигурности ради држе (по селима особито).(3)

4, *Данакъ на конѣ яхаће и теглеће* и на *каруце*, но и то само на оне, кои се уживаня а не занатске користи ради тако употребляваю. (4)

5, У некимъ државама узима се данакъ одъ свогъ у кући налазећегъ се *покретногъ иманя* —

Digitized by Google

мобиліяра —, кое се збогъ тешкоће порезиваня ни за кои случай препоручити неможе. (5)

(1) Данакъ одъ обиталишта у Француской узима се 1, као contribution mobilière (по закону одъ 1832. год.) по величини кирів, кою кои плаћа, или кою бы плаћао (да несѣди у собственой кући). Овай се данакъ репартиціонално размеће, и износіо е съ персоналнимъ порезомъ $18^{26}/_{30}$. 41 мил. fr., но год. 1831. рачунао се приносъ првогъ данка на 35,^{66} мил. fr. а другогъ на 22,^{66} мил. fr., а примило се одъ обадвога заиста 59,^{935} мил. fr. Буцетъ одъ год. 1844. ставля приходъ на 57,697.500 fr., буц. за 1849. на 60 мил. fr. — 2, Као данакъ одъ *врата* и *прозора* такође репартиціоналнимъ начиномъ, управля се по жительству варошій; зато се плаћа у варошима разне величине по скали одъ 5000 до 10.000, одъ 10.000 до 15 000, и одъ 15.000 до 25.000 жителя, као:

плаћа се	у варошима, кое имаю жителя		
	5—10.000	10—15.000	15—25.000
За улазакъ кућный (капію)	7,^{50} fr.	9,^{40} fr.	11,^{20} fr.
За обична врата, и за свакій прозоръ при земльи и на првомъ и другомъ спрату	0,^{75} ,,	0,^{90} ,,	1,^{20} ,,
За свакій прозоръ на трећемъ спрату и т. д.	—	0,^{75} ,,	0,^{75} ,,

Приносъ е было $18^{27}/_{30}$. око 15,^{5} мил. fr., 1831. год. 31,834.000 fr., 1832. год. 27,231.000 fr., предрачунъ за 1844. 32.778.000 fr., предрачунъ за 1849. 35,655.000 fr. — — У *В. Британской*: 1, Постояла е до 1834. год. *трошарина одъ кућа*, одъ кое су найпре куће до 5 Ls. а потомъ 1825. год. до 10 Ls. кирів ослобођене быле,

Digitized by Google

и кою су дакле одъ 2,695.000 куће' у Енглеской у Шотской само 430.000 куће' плаћати морале. Енглеска безъ Велса имала е год. 1831. 369.000 овай порезъ плаћающи куће, кои' се кирія на 11 мил. Ls. рачунала. Средній приносъ куће такове было е 29 Ls. Мѣра данка е была:

одъ 10—20 Ls. киріе 1,^{5} шил. данка одъ 1 Ls. = 7,^{5}%
одъ 20—40 „ „ 2,^{25} „ „ „ „ = 11,^{5} „
одъ 40 навише „ 2,^{838} „ „ „ „ = 14,^{2} „

Овай е данакъ 13^{30}/$_{33}$. принео 1,352,126 Ls. — 2, *Данакъ одъ прозора* се по овой мѣри (одъ приливке) разрезуе:

куће	съ	8	проз.	—	16,^{5}	шил.	дан.	т. е.	2,^{06}	ш. на	проз.
„	„	10	„	1 Ls.	8	„	„	„	2,^{8}	„ „	„
„	„	12	„	2 „	4,^{75}	„	„	„	3,^{81}	„ „	„
„	„	18	„	4 „	15,^{25}	„	„	„	5,^{29}	„ „	„
„	„	24	„	7 „	5,^{75}	„	„	„	6	„ „	„
„	„	30	„	9 „	16,^{25}	„	„	„	6,^{54}	„ „	„
„	„	40	„	14 „	8,^{75}	„	„	„	7,^{2}	„ „	„
„	„	60	„	17 „	5	„	„	„	5,^{75}	„ „	„
„	„	100	„	29 „	8	„	„	„	5,^{88}	„ „	„
„	„	180	„	45 „	8	„	„	„	5,^{04}	„ „	„

Године 1833. плаћала е овай данакъ 379.991 куће, кои е износіо 1,274.000 Ls., 1839. год. 1,298.622 Ls. — —, год. 1843. 1,569.344 Ls., год. 1844. 1,545.281 Ls. а год. 1848. 1,813.529 Ls. — У *Белгіи* и *Нидерландской* плаћа се такође данакъ на кирію куће', на прозоре и на огньишта, и онъ е износіо у Белгіи resp. 1,^{9} мил.. 2,^{7} мил. и 0,^{85} мил. fr., свега заедно 5,^{45} мил. fr. — — У *Берлину* постои такође данакъ одъ кирія' као варошкій приходъ, кои е год. 1838. износіо 300.000 Rlr. —

(^{2}) Данакъ на послужителѣ у *В. Британской* обтерећава и производце предузимателѣ, кои калфе држе,

Digitized by Google

(збогъ тога, што се у В. Британской неузима данакъ одъ занатске заслуге). Одъ год. 2822. свакій газда, кои држи:

1 момка,	плаћа	за	свакогъ	1 Ls.	4	шил.
2 „	„	„	„	1 „	14	„
3 „	„	„	„	1 „	18	„
4 „	„	„	„	2 „	3,5	„
11 „ и више	„	„	„	3 „	16,5	„

Неоженѣне газде (съ изузеткомъ римски попова) плаћаю за едногъ слугу 2 Ls. 4 шил., за двое слугу' 5 Ls. 1 шил. и т. д., кое е 1830. год. 30.890 Ls. одъ 11.748 таковы момака принело. Год. 1833. было е свега 104.841 служитель, на кое се 188.944 Ls. платило. Приносъ 1843. год. было е 205.727 Ls. а год. 1845. 201.696 Ls. На неке момке се по другой мѣри данакъ овай наплаћуе: на трговачке калфе, служителѣ у гостіовницама и т. д.) Пређе се овай данакъ двонномъ више наплаћивао, зато е приносъ нѣговъ год. 1822. 596.000 Ls. износіо. —— *Нидерландскій* порезъ одъ служителя износи 7 хфр. на главу, само се на едну слушкиню 4 фр. плаћа; приносъ у *Белгіи* 470.000 fr. —

(3) Порезъ одъ паса у Енглеской по овой се мѣри узима: на едногъ ърта плаћа се годишнѣ 1 Ls., за свако друго ловачко псето 8 шил., но ако іи више кодъ едногъ газде има, за свако по 4 Ls.; кои 36 Ls. годишнѣ за свое све псе данка плати (ђутуре), може іи држати, колико годъ оће. Сеоски и овчарски пси су одъ 1834. год. ослобођени. Год. 1833. было е у В. Британской паса 333.335, на кое се 173.888 Ls. данка платило; приносъ ове трошарине было е год. 1839. 159.852 Ls., 1844. 151.857 Ls., 1848. 134.827 Ls. —— По новіемъ *баденскомъ* закону плаћало се на свакогъ пса до 1842. год. 1 фр. 30 кр. а на кучку 1 фр., одъ тогъ времена плаћа се 4 фр. за пса а 2 фр. за едну кучку, коимъ се брой

Digitized by Google

паса одъ 39.727 (год. 1842.) на 24.957 (1843. год.) умањио. Приносъ е быо 1842. год. 59.557 фр., 1843. 116.175 фр., 1844. 96.302 фр., 1848. год. 81.000 фр. — У *Выртембершкой* плаћа се на полезне псе 24 кр. за едногъ, напротивъ на луксусне 4 фр. а за ловачкогъ 1 фр., но кои одъ овы излишны паса више одъ едногъ држи, мора за свакогъ іошъ по 2 фр. платити; приходъ за 18⁴⁸/₅₀. у предрачуну ставлѣнъ е бруто на 47.300 фр. — У *ВХ. Хесенской* плаћа се на 1 пса 45 кр, приносъ по предрачуну 18⁴⁸/₅₀. 21.000 фр. —

(⁴) У *В. Британской* плаћа се на 1 каруце съ 4 точка 6 Ls., кои држи двоя кола, плаћа за свака 6½ Ls., троя 7 Ls., — кои више одъ 9 има, дае за свака 9 Ls., 1,⁵ шил. данка. За едногъ ихаћегъ коня плаћа се 1 Ls. 8¾ шил., за два 9 Ls. 9 шил., за три 23 Ls. 10¼ шил., на свакогъ кошійскогъ коня (race-horse) 3½ Ls., преће и за на ньивама радећегъ коня 3 — 10 шил., тако су одъ 1823. год. и сва проста кола одъ данка ослобођена. Данакъ е одъ кола 1839. год. принео 447.467 Ls., одъ коня 384.286 Ls. Год. 1833. платило се на 96.830 разны кола данка 416,396 Ls. а на 335, 800 коня платило се 428.378 Ls. Одъ год. 1812. — 40. умложиле су се каруце съ 4 точка одъ 16.598 на 27.194. Едне каруце у В. Британской држати, стае годишнѣгъ трошка за оправку, момке, негу коня, данакъ — око 250 Ls., Приносъ обадвэ ова данка год 1843. быо е 831,061 Ls. а 1844. год. 804.966 (т. е. 376.062 Ls. на конѣ и 428.904 Ls. на кола). — Два особита данка постое іоштъ у В. Британской, т. е. на грбове и на прашенѣ косе съ пудеромъ, приносъ resp. 60.845 Ls. и 11.129 Ls. (год. 1833). — — *Нидерландска* узима на 1 луксусногъ коня 20 фр. годишнѣ, на поштанскогъ или другогъ коня, кои се подъ кирію дае, 5 фр.; приносъ у *Белгіи* 290.000 fr. —

(⁵) У *Нидерландской* плаћа се 1% мобиліяра; ослобођаваю се алвине, накитъ, оруће, научна и умѣт-

Digitized by Google

ства' помоћна средства, као и иманѣ оны лица', коя ни 20 фр. годишнѣ кирiе неплаћаю. Приносъ у *Белгiи* 1,333.000 fr. —

---

3. Заглавлѣ.

Акциза.

§. 212.

Акциза е она трошарина, коя се у унутрашньости землѣ на робу, была ова земальскiй или страный производъ одъ нѣны продавача у разнимъ приликама особито при производу и циркулираню узима. Куплѣнѣ акцизе е теретно за народъ, коя се незгода истина добримъ уредбама у нечему ублажити може, но никадъ тако уклонити, да бы се она (по примѣру неки европски држава') као поглавитый приходный изворъ државне касе препоручити могла. Найтеже е башъ начинъ куплѣня акцизе опредѣлити, еръ благимъ наредбама се правительство якимъ преварама изложити мора, напротивъ строгость препречава слободу продае, и иначе е за народъ одвише теретна. Збогъ ове заплетености нiе никако могуће обштый еданъ за све акцизе важећiй начинъ куплѣня означити, него се пре кодъ свакогъ поединогъ предмета данка природи нѣговой одговараюћiй путъ изложити мора. Преће а и садъ по некимъ државама плаћа се акциза на капiяма варошiй — но ово неодговара цѣли финансiялной, еръ бы се тимъ само у варошь улазећа, и изъ нѣ излазећа роба акцизомъ обтерећавала, по чему бы дакле сва друга добра, коя се у истомъ мѣсту и производе и потроше, и коя уобште у места безъ капiя улазе или изъ ньи изла-

Digitized by Google

зе, одъ данка ослобођена остала. У овомъ бы случаю евтиніе было живити у мѣстима, гдѣ акцизе нема, у варошима пакъ кое су обкопане, и кое дакле акцизу плаћаю, добияли бы осимъ државне касе мѣсни производительи. Млоги бы помислили, овай бы се недостатакъ тимъ избѣћи могао, кадъ бы и те предузимателѣ некимъ одговараюћимъ данкомъ обтеретили, — но на ово треба примѣтити, да бы се тимъ *новъ порезъ* (поредъ осталы терета, кое предузимательи носити мораю) овимъ производителькма наметнуо, а не *акциза на трошаче* ныовогъ производа, кое прво ніе наравно законодавна власть намѣрна была учинити. Неки су државници предлагали, да е мѣсто овогъ оскудногъ начина куплѣня данка савѣстніе ударити на продавце (или производителѣ) акцизногъ предмета некій годишный (аверзалный) данакъ, управляюћи се притомъ по знацима каквимъ (н. п. по капиталу, по количини радника' —), кои распространѣность предузећа и количину продате робе изражаваю. Но почемъ се овако небы данакъ по продатой и потрошеной количини добара управляо, кое е естествено свойство трошарина', то неможемо ни овай обштый начинъ за све акцизе одобрити, него ћемо кодъ свакогъ рода ове трошарине найумѣснія путъ тражити морати. Найобичніе су акцизе на *ра'ну* и *пиће*; у државама некимъ и на млога друга уживаћа средства.

(1) Рѣчь *акциза* доводе неки одъ assidĕre налагати, установити, као што се и садъ кодъ Енглеза' каже assesed taxes. Други е доводе одъ accidere засѣћи. —

§. 213.

Одъ добара за *ра'ну* служећи найзнатнія е акциза одъ *жита*. Да е ова акциза у народно-еко-

Digitized by Google

номномъ смислу штетна, може се изъ нѣны дѣйства лако заключити, почемъ — исключный ужитакъ радеће, сиромашне класе, а производъ найвреднiи добара ограничава. Скупоћи жита слѣдоваће или висока наямница или бѣдный животъ радничке класе. Зато треба на свакiй начинъ овай производъ одъ сваке трошарине ослободити, одъ когъ бы се правила найпре могао онай случай изузети, гдѣ радници другiй родъ жита но богати граћани троше н. п. кукурузъ или ражь, и гдѣ бы ове плодове одъ данка ослободити, а напротивъ оне, кое богатiе класе троше, тимъ ячемъ данку подврћи могли; премда и овако небы све незгоде избѣгли, почемъ ће свако жито збогъ скупоће неки родова (жита) у цѣни скочити (неди I. ч. §. 54.). У Европи се узима ова акциза одъ производителя брашна — млинара, воденичара —, тако да нiеданъ млинаръ несмѣ жито да мелѣ пре примити, докъ се акциза на нѣга платила нiе. Зато по тимъ државама:

1, Забранѣни су млинови, кои се рукама окрећу.

2, Млинари несмею жито безъ квите за наплаћену акцизу млети, а поредъ тога мора свакогъ помеляра съ нѣговимъ житомъ у свой списакъ завести.

3, Друга се средства сигурности употребляваю, као: визитираня, несмѣ се ноћу жито у млинъ носити; вреће и цакови мораю именомъ господара свогъ означени быти, млинаръ држи *свое* брашно и жито оддвоено и т. д.

(1) У *Пруской* (Mahlsteuer) плаћа се на 1 центу пшенице 16 Sgr., ражи, ечма, ельде, варива и т. д. 4 Sgr.; остреница и за печенѣ ракiе опредѣлено жито одъ данка се ослобођаваю. По рачунима овогъ данка сравнѣногъ

Digitized by Google

са жительствомъ долаз и акцизе на 1 породицу (одъ 5 глава) 4 фр. 10 кр. ср. Акциза се узима само у 123 вароши, по другимъ мѣстима заступа е редный порезъ. У райнскимъ областима рачунаю неки приносъ овогъ данка (съ коекаквимъ маньимъ додатцима) на 1,691.665 Rlr. — У *Аустріи* по пређашньимъ уредбама плаћала се акциза само у 12 вароши. На 1 центу ма когъ жита узимало се у Бечу 18, у другимъ варошима 9 кр. У новіе време распространила е влада сваку акцизу на цѣлу землю. И у другимъ млогимъ државама постои ова акциза. —

§. 214.

Акциза на *месо* ударена ніе толико у народноекономномъ смислу штетна, єръ е трошенѣ меса већъ знакъ приличне имућности, а притомъ у природной своіой граници и иначе нимало нешкоди. Месо се найлакше обтерећава кодъ месара у време, кадъ се стока колѣ; премда е овимъ начиномъ кланѣ кодъ свое куће тешко обтеретити, ипакъ нетреба ни овай случай одъ акцизе ослободити. По Европи е акциза одъ говеђегъ меса найзнатнія, зато ће се сво месо, ако се друга ситнія стока маньой акцизи подвргне, подпуно обтеретити, почемъ слабо кадъ поедини граћани говеда кодъ свое куће колю. Ова се акциза може по разнимъ мѣрама управляти:

1, По *тежини* животинѣ съ одбиткомъ оны частій тѣла, кое се нееду, или кое се баръ исто онако неупотребляваю као остало месо н. п. коже, ногу, главе, црева и т. д. За ово е нужно мѣренѣ на явномъ кантару, кое се за *свакій* случай препоручити неможе.

2, По *комаду* млого е лакше акцизу наплатити (1), но тимъ начиномъ лакша, мршавія стока више данка подноси но крупна и дебела, премда се

Digitized by Google

ова неугодность тимъ у нечему ублажава, што ће дебела стока поскупити, и тако добитакъ производительима припасти.

3, Найболѣ бы было обадва ова начина сложити, т. е. кодъ свакогъ рода стоке два три реда тежине уобште опредѣлити, и само у ономъ случаю на мѣренѣ прећи, гдѣ се акцизный званичникъ съ месаромъ у мнѣнію о тежини живинчета неслаже.

(1) У *Баденской* плаћа се на 1 вола 6 фр. 25 кр., на 1 говече, юницу, краву 2 фр. 20 кр., на 1 теле 30 кр. Волови исподъ 4 центе тежине подлеже нижой акциьи т. е. као краве. У *Выртембершкой* плаћа се на 1 вола преко 3 год. 1 фр., исподъ 3 год. 45 кр., на краву, говече $22\frac{1}{2}$ кр., на теле $3\frac{3}{4}$ кр., на свиньче 8 кр., на овцу или козу 3 кр., на ягнѣ $1\frac{1}{2}$ кр., на яре 1 кр.; пре год. 1833. было е овай данакъ 4 пута већій, тако да се плаћало resp. 4 фр., 3 фр.. 1 фр., 30 кр., 15 кр. и т. д. — У *Бечу* плаћа се на 1 говече преко 1 год. $7\frac{1}{2}$ фр., у осталимъ *аустрійскимъ* обласнимъ варошима 4 фр., по маньимъ мѣстима и по селима 2 фр. — У *Баденской* принела е ова акциза $18\frac{29}{31}$. 270-000 фр. или $13\frac{1}{3}$ кр. на главу. Год. 1828. и 1832. се акциза одъ ситніе стоке укинула. У *Паризу* е ова акциза варошкій приходъ, а износи одъ 1 вола 26 fr. 40 cent. (съ прирезомъ $\frac{1}{10}$). —

§. 215.

Акциза одъ *пића* іошъ се више препоручити може но данакъ одъ меса, єръ пиће іошъ млого споредніе потребе намирує. (1) — Одъ *вина* се акциза обично узима у време, кадъ е вино преврело, и кадъ се у подруме слаже, или одъ продаваца при предаи трошачима. Првимъ се начиномъ сво вино у земльи произведено обтерети, но другій начинъ млого е лакшій, али тимъ се опетъ ослобођава ви-

Digitized by Google

но, кое производитель самъ троши, и кое се извози (и ђумрукъ плаћа). Оне производителѣ, кои мало вина произведу и сами потроше, као и оне трошаче, кои одъ производителя мале количине вина купую, може законъ ослободити, кодъ осталы пакъ нека се онай начинъ обтеређаваня изабере, кои е за кои случай угодніи. — Акциза одъ *пива* може се такође на разный начинъ узимати, или одъ сировине пива, или за време докъ се пиво пече, или при прелазку одъ производителя на продавца. Найболѣ е акцизу ударати у време растаканя пива изъ корита у бурадь, наредивши да се претаканѣ у присутствію еднотъ званичника само предузети смѣ, кои ће количину испеченогъ пива и припадаюћу акцизу израчунати. — *Ракія* се тимъ яче обтеретити може, што нѣка евтиноћа на неумѣрено уживанѣ люде наводи. Найлакшій е начинъ обтеређаваня акциза одъ казана, гдѣ разликовати треба, кои казанъ више кои манѣ урадити може. Нерадеће казане треба запечатити.

(1) У *Француской* е приносъ овы акциза' было $18^{25}/_{29}$. 105.980.000 fr., по умалѣню мѣрила акцизногъ $18^{31}/_{32}$. 64,226.000 fr., 1835. год., 70,809.000 fr., 1844. 97,719.000 fr., или 1 фр. 5 кр. сребра на главу, 1845. год. 101 мил. fr. — *В. Британска* примила е акцизе:

	1828. год.	1839. год.
Одъ пива, евгренице, меля	8,209.053	5,126.026
„ вина	1,506.123	1,849.710
„ ракіе	6,315.710	8,057,929
Свега Ls.	16,030.886	15,033.667

Digitized by Google

Првый податакъ зато се у 3 мил. умањио, єръ се акциза одъ пива укинула. — У Баденской принеле су ове акцизе $18^{30}/_{32}$. 693. 648 фр. или $34^{3}/_{4}$ кр. на главу, год. $18^{42}/_{44}$. пакъ 1,044.000 фр. или 47 кр. на главу. — У *Француской* ставлѣнъ є приносъ акцизе одъ вина, коя се у варошима узима, 1844. на 17,918.000 fr. Но у Француской има више родова акциза одъ пића, т. є. данакъ за улазакъ у варошь, за продаванѣ у крупно и у ситно, — ове три акцизе приносиле су пре 1830. год. око 64 мил. fr., одъ тогъ времена само 52 мил. fr., по рачуну год. 1844. $57,^{5}$ мил. fr.; droit de remplacement у кои су се оне акцизе преобратиле, доноси у Паризу $11,^{5}$ мил. fr. — Акциза одъ пива принела є у *Баденской* годишнѣ:

$18^{31}/_{35}$.	год.	191.726	фр.	или	$9,^{4}$	кр.	на главу
$18^{36}/_{40}$.	„	243.444	„	„	$11,^{6}$	„	„ „
$18^{42}/_{44}$.	„	366.775	„	„	$16,^{5}$	„	„ „

У Француской плаћа се на ракію данакъ улазка у варошь и данакъ за трошенѣ ракіє. У некимъ државама узима се акциза тимъ начиномъ, да се при обтереćаваню веćа нека мѣра, н. п. аустрійскій масъ, а при продаваню маня н. п. наша ока, употреблява, те се тимъ преносъ данка на трошаче олакшава. —

§. 216.

Осимъ овы у преходнѣмъ §§. поменуты и непоменуты родова ра'не и пића подлеже по европскимъ државама млога добра акцизи, као: дрва, кренъ, циглѣ, стакло, артія, сапунъ и т. д. У државама, гдѣ регалность *дувана* узаконѣна віє, меćе се акциза на дуванъ, кое се наукомъ одобрити мора, премда є куплѣнѣ таковогъ данка врло теретно.(1) За странъ дуванъ плаћа се увозный ћумрукъ, за земальскій пакъ предлагано є више начина ку-

Digitized by Google

плѣня. Производителя обтеретити по засаѣномъ простору или по произведеной количини ніе правично, еръ се цѣна дувана напредъ незна; болѣ е вѣнъ фабриканте и продавце (особито ситничаре) обтеретити, али се тимъ млоге преваре предупредити немогу. Найболѣ бы было акцизу узети при преласку дувана одъ производителя на трговца укрупно тргуюћегъ, и то тимъ начиномъ, да се дуванъ на явномъ кантару измѣрити мора, па да се тада у исто време и акциза наплати. — *Карте*, (²) *календари* и *новине*(³) подлеже штемплу, кое ништа друго ніе, но лакъ начинъ акцизу сабрати. Да карте акцизи и то врло якой акцизи подврћи треба, неће нико за неумѣсно држати, но календаре и новине као найевтинія и найвише употреблявана средства изображеня у Европи особитимъ данкомъ обтеретити, млогима е противно, мы пакъ мислимо, кадъ е жито за акцизу способно, тимъ ће пре быти и ова душевна уживаћа средства.

(¹) *Пруска* наплаћуе за 1 ютро дувановъ засаѣене землѣ 6 — 5 — 4 — 3 Rlr., и то одъ оны земледѣлаца, кои више одъ 6 □ штапова дувана саде. — Подъ првомъ *францускомъ* републикомъ преобраѣенъ е быо регалъ дувана у данакъ, и приносіо е у почетку 6 мил., доцніе 16 мил. fr. То исто се радило и у *Выртембершкой*. —

(²) У *Француской* се артія за карте купуе одъ владе, но притомъ бываю млоге преваре. — У *В. Британской* приносіо е штемплъ одъ картій 20. — 22.000 Ls., одъ 1828. год. спуштенъ е данакъ, и зато е приносъ нѣговъ око 15.000 Ls. — У *Пруской* продае сама влада карте, и тако у веѣой цѣни и данакъ наплати. —

(³) Преѣе се у *В. Британской* на едне новине 4 пенса штемпла плаћало, одъ 1835. само 1 пеній за 1 комадъ.

Digitized by Google

Акциза ова приносила е пређе око 0,5 мил. Ls. Већа часть осталы држава наплаћуе акцизу на новине. Осимъ овы трошарина обтеређаваю се и млоги други плодови у *В. Британской*, кои е акциза износила:

Одъ		1834. године	1843. године.
лицитація . . .	Ls.	256.336	270.000
цигаля и креча . .	„	347.305	355.000
артіе . . .	„	899.806	618.000
сапуна . . .	„	945.488	892.000
меля	„	329.895	300.000
штирка . . .	„	64.016	—
стакла . . .	„	923.039	574.000

и іошъ одъ други знатны предмета. Одъ оны се сума нека часть платцима повраћа. — У *Француской* износіо е данакъ одъ земальскогъ шећера (одъ репица) 1842. 9,439.000 fr.; а рачунъ за 1844. год. ставля га на 8,470.000. fr. —

---

4. Заглавлѣ.

Ђумруци.

§. 217.

Ђумруци (митнице, царине) су данци одъ робе, коя у трговини циркулираюћи границу землѣ какве прелази. У старомъ и среднѣмъ вѣку су власти ђумруке помѣшано съ некимъ таксама (као съ таксама одъ мостова, пристаништа, капія и т. д.) народу наметале, или су имале у виду, да трговца

Digitized by Google

(као порезомъ) обтерете, и наплаћивале су исту при разнимъ приликама и по унутрашньости землѣ. Текъ у 17. столѣћу почели су се ђумруци употреблявати у овомъ значеню, кое и данданашньій имаю, т. е. само обтеређаванѣ робе на границама државе се одржало. Овимъ се разликую они одъ акциза, па зато се у нечемъ акцизама и предпоставити могу, кое изъ слѣдуюћегъ видимо:

1, Ђумруци неузнемираваю *унутрашню* продаю землѣ, изузимаюћи незнатный случай у *провозной* трговини, гдѣ неку робу єданъ званичникъ крозъ нашу землю прати; но и то быва само кодъ оны добара, коя су велике цѣне.

2, Трговина са *страннима* се пакъ посредомъ ђумрука яко у нередъ доводи. Найвише пате притомъ возари, трговци, фабриканти и обитательи пограничны предѣла, иови послѣдньи особито онда, ако на сувой граници сѣде и ако су обадве границе донда у живомъ трговномъ саобраћаю (комуникаціи) стаяле.

3, Преимућство ђумрука пакъ надъ акцизама састои се у томе, што се млога роба, а не као кодъ акциза само неки родови, обтеретити може. Куплѣнѣ ђумручногъ приноса стає євтино, єръ се свака роба на єднакій начинъ обтеређава, па зато и државна каса одъ ђумрука већій приходъ очекивати може, безъ да се поєдини родови добара преякомъ терету подвргаваю. Трошкови куплѣня ђумрука зависе одъ начина ђумручны уређеня и поглавито одъ односне величине и свойства пограничне линіє. Землѣ, кое су уске а дугулясте, или коима є граница на млого мѣста улокнута и испупчена, кое су распарчане и кое млого суве границе имаю, као што су по већой части нѣмачке др-

Digitized by Google

жавице, немогу млого односногъ чистогъ прихода одъ свои' ђумрука' имати, зато е у такимъ случаима болѣ ђумрукъ сасвимъ и укинути, и акцизу на нѣгово мѣсто за већу часть робе увести, или нека се такове државе съ оближньимъ земляма у еданъ ђумручный саюзъ сложе (као нѣмачкій великій и малый ђумручный саюзъ, — Zollverein). —

§. 218.

Станѣ ђумрука' морало е оскудно быти, докъ су се годъ они случайнимъ и безосновнимъ поводомъ и по своевольнимъ на никаквой теоріи непочиваюћимъ законима уводили. О доброћи наукомъ утврђены и освѣтлѣны основа' можемо судити, кадъ цѣли (узроке), зашто су ђумруци кои уведени, и зашто се други уводити могу и мораю, као и ньіова дѣйства строго промотримо:

1, У *народно - економномъ* призреню уводе се можебыти ђумруци зато, да се земальски занати одъ странне конкуренціе *заштите*. Заштићаванѣ земальски заната' е задатакъ и предметъ економне полиціе. Приносъ овы *заштитны ђумрука'* е споредна цѣль за државу, кое се изъ тога увиђа, што се тіи ђумруци укину, како се наши занати опораве, и што се по потреби яче заштите увозъ и извозъ неке робе сасвимъ забране, тако да правительство никаковогъ прихода одъ ђумрука' исте робе нема. Но почемъ трошенѣ странны производа', кое правительство ограничити тежи, ніе свакадъ знакъ народне имућности, еръ се башъ напротивъ странна роба зато троши, што е евтинія и вѣштіе и болѣ урађена, — и почемъ заштитни ђумруци (т. е. ако се само заштите ради уводе) непадаю овимъ начиномъ грађанима на теретъ по сразмѣрици ньіове способности плаћаня; — то су

Digitized by Google

они манѣ на *данакъ* но на *таксе* наликъ, т. е. треба ім сматрати као накнаде за дозволѣный увозъ и извозъ, тако да бы се ови послѣдньи (т. е. увозъ и извозъ), кадъ небы одъ ньи прихода каквогъ притицало, сасвимъ и забранили.

2, У *финансіялномъ* одношеню е опредѣлѣнѣ ђумрука', да правительство посредомъ ньи' приходе своє умножава, кое на два начина быва, или да се одъ *странаца* природнимъ путемъ нека часть припадаюћегъ імъ добытка за рачунъ наше државне касе одузме, или да се *грађани наше државе* изъ исте намѣре обтерете. У овомъ су случаю ђумруци правый данакъ, и мораю се по обштимъ основима трошарина' на разну робу наметнути. Млоги ђумруци постое збогъ обадва повода, т. е. у исто време су и заштитна средства земальске радиности (полицайно-економни ђумруци), и приходни извори државне касе (финансіялни ђумруци).

У трговной свези са страннима може циркулираюћа роба на три разна начина преко наши граница' прелазити, т. е. она се може или *увозити* или *извозити* или само *провозити*, зато треба и горе поменуте цѣли ђумрука кодъ сва три начина циркулаціе понаособъ промотрити.

§. 219.

А., **Увозни ђумруци** су по европскимъ државама у смотреню приноса найзнатніи. (1) Зашто су се увозни ђумруци увели узрокъ су една или друга или обадве горенаведены цѣлій, т. е. намѣра да се земальски занати заштите, или да се државной каси еданъ приходъ удѣйствуе или и едно и друго. Што се народно-економногъ повода т. е. заштите тиче, опровргаваю научна испытиваня и искуство

Digitized by Google

ньову умѣсность, єръ нити намъ є могуће помислити, да є за напредный народъ корисна забрана увоза и извоза resp. странне и наше робе, нити се такове намѣре оставити могу, ма и найумѣснїе быле. У найновїе време поновила се опетъ стара препирка између меркантилиста' и ньовы противника' постоявша, и доводила є државнике и правительства часъ на єдно часъ на друго — противно увѣренѣ. Излишномъ строгости меркантилиста' приведена занешеность фізіократа' за *слободомъ радности*-(laissez faire et laissez passer!) побудила є озбильнїе и пажльивїе државнике новієгъ времена о умѣсности те неограничене слободе радности посумняти, и у строжїе испытиванѣ ствари се дублѣ упуштати. *Слобода є трговине* (и уобште радности), наводе єдни, природно станѣ свакогъ народногъ кућеня, посредомъ нѣ награђава подпуно єданъ народъ другомъ положене труде, и свакій народъ може текъ у слободной трговини, равно приватномъ домаћину у приватномъ кућеню, производима странны народа' своє потребе найлакше, найєвтинїе и найболѣ намирити. Свѣтъ овай нїе зато створенъ, да єданъ народъ другомъ (у непрестаномъ крвничкомъ неприятельству съ ньимъ живећи) како се прилика покаже, уштрбъ наноси и коначну пропасть жели, ма то и са собственомъ штетомъ было, него ямачно пре зато, да за собственомъ угодности тежи, па макаръ то и съ користи ближнѣгъ (народа) скопчано было. Као што се свакій приватный домаћинъ съ овимъ посломъ занима, кои найболѣ разуме и кои му є найприродніи, т. є као што свакій приватный грађанинъ нежели сва добра собственимъ производнимъ изворима да производи, него оставля и то већу часть своимъ саграђанима, тако исто несастои се сва срећа државе какве у томе, да грађани нѣни све своє по-

Digitized by Google

требе собственимъ производима намирую. — Погрѣшно и овимъ наводима противно мнѣніе меркантилиста, особито найновіи соціялиста, изявлює се у томе, да свакій народъ на то тежити мора, како бы убійствомъ странне радиности свою собствену подигао, ублажаваюћи свою намѣру тимъ, да обстоятельства *систему забране* нужномъ указую, и да временомъ треба на слободу радиности тежити. Мнѣнія се дакле обадвѣ стране више слажу, но што се обично мисли, єръ и већа часть привржeника слободне индустріе увиђа штету, коя бы се уништенѣмъ свію заштитны ћумрука подъ датимъ околностима за индустріе разны држава породила. Зато се већа — найразумнія часть државника у томъ саглашава, да є слобода трговине идеалъ државногъ уређеня, кою истина безусловно примити неможемо, но коіой се постепено приближавати морамо. Зато треба у поединимъ случаима по одношеню станя државе и земальски заната найпре доказати, да ли є корисно какавъ старіи ћумрукъ задржати, или новъ увести или постоећій повисити, па по томъ нека се на само дѣло пређе.

(1) Да су увозни ћумруци найзнатніи, види се изъ овы података:

	ћумрукъ		
	увозный	извозный	провозный
У Аустріи $18^{36}/_{40}$. у ср. р. фр. . .	13.796.027	1,215.776	—
У Француской предр. 1834. г. fr.	140,996000	1,439.000	92,000
У нѣмачкомъ ћум. саюзу 1844. . Rlr.	25,547.569	468.702	755,320

Digitized by Google

§. 220.

У смотреню *преноса* ђумручногъ терета виђамо, да се увозный ђумрукъ на странне производителѣ пренети неможе, но да напротивъ теретъ нѣговъ по већой части нашъ народъ носити мора, єръ су страни продавци итако конкуренціомъ своє землѣ принуђени, да робу по найнижу, могућу, само текъ трошкове накнађаваюћу цѣну даю, тако да они одъ цѣне своє робе више попустити, дакле ни наметнутый на робу теретъ данка на себе примити некогу. Кадъ сравнимо државный приходъ, кои посредомъ заштитны ђумрука у државну касу утиче, съ вишкомъ учинѣны збогъ ђумрука издатака, то насъ сматранѣ то на ове разне случає доводи:

1, Ако се поредъ заштите земальски заната одъ стране ђумрука опетъ одъ те робе у нашой земльи ништа непроизводи, онда скочи цѣна странне робе, уколико ђумрукъ износи (кое се истина тайнимъ прометанѣмъ нешто ублажити може), и савъ приходъ (изузимаюћи прометанѣ) отудъ доћиће у државну касу. У овомъ се случаю дакле суди о ђумруку само по финансіялномъ призреню, почемъ є намѣра заштите безъ очекиваны дѣйства остала. (1)

2, Ако се заштићене робе истина у земльи нашой производи, но не у той количини, кою тражня наше землѣ потребує, онда поскупи истина роба такође, но добытъ отудъ подѣле државна каса и земальски производительи те робе. Ако онай вишакъ издатака, кои у државну касу пада, неодговара изискиваньима данка, то се онъ сматрати може као премія, коя се єдной само класи народа — продуцентима дає, а напротивъ свима трошачима на теретъ пада.

Digitized by Google

3, Ако земальски заштићени занати цѣлу потраживану (потребну) количину дати могу, онда зависи цѣна робе одъ трошкова, за кое земальски произвођачи исту на пазаръ доносити могу, и ако е маня цѣна ньіовы но странны производа (съ урачунатимъ ђумрукомъ) то ће и увозъ те робе и приходъ одъ таковогъ ђумрука престати. Но по већой части цѣне земальске робе се съ трошковима неподударају, еръ се данакъ и на земальске произвођаче наметне, те се тако земальски производи порезомъ каквимъ а странни ђумрукомъ обтерете, премда и у овомъ случаю ђумрукъ на тако малу суму спасти може, да приходъ отудъ сасвимъ незнатанъ постане.(2)

(1) Овдѣ треба пазити, да се заштитне мѣре непредузму на користь оногъ, кои заштите непотребуе. У *Енгелеской* плаћало се н. п. на орашчиће изъ британски населбина $2\frac{1}{2}$ шил., а на оне изъ туђи земаля долазеће $3\frac{1}{2}$ шил. одъ 1 фунте. Изъ тогъ узрова су енглески трговци у Холандской орашчиће куповали и на Капъ (добре надежде) носили, одкудъ іи е у Енглеску съ ђумрукомъ одъ $2\frac{1}{2}$ шил. пренети дозволѣно было. Подвозъ изъ Холандске на Капъ стао е 4 пенса одъ фунте, дакле остало е добытка 8 пенса на свакой фунти. —

(2) По већой части се овай ђумрукъ мѣня, како кадъ земальска радиность заштите потребуе. Ако н. п. наши произвођачи вуну чисту и опрану за 6 гр. на пiяцу донети могу, странни пакъ за 5 гр., то се ђумрукъ на сваку оку 1 гр. 10 пара ставити мора, Но како и наши производительи за 5 гр. почну вуну продавати, онда ніе потребе ђумрукъ одъ 1 гр. 10 п. задржати, него е довольно, кадъ се на 10 пара одъ 1 оке спусти. Као што се занати прости найпре у свакой земльи устале, тако треба найпре ньи и заштитити, па текъ време-

Digitized by Google

номъ о добромъ напредку виши, вѣштіи занатa се постарати. —

§. 221.

Обично су невѣшти мислили, да на свакій странный производъ треба ђумрукъ ударити, еръ свака урађена роба заштите и помоћи потребуе, и еръ се ђумрукъ, ако као заштитно средство неважи или безъ дѣйства остане, може као добаръ данакъ употребити. Но ово ніе тако, еръ:

1, Само су неки урадни занати достойни заштите; незнатни занати или они, кои мало конкурента у нашой држави имаю, тако да бы на користь ньи неколицине све наше трошаче обтеретили, треба законима слободне конкуренціе т. е. безъ заштите оставити.

2, Ђумрукъ, кои свойства добре заштите нема, ніе свакадъ за данакъ способанъ. Трошенѣ млоги урадны производа, н. п. матерія за альине, посуђе и т. д. неуправля се управо по имућности, еръ іи по већой части све класе троше, и повишенѣ цѣне ньіове посредомъ ђумрука, сувише ће быти за ниже класе народа теретно, гдѣ богатіи грађани ништа и неосѣте. Болѣ е свакадъ производъ неке робе, коя заштите незаслужуе, пустити, да се сасвимъ слободно у землю нашу увози, особито у ономъ случаю, кадъ се предвиђа, да се заштићени занати неће никадъ или баръ не тако скоро толико опоравити, да и безъ заштите напредовати могу. Овакови ђумруци пресецаю природный развитакъ народа, еръ одвраћаю и извлаче производне изворе изъ сходны за ону землю занатa, подпомажу неприродно и непристойно за народъ заниманѣ, и поредъ тога принуђаваю све тро.

Digitized by Google

шаче, да више за своє земальске производе на користь неки' тогъ пожртвованя недостойны заната издаю. Овакове се мѣре тимъ манѣ оправдати могу, што ни државна каса никакове ползе отудъ нема.

§. 222.

Увозный ђумрукъ као *данакъ* т. є. финансіялнимъ поводомъ) налаже се само на такову робу, кою имуѣніи исключно или баръ у веѣой количини но сиромашни троше, и коя се дакле не за намиренѣ нужны потреба' него за луксусъ, задовольство и веселѣ употреблява. Финансіяльни ови ђумруци млого су у приносу ячи одъ заштитны.. Наука іи мора за веѣу часть држава' препоручити изъ узрока, што се приносъ ньіовъ другимъ приходнимъ изворима намирити неможе, а поредъ осталогъ и зато, што бы неправедно и неполитично было продаи странны производа слободну конкуренцію подарити, а земальскій производъ посредомъ акциза' и (пореза') млогострученно ограничавати и препеѣавати. Но не само оне предмете странне радности треба ђумрукомъ обтеретити, на кое се у нашой земльи акциза плаѣа, него и оне, кои се текъ само равнимъ начиномъ употребляваю, дакле н. п. румъ, мадеру, шампань, почемъ земальско вино, ракія — акцизи подлеже. Уобште нетреба оне предмете одъ ђумручногъ терета ослободити, кое богати граѣани троше, и кои су дакле знакъ велике имуѣности, н. п. сребрне кашике, порцлански таньири, златне бурмутице и т. под. — Напротивъ одъ терета увозногъ ђумрука треба ослободити сву ону робу, коя є свакомъ (па и найсиромашніємъ) необходно нужна или коя се збогъ имуѣности башъ нетроши, као: нужна ра'на, огрѣвъ, одѣло за радѣу класу и т. д. —, или напослѣдку и ону робу, кое се уживанѣ о-

Digitized by Google

граничити нежели, ма и найбогатіе е класе трошиле, као: лѣкови, књиге, музикалія, други плодови умѣства, модели и т. д.

(2) У *нѣмачкомъ ђумручномъ саюзу* износи приходъ одъ цѣлогъ увозногъ ђумручногъ приноса:

	13 30/32. год.	1842. год.
одъ каве и шеѣера	42,93 %	45,74 %
одъ вина и дувана	17,17 %	14,25 %
одъ южногъ воћа, лоя, пиринча, харинга', ракіе, зачина, олая и зейтина	12,61 %	8,78 %
	72,71 %	68,77 %

У *Аустріи* принео 18 36/40. данакъ одъ шеѣера и каве 41,7% свію увозны ђумрука'. У *В. Британской* было е приносъ шеѣера, чая, дувана, вина и каве 15,25 мил. Ls. или 65,5 % цѣлогъ ђумручногъ прихода. —

§. 223.

Коя ће се добра поедине одъ ђумрука ослободити, коя пакъ манѣ или више обтеретити, треба кодъ поедины родова добара испытати. — Кодъ *сировина'* треба у призренѣ узети:

1, *Степенъ израђености*, коя е већъ на њима предузимата, или важность помоћи, коя се одъ њи при будућемъ произвођеню урадны добара очекуе. Ако се сирови производи у свомъ природномъ стању, као што су се увезли, троше (н. п. вино, ракія, южно воће, млога колоніялна роба —), то іи треба якомъ ђумруку подврћи, напротивъ оне сировине, одъ кои' ће се у нашой земльи друга урађевина произвести, треба или сасвимъ одъ ђумручногъ терета ослободити, или баръ, колико могуће

Digitized by Google

буде, поштедити, особито у овомъ случаю, ако ће се потомъ израђена роба опетъ у страну землю извести. Кадкадъ се у послѣдньой прилици плати извозачу одъ стране ђумручне власти *повратный ђумрукъ*.

2, *Цѣль употребляваня*, збогъ чега они производи ячемъ ђумруку подлеже, кои су предметъ луксуса, или кои се одъ млоги троше, а важну какву потребу ненамирую. Найзнатніи су одъ овы послѣдньи шећеръ и кава, а у Енглеской и Русіи чай. Премда ове предмете кадкадъ и найсиромашніи троше, ипакъ іи обтеретити треба, єръ се више по варошима но по селима, више одъ имућніи но одъ сиромашны грађана троше, а и зато, єръ се и на месо, вино, пиво — ма се у земльи производила или са стране увозила, данакъ плаћати мора. Но при свемъ томъ нетреба ђумручна мѣра да є тако висока, како бы се трошенѣ обтерећены добара ограничило, и приходи државне касе уманьили.

3, *Случай заштите* земальски исту робу производећи заната', у комъ се случаю чувати треба, да се збогъ заштиту незаслужуући заната' ђумрукъ неуводи, и тимъ излишно теретъ народу ненамеће.

§. 224.

Кодъ *полауграђены* добара є ђумрукъ малый, єръ се увозомъ ньіовимъ, као и посредомъ неки означены горе сировина', земальска радиность подиже. — Кодъ сасвимъ *уграђене* робе су пакъ тарифе често безъ узрока и противъ сваки правила' на єднакій начинъ по већой части съ високимъ мѣриломъ ставлѣне, но наука поставля притомъ неке разлике. Уграђена роба за луксусъ опредѣлѣна треба вище терета да подноси, напротивъ они урадни про-

Digitized by Google

изводи, кое ниже — сиромашніе класе троше, нека манѣмъ ђумруку подлеже, а у оноиъ случаю ако врло нужне потребе сиротинѣ памирую, и ако њіово произвоћенѣ у нашой земльи заштите никакове непотребує, треба іи одъ свакогъ терета ослободити. Скупоцѣне матеріе, предмети моде, велика огледала, чипке, фини ћилими, порцланъ, мириси и т. д. могу се яко обтеретити и приносе млого, єръ богате граћане скупоћа те робе неће одъ уживаня одбити. Но и ове предмете нетреба опетъ одвећъ великомъ данку подврћи, єръ се онда особито кодъ ситны и скупоцѣны н. п. діяманта, накита(1) — млоге преваре догаћати, или се напослѣдку увозъ и уживанѣ умаляти мораю, или се некій за нашу землю неугоданъ родъ производа побуди. Како се коя роба сувише ђумрукомъ обтерети, одма слѣдує контрабандно тргованѣ (тайно прометанѣ преко границе), и уколико се већомъ ђумручномъ мѣромъ данка више извади, утолико се тай приходъ прометанѣмъ уманьи. Преміе на ватанѣ контрабанда а и самъ приходъ отудъ немогу губитакъ тайнимъ прометанѣмъ државной каси нанетъ, сасвимъ загладити.

(1) Предмети луксуса се по свимъ државама яко обтереćаваю. У слѣдуюћимъ рачунима ставлѣна є количина ђумрука у форинтама 24½ одъ єдне центе нѣмачкогъ ђумручногъ саюза. Тако се плаћа на 1 центу за увозъ у истый саюзъ: на альине 192,5 фр., ситну робу 87,5 фр: ћурчійску робу 38,5 фр., цигаре и бурмутъ 26,25 фр. — У *Аустріи*: везъ, златне бурмутице, бѣлило и руменило, канабета и столице поставлѣне, финый порцланъ, свиленый ширитъ и т. д. 60% одъ цѣне (т. є. 36 кр. одъ 1 фр.), кончани валови 1987 фр., свилена роба 1093 фр., кончаный батистъ 655,8 фр., мирисный зейтинъ 229,5 фр., мириси 87 фр. 26 кр. — У *Русіи*

Digitized by Google

свилене чипке 5161 фр., пера за женске шешире 4660 фр., чипке 2796 фр., роба одъ корняче или одъ седефа 1165 фр., помаде 1631 фр. — У *Енгелеской* израђена пера за шешире 1984 фр., мирисн 20% цѣне и т. д. —

§. 225.

Б., Извозни ђумруци се намећу само онимъ плодовима, кои се у нашой земльи евтиніе но у страннимъ државама производе, остали производи нити се могу извозити (збогъ надвисніе странне конкуренціе), нити ће ђумрукъ какавъ државна каса одъ њи вући моћи. Наравно ће наши произвођачи на то тежити, да ђумручный данакъ на *странне трошаче пренесу*, но ово ће інмъ само онда текъ за рукомъ испасти, ако цѣна нашегъ производа у странной држави, т. е. цѣна нѣгова на нашой граници съ урачунатимъ ђумруцима, извознимъ на нашой граници и увознимъ (ђумрукомъ) на странной граници, — маня буде, но цѣна исте робе, кадъ бы се у странной той држави произвела, дакле у ономъ случаю само, кадъ бы нашъ производъ у странной земльи евтинія одъ земальскогъ было. Осимъ овогъ случая могу наши производительи данакъ извозногъ ђумрука и онда на странца пренети, ако се нека роба у нашой земльи у больой каквоћи производи, тако да е странци своимъ земальскимъ производима предпоставляю, и радіе купую, ма она и скупля была. Оваковимъ се ђумруцима дакле *странни* поданици на користь *наше* државне касе обтеређаваю, кое никако противъ основа' међународногъ права ніе (ако то положни уговори — позитивни трактати — друкчіе неопредѣляваю), еръ е явномъ праву непознатъ законъ, кои бы држави коіой или приватномъ лицу каквомъ забраньивао, съ профитомъ трговати. Но нетреба ђумрукъ на

Digitized by Google

извозъ одвећъ великій ударати, єръ то противъ користи саме наше владе иде, почемъ ће се тимъ странни или у трошеню те скупе робе ограничити или се на производъ исте робе у своіой земльи побудити, и извозъ ће потомъ наши производа' престати или се баръ умалити. Ово слѣдує тимъ пре и лакше, што странне владе изъ призреня заштите могу *увозный* ђумрукъ на ту исту нашу робу ударити, и извозъ наши производа' коначно укратити.

§. 226.

Кадъ се дакле извозу наши производа' овакове' препреке на путъ ставе, то ће или цѣне извозны предмета пасти, и произвођачи *ђумручный теретъ на себе* примити, или ће се *произвођенѣ* исте робе *уманьити.* Како се дакле извозный ђумрукъ неузмогне на странне купце пренети, то ће они или одчасти или сасвимъ теретъ на себе примити или ће га умалѣнѣмъ произвођеня на *наше* трошаче пренети, кое послѣднѣ неће тако лако моћи за рукомъ испасти, почемъ извозный ђумрукъ онда значай трошарине изгуби, и управо такса и порезъ постане. Извозный ђумрукъ се по већой части готово само на сировине удара изъ узрока (народноекономногъ), што влада сходно меркантилнимъ основима цѣну ньіову на користъ земальски урадны заната побити, а повишенѣмъ цѣне сировина' у сусѣднимъ страннимъ земляма производъ урађевине отежати жели; съ друге стране пакъ изъ узрока (финансіялногъ), што на то тежи, да странне трошаче и производителѣ урађевине, а исто тако наше трошаче и производителѣ сировине данку каквомъ подвргне. Извозный ђумрукъ пада на теретъ нашимъ произвођачима сировине (као правый порезъ), докъ се годъ премѣномъ конкуренціе на о-

Digitized by Google

стале економне класе народа непренесе. И како е познато, да коцкуренція тешко одъ свогъ навикнутогъ тока и положеня одустае, то ће произвођачи земальске сировине новомъ данку подлећи, и потомъ се и противъ волѣ и намѣре законодавне власти една класа народа нееднако сувише обтеретити, друге пакъ слабіе обтерећене остати. Рђава слѣдства нееднакогъ обтерећаваня су утолико неугоднія у овомъ случаю, што су господари земаля (као произвођачи сировине) итако одъ свію класа народа найяче обтерећени, еръ поредъ тога што они као и остале класе разне акцизе, ђумруке и друге трошарине, редный и личный порезъ плаћаю, обтерећени су и збогъ свое землѣ и (польскогъ и другогъ) свогъ капитала, а ови производни извори леже тако на видику, да се пажльивомъ оку порезъ разрезующе комисіе онако лако измаћи немогу, као што то кодъ осталы приходны извора быва.

§ 227.

Извозный ђумрукъ по досадъ казаномъ смѣ се само у таковомъ случаю и у толикой величини увести, ако продавци и съ маньимъ профитомъ на край изилазити могу, и ако іимъ у томъ случаю немогуће буде, теретъ ђумручный на земальске трошаче пренети, кое найлакше быва кодъ добара велике вредноће н. п. кодъ жита, дрва и т. д. Кодъ оны добара, кодъ кои' овай преносъ лако за рукомъ испасти неће т. е. кодъ манѣ вредны добара, треба умѣсность увозногъ ђумрука по томъ опредѣлявати, да се и у колико се странна и земальска трошня небы ограничила, или да се небы странци на конкурираньѣ побудили. Зато е неумѣсно оно потврђаваньѣ стары и новіи (блажіи, модерны) меркантилиста, да се пристойнимъ извознимъ ђумру-

Digitized by Google

комъ т. е. побіянѣмъ цѣна' сировине у нашой земльи урадный земальскій производъ подпомаже и подиже. Кадъ се извозный ђумрукъ дозволити смѣ, горе смо навели, т. е. у случаю, ако продавци млого профитираю, или ако су ньіови производи добра велике вредности. Но и самъ овай случай стои подъ критикомъ, єръ подпомаже само неисплауюће се фабрике (стакларе, папирнице, сапунаре — забраномъ или отежанѣмъ извоза дрва', пепела, поташе, крпа' —), и то по веђой части таковы заната, кои за нашу землю пристойни и природни нису, почемъ бы се ньіови (урађени) производи лакше и евтиніе са стране набавити могли. Напротивъ се извознимъ ђумрукомъ обтеређава и ограничава найглавніи производъ наше землѣ, єръ намъ се оно, што мы найболѣ и найевтиніе произвести умѣмо и што найкорисніе и у найвеђой количини продати можемо, производити неда. Да е ово туторованѣ владе надъ народнимъ економнимъ животомъ сасвимъ неумѣсно, и да се тимъ народно куђенѣ съ природногъ свогъ тока на странпутице силомъ наводи, увидиле су у новіе време и све разумніе владе, изъ когъ су узрока оне извозне ђумруке или до найманька (минимума) *спустиле*, или іи сасвимъ *укинуле*.

§. 228.

В., **Провозный ђумрукъ** пада на теретъ само страннимъ поданицима. Онъ се сматрати може као такса за сигурность провозно (транзито) пронете робе крозъ нашу землю, па зато се и несмѣ у великой мѣри узимати, єръ се тимъ не само као и кодъ путовны такса' (види §§. 122. и 123.) роба одъ овогъ пута на другій, евтиніи одгнати мора, него се изгуби и заслуга наши трговаца и ньіовы помагача (возара', шпедитора' —), као и на путу ле-

Digitized by Google

жећи мѣста.' Провозный ђумрукъ се може само до те мѣре као умѣстанъ оправдати, уколико трудъ и дангубу наши ђумручны званичника накнађава, кои еу при преласку робе преко наше границе (при увозу и извозу) и при самомъ путованю нѣномъ крозъ нашу землю заняти. На свакій начинъ несмѣ провозный ђумрукъ већій быти одъ суме, кою извозный и увозный ђумрукъ исте робе скупа износи, а по већой части е маньій и одъ едногъ и одъ другогъ понаособъ. Почемъ се провозный ђумрукъ тешко на трошаче робе преноси, и почемъ се ньимъ корисно бавлѣнѣ и циркулиранѣ странне робе у нашой земльи препречава, то га више съ економно-полицайне но съ финансіялне точке сматрати треба, и зато се морамо тимъ пре потрудити, да се овай данакъ *уманьи* или коначно *укине*.

(1) Тарифа нѣмачкогъ ђумручногъ саюза опредѣлява провозный ђумрукъ на ½ Rlr. одъ центе, а кодъ робе, кое увозный и извозный ђумрукъ манѣ износи, но она сума, ніе ни провозный ђумрукъ већій одъ обадвога скупа. Провозъ крозъ неке части саюза (граница француска и швайцерска) обтереćава се съ іошъ маньимъ ђумрукомъ (кодъ неке робе съ ½ кр. одъ центе), напротивъ крозъ друге (сѣверо-источне) предѣле обтереćенъ е провозъ съ већимъ ђумрукомъ (кодъ неке робе са 7 фр. одъ центе). —

§. 229.

Доброћа ђумручногъ строя зависи млого и одъ цѣли сходногъ *уређеня ђумрука*'. Добре ђумручке тарифе правити ніе лако, еръ е зато нужно познаванѣ робе сваке струке, и еръ се точно познаванѣ землѣ и народа у народно-економномъ и економно-полицайномъ смотреню изискуе, по комъ се текъ ђумрукъ за сваку робу у сразмѣрици съ нѣномъ

Digitized by Google

цѣномъ опредѣлити може. Посао се притомъ сила олакшава, кадъ се сва роба на неколико раздѣляка съ истомъ дужности плаћаня сведе, кое ће се или по цѣни, или по тежини или по брою комада' управляти. По потреби могу се ови раздѣльци на више подраздѣляка подѣлити. При наплаћиваню ћумрука треба понаособъ примѣтити:

1, Найболѣ е за сваку робу или за свакій редъ (класу, раздѣлякъ) робе ћумрукъ изрикомъ опредѣлити. Да се ћумрукъ по декларираной цѣни управля, ніе добро, еръ званичникъ нити зна цѣну свакадъ и сваке робе, нити се може на декларацію трговца ослонити. Ако се ћумрукъ по декларацiи управля, влада се млого одъ преваре осигурава, кадъ званичнику право уступи, робу да съ 10% добытка за трговца на свой рачунъ одкупити може у случаю, ако му се декларація сасвимъ мала чини.

2, Тарифа нека изражава у угоднимъ броевима (кои се лако дѣлити и умножавати, или на крупніе и ситніе новце сводити могу) више (али не сувише) степена' разногъ ћумрука.

3, За сву понаособъ ненапоменуту робу треба еданъ обштый ћумрукъ изрећи, но притомъ не треба се заборавити, па и такову робу подъ овай (обштый) ћумрукъ ставити, кою бы болѣ было одъ свакогъ ћумрука ослободити.

4, Кодъ већегъ ћумрука треба ў призренѣ узети тежину сандука', буради, котарица' и други обавитака (*дару*), т. е. треба одъ тежине цѣле количине робе одбити оне частице, на кое се ћумрукъ неплаћа. Дара се на два начина (као и у приватномъ трговачкомъ животу) може рачунати. Или се опредѣли особитимъ ћумручнимъ закономъ, колико ће се кодъ свакогъ сандука, бурета и т. д. (робе)

Digitized by Google

уиме даре одбити, кое се *законна дара* а тежина саме робе *законно него* зове; или се у некимъ случаима дозволи или бащъ и наложи надлежнимъ званичницима и трговцима (као господарима робе), да робу понаособъ оддвоено одъ даре измѣре, кое се по горнѣмъ реду *права дара* и *право него* зове. Кодъ обадва начина треба точно опредѣлити, шта се кодъ кое робе подъ именомъ даре разумѣва, н. п. не калеми намотане свиле, не канапъ, платно и дашчица у комаду чое и т. д. — (4)

(1) У тарифи ђумручногъ саюза (*нѣмачкогъ*) опредѣлена е дара кодъ яче обтереѣене робе у процентима, разликуюћи притомъ обвитакъ; тако н. п. рачуна се даре на дуванъ у бурадма 12%, у котарицама 9%, у балама 4%, т. е. на бруто-центу дувана плаћа се ђумрукъ управо само за resp. 88, 91, 96 ℔. — Свтина роба подлежи ђумруку обично по своіой бруто-тежини, т. е. дара се неодбія; исто тако и вино, пиво, ракія и т. д. у бурадма и флашама. — По *руской* тарифи одбія се дара кодъ млоги сувы сировина у стакленимъ и каменнимъ судовима по 20%, у древенимъ по 10%; у цаковима по 2 — 3%; на разнимъ киселинама, на сарделама, на воћу у стакленимъ и каменимъ судовима одбія се даре 40%. —

§. 230.

5, На путовима, коима редовно роба преко наше границе прелази, треба разна надлежательства ђумручна по важнoћи пута съ одговараюћомъ власти и пристойномъ распространѣности круга дѣланя поставити, и нужный іимъ персоналъ и остала помоћна средства на расположенѣ дати.

6, Осимъ тога нужно е дужомъ цѣле или само неке части границе по потреби лакшегъ или те-

Digitized by Google

жегъ контрабанда яче или слабіе страже поставити, кое ће чувати, да се роба кришомъ (контрабандно) непреноси. На многимъ точкама границе ове напоменуте мѣре чуваня су іошъ недовольне, него напротивъ већа строгость изискуе, да се и по пограничнимъ предѣлима, дакле у унутрашньости наше землѣ потреби сходне страже нареде, кое ће одчасти далѣ у землю ношену робу прегледати, е ли ђумрукъ платила, а одчасти и самъ контрабандъ препречавати.

7, Као врло добро средство противъ контрабанда може се препоручити, да влада съ оближньимъ државама уговоре о узаймномъ чуваню начини, прёмда се и поредъ оваковы уговора често догађа, да едно правительство држећи се правила меркантилне системе, на штету сусѣдне владе оне прометаче подпомаже, кои изъ нѣне землѣ кришомъ урадне производе износе и у оближню сусѣдну државу исто тако уносе. Но свакадъ готово накнађаваю ови прометачи таково покровительство тимъ, да исто толико робе кришомъ изъ оближнѣ државе натрагъ доносе.

8, Корисно и политично е кадкадъ людима олакшице чинити, н. п. пограничнимъ обитательима ненаплаћивати ђумрукъ онако скупо, као обично, на ону робу, кою они сами употребити желе. Ово важи особито за оне случае, ако се роба у незнатнимъ количинама преноси; строгости у овомъ примѣру напротивъ слѣдовало бы кришно преношенѣ, кое тако яко дражи, да бы се млоги на то као на какавъ занатъ оддали.

§. 231.

9, Кадъ се роба каква ђумручномъ надлежательству прияви, треба слѣдуюће предузети: *а)* не-

Digitized by Google

ка се разгледаю декларацiе; кодъ путника довольно е дознати, има ли уобште робе ђумручномъ терету подложне или не; *б*), ради контроле или у случаю сумнѣ нека се и погдѣкои (а кадкадъ и сви) сандуци, котарице, бале, — отворе и промотре; — путнике тимъ често узнемиравати нiе умѣсно, а и цепове, поясе и т. д. визитирати iимъ, треба само онда дозволити, ако су повода якомъ подозреваню дали; *в*), нека се израчуна сума ђумрука; *г*), нека се ђумрукъ (и надлежне таксе и казни) наплати, квитира и роба господару изда.

10, По европскимъ державама постои у свакой вароши едно финансiялно, а гдѣгдѣ и само ђумручно надлежательство, зато е туда могуће трговцима плаћанѣ ђумрука и подвозъ утолико олакшати, што се роба на мѣсту опредѣлѣня и одъ свогъ господара развити и растоварити, и ђумручна наплата за ню положити може. За ово као и за провозну (транзитну) трговину нужно е, да се товари робе подъ олово ставе (пломбираю).

11, У некимъ державама плаћа се за провозну робу мѣсто провозногъ увозный ђумрукъ, па се при изласку исте робе изъ наше державе ђумручна та наплата поврати, а само се нека сума за провозъ припадаюћа задржи, *повратный ђумрукъ* (draw-back, Rückzoll). Ово быва изъ тогъ узрока, да се небы скупоцѣно стражаренѣ и чуванѣ при провозу исте робе крозъ нашу землю морало употребити, но теретно е за трговце, еръ мораю велике суме непроизводно платившi ђумрукъ уложити, кое iимъ се текъ после некогъ времена поврати.(1)

12, Цѣлу ђумручну управу треба тако уредити, да се ђумрукъ лако наплаћуе, да се грађанима теретанъ невиди, да никога личность, обичае, нра-

Digitized by Google

ви, право и т. д. недира, да и уобште основима доброгъ строя данка одговара.

(1) Наплаћиванѣ повратногъ ђумрука може се уштедити, ако се некимъ познатимъ великимъ трговцима право уступи, да они у своіой магази пломбиране бале, сандуке — за неко време држати могу, па текъ по истеку рока или да за употреблѣну робу увозный ђумрукъ плате, или да исту онако подъ оловомъ опетъ преко наше границе изнесу, а само дужну таксу да положе. При овомъ начину (*контиранѣ*) сматраю се ови трговци као прави господари робе, а ньима се оставля, да се они сами далѣ съ правимъ господарима о учинѣнимъ трошковима намире. —

Digitized by Google

КНЬИГА ТРЕЋА.

ОДНОШЕНЂ ДРЖАВНЫ РАСХОДА КЪ ПРИХОДИМА.

ГЛАВА ПРВА.

Приходи равни расходима

§. 232.

Редъ и добро одправлянѣ финансіялногъ као и свакогъ другогъ приватногъ кућеня изискую, да узетци заключене или већъ у дѣйство приведене (задужене) издатке, ако *непревазиђу*, а оно баръ да іи достигну и съ ньима се *изравнаю*. Финансіялна наука е у овомъ призреню блажія одъ сваке приватне економіе, еръ она нетражи траюћность кућеня у томе, да непрестано приходи расходе надвишаваю; него се већъ задоволява, ако се расходи (као дугови државни) приходима (као таковимъ потраживаньима) у заключаванимъ сваке године рачунима само *подмирую* и *подудараю*. Ако за ово подударанѣ недостигну *приходи државни*, т. е. таково увећаванѣ иманя, у кое се влада непрестано уздати може, безъ да цѣло имовно станѣ народа назадъ поће, онда се мораю за подмиренѣ тій при-

Digitized by Google

хода (државны) други приходни извори у помоћь узети, а тіи су:

1, *Изванредни, мимолазећи узетци,* кои се случайно появлюю, и кои се немогу вольно ни произвести, ни предсказати, нити на дуже време у рачунъ узети (н. п. кадъ влада пусто иманѣ наслѣди, кадъ се збогъ побуна или рата у оближньимъ земляма трговина наше землѣ у нечемъ помогне, и отудъ наша влада неку користь повуче и т. д.).

2, Постепено *умаляванѣ главногъ* државногъ имання продаіомъ. Овимъ начиномъ се правилно и свакадъ у случаю недостатка прихода служити, ніе добро, єръ се приходни извори мало помало разораваю, и очекивана се помоћь тимъ напослѣдку на ништа сведе. О продаи државны добара (нарочито домена) быо є говоръ већъ горе, зато се ово разрушаванѣ главногъ онда одобрити може, ако влада продаіомъ єдно цѣли неодговараюће (непотребно) добро изгуби, и ако поредъ тога изгублѣный продаіомъ приходъ одъ домена данкомъ каквимъ лако накнадити може.

3, Да се влада *задужи.* Дугъ показуе свакадъ несагласность прихода съ расходима, и ублажава своя рђава свойства само тимъ, ако є привременъ. Непрестанимъ задуживанѣмъ доводи се и приватно и државно кућенѣ у нередъ, и пашће свакадъ, ако се у време помоћь неучини, у коначну пропасть.

§. 233.

По основима финансіе ніе само оно станѣ правительственогъ кућеня рђаво, надъ расходи приходе надвишаваю, него се ни оно неодобрава, гдѣ су приходи већи одъ расхода. У послѣднѣмъ случаю

Digitized by Google

добывеный дѣйствительный (активный) превишакъ могао бы се употребити:

1, Да се у *државной каси* чува за оне случае, кадъ ће се ванредни већи издатци потребовати. Є ли ово употреблѣнѣ државны прихода добро или не, рѣшаваю околности. Кодъ іошъ неразвіене државе, гдѣ е продая слаба и народъ простъ, неизображенъ и сиротанъ, гдѣ кредита нема, ово су природне мѣре управне политике, — и у томъ случаю се дакле држанѣ таковы готовина пре іошъ одобрити може. Но у напреднимъ државама, гдѣ су у занатима, особито ураѣевине и трговине, млоги и велики капитали заняти, гдѣ се якъ кредитъ велине сигурности ради дае и употреблява, неће ово нужно быти, єръ се правительства лако займомъ помоћи могу. Непроизводно држанѣ у виду новаца нагомиланы капитала, нити е за правительствено куће-нѣ нити за народну продукцію корисно. Поредъ тога се правительство кодъ велики сума' лежећегъ капитала (у новцу) може лако навести, да на споредне и излишне цѣли свое накуплѣне новце издае.

2, Да се *производно употребе*, т. е. да се у предузеће каково прихода ради уложе. На ово се може влада изъ два узрока рѣшити. Или се бои, да у случаю нужде неће моћи потребне капитале (займомъ) набавити; но то іой се и садъ отежава, почемъ у предузећа уложене капитале изъ свои' руку' пушта, тако да іи у случаю потребе или никако или съ великимъ губиткомъ и съ тешкомъ мукомъ изъ таковы предузећа извадити може. Другій узрокъ, да влада свое капитале производно употреблява, може тай быти, што желе тимъ свое приходе увећати; но и ово ніе на законима државне економіе основано, почемъ се капитали яче у приватнимъ рукама умложаваю, и тако бы прави-

Digitized by Google

тельствени приходи посредомъ капиталногъ данка више износили, но интереси, кое влада сама своє капитале употребляваюћи одъ њи вуче.

§. 234.

За правительства развієны држава ніє дакле никако савѣтно, капитале у готовини држати. Правительства пакъ простогъ, сиромашногъ, недозрѣлогъ народа немогу непредвидно потребоване суме займомъ одъ свои или странны трговаца (или правительства) набавити. Њіовъ собственый народъ є тако сиромашанъ, да се наеданпутъ потребоване велике суме небы одъ нѣга никако ни набавити могле; одъ странаца, кои су богатіи, неће іимъ се желѣ испунити, єръ збогъ своє несталноће довольно кредита немаю, тако да бы морала, кадъ бы іимъ се поискиваню и одговорило, велике интересе плаћати. (1) За такове є државе дакле *државна благайница* или *непокретна државна каса* на своимъ мѣсту. (2) Но ово непроизводню држанѣ капитала є съ другимъ неугодностима скопчано; мале суме набавити и у благайници држати, ніє особито тешко, но одъ њи се неможе ни особита каква помоћь у случаю нужде очекивати; велике суме пакъ нити се могу набавити, нити полза штету отудъ за народно кућенѣ проистичућу довольно накнађава, почемъ ће се економно развіянѣ, кое кодъ сиротногъ народа итако слабо и споро напредує, тимъ утолико више препречити, што се велике суме изъ циркулаціє наеданпутъ извуку. Зато бы за овакове државе єданъ такавъ начинъ угоданъ быо, по комъ бы се велике суме у *приправности* но опетъ *производно* држати могле, а то быва посредомъ цѣли сходно уређене *ђиробанке*. У ову банку може влада сву свою непокретну касу (н. п. 1 до 2 мил. тал.) уло-

Digitized by Google

жити, раздѣлившн е на суме (н. п. 10.000) те величине, за кое у своіой земльи а нарочито у мѣсту своГъ средсредногъ (централногъ) правленія довольный брой учасника наћи може. Свакій одъ учасника' добыће опредѣлѣну суму новаца у свой credit а осигураће е своимъ непокретнимъ добрима. Сума цѣлогъ фонда а исто тако и поедине у credit записане количине могу по потреби манѣ или веће быти. Цѣо капиталъ лежаће непокретно у наси банке, а приносиће и интересе влади и иначе користь народномъ кућеню. На то треба притомъ тежити, да се довольно учасника' нађе, како небы велика часть капитала непроизводно лежала.

(1) Млоги су списательи мнѣнія, да е умѣсно благайнице држати, но одъ млоги се и противно доказуе. У пређашня времена е свакій владатель велике (приватне) благайнице држао, а и садъ се то кодъ суровы народа налази (чувена блага монголски поглавара'). Прускій краль Фридрихъ II. имао е 30 мил. Rlr. у своіой благайници, поредъ 12 мил. државногъ дуга. Тако се и аустрійскій царъ Францъ I. владао. —

(2) Колике интересе мораю плаћати све новіе државе у средньой и южной Америки (изузевши Парагвай, као едину државу Америке, коя дугова нема). Правительство *Хаитія* уговорило е год. 1825. дугъ еданъ одъ 30 мил. fr. по 80% съ еднимъ друштвомъ найзнаменитія банкера' париски'. По уговору требало бы да се обвезанице за 25 година одъ 1. Януара 1827. почевши у нишите, а и интересъ сваке по' године по 6% одъ 1. Юлія 1826. год. рачунаюћи редовно плаћа, — но ни у плаћаню интереса ни у исплати главногъ ніе влада рѣчь одржати могла. —

§. 235.

По овомъ сматраню види се, да е найкорисніе станѣ правительственогъ кућеня, кадъ су правилно

Digitized by Google

и траюће државни *приходи расходима равни.* Законодавна власть сваке државе треба при опредѣляваню одношеня прихода къ расходнма на то да тежи, да се ове две количине подударaю. Ово се одношенѣ сваке године (или на дуже време) у *државномъ предрачуну*, *буџету* (budget, (1) état) напредъ опредѣлява. Ако се у буџету приходи съ расходима подударaю, онда е то *природно*, *правилно* станѣ правительственогъ кућеня. Напротивъ носи предрачунъ на себи знакъ лакомислености, невѣштогъ, поремећеногъ и неусавршеногъ кућеня владе, ако се оне две количине у буџету разликую, и то особито онда ако приходи за расходима заостаю, т. е. ако се (пасивный) *дефицитъ* (недостатакъ) у буџету покаже. У томъ случаю принуђено е правительство едно одъ она горе изложена три средства у помоћь узети, кое жалосна слѣдства, особито ако то дуже устрае, имати може. Но не само децифитъ него и непредвиђеный и противъ намѣре добывеный (активный) *превишакъ* прихода надъ расходима ніе (по већой части) добаръ знакъ у финансіялной управи, еръ показуе, да су се или у расходномъ буџету такове потребе ставиле, кое су лако ненамирене остати могле, или да су приходи тако цѣли противно разрезаня, да е народъ већій теретъ подносити морао, но што му е државна власть наметнути хтѣла.

(1) *Буџетъ* значи на енглескій кеса, џакъ, потомъ портфейль, у комъ попечительи своя акта (дакле и предрачунъ државный) у камаре носе, а у садашнѣ се време као предрачунъ државный разуме, и заступа се често рѣчи *та* (état, *поставъ*).

§. 236.

Опредѣляванѣ цѣли сходногъ буџета ніе башъ тако лакъ посао, еръ:

Digitized by Google

1, Нека часть државны расхода мора се намирити, ма одкудъ се средства зато узела, н. п. цивилна листа, издатци на средства споляшнѣ и унутрашнѣ сигурности, плате званичницима и т. д; друге потребе могу подъ некимъ околностима баръ за време ненамирене остати. Тешко е притомъ рѣшити не само, кои се расходи извршити мораю, него и коликій ће кои расходъ быти, еръ се и кодъ найнужніи издатака понешто уштедити може, безъ да се обштой цѣли уштрбъ какавъ нанесе. Неки намъ ће се расходи необходно нужни чинити, а мы неће мо за ньово подмириванѣ довольно средства имати; у противномъ случаю може влада неку суму на расположеню имати, но тешко ће іой се быти рѣшити, кои издатакъ пре да подмири. За правило може се свакадъ узети, да ће свакій народъ у стању быти нужне, паметне расходе своє землѣ подмирити, узевши преко тога и то у рачунъ, да народъ учинѣне му услуге болѣ награђуе но приватный кои.

2, Кадъ се некій расходъ као нужданъ или баръ као умѣстанъ нађе и призна, треба мислити на средства, коима ће се онъ подмирити. Приносъ собствены, приватны приходны извора владе (домена и регала) сасвимъ е ограниченъ, и само се утолико увећава, уколико се могу боля средства штеднѣ и савршеніи начинъ руковођеня и управляня увести. Данци (и таксе) напротивъ могу се законнимъ путемъ повисити, и то или увођенѣмъ новы данака, или повишенѣмъ мѣрила на постоећимъ данцима; али и овай родъ прихода има напослѣдку изъ народно-економны узрока своє границе. Ова граница е двоякогъ рода: *безусловна*, преко кое се поредъ свію принуђаваюћи мѣра прећи неможе, или *народно-економна*, гдѣ се капитали и производъ у

Digitized by Google

народу руше, ако се она противъ правила преступи.

§. 237.

По досада казаномъ нетреба о државнимъ расходима и зато нарећенимъ приходима безусловно судити, него по цѣлима, кое се помоћу њи испуняваю. Тако се може подъ особитимъ околностима некій приходъ, н. п. у ратно доба обсадный наметъ на повдину варошь, и одобрити, премда онъ капитале разрушава и народно иманѣ упропашћава; напротивъ мора и найблажіи данакъ, ако се на излишно велике плате и пензіе или на издржаванѣ млоги помпе ради плаћаны дворяна троши, предъ критикомъ науке пасти. У добро уређеной држави послѣдично е дакле, да се приходи по расходима управляю, а напротивъ е несрећна она држава, коя е принуђена, да свой расходный буцетъ по годишньимъ приходима крои. Почемъ се државный предрачунъ у нечему само одъ прилике опредѣлити може, то е нужно да извршуюћа власть законодавной при свршетку *буцетногъ періода* точне рачуне о наблюдаваню буцетногъ прописа поднесе. Како се правый предрачунъ съ дѣйствительнимъ приходомъ и расходомъ у *некимъ* точкама само слаже, то е нужно напредъ означити, шта ће управна власть у случаю пасивногъ или активногъ превишка радити морати. Активный превишакъ се обично повраћа главной државной каси, гдѣ се сачува до идућегъ буцетногъ періода, па онда законодавна власть учини съ ньимъ расположенѣ као и съ другимъ приходомъ државнимъ; за пасивный превишакъ пакъ опуномоћи често законодавна властъ правительство, да га до *неке опредѣлѣне суме* активнимъ превишкомъ, или займомъ одъ приватны лица или изъ резервне касе подмирити мо-

Digitized by Google

же, или се надлежномъ попечителю или правительству на то некій приходный изворъ опредѣли. Овай привременый дугъ резервной каси или другомъ комъ повѣрителю треба слѣдуюћегъ буџетногъ періода или приходима подмирити или га иначе узаконити. По већой части се покаже у државнимъ (дѣйствительнимъ) рачунима пасавный превишакъ, зато е нужно, да се небы влада свакій часъ морала задуживати, у буџету веће све приходе у маньой, а расходе у веће суми у рачунъ ставити. —

Digitized by Google

ГЛАВА ДРУГА.

Државни Дугови.

I. ОДЛОМАКЪ.

Естество и дѣйство државны дугова.

§. 238.

Ако се државни приходи безъ опасности за народно кућенѣ и уобште за државу повисити и увећати немогу, а неодложне државне потребе већій расходъ изискую, кои се изъ дондашньи приходны извора подмирити неможе, то се онда држава *задужити*(1) мора. У већой части случаева, болѣ се влади и задужити, него она горе напоменута, преће обична, уштрбна средства ванредны прихода употреблявати. У новіе време су државни дугови до те важности у Европи доспѣли, да су се вѣштачка правила изнаћи морала за правлѣнѣ, руковођенѣ и уништаванѣ ньіово. Но уколико се противъ онаковы дугова, кои су по найновіимъ основима науке и изъ доказаны побуђеня начинѣни, ништа основно навести неможе, утолико су они ипакъ за државу више уштрбни, кадъ се у невреме и невѣшто учине. Зато се безусловно о полезноћи и штетноћи ньіовой неможе одрѣшно мнѣніе изрећи, него текъ по испыту дѣйства ньіовы за народно кућенѣ и посредно за финансіялно станѣ државе.

(1) О државнимъ дуговима писали су у већъ наведеннимъ дѣлима: Pinto; Steuart; Hume; A. Smith;

Digitized by Google

Sonnenfels; Sismondi; Say; Lotz; Rau; Malchus; Rotteck. Потомъ: Montesquieu: Esprit des lois; Nebenius: Der öffentliche Kredit, Karlsruhe 1820.; — Welz: La magia del credito svelata, Napoli 1824.; — Dufresne St. Léon: Etude du crédit public et des dettes publiques, Paris 1825.; — Gönner: Von Staatsschulden, deren Tilgungsanstalten und vom Handel mit Staatspapieren, München 1825.; — Zachariae: Ueber das Schuldenwesen der Staaten des heutigen Europa, Lpzg. 1830.; — Lex: Die Staatsschulden und Staatspapiere, Göttingen 1831.; — Baumstark: Staatswissenschaftliche Versuche über Staatscredit, Staatsschulden und Staatspapiere, Heidelberg 1834.; — Jnfluence of the public debt over the prosperity of the country, by M. B., London 1834.; — Mac Culloch: Treatise on the principles and practical influence of taxation and the founding system, 1845. —

§. 239

Дугови су обвезе на доцніе (време) падаюћегъ плаћаня са сагласіемъ повѣрителя или безъ тога. Влада има силе доста у рукама, да на послѣдньій начинъ дугове прави, но ово е противно не само правичности, него и (политичной) умѣсности, еръ у послѣднѣмъ смотреню падаю свака сигурность иманя и савъ кредитъ у народу. Ако неки државне дугове и представляю као мѣнице на *потомке* повучене, да они млога корисна уређеня у држави, коя мы не само за насъ него и за ньи правимо, исплате, то се треба влади ипакъ одъ задуживаня преко мѣре чувати, еръ су и нама наши *предци* млого ковшта доброгъ у држави у наслѣђе оставили, безъ да смо мы теретъ тій уређеня на себе примити морали, и еръ е сваке приватне економіе правило, болѣ са своимъ но съ туђимъ капиталима што продуктивно, а камо ли непродуктивно преду-

Digitized by Google

зимати. Нико, дакле ни самъ народъ неможе захтѣвати, више да ужива, но што своіомъ радньомъ и своимъ другимъ производнимъ изворима заслужити узмогне. Ако се поредъ свегъ тога изъ разны, важніи узрока' влада на задуживанѣ рѣшити мора, то нека те узаймлѣне капитале баръ по обштимъ законима државны расхода трошн, и нека тимъ нужду новогъ задуживаня, уколико могуће буде, уманьи и унапредъ избѣгава.

§. 240.

Дѣйство државны дугова може се сматрати у одношеню на цѣло народно кућенѣ, на државне повѣрителѣ и на станѣ саме владе. — Ако се потребе правительствене могу непрестано новимъ данцима намиривати, то ће се дужници данка еднако трудити, да свою дужность, безъ да главно иманя повреде, штедньомъ у своѣмъ уживаню испуне. Докле годъ дакле државни терети найвишу (народно-економну) границу непрећу, донда ће се правительствене потребе изъ прихода' грађана' подмиривати моћи. Напротивъ ако се правительство на то рѣши, да се кодъ свои грађана задужи, то извуче оно тимъ дугомъ (а особито займомъ) велике суме капитала изъ народногъ иманя, и потроши іи по већой части непроизводнимъ путемъ. Сва штета овимъ премѣштаемъ капитала' изъ едногъ иманя у друго ненакнађава се савршено ни онда, ако правительство узаймлѣне суме башъ и производно употреби н. п. на правлѣнѣ путова и канала', на фабрике и т. д., еръ се оно премѣштанѣ услѣдству споляшнѣ какове силе (н. п. кодъ примораны дугова), или баръ неприроднимъ поводомъ (као н. п. кодъ свію дугова) догодило. Приморанимъ дуговима се, просто рећи, народно иманѣ разрушава, займи пакъ извлаче капитале изъ производны преду-

Digitized by Google

зеħа и даю іи у манѣ производне и манѣ вѣште руке правительства, и проузрокую у државномъ куħеню онакову дѣобу и трошню добара, какве се небы у прерадномъ, найболѣмъ току економногъ народногъ живота показале.

§. 241.

Народно - економно дѣйство државны дугова у смотреню на *производъ* добара увиħа се изъ слѣдуюħегъ:

1, Ако се заямъ у *земльи* (нашой) учини, то се капитали наедаипутъ и у великой количини изъ свои производны предузеħа, у коима су употреблѣни были, извуку, а при уништаваню дуга се напротивъ споро и наситно народу враħаю. Тимъ се поредъ осталогъ изгубе они производи, кое капитали за оно време, докъ су у правительственимъ рукама лежали, нису произвести могли. Ако се доцніе одъ непроизводны издатака граħана посредомъ пореза или трошарине опетъ онолике суме покупе и државнимъ повѣрительима поврате, опетъ зато ніе се тимъ ништа добыло, премда су се доцніе онимъ начиномъ т. е. данкомъ непроизводна добра у производна претворила. Што граħани радо правительству у заямъ даю, нетреба да насъ на то заключенѣ наведе, да су државни займи и дугови зато и за *народъ* корисни, еръ знамо, да граħани изъ собствене, *приватне* користи и скоро банкротномъ правительству, само ако іимъ се добри интереси плате или баръ обеħаю, свое капитале у заямъ даю.(1) Поредъ други неугодностій увеħа се и папирна трговина (съ државнимъ обвезаницама и папирнимъ новцима), кои су при великомъ дугу исподъ пари стоеħи за тргованѣ врло угодни, и тимъ се такоħе велики капитали у непроизводну радню увуку, и интереси ка-

Digitized by Google

питала се у цѣлой земльи на уштрбъ производны предузимателя и народа неприродно повисе.

(1) Мнѣнія о ползи државны дугова су кодъ државника различита. У Quarterly Review одъ Марта мѣсеца год. 1825. стои: „Капиталъ, кои се у заямъ узео и тимъ дугъ начиніо, безусловно е уништенъ. Народъ е помоћу капитала борбе за слободу, сигурность и независность извоевао, и онъ се неће никадъ више у другомъ виду показати, но као куповна цѣна оны користій (добара) т. е независности, сигурности и слободе. Ако се државни повѣрительи временомъ и исплате, опетъ се ніе тимъ онай потрошенїй капиталъ створіо, него се само на ньи пренесе онай капиталъ, кои се преће у рукама дужника данка налазіо.“ — Напротивъ каже *Лафитъ*: „Дужници данка се жале, капиталисте (државни повѣрительи) се сами нуде (т. е. да правительству поискано даду)... Данакъ купи капитале одандѣ, гдѣ іи нема, заямъ іи пакъ узима ондѣ, гдѣ су нагомилани, (т. е.) у великимъ варошима . . . Данакъ іи тражи ондѣ, гдѣ бы се за 10, 12 и 13% купити морали, заямъ пакъ ондѣ, гдѣ се за 4 — 5% добити могу.“ —

§. 242.

2, Ако се суме одъ *странаца* у заямъ узму, то остану истина спочетка занатски капитали наше землѣ неузнемирени, али при исплаћиваню дуга мораю се опетъ капитали наши' граћана изъ землѣ слати, кои се данкомъ покупе, и кои тимъ насвагда за нашу землю нестане. Займомъ одъ странаца се штета дакле само за доцніе одложи. Истина се онай заямъ у земльи нашой употреби и тимъ земальски занати подпомогну, али то быва само за време, и осуети се непроизводнимъ потрошкомъ займа. Па ни онда се та штета ненадокнаћава, ако правительство у заямъ узете суме на производна

Digitized by Google

предузећа употреби, єръ се слабіє и споріє капитали у рукама владе умножаваю, но што бы іи приватни предузимачи, одъ кои се доцніє капитали за уништаванѣ дуга одузму, увећати могли. У осталомъ се само кодъ богатіє землѣ наше правительство задужити може (в. I. §. 162.), но често се притомъ догађа, да и мы другой сиромашніой земльи у исто време толико у заямъ дамо, зато се тимъ уништава и она мнима полза, кою мислимо, да одъ странны капитала вучемо.

(¹) Списатель горе наведеногъ дѣла Influence of the public debt — мисли, да државни дугови нимало нису за народно кућенѣ штетни. „Да се,“ каже онъ, „и великій онай капиталъ енглескогъ државногъ дуга іошъ у занатска предузећа уложіо, то бы се великомъ конкуренціомъ млога лудаста предузећа подигла и капитална бы рента на врло нискій степенъ пала, и тимъ бы се дакле єдна часть капитала изгубила. Дугъ пакъ подпомаже капитализиранѣ, те се и средства, интересе на дугъ плаћати, умножаваю. Тако є у Енглеской државнимъ дугомъ капиталъ одъ 7 — 800 мил. Ls. наново добывенъ, безъ да се притомъ другій капиталъ те величине изгубити морао.“ —

§. 243.

Што се уплива државны дугова на *дѣобу* народногъ иманя тиче, примѣћавамо, да ће се за намиренѣ оны државны расхода, кое влада за интересе и уништаванѣ свію родова дугова, великимъ сумама посредомъ данка одъ грађана узимати мора, неприродномъ дѣобомъ капитали изъ производны заниманя извлачити, и таковимъ людима (државнимъ повѣрительима) давати, кои се по већой части съ непроизводномъ радньомъ занимаю, као банкерима и съ папирномъ трговиномъ занимаюћимъ се осо-

Digitized by Google

бама. На плаћанѣ интереса обраћени државни расходи употребиће се готово сасвимъ непроизводно, и само оне суме, кое су за уништаванѣ државногъ дуга опредѣлѣне, наћиће зато производногъ занимана, што у великимъ количинама у иманѣ поедины државны повѣрителя долазе. Што су неки пребацивали, да капитали правительству узаймлѣни небы никако ни постали, да се ніе правительство на правлѣнѣ дугова рѣшило, сасвимъ е олако потврђаванѣ безъ важніегъ основа, еръ знамо, да бы у противномъ случаю приватни предузимательи те капитале у заямъ узели. На могуће притомъ сумнѣ о истини овы слѣдства можемо одговорити: ако правительство узаймлѣне капитале непроизводно употреби, то се тимъ за народъ ништа ніе добыло, еръ су се овимъ употреблѣнѣмъ сигурни, већъ постоећи капитали уништили, кои бы безъ правлѣня дуга пре у народномъ иманю производно постояли, или небы никако ни постали, кое послѣднѣ неможе истина быти, почемъ су се већъ у народу налазили; ако влада пакъ узаймлѣне капитале производно употреби, то опетъ ніе никадъ добытакъ но сигурный губитакъ, еръ су капитали манѣ производни у рукама правительства. Зато е неправо оно потврђаванѣ, да државнимъ дугомъ нови капитали постаю, кои се небы появили, да правительство оне прве суме посредомъ дуга изъ народногъ иманя извукло ніе. Државнимъ дуговима се дакле на свакій начинъ народни приходи неприродно и штетно дѣле. Займи одъ странаца утолико се манѣ препоручити могу, што ће се интереси у странной земльи трошити.

§. 244.

Дугови правительства, у кое народъ повѣреня има, врло су за господаре капитала, као *државне*

Digitized by Google

повѣрителѣ, користи, єръ се овима прилика дає, лакимъ начинюмъ своє иманѣ производно употребити. Државне обвезанице се врло лако купити могу. у противномъ случаю кадъ небы влада лакома на правлѣнѣ дугова была, морале бы капиталисте приватне добре и сигурне дужнике съ великомъ натегомъ и мукомъ тражити. Као годъ што се посредомъ државны дугова лако приватни капитали подъ интересъ дати могу, исто тако може државацъ државны обвезаница', у кое доба оће, до свои' капитала' доћи, єръ се државни папири лако за готове новце продати могу. Напротивъ добытци поедины съ државнимъ папирима тргующи лица' нестое у непрекидной свези съ народно-економномъ користи. Да су државни дугови узрокъ и побуђеня къ штедньи и къ нагомилаваню капитала, у нечему є истина, али до ове цѣли се и другимъ, больимъ средствима доспѣти може, као посредомъ штедіоница', кредитны друштва', позаймны банкій и други заведеня', на коя ће човечіи проничућій духъ сигурно наићи, како се потреба укаже, излишне капитале полезно употребити. Зато є погрѣшно мнѣніє оны државника, кои мисле, да се посредомъ државны дугова циркулація добара и предузимающій духъ човека оживляваю, и кои мртву циркулацію неки незадужены држава башъ тимъ изяшняваю, што ове свои дугова немаю. Свеза ове две появе є природна и истинита, изяшняванѣ само пакъ неправо є, почемъ се узрокъ као слѣдство дѣйства представля, т. є. мртва циркулація и непроничућій духъ народа су узрокъ, што држава толико повѣреня и потреба нема, да се задужити може и мора; а ни подъ кои начинъ неможе се противно заключенѣ учинити, т. є. да држава душевно и матеріялно ніє зато напредовала, што свою касу ніє дугомъ а свой народъ великимъ данкомъ обременила.

Digitized by Google

§. 245.

Упливъ државны дугова на *станѣ владе* увиђа се у слѣдуюћемъ:

1, Влада добые вѣрны пріятеля', еръ се државни повѣрительи свакадъ при премѣни устава или владаюће породице, уобште у свакой побуни бое, да ће свое правительству узаймлѣно иманѣ изгубити. Државни повѣрительи се дакле, у кое су найбогатіе породице и особе умѣшане, међу найревносніе приврженике постоећегъ (status quo) и свагдашнѣгъ правительства брое. (1)

2, Течай државны обвезаница' управля се по обштемъ мнѣнію, кое народъ о влади има, зато могу и влада и свакій другій потомъ станѣ правительства познати. Но опетъ свакадъ ніе течай обвезаница' добаръ знакъ станя владе, еръ и други узроци могу на течай државны обвезаница дѣйствовати.

3, Велики државни дугови су препрека, да правительство у опасно за себе доба и у великой нужди новчане помоћи на корисный начинъ набавити може, него се у таковимъ приликама по већой части на штетно задуживанѣ (съ великимъ интересима) рѣшити мора.

(1) Ако се у штедіоницама положене одъ сиротинѣ уштеђене суме у државне обвезанице преобрате, т. е правительству позайме, онда има држава повѣрителя' и кодъ найсиромашніи класа' народа, и потомъ зависи станѣ иманя свію овы одъ положеня владе. — У *В. Британской* было е спочеткомъ 1828. год. 276.248 лица', коя су одъ интереса државны дугова живила, и на коя е тай приходъ одъ интереса овако подѣлѣнъ было:

Digitized by Google

брой лица'	велич.		прихода.	Ls.	у ср.	р.	на 1 лице
82.972	0	—	10	„	4 Ls.	11 шил.	6 пен.
41.232	10	—	20	„	16 „	3 „	4 „
97.288	20	—	100	„	45 „	13 „	10 „
43.203	100	—	400	„	179 „	13 „	— „
5.371	400	—	600	„	447 „	5 „	— „
3,605	600	—	1000	„	674 „	9 „	3 „
1.805	1000	—	2000	„	1193 „	2 „	6 „
507	2000	—	4000	„	2200 „	3 „	8 „
220	преко		4000	„	3077 „		

Како повѣренѣ народа у правительство напредкомъ државе и временомъ расте, види се изъ тога, што е у *Француской* кредитны партія' (parties inscrites) было: 1825. год. 162.833, 1830. год. 195.570, 1834. год. 213.168 но овдѣ се често едно лице (повѣритель) на више партія' записало. — — Колико су дугови за велике државе, кое се зрѣло и постояно управляти желе, одвећъ нужни, изриче се слѣдуюћимъ. „За старе грчке слободне државе, за римску слободну државу, за старо римско царство, была е велика несрећа, што владе ньове нису дугова имале.“

(²) Како су посредомъ државны дугова поедини люди у новіе време до великогъ богатства дошли, и како потомъ ови богатирци посредомъ те силе богатства судбомъ поедины држава' управляю и исту у своимъ рукама имаю, изражава Лордъ *Байрнъ* у своимъ Don Juan-у: „Ко' држи равновѣсіе свѣта? ко' влада надъ конгресима, да ли кралѣвци, да л' слободняци? ко' прописуе за обадва, за старый и новый свѣтъ тугу или радость? ко' е узрокъ, да се политикари сви любкіе прегибаю? Да ніе то сѣнка Бонапарте племенито смѣла? — То е *Юда Ротшилдъ* и другъ нѣговъ *Христянинъ Берингъ*.“ —

§. 246.

Правлѣнѣ дугова зависи одъ кредита, а овай се кодъ државе оснива:

1, На способности дужника, да око дугова нужне издатке уредно плаћа (интересе, обећане су-

Digitized by Google

ме уништаваня —), а ово зависи одъ садашнѣгъ и будућегъ богатства народа, одъ доброгъ станя финансіялны уређеня, нарочито одъ лакоће нове данке разрезивати, и одъ постоянства и тврдоће државны наредба и уобште цѣле владе. Богате, производне, плодне и добро населѣне землѣ; миранъ, слободанъ, изображенъ народъ; сигурность, правичность, безбѣдность државе, узроци су великогъ и якогъ државногъ кредита, зато се у тимъ случаевима владе лако и млого безъ уштрба за народно благостанѣ задужити могу.

2, На увѣреню, да ће правительство свакадъ драговольно и брижльиво, своимъ повѣрительима оно испунити, што іимъ е обећало. Правительство, кое е толико несавѣсно да при првой угодной прилици или при найслабіемъ потресу државномъ одъ своегъ обећаня одступи, убіе тимъ одма и савъ свой кредитъ. Држава, коя е тако неправична, да се своегъ дуга одрекне (*репудіація* дуга), или да одъ плаћаня околностима и рђавимъ положенѣмъ принуђена одустане (*банкротствомъ*), неће лако и скоро свой кредитъ утврдити моћи. Одъ свакогъ приватногъ дужника изискую се поштенѣ и доказане мудре намѣре у рукованю, зато ће и влада повѣренѣ свои кредитора дотле уживати, докъ се противно тому владанѣ кодъ нѣ непримѣти, докъ искрено са своимъ повѣрительима поступала и све поступке свое у смотреню државногъ дуга явно обзнаньивала буде, тако да се свакій повѣритель о рукованю съ државнимъ дуговима извѣстити и о побольшаню каквомъ свое мнѣніе дати може.

(1) У монархіяма съ репрезентативнимъ уставомъ изискуе се сагласіе ове друге законодавне власти за правлѣнѣ дугова, и за постояный државный кредитъ.

Digitized by Google

Соненфелсъ каже: „Уколико е манѣ ограничена монархія, утолико е више ограниченъ кредитъ; деспотизамъ е безъ свакогъ кредита.“ — Мало држава' има, кое су сасвимъ одъ дугова слободне, као: Тосканска, Олденбуршка, Шведска, неке манѣ нѣмачке државице, веѣа часть швайцерски кантона, Іонски острови, С. Марино —, но одъ овы млоге имаю државне папирне новце. —

§. 247.

Великимъ државнимъ дуговима слѣдую свакадъ *велики државни терети.* Погрѣшно е притомъ мислити, да ѣе се грађани на велике данке навикнути, и да е дакле штета маня, уколико се ньима терети лакши чине. Тимъ се штетность велики данака за народно и посредно за правительствено благостанѣ нимало неублажава, што грађани теретность манѣ осѣѣаю. Одь велики државны дугова несмѣмо на благостанѣ државе заключити, него преморамо таково заключенѣ учинити, да е она држава постоянія, тврђа и богатія, коя се поредъ велики дугова опетъ у благостаню налази.(1) — Збогъ досадашнѣгъ нетреба опетъ државне дугове съ народно-економне точке сасвимъ осудити. Они извуку често владу изъ велики незгода, и узрокъ су млоги велики построеня, коя никадъ безъ дугова небы у животъ ступила. (2) Болѣ е, у нужди и у угодной прилици и задужити се, но такове данке на грађане наметати, кои производне изворе разрушаваю, и велику часть дужника' данка сасвимъ упропасте. Задужено правительство треба само 20-у или 25-у часть дуга годишнѣ (за интересе по 5 и 4%) посредомъ свои прихода' да намири, а у болѣмъ станю, у удобніой прилици може мало помало новимъ данцима и уштеѣенѣмъ одъ други издатака дужно главно (капиталъ дуга) уништавати. Шта е у поединимъ приликама болѣ, или се задужити, или за увеѣане потребе веѣій данакъ разрезати, не-

Digitized by Google

може се за свагда напредъ опредѣлити, єръ то одъ околностій зависи.

(1) *В. Британска* поредъ свои грдны дугова одъ 829 мил. Ls. може се опетъ срѣћномъ назвати, єръ є она своимъ богатимъ приходнимъ изворима повѣрителѣ своє тако осигурала, да у свако доба потребне іой капитале опетъ новимъ займомъ набавити може, и то іошъ за тако ниске интересе, да узаймлѣне суме другимъ државама, кое манѣ дуга имаю, съ користи опетъ у заимъ давати може. —

(2) За угушаванѣ побуна', за воћенѣ найнужніи и найкориснiи ратова, за правлѣвѣ гвоздены путова, и уобште за свако велико обштеполезно предузеће државно недостаю обични државни приходи; зато су се све државе у томъ станю задужити морале. Колико су се све европске државе у француском рату у дугъ увалиле. Уведенѣмъ знамените какве поправке у єдной држави, принуде се и околне државе, да у томъ слѣдую; почемъ нѣдна држава довольно средства' за извршенѣ каквогъ великогъ предузећа нема, то є принуђена дугове правити, и тако друге државе у развитку достићи, иначе бы є странна конкуренція у радиности, у воєной вѣштини и у свакомъ другомъ државномъ уређеню надвисила и угушила. — *Американске* државе текъ су се помоћу дуга ослободити могле, и неке само плаћанѣмъ велики интереса' (в. §. 234. 2.). —

II. ОДЛОМАКЪ.

Поєдини родови државны дугова.

§. 248.

Разни родови државны дугова постали су одчасти изъ узрока, да се задуживанѣ владе одъ народа (особито одъ повѣрителя') прикріє, одчасти пакъ зато, да се државни повѣрительи новимъ име-

Digitized by Google

нима пре на позаимльиванѣ склоне. Уобште можемо државне дугове на два главна реда раздѣлити, на *приморане* и *вольне*.

Къ *приморанимъ*(1) дуговима могу се разунати:

I., *Неисплаћени издатци*, посредомъ кои се правительство кодъ оны лица' задужи, коя су држави неке услуге чинила, и коя су потомъ право на потраживанѣ наплате добыла. Ова мѣра показуе велику слабость владе и знакъ е финансіялне пропасти, зато дражи и народъ на незадовольство и понижава важность владе тимъ више, што се правительство до те прилике свакадъ као найболый и найсавѣснія платацъ држало. Влада уговори съ приватнима, да они неке услуге у означено време и на опредѣлѣный начинъ ньой на користь учине, а за точно и поштено испунѣнѣ уговора принуди приватне безъ разлике станя имућности, да силомъ државни повѣрительи постану, почемъ іимъ уговорену цѣну иензда, кое толико значи, као да одъ други таковы лица' силомъ заслужено отме и на свою користь употреби. Оваковимъ владанѣмъ правительства страдаю невино млоге породице, а државна власть мораће одонда у погодби за сваку услугу или напредъ сигурность какву дати или већу накнаду обећати; зато се овай начинъ задуживаня неможе никадъ ни одобрити.

(1) Неки су списательи бранили приморане дугове за поедине случае, а у државномъ животу налазило се примѣра одъ найстаріи времена, да су се владе обуставлянѣмъ плате не само своимъ служительима *задуживале*, но было е и таки случаева, гдѣ се тай дугъ никадъ више уништіо ніе. —

§. 249.

II., *Напредъ узети данци* (антиципаціе данка) за дужнике данка су одвећъ теретни, па и у ономъ

Digitized by Google

случаю, ако влада своимъ повѣрительима дозволи, да нему часть у име интереса одбію заради тога, што се данакъ пре законногъ рока плаћа. Антиципаціе су онда вольни дугови, ако се дужницима данка на волю остави пре или у уречено време данакъ да плате.

III., *Приморани займи* бы нешто умѣсни были, кадъ бы се свакій своимъ имовномъ станю сразмѣрно (као кодъ пореза) на заямъ принудіо, но и ово ніе башъ сасвимъ праведно, єръ за свакогъ ніе єднако лако, да своіой имућности одговараюћу часть имаия на заямъ уступи. Овимъ начиномъ задуживаия доказуе влада, да іой нико неће вольно што да позайми, и убія себи кредитъ, те доцніе вольне дугове неможе тако лако да прави.

IV., *Кауціе* (залози, емства) (1) државны служителя, кои съ явнимъ касама рукую, или съ другимъ државнимъ добрима управляю. Кауціе утолико нису штетне, што се съ вольомъ служителя (кавента) слажу, и што се баръ своіомъ цѣли — сигурности правдаю. Ако се кауція у државнимъ папирима полаже, онда ніе то новъ дугъ, но влади е тимъ могуће, толикій новъ дугъ начинити, колико положена за кауцію сума у државнимъ папирима износи. Оће ли се интереси на положене суме плаћати, зависи одъ уговора, но ако се интереси уговоре, то се ньіови проценти мораю по приносу државны папира опредѣлити.

(1) У *Француской* су кауціе износиле 1814. год. 196,933.848 1844. год. око 231,23 мил. fr. — У *Баденской* издаю се одъ 1832. год. на положене кауціе особите обвезанице, кое интересе приносе. Год. 18 34/35. было е кауція у суми одъ 298.400 фр., 1844. год. 404.900 фр. Положити кауціе мораю: постмайсторъ 1000 фр., управитель домене или шуме какве 800 фр., сресски каз-

Digitized by Google

начеи 800 фр., управитель поште на поединнимъ мѣстима 500 фр., држатель поште 300 — 500 фр., товарачъ на пошти или писмоноша 300 фр., нижій скупитель данка 100 — 400 фр. —

§. 250.

V., Издаванѣ *државны папирны новаца* е онда корисно, ако се граница умѣрености непређе. Овай начинъ задуживаня разлмиуе се одъ свію други тимъ:

1, Што се на учинѣный дугъ интереси неплаћаю.

2, Што се државни повѣрительи непрестано продаіомъ и циркулиранѣмъ папира' мѣняю, те тако одъ волѣ поединогъ зависи, оће ли своє потраживанѣ наплатити или не.

3, Што влада може уништеный дугъ наново учинити, ако опетъ исте папире изда, или уништенѣ издаванѣмъ папира' на доцніє одложити.

Ова свойства државны папира приволила су млоге државнике, да су на обрану ньіову писали и радили. Но уколико су ови папирни новци користанъ, утолико су они за правительство и за народъ опасанъ родъ задуживаня, єръ се у време нужде лако влада на прекомѣрно издаванѣ папира склонити може. Примѣри оваковогъ злоупотребленя државны папира налазе се у исторіи млоги држава' нарочито у француской и аустрійской. — Противъ папирны новаца небы се ништа у ономъ случаю навести могло, кадъ бы се уиме *антиципаціє* данка издавали, тако да іи правительство, како данакъ прими, покупити мора.

(1) У *Аустріи* издавали су се бакарни новци као и папири у млого већой цѣни но обично, тако да е было комада одъ 30 и 15 кр., кои су заедно съ папирни

доцніе на $1/3$ спуштени. Аустрійски *шайни* падали су іошъ ниже, премда е 1 фр. шайна издавата была за 5 фр. стары банкнота. *Француски* mandats territoriaux опредѣлени су были, да замѣне бывше асиняте, кои су на $1/30$ свое номиналне вредности пали были, но поредъ свегъ тога нису се ни мандати на своіой цѣни могли уздржати. Течай іимъ е быо спочетка (Фебр. 1796. год.) 60 — 64 %, а доцніе (Авг. исте год.) само 2 — 3 %. Одъ послѣдньи 20.000 мил. fr. асинята ніе француско правительство имало више ползе но одъ 100 мил. fr. сребра. Законно опредѣлѣнѣ цѣне найнужніе робе, и уредба да ће се онай, кои аціо какавъ на металнимъ новцима узимао буде, са 6. годишньимъ затворомъ казнити, быле су узрокъ, да су папири іошъ ниже пали. —

(2) Тако е *Пруска* указомъ одъ 24. Мая 1812. год. наредила, да се порезъ одъ имаия и прихода у трезорима платити могао, кои се после нису више издавали. —

§. 251.

Да се *вольни* т. е. сагласномъ вольомъ дужника и повѣрителя начинѣни дугови или просто *займи* (Anleihen) приморанимъ дуговима предпоставити мораю, увиђа се изъ пређе изложеногъ. Повѣритель дае притомъ свое капитале подъ онимъ условльима у заямъ, кое онъ за себе тада за найкорисніе држи, влада напротивъ бира онакове дужнике, кои су њой найугодніи. Теретъ дуга непада само на поедине грађане, него се разрезуе на све, кои ће га по сразмѣрици свое имућности (порезне способности) носити. — И займи се на више родова дѣле:

I, Займи за магновену помоћь *привремени, кратки дугови* (schwebende Shulden, dettes flottantes).

Digitized by Google

II, Займи на дуже време учинѣни, *усталѣни дугови* (konsolidirte Schulden, dette consolidée); и то:

А, Съ *простимъ интересима*, и онда се іошъ разликую само по начину уништаваня:

1, Или е некій рокъ опредѣлѣнъ (терминъ), до когъ се дугъ уништити мора.

2, Или може повѣритель по вольи дугъ одказати и уништенѣ тражити.

3, Или су повѣрителю само интереси обеѣани, тако да влада главно (капиталъ) дуга никадъ невраћа; кое такоће двояко быти може, т. е. *а*) или се интереси (као проценти) по сразмѣрици некой съ капиталомъ опредѣляваю, *б*) или су у другой каквой суми, коя е одъ капитала независна, изражени.

Б, Займи, гдѣ *веѣи интереси елавно уништаваю.*

В, Займи съ таковимъ планомъ уништаваня, гдѣ се интереси одъ правительства дуже време неисплаћую, но гдѣ зато напослѣдку дужникъ посредомъ *лутріе* не само савъ интересъ прими съ главнимъ дуга, него кадкадъ манѣ или веће добытке преко тога.

§. 252.

I. *Кратки дугови* т. е. займи, кои се само на кратко, опредѣлѣно време зато праве, да неку привремену новчану забуну владе изгладе, и кои терминъ редко преко еане године иде, разликую се одъ други дугова само тимъ, што іимъ е рокъ коначногъ уништеня врло кратакъ, а у одношеню на финансіялно управлянѣ тимъ, што се као мимолазеће появе неставляю у планове и книге интересираня и уништаваня државны дугова, него се нарочито

Digitized by Google

на рачунъ прихода поедины година (текуће или слѣдуюће прве) праве. Зато се ови займи *привремени* или *кратки* дугови зову, а постаю отудъ:

1, Што заключени издатци нетрпе одлаганя, да за своє намиренѣ опредѣлѣне приходе (докъ се скупе) дочекую. Како се издатци (можебыти ни еданъ мѣсецъ дана) одложити немогу, то се мора онолико дуга начинити, колико издатци оногодишнѣ (или оногъ краћегъ времена) приходе надвишаваю. Но почемъ овай дугъ само за годину или за по'године неисплаћенъ остає, тако да се већъ слѣдуюће године (или буцетногъ періода) ставля у расходе, кои ће се данкомъ или другимъ коимъ приходомъ намирити морати, то онъ ништа друго ніє но антиципація слѣдуюћи данака (1) съ томъ разликомъ, што се теретъ дуга доцніє на граћане разметне, но опетъ тако, да они интересе и друге трошкове задуживаня носити мораю.

2, Што се буцетный недостатакъ (дефицитъ) неможе ни еднимъ цѣлимъ годишньимъ приходомъ накнадити. А ако то и вишегоднимъ приходима быти неможе, онда се такавъ привременый заямъ у *траюћій* (*усталѣный*) какавъ *дугъ* преобратити мора.

Трошкови овы дугова нису у садашнѣ доба особито велики (2), єръ правительство потребне суме одъ банкій у заямъ узме, а зато повѣрительима обвезанице по виду и садржаю одъ други државны обвезаница различите изда. Те особите обвезанице можемо назвати *обвезанице кратки дугова* (Schatzkammerscheine, exchequer-bills, bons du tresor). Често се и поедине касе задужую, и на своє име, докъ іошъ садашньій буцетъ трає, обвезанице, упутнице (Kassen-Anweisungen, Kassen-Scheine) издаю. (3)

Digitized by Google

(1) У *Француской* су већъ у 18. столѣћу ове антиципаціе за рачунъ слѣдуюће године у обичаю быле. Оне су износиле 1715. год. 186 мил., 1770. 154 мил., 1773. 30 мил., 1775. 78 мил., 1776. 50 мил., 1781. 119 мил, 1782. 184 мил, 1789. 225 мил. liv. —

(2) По *Некеру* стаю антиципаціе годишнѣгъ трошпа 8 — 10%, єръ се вишепута преко године понавляю,)ри чему се ⅓ — 1% провизіона поредъ интереса платити мора. И у *нѣмачкимъ* државама стаяле су антиципаціе у почетку овогъ столѣћа 8 — 9% трошка ѥсъ интересомъ). —

(3) У *Француской* се bons du tresor садъ (подъ кралѣвствомъ bons royaux) банки даю, но савъ привременый дугъ несастои се само изъ bons du tresor. Онъ є износіо при свршетку 1830. год. 223 мил. fr., а нарас'о є до 1835. год. на 546 мил., доцніе пакъ часъ є падао часъ рас'о, тако да є почеткомъ 1843. год. 476 мил., а по извѣстію єдномъ одъ 1845. год. 736 мил. fr. быо. Bons du tresor пакъ несмею по закону одъ 1847. год. суму одъ 210 мил. fr. превазићи. — Exchequer-bills у *В. Британской* приносе дневне интересе, и опредѣляваю се сваке године одъ парламента. Оне приносе 1½ — 2 пен. дневногъ интереса на 100 Ls. т. є. годишнѣ 2¼ — 3%. Покадкадъ се понека часть у сталне дугове преобрати (*консолидира*) и државнимъ приходнимъ каквимъ изворомъ, коимъ ће се интереси плаћати и главно уништавати, осигура (*фундира*). Марта 1835. год. фундирало се 28 мил. Ls. exch. bills, а 1829. 3 мил. Ls. — *Аустрійске* Kassenanweisungen одъ 1842. год. даю 3% интереса, кои се исплаћую свака 3 мѣсеца; оне су издате до 5 мил. фр. ср., и гласе на држателя (au porteur). Доцніе су се „Central-Cassen-Anweisungen“ умножиле, а 1848. — 49. издаваде су се исте по 5%; 1850. дошли су на ньово мѣсто Reichsschatzscheine. —

Digitized by Google

§. 253.

II. A, Займи на дужій рокъ учинѣни, вайглавніи су у финансіялномъ животу држава', и разликую се по начину плаћаня интереса и уништаваня главногъ.

1, Млоги старіи займи уговорени су на *опредѣлѣно време*. Да ово уобште потребно ніе, увиђа се лако, еръ добро уређена држава немора обећавати, да ће дугове своє исплатити, еръ свакій лако до свогъ главногъ продаіомъ државне обвезанице доћи може, почемъ ће се доста грађана наћи, кои ће радо своє капитале посредомъ државны обвезаница подъ интересъ дати хтѣти. На опредѣлѣно време задуживати се, управо є и противъ користи владе, еръ можебити башъ при истеку уговореногъ времена налазиће се влада у таковой забуни и у томъ станю, да бы пре волила наново се задужити, но старе дугове плаћати. Ако ово заиста владу у таквомъ станю затекне, то се она мора рѣшити, или да нове дугове подъ штетнимъ за себе условльима прави, или да повѣрителѣ своє на продуженѣ рока склони. Поредъ тога закраћує се овимъ начиномъ влади и та прилика, да дугъ онда исплати, кадъ є за ню найугодніє, а то време може се лако пре истека уговореногъ исплатногъ рока догодити; зато су државе одъ овогъ начина задуживаня у новіє време одустале. Да бы се исплаћиванѣ притомъ олакшало, подѣли се цѣо дугъ на више маньи частій, одъ кои се кодъ више рокова лутріомъ свакадъ опредѣли она, коя ће се оногъ рока исплатити.(1)

(1) Тако є *пруській* заямъ одъ Ротшилда у Лондону год. 1818. за 5 мил. Ls, по 5% уговоренъ, да се у 1. год. 3%, у 2. год. 2½%, у 3. год. 2%, у 4. год.

Digitized by Google

1½%, а потомъ сваке год. но 1% одъ главногъ исплаћуе. Год. 1830. е овай заимъ у 4 процентанъ преобраћенъ, но тако да су се и онда 1% и интереси покупљены обвезаница одъ 1835. год. на уништаванѣ обратити морали. — Исто е тако и пруско-енглескій заимъ одъ 1822. год. 3,5 инл. Ls. по 5% подъ тимъ условлѣмъ начинѣнъ, да се главно съ 1% годишнѣ уништава. —

§. 254.

2, Дугови, кои се одъ обадве стране у свако доба *по вольи одказати* могу, нису никако корисни за правительство, капиталисти напротивъ иду у рачунъ, што у свако време своє капитале наплатити може. Капиталисте ће своє капитале натрагъ искати по већой части онда, кадъ іи другомъ приликомъ болѣ и сигурніє употребити могу, зато ће и за владу ова обвезаность утолико теретнія быти, што ће се она тимъ приморати, да веће интересе своимъ повѣрительима обећа. Изъ оне дужности, да се влада на плаћанѣ већи интереса склонити може, проистиче нѣно право, да интересъ у противномъ случаю *спусти*, т. е. кадъ капитале евтиніє, но што іи садъ држи, съ друге стране набавити може.

3, Займи, кои се *одъ повѣрителя одказати немогу*, него кои му само право на уживанѣ интереса даю, безъ да е што о томъ заключено, кадъ и како ће се дугъ уништити, найвише су садашнѣ доба у обичаю. Ови интереси зову се *ренте* у найужемъ значеню (Renten, rentes perpetuelles, perpetual annuities). Влада треба да задржи право, да може дугъ, кадъ іой е воля, одказати и потомъ га и уништити. Овакова наредба одговара идеи државе, као никадъ непрестаюћегъ човечіегъ друштва. Повѣ-

Digitized by Google

рительи могу поредъ свегъ овогъ лако до свои' капитала' доћи, ако државне обвезанице продаду, кое ће тимъ лакше быти, што се оне у новіе време, почемъ шпекулантима некій добытакъ приносе, особито радо купую.

§. 255.

3, *а*) Найпростіе се тимъ начиномъ узаймлюе, кадъ влада државнимъ повѣрительима изда обвезанице, на кое они интересе вуку. Тако се дуго време и радило. Но нужна су слѣдства државны дугова, да обвезанице ныове цѣну (течай) свою мѣняю, почемъ се ренте (приходъ интересный) одъ едногъ дуга више траже но одъ другогъ. Ако течай обвезанице надъ пари стои, онда губе повѣрительи, кадъ іимъ влада само у обвезаници означену цѣну при уништаваню дуга исплати, напротивъ добыяю они, ако обвезанице подъ пари стое. При овакомъ уговору уништаваня нема премѣна течая обвезаница никаквогъ уплива на одношенѣ повѣрителя' къ влади, но само на одношенѣ повѣрителя' међусобно.

б) Ово паданѣ обвезаница' подъ свой пари довело е владу у новіе време на другій цѣли сходніи начинъ узаймльиваня, т. е. интереси се рачунаю (као обично) по суми, коя е у обвезаници прописана, по тако названой *именой* или *номинальной* вредности, али се при преласку обвезавице на државногъ повѣрителя (при продаи) дуга — права одъ конкуренціе опредѣлѣна продайна цѣна добые, тако да се тимъ сасвимъ другій процентный интересъ уговори. Н. п. издаду се обвезанице одъ 100 фр. по 3%, но при продаи исты добые се за такове само 75 фр, кое толико значи као да су се обвезанице одъ 75 фр. по 4% издале, еръ 100 фр. по

Digitized by Google

3% приносе годишнѣгъ интереса 3 фр, а 75 фр. по 4% опетъ 3 фр. Почемъ се овдѣ цѣна обвезанице мѣня, а интереси у истой величини остаю, то овай начинъ позаймльиваня ништа друго ніе но *куповане ренте* (3 фр. годишнѣ), и онай ће притомъ добыти, кои евтиніе какву обвезаницу купи. Уништава се дугъ пакъ, кадъ влада своє обвезанице по пазарной цѣни покупує, а то ће она наравно у оно време чинити, кадъ нѣне обвезанице на нискомъ течаю стоє, премда су неки списатели за то, да правительство баръ именну вредность повѣрительима на свакій начинъ исплатити мора.

§. 256.

Задуживанѣ посредомъ обвезаница съ већомъ номиналномъ вредности препоручує се у државномъ животу слѣдуюћимъ узроцима:

1, У опасно, критично доба тешко ће влади кои капитале своє по обичне интересе узаймити хтѣти, него ће іой пре моћи на срамоту нѣну веће интересе, но што и приватни плаћаю, изнудити; ово да се избѣгне, узима се онай путъ задуживаня, кои є поредъ тога и зато користанъ, што се една обшта забрана (узиманя прекообичайны интереса) неповрећує, што се грађани пре склонити могу, да влади по конкуренціомъ опредѣлѣну цѣну, и по процентима одъ владе опредѣлѣнимъ своє капитале у заямъ даю, и напослѣдку зато, што се избѣгава неугодность рачуная интересны разломака.

2, И влада се нада, да ће овимъ начиномъ евтиніе нужне капитале набавити. Капиталисте даю своє капитале овако радіє, дакле и по нижу цѣну, єръ у томъ налазе накнаду, што доцніє на главномъ добыти могу, ако обвезанице у течаю скоче,

Digitized by Google

и єръ іи обећани у новомъ займу други — маньи или већи — интереси и друга условля на даванѣ драже. Што више течай подъ пари стои, тимъ є већа вѣроватность, да се више купованѣмъ и (доцніє) продаванѣмъ обвезаница добыти може, зато се обвезанице тимъ, што су онда найугоднiє за шпекулиранѣ и што се дакле найвише траже, одъ прекомѣрногъ паданя (по већой части) и у найгоремъ станю владе уздржаваю.

§. 257.

Ови исти узроци, кои користь владе условляваю, иду у исто време и на нѣну штету, єръ се, како временомъ обвезанице поскупе, и главна сума дуга тимъ увећа. Ако є н. п. влада своє обвезанице по 60 продала, и ако исте временомъ на 90 скоче, то є за уништаванѣ дуга упола већа сума потребна, но што є за продате обвезанице у државну касу утекло. Миръ у држави и напредакъ народа быће свакадъ узрокъ, да обвезанице временомъ у течаю скоче, а овомъ ће природно слѣдовати паданѣ интересны процента а тимъ и самы интереса. Ако процентъ одъ 5 на 4 т. є. одъ $1/20$ на $1/25$ падне, то ће морати приватни неку опредѣлѣну *ренту* съ 25 кратномъ мѣсто съ 20 кратномъ сумомъ (као што є досадъ было) закупити, и ако су 3 процентни папири досадъ на 60 стаяли, то се мораю они садъ на 75 попети (т. є. одъ 5% на 4% пасти), а можебыти и іоштъ више, єръ се радіє држави но приватнима позаймлює. У мирно доба пре революціє 1848. год. после окончаны ратова француски нарасли су врло яко овимъ начиномъ државни дугови у Европи, и повѣрительи државни су се веома обогатили. Докле течай подъ пари стои, неможе се права величина дуга и за нѣгово

Digitized by Google

уништенѣ нужна сума другчіе означити, но свагдашньомъ цѣномъ државны папира, коя се непрестано мѣня, али ће се на свакій начинъ по времену номиналной вредности (обично 100) приближити. Изъ горе изложеногъ видили смо, да ће влада по времену истина више главногъ дуга дуговати, и при уништаваню више издати морати, но што е за продате своє обвезанице примала, али и то е речено, да ће она посредомъ плаћаня маньи интереса крозъ толико време ону штету у нечему или сасвимъ и надокнадити; — да л' е то тако, треба извидити.

(1) Тако е у *В. Британской* одъ 1793. — 1817. год. за 879,289. 943 Ls. облигація издато, за коє се у готову само 584,874.557 Ls. добыло, коя губитка износи, кадъ бы се обвезанице по пари покуповале, 294,415.386 Ls. или око 50%. Течай е у средню руку 5,10% быо. Као што се при овимъ дуговима за 100 Ls. у обвезаницама у средню руку примило у готову 66,5 Ls., тако е и у другимъ државама по 5% за 100 у папиру примлѣно само:

47 у дугу *Португалске* одъ 2 мил. Ls. за Дона Марію 1832.

51 за исту 1833. год. 1,200.000 Ls.

55,5 другій *грчкій* дугъ 1825. 2 мил. Ls.

59 првый *грчкій* дугъ 1824. 800.000 Ls.

60 *Напольска* 1821. 16 мил. ducati;

60 *Шпаньолска* 1823. 16,7 мил. піястра, но како се одма 5% провизіона дати морало, то е и дугъ быо само по 55 начинѣнъ;

70 *Аустрія* 1818. 50 мил. фр. metaliques (т. е. у сребру се интереси плаћаю);

Digitized by Google

70 *Пруска* 1818. прва половина 2,^{5} мил. Ls. (кодъ Ротшилда), одъ друге половине 1,^{25} мил. по 72,^{5} а 1,^{25} мил. по 75.

72 *Русія* 1820. 40 мил. рубаля (кодъ Беринга и Хопа);

73 и 75 *Напольска* 1822. 20 мил. ducati;

75 *Бразилска* 1824. 3,^{2} мил. Ls., одъ кои є само 1 мил. исплаћенъ, остала 2,^{2} мил. дата су по 85.

81 *Аустрія* 1823. 23 мил. фр.

85 *Буеносъ-Айресъ* 1824. 1 мил. Ls.

87 *Аустрія* 1826. 15 мил. фр.

89,^{5} *В. Британска* 1847. 8 мил. Ls. по 3½ %

90 *Русія* 1828. 18 мил. фр., четврта серія 1833. год. 20 мил. ср. рубаля по 84,^{5}

92 *Баденска* 1842. 9,572.000 фр. по 3½ %

94 *Грчкій* гарантираный дугъ 1833. 60 мил fr.

97,^{5} *Выртембершка* 1847. 12,^{5} мил. фр. по 4½ %.

Аустрія є узаймила 1841. год. 40 мил. фр. по 5%, и обвезанице продавале су се по 104 т. є. 4% *надъ* пари, но повѣрительи су правительствомъ увѣрени, да се за 15 година интересный процентъ спустити неће. Аустрійскій заямъ одъ 1850. год. было є 72 мил. фр., по 4½ % съ течаемъ одъ 86. —

Холандска продала є часть своїъ 2,^{5} процентногъ дуга, кою є *Белгія* на себе при дѣоби државе примити морала т. є. 80 мил. хфр. у средню руку по 63,^{39} на 100, а већу часть по 60.

У Француской се узаймльивало по 5% у франкама

Digitized by Google

године	узаймлѣне суме	сума у обвезаницама	ренте по 5 %	течай	правый процент
1815.	35,863.200	70,000.000	3,500.000	51,^{23}	9,^{75}
18$^{16}/_{17}$	69,763.000	120,000.000	6,000.000	57,^{24}	8,^{60}
1817.	7,924.035	13,395.100	669.755	59,^{16}	8,^{45}
18$^{16}/_{17}$	345,665.000	600.000,000	30,000.000	57,^{51}	8,^{67}
1818.	197,909.400	298,510.000	14,925.500	66,^{50}	7,^{54}
1818.	165.000.000	246,268.660	12,313.433	67	7,^{46}
1821.	7,000.000	8,038.840	401·942	87,^{07}	5,^{74}
1823.	214.118.304	250,284.400	12,544.720	85,^{55}	5,^{84}
1823.	413,980.981	462,290.320	23,114·516	89,^{55}	5,^{58}
Сума:	1.457,223.920	2.068,787.320	103,439.366	70,^{43}	7,^{09}

Дакле номинално 611 мил. fr. више него што се у готову примило. Одъ 1814. — 47. год. издато е обвезаница за 3424 мил., а за то е примлѣно само 2629 мил. fr. Три процентне обвезанице издавате су подъ *Вилеломъ* 1825. год. по 75, а у займу одъ 1841. год. по 78,^{52} но због дозволѣны рокова управо само по 76,^{75}, — 1844. год, (200 мил.) по 75,^{25}, — 1850. год. 30,872.000 fr. као 5%ный дугъ по 94,^{66}, и 16,^{44} мил. fr. као 3%ный дугъ по 56,^{60}. —

§. 258.

На свакій начинъ се на интересима у прво време дуга каквогъ съ веѣомъ номиналномъ вредности учинѣногъ изъ горе наведены узрока нешто уштеди. Ова полза (у прво време дуга) могла бы се онда измѣрити, кадъ бы се съ повѣрителѣмъ уговорило, колико бы онъ интереса тражіо, да нису обвезанице съ веѣомъ номиналномъ вредности издате. Кадъ бы н. п. подъ овимъ условлѣмъ заис-

Digitized by Google

каный интересъ 5% было; и кадъ бы влада хтѣла мѣсто тога 4 процентне обвезанице да изда, то небы за повѣрителѣ корисно было, да обвезанице по 80 (за 100 номиналне вредности) приме, еръ бы се за сваки 100 фр. у готову морало 125 фр. у обвезаницама обеѣати, кое опетъ 5 фр. интереса стае. Но кадъ бы се обвезанице могле по 88 8/9 продати, то бы требало по сразмѣрици

$$88\,\tfrac{8}{9} : 100 = 100 : 112\,\tfrac{1}{2}$$

за сваки 100 фр. у готову да влада 112½ фр. у папиру да, за кое бы интересъ 4½ процента износіо. Тако бы исто и кодъ 3 процентны обвезаница корисно за владу текъ онда было, кадъ бы іи она по цѣну неку преко 60 продати могла, еръ кодъ цѣне одъ 60 фр. морала бы она за 100 у готову 166 2/3 у обвезаницама издати, кое опетъ 5 фр. интереса изискуе. Но кодъ цѣне одъ 75 фр. издала бы влада за сваки 100 фр. у готову само 133 1/3 фр. у обвезаницама, кое 4% интереса чини, дакле уштеѣенъ бы было 1% годишнѣ. — Кадъ потомъ узмемо, да е обичный обштый интересъ 5%, а кадъ влада као што смо видили (издавши 3%-не обвезанице) на свой дугъ само 4% плаћа, дакле 1% год. уштеѣуе, то ће се по познатомъ рачуну 5%-ный дугъ съ 1% уништаваня за 36 година уништити, или съ ½% (као што у првомъ примѣру рекосмо) за 72 године. Што се дакле кодъ интереса уштедило, употребиће се на уништенѣ главногъ, и зато се обште мисли, да већа номинална вредность ніе одъ штете. Па башъ кадъ бы се и у пари уништавати морало, опетъ бы се оны 112½ фр. съ ½% годишнѣ за 50 година, или 133 1/3 фр. съ 1% годишнѣгъ трошка за 38 година дугъ сасвимъ уништіо.

Digitized by Google

§. 259.

Колико ће капиталисте кодъ овогъ начина узаймльиваня одъ интереса попустити, неможе се правило никаково поставити, но на свакій начинъ трудиће се они, да дугъ за ньи користанъ буде. Ово независи само одъ првогъ уговора, него и одъ течая обвезаница, о коме се зна:

1, Да ће држава млого на интересима уштедити, безъ да главно скуплѣ уништавати мора, ако течай неко време непремѣнѣнъ остане. Тако низакъ течай државны обвезаница' држи се само онда, ако е држава у ратове и друге трошкове заплетена, но тада и немисли она на уништаванѣ дугова.

2, Ако се напротивъ течай скоро узвиси, то ће се повѣрительи съ маньимъ интереснимъ процентомъ задовольити. Влада може у овомъ случаю, ако ніе обвезанице подъ пари (т. е. съ већомъ номиналномъ вредности) издала, процентъ спустити. Како се н. п. у горе наведеномъ примѣру 4 процентне обвезанице своіой номиналной суми приближе, т. е. како се на пари (100) попну, то е знакъ, да се за 4% капитала добити може, зато ће се у овомъ случаю 5%-не обвезанице, кое садъ надъ пари (125) стое, 4%-нимъ замѣнити моћи, т. е. 5%-ный дугъ ће се одказати, и сума нѣговогъ главногъ у 4%-нимъ обвезаницама издати. Ако се ова премѣна после 10 година' догоди, то се међутимъ 10-годишньимъ уштеђенѣмъ ½ и 1% какокадъ, и одъ дуга нека часть уништила, овде resp. само 1/16 или 1/8, кои се добытакъ ономъ штетомъ проистичућомъ одъ таковы обвезаница, коима се течай попео, надвишава. — Зато се по већой части овимъ начиномъ више штетуе, но што се обич-

Digitized by Google

но мислило, и зато е болѣ обвезанице съ равномъ номиналномъ вредности (al pari — 100 за 100) издавати, па временомъ процентъ спустити. Кодъ овогъ послѣднѣгъ начина истина е зло засадъ, докъ се поредъ слабогъ кредита велики интереси плаћати мораю, но они ће се умалити моћи, како се станѣ владе поправи, напротивъ кодъ првогъ начина влада помогне себи привремено, а доцніе има утолико већій теретъ, уколико е нѣно станѣ напреднiе.

(1) *Лафитъ* пыта, да ли е болѣ, кадъ влада 100 мил. узаймити мора, да одма 5 мил. интереса плати, или да 133,5 мил. у папирима обећа, а да за ньи 3% или 4 мил. интереса плати. Доцніе узима примѣръ, да влада намѣрава 80 мил. да узайми, и кадъ е за ту суму 80 мил. у папирима издала, то бы морала по 5% 4 мил. интереса платити, но ако изда у папирима

86,4	мил.	по	4,50%	или	по	92,49	то	ће	плаћ.	3,39	м. инт.
94,5	„	„	4 „	„	„	84,21	„	„	„	3,78	„ „
103,39	„	„	3,5	„	„	77,39	„	„	„	3,62	„ „
115,33	„	„	3 „	„	„	69,42	„	„	„	3,46	„ „

Зато ће се у послѣднѣмъ случаю уштедити 540 000 или међу 1/7 и 1/8 интереса. —

(2) Coquelin каже у (Revue de deux mondes 1845.) о неумѣсности овогъ начина узаймльиваня: „Кадъ влада уступи државнимъ повѣрительима, да доцніе наراштаемъ главногъ садашньій губитакъ интереса накнаде, значи управо роле промѣнити т. е. поединнимъ *людима*, кои умиру, оставлѣно е старанѣ и управлянѣ за убудућность, а држави, коя мора живити, оставлѣна е само брига о садашньости.“ —

§. 260.

II. Б, У новіе време се и такови дугови често праве, гдѣ влада повѣрителю преко обичны

Digitized by Google

процента више интереса плаћа, тако да се интересомъ крозъ неко време и главно дуга уништи. О овимъ (тако названимъ) *временимъ рентама*, имамо слѣдуюће поглавито навести:

1, Капиталисте вуку одъ свои капитала' веће користи но кодъ простогъ, обичногъ процента; тимъ се капитали руше, а неможе се башъ тако лако велика сума ни скупити, єръ добре газде оставляю своє иманѣ наслѣдницима.

2, Ако се дугъ начиніо у време, кадъ є процентъ малый быо, то добыя доцніє влада на штету повѣрителя', у противномъ случаю губи пакъ дужникъ, єръ се кодъ овы дугова безъ узаймно сагласне волѣ обадва уговорача интересный процентъ спустити неможе.

3, Ако времене ренте велику суму износе, то могу тимъ увећаня расходи за државу сасвимъ несносни постати.

Зато се овай начинъ правлѣня дугова неможе особито препоручити.

§. 261.

Времене ренте у пространіємъ смислу дѣле се на:

1, *Праве времене ренте*, (eigentliche Zeitrenten annuities for terms of years) гласеће на неко опредѣлѣно число година'. Оне се могу точно израчунати, но обвезанице ньіове нису угодне за капиталисту, зато се яко нетраже, и зато се немогу тако добро продати као просте обвезанице. Оне се често узъ друге обвезанице издаю.

2, *Тѣлесне ренте* (Leibrenten, rentes viagères, annuities for life), гласеће на рокъ живота повѣрителѣ-

Digitized by Google

вогъ, зато се управляю по среднѣмъ траяню живота нѣговогъ. Капиталиста е за свою особу свакояко осигуранъ, еръ ће донда приходъ отудъ уживати, докле живіо буде. Влада е осигурана утолико више, уколико су рачуни о вѣроватноћи човечіегъ живота подъ разнимъ околностима точніи, и уколико више у таковомъ даваню у заямъ учасника има. По већой части неопредѣляваю се за свакогъ повѣрителя поединце условля займа, него се исти на редове зависеће одъ ньіове старости подѣле. Капиталисте изаберу често друго здравіе лице, на кога животъ поменуте ренте вуку.(1)

3, *Тонтине*, кодъ кои се више капиталиста одъ прилике еднаки година у едно друштво сложе, и заеднички еданъ капиталъ правительству позайме подъ тимъ условлѣмъ, да имъ оно донда непрестано подпуне интересе плаћа, докле годъ и само еданъ учасникъ друштва живіо буде. Тонтине врло драже, еръ се свакій нада, да ће найдуже или баръ дуже одъ неки свои другара живити, и да ће зато непрестано до своє смрти све веће и веће интересе уживати.

(1) *У Француской* платила е државна каса 1814. год. 14.352.814 fr., 1834. 5,760.960 fr., 1850. 1,900.000 fr. тѣлесне ренте, — одъ кое е суме год. 1834. 4,348.481 fr. на 1 главу, 1,311.313 fr. на 2 главе и 101.116 fr. на 3 и 4 главе стаяло. —

§. 262.

II, B., *Займи помоћу лутрія* (1) су у новіе време врло у обичаю(2), и осниваю се на тому, што се повѣрительима не само повратакъ главногъ (капитала) осигура, него се они тимъ на кориснія за владу условля приволе, еръ се поредъ тога и некимъ

Digitized by Google

добытцима обнадежде. Цѣла узаимлѣна сума раздѣли се на неколико еднаки частій, за кои се свакy една обвезаница (— *лоза*) изда. Сваке се године некій брой тій обвезаница случаемъ лутріе извуче. Неке лозе притомъ принесу држателю велике добытке, неке пакъ среднѣ и мале, а већа часть њи само капиталъ съ припадаюћимъ интересомъ до оногъ времена. Влади е могуће, ове веће и манѣ добытке помоћу слѣдуюћи извора исплатити:

1, Сваке године се интересъ неплаћа, но текъ кадъ се коя лоза извуче, зато остану влади интереси одъ интереса. Ако лоза одъ 100 фр. по 5% 20 година кодъ правительства остане, то принесе она просты интереса 100 фр., зато ће се држателю исте после тогъ времена 200 фр. (т. е. капиталъ и 20 годишньи интереси безъ икаковы добытака исплатити, но влади остану 65,^{32} фр. као интереси одъ интереса.(3)

2, Капиталисте се задоволяваю збогъ надежде на веће или манѣ добытке и съ маньимъ интересима. Ако су н. п. обични земальски интереси 6 и више %, то ће влада, кадъ по 5% у заямъ узме, после 20 година одъ просты интереса 120 фр. т. е. 100 за повѣрителя (по 5%), а 20 фр. (т. е. 1% више) за себе, а рачунаюћи къ тому интересе одъ интереса (220,^{72} свега по 6%) више 100,^{72} фр. свега 120,^{72} фр. у профиту быти.(4)

Она сума, коя се по времену одъ правительства за лозу какву исплати, зове се *премія*, па састояла се она изъ самогъ капитала, или и изъ интереса или изъ добытака. Банкерске куће, кое лутрійскій заямъ у дѣйство приведу, опредѣляваю за свакій заямъ, да бы народъ на даванѣ дражили, друга условля у роковима извлачеия лутріе, у са-

Digitized by Google

мимъ интереснимъ процентима за оне лозе, кое се безъ добытка извуку, у количини, брою и подѣлѣню добытака, у времену исплате, уобште у накнади оны лоза, кое манѣ или ништа недобыяю и т. д. (5)

(1) О овимъ лутріяма види: Feller: Archiv der Staatspapiere, 1834.; — Unger: Handbuch der Staats-Lotterieanleihen, Lpzg. 1841.; — Oettinger: Theorie der Lotterie-Anlehen, Freiburg, 1844.; — *Истоеъ*; Anleitung zu finanz. Rechnen. —

(2) Овогъ столѣћа млоге су се државе на овай начинъ задуживале. *Баварскій* дугъ одъ 1812. год. съ лозама по 500 фр. состояо се изъ 12 мил. фр., на кое су се интереси плаћали, и изъ 6 мил. фр. безъ интереса. — *Баденскій* лутрійскій дугъ одъ 1820. год. 5 мил. фр. по 50 фр. лозе. — *Аустрійскій* одъ 1820. 20,3 мил. фр. у лозама по 100 фр., другій *аустрійскій* одъ 1821. 37,5 мил. фр. съ лозама одъ 250 фр., кое се у продаи *парціялне* лозе зову. — *Хановеранскій* 1820. 2 мил. Rlr., лозе по 100 и 50 Rlr. — *Польскій* 1829. 42 мил. пфр., лозе по 300 пфр., — *Аустрійскій* 1834. 25 мил. фр., лозе по 500 фр. — *Насавскій* 1837. 2,6 мил. фр., лозе по 25 фр. — *Аустрійскій* 1839. 36 мил. фр., лозе по 250 фр. (у 5 оддѣляка по 50 фр.). — *Баденскій* 1840. 5 мил. фр., лозе по 50 фр. — *Сардинскій* 1845. 3,6 мил. fr., лозе по 36 fr. — *Хамбуршкій* 1848. 4,7 мил. маркій б., лозе одъ 100 маркій, продато по 95. — И понека приватна лица учинила су дугъ на истый начинъ, као князеви *Естерхазій* и *Виндишерецъ*. —

(3) Одъ овы обшты правила се кадкадъ одступа. У *аустрійскомъ* (горе наведеномъ) другомъ займу одъ 1820. год. плаћа влада сваке године 4% интереса, и обећава поредъ тога іошъ преміе као добытке. — Лутрія се вуче сваке године или сваке ½ године, или као у *Баденской* 4 пута преко године. —

Digitized by Google

(4) *Пруска* плаћа едне године извученимъ лозама 4% интереса и припадаюћій къ тому добытакъ, премію друге године пакъ вуку се лозе безъ премія, но за сваку се 5% интереса исплати, и то тако мѣняюћи крозъ 25 година; послѣднѣ пакъ године т. е. 1857. извући ће се 10.800 лоза', одъ кои' ће добыти

1	лоза'	премію	одъ	100.000	Rlr.
1	„	„	„	30.000	„
2	лозе	„	„	9,500	„
4	„	„	„	5.000	„
8	лоза'	„	„	4.000	„
14	„	„	„	2.000	„
20	„	„	„	1.000	„
1000	„	„	„	120	„
3000	„	„	„	110	„
6000	„	„	„	100	„

као минимумъ т. е. 50 Rlr капитала и 4% интереса крозъ 25 година. —

(5) Што се веће добытци на краю рока лутрійскогъ и уобште за доцніе оставе, тимъ е заямъ корисніи за владу, еръ се млого више на интересима уштеди и добыва. Одъ времена кадъ се дугъ учиніо донда, кадъ ће се послѣдньимъ рокомъ извлаченя лутріе уништити, протеку више година'. Почетакъ дуга' рачуна се одкадъ су обвезанице издате (обично 1 — 2 године пре почетка извлаченя лутріе), а окончава се съ послѣдньимъ извлаченѣмъ лоза'. Тако трае дугъ:

хановеранскій	15	година'
аустрійскій одъ 1820. и 1821. год.	20	„
сардинскій	24	„
прускій, польскій одъ 1829. и баденскій одъ 1840. год. . . .	25	„
аустрійскій одъ 1834. . . .	26	„
„ „ 1839. . . .	39	„
баденскій одъ 1845. . . .	40	„
вх. хесенскій одъ 1834. . . .	45	„
„ „ „ 1825. и насавскій .	50	„
хамбуршкій	52	„

Digitized by Google

но напослѣдку наведени рокови су врло дугачки, зато се обвезанице немогу спочетка добро ни продати, почемъ повѣритель неможе дочекати ни онъ, а можебити ни нѣгови први потомци, да плодъ своГъ капитала уживаю. Цѣна горе наведены в. х. хесенски лоза' была е 50 фр., но течай ньіовъ збогъ тогъ дугачкогъ рока быо е н. п. Мая 1826. год. 36,[27], Декемвра 1826. 36,[375], Януара 1827. 34,[25], Февруара 1827. 36,[125], Марта 1829 текъ 48,[375] фр. —

§. 263.

Заямъ посредомъ лутрія' треба овако рачунати и уредити:

1, Нека се найпре опредѣли количина потребногъ капитала займа, а потомъ и рокъ, докле се истый уништити мора.

2. Нека се опредѣли, шта влада свега за такавъ дугъ — збогъ интереса' и уништаваня годишнѣ издати мора. Сваке године мора се нека сума на плаћанѣ интереса и на уништаванѣ неисплаћеногъ главногъ обратити, и колико се у прве године манѣ уништи, толико ће се доцніе већи интереси плаћати морати.

3, Сваке године извлаче се неколико лоза, на кое ће се за уништаванѣ и плаћанѣ интереса' опредѣлѣна сума тако подѣлити, да неке лозе велике, неке среднѣ преміе добыю, а већой части да само капиталъ и принадлежећи до оногъ времена интереси (минимумъ) припадну. Сви ови добытци нетреба да превазиђу ону суму, коя е за подмиренѣ ньіово опредѣлѣна, и коя отудъ постае, што влада и веће интересе одъ у заямъ узетогъ капитала вуче, и што у свако време само на врло малу часть узаймлѣногъ главногъ интересе плаћа.(1)

Digitized by Google

(1) У примѣру да е влада 1 мил. у заимъ узела, по 4% могао бы се овай планъ уништаваня за 15 година узети:

после	интереси	уништено	цѣо издатакъ	остатакъ дуга
1 године	40.000	10.000	50.000	990.000
2 „	39.600	15.000	54.600	975.000
3 „	39.000	20.000	59.000	955.000
4 „	38.200	25.000	63.200	930.000
5 „	37.200	30.000	67.200	900.000
6 „	36.000	35.000	71.000	865.000
7 „	34.600	40.000	74.600	825.000
8 „	33.000	50.000	83.000	775.000
9 „	31.000	60.000	91.000	715.000
10 „	28.600	75.000	103.600	640.000
11 „	25.400	90.000	115.400	550.000
12 „	22.000	110.000	132.000	440.000
13 „	17.600	130.000	147.600	310.000
14 „	12.400	150.000	162.400	160.000
15 „	6.400	160.000	166.400	0
Сума	441.000	1,000.000	1,441.000	—

§. 264.

По досада наведеномъ можемо заключити, да су займи посредомъ лутрія за правительство равни другимъ займима съ постоянимъ планомъ уништаваня. Угодни су они за владу утолико, што она често капитале за врло мале интересе добыти може, напротивъ су покадкадъ несносни, што и онда

Digitized by Google

дугъ уништавати мора, кадъ е и у найопаснiемъ станю, и што и онда подпуну суму исплатити мора, ако течай лозама и ниско стои. За капиталисте е пакъ тешко, дуго време безъ интереса одъ свои капитала живити, зато ће само богатiи у овомъ займу участвовати, и зато ће влада само мало дуга овимъ начиномъ учинити моћи. Съ народно-економне точке напослѣдку немогу се займи посредомъ лутрiя никако одобрити, еръ поредъ тога што добывене суме онако пропадну, као што су и стечене, подранюе се яко и наклоность на хазарне игре. Ове неугодности могу се у нечемъ ублажити добримъ планомъ лутрiе, т. е. ако влада лозама безъ премiя (— минимумъ) веће интересе плаћа, и манѣ суме за премiе опредѣли.

§. 265.

Кадъ влада већъ еданъ родъ займа изабере, остае iой iошъ опредѣлити путъ, коимъ ће тай займъ у дѣйство привести; а то може быти:

1, Или кадъ све капиталисте явно позове, кои у таквомъ займу учасници быти желе, да се прiяве и да се изясне, колико кои оће у займъ да iой да. Интересный процентъ треба обзнанити одма у позиву, но онъ мора баръ толикiй быти, да капиталисте на позаймльиванѣ и дражи, а да опетъ потребну мѣру непређе. Кодъ маньи займа и при великомъ кредиту овай е начинъ користанъ, кодъ већи займа пакъ морали бы се притомъ већи интереси обећати, еръ се иначе небы могла потребна сума покупити.

2, Или кадъ влада съ едномъ или съ више банкерски кућа займъ уговори, а овима остави, да оне одъ поедины капиталиста потребне суме поку-

Digitized by Google

не. Правительство уступи банкерима своє обвезанице по нижу цѣну, него што ће ови по уговору продати, и да іимъ тимъ одма накнаде (*провизіонъ*) за ньіовъ предузимательскій трудъ, или уговори само цѣну, по кою ће они обвезанице примити, а остави іимъ на волю, да іи они онако скупо, како узмогу, продаю. Уговоръ се може начинити, или тайно съ єднимъ или съ више банкера или явнимъ конкурираньемъ, гдѣ се банкери писмено нуде (*субмисіє*) и гдѣ влада съ онимъ уговоръ сврши, кои на найкорисніа за ню условля пристане. Обвезанице гласале су пређе на опредѣлѣногъ повѣрителя (*инскрипціє*),(1) но у новіє време увидило се, да іи є корисніє издавати на држателя (au porteur), т. є безъ имена повѣрителя, као и папирне новце, премда млоге државе и данданашньи обвезанице на опредѣлѣногъ повѣрителя гласеће издаю (1), єръ су и оне съ млогимъ угодностима скопчане.

(1) Таковы инскрипція има у Француской, Русіи, Напольской, Хановеранской и т. д. — *Руске* инскрипціє немогу се пренети безъ потврђеня одъ странє каквє власти, а по страниимъ земляма мора се такова продая одъ каквогъ рускогъ конзула званично одобрити. —

III. ОДЛОМАКЪ.

Управа државны дугова.

§. 266.

Подъ управомъ државны дугова разумѣваю се сви послови, кои се око постовећи дугова извршавати мораю.(1) Найпре є потребно дугове *у редъ*

Digitized by Google

довести (*ликвидирати*), т. е. истражити, колико кои повѣритель одъ владе потраживати има, подъ каквимъ е условлѣмъ кои дугъ начинѣнъ, и на каквомъ се праву и закону оснива, и напослѣдку свести све дугове у едно цѣло, съ више раздѣляка и пододѣляка. На ону суму, коя се као чистъ дугъ признае, треба обвезанице издати, за остало пакъ нека се потражители одбію и упуте, да путемъ суда свое право докажу. Дугови се ликвидираю често после каковы опасны времена, у коя е влада млоге нове дугове правеѣи, старе съ новима помѣшала или іи едне другима замѣнюоѣи и замрсила. Добре управе дугова е друго важно условлѣ, да се особита *каса државны дугова* оснуе, коя се *каса уништаваня* (*амортизаціе*) *државны дугова* зове, и коіой се особити приходни извори на ту цѣль уступе, да помоѣу исты државне дугове управля и уништава.(²). Овомъ се касомъ државный кредитъ подпомаже, еръ устроенѣмъ исте влада показуе, да се савѣсно и озбильно о уредномъ плаѣаню интереса и о уништеню главногъ брине. Потраживаня дуговне касе (*актива*) и опредѣлѣне годишнѣ подпоре (*дотаціе*) одъ стране државне касе треба да надвисе сумомъ издаваня дуговне касе.

(¹) У *В. Британской* управля државнимъ дуговима лондонска банка, у осталимъ државама особито државно надлежательство; у *Француской* додатъ е за надгледанѣ државной дуговной каси особитый одборъ састоеѣій се изъ 1 пера, 2 депутирца, 1 предсѣдателя државногъ рачуноводства, изъ гувернера париске банке и изъ предсѣдателя париске трговне камаре. —

(²) У *Баварской* су уступлѣни дуговной каси за плаѣанѣ интереса' приходи одъ акцизе на пиво, и држава се обвезала, да недостаюѣе отудъ изъ државне касе подмири. —

Digitized by Google

§. 267.

Уговору сходно плаћанѣ интереса, одржава найвише кредитъ правительства, и олакшава му не само у опасно за нѣга време нове дугове правити, него склаия и капиталисте, да му за манѣ интересе своє капитале уступе. Притомъ треба примѣтити:

1, Добро є за олакшанѣ циркулаціє новаца да се сви интереси у маньимъ сумама и не у исто време плаћаю, а то се тимъ избѣгава, да се обвезанице съ погодишньимъ интереснимъ процентима сачине, па да се подъ разнимъ датумима издаду.

2, Угодно є за државце обвезаница' (stocks), да припадаюће іимъ интересе не само кодъ главне дуговне него и кодъ сваке явне касе примити могу кое ће при полаганю свои рачуна' главной државной каси у мѣсто новаца те признанице на издате интересе слати.

3, Да се небы́ притомъ преваре какве догодиле, треба повѣрительима узъ обвезаницу придодати на єдномъ мочалу печатане признанице, *купоне* (coupons) у довольномъ брою за више година. Како се интереси за неко време исплате, то се и припадаюћа за то време и за ту суму обвезаница одсѣче. Кадъ се сви купони потроше, онда свакій показавши обвезаницу или друго узъ обвезаницу идуће увѣрно писмо — *талонъ* (talon), наново неку количину купона' одъ надлежне власти извади.

§ 268.

Найважніє є при плаћаню интереса то право владе, да она по обштемъ обичаю уговореный *интересный процентъ спустити*(1) смѣ (редукція интере-

Digitized by Google

са', конверзія рента' (%). Ово се смѣ по праву само кодъ оны дугова учинити, кои се повѣрительима по уговору одъ стране владе одказати, исплатити могу, єръ влада тимъ повѣрительима слободанъ изборъ оставля, или да се наплате, или да на манѣ интересе пристану. У критично за себе време морала є влада интересне проценте обеѣавати (н. п. 5, 6 и више %), кои се по повратку мира одъ никога у држави неишту; право є дакле, да и влада равно другомъ приватномъ граѣанину своє скупе дугове исплати и на ньіово мѣсто наново євтиніє по обичне проценте начини. Како течай 5%ны обвезаница' надъ 100 скочи, знакъ є, да влада капитала' євтиніє одъ 5% добыти може, и на свакій начинъ баръ по 4%, ако ньіовъ течай на 125 стои, Но влада нетреба да чека при спуштаню интереса у 1% оно време, кадъ ѣе течай на пари съ новимъ процентомъ скочити (125 и 4%), него може пре чинити, т. є. кадъ обвезанице іошъ на 110 или 115 стое, и то тимъ пре, што є штета само мнима, и што се она, ако є и имало буде, досадашньимъ веѣимъ интересима надокнаѣава.

(1) Све су готово државе проценте свои дугова досадъ спуштале. У *Холандской* 1655. год.; — у *папиной* држави 1685. было є веѣъ таковогъ умаляваня интересны процента'. — У *Енгелской* спуштенъ є интересъ одъ 6 на 5% год. 1699. Потомъ 1715. и тако се тимъ те године 324.456 Ls. уштедило; а год. 1727. спустила се веѣа часть дуга на 4%. Год. 1749. наредило се, да повѣрительи до год. 1757. по 3½ %, а одъ тогъ времена начевши по 3% интереса добыяю, коіомъ се наредбомъ годишнѣ 565.600 Ls. уштедило. Доцніє се опетъ правительство съ веѣимъ интересима задуживало, и редукціомъ 1822. год. одъ 5 на 4% добыло се годишнѣ 1,222.000 Ls. Год. 1826. спустіо се интересъ єд-

Digitized by Google

ногъ дуга одъ 10 мил. Ls. одъ 4 на 3½ %; 1830. 4% ный дугъ одъ год. 1822. спуштенъ е на 3½ % и уштедило се тимъ 150.000 Ls. годишнѣ. Год. 1844. преобраћенъ е 4%ный дугъ одъ 157,5 мил. Ls. на 10 година у 3¼ % ный, тако да одъ год. 1854. почевши само 3% приноси, уштећено е притомъ 390.000 Ls. Свега се овимъ начиномъ одъ године 1822. уштедило 2,749.000 Ls. — Сасвимъ брзо едно за другимъ и напрасно интересе спуштати, губитакъ е за повѣрителѣ. Тако е *Баденска* год. 1825. одъ 5 на 4½ %, 1829. на 4, 1834. на 3½ % свое дужне ренте спустила. —

§. 269.

При умалѣню интересногъ процента нека се влада снабдѣ съ потребномъ сумомъ капитала унапредъ, коіомъ ће онимъ повѣрительима ньіово потраживанѣ исплатити моћи, кои на манѣ интересе пристати неће. Да бы се тимъ више повѣрителя на то умалѣнѣ склонили, треба изабрати онаково време, кадъ интереси у цѣлой земльи уобште на нискомъ степену стое. Овай повратакъ главногъ може владу забунити, ако на ова изложена обстоятельства непази, еръ е већа часть у заямъ узетогъ капитала одавно већъ потрошена, тако да е више у нашой земльи нема, и да влада довольно суме на подмиренѣ потраживаня неможе наћи, ако се млоги за повратакъ главногъ приняве. Богатіи повѣрительи пре ће се съ маньимъ интересима задовольити, еръ се само сиромашніимъ трудъ награђава, да по веће проценте на несигурнія мѣста свое капитале даду, почемъ ће у томъ случаю као манѣ пословима обтерећени лакше на свое дужнике мотрити моћи. Премда спуштанѣ интересногъ процента ніе никаква неправда, опетъ зато треба влада и користь свои повѣрителя предъ

Digitized by Google

очима да има, и да неупотреблява онакова средства. коима бы силомъ и неправедно процентъ понизила, и тимъ уштрбъ повѣрительима нанела, а и себе безсавѣсномъ показала.

§. 270.

Као годъ што се правительству замѣрити неможе, да у време рата, буна и у другимъ неповольнимъ и опаснимъ приликама дугове прави, тако се исто праведно и озбильно одъ нѣга очекивати може, да у мирно доба и у своимъ благостаню на умалѣнѣ државны дугова тежи. Како се непажньомъ на ово строго правило науке народъ и правительство до пропасти довести могу, показуе намъ исторія држава найновіи времена, єръ кадтадъ мораю се дугови уманьити, и ако не правилно и савѣсно овимъ путемъ, а оно на свакій начинъ неправедно *државнимъ банкротствомъ*.(1) Тимъ се не само кредитъ владе сасвимъ упропашћава и млога приватна лица пропадну, него и благостанѣ народа се примѣтно потресе, премда не у ономъ степену, као што се то обично мислило. Како се државнимъ банкротствомъ само међусобна потраживаня наши грађана униште, то се тимъ цѣло народно иманѣ у ничемъ непремѣни; што пакъ странци притомъ изгубе, то е строго узевши добытакъ нашегъ народа. Одъ свію начина банкротираня найпоштенія е онай, гдѣ се влада просто изясни, да свое дугове немогавши іи исплатити за уништене сматра, и то одчасти или сасвимъ. Тимъ се манѣ они начини одобрити могу, гдѣ влада свое новце квари (съ већимъ монетажомъ куе), да ньима или утечаю ниско стоећимъ папирнимъ новцима свое повѣрителѣ исплаћуе.

(1) Неки бране банкротство. Францускій попечитель финансіе (одъ 1768. — 1774. год.) *Абе Терей*

Digitized by Google

потврђава: „да е банкротиранѣ еданпутъ свакогъ столѣћа нужно, да бы се држава у равновѣсность довела; да краль ништа ніе изгубіо, што е узаймльивао, еръ е было властанъ, старе дугове неплатити, почемъ су они толико време на ползу служили.“ — Найвише е познато умалѣнѣ државногъ дуга у *Француской* на $1/3$, tiers consolidé, одъ директорства год. 1797. И пре тога се само $1/4$ интереса у готову исплаћивала, за остало су се давали горе означени bons на државна добра; но и ови су исподъ $1/6$ пали. —

§. 271.

Одъ банкротираня може се влада едино штедньомъ сачувати, и кадъ при свемъ томъ предстоећу пропасть предупредити неузможе, то нека баръ на то гледа, да повѣрительи, колико могуће буде, найманѣ штетую. Ово быва или тимъ, да повѣрительима губитакъ у боля времена накнади, или да баръ штету међу млога лица особито богатій подѣли. Подпуна накнада неможе се одобрити, еръ се при исплаћиваню дуга и штете обвезанице неналазе у рукама оны лица, коя су штету претрпила, но неку часть накнадити препоручую млоги државници. Банкротству стои насупротъ поштено и уговору сходно *уништаванѣ дуга.* Средства къ томе могу быти;

1, Суме кое се само еданпутъ зато употребити могу, као узетци одъ продаты домена или други државны добара и случайни неки узетци (ратне накнаде —).

2, Части државны прихода, кое се на уништаванѣ дугова нарочито опредѣляваю.

3, Уштећени интереси, почемъ се млого манѣ повѣрительима дае, но што е обичный интерес-

Digitized by Google

ный процентъ у земльи. Одъ овогъ послѣднѣгъ извора уништававя више се помоћи очекивало, но што се заиста временомъ полза нѣгова указала. Обвезанице, кое су уништене, остану у уништной каси и сматраю се као нѣно иманѣ и као потраживанѣ неко одъ државне касе. Државна каса плаћа уништной каси на такове обвезанице интересе, кои съ интересомъ на интересъ яче нарашћую, но што се приватнимъ повѣрительима на ньи проста интереса платити морало. Но како савъ овай добытакъ съ штетомъ државне касе и на теретъ народа быва, то є полза отудъ само мнима, зато се ни ово уређенѣ препоручити неможе.

§. 272.

У послѣдньой точки горе наведенъ изворъ уништаваня може се употребити само кодъ начина уништеня *по плану* некомъ, кога се неумѣсность међу осталимъ и тимъ доказуе, што бы државна каса непрестано на цѣлу дуговану суму интересе плаћати морала, што бы се цѣо планъ случайно и често неугодномъ каквомъ появомъ у држави нарушіо (ратомъ, гладномъ годиномъ —), и што бы у уништной каси излишно толике суме лежати морале. У млогоме є больій начинъ уништаваня *по вольи,* кои по слѣдуюћимъ правилима уредити треба:

1, Све уништене (исплаћене) обвезанице нека се као ништа више незначеће сасвимъ изъ рачуна избришу.

2, Само се она сума, коя одъ државны прихода по намиреню осталы нужны потреба претекне, на уништенѣ дуга обраћа. Ако ништа непретекне или ако се влада іошъ задуживати мора, то може и уништаванѣ за неко време стати.

Digitized by Google

3, И при овомъ начину може се една стална сума за уништаванѣ опредѣлити, но когъ се опредѣлѣня опетъ влада у особито рѣава времена съ дозволѣнѣмъ законодавне власти држати немора(1).

(1) Полезно е за науку и за државну управу дознати величину дугова и уништногъ фонда разны држава'. Гдѣ владе финансіялно станѣ своє званично необзнанюю, тешко е сасвимъ сигурне податке о томъ прибавити, и лако се грѣши, ако и найточніи податци по еднакимъ правилима представлѣни нису. Кадъ и изнаѣену суму дуга съ жительствомъ землѣ сравнимо, опетъ о величини терета дуга за поєдину државу неможемо по томъ судити: 1, єръ е одношенѣ цѣна' новаца къ осталимъ добрима у свакой држави друкчіє, н. п. кадъ сравнимо В. Британску съ Аустріомъ; — 2, єръ су неєднаки интересни проценти и течай обвезаница исподъ номиналне вредности, почемъ н. п. 50 мил. 3 %ны обвезаница', кое на 80 стое, управо толико важе као 40 мил.; а ако е и номинална вредность свуда еднака, опетъ постає велика разлика отудъ, што е течай часъ веѣій часъ маньій, збогъ чега се човекъ ни на номиналну вредность ослонити неможе, и зато бы найболѣ было величину дуга сваке државе на тай начинъ дознати, да се сума плаѣаны интереса съ 25 или 28 ½ умложи, одкудъ добывеный производъ суму дугованогъ капитала означава; — 3, но наравно овимъ начиномъ дознао бы се теретъ, кои народъ подноси одъ оны дугова, на кое се интересъ плаѣа, а остали дугови н. п. папирни новци морали бы се опетъ по капиталу рачунати; — 4, єръ напослѣдку о дуговима, кои су производногъ каквогъ предузеѣа ради учинѣни, нетреба онако судити као о непроизводнимъ дуговима; зато су у слѣдуюѣимъ податцима дугови за желѣзнице начинѣни, колико е могуѣе было, изоставлѣни. У слѣдуюѣемъ обштемъ прегледу рачунато е колико фр. 24 ½ на главу жителя долази:

Digitized by Google

В. Британска . . .	350	С. Кобуръ	35,[19]
Холандс. свед. на 4%	277	Сѣв. Америка . . .	30
А. Кетенъ	196	Саксонска	27,[3]
Шпаньолска . . .	136	Пруска	26
Цѣла Европа . . .	120	М. Шверинъ . . .	25,[3]
Португалска . . .	100	Баварска	24,[77]
Француска	72	Хановеранска . . .	17,[7]
Данска	71,[3]	Русія	17,[5]
С. Гота	42,[7]	С. Алтенбургъ . .	15,[2]
Белгія	37,[7]	Выртембершка . .	15
Сардинска	37,[7]	Баденска	10,[27]
Аустрія	36	В. Х. Хесенска . .	8,[6]

Подробніе пакъ сматраюћи оваково е ньово станѣ:

А. Кетенъ. По званичнимъ извѣстіяма 1836. год. 4,328.249 Rlr., одъ тога 104,743 Rlr. безъ интереса. Къ тому іошъ у новіе време ½ мил. папирны новаца, дакле свега 4,900.000 Rlr. (Одъ 1847. г. (припала е ова земля Десави и Бернбургу, но независно и оддвоено се управля). —

С. Америка. Год. 1849. 1. Октовра износіо е савезный дугъ 64,704.000 долара, а дугъ поедини држава 209,305.000 дол., свега 274 мил. долара. —

Аустрія. Текъ последньи година дознало се право станѣ дугова у овой земльи, но званична извѣстія допиру само до год. 1848. Тада е неуништена дуга было 1035,772.622 фр. или на 5% сведено (редуцирано) 913,872.775 фр., одъ кое суме іошъ 73,478.920 фр. одбити треба, почемъ е старый дугъ съ интересима у W-Waehrung-у само на 2½ сведенъ, и тако остае 840, 393.855 фр. Къ тому е 1849. дошао заямъ одъ 71 мил. фр. и рачунаюћи іошъ новоиздане Kassenanweisungen, Reichsschatzscheine и т. под., а исто тако и таліянскій приморaный заямъ, свега до 260 мил. фр., изилази главна сума дуга у почетку 1851. год. 1100 мил. фр. — За уништенѣ одређено е буџетомъ за 1849. год. до 17 мил. фр. —

Digitized by Google

Баварска. При концу 1850. год. износіо е дугъ 141 мил. фр., потраживаня дуговне касе пакъ око 22 мил. фр., но почемъ ову суму дугую по већой части фондови пензіонны и желѣзничны каса, то е нетреба одъ главногъ дуга ни одбіяти. За интересе и уништенѣ одређено е око 9 мил. фр. —

Баденска. При концу 1849. год. 20,798.830 фр., одъ чега одбити треба као потраживанѣ и готовине у каси 6,819.859 фр., начисто дуга остае 13,979.971 фр. За интересе и уништенѣ одређено е 1850. год. resp. 552.324 и 610.676 фр. — Желѣзничкогъ дуга при концу 1850. год. было е 32,816.266 фр., на интересе одређено е 1,201.365, на уништенѣ 218.779 фр. —

Белгія. Год. 1845. 1. Januara износіо е дугъ 271,5 мил. fr., но одъ тога е употреблѣно 196 мил. за желѣзнице, путове и канале. Уговоромъ съ Холандскомъ примила е Белгія на себе годишнѣ ренте одъ 5 мил. хфр. у $2\frac{1}{2}$ процентнимъ обвезаницама, т. е. номиналне вредности 200 мил. хфр. Одъ ове суме исплаћено е 1844. год. 80 мил. фр. и то $4\frac{1}{2}$ процентнимъ займомъ еднимъ одъ 84,656.000 fr. (у течаю по 104); и тако остаю 220 мил. fr. одъ $2\frac{1}{2}$ процентногъ дуга. Год. 1848. нарас'о е дугъ съ $37\frac{3}{4}$ мил. fr. по 5 %. Цѣо дугъ 1. Мая 1850. номинално износіо е 635,5 мил. fr., одъ кое е суме око 186 мил. желѣзницама на теретъ пало; остае дакле 450 мил. fr. или ако $2\frac{1}{2}$ процентный по 62, 3 процентный по 75 рачунамо, начисто 357 мил. fr. — Уништено е $18\frac{49}{50}$. 4,738.000 fr. —

Бразилска. Дугъ е за приходе државе несносно великій. За ренте и уништенѣ изискуе се годишнѣ 5341 contos (1 conto = 1 мил. рейса.)

В. Британска. У почетку 1850. год. по номиналной вредности у Ls:

Digitized by Google

1. фундираногъ дуга (съ ирскимъ) и то:

3%ногъ у 7 разны позиція .	522,277.000
3¼%ногъ	247,827.000
3½%ногъ кодъ ирске банке .	2,631.000
5%ногъ	433.000
къ тому времены и тѣлесны рентій око 3,75 мил., кое (по 3,5%) вреде око . .	30.000.000
свега	803,168.000
2, Нефундираногъ дуга (урачунавши у то 7 мил. неисплаћено заоставши позиція) . .	24,869.000
свегсвега	828,037.000

Ова е сума врло велика и већа но што се съ првогъ погледа чини, и текъ се примѣтно и лако понятно важность нѣна изъ слѣдуюћи података увидити може Кадъ се крсташъ до крсташа нареди онда 15 комада заузимаю дужине 4 метра (правит. аршинъ у Србіи), дакле горня сума у крсташе преобраћена 19.696 ђеогр. миля, тако да бы се таковимъ ланцемъ 3,62 пута цѣла земля опасати могла. Иста сума у форинтама 24½ изражена, сачинила бы ланацъ, да се 7⅓ пута цѣла земля опасати може (39.682 милѣ). Да човекъ ту суму форинта едну на другу наслаже, начиніо бы стубъ одъ 2334 милѣ високъ. Далѣ, тежи она сума форинта 2,070.000 центій. кое бы се могло текъ на 34.500 кола и съ 69.000 коня кренути, рачунавши на свака кола по два коня и на свакогъ коня по 30 центій товара. — Опредѣлѣне суме за уништаванѣ овогъ грдногъ дуга нема; у ср. р. уништавано е 1830. — 39. годишнѣ по 1,379.046 Ls., 1840 — 49. пакъ по 1,141.000 Ls. —

Вуртемберска. Дуга е было 1832. год. 27.290,000 фр., 1844. 21,846.452 фр., 1850. око 49 мил. фр., одъ кое суме до 22 мил. фр. на теретъ желѣзницама падаю;

Digitized by Google

чиста државна дуга дакле остае око 27 мил. фр.; уништава се (18$^{48}/_{49}$.) 420.000 фр. годишнѣ. —

Грчка. Ротшилду дугує 4 мил. др. годишнѣ ренте, а Баварской $^{1}/_{2}$ мил. др. т. е. свега 90 мил. дугованогъ капитала, и къ тому іошъ 1 мил. Француской. —

Данска. 1847. год. 106,314,000 Rbtlr., 1851. съ новимъ енглескимъ займомъ одъ 800.000 Ls., свега 120,^{7} мил. Rbtlr. —

Португалска. У овой е држави финансіялно станѣ сасвимъ растроено, дугъ е преко мѣре великій, а папирни новци су дубоко подъ пари пали. Дугъ е 1845. номинално чиніо 84.132 мил. рейса (по найновіемъ 9000 рейса на 1 кол. м.), но дугъ е по течаю рачунаюћи маньій, премда се опетъ за овы неколико година и номинално увећао. —

Пруска. У почетку 1851. год. было е дуга 238 мил. Rlr.; буџетомъ за 1849. одређено е на уништаванѣ 2,555.000 Rlr. —

Русія. У почетку 1849. год. было е у руб. ср.

1,	Разны дугова, т. е. кодъ кои' е рокъ за коначну исплату опредѣлѣнъ, и то	
	а) одъ странны (у Холандской) начинѣны	36,377.970
	б) у своіой земльи начинѣны . . .	55,979.029
2,	дугованы рентій	234,318.854
	Сума дуга на кои се интересъ плаћа	326,675.853
3,	Папирни новаца подъ разнимъ именомъ	321,840.740
	свегсвега	648 $^{1}/_{2}$ мил.

Кадъ одъ овогъ одбіемо готовину банке (опредѣлѣну за подмиренѣ и мѣнянѣ папирны новаца) 117 мил. руб. у монетама разнимъ и слитцима и 29$^{3}/_{4}$ мил. руб. у државнимъ папирима, то остае начисто дуга 501$^{2}/_{3}$ мил. руб. — Год. 1851. износіо е дугъ, на кои се интере-

Digitized by Google

си плаћаю 386,309.693 руб. ср. по званичномъ извѣстію (в. Сѣв. пчела № 151. и. год.). Кодъ веће части на страни учинѣны заима уговорено е 1% годишнѣ уништавати, у енглескомъ займу одъ 1820. год. 2%, а у 4% номъ займу одъ 1840. год. (одъ Хопа) 2½ %. —

Саксонска (крал.) Год. 1850. 22,433.000 Rlr. поредъ 7 мил. т. н. Kassenbillets-а. —

Саксен-Алтенбургъ. 1850. дугъ 1,152 247 Rlr., год. уништаванѣ 12.000 Rlr. —

Саксен-Гота. 1850. г. износіо е 2,608.738 Rlr. дугъ, а 38.552 Rlr. уништаванѣ. —

Саксен-Кобургъ. Год. 1850. 1,569.000 фр. дугъ, а 1,04 % уништаванѣ. —

Сардинска. У почетку 1850. год. было е

стара дуга за	5,336.393	fr. ренте
1848. и 1849. ново начинѣногъ за	13,771.680	„ „
свега	19,108.073	fr. ренте

по 5%, д акле 382 мил. fr. дугованогъ капитала, одъ кое су суме готовине одъ 4⅔ мил. уништне касе већъ одбіене. —

Турска дугує до 100 мил. фр. — (?)

Француска. У почетку 1851. год. было е дуговане ренте

1, консолидираногъ дуга .	247.055.000	fr.
Одъ тога има уништна каса готов.	14,824.000	„
остає	232,231.000	„
2, заямъ за канале и т. д. .	5,099.000	„
3, кауціе	7,000.000	„
4, кратки дугова	22,000.000	„
свега ренте	266,325.000	fr.

кое износи капитала 6098 м. fr. къ тому износе тѣлесне ренте 1⅓ мил. fr. — Уништной каси одређено е мил.

Digitized by Google

64,818.000 fr. помоћи, поредъ тога има она сама 14 мил. fr. своп рента', и прима 3,866.000 fr. за исплаћенѣ займа за канале, свега 82⅔ мил. fr., но управо само последню позицію прима каса у готову и употреблява, остало дае іой се у bons-има. —

Хановеранска. 1850. 18,035.000 Rlr. безъ 12,332.000 Rlr. желѣзничкогъ дуга. За уништенѣ одређено е гезр. 150.000 и 124.776 Rlr. —

Холандска. Дугъ е ове државе одвећъ великій и врло замршенъ. Безъ колоніялногъ дуга и безъ тѣлесны рента износіо е по званичномъ извѣстію дугъ 1849. год. 1231,225.811 фр,, кои годишнѣ интереса око 35,⁷ мил. хфр. изискуе. —

Шпаньолска. И ова е држава презадужена. Нѣнъ дугъ у почетку 1850. год. съ урачунатимъ неисплаћенимъ интересима износіо е 12.531 мил. реала безъ 2425 мил. неликвидираногъ дуга. — По другомъ едномъ извору станѣ дуга у Шпаньолской овако е (при концу 1833. год.):

1, Съ интересима	*а)* ликвидир.	12.064	мил.	реала
	б) неликвид.	3.800	„	„
		15.864	„	„
2, Безъ интереса	*а)* заоставше неисплате . .	10.148	„	„
	б) кратки дугови . . .	1.895	„	„
	Свегсвега	27.908	мил.	реала

§. 273.

При исплаћиваню дугова треба разликовати:

1, Кодъ *обвезаница'* исплаћиванѣ по номиналной вредности (remboursement) или куповиномъ по

Digitized by Google

пазарной цѣни (rachat). (1) Обвезанице, кое су по ниску цѣну издате, могу се куповиномъ покупити, напротивъ показуе се овай начинъ као неправеданъ кодъ оны обвезаница', кое у време уништаваня у млого нижемъ течаю стое, но што су быле у време, кадъ се дугъ начиніо. Како се миръ у землю поврати и благостанѣ утврди, нужно е слѣдство, да све обвезанице до на пари, а кадкадъ и надъ пари скоче; зато бы одвећъ тешко за владу было, у то време куповиномъ дугове свое уништавати. Обвезанице, кои' се течай садашньій ніе млого одъ продайне ньове цѣне удаліо, найболѣ е по пазарной цѣни уништавати, и то дотле докъ ньовъ течай надъ пари нескочи, у комъ се случаю влада онимъ другимъ начиномъ служити може. Подъ никаковимъ условлѣмъ нетреба влада накнадомъ номиналне вредности (премда бы то кредитъ нѣнъ яко увећало) дугове свое да уништава, ако су обвезанице тако подъ пари продате, да бы државна каса куповиномъ доцніе млого штетовала, а ни онда(2) ако е дугъ одъ дужегъ времена, па да се обвезанице при исплаћиваню дуга неналазе у рукама оны лица', коя су паданѣмъ течая штету претрпила. Уништаванѣмъ у овомъ случаю ползовали бы се текъ само неки трговци и капиталисте на рачунъ државне касе и оне друге капиталисте, кои су се отудъ преће оштетили. Кое ће се обвезанице найпре уништити, треба по тому опредѣлити, кое за садъ или кое ће доцніе владу найвище трошка стати. Ако е интересный процентъ обвезаница' разноветанъ, то треба найпре оне съ найвећимъ процентима уништавати. Обвезанице съ еднакимъ процентомъ треба уништавати по реду, кои ће се опредѣлити или случаемъ лутріе, или првенствомъ датума обвезанице или напослѣдку тимъ, кое се пре за уништенѣ прияве.

Digitized by Google

(1) *Француске* 5%-не обвезанице куповала е влада.

год.	1815.	по	57,^{33}	год.	1825.	по	103,^{07}
„	1818.	„	70,^{51}	„	1830.	„	93,^{59}
„	1820.	„	75,^{53}	„	1832.	„	87,^{01}
„	1822.	„	89.^{89}	„	1833.	„	100,^{73}

(2) Државна каса издала е н. п. 5%-не обвезанице, само по 55, зато бы одвећъ штетовала, кадъ бы ih по садашнѣмъ течаю т. е. по 112 куповиномъ уништавала.—

§. 274.

2, И то е право уништаванѣ дуга, кадъ се подъ пари стоећи *папирни новци* по пазарномъ течаю покупе. Папирни новци, кои су подъ пари пали, истина су зло едно у држави, кое е често цѣло економно станѣ народа до пропасти довело, но при свемъ томъ манѣ е могуће но и кодъ обвезаница, поединима и цѣломъ народу претрплѣну штету накнадити, еръ папирни новци брже циркулираю, и грађани одъ страха, да ће папири iошъ више падати, исте одма, како ih приме, издаю, и тимъ iимъ цѣну непрестано више побiяю. Правительство неможе ни на то тежити, да папирнимъ новцима течай повиси, еръ бы тимъ само нову смутню у продаи добара произвело, и државной каси великiй теретъ нанело, а отудъ проистичућiй добытакъ опетъ бы се неednako међу грађане подѣлio. — Старiи папирни новци купе се обично замѣномъ новы папира, кое треба помоћу сваки средства на пари одржати.(1) Но по већой части падну и ови нови новци подъ свой пари, зато се у таново време за старе папирне новце обвезанице съ интересима издаю, кое ће истина спочетка рђаву цѣну имати, но кое ће опетъ манѣ народной продаи сметати и лакше и брже државный кредитъ подићи.(1)

Digitized by Google

(1) Тако е *Аустрія* за старе бечке банкноте год. 1811. нове Einlösungsscheine издавала; банкноте су се при той промѣни примале по 20% своє номиналне вредности, но и ови нови папири пали су доцніє у одношеню къ металнимъ новцима. Год. 1816. (установлѣнѣмъ аустрійске банке) опредѣлѣна е цѣна тій шайна къ новимъ папирима (кои су са сребромъ до 1848. год. на пари стояли) као 250 къ 100. — *Рускимъ* аснятима (банке) опредѣлѣно е одношенѣ къ сребру као 350 къ 100. —

Digitized by Google

КНЬИГА ЧЕТВРТА.

СПОЛЯШНѢ УРЕЂЕНѢ ФИНАНСІЯЛНЕ УПРАВЕ.

ГЛАВА ПРВА.

Власти и званія финансіялне управе.

§. 275.

Финансіялно уређенѣ (организація) т. е. начинъ како се финансіялни послови на разне власти и званія подѣлити, и како се кругъ дѣланя и одношенѣ подчинѣности къ врьовности за свако надлежательство утврдити мораю, кодъ веће части списателя е изъ круга особитогъ научногъ испытиваня исключено. Млоги рачунаю финансіялну управу као предметъ науке и политике управе, други мѣшаю е съ наукомъ финансіялномъ а неки напослѣдку сматраю е као особиту часть правительствене економіе. Да е финансіялна управа уобште, а нарочито што се званія и властій тиче, врло оскудно досадь на научномъ полю раћена, природный е узрокъ тай, што су цѣлисходность и умѣсность свакоякогъ уређеня основане на особитостима разны држава, тако да

Digitized by Google

се по већой части о доброћи уобичаены правила никадъ безусловно одрѣшно мнѣніе изрећи неможе, тако да се нешто сасвимъ одбацити мора, што ће се подъ другимъ околностима, у другой земльи одбране живе удостоити.

(1) Види: Jakob-a II. часть: Malchus-a: Politik der inneren Verwaltung I. часть, и истогъ Finanzwissenschaft II. часть, и Rau-a III. часть. Малхусъ разликує по томъ Finanzwissenschaft у тѣшнѣмъ смислу одъ Finanzverwaltungslehre. Mohl узима финансіялну управу као саставну часть науке и политике управе. —

§. 276.

Сви финансіялни послови дѣле се двояко, т. є. *просторно*, по већимъ и маньимъ раздѣльцима државе, као: окружія, срезови, вароши и села; и *предметно*, по самой у природи послова лежећой разноветности у сагласію са законима дѣобе раднѣ, као: порези, ђумруци, домене, регали, рачуни, кньиговодство —. Обадва ова начина раздѣлѣня послова изискую збогъ єднакости управляня, да се званія у стройной свєзи и по природномъ реду єдна подъ друга подчине. За ово разграниванѣ найвише управне власти важе обшта правила *уређеня државны званія*, одъ кои се као найважнія споменути могу:

1, Послови нека су тако прости и лаки, колико текъ да намишлѣной цѣли на уштрбъ нису, єръ се тимъ не само млоги трошкови уштеде, него се и врьовно управлянѣ олакша и грађани се одъ млоги неугодностій сачуваю.

2, Єдномъ званичнику нетреба разнородне послове задати, єръ се тимъ одъ нѣга само површна

Digitized by Google

знаня и олака вѣштина очекивати могу, а и послови се споро, прекидно и неуредно извршаваю.

3, Истина треба свакомъ званичнику, какокадъ по свойству званія, на волю оставити, да начинъ управляня по своимъ мнѣнію у граници закона' изабере, но при свемъ томъ нетреба га одъ одговорности за извршено званично дѣло ослободити, а тимъ манѣ нижимъ званичницима право послѣднѣ инштанціе дати. У онимъ званіяма, гдѣ се съ државнимъ иманѣмъ управля, одговорность е особите важности, зато треба у таковимъ случаима тужбама грађана противъ незаконогъ поступаня нижи званичника' особито олакшати, да кодъ више власти саслушане быти могу. Да се небы посао државне управе оваковимъ тужбама сувише обтеретіо, треба званичницима прилику къ превари закономъ *отежати*.

§. 277.

У финансіялной служби показую се ова званія:

1, *Мѣсна*, коя по државама съ развіеніомъ финансіялномъ управомъ, или по већимъ особито трговнимъ мѣстима особита лица, а кадкадъ и читаво надлежательство съ више персонала одправляю; у противномъ случаю овакове се дужности задаю или обштинской власти или званичнику каквомъ изъ другогъ реда државне управе (н. п. изъ полицайне). Ова званія су потребна на државнимъ земляма и шумама, кодъ регалны предузећа особито при копаовицама, за куплѣнѣ пореза и за наплаћиванѣ акциза' и ђумрука'.

2, *Окружна*, коя олакшаня послова и точніегъ испуняваня дужности ради између нижи и виши вла-

Digitized by Google

стій стов, одъ првы рачуне и данакъ примаю, а овимъ другимъ исте полажу, а исто тако више наредбе нижимъ властима доставляю.

3, *Обласна*, коя су у већимъ државама нужна. и коя исте дужности као и окружна званія испуняваю.

4, *Врховна*, коя опетъ быти могу *посебна* као начелство казначейства, поште, промишлѣности —, или *обшта*, найвища као *попечительство*.

Врховне а одчасти и обласне власти су *управляюће*, остале пакъ *извршуюће*. У вишимъ надлежательствима изилази власть одъ каквогъ колегія, кодъ нижи пакъ одправляю посао поедина лица. По величини државе и по изображености народа има часъ више часъ манѣ раздѣляка у свима горе наведенимъ степенима надлежательства, а одъ застарѣлогъ обичая зависи, да се у гдѣкоимъ државама финансіялный предметъ изъ круга финансіялны послова исключи или да се финансіялнимъ пословима непринадлежеће къ истима причисли. У овомъ се тако обште грѣши, да ниедне државе нема, кое се уређеня съ финансіялнимъ научнимъ основима у свему слажу.

§. 278.

Финансіялни *званичници* могу се по важноћи свои знаня на три реда раздѣлити;

1, *Нижи служительи*, кои манѣ тешке, по већой части писарске послове извршаваю, и кои краткимъ временомъ поредъ обичногъ знаня изъ основны или реалны школа набавлѣногъ, строгимъ упражняванѣмъ довольну за свой кругъ механичну вѣштину (т. н. рутину) прибаве. Они заступаю званія

Digitized by Google

писара свакогъ рода, потомъ скупаца пореза, ђумрука, акцизе и т. д.

2, *Технични званичници*, кои за некій особитый родъ прихода' и расхода' нарочита знаня имаю, коя изванъ круга финансіялне науке леже и коя изъ научногъ испытиваня и познаваня особитогъ некогъ *поява* грађанскогъ живота проистичу', н. п. знаня изъ живота землѣдѣлскогъ, рударскогъ, инпинирскогъ, зидарскогъ и т. д. Но како се често мнѣнія овы техничны званичника и финансіялны властій судараю, нужно е за лакше иьіово узаймно споразумлѣнѣ, да су одчасти и ови технични званичници у финансіялнимъ наукама нарочито, ако само и површно, изображени, а' исто тако да су се финансіялни (баръ) виши званичници поредъ свои наука и съ основима овы помоћны послова упознали.

3, *Научно изображени финансіялни државници.* Систематична знаня изъ приватне и државне економіе, изъ математике, изъ природны наука, изъ штатистике и правословны наука необходно су нужна за виша финансіялна званія, у коима званичникъ треба не само научнимъ истинама сходно да управля, него да и у законодавству участвуе. Но да е научна изображеность и самы нижи званичника одвећъ полезна, доказуе искуство, а и безъ тога зна се, да текъ съ наукомъ упознатый нижій служитель узроке и дѣйства вишн наредба савршено сватити и извршити може, а исто тако да ће и вишій званичникъ у испуняваню свои виши дужностій окретніи быти, ако е поредъ научногъ изображеня и у нижимъ званіяма практикомъ знаня прибавіо, помоћу кои' ће ниже послове доцніе смѣліе нарећивати, и подручнимъ му млађима управляти моћи.

Digitized by Google

ГЛАВА ДРУГА.

Послови у финансіялной управи.

§. 279.

Важніи послови у финансіялной управи, кои се научногъ сматраня удостояваю, могу се на три главна реда свести.

I., Државно рачуноводство. Рачуни (у предметномъ смислу) неоддвойно су съ економнимъ дѣланѣмъ скопчани, єръ се иманѣ како по своимъ частима, тако и по догодившимъ се премѣнама текъ само помоћу чисала прегледати може. Државно рачуноводство є потомъ званично у числима излаганѣ државне управе прошлогъ некогъ времена. Аритметичный посао є притомъ лака стварь, найвећа тешкоћа рачуноводства пакъ долази отудъ, што се мложина бройны података текъ съ великимъ трудомъ и съ особитомъ вѣштиномъ у ясанъ за свакогъ поредакъ довести може. Што є више кое кућенѣ заплетено, утолико се већа брижльивость на уредно и правилно представлянѣ свake економне появе у разнимъ видовима чисала за олакшанѣ прегледа и цѣли сходногъ управляня цѣлогъ кућеня нужна показуе. У финансіялной управи поредъ тога є строго воћенѣ рачуна потребно и зато, да се съ єдне стране држава одъ преваре и не-

Digitized by Google

брежльивости званичника сачува, а съ друге стране да и званичници посредомъ рачуна савѣсно испуняванѣ свое дужности доказати, и положивши исте себе одъ далѣ одговорности ослободити могу.

(1) Рѣчь „државно рачуноводство“ нетреба смѣшати съ изразомъ „државне рачунице,“ коя само показуе, како се аритметичнимъ путемъ рачунски задатци изъ државногъ живота узети вѣшто разрѣшити могу. Ch. V. de Bonnstetten описуе важность рачуна за приватный житотъ: „Люди су по вѣкой части тврдице и раскошници само зато, што немаю строго понятіе о своимъ средствима (потребама, требало бы додати). Навика, видити у числима оно, што се издае и што се прима, уздржава и тврдицу и раскошника, да непадне у порокъ, кои ће съ тимъ окончати, да буде презрителанъ или кривичанъ.“ — О рачуноводству види: Jung: Anleitung zur Cameral-Rechnungswissenschaft, Leipzig 1786. — Feder: Handbuch über das Staatsrechnungs- und Kassenwesen, Stuttgart 1827. — Kleindienst: Ueber Staatsrechnungswesen, München 1823. — Hüffell: Entwurf einer Kameral-Rechnungsordnung, Giessen 1834. — Ditmar: Das Staatskassen- und Rechnungswesen, Köln 1844. — Потомъ правительствомъ посредомъ d' Audifret-а издатъ: réglement général sur la comtabilité publique, у Паризу 1838. —

§. 280.

Предметъ државногъ рачуноводства е државно иманѣ уобште, кое се сматрати може или по своимъ саставнимъ частима као *главно* или по своимъ премѣнама као *приходъ* и *расходъ*. Рачуноводство треба да цѣли сходнимъ *представлянѣмъ* олакша прегледъ и упознаванѣ финансіялне дѣлательности у обадва ова обзира, т. е. 1, што се *садржая* тиче, да е предметъ истинито, подпуно, точно изложенъ,

Digitized by Google

и нарочито снажнимъ доказима подкреплѣнъ, 2, што се *вида* тиче, да се податци у некій за свакогъ брзо понятный редъ изложе. По послѣднѣмъ (формалномъ) изискиваню потребно е *а*) по унутрашнѣмъ изгледу: да су раздѣльци предмета' одъ научны основа доведени, да се свакій предметъ еднообразно изложи, н. п. еднаке мѣре, еднаки новци —, и да су напослѣдку изрази кратки, прости, опредѣлѣни и разговетни; *б*) по споляшнѣмъ изгледу: да е рука чиста и разговетна, гдѣ се нарочито свако брисанѣ, мрлянѣ и поправлянѣ забранює, и да су предмети, колико могуће буде, у *таблицама* изложени, еръ се на тай начинъ найлакше млоги податци промотрити могу. Обичнимъ писанѣмъ излаже се ствар просто, у таблицама пакъ излаже се предметъ съ два или више гледишта. Одвиснимъ (перпендикуларнимъ) чертама или пругама ограниченый просторъ зове се *рубрика*, *колумна*, (хоризонтално) крозъ едну или више рубрика продужено излаганѣ ствари какове пакъ *позиція* —. Надъ рубрикама ставлѣный за цѣлу колумну важећій надписъ уштећава трудъ, време и просторъ, да се немора кодъ сваке позиціе повторавати. Ово уштећаванѣ може се учинити или у неповтораваню времена или ствари, како су кадъ надписи *повремени* или *стварни*. При томъ рубрицираню треба се чувати, да разнородни предмети подъ едну рубрику недођу, него треба на то мотрити, да рубрике подъ више раздѣльке подпадаю, кои се другимъ знацима, н. п. римскимъ или арапскимъ броевима, малимъ и великимъ писменима, разликую.

§. 281.

Рубрике рачунске треба све у себи да садрже, што се у каквомъ економномъ предузећу догодити може, зато су намъ потребне:

Digitized by Google

1, *Редне рубрике*, у коима се послѣдованѣ дѣйства каковы означава, н. п. мѣсецъ, дани или раздѣльци, — кое се и тимъ замѣнити може, да рубрика сасвимъ изостане, па да се надъ позиціяма садржай рубрике као насловъ надпише.

2, *Предметна рубрика*, гдѣ се предметъ прихода и расхода понаособъ назначи, и кодъ нижи властій доста обширно, да се и узрокъ дуга и потраживаня изясни.

3, *Бройна рубрика*, гдѣ се разне количине єдногъ рода: новци, оке, аршини и т. д. ставляю. Неки рачуни имаю више бройны рубрика н. п. за просте и обште суме, а кадкадъ се броєви изванъ броне рубруке већъ у преметной рубрики изложе. У бройной рубрики за новце опредѣлѣной неозначаваю се само права плаћаня (приманя и издаваня новаца) него свака премѣна у иманю, и то посредомъ обшты израза „*приманѣ и издаванѣ*", кои се количине у суми подударати мораю. Ако се у ствари количине неподудараю, онда се маньой дода сума єдна, уколико є она друга количина већа, да бы се опетъ баръ по виду обадве рубрике *изедначиле* per saldo, per bilanz.)

4. *Упутна рубрика*, гдѣ съ съ позиціомъ каквомъ друге у свези стоєће позиціє назначе, н п. страна друге рачунске книге, или нумера каквогъ доказногъ акта.

§. 282.

Свако съ приходомъ и расходомъ занимаюће се финансіялно надлежательство мора обично *сваке* (*рачунске*) *године* рачуне своє положити, а исто тако за идућу годину буџетъ за себе начинити и вишой власти поднети. Да бы годишньи рачуни саврше-

Digitized by Google

ни и сигурни были, треба да се свака преко године догодивша се поява одма непосредно и посредно у званичне књиге назначи. За свакій родъ књиговодства издае правительство у смотреню видногъ устроєня *упутице и образце* (инштрукціе и формуларе). Прва притомъ књига е *дневникъ* (журналъ), у кои се пре свега свака премѣна завести мора. Кодъ истогъ треба примѣтити:

1, Свако дѣло треба онай истый данъ у дневникъ записати, кадъ се догодило, и то у овомъ реду, како се кое появило.

2, Приманя и издаваня новчане рубрике треба оддвоити, па ма и една само предметна рубрика за обадва рода имовне ове премѣне была.

3, Данъ се означи у особитой рубрики, а брой упутне рубрике односи се на страну главне књиге.

4, Да се небы преваре ваѣенѣмъ и дометанѣмъ листова догодиле, треба да неко више надлежательство књигу прошіе и пагинира.

5, Ако се у броєвима новчанимъ нека погрѣшка учинила, то нетреба брисанѣмъ и мрлянѣмъ поправляти него на противной страни (н. п. у приманѣ) толику суму завести, уколико е она погрѣшна већа одъ праве суме издатка.

6, Ако у каквомъ надлежательству има више маньи приманя едногъ рода, то треба за ньи особитый дневникъ водити, и суму овогъ дневника свакій данъ у главный дневникъ заводити.

7, На дну стране скупе се обадве суме и пренесу се на другу страну.

8, По свршетку године шалю се дневници вишемъ надлежательству; но свакомъ некъ буде дозволѣно, да копію извадити и за себе задржати може.

Digitized by Google

§. 283.

Изъ дневника се позиціе по стварномъ реду у *главну книгу*, одъ кои више родова има, разводе. Воћенѣ главне книге може се на два начина устроити:

1, По камаралномъ (финансіялномъ) начину воде се книге у стройномъ реду свію узетны и издатны рубрика', тако да оне съ главнимъ и подраздѣлцима, кои изъ природе предмета проистичу, єдно савезно цѣло сачиняваю. При траженю суме свакогъ манѣгъ и веће гъ раздѣлька и напослѣдку при изналаску главне суме прихода и расхода, олакшава се рачуноводителю, да све появе у поєдиности и у цѣлости прегледати може.

2, По трговачкомъ книговодству мораю се сви рачуни оддвоєно водити, тако да свакій рачунъ представля два права или уображена лица, коя дугомъ и потраживанѣмъ у свези економной стое. Свакій овы рачуна' се понаособъ заключава, у свакомъ налази се єданъ повѣритель и єданъ дужникъ. Свака наплата мора се двапутъ у книге завести т. є. єданпутъ у потраживанѣ давца а потомъ у дугованѣ примца, зато се и све суме приманя и издаваня подударати мораю.

Кодъ камаралногъ начина односе се све наплате къ єдномъ лицу т. є. къ каси, коя приманя прима а издаваня издае. Кодъ трговачкогъ начина пакъ има више таковы одношеня', зато є овай послѣдній начинъ за приватне болій, за правительствену потребу напротивъ препоручує се више просто книговодство.

§. 284.

Осимъ чешћегъ изненадногъ *испытиваня* стани рачуна и касе у разнимъ надлежательствима, мо-

Digitized by Google

раю се сваке године заключени рачуни вишемъ надлежательству съ нужнимъ документима на *прегледанѣ* (*ревидиранѣ*) и признанѣ пошиляти. У свакой држави постои за то особито надлежательство — *главна контрола* државне рачуне испытуюћа, коя одъ попечительства финансіе треба да е независна, и да е више у положеню судейске какве власти. Испытиванѣ рачуна управлѣно е поглавито на то:

1, Да ли су бройни податци истинити, т. е да ли е рачуноводитель право суме сабрао или одбіо' да ли су количине робе съ цѣнама добро умножене, монете право у рачунскій новацъ преобраћене, да ли су праве цѣне робе означене, да ли се броеви съ доказаницама, на кое се односе, слажу и т. д.

2, Є ли рачуноводитель на прописане форме мотріо, н. п. есу ли доказанице нумериране и истините, како по подпису тако и по другомъ садржаю, е ли свака позиція у ону рубрику заведена, кудъ принадлежи и т. д.

3, Є ли свака исплата на закону основана и т. д., есу ли постояни издатци само онолики, колико буцетъ гласи, е ли непостояне надлежна власть особитимъ рѣшеніемъ своимъ дозволила.

4, Напослѣдку мора испытачъ заключити, е ли рачуноводитель законе економіе наблюдавао, уколико е штедіо, и уколико е уобште у своимъ послу препоруке достоянъ.

§. 285.

Мнѣнія испытача рачуна зову се *примѣтбе*, кое се власти на расматранѣ и рѣшеніе подносе. Ако примѣтбе сумню или опорачаваюће мнѣніе у смотреню рачуна садржаваю, онда ее исти рачуново-

Digitized by Google

дителю на одговоръ предаду, и по повратку наводи истогъ или се уваже или одбаце, а потомъ се и онъ на допуняванѣ *недостатка* (дефекта) а и на другу казнь осуди или и безъ тога *разрѣшницу* (absolutorium, décharge) добые. Неправо е рачуноводителѣ дуго време у неизвѣсности оставити, и рачуне текъ после неколико година прегледати. Да бы се разрѣшница наскоро после предае рачуна издати могла, нужно е, да се у надлежательству државне рачуне испытуюћемъ налази довольно персонала, кои поредъ осталогъ при даваню примѣтба' на какове рачуне треба да се чува одъ вређаюћи израза противъ рачуноводителя, но опетъ да и найвећу строгость при прегледаню употреби.

§. 286.

II., **Основци буџета.** Државный предрачунъ или буџетъ е излогъ прихода државны, кои ће се у будућемъ времену некомъ очекивати и у дѣйство привести морати. Буџетъ се састои съ едне стране изъ прихода и изъ расхода, съ друге пакъ стране изъ постояны прихода и расхода, кои се напредъ одъ законодавне власти точно опредѣлити могу и изъ непостояни (премѣнльивы) прихода и расхода, гдѣ се сума ньова манѣ или више несигурно напредъ означити може, тако да се сума буџета одъ исте суме у рачунскимъ книгама разликовати мораю. О државномъ предрачуну можемо примѣтити:

1, Проектъ буџета одъ потврђеногъ буџета разликуе се; у првомъ се неки приходи и расходи предлажу, и основима и изящняванѣмъ подкрепляваю, у овомъ послѣднѣмъ пакъ сви су приходи и расходи на закономъ рѣшенію врховне власти основани, безъ икаковы научны или искуствены

Digitized by Google

подупирући навода. Потврђенъ буцетъ одма се одъ финансіялны званичника, уколико е могуће точно и вѣрно извршава.

2, Проектъ предходи потврђеномъ буцету, и израђуе се одъ нижи властій почевши навише, буцетъ пакъ саобштаваю више власти нижима. Найниже власти саставъ за будућу буцетну годину (1) свой буцетъ и поднесу га у свима или само у неяснимъ и непремѣнльивимъ позиціяма изяшнѣнъ непосредной вишой власти коя све буцете подручны ѥой надлежательства додавши и проектъ свогъ буцета съ надлежнимъ нужнимъ примѣтбама о свему непосредномъ себи предпоставлѣномъ надлежательству спроведе, — кое се тако до найвише власти продужи.

3. Ради лакшегъ прегледа треба буцетный проектъ у рубрикама саставити. Поредъ премѣнльивы прихода' и расхода' нека се у едной рубрики стави средня сума прошле 3 — 4 године, а у другой рубрика нека еданъ знакъ (№) упућуе на изяшнѣнѣ, зашто се у овой години сума са сумомъ пређашньи година слаже или неслаже.

(1) У *Србіи* починѣ буцетна година 1. Ноемвра, у *Баварской* 1. Октовра, у *Выртембершкой* 1. Юлія, у *Баденской* пређе 1. Юнія (садъ 1. Юлія) у *Енгелеской* 5. Януара. —

§. 287.

4, Обично се при правлѣню буцета приходи маньи а расходи већи ставляю, но што рачуни управо показую, кое изъ тогъ узрока быва, да бы се у финансіялной управи недостатакъ (дефицитъ) избѣгао, и превишакъ за непредвидиме издатке удѣйствовао. Ово се средство истина доброћомъ цѣли правда,

Digitized by Google

ер е за свако кућенѣ корисно, кадъ се мѣсто недостатка превишакъ наѣе, али оно неодговара опредѣлѣню буцета, почемъ треба да се буцетъ свакадъ съ истиности слаже и онаковимъ коракомъ да се неда извршуюћой власти, да преко државне потребе приходе и расходе умложава. Овимъ начиномъ опредѣлѣна излишна веѣа сума прихода одреѣена е да се уштеди, но при свемъ томъ ако се и изда, а управна власть ѣе то и учинити, то се законодавно надлежательство томе лако противити неѣе и неможе, ер е такавъ коракъ наредбомъ своіомъ видно узаконило и дозволило.

5, Свакій добаръ буцетъ треба да е *савршенъ* т. е. да све могуѣе приходе и расходе точно опредѣли и исцрпи. У свакомъ кућеню могу се приходи увеѣати на два начина т. е. или да се права сума прихода умложи или да се трошкови (приносни) приманя и узиманя уманѣ, коимъ ѣе поредъ исты нечисты прихода веѣа часть као чистъ приходъ остати. За умаляванѣ овы трошкова сходна средства може врховна власть сама измишлявати, или предложеня у томъ смислу одъ подручны іой надлежательства примати. За обадва нужно е да свако надлежательство поредъ суме свои прихода и количину (приносны) трошкова означи; а тако се европске државе по веѣой части заиста и управляю.

§. 288.

III., Казначейство сачинява у свакой држави особиту грану финансіялне управе. Све касе явне стое као и другогъ рода надлежательства у званичной свези, ниже примаю одъ виши налоге, одговараю предпоставлѣномъ казначейскомъ надлежательству за своя дѣла и очекую одъ нѣга упутство за какову свою намѣру. Што е више финансіялна

Digitized by Google

управа развіена, тимъ се више казначейски надлежательства у држави налази, као:

1, *Врьовно* или *државно главно казначейство* цѣле землѣ, кое свима касама управля, и у кое сви приходи државни, кои се непосредно одъ нижи властій непотроше, утичу. Оно се налази при централномъ (средсредномъ) правленію.

2, *Начелна казначейства*, коя свима касама свое струке управляю, и коя као началничеству каквогъ одѣленія попечительства принадлежећа, међу врьовнимъ и нижимъ надлежательствима посредно дѣйствующа власть постое. Колико началничества у попечительству финансіе има, толико се у већимъ државама и овы начелны казначейства држи; н. п. казначейство поште или уобште регала, казначейство домена', ћумрука', пореза', уништаваня дугова', рата', и т. д.

3, *Обласна* а у маньимъ државама *окружна казначейства*, подъ коима или све касе окружія као подчинѣне стое, или само неке и то у ономъ случаю, гдѣ понеки приходи и расходи нарочито окружно казначейство збогъ свое величине потребую.

4, *Нижа казначейства*, коя су како по важноћи и величини посла, тако и по брою у свакой држави друкчіе уређена. Ова надлежательства помѣшана су по већой части и съ пословима другогъ рода као съ рачуноводствомъ, н. п. у попечительству каквомъ, или и са самомъ управомъ, н. п. управительи домена и т. д.

§. 289.

У бираню казначейскогъ персонала треба особито мотрити на чесность, постоянъ карактеръ, уредность

Digitized by Google

и способность лица, єръ безъ овы свойства званичника опетъ є преварена влада, ако мисли, да ће є положена кауція одъ дефекта у касама осигурати. Кауція никадъ неможе онолика быти, колико сума у повѣреной званичнику каси износи. Добро є средство одъ превара се сачувати колегіялна — изъ више лица' састоећа се — управа касе, но ово є кодъ виши казначейства само могуће, почемъ бы та наредба и кодъ нижи надлежательства, коя су бросмъ знаменита, особито млого трошка изискивала. Главно правило и при устрояваню каса, да се посао лако и брзо одправля, а да опетъ свакій издатакъ и узетакъ свою контролу има, о коіой се свакій испытуюћій увѣрити може. Маньимъ касама управля обично єдно лице, коме као докази за оправданѣ какногъ корака служе признанице на издате по вишемъ налогу суме; кодъ виши каса' пакъ нужно є више лица, коя се своимъ пословима узаймно контролираю, као:

1, Єданъ *главный управитель*, кои пословима управля за точно извршиванѣ дужностій нижегъ персонала одговара, акта подписує, а притомъ самъ собомъ нити што прима нити издає.

2, Єданъ или више *брояча*, и то ако є нужно, єдни само да примаю, други да издаю.

3, Єданъ *контролоръ*, кои се такође на све признанице подписує, и свакій коракъ надлежательства тимъ одостовѣрава, и кои често главну книгу води.

4, Къ тому іошъ неколико лица нижегъ персонала, као рачуноводителя', кацелиста и т. д.

§. 190.

Правила, коя се при управляню казначейства наблюдавати мораю, єсу:

Digitized by Google

1, Приходи и расходи, кое каква каса у дѣйство привести мора, треба да су у смотреню рока, кадъ ће се узети и издати, тако закономъ опредѣлѣни, да небы извршуюћій персоналъ на велике тегобе у томъ наилазіо. Приходи се купе у оно време, кадъ су грађани найболѣ при новцу, а расходи нека буду онда, кадъ се у касама новаца налази. Ако коя каса напредно потраживану суму ніе у стању измирити, то нека е на заямъ одъ друге касе предпоставлѣна іой власть опуномоћи.

2, Постояне и у буџету изречене расходе може свака каса по своимъ произволѣню извршавати, за непостояне (премѣнльиве) расходе потребно іой е пуномоћіе предпоставлѣногъ надлежательства' кое одъ іошъ више власти одобренѣ за то тражити мора, ако само надлежно ніе, кои издатакъ одобрити. Ванредни, као и они постояни и премѣнльиви расходи, за кое се у буџету одобрене суме (више) неналазе, немогу се ни одъ самогъ попечительства безъ саизволѣня законодавне власти у дѣйство привести. Ако е за ванредне расходе правительству нека сума дозволѣна, онда рѣшава министеріялный савѣтъ, оће ли се одъ те суме башъ за показавшу се потребу што издати.

3. Казначеима треба заказати, да ништа у касу непримаю, докъ признаницу зато неиздаду, али исто тако да ніедну суму неиздаду докъ признаницу неприме.

4, Обичне признанице треба да су у нарочито опредѣлѣной форми саставлѣне и то печатане. Признаницу нека изда онай, у кога се присуству новци издаю, и обратно; — но у некимъ случаима могу се и *привремене* признанице опуномћеногъ трећегъ когъ за време примити, кое се, што пре могуће буде, за праве признанице измѣнити мораю, еръ се оне немогу вышемъ надлежательству као ис-

Digitized by Google

права и доказъ издатка послати. Издаванѣ новаца пре законогъ рока нетреба да е дозволѣно, па ако и быва, на ризикъ казначея; издаванѣ плате званичницима напредъ на привремене квите, може се само онда казначею као блажіи преступакъ урачунати, ако е званичникъ тимъ плату за већъ *одслужено* време приміо.

5, Собствене приватне новце са државнимъ помѣшане у каси држати, да се строго забрани; државне новце пакъ, ма то и за найкраће време было, на свою ползу обраћати, заслужуе велике казни.

6, При свакомъ исплаћиваню треба мотрити, да се оне монете издаду, кое су закономъ опредѣлѣне. Гдѣ разне монете съ промѣнльивимъ течаемъ *курсираю*, треба држати особитый списакъ монета. Увіютци, торбе и кесе нетреба отварати но само измѣрити, ако іи е кое на ньима подписано надлежательство брояло и садржай печатомъ своимъ одостовѣрило.

7, При шиляню новаца кудъ на друго мѣсто, нека су обвитци яки и добро утврђени.

8, Касу треба осигурати одъ свакогъ нападаян крадльиваца, собе да су темельно зидате, да имаю само еданъ улазакъ съ добромъ, якомъ, ако е могуће и тайномъ бравомъ, сандуци да су гвоздени, за подъ утврђени съ две обичне и едномъ тайномъ бравомъ. Кодъ маньи каса' треба да се служительи данъ и ноћь свакадъ налазе, веће пакъ чува обично оружана стража.

9, Касу треба чешће пребраяти, и садржай съ рачунима по кньигама сравньивати. Касе визитираю или сами казначеи чешће и редовно, н. п. свакогъ мѣсеца, и пошилю податакъ тогъ истраживаня одма вишой власти, или то тыва одъ не-

Digitized by Google

посредно предпоставлѣне или нарочито за то одреѣене власти, кое опетъ на двоякій начинъ быти може, т. е или редовно или изненадно. Осимъ редовногъ преґледаня (у Пруской свакогъ мѣсеца) нужно е да се свака каса, и изненадно баръ поеданпутъ у години визитира. Ово быва комисіялно посредомъ изаслатогъ одъ виши властій званичника, кои и све кньиге прегледа, съ дукументима сравнюе, и о томъ воѣеный протоколъ вишой власти подноси. У некимъ державама претресаю касе особити званичници, кои непрестано по земльи путую, у другима се за сваку касу званичникъ одъ више власти изашлѣ. Првый е посао у мѣсто какво приспѣвшегъ претресача касе, у зданіе надлежательства отиѣи и касу запечатити; а ако више каса у истомъ мѣсту претрести треба, то се и све касе по могуѣству у едно време подъ печатъ ставити мораю.

Digitized by Google

Digitized by Google

ПОГРѢШКЕ.

У I. оддѣльку.

Стр.	редъ	стои	а треба
23	29	кое	коя
38	17	патріархалной	патримоніялной
42	14	кадъ	кодъ
46	18	кое	кои
49	15	другій 30 год.	другій 39 год.
50	17	$18^{24}/_{45}$.	$18^{42}/_{45}$.
—	21	43,7 %	43,7 мил.
121	11	падну метали у цѣни	падну метали у цѣни
163	25	довлячь	дивлячь
214	27	1 /2 „ „	„ 1 1/2 „ „
225	27	му	іимъ
235	11	некакве	никакве
255	34	изнаѣена	изнаѣеня

У II. оддѣльку.

3	23	взасти	власти
4	29	или	и
7	27	распространили	распространиле
14	4	онъ	они
—	5	може	могу
21	5	уположавати	уположавати
22	2	тріестанскомъ	тріестанскомъ
28	1	човишенѣмъ	повишенѣмъ
29	11	може,	може,
32	7	каиной	каквой
41	2	заметнуту	наметнуту
—	4	заплючити	заключити
44	27	недовольнии одъ	недовольный родъ
46	1	прилѣжности	неприлѣжности
—	10	друтимъ	другимъ
48	5	ина 20	ина *а*, 20
—	6	б),	б,
59	7	обдѣлява	обдѣлава
61	12	одъ части	одчасти
—	25	и. п.	и. п. разлиную се
62	13	требило	требало
63	32	Треба	1, Треба
75	19	; ако	, ако

Digitized by Google

Стр.	редъ	стои	а треба
80	10	прушѣнава	примѣнава
82	25	1,	1,
86	27	предувеће	предузеће
87	28	капитала	капитала
106	26	вѣгоне	вѣгове
107	1	андчика	радника
—	2	речистомъ	нечистомъ
112	11	23 : =	23 =
115	15	но мѣну	по мѣну
128	16	Расдодик	Расходии
134	25	Ls. а год.,	Ls., а год.
135	2	2822.	1822.
139	15	неди	види
—	32	пшеквце	пшеница
143	4	$18^{42}/_{54}$.	$18^{42}/_{45}$.
152	11	ѣумрукомъ	ѣумрукомъ
—	19	узрова	узрока
154	7	т. е.	(т. е.
—	20	и (пореза')	(и пореза')
155	15	принео	принео е
157	2	ономъ	ономъ
161	33	овогъ	своГъ
164	32	нужво	нужно
167	1	да и	и да
169	3	Изванредни	Изванредни
173	32	та'	ета'
180	4	прерадномъ	природномъ
195	6	дочекую	дочекаю
196	2	ва рачунъ	за рачунъ
—	7	па 8 — 10 %	ка 8 — 10 %
—	8	)ри	при
—	11	исъ	(съ
197	1	найглавнiи	найглавнiи
198	1	но	по
229	35	одређено е мил.	одређено е
240	24	comtabilité	comptabilité

Осимъ овы примѣћены већи погрѣшака има iошъ нешто таковы, гдѣ су . , ; - или изостале или сувише ставлѣне, потомъ мѣсто и, н, и обратно, мѣсто србскогъ г, латинско г и погдѣгдѣ што знака примѣдбе (1) на своимъ мѣсту нема.

Digitized by Google

Digitized by Google

65 MAY 31

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google